

ARAF TAVE MOBİL
GÖÇ OLGUSUNA DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM

Editörler

Kadriye ŞAHİN

Mustafa ÇAPAR

**ARAFTA VE MOBİL
GÖÇ OLGUSUNA DİSİPLİNLERARASI BİR
YAKLAŞIM**

Editörler

Kadriye ŞAHİN

Mustafa ÇAPAR

ARAFTA VE MOBİL GÖÇ OLGUSUNA DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM

Editörler

Kadriye ŞAHİN

Mustafa ÇAPAR

Tüm Hakları Saklıdır.

“Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım” başlıklı bu eser referans yoluyla tanıtım veya akademik amaçlı kısa notlar dışında, yayıncı, yazar ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, basılamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Türkçe ve İngilizce yazılan yazıların sorumluluğu, içeriğinden kaynaklı hukuki sorunlar olması halinde yazarlarına aittir.

ISBN: 978-625-7799-60-7

Birinci Basım

2022

Yayımcı

Engin DEVREZ

Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Certificate No: 20193

Selânik Cd. No: 68/10 06640 Kızılay / Ankara

Phone: 0 (312) 419 85 67 – Fax: 0 (312) 419 85 68

www.bilginkultursanat.com

bilginkultursanat@gmail.com

Hakem Kurulu*

- Dr. Abdullah AYDIN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Ahmet Caner ÇATAL, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Ahmet EVİS, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Ali Rıza CAN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Ayşegül Şükran ÖZ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Bayram ÇETİN, Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Berivan VARGÜN, Ardahan Üniversitesi
Dr. Çağdaş DEMREN, Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Duygu YETGİN AKGÜN, Anadolu Üniversitesi
Dr. Emel DEMİR, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Esra DOĞRU HÜZMELİ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Gazanfer KAYA, Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Gönül REYHANOĞLU, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Güldem BAYKAL BÜYÜKSARAÇ, İstanbul Üniversitesi
Dr. İsa KALAYCI, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Meryem BULUT, Ankara Üniversitesi
Dr. Murad DUZCU, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Mustafa ÖKSÜZ, Van Yüzüncüyl Üniversitesi
Dr. Mustafa ULUSOY, Gazi Üniversitesi
Dr. Osman KARACAN, Kastamonu Üniversitesi
Dr. Oya TOPDEMİR KOÇYIĞİT, İstanbul Üniversitesi
Dr. Özgür GÜLDÜ, Ankara Üniversitesi
Dr. Özlem DEMREN, Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Rıdvan DEMİR, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

* Hakem Kurulu, alfabetik sıra esasına göre hazırlanmıştır.

Dr. Sonyel OFLAZOĞLU, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Őenay Leyla KUZU, Gaziantep Üniversitesi

Dr. Umut Erkan ŐENALP, Trakya Üniversitesi

Dr. Yusuf OKŐAR, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

İçindekiler

Hakem Kurulu.....	ii
İçindekiler.....	v
Önsöz.....	viii
Giriş.....	1
Ulusötesi Göç: Metodolojik Ulusçuluğa Bir Meydan Okuma	17
<i>Duygu Duman & Doğan Bıçkı</i>	
Pozitif Etik Bağlamında Yerinden Edilme Araştırmaları.....	31
<i>Buse Demirliçakmak</i>	
Göç, Göçmen ve Hafıza, İnsana Dair Ankara ve Van'da Yaşayan Suriyeli ve Afganistanlı Göçmenler	43
<i>Kutay Üstün & Berivan Vargün</i>	
The Role of Far-Right Parties on EU Members' Migration Policies.....	65
<i>Çağlar Ezrikoğlu</i>	
Gruplararası Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme	80
<i>Cemre Bolgün</i>	
Yabancı Savaşçıların Uluslararası Hareketliliği: 1945-1999 ve 2000-2021 dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi	103
<i>Ulaş Pehlivan</i>	
Tabut Gemilerde Umut Arayışı: İrlandalıların ABD'ye Göçü (1845-1852).....	119
<i>Akif Baygün</i>	
Violence and Hope at the Bosnia and Herzegovina-Croatia Border: Notes From the Field.....	137
<i>Şeyma Saylak</i>	
Türk Göçmenlerin Avrupa Ekonomisine Etkileri: Hollanda Örneği.....	158
<i>Ömer Tarık Gençosmanoğlu</i>	

İngiltere'ye Göç Etmiş Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Milli Mücadelesindeki Rolü 188 <i>Gönül Reyhanoğlu</i>	
Longing or Belonging: The Case of Bulgaria Turks 208 <i>Zeyneb Ersayın</i>	208
Ukrayna-Rusya Savaşıyla Birlikte Avrupa'nın Göç Politikalarındaki Paradigma Değişimi..... 224 <i>Eren Alper Yılmaz</i>	224
18. Yüzyılda İstanbul'a Göçmen Taşıyanlar ve Bu Kişilere Verilen Cezalar ... 249 <i>Nihal Metin</i>	249
Göçün Ekonomi Politığı: Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Göç Üzerine Bir Değerlendirme 262 <i>Ramazan Aslan & Murat Süslü</i>	262
Göç ve Kent Yoksulluğunun Mekâna Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme 299 <i>Rahime Çerçi</i>	299
Göç, Etnik Restoranlar ve Turizm İlişkisi 310 <i>Bülent Aydın & Arzu Toker</i>	310
Education Problems of Migrant Children 328 <i>Kemal Doymuş</i>	328
Bulgaristan Göçmenlerinin Suriyeli Sığınmacılara Dair Algılarının İncelenmesi: Bursa İli Örneği..... 343 <i>Erdem Ünal Demirci & Gökeçe Çokal</i>	343
Kur'ân'da Göç Olgusu 363 <i>İbrahim Akşit</i>	363
Mültecilerin Sorunları, Dini Başa Çıkma Yöntemleri ve Yaşam Memnuniyeti: Çorum Örneği 383 <i>Eyyüp Kayacı</i>	383

Reyhanlı İlçesinde Yaşayan Özel Gereksinimli Suriyeli Çocukların
Durumlarının Nicel Bir Yaklaşımla Değerlendirilmesi 407

Reyhan Basık & Ayşegül Şükran Öz

Hatay İlinde Yaşayan Suriyeli Göçmen Serebral Palsi'li Çocukların Yaşam
Kalitelerinin İncelenmesi 429

Eda Burç & Cemil Özal & Özden Gökçek & Mintaze Kerem Günel

Mülteciler/Göçmenler İçin Kronik Hastalıkların Erken Tahmininde
Antropometrik İndekslerin Genişletilmiş Tarama Programlarına Entegre
Edilmesine İlişkin Bazı Öneriler..... 446

Cenk Güner & Pınar Döner Güner

Önsöz

1900'lerin sonuyla 2000'li yılların başlarında dünyanın birçok ülkesindeki yer değiştirmeleri yaşayan ve gözlemleyen bizler için göç, neredeyse sıradan bir hareketlilik halini almıştır. İnsanların küçük ya da büyük gruplar halinde hatta bireysel olarak, her gün ve her an, bir yerden başka bir yere gitmeye çalıştıklarını, çoğunluğu zorunlu olan bu yolculukların zaman zaman trajedilerle noktalandığını duyar, okur, üzülür ve ne yazık ki çoğunlukla da deneyimlenenleri kısa zaman içinde unuturuz. Kendi topraklarından ve yaşadıkları ülkelerden göç etmek zorunda kalan ya da göçmek zorunda bırakılan insanların yaşadıkları sorunlar, göç yollarında verdikleri can kayıpları, gittikleri ülke, şehir ve kasabalardaki yerli toplumlarla girdikleri sallantılı ilişkiler, çoğu zaman dramatik haberler olarak karşımıza çıkar. Bazen bir haber, bazen bir hikâye, bazense araştırma konusu olarak “ızlediğimiz” göç, biz insanlar için o kadar “sıradan”laşmıştır ki “günlük-sıradan bir olay” gibi değerlendirmeye başlarız. Diğer yandan her an, her birimizin göçmek sorunuyla yüz yüze kalması beklenmedik bir durum değildir. İçinde bulunduğumuz ulusal ve uluslararası siyasi, ekonomik ve ekolojik koşullar, göçü, biz insanlar (ve diğer birçok canlı) için “değişmez yazgı” haline getirmiş gibidir!

Göç, bilindiği gibi, son bir yüz yılla sınırlandırılacak veya kırsaldan şehir merkezlerine kitlesel akışı hızlandıran sanayi devrimine bağlanacak bir olgu değildir elbette. Bu kitaptaki birçok makalede vurgulandığı gibi insanlar açısından göçün tarihi insanlık tarihiyle başlar. Yüz bin küsur sene önce Afrika'dan çıkan ve on binlerce yıl içinde şu ya da bu nedenle dünyanın geniş bir alanına göç eden homo sapiens sapiens, hâlâ “arayış”larını sürdürüyor. “Uygarlaşmış” ve “modernleşmiş” “çağdaş insan” (homo sapiens sapiens), kendi eliyle yaşanamaz hâlâ getirdiği dünyadan, günü geldiğinde ve gerekli imkânı yarattığında- belki de kaçarak- göç etmek için hazır hâlde bekliyor. İnsanın ileride yaşamak üzere uzaydan yer alıp sattığını “ciddi” ve popüler haber kanallarından duymaya başladık bile! Ve göç, şehirlerarası, ülkelerarası ve kıtalararası olmaktan çıkıp gezegenlerarası bir harekete evrilecek ve içinde bulunduğumuz yüzyılda veya hemen sonrasında “digital göçmen”lerden metaverse

uzanan, nihayetinde insanlığın dünya dışında başka habitatlar oluşturmasına yol açacak gibi görünüyor.

Ancak dünyayı yaşanmaz kılanın bütün insanlar ve bütün insanlık olmadığını da özel olarak vurgulamak ve dünyayı yaşanmaz kılanların, milyonlarca a ve yoksul göçmen değil, doymak bilmez, kazanma ve zengin olma hırsıyla bu yoksul insanların göçmelerine zemin hazırlayan ve sebep olan finans-kapital (sahipleri) olduğunu kabul etmek gerekiyor! Başka gezegenlere göç etmek isteyenlerle hâlihazırda dünya üzerinde g etmek zorunda kalanların “kendilerinin ve çocuklarının hayatta kalmaları ve insanca yaşamaları” dışında ortak bir yanları bulunmuyor. Birinciler öncelikle hâlihazırda yoksul insanlar için yaşanmaz hâle getirdikleri fakat sonra kendileri için de yaşanamaz hâle geldiğini gördükleri dünyadan “kurtulmak” için “arayış” halindeyken, ikinciler cari koşullardan dolayı ve “şimdi” için dünya üzerinde g etmek zorunda kalıyorlar.

Gn, özellikle yoksul insanların kendi iradeleriyle “arayış” içinde gerçekleştirdiği bir yer değiştirme eylemi olduğunu söylemek veya ima etmek göçü ve g ettirme olgusunu basite indirgeme ve masumlaştırma tehlikesini içeriyor. Bu nedenle glerin okboyutlu ve oknedenli niteliklerini göz ardı etmemek gerekiyor. Glerin bazısı doğal nedenlerle (açlık, afet, iklimsel koşullar vs), bir kısmı ekonomik, eğitimsel gerekçelerle, pek azı yeni yerler keşfetme arzusuyla; ama pek çoğu insanın kendi türüne ve tabiata kastı olarak verdiği zarar sonucu vuku buluyor. Bizlerin gözlemleyebildiği son on yılların glerinin büyük çoğunluğu, sonuncu nedene tekabül ediyor. Yoksul ülkelerden zengin olduğu düşünülen ülkelere doğru yaşanan kitlesel glerin genelde ekonomik kaynaklı olmuş olması veya bu nedene bağlanması bu gerçekliği değiştirmiyor.

Kaynakların yurttaşlar arasında eşit paylaşılmaması, devletlerin vatandaşlarını ekonomik olarak desteklememesi, uluslararası finansal glerin sömürü politikaları ekonomik kaynaklı kitlesel gleri hızlandıran temel nedenlerden bir kaçıdır. Ama son yıllarda gözlenen nedenlerden biri de dünyanın birçok ülkesinde yaşanan, yine i ve dış çıkar odaklarının

kışkırttığı veya desteklediği iç savaşlardır. 1950'lerden bu yana dünyanın birçok yerinde “muktedir devletler”in el altından ya da açıktan destek vermesiyle yaşanan iç savaşlar, ekonomik yıkımlar, çoğunlukla “dışarıdan” desteklenen otoriter/totaliter yönetimler/hükümetler ve/ya köktenci, yıkıcı terörist gruplar, insanların yurtlarından ve topraklarından kitlesel olarak göçmelerine zemin hazırlıyor. Özellikle gelişmemiş ya da az gelişmiş, otoriter yönetime sahip, çeşitli çıkar gruplarının yönetimde/iktidarda olduğu devletlerde, çoğunluğu yoksul, savunmasız ve madun kitleler için göç kaçınılmaz olabiliyor. Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika ülkelerinde yaşananlar ve bu ülkelerden kendilerine benzer ülkelere ve mümkünse Batı'ya yapılan göçler bu durumu açıkça gösteriyor. Bu satırların yazıldığı 2022 yılının ortalarında Ukrayna'dan Avrupa'nın çeşitli ülkelerine doğru sürmekte olan kitlesel göçlerin yukarıdaki satırlarda söz edilen türden bir yoksullukla ilgisi bulunmadığı iddia edilebilir; ancak son tahlilde orada da insanların otoriter-totaliter yönetimlerin ve oligarkların doymak bilmez “elde etme” isteğinin kurbanları olarak göç etmek zorunda kaldıklarını göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Milyonlarca insanın hayatını değiştiren göç olgusunun, bilim dünyasının da gündeminde olmaması beklenemez. Nitekim son yıllarda birçok bilim dalı bu konuyu derinlemesine ele alıyor. Birçok bilim dalı kitlesel göçlerin göçenler ve göçülen yerde yaşayan insanlar ve doğal çevre üzerindeki etkisini çeşitli boyutlarıyla anlamaya ve açıklamaya, bazen de göçlerin yarattığı sorunlara çözüm bulmaya çalışıyor. Ama bu çoğunlukla bilimin ve kuramların “soğuk” yüzüyle yapılıyor. Dolayısıyla bilimsel çalışmalar “sahadaki sıcak gerçek”i göremeyebiliyor veya -bilimsel yaklaşım veya “tarafsız olma” saikiyle- insanın bizzat karşı karşıya olduğu hayati varoluş çarpınışlarını görmezden gelebiliyor. Ancak göç; bütün ağırlığıyla, ortaya çıkardığı bütün sorunlar ve göçlerin göçerler ile göçülen yerdeki insanlar üzerinde yarattığı travmalarla, trajedilerle “sıcak”lığını bilim dünyası ve biliminsanları da dâhil her alana ve herkese yaşıyor.

İnsan (insanlık tarihi düşünülduğünde), sürekli hareket halinde olan bir varlıktır ve nihayetinde hangi nedenle ve hangi koşullarda olursa olsun göç aynı zamanda insanlık için bir uyarlanma stratejisidir. Şu ya da bu nedenle yeni bir yere taşınan insan, sonunda bulunduğu veya yerleştiği yere uyum sağlamak gereğini hisseder. Aksi, hayatının daha da zorlaşması anlamına gelebilir.

İnsan mobilitesinin hızı, göç olgusunu, ulusal sınırları, hatta “kıtasal sınırlar”ı aşan bir arenaya taşımıştır. Bu anlamda sınır kavramını net bir şekilde tanımlamak da zorlaşmış ve sınırlar hükmünü büyük ölçüde yitirmeye başlamış görünmektedir. Ancak sınırların belirsizliği göçmenler (ve sınırları belirleyen devletler) açısından toplumsal, ekonomik, kültürel belirsizliği ve gelecekle ilgili öngürsüzlüğü de beraberinde getirmiştir. Bu kitabın başlığında yer alan “mobil” ve “araf” kavramları sınırların belirsizliğini ya da “bıçak sırtı sınırlar”ın handikapını da vurgulayan önemli birer metafor olarak değerlendirilebilir.* Uzun sayılabilecek bir süre arada kalan, sonunda sonradan dâhil olduğu topluma uyum sağlayabilecek olsa da milyonları bulan bu insan selinin gerçekten de bir arafta olma durumu yaşadıkları kendi ifadelerinden anlaşılıyor. “Araftaki göçmenler” geldikleri tarafın ne ve nasıl olduğunu tecrübeleriyle ve yaşadıklarıyla biliyorlar ama gitmeyi arzuladıkları taraf çoğunlukla onlar (ve gidecekleri yerlerdeki insanlar, toplumlar, kültürler ve devleti yönetenler) için çoğunlukla bir muammadır. Bu muamma çözülene kadar hem göçenler, hem yerleşikler açısından araf halinin devam etmesi beklenen bir durumdur.

* Mobilite kavramının “iki yüzü” olduğunu belirten Marc Augé (2021: *İnsanlığın Tariböncesinin Sonu: Dünyaların Geleceği*, [Çev.] Yasemin Özden Charles, İstanbul: Eksik Parça Yayınları, s. 43-44), “Fiziksel ve mekânsal anlamda düşünürsek bir yandan mobilitenin görkemli bir yüzü var. Örneğin film, spor, mimarlık, iş ve siyaset dünyasının yıldızları yeryüzünde sanki kendi bahçelerinde dolaşır gibi dolaşüyor.” diyor ve devam ediyor: “Diğer yandan ise aynı mobilitenin örneğin zorunlu göçler, sürgün, ölüm riskini göze alarak yerini yurdunu terk edişler gibi fiziksel; mülteci kampları ve ortalık yerde gelişmiş güzel kurulan yeni, geçici sığınma kampları gibi korkunç coğrafi etkileri var.” Bu kitaptaki “mobiliteler”ler ikinci kategoriye dâhil olanlardır.

Bu kitaptaki makaleler, dünyanın birçok yerinde geçmişten günümüze kadar göçün nedenleri, etkileri ve sonuçları üzerinde yoğunlaşıyor. Kitap, göç konusunda disiplinlerarası çalışmaların bir örneğini oluşturuyor. Kitapta tarih, coğrafya, dinbilimleri, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, ekonomi, turizm, hukuk, eğitim, psikoloji, sağlık, halkbilimi gibi farklı alanlardan eserler yer alıyor. Şüphesiz her makale temsil ettiği bilim alanı perspektifinden hareketle göç olgusunu tartışıyor. Kongre süreci birçok alan ve disiplinden uzmanın iş birliği ve desteği ile başarılı bir şekilde sonuçlandı.

Dünya genelinde ve Türkiye özelinde göç konusunda birçok çalışma yürütülmektedir. Bulduğu coğrafi konum itibariyle Türkiye kitlesel göçlerden derinden etkilenen ülkelerden biridir. Bu nedenle Türkiye’de araştırma, sempozyum ve kongreler aracılığıyla göç konusundaki akademik çalışmalar canlılığını korumaktadır. Bu kitabın ortaya çıkma süreci de *2. Uluslararası Göç Araştırmaları Kongresi* ile başladı. Kongrede sunulan bildirilerden bazılarının bir kitapta yer almasının uygun olacağı görüşü ortaya çıktı. Ancak kongreye katılmayan ama göç konusunda araştırmalar yapan yazarların makalelerinin de kitapta yer bulmasının uygun olacağı düşünülerek yazarlardan makale talep edildi ve böylece kongre bir kitabın çıkmasına vesile olmuş oldu.

Kitap birçok kişinin desteğiyle ve özverili çalışmasıyla son halini aldı ve katkı sunan herkese teşekkür borcumuz var. Öncelikle kongre sürecinde görev üstlenen Bilim Kurulu üyelerine, hem kongre hem de makalelerin kitaba dönüştürülmesi aşamasında makaleleri değerlendiren Hakem Kurulu’nda yer alan akademisyenlere desteklerinden dolayı teşekkür ederiz. Kongre aşamasında büyük bir enerjiyle destek veren Dr. Zeynel Karacagil’e, kitabın mizanpajını üstlenen Dr. Ahmet Çaparlar’a ve 2019 yılında Kırgızistan’ta çekmiş oldukları fotoğrafı kitap kapağı olarak kullanmamıza izin veren Duygu Keskin Hatton ve Timothy Benjamin Hatton çiftine değerli katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kitapta yer alan makaleler, tamamıyla her bir yazarın kendi görüşünü yansıtmaktadır. Biz editörler sadece kitaptaki makaleleri bir araya getirmeye ve mümkün olduğunca bir dil birliği oluşturmaya, okuyucu için kolay anlaşılabilir metinler haline getirmeye çalıştık. Bu amaçla makale yazarlarına gerekli uyarıları ve önerileri yapmaya gayret gösterdik. Buna rağmen makalelerde hatalar var ise bunların yazar kaynaklı olduğunu da belirtmek isteriz.

Son olarak, kitaptaki makalelerin alana az ya da çok bir katkıda bulunması yazarları ve editörleri mutlu edeceğini belirtmek isteriz.

Editörler
Kadriye ŞAHİN & Mustafa ÇAPAR

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Giriş

Kadriye ŞAHİN*
Mustafa ÇAPAR**

“Savaş, her şeyin babasıdır ve her şeyin kralıdır; bazılarını Tanrı, bazılarını insan yaptı, bazılarını bağımlı, bazılarını özgür kıldı.”
(Herakleitos’tan aktaran Russell, 2012: 95).

İnsan da dâhil birçok canlının yaşam biçimini “kader”ini belirleyen göç, birçok alanı ilgilendirdiği için disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak kabul edilebilir. Bu kitapta, göçün öznesi olan insanın göç ile olan deneyiminin aynı zamanda bir uyarlanma stratejisi olduğu söylenebilir. Bu durumu Suavi Aydın (2003: 341) şu şekilde özetler: “İnsan türü (Homo sapiens sapiens) diğer canlı türlerinin aksine, temel ihtiyaçlarını gidermek için yarattığı stratejilerden biri olarak, dünyanın neredeyse tamamına yerleşmiş ve kendi yaşam alanını (habitatını) inşa etmiştir. Bu durum insanı diğer canlılar arasında hareketliliği en yüksek varlık yapmıştır”. Birçok canlı türü göç eder ancak dünyada farklı nişlerde çevreyi kısmen kontrol altına alarak iktisadi faaliyetlerine devam eden tek canlı türü insandır. Aydın’ın da belirttiği gibi dünyanın neredeyse tamamını kendi habitatına çeviren insanın hareketliliği kesintisiz devam etmektedir. Tarih boyunca uygarlıklar insanlığın geçirdiği tekâmül sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve göç olgusu tarihin merkezinde olan ve uygarlık tarihini etkileyen ya da etkileyecek olan bir durumdur (Berk, 2020: 131).

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, sahinkadriye@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1139-8213

** Prof. Dr. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, mcapar@mku.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3099-458X

Atıf/Cite as: Şahin, K. ve Çapar, M. (2022). Giriş. K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 1-16) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Göçle ilgili (akademik ve akademi dışı) çok sayıda çalışma yapılmıştır ve artarak da yapılmaya devam edilmektedir. Her çalışma, araştırma ve inceleme konuyu hem teorik hem de olgusal yönüyle ele almaktadır. Bazı çalışmalar ise göçle doğrudan yüz yüze gelen yazarlar tarafından yapılmıştır. David Bartram, Maritsa V. Poros ve Pierre Monforte bu yazarlardandır. Bu yazarlar göçmenlik deneyimlerini *Key Concepts in Migration* başlıklı kitapta dikkate sunmuşlardır. Yazarlar kitaplarında kendi göçmenlik deneyimlerini “Kendi araştırma ve eğitimlerimize ek olarak, yaşanmış tecrübelerle bağlantılı bir yolla yazmaya çalıştığımız için çok faydalı olan kişisel göç geçmişimiz bir dereceye kadar bu kitapta sunulmaktadır” (Bartram, Poros ve Monforte, 2014: 11) şeklinde ifade etmektedirler. Söz konusu kitabın hem öznesi hem de nesnesi olan yazarlardan David Bartram, Amerikan kökenlidir. Ancak on iki yıldır İngiltere’de yaşamaktadır; Bartram “İngiltere’de yaşama” hakkı testini geçtikten sonra İngiliz hükümetine yüksek bir ücret ödemiş ve vatandaşlık törenine katılıp İngiliz vatandaşı olmuştur. Marista V. Poros ise Yunan asıllı ikinci nesil Amerikalıdır. Eşi AB üyesi Yunanistan vatandaşıdır ve Avrupa Birliği Hareketlilik Düzenlemesi’ne istinaden Londra’da ikâmet etmektedir. Pierre Monforte ise Fransız kökenlidir ama Avrupa Birliği’nde dolaşabilme hakkına sahiptir ve İngiltere’de yaşamını sürdürmektedir (Bartram, Poros ve Monforte, 2014: 3).

Bartram ve arkadaşlarının durumu özel niteliktedir; çünkü bu yazarlar göçü ve göçün etkilerini kendi deneyimlerini de göz önünde bulundurarak anlatma imkânı bulmuşlardır. Ancak göçe maruz kalmış çoğu kişi, grup ve toplum göçü sadece yaşamaktadırlar; onları anlatmak bu konuda çalışan serbest araştırmacılara ve/ya akademisyenlere düşmektedir. Bu alanda birçok eser verilmiştir ve verilmektedir. Göçü çeşitli boyutlarıyla ele alan bu kitap da bir bakıma göç alanında yapılmış çalışmalara küçük bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Geçmişten günümüze dünyanın birçok farklı bölgesinde, açlık, yoksulluk, sürgün, tehcir, mübadele, savaş ve iklimsel koşullar gibi nedenlerle zorunlu göçler yaşanmış ve yaşanmaya devam edilmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Bunlardan birkaç örnek vermek göç olgusunun sürekliliği ve doğurduğu sonuçlar bakımından zihin açıcı olabilir. İşte yakın tarihten birkaç örnek:

Sürgüne verilebilecek olan en çarpıcı örneklerden biri Yahudilerin/Musevilerin göçleridir. Musevilerin tarihi esas itibarıyla bir göçler tarihidir ancak en çok bilineni ve trajedik olanı yakın zamanlı göçlerdir. Yahudiler/Museviler 1948 yılına kadar vatansız yaşayan bir topluluktur. Museviler, kendi topraklarından ayrılıp Mısır'a yerleştikten kısa bir süre sonra Mısır'dan sürgün edilmiş ve binlerce yıl dünyanın farklı ülkelerine göçerek oralarda yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu uzun sürgün yıllarında Musevilerin hep bir özlemi olmuştur: bir gün kendi anavatalarına, “vaad edilmiş toprak”larına dönmek. Musevilerin “vadedilmiş topraklar” olarak isimlendirdikleri Filistin'e dönüş süreci veya fırsatı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Nazi Almanyası döneminde yaşanan olumsuz olaylar (Yahudi soykırımı) ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Musevilerin Filistin'e (geriye) göçünü hızlandırmıştır. Ancak bu “geriye göç” de çeşitli dramalara sahne olmuştur. Örneğin, romanlara, filmlere konu olan ve aynı zamanda insanların ülkelerarası ilişkilerde nasıl birer pazarlık malzemesi haline getirildiğini gösteren Struma gemisi (faciası) bunlardan biridir.

Romanya'nın o dönemde özellikle güçlü olan devletlerin yanında yer alması nedeniyle Musevilere karşı olumsuz tutumu kaçak göçmenliğine giden yolu açmıştır. Kaçak olarak Filistin'e götürülecek Musevilerden oluşan yolcuları taşıyacak olan geminin adı Struma gemisidir. Bu gemi, 1830 yılında imal edilir ve makinaları Tuna nehrinde batan başka bir gemiden sökülerek hurda olmasına rağmen Struma'ya yerleştirilir. 1940 yılında Struma isimli bir Bulgar şirketine dâhil olan geminin ismi buradan gelmektedir. 1941 yılı şubat ayında kaçak Musevi göçlerini organize eden Dr. Baruh Konfino tarafından satın alınarak Bulgar bandrolü yerine Panama bayrağı ile değiştirilerek yolculuğa başlar (Kuzgun, 2021: 295-296).

12 Aralık 1942 tarihinde, saat 14.00'da Struma Köstence limanından ayrılır (Sarı ve Kalender, 2021:441). Eski bir gemi olan Sturma'da zaman zaman arızalar meydana gelmektedir. Örneğin İstanbul'a ulaşmadan önce

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

meydana gelen arızanın tamiri için yolculardan toplanan 250 evlilik yüzüğü ile ödeme yapılarak yola devam etmiştir (Yetkin, 2016: 91). Romanya'dan sonra İstanbul'a gelen gemi arıza ve çeşitli yazışmalar sonucu bekletilir, farklı engellemeler nedeniyle Karadeniz sularına çekilen gemi bir süre sonra meydana gelen patlama sonucu batır (Sarı ve Kalender, 2021). Bir zorunlu göç girişimi böylece trajik bir olayla sona erer.

Daha iyi koşullarda yaşama isteği de bireysel ve kitlesel göçü tetikleyen nedenlerdendir. Fransa bu nedenle tercih edilen ülkelerden biridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'ya göç edenlerin çoğunluğu uzun süre Fransa'nın sömürgesi olan ülkelerin insanlarıdır. Fas, Cezayir ve Tunus'tan insanlar kitlesel olarak Fransa'ya göçerler. Bu ülkelerden gelen ilk kuşak göçmenler daha iyi yaşama koşullarına ulaşmak amacıyla kenar mahallere yerleşir (Tilbe ve Topaloğlu, 2020: 345). Sonraki kuşaklar artık Fransız olarak kabul edilseler de nihai olarak göçmen olduklarını hiçbir zaman unutmayacaklardır veya zaman zaman Fransız milliyetçileri tarafından yabancı (göçmen) oldukları kendilerine hatırlatılacaktır. Diğer yandan Türkiye'den de Fransa'ya işgöçü yaşandığını belirtmek gerekir. Fransa ve Türkiye arasında 1965'te imzalanan ikili işgücü anlaşmasının sonucu olarak özellikle 1969'dan sonra sonrasında inşaat ve otomotiv sektöründe ihtiyacı karşılamak için Türkiye kökenli göçmenler Fransa'ya yönelmiştir (Danış ve İrtiş, 2008: 4).

Küresel dünyayı etkileyen göç dalgası ülke politikalarını derinden etkilemektedir. Bu nedenle de özellikle yoğun göç alan ya da göçmenlerin tercih ettiği odak ülkeler veya geçiş ülkeleri çeşitli önlemler alma ihtiyacı hissetmektedirler. Örneğin, İspanya göç dinamiğine aşına olan bir AB ülkesi olarak yoğun göçe maruz kalan, aynı zamanda Kuzey Avrupa Ülkelerine gitmek isteyen göçmenlere kısa süreli ev sahipliği yapan transit ülke statüsündedir, bu nedenle göç konusunda politikalar geliştirmeye devam etmektedir (Öztürk, 2014: 111). Bir Akdeniz ülkesi olan İtalya'nın göç deneyimi diğer Akdeniz ülkeleri ile benzer durumdadır. İtalya, yirminci yüzyılın ortalarında göç veren ülke konumundayken hızla göç alan ülke durumuna dönüşmüştür (Şahin, 2012: 568). Mesela Napoli şehri, güneyden

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gelen göçmenlerin kümелendiği kentlerden biridir. 2011 yılında başlayan Suriye göçü ve Ukrayna'nın Rusya savaşı nedeniyle yaşanan göçler halen İtalya için sıcak gündem oluşturmaya devam etmektedir.

Esasında 1980'lerden itibaren Batı Avrupa yoğun bir göç baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. 20. yüzyılın sonlarında dünyanın birçok yerinde yaşanan iç savaşlar Batı'ya göçü daha da hızlandırmış, 2000'lerin başında ise doruk noktaya ulaşmıştır. 2010'un başlarında Suriye'de yaşanan savaşta kaçan milyonlarca Suriyeli'nin Avrupa sınırlarına ulaşması, Avrupa ülkelerinin göçmen politikalarını bir kez daha gözden geçirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Buna bağlı olarak 2015 yılı yazında Türkiye'den Yunanistan'a, oradan Avrupa ülkelerine gitmek isteyen sığınmacıların sınırlarda bekletilmesi ve Avrupa'nın Suriyeliler sığınma talebine isteksiz oluşları "Suriyeli sığınmacılar" konusunu daha da siyasallaştırmıştır (İçduygu, 2017: 28). AB ülkelerinden Slovakya, Macaristan ve Çekya Suriyelilerin sığınmasına karşı son katı bir politika izlemişlerdir (Keskin ve Yanarışik, 2021: 62-64).

Almanya, Avrupa'da en çok göç alan ve göçmenler için de çekim merkezi olan önemli ülkelerden biridir (Gumpel ve Hekimler, 2003: 1). Bununla birlikte Almanya Suriyeli veya Ortadoğulu göçmenlerin Almanya'ya girişlerinin sınırlandırılması için diğer AB ülkeleriyle birlikte çeşitli girişimlerde bulunma gereği duymuştur. Bunlardan biri ve en önemlisi göçmenlerin bir geçiş noktası olarak gördükleri Türkiye'de kalmalarını sağlamaktır. Bunun yolu ise Türkiye'ye maddi destek vererek göçmenleri Türkiye sınırları içinde tutma girişimidir ki bunda da büyük ölçüde başarılı olmuş görünmektedirler.

Uluslararası göç uluslararası sistemde ekonomik, askerî ve yumuşak güç unsurlarını etkileyen bir olgu olduğu gibi, kendisi de ekonomik, sosyal ve kültürel çevreler dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenen dinamik bir yapıya sahiptir (Cohen ve Sirkeci, 2011: 75). Dünyanın farklı bölgelerinde uluslararası göçlerin bizzat müsebbibi olan ülkeler, göç ile karşı karşıya kaldıklarında izledikleri politikalar "yerli" ve "öteki" arasında keskin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bir sınırı inşa eder. ABD ve Avrupa ülkeleri göçü kendileri için bir güvenlik tehdidi olarak algılamaktadır (Goldstein, 2016). Örneğin Müslümanlar, Romanlar sınırlarından içeri girmeye çalışan göçmen toplulukların kamusal söylemde suçlu veya terörist ya da hastalık taşıyan insanlar olarak değerlendirilmektedirler ve bunların kontrol altına alınması gerektiği üzerinden politikalar yürütmektedirler (Goldstein, 2016: 148-149). Bu resmi yaklaşımlar ise halk nezdinde yabancı/göçmen düşmanlığı şeklinde tezahür etmektedir.

Yabancı/göçmenlerin potansiyel tehlike oluşturduğu görüşü sadece Avrupa'ya özgülenemez. Esasında bu duygu, düşünce ve uygulama Türkiye de dâhil birçok ülkede vücut bulmaktadır. Göçmen karşıtlığı ve göçmenleri tehlikeli unsur olarak değerlendiren ülkelerden biri de ABD'dir. Sirkeci, Utku ve Yüceşahin, (2019: 157) günümüzde göç ve göçmenlerin giderek artan yabancı düşmanlığının birer öznesi haline geldiğini belirtir ve ABD'nin Meksikalı göçmenlere yönelik hak kısıtlamalarını, İngiltere'nin Brexit kararının arkasındaki anti-göçmen propagandalarını ve Avrupa ülkelerinin yeni duvarlarla göçü engelleme çabalarını buna örnek olarak sıralar.

Göçün yoğun olarak yaşandığı ve buna bağlı olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve yasal sorunların yaşandığı ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bilindiği üzere, Asya, Afrika ve Avrupa arasında “yol kavşağında” konumunda olan Türkiye, nüfus hareketliliğinin merkezinde yer alır (İçduygu ve Aksel, 2012: 17; Kalaycı, 2018: 397). Ayrıca Batı devletlerinin uyguladığı sıkı sınır politikaları nedeniyle de Türkiye Batı'ya göçün yollarından birisi haline gelmiştir (İçduygu, 1996: 127- 142). Suriye'de 2011'de başlayan iç karışıklık ve savaş Türkiye'nin durum ve konumunu bir kez daha açık bir şekilde göstermiştir. Suriye'deki savaşın şiddetlenerek sürmesi sonucu kaçan milyonlarca insan için Türkiye ilk akla gelen ülke olmuştur. Bunun nedenlerinden biri Türkiye'nin diğer komşu devletlere göre daha “Batılı” olması, ayrıca Türkiye'nin “gerçek Batı”ya geçebilmenin ilk basamağı konumunda bulunması (Çapar, 2019: 119) şeklinde değerlendirilebilir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Yalnızca Suriyeliler için değil komşu ülkelerden yapılan diğer göçlerde de Türkiye'nin "Batılı" algısına rastlanmaktadır. İran Türkiye'ye göç veren sınır ülkelerden birisidir. Mohammadi Ghanbarlou ve Sığın (2022) 19.09.2018 tarih ve 106 sayılı kararı ile *Resmi Gazete*'de yayınlan Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun getirdiği kolaylıkların İranlıların Türkiye'ye göçünü etkilediğini belirtir. Yapılan çalışmada elde edilen nitel bulgular katılımcıların Türkiye algısını ortaya koymaktadır: "Türkiye bireysel özgürlükler bakımından İran'a göre daha iyi bir konuma sahiptir. Kişi özel davranışlar ve zevk açısından daha özgürdür. Toplumsal huzur daha iyi sağlanmıştır." (Mohammadi Ghanbarlou ve Sığın, 2022: 233).

Türkiye'ye sınır komşularından yapılan diğer bir göç örneği İstanbul'a yerleşen Iraklı Türkmenler ile ilgilidir. Çataloğlu ve Bulut'un (2019) yaptıkları bir alan çalışmasında ulaştıkları sonuçlardan biri, Iraklı Türkmenlerin Türkiye'ye yapılan göçü iç göç olarak algıladıkları ve Türkiye'yi anavatan olarak gördükleri şeklindedir. Araştırmaya göre, Türkmenler, sınırların geçici olduğunu kabul etmektedirler. Bu yakınlık hissi hem "etnik yakınlık" hem de "inançsal yakınlık" şeklinde değerlendirilebilir. Ancak aynı zamanda ülkelerin göçmen politikaları ve gelen göçmenlere ilişkin resmi ve gayri resmi yaklaşımları da "yakınlık" kriterinde belirleyici olabilmektedir. Nitekim Türkiye 1980'lerde Afganistan'dan gelen göçmenlerin yeni yerlere yerleştirilmelerini Müslüman ve Türklükleri üzerinden "meşru"laştırmaya çalışırken; Suriye savaşından kaçıp gelenlerin çoğunluğunu Müslümanlıkları, Türkmenleri ise "Müslüman ve Türk"lükleri üzerinden kodlayıp kabul edilmeleri sağlanmaya gayret gösterilmiştir.

Küresel ısınma sonucu meydana gelen iklim değişikliği de nedenlerinden biridir. Pasifik Okyanusu'nda üç küçük ada devleti olan Kiribati, Nauru ve Tuvalu gibi iklim değişikliklerinin güçlü bir şekilde hissedildiği ülkelerde, bu değişikliklerin göç üzerindeki baskısını ele alan bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda, bu küçük devletlerde yaşayan insanların iklim değişikliklerinden olumsuz etkilendikleri ve gelecekte de olumsuz etkilenmeye devam edebilecekleri, dolayısıyla da iklimsel değişikliklerin bu küçük ülkelerin ekonomik, demografik, çevresel etkilerine; ayrıca gıda ve

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

suya ulaşımında yetersiz kalacaklarına dair tespit ve öngürülerde bulunmaktadır (Curtain ve Dornan 2019). Bostancı (2022: 47) tarafından yapılan çalışmada Afrika'nın en yoğun olarak göç veren bölgesinin Sahel bölgesi olduğu, çatışmaların yanı sıra çölleşme ve kuraklıkla beraber yoksulluğun baskın olduğu bölgedir Ayrıca Afrika'nın iklim koşulları diğer alanlardaki kitlesel göçleri de etkilemektedir. Afrika dışarıya göç vermesinin yanı sıra kıta içinde verimli bölgelere yapılan göçlerin örneklerini de taşımaktadır. Örneğin Aşağı Omo vadisinin toplumsal yapısı üzerine yapılan araştırmada, vadide yer alan Omo Nehri'nin düzenli olarak taşması ve sonuçta zengin bir geçim kaynağı sağlaması nedeniyle ayrıca Doğu Afrika'da meydana gelen şiddetli olaylar nedeniyle daha 19. yüzyıldan itibaren göç için çekim merkezi olmuştur (Bassi, 2011: 129). Esasında sadece adı geçen üç küçük ada ülkesi değil, kıta Afrikası ve daha birçok ülke bu tehlikeyle karşı karşıyadır. Türkiye'ye de iklim değişikliğine bağlı tehlike çanlarının çaldığı ülkelerden biridir ve özellikle İç Anadolu bölgesi şimdiden kuraklığa bağlı göçlerin yaşandığı, köylerin boşaldığı bir alan halini almıştır.

Yirmi dört makalenin yer aldığı bu kitaptaki yazıların çoğu göç olgusunun Türkiye üzerindeki sosyal, kültürel, ekonomik ve sağlıksal tezahürleri üzerinde durmaktadır. Ancak, aşağıda görüleceği gibi Türkiye dışındaki çeşitli ülkelere de örnekler yer almaktadır. Kitapta göçü kuramsal boyutuyla ele alan makalelerin yanı sıra alan çalışmasına dayalı makalelere de yer verilmiştir. Yakın zamandaki göç olaylarını (Ukrayna'da yaşanan kitlesel göçleri) ele alan makaleler olduğu gibi İrlanda'da 170 yıl kadar önce yaşanmış göçleri inceleyen makalelerle de karşılaşılacaktır. Göçün sağlıklı olan ilişkisini ele alan makaleler olduğu gibi, dinsel çerçeveden değerlendiren makaleler de dikkat çekecektir. Daha önce de vurgulandığı gibi göçler, bireyleri, grupları ve toplumları çokyönlü olarak etkilerler. Dolayısıyla göç çalışmaları disiplinlerarası iş birliğini gerektirir. Aşağıda özetleri verilen makaleler bu anlamda disiplinlerarası bilgi alışverişinin, paylaşımının ve göçlerle ortaya çıkan sorunlara birlikte çözüm aramanın bir arayışı ve/ya göçlerin sonucunda “doğal” olarak oluşan yeni sosyal, kültürel, ekonomik vs. değişmeyi ve dönüşmeyi bilimsel/nesnel yaklaşımla ele alma çabası olarak değerlendirilebilir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Kitabın ilk bölümünün yazarları Duygu Duman ve Doğan Bıçkıcı'dır. *Ulusötesi Göç: Metodolojik Ulusçuluğa Bir Meydan Okuma* başlıklı makalede göç konusundaki çalışmalara paralel olarak ulusötesi göç yaklaşımı bağlamında özellikle sosyolojideki yöntemsel değişmeye odaklanılmıştır.

İkinci bölüm Buse Demirliçakmak tarafından yazılmıştır. Makalenin başlığı *Pozitif Etik Bağlamında Yerinden Edilme Araştırmaları*'dır. Pozitif etik ve düzeltici etik kavramlarının açıklandığı çalışmada göç ile ilgili araştırmalarda bilgilendirilmiş onam, gizlilik ve ayırım gözetmeme kavramları pozitif etik bağlamında ele alınmıştır.

Kitabın üçüncü bölümünü Kutay Üstün ve Berivan Vargün tarafından hazırlanan *Göç, Göçmen ve Hafıza, İnsana Dair: Ankara ve Van'da Yaşayan Suriyeli ve Afganistanlı Göçmenler* başlıklı bölümden oluşmaktadır. Afganistan ve Suriye göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Ankara ve Van illerinde yapılan nitel çalışma da bu göçmenlerin kendi göç süreçlerinin öznesi olarak, göç sürecinde yaşadıkları deneyimlerin neler olduğuna odaklanılmış ve göçmenin gözünden göç deneyimi verilmeye çalışılmıştır.

Kitabın dördüncü bölümü Çağlar Ezikoğlu tarafından yazılmıştır. Makale *The Role of Far Right Parties on EU Members' Migration Policies* başlığını taşımaktadır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde özellikle aşırı sağ partilerin göçmen politikaları üzerine etkilerine odaklanan çalışmada yerlilerin oy verme tercihinine göçmen seçmenlerin etkilerine değinilmiştir.

Kitabın beşinci bölümünün başlığı *Gruplararası Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme*'dir. Makale, Cemre Bolgün tarafından yazılmıştır. Makalede göçmen gruplar arasındaki dışlama/dışlanma tepkileri ilişkileri işlenmekte ve gruplararası dışlanma bağlamında göçmenlik statüsünde yer alanların konumu ele alınmaktadır.

Kitabın altıncı bölümünü Ulaş Pehlivan tarafından hazırlanan *Yabancı Savaşçıların Uluslar Arası Hareketliliği: 1945-1999 ve 2000-2021 Dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi* başlıklı bölümden

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

oluşmaktadır. 20. Yüzyılda bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra yoğunluk kazanan “yabancı savaşçı” durumunun, 21. yüzyılda daha çok arttığı belirtilmiştir. Yabancı savaşçıların göç motivasyonu, diğer göçmenlerin daha iyi bir yaşama ulaşma amacından ziyade, çatışma bölgelerinde aktif olarak yer alma isteğinden oluşur.

Kitabın yedinci bölümünün yazarı Akif Baygın’dır. Makale *Tabut Gemilerde Umut Arayışı: İrlandalıların ABD’ye Göçü (1845-1852)* başlığını taşımaktadır. İrlanda’da 1845 yılında patates mahsulüne bulaşan *Phytophthora Infestans* mantarı patatesleri henüz topraktayken çürütüp yenilemez hale getirmiştir. İrlanda ve İngiltere hükümetinin başarısız politikaları kıtlığın şiddetini ortadan kaldıramadığı için 1845 yılından itibaren İrlandalılar, daha iyi yaşam koşullarına kavuşabileceklerini umut ederek Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avusturalya gibi deniz aşırı ülkelere göç etmişlerdir.

Kitabın sekizinci bölümünü Şeyma Saylak tarafından *Violence and Hope at the Bosnia and Herzegovina-Croatia Border: Notes From the Field* başlığıyla kaleme alınmıştır. 2015 yılından sonra Batı Balkan Rotasının Avrupa’ya göç sürecinde alternatif ancak gizli bir yol olduğu konusu vurgulanan araştırmada, nitel çalışma teknikleri kullanılarak Bosna-Hersek ve Hırvatistan sınırında yaşanan deneyimler, sınırın teknolojik donanımı, Hırvat sınır polislerinin doğrudan uyguladıkları şiddet gibi konulara değinilmiştir.

Kitabın dokuzuncu bölümünü Ömer Tarık Gençosmanoğlu tarafından hazırlanan *Türk Göçmenlerin Avrupa Ekonomisine Etkileri: Hollanda Örneği* başlıklı bölümden oluşmaktadır. Türklerin kitlesel olarak göç ettikleri ülkelere ekonomik olarak etkileri bağlamında Hollanda örneği değerlendirilmeye alınmıştır. Hollanda İstatistik Bürosu’nun mikro-verileri kapsamında ülkedeki işgücüne ve firmalara ilişkin bilgilerden oluşan verilerin kullanıldığı çalışmada Hollanda’da Türk emek piyasası ve Hollanda ile karşılaştırmalar yer almaktadır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Kitabın onuncu bölümü Gönül Reyhanoğlu tarafından hazırlanan *İngiltere'ye Göç Etmış Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Millî Mücadelesindeki Rolü*'dür. Makale, 1950'lerde Kıbrıs'tan Londra'ya göçen Kıbrıslı Türlerin, Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar arasında yaşanan sorunların İngiltere'de Kıbrıslı Türk göçmenler nezdinde yeniden gündeme getirilmeleri ve bu Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'da yaşayan Türklere hangi yol ve yöntemlerle yardım ettiklerini ele almaktadır.

Kitabın on birinci bölümü Zeyneb Ersayın tarafından hazırlanan *Longing or Belonging: The Case of Bulgaria Turks* başlıklı çalışmadan oluşmaktadır. Türkiye ile Bulgaristan arasında yaşanan göç sürecinden bahseden çalışmada Türklerin Bulgaristan'da yaşadığı dönemde ve Türkiye göç ettikten sonraki sosyal ve ekonomik durumları üzerine odaklanmıştır. Farklı dönemlerde ve farklı koşullar altında Türkiye'ye göç eden göçmenlerin deneyimlerinden hareketle, durumlarının farklılıkları ve/veya benzerlikleri tartışılmaktadır.

Kitabın on ikinci bölümü Eren Alper Yılmaz tarafından yazılmış ve *Ukrayna- Rusya Savaşının Ardından Avrupa'nın Göçmen Politikalarındaki Paradigma Değişimi* başlığını taşımaktadır. 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından işgali başlayan, 2022 yılında Rusya ve Ukrayna arasında savaşa dönüşen süreçte NATO'nun savaşa yaklaşımı ve Avrupa ülkelerinde Ukrayna'dan gelen göç dalgası karşısındaki tutumları eleştirel bir şekilde ele alınmıştır.

Kitabın on üçüncü bölümü Nihal Metin tarafından yazılan *18. Yüzyılda İstanbul'a Göçmen Taşıyanlar ve Bu Kişilere Verilen Cezalar* başlıklı bölümdür. Osmanlılar döneminde İstanbul'a 16. yüzyılın ikinci yarısından başlayan süreç göçü engelleme çabalarını getirir. 18. yüzyılda göçün artan boyutu bir sorun haline gelmiş ve özellikle göçmenleri taşıyanlar ile ilgili birtakım cezalar getirilmiştir.

On dördüncü bölümün yazarları Ramazan Aslan ve Murat Süslü, makalenin başlığı *Göçün Ekonomi Politikası: Türkiye'ye Yönelen Kitleli Göç Üzerine Bir Değerlendirme*'dir. Makalede, Türkiye'ye

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kitleler halinde yapılan göçlerin ekonomiye etkisi, uluslararası ekonomi politiği ve Türkiye’de makro düzeyde ekonomik değışimlerden bahsedilmiştir.

Kitabın on beşinci bölümünü Rahime Çerçi tarafından hazırlanan *Göç ve Kent Yoksulluğunun Mekâna Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme* başlıklı bölümden oluşmaktadır. Literatür analizi yoluyla yapılan çalışmada yoksulluk hallerinin mekânsal yansımasına odaklanılmış ve bu durum göç bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kitabın on altıncı bölümü Bülent Aydın ve Arzu Toker’e aittir ve *Göç, Etnik Restoranlar ve Turizm İlişkisi* başlığını taşımaktadır. Göçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan etnik restoranlar başlangıçta göç eden toplumlara hitap eden mekânlar olmasına karşın zaman içinde otantiklik, öteki kültür veya başka ülke gibi kavramların sembolik mekânları olarak, hem turizm açısından çekim merkezine dönüştüğü hem de yerel tüketicilerin tüketim alışkanlıklarına dâhil olduğunu belirtilmiştir.

Kitabın on yedinci bölümü Kemal Doymuş tarafından hazırlanan *Education Problems of Migrant Children* başlığını taşımaktadır. Makalede göçmen çocukların eğitim sürecinde geçirdikleri aşamalar, bu çocuklara uygulanacak eğitim ve bu eğitimde kullanılacak yöntemler, öğretmenlerin bu süreçteki rolleri gibi konulara odaklanılmıştır.

Kitabın on sekizinci bölümün başlığı *Bulgaristan Göçmenlerinin Suriyeli Sığınmacılara Dair Algılarının İncelenmesi: Bursa İli Örneği*’dir ve Erdem Ünal Demirci ve Gökçe Çokal tarafından yazılmıştır. Makalede zorunlu göç sonucu Bursa’ya yerleşen Bulgaristanlı göçmenlerin, yine zorunlu olarak Bursa’da ikamet eden Suriyeli göçmenler hakkındaki algı, tutum ve düşünceleri nitel yöntem ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kitabın on dokuzuncu bölümü İbrahim Akşit tarafından hazırlanmıştır. Başlığı *Kur’ân’da Göç Olgusu*’dur. Bu bölümde özellikle dini nedenlerden kaynaklanan göçlere değinilerek, peygamberler ile onlara inanan toplumların deneyimdekileri göç sürecine odaklanılmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Kitabın yirminci bölümü Eyyüp Kayacı tarafından yazılan *Mültecilerin Sorunları, Dini Başa Çıkma Yöntemleri ve Yaşam Memnuniyeti: Çorum Örneği* başlıklı çalışmadır. Çorum'da yaşayan Suriyeliler üzerine yürütülen çalışma nitel yöntemle yapılmış olup, göç sonrası karşılaşılan stresli durumlara “kadercilik” açısından yaklaşarak baş etme stratejisi üzerine odaklanmıştır.

Kitabın yirmi birinci bölümü Reyhan Basık, Ayşegül Şükran Öz tarafından kaleme alınmıştır. Makale *Reyhanlı İlçesinde Yaşayan Özel Gereksinimli Suriyeli Çocukların Durumlarının Nicel Bir Yaklaşım ile Değerlendirilmesi* başlıklı çalışması taşımaktadır. Araştırma Hatay'ın Suriye sınırında yer alan ilçelerinden birisi olan Reyhanlı'da yürütülmüştür. Çalışmada travmatik bir süreçten geçen Reyhanlı'da yaşayan özel gereksinimli çocukların sayısı, engel durumları, teşhis ve tedavi süreçleri, savaştan etkilenme durumları, eğitim ev sağlık hizmetlerine erişim gibi konular nicel veriler ile ortaya konulmuştur.

Kitabın yirmi ikinci bölümü Eda Burç, Cemil Özal, Özden Gökçek, Mintaze Kerem Günel tarafından hazırlanan *Hatay İlinde Yaşayan Suriyeli Göçmen Serebral Palsi'li (SP'li) Çocukların Yaşam Kalitelerinin İncelenmesi* başlıklı nicel yöntemle yapılmış çalışmadan oluşmaktadır. Makalede özellikle Hatay ilinde yaşayan Suriyeli SP'li çocukların yaşam kalitesi üzerine odaklanılmıştır.

Kitabın son bölümünün yazarları Cenk Güner ve Pınar Döner Güner'dir. *Mülteciler/Göçmenler İçin Kronik Hastalıkların Erken Tahmininde Antropometrik İndekslerin Genişletilmiş Tarama Programlarına Entegre Edilmesine İlişkin Bazı Önerileri* başlıklı makale antropometrinin bir ölçme tekniği olarak insan vücudunun boyutlarını ve biçimini, bilimsel ölçme yöntemleri ve ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde, sayısal olarak ifade etmede nasıl kullandığını ve kullanılması gerektiğini ele almaktadır. Makale, mülteci/göçmenlerde gözlemlenen obezite, tip 2 diyabetes mellitus, metabolik sendrom, kardiyovasküler

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

hastalıkların tanı ve tedavilerinde antropometrik ölçü ve indekslerden yararlanılarak yapılmış pek çok çalışmadan örnekler veren bir literatür analizidir.

Kaynakça

- Aydın, S. (2003). Göç. *Antropoloji Sözlüğü*. (K. Emiroğlu ve S. Aydın) Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bartram, D., Poros, M., & Monforte, P. (2014). *Key concepts in migration*. Sage Publications. Doi: <https://dx.doi.org/10.4135/9781473921061>
- Bassi, M. (2011). “Primary identities in the lower Omo valley: migration, cataclysm, conflict and amalgamation, 1750–1910”, *Journal of Eastern African Studies*, 5 (1), 129-157, Doi: 10.1080/17531055.2011.552280
- Berk, F. M. (2020). “Göç fenomeni: Tarihsel perspektif bağlamında ilk insan göçleri”. *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 115-134.
- Bostancı, S. (2022). “Afrika’nın büyük yeşil duvar projesinin iklim ve su politikaları bağlamında incelenmesi”. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 47-68. Doi: 10.46849/guııbd.1128609
- Curtain, R., & Dornan, M. (2019). “A pressure release valve? Migration and climate change in Kiribati, Nauru and Tuvalu”. *Development Policy Centre–Australia National University*, February, 1-3.
- Çapar, M. (2019). “Perceptions about ‘war migrants’ from Syria in Antakya: Anxiety, fear, empathy”. M. Bulut & K. Şahin (Edl.) *Anthropological Perspectives On Transnational Encounters In Turkey: War, Migration of Coexistence*, Transnational Press London, 119-135.
- Çataloğlu, S. ve Bulut, M. (2019). “Artificial borders and nationalism: Turkmen migration from Iraq to Istanbul”. M. Bulut & K. Şahin (Edl.) *Anthropological Perspectives On Transnational Encounters In Turkey: War, Migration of Coexistence*. Transnational Press London, 19-31.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Danış, D. & İrtiş, V. (Derl.) (2008). *Entegrasyonun ötesinde Türkiye'den Fransa'ya göç ve göçmenlik halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Goldstein, D. M. (2016). "Some thoughts on the critical anthropology of security". *Etnofoor*, 28(1), 147–152. Doi: <http://www.jstor.org/stable/43823948>
- Gumpel, W. (2003). "Avrupa'ya Yasal ve Yasadışı Göçün Yarattığı Sorunlar". Çev. Alpay Hekimler, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 46, 175-184.
- İçduygu, A. (2017). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar: "Siyasallaşan" bir sürecin analizi". *Toplum ve Bilim*, 140, 27-41.
- İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2012). *Türkiye'de düzensiz göç*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü Türkiye.
- Kalaycı, İ. (2018). *Ortadoğu'dan Türkiye'ye yapılan göçler, 1923-2000*, Lambert Academic Publishing.
- Keskin, İ. F., & Yanarışık, O. (2021). "Suriye göç krizi hakkında güvenlik endişeleri: Türkiye ve AB ülkeleri karşılaştırması". *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 23(1), 54-70.
- Kuzgun, M. (2021). "Bir göçün hikâyesi: Struma (1942)". İ. Kalaycı ve G. Kalmış (Edl.), *Çağlar boyu göç (tarih-kültür-medeniyet)*, Ankara: Gazi Kitabevi, 281-310.
- Mohammadi Ghanbarlou, R. & Sığın, A. (2022). "Konut alımıyla başlayan İran'dan Türkiye'ye göç süreçlerinin nedenlerini anlamaya yönelik sosyolojik bir inceleme". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 9(1), 217-256. Doi: 10.26513/tocd.959975
- Öztürk, Güneş Ö. (2014). "İspanya göç politikaları ve göçmen hayatlar: İspanya örneği Türkiye için bir model olabilir mi, *Nüfusbilim Dergisi*, 36, 103–135.
- Russell, B., 2012. *Batı felsefesi tarihi*, çev. A. Fethi, Cilt I, İstanbul: Alfa Yayınları.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Sarı, Ç., & Kalender, E. (2021). “Bir Zorunlu Göç Faciası: Struma Olayı”. *The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 437-456
- Sirkeci, İ., Utku, D. & Yücesahin, M. M. (2019). “Göç çatışma modelinin katılım, kalkınma ve kitle açıkları üzerinden bir değerlendirmesi”. *Journal of Economy Culture and Society*, (59), 157-184. Doi: 10.26650/JECS2019-0016
- Tilbe, A. & Topaloğlu, Y. (2020). “Beur yazını ve Verlan dili: Fransa’daki Kuzey Afrika göç(er) söylemi”. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(2), 329-350. Doi: 10.29110/soylemdergi.760335
- Yetkin, Ç. (2016). *Struma Bir Dramın İç Yüzü*. İstanbul: Gürer Yayınları.

Ulusötesi Göç: Metodolojik Ulusçuluğa Bir Meydan
Okuma*

Duygu DUMAN**

Doğan BIÇKI***

Giriş

Klasik sosyolojinin inceleme alanına giren toplum olgusu, belirli sınırlara sahip ulus olarak kurgulanmıştır. Pek çok sosyolog böylesi bir içeriği yeterli bulmadığından daha geniş kapsama sahip tanımlamalara yönelmiştir. Örneğin Aron (1994: 274-277), topluma tam ve eksiksiz anlamlar yüklenerek toplumsal grupların çeşitliliği görmezden gelindiği için, toplum kavramı yerine toplumsal gruplar kavramının kullanılmasını önermiştir. Tarihsel sürece baktığımızda toplumların genel itibarıyla kabile, kent devletler, feodal beylikler gibi görünüşler aldığını görmekteyiz. Modern döneme ait toplum ise ulus-devlet formasyonu etrafında kurgulanmıştır. Fakat ulus-devlet etrafında kurgulanan bu toplum tasavvuru, toplumun içindeki farklı grupları ve kültürleri göz ardı eden tek bir kamusal ve kimlik çerçevesinde bu grupları şekillendirmeye çalışan bir durum ortaya çıkarmıştır. Beck (2003: 453), metodolojik ulusçuluk olarak adlandırdığı klasik kuramların yaklaşımının toplumları, ulus-devletle eşleştirdiği ve devletin ya da hükümetin kurumlarını toplumu inceleme noktasında temel yapı taşları olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

**Araş. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, duygu.duman@mu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5395-6650

***Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, doganbicki@mu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1503-4575

Atıf/Cite as: Duman, D. ve Biçki, D. (2022). Ulusötesi göç: metodolojik ulusçuluğa bir meydan okuma. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 17-30) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bağlamda, ulusa dayalı bir metodolojik yaklaşım günümüzdeki karmaşık toplum örüntüsünü anlamlandırma noktasında yetersiz görülmektedir.

Uluslararası göç yazınında küreselleşme süreci ile birlikte ulusötesi göçü anlamaya yönelik yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Değişen göç hareketlerini anlamaya yönelik olarak göçmen ağları, ulusötesi sosyal alanlar gibi pek çok kavramlaştırma literatüre girmiştir. Göç ağlarının kökenleri genellikle geçmişteki göçlere ve göç veren bölgelerden önemli sayıda göçmen çeken hükümet politikalarına (örneğin işgücü alım programları) dayanmaktadır. Aile birleşimine izin veren politikalar, zincirleme göç hareketlerine katkıda bulunur ve göçmen ağlarının gelişimini sağlar (Sager, 2016: 46). Ulusötesi göç, göç edilen ülke ve anavatan arasında aidiyet ve sadakat ilişkileri açısından coğrafi algılamaların değiştiği bir durum ortaya çıkarmaktadır. Ulusötesi göçmenler vatandaşlık durumlarına da bağlı olarak birden fazla ülke ile hukuki ve siyasi bağlar kurabilmektedir. Özkul da (2012: 484) ulusötesi göçmenlerin, birden çok ülke ile ekonomik, kültürel ve siyasi bağlar kurduğunu ve farklı yerellikler ve kültürler ile sürekli bir ilişki içerisinde olduklarını ifade etmektedir.

Göç konusundaki gelişmeler sonrası karmaşıklaşan göç hareketlerinin incelenmesi noktasında metodolojik ulusçuluğu aşan bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiği temel tartışma konularından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda bu çalışma, göç literatüründe son yıllarda meydana gelen değişimleri ulusötesi göç yaklaşımı bağlamında ele almakta ve bu değişimlerin metodolojik ulusçuluk ile olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu inceleme için öncelikle metodolojik ulusçuluğun ne olduğu ve göç yazınındaki etkileri tartışılmaktadır. Daha sonra ulusötesi göç hareketlerine yönelik ortaya çıkan yeni göç yaklaşımlarının metodolojik ulusçuluğu aşan ve ona meydan okuyan yanları incelenmektedir. Bu çalışma, sosyolojideki metodolojik değişimi ve bu değişimin ulusötesi göç perspektifi ile olan ilişkisini tartışmayı amaçlamaktadır.

Metodolojik Ulusçuluk ve Göç Literatürüne Etkisi

Göç üzerine çalışan teorisyenlerin özellikle 1980 sonrası dönemde artan oranda metodolojik ulusçuluğun yarattığı sorunlara dikkat çektikleri

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

görülmektedir. Aynı zamanda bu yıllardan itibaren klasik göç teorilerinden ve yaklaşımlarından göçmen ağlarına, göç sistemlerine, ulus aşırı alanlara yayılan göç ilişkilerine odaklanan çalışmalar da artmıştır. Bu bağlamda, küreselleşme süreci ile göçün karmaşıklaşması ve klasik yaklaşımların yetersizliği metodolojik ulusçuluğun ve klasik göç yaklaşımlarının eleştirilmesine yol açmıştır. Yine bu yıllardan itibaren sosyal bilimler disiplinlerinde gittikçe artan ulus devletin aşınması, yerelliğin önemini yitirmesi ve kozmopolitizm gibi tartışmalar da bu eleştirileri desteklemiştir.

Nina Glick Schiller (2009: 17), metodolojik ulusçuluğu, toplumsal ve tarihsel süreçlerin incelenmesinde sanki bu süreçler sadece ulus-devletlerin sınırları içinde gerçekleşiyormuş gibi yaklaşan ideolojik bir yönelim olarak tanımlamaktadır. Beck (2007: 287) metodolojik ulusçuluğun önermelerini şu şekilde sıralamaktadır: toplumu ulus-devlet toplumlarıyla eşitler ve devletleri ve hükümetleri sosyal bilimler analizinin temel taşları olarak değerlendirir. Herminio Martins (aktaran Chernilo, 2010: 89) metodolojik ulusçuluğu şu şekilde tanımlamaktadır: “Metodolojik ulusçuluk ulusal topluluğun, sosyal bilimlerdeki sorunların ve olayların sınırlarını belirlemek için nihai birim ve sınır koşulu olması pratiğidir.” Metodolojik ulusçuluk sadece sosyoloji alanında değil siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler gibi diğer sosyal bilimlerde de yansımalarını görebildiğimiz bir yaklaşım olmuştur. Uluslararası ilişkiler, uzun yıllar boyunca devletler arası ilişkiler düzeyinde kalmıştır. İktisat, ulusal sınırları olan ekonomilerin birbirleri ile ticaret ve sermaye transferleri gibi iktisadi olgularını ulus devletler arası ekonomik ilişkiler olarak inceleyerek metodolojik ulusçuluğun görüldüğü bir diğer sosyal bilim disiplini olmuştur.

Wimmer ve Schiller (2002: 308), metodolojik ulusçuluğun görmezden gelme, doğallaştırma ve bölgesel sınırlama (ignorance, naturalization ve territorial limitation) olmak üzere üç türü olduğundan bahsetmektedir. Buna göre metodolojik ulusçu anlayışta ulus devlet, teorisyenler için görünmez bir arka plan olarak yer almaktadır: teorisyenler, bu varsayımın teorileştirmelerini ve yaklaşımlarını nasıl etkilediğini fark etmeden ulus devleti temel analiz birimleri haline getirmektedir. 'Vatandaş', 'göçmen',

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

'geçici göçmen' ve 'turist' gibi fikirlerin ve kategorilerin milliyetçi arka plan varsayımları tarafından nasıl şekillendirildiğini göz ardı etmektedirler. Metodolojik ulusçuluğun ikinci bir çeşidi ulus devleti doğallaştırır: teorisyenler ulus devleti kabul ederler, ancak onu sorgulamadan ele alırlar ve onu metodolojik bir konum olarak incelemeyi başaramazlar; ulus devletlerin tarihsel bir yapısal form olduğu gerçeğine yeterince önem vermezler. Ulus inşası projeleri, çoğu zaman iç kültürel homojenliği abartma ve ülke içinde yerinden edilme süreçlerini bastırma, nüfusun bazı kısımlarını ırksallaştırma ve başka türlü yok etme ya da marjinalleştirme pahasına meşrulaştırılır. Son olarak, teorisyenler yalnızca devletin sınırlarına odaklandıklarından ve sınırı aşan bağlantıları ve süreçleri göz ardı ettiklerinden bu yaklaşım bölgesel bir sınırlama getirmektedir. Bu bağlamda, insanlığın doğal olarak ulus-devletler inşa ettiğini ve bu şekilde bir örgütlenme yoluyla dışarıda kendilerini diğer ulus-devletlerden ayırmak için sınırlar belirleyen uluslara bölündüğünü varsayar. Bu nedenle metodolojik ulusçuluk, göçmenlerin ev sahibi toplum içinde yabancılaşmasına yol açabilecek 'biz' ve 'ötekiler'i yeniden üretmeye yardımcı olmaktadır. Metodolojik ulusçuluk sosyal bilimlerde, ulus devleti önvarsayan ve onu eleştirmeden toplumsal örgütlenmenin doğal biçimi olarak gören bir duruş olarak tanımlanmaktadır (Chernilo, 2010). Metodolojik ulusçuluğa yönelik eleştirilerin birden fazla ayağı bulunmaktadır. Bu eleştirilerden ilki metodolojik ulusçuluğun sosyal bilginin temeli olarak belirli bir ulus devletten yola çıkıyor olmasıdır. Bu durum metodolojik ulusçuluğun ulus devleti bir tarihsel formasyon olarak ele almadığı bunun yerine ulus devleti doğallaştırdığı şeklinde eleştirilmektedir.

Metodolojik ulusçuluk yaklaşımında ulus devletin coğrafi alanı tamamen kontrol ettiği varsayılmakta ve devlet ile toplum eşgörülmemektedir. Devlet sınırlarını toplumsal sınırlar olarak ele almak, göçmenleri toplumsal dayanışmaya yönelik temel tehdit haline getiren bir mantık biçimi yaratır ve yerlilerin tek tip ortak sosyal normları paylaştığı varsayılır. Metodolojik ulusçular, her bir devleti yalnızca tarihsel olarak ayrı egemen devletler olarak değil, aynı zamanda ayrı toplumlar olarak tasarladıklarından, göçmenleri belirli ayırt edici ulusal normlarla gelenler olarak tasvir ederler. Göç

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

teorisinin çoğu, her ulus devlet içindeki sosyal ve kültürel bölünmelerin yanı sıra göçmenlerin ve yerlilerin paylaştığı deneyimleri, normları ve değerleri sürekli olarak göz ardı eder, çünkü bunlar sosyal, ekonomik ve politik süreçlere, ağlara, hareketlere ve kurumlara gömülüdür (Schiller, 2002: 111). Metodolojik ulusçuluk, ulusötesi, devlet altı ve devletler üstü örgütleri tanımada yetersiz kalmakta ve ulusların yerel, ulusötesi ve küresel güçler içinde nasıl konumlandığını ve bu güçler tarafından nasıl oluşturulduğunu yeterince ele almayarak toplumsal gerçekliğin doğasının doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayamamaktadır. Metodolojik ulusçuluğu eleştirenler, göç hareketlerini şekillendirmede ulus devletlerin devam eden önemini inkar etmemektedir. Ulus devletler sınır ve göç politikalarını belirlemeye devam ederler ancak ulus devletlerin kendileri, göç politikalarına karar verme ve göç akışlarını kontrol etme yeteneklerini sınırlayan küresel ve ulusötesi güçler tarafından şekillendirilmektedir (Sager, 2016: 43). Bu bağlamda Schiller (2011), metodolojik ulusçuluğun eleştirilmesinin, ulus devletlerin sınırları koruma ve güvenliği sağlama konusundaki önemlerinin azımsandığı anlamına gelmediğini belirtmektedir. Devletler halen bu görevleri yerine getirmektedirler; fakat küreselleşme süreci ile devletlerin ötesine uzanan sosyal ağlar ve ulus aşırı sosyal alanlar ortaya çıkmıştır. Bu durum bireyleri, tek bir devletten ziyade çoklu ulus aşırı sosyal alanlarla irtibatlı hale getirmiştir.

Schiller ve Meinhof (2011: 21-22), metodolojik ulusçuluğun göç yazınına etkilerini şu şekilde belirtmektedir:

- Metodolojik ulusçuluk ulusal sınırları, çalışmaların ve analizin birimi olarak kabul eder.
- Toplumu devletle eş tutar.
- Ulusal çıkarları sosyal bilimlerin ana konuları ve amacı ile birleştirir.

Schiller (2019: 19), metodolojik ulusçuluğun göç açısından getirdiklerini daha detaylı olarak şu şekilde belirtmektedir: (1) göç sosyolojisi yalnızca ulusal topraklar içinde konumlanmıştır; (2) ulusal köken kavramı, ulusal kavramının popülerleştirilmesi yoluyla ırksallaştırılmıştır; (3)

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

asimilasyoncu teori, ırk ve ulusun hegemonik anlatısı içinde geliştirilmiştir; ve (4) uluslar, kültüre göre farklılaşmış olarak görülmeye başlanmış veya "milliyetler" ya da bir yerleşim durumunda ikamet eden "ulusal azınlıklar" olarak belirlenmiştir. Böylesi bir yaklaşım göçmen ve yerli ayrımını getirmekte ve göçmenlerin de toplumun genel refahına bir tehdit olarak görülmesinin önünü açmaktadır. Dolayısıyla metodolojik olarak ulusalcı bir yaklaşımdan yürütülecek bir göç çalışması, "öteki" ve yerli topluma tehdit algısını yeniden üretmekten öteye gidememektedir. Bu nedenle göçmenler yerli toplumda genellikle farklı etnisiteler; farklı kültüre, dile, tarihe ve hatta fiziksel görünüme sahip kişiler olarak görülmektedir. Sager de (2016: 42) göç teorisyenlerinin büyük ölçüde, göçü ulus inşası perspektifinden veya özerk ve egemen devletlerden oluşan uluslararası bir çerçeve içinde analiz eden kavramsal bir şema kullandıklarını belirtmektedir. Bu kavramsal şema, ulusötesi ağların, derneklerin, kuruluşların ve küresel sosyal ve ekonomik yapıların göçü nasıl şekillendirdiğini görmezden gelmektedir. Schiller (2002: 111), devlet sınırlarını toplumsal sınırlar olarak ele almanın, göçmenleri toplumsal dayanışmaya yönelik temel tehdit haline getiren bir mantık biçimi yarattığını ve yerlilerin tek tip ortak sosyal normları paylaştığı varsayımını doğruladığını belirtmektedir. Wimmer ve Schiller'a göre (2002: 317) metodolojik ulusçuluk, göçmenleri yalnızca bir güvenlik riski olarak değil, aynı zamanda ulus ve insanlar arasındaki eşbiçimliliği yok eden ve dolayısıyla devam eden ulus inşası projesine karşı büyük bir meydan okuma olarak görmektedir. Metodolojik ulusçu bakış açısıyla, ulus-devlet sınırları içinde farklı sınıflar, kültürler, cinsiyetler ve bölgeler bulunmasına rağmen kültürel ve ulusal heterojenlik iddiaları ile bu farklılıkların görünürlüğü azaltılmaktadır. Metodolojik ulusçu yaklaşım, toplumun ulusal bütünleşmesi ve kültürel homojenliği üzerine temellenmiştir.

Thomas Faist (2012: 53), metodolojik ulusçuluğun, ulusal devlet kurumlarının, göçün gerçekleştiği ve göçün ilgili olduğu ana sosyal bağlam olduğunu varsaydığını belirtmektedir. Göç literatüründe bu varsayımın ilk örnekleri, göç kontrolü ve göçmenlerin sosyal entegrasyonu ile ilgili çalışmalarda bulunabilir. Bu yaklaşımların çoğu göçmen politikaları ve göçmenlerin tek bir ulusal devlete dahil edilmesiyle ilgilenir; en fazla, doğası

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gereği karşılaştırmalıdır ve bu nedenle çeşitli ulus devletlerdeki düzenlemeleri ve sosyal süreçleri karşılaştırmaktadır. Dolayısıyla Faist'e göre metodolojik ulusçuluk temelindeki göç çalışmaları belirli ulus devletler üzerinden analiz ile sınırlanmıştır. Metodolojik ulusçuluğun ortaya çıkardığı bu sınırlamaya karşı alternatif göç çalışmaları yürütülmeye başlanmıştır. Örneğin Schiller (2007) göç alanında seçilecek olan araştırma grubunun etnik farklılıklar temelinde değil de belirli yerelliklerde bulunma temelinden olması gerektiğini belirtmektedir. Göç alanında çalışan akademisyenlerin bir kısmı etnik ve kültürel farklılıklara vurgu yapan çalışmalardan metodolojik ulusçu tuzığa düşmeme adına kaçınmaya başlamışlardır.

Göç Literatüründe Yeni Yaklaşımlar ve Ulusötesi Göç

Göç literatüründe zaman içinde sadece göç edilen ülke perspektifli yapılan çalışmaların yetersizliği ortaya çıkmıştır. Göçmen uyumunun sadece göç edilen ülke çerçevesinde incelenmesi yerini zamanla göçmenlerin köken ülke ile olan ilişkilerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği fikrine bırakmıştır. Göç konusundaki bu yaklaşım değişiklikleri, dünyadaki bazı gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Portes'e göre (2001), küreselleşme süreci ile insan hareketliliği hiç olmadığı kadar artmıştır. Artan bu hareketliliklerin de sınıflandırılması gerekmektedir. Buna göre üç temel hareketlilikten bahsetmek mümkündür: 1. Ulus devlet düzeyindeki hareketlilikler, etkinlikler olarak uluslararası, 2. Çok uluslu büyük şirketlerin ya da din kurumlarının birden fazla ülkedeki etkinlikleri olarak çokuluslu, 3. Kurumsal bir şemsiye altında olmayan grupların ve bireylerin ulus sınırlarını aşan etkinlikleri olarak uluslararası hareketler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, daha fazla sosyal bilimci insanların yeni hareketliliğinin, kapsamı ve karmaşıklığı açısından önceki göç hareketliliği modellerinden farklı olduğunu iddia etmektedir. Bu fikir, sosyolojide ve özellikle göç alanında yeni teoriler inşa ederek uluslararası göçün yeni durumunu anlama çabasını beraberinde getirmiştir. Göç sistemleri teorisi, göç konusunda belirli bir ulus-devlete odaklanmak yerine göç sisteminin daha geniş bağlamında ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bir göç sistemi, ticaret, kültür ve siyaset yoluyla karmaşık yollar inşa eden kendi ekonomik ve politik sistemlerine

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sahip iki veya daha fazla toplumu birbirine bağlamaktadır (O'Reilly, 2012: 35).

Ulusötesi göç kavramlaştırmasına hangi tarihsel gelişmelerin yol açtığına ve göçün daha önceki dönemlerden hangi açılardan farklılaştığına bakmak gerekmektedir. Öncelikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler göç eden kimselerin köken ülkeleri ile kurdukları bağı daha da güçlendirmiş ve farklılaştırmıştır. Tarihsel olarak daha önce de göçmenlerin köken ülke ile kurulan siyasi, ekonomik ve sosyal bağları söz konusu iken teknolojik gelişmeler ile bu bağlar güçlenmiştir. Kameralı görüşmelerin artması ile göçmenler bir yandan buldukları ülkede iken köken ülkede kalan tanıdıklarının hayatlarına gündelik düzeyde dahil olmaya başlamışlardır (Özkul, 2012: 487). Bu ilerlemeler aynı zamanda köken ülkede siyasi ve ekonomik alanda olan bitenin göçmenler tarafından da daha kolaylıkla takip edilmesine olanak sağlamıştır. Ekonomik açıdan ise pandemi öncesi dönemde uluslararası göçmen havalelerinin rekor seviyeye ulaştığını ve hatta Hindistan, Pakistan, Nepal gibi ülkelerin ulusal ekonomileri içerisinde bu göçmen havalelerinin önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz (Duman ve Barut, 2021). Göçmen havalelerinin söz konusu ülkelerdeki payı günümüzde o kadar artmıştır ki Dünya Bankası göçmen havalelerine dayalı bir kalkınma modelini açıklamaktadır (Özkul, 2012: 488). Bu bağlamda, göç kabul eden ve köken ülkeler arasında oluşan bu ekonomik bağlar havale gönderen göçmenlerin her iki ülke ile ilişkide olmasını sağlamaktadır. Göçmen havaleleri üzerinden gerçekleşen bu ekonomik bağa ek olarak aynı zamanda göçmenler sosyal ve kültürel olarak da hem göç ettikleri toplumda hem de köken ülkelerinde etki yaratmaktadır.

Ulusötesi göç, göçmenlerin kendi köken ve yerleşim toplumlarını birbirine bağlayan eşzamanlı ve çok yönlü sosyal ilişkiler kurmaları ve sürdürmeleri süreci olarak tanımlanmaktadır (Schiller, Basch ve Blanc, 1995: 48). Ulusötesi göçmenleri Schiller ve diğerleri (1995: 48) şu şekilde tanımlamaktadır: günlük yaşamları uluslararası sınırları aşan çoklu ve sürekli bağlantılara bağlı olan ve kamusal kimlikleri birden fazla ulus-devletle ilişki içinde yapılandırılan göçmenlerdir. Ulusötesi göçmenlerin hukuki açıdan bir ülkeye bağlı olması fakat sadakat ve aidiyet duygusu açısından başka bir

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ülkeye bağlılık gösterdiklerine yönelik çalışmalar da ulusötesi göçmenlerin durumunun klasik uyum ve ulus-devlet perspektifli yaklaşımlarla anlaşılmasının güçlüğüne işaret etmektedir. Bu bağlamda, ulusötesi göç çalışmaları önceki çalışmalardan farklılaşarak göçmenlerin kimlik ve aidiyetlerini tek bir ülke ile sınırlandırmamış aksine, göçmenlerin bağlarının değişken ve aidiyetlerinin de akışkan doğasına vurgu yapmıştır. 1990'lı yıllarda göç üzerine yapılan çalışmalar, göçmenlerin hem göç ettikleri ülkede hem de köken ülkelerinde aynı anda aktif olabileceklerini ve bu durumun göçmenlerin göç ettikleri ülkeye uyumlarına etki etmediğini göstermiştir (Blanc-Szanton, 1994). Bu çerçevede ulusötesi yaklaşım esasen ulus devletleri yok sayan bir anlayış olmaktan ziyade sosyal alan kavramı ile birden fazla ülkeyi içine alan çok yönlü ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkileri anlamayı öngörmektedir.

Göçü ve dolayısıyla analiz birimini bağlamsallaştırma sorunuyla başa çıkmak için ulusötesi yaklaşım, ulus devleti ampirik çalışmaları yerleştirmek için birkaç olası sosyal çerçeveden sadece biri olarak tanımlamayı önermektedir. Ulusal devlete alternatif sosyal bağlamlar için ulusötesi sosyal alan, metodolojik ulusçuluğun ötesine geçmek için bir hareket noktası olarak hizmet edebilecek mevcut bir kavramsal araçtır (Faist, 2012: 55). Ulusaşırı yaklaşımda mekân, sosyal olarak oluşturulmuş olarak kabul edilmekte ve çeşitli asimetrikler ve güç içermektedir. Ulusötesi sosyal alanlara ilişkin literatürde ağ kavramı, idari sınırlar gibi sınırları aşan akışları anlamak ve ulusal devlet sınırlarını aşan oluşumları yapısal olarak incelemek için önemli hale gelmiştir.

Faist'e göre (2012: 55) ulusötesi alanlar, toplumsal varlıkları aynı anda hem yersiz yurttaşlaştırılmış hem de yurttaşlaştırılmış olarak düşünmek için yeterince genel alternatif analiz birimleri sağlamaktadır. Buna göre analiz birimlerini uygun şekilde tanımlayarak sınırlı ve durağan düşünme eğiliminden kaçınmak mümkündür. Analiz birimleri, eldeki soruya ve analiz edilen düzeylere göre seçilmelidir: hane halkı, ağlar, örgütler, devletler, vb. Sınırsız ağlar dünyasında, konu alanlarıyla ilgili sosyal oluşumları betimlemek için sosyal alan gibi kavramları kullanmak daha verimli olabilmektedir. Ulusötesi bir bakış açısında ayrıcalıklı bir birim veya analiz

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

alanı yoktur. Ulusötesi bir metodoloji, hem ülke sınırlarını aşan yoğun akışlar biçimindeki yersiz yurtsuzlaştırılmış unsurları hem de bölgesel unsurları dikkate almaktadır. Dolayısıyla uygun bir başlangıç noktası, hem “akışlar uzamı” hem de “yerler uzamı”nı içeren ulusötesi sosyal alan kavramıdır; ilki yersiz yurtsuzlaştırılmışlara, ikincisi ise bölgesel unsurlara atıfta bulunmaktadır. Schiller ve Levitt ise (2004) ulusötesi sosyal alanları, yeni fikirlerin ve kaynakların ortaya çıkarıldığı, birden fazla ulusötesi bağını keşiştiği alanlar olarak görmektedir.

Ulusötesi göç yaklaşımı, sadece göç alanındaki çalışmaları etkilememiş aynı zamanda daha genel olarak sosyal bilimlerde içerisnde coğrafi alan ile sosyal alan ayırımına dikkat edilmesi gerektiğini de göstermiştir. Özkul (2012: 492), coğrafi alanın herhangi bir toprak parçası olarak tanımlanabileceğini ancak, sosyal alanın söz konusu toprak parçasının üzerinde yaşayan insanların birbirleri arasında yarattığı ilişki mekanı olarak belirtilebileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, göçün belirli bir toprakla sınırlı olan ulus devlet temelinde incelenmesinden ziyade birden fazla mekanı içine alan ve o mekanlarla geliştirilmiş bağlar üzerinden bir inceleme perspektifi ortaya çıkmaktadır. Ulusötesi göç çalışmaları, metodolojik ulusçuluğun, sosyal yaşamların sadece ulusal topraklarla sınırlı olduğu anlayışını aşarak insanların farklı coğrafyalarla farklı ilişkiler geliştirebildiğini ve bu ilişkilerinin de birtakım etkilerinin olduğunu göstermiştir (Özkul, 2012: 495).

Ulusötesi göç yaklaşımına yönelik bazı eleştiriler bulunmaktadır. Alejandro Portes (2001: 183), ulusötesi yaklaşımın varsayımlarından olan ulusötesi ekonomik ve siyasi ilişkilerin sanıldığı kadar gelişmediğine yönelik eleştiriler olduğunu belirtmektedir. Buna göre, bazı çalışmalarda ve bazı göçmen gruplarında ulusötesi siyasal bağlar oldukça düşük düzeyde çıkmaktadır. Bu bağlamda, her göçmenin ulusötesi göçmen olarak değerlendirilemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. İkinci eleştiri, ulusötesi göç çalışmalarının ortaya çıkmasından önce de bazı göçmen gruplarının zaten ulusötesi denilebilecek ilişkiler kurduklarına yöneliktir. Yirminci yüzyılın başında, Amerika’da bulunan Polonyalı, İtalyan ve Rus göçmenler kendi köken ve göç ettikleri toplumları birbirine bağlayan çok yönlü ilişkiler

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kurmuşlardır. Söz konusu göçmenler ülkelerinde toprağa ve işletmelere yatırım yapmışlar, ailelerini ziyaret etmek için Atlantik'i geçmişler ve bağımsızlık veya rejim değişikliği lehine siyasi davalara destek olmuşlardır (Portes, 2001: 183). Ancak Portes (2001: 187), her ne kadar sayıları az da olsa zaman içerisinde ulusötesi göçmen sayılarının artacağını belirtmektedir. Özkul (2012: 496-497), ulusötesi göç yaklaşımının metodolojik olarak sağladığı en önemli katkılardan birisinin göç alanında çoklu yerde yapılan araştırmalar olduğunu ifade etmektedir. Çoklu yerde yürütülen araştırmalar karşılaştırmalı yöntemlerden farklılaşmaktadır. Karşılaştırmalı yöntem, herhangi bir araştırma konusu hakkında birden fazla yerdeki durumların karşılaştırılmasını içermektedir. Çoklu yerde yapılan araştırmalar ise birbirinden farklı bölgelerin eşanlı olarak etkileşimlerini ve nasıl birbiri ile iç içe geçtiğini anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda, çoklu yerde birden fazla araştırmacı ile yürütülen bu çalışmalarda göçmenlerin göç ettikleri toplum ve köken toplum ile olan etkileşim noktalarının ve bağlarının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Sonuç

Bu çalışma göç literatüründeki değişimleri metodolojik ulusçuluk tartışmaları çerçevesinde ele almıştır. Göç tartışmalarında uzunca bir süre ulus devlet odaklı yaklaşımların başat olması söz konusu olmuştur. Ancak içinde bulunduğumuz çağın getirdiği teknolojik gelişmelerle mekan ve zaman kavramlarının algılanışı değişerek alternatif yaklaşımlara olan ihtiyaç giderek artmıştır.

Metodolojik ulusçuluğun tarihsel bir döneme tekabül eden ulus devlet formasyonunu tarihsizleştirilmesi, doğallaştırılması ve verili olarak kabul etmesi söz konusudur. Bu yaklaşım üzerinden şekillenen göç çalışmaları metodolojik olarak belirli sınırları olan çalışmalar haline gelmektedir. Metodolojik ulusçu yaklaşımın belirli sınırlar içerisindeki toplumu homojen bir bütün olarak resmetmesi bu bütünün içine sonradan giren göçmenlerin birer öteki olarak algılanmasını kolaylaştırmaktadır. Sager (2016: 54) metodolojik ulusçuluğun, ulus inşa projelerinin eşit vatandaşlık mitinden yararlanarak nüfusların homojenleşmesini teşvik ettiğini ifade etmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Böylelikle insanların gündelik yaşamlarını kesin olarak etkileyen sınıf ve cinsiyet gibi unsurların yarattığı içsel farklılıklara kayıtsızlık yaratmaktadır. Bu bakış açısı ile göçmenlerin göç ettikleri topluma uyumları tek taraflı ve asimilasyoncu bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Ulusötesi göç yaklaşımının eleştirilen yanları olmasına rağmen göçmen uyumuna ilişkin olarak göçmenlerin hem köken ülkeleri hem de göç ettikleri ülke ile kurdukları sosyal bağlara odaklanması göçü bir dinamik süreç olarak iki tarafı da etkileyen ve dönüştüren bir yapıda resmetmesi göç çalışmalarına yeni bir perspektif kazandırmıştır. Özkul (2012: 499), göç çalışmalarında salt ulus devlet temelli bir yaklaşımın geçmiş dönemlerin incelenmesi ve gelecek dönemlerin öngörüsünün yapılmasını önemli ölçüde engellediğini belirtmektedir. Bu bakış açısından ziyade göçün, yaşanılan coğrafyadaki toplumsal dönüşümler çerçevesinde ele alınması ve göçmenlerin de bu dönüşümleri ve değişimleri meydana getiren olaylarla hareket eden bireyler olarak görülmesinin daha doğru bir yaklaşım sunacağı ifade edilmektedir. Ulusötesi göç yaklaşımları aynı yerden göç etmiş grupların tek ve homojen bir etnik grup olarak ele alınmasının sorunlu olduğunu belirtmektedir. Aynı ülkeden göç etmiş insanların hiçbirisi birbiri ile tamamen benzeyen özellikler sergilememektedir. Metodolojik ulusçu yaklaşımın etnisite temelli bir genelleme yapması gruplar içindeki önemli farklılıkların görülmesini engellemektedir. Özkul (2012: 496), bu farklılıkların hepsinin göz önünde bulundurulmasının bir yenilik olduğunu ancak, bu durumun bir metodolojik bireyselliğe kayma tehlikesine de dikkat etmek gerektiğini belirtmektedir.

Bu çalışma metodolojik ulusçuluk tartışmaları ile ulusötesi göç yaklaşımları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Ulus devlet ile toplum eşitliğini temel alan metodolojik ulusçu yaklaşımın sınırlılıklarına değinilmiştir. Değişen göç hareketleri ile akademide bu metodolojik sınırlılıkların giderek daha fazla tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda, ulusötesi göç yaklaşımının göç çalışmalarında yeni bir perspektif sunduğu ve önceki göç çalışmalarında eksik kalan bazı yanları tamamlayabildiği görülmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Kaynakça

- Aron, R. (1994). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Beck, U. (2003). *Toward A New Critical Theory With A Cosmopolitan Intent. Constellations*, Vol. 10, No.4. Oxford: Blackwell Publishing.
- Beck, U. (2007). *The Cosmopolitan Condition, Theory, Culture and Society*, Vol. 24, No.17-8.
- Castells, M. (1996). *The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. 1, The Rise of the Network Society* (C. 1). Blackwell Oxford. <http://hrcak.srce.hr/file/32361> adresinden erişildi.
- Chernilo, D. (2010). Methodological Nationalism and The Domestic Analogy: Classical Resources for Their Critique. *Cambridge Review of International Affairs*, 23(1), 87-106.
- Duman, D. ve Barut, I. (2021). Covid-19 Pandemisinin Farklı Bölge Ekonomilerinde Göçmen Havalelerine Etkisi. M. Bulut, C. Sugiyama Aksoy ve K. Şahin (Ed.), *The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration* içinde (ss. 85-97). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Faist, T. (2012). Toward a transnational methodology: Methods to address methodological nationalism, essentialism, and positionality. *Revue européenne des migrations internationales*, 28(1), 51-70.
- Glick Schiller, N. (2009). A Global Perspective on Migration and Development. *Social Analysis*, 53(3), 14-37.
- Glick Schiller, N. ve Meinhof, U. H. (2011). Singing a New Song? Transnational Migration, Methodological Nationalism and Cosmopolitan Perspectives. *Music & Arts in Action*, 3(3), 21-39.
- Levitt, P. ve Schiller, N. G. (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society 1. *International migration review*, 38(3), 1002-1039.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Özkuş, D. (2012). Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde , Araştırma-inceleme dizisi (1. baskı., ss. 483-501). Cağaloğlu, İstanbul: İletişim.
- Özyurt, C. (2009). Toplumı Yeniden Düşünmek: Kozmopolitanizm ve Çokkültürlülük (ss. 58-86). VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar, sunulmuş bildiri, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Portes, A. (2001). Introduction: The debates and significance of immigrant transnationalism. *Global networks*, 1(3), 181-194.
- Sager, A. (2016). Methodological Nationalism, Migration and Political Theory. *Political Studies*, 64(1), 42-59.
- Schiller, N. G. (2002). A Global Perspective on Transnational Migration: Theorising Migration without Methodological Nationalism. R. Bauböck ve T. Faist (Ed.), *Diaspora and Transnationalism* içinde (ss. 109-129). Amsterdam University Press.
- Schiller, N. G., Basch, L. ve Blanc, C. S. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological quarterly*, 48-63.
- Wimmer, A. ve Glick Schiller, N. (2002). Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and The Social Sciences. *Global Networks*, 2(4), 301-334.

Pozitif Etik Bağlamında Yerinden Edilme Araştırmaları*

Buse DEMİRLİÇAKMAK**

Giriş

Yerinden edilme (displacement); özellikle silahlı çatışma, şiddet, insan hakları ihlali, doğal veya insan kaynaklı afetlerden ya da bunların etkilerinden kaçınmak için uluslararası sınırın ötesinde ya da bir devletin içinde evlerini terk etmeye zorlanmış kişilerin hareketliliği olarak tanımlanmaktadır (Sironi vd., 2019: 55). Dünya çapında yaklaşık olarak 82,4 milyon kişinin çatışma, şiddet, eziyet ve insan hakları ihlalleri nedeniyle yerinden edildiği bilinmektedir (UNHCR, 2020). Veriler, dünya nüfusunun yaklaşık %3'ünün göçmen olup kendi köken ülkelerinin dışında yaşadığını göstermektedir. Bireylerin bir kısmı gönüllü olarak daha iyi iş ve eğitim imkânları ile daha iyi yaşam şartları için göç etmiş olsalar da pek çok kişi gönüllü olarak göç etmez. Göç eden kişilerin en azından onda biri, üzerinde çok az kontrol sahibi oldukları olaylar nedeniyle hayatta kalmak, kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını korumak amacıyla evlerinden ayrılmak zorunda kalmaktadır (Allotey ve Markovic, 2008: 653). Zorunlu göçün zaman içerisinde artması ve en önemli küresel zorluklarından biri haline gelmesi bu alanda yapılan çalışmaların önemini arttırmaktadır. Alanyazında, son yıllarda yerinden edilme konusuna dair pek çok araştırma yapıldığı görülmektedir (Aizik-Reebs vd., 2022: 107-122; Garzón-Velandia vd., 2020: 293-302; Niemann

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

**Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, busedemirlicakmak@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9912-7401

Atıf/Cite as: Demirliçakmak, B. (2022). Pozitif etik bağlamında yerinden edilme araştırmaları. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 31-42) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ve Hertel, 2022: 1-18). Çalışmalara duyulan ihtiyaç arttıkça da araştırmalarda etik meselelerin tartışılması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Geniş bir perspektif ile bakıldığında, bir araştırmaya katılmak katılımcının yaşamını etkileyebilmektedir (Block vd., 2012: 70). Zorunlu göç; göç öncesi, göç sırası ve göç sonrasında bir takım ruhsal etkileri olan bir olgudur (Kurban vd., 2008: 64-65). Bu açıdan, yerinden edilmiş bireylerin hassas durumları da göz önüne alındığında katılımcı oldukları çalışmalarda etik çerçevenin iyi çizilmiş olması önemli hale gelmektedir. Bu kapsamda, araştırmada katılımcı olma deneyimi pozitif hatta yararlı olmalı, olası riskler en aza indirilmeli (Block vd., 2012:70) ve araştırmacılar yüksek etik standartları devam ettirebilmek adına uyumlu bir çaba göstermelidir (Ellis vd., 2007: 462).

Bu çalışmanın amacı, yerinden edilmiş bireyler ile ilgili yürütülen araştırmalarda etik hassasiyetlerin neler olabileceği üzerinde durmak ve etik çerçevenin çizilmesinde önemli olduğu değerlendirilen bilgilendirilmiş onam (rıza, kabul, izin), gizlilik ve ayırım gözetmeme kavramlarını pozitif etik kapsamında ele almaktır. Bu amaçla ilk olarak pozitif etik ve düzeltici etik kavramları açıklanacak ve sonrasında yerinden edilme araştırmalarında bilgilendirilmiş onam, gizlilik ve ayırım gözetmeme kavramları pozitif etik bağlamında tartışılacaktır.

Pozitif Etik ve Düzeltici Etik

Etik, ahlaki yaşamı anlamının ve sorgulamanın çeşitli yollarını sunan belli bir durumda hangi davranışın doğru olabileceğini tanımlayan genel bir kavramdır (Beauchamp ve Childress, 2001: 1). İnsanlar ile yapılan araştırmalarda etik kavramı uzun bir süre medikal çalışmalar ile sınırlı kalmış ve sosyal bilimlerde etik standartlar son zamanlarda önem kazanmıştır. Bugün pek çok ülkede, sosyal bilim araştırmaları, etik çıktılar açısından değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Etik prensipler ulusal manuellere entegre edilmiş olup araştırma fikirlerinin onaylanması sırasında etik komiteler kurulmaktadır (Van Liempt, 2012: 453).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Sosyal bilimlerde etik standartlar genellikle insan onuruna saygı (respect for human dignity), adalet (justice) ve yarar (beneficence) olmak üzere üç temel ilke ile şekillenmektedir. İnsan ilişkilerinde sosyal etik, bu ilkelere dayanmakla birlikte çok daha karmaşıktır ve ahlaki yargılar ile inançlardan etkilenmektedir (Van Liempt, 2012: 453). Bu kapsamda, pozitif etik kavramının yerinden edilme araştırmalarında önemli bir yeri olduğu düşünölmektedir.

Pozitif etik kavramı, değişmeyen ve uyulması gereken kuralları temsil eden düzeltici yaklaşımdan farklı olarak etiğin felsefi boyutunu ön plana çıkarmıştır. Etik kuralları, hoş olmayan bir durum olarak değil olumlu katkıları olan ve gerekliliği göz ardı edilemez kurallar olarak değerlendirmektedir. Ancak bu, düzeltici etiğin (etik kodlar, yönetmelikler) eğitimde yeri olmadığı olarak anlaşılmamalıdır. Aksine düzeltici etik kişilerin kendilerini zarardan nasıl koruyacaklarına ilişkin değerli katkılar sunmaktadır. Ancak bu noktada pozitif etik, zarardan korunmanın yanı sıra kaliteli bir yardımın nasıl olacağı noktasına da vurgu yapmakta ve ahlaki prensipleri tümöyle kabul etme ve onaylama anlamına gelmektedir (Knapp ve Vandecreek, 2010: 8). Pozitif etik terimi ilk defa 2002 yılında Handelsman tarafından kullanılmıştır. Ardından diğer bilim insanları benzer hedeflerden söz etmişlerdir ve etik kavramına yalnızca kurallara uyma bakış açısıyla bakmanın sınırlılıkları olduğunu belirtmişlerdir (Handelsman, Knapp ve Gottlieb, 2002: 2). Tablo 1’den izlenebileceği üzere düzeltici etikte; ayırmadan kaçınma, sınır ihlallerini engelleme, onam formunun imzalatılması, yasaklanan açıklamalardan kaçınma gibi temel etik zorunlulukların yerine getirilmesi vurgulanırken pozitif etikte bu kavramların anlamlarına odaklanılarak farklı grupları anlama, ilişki kalitesini arttırma, kişinin katılımını arttırma ve güven arttırma uğraşı ön plana çıkmaktadır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 1. Düzeltici ve Pozitif Etik Arasındaki Farklar

Ahlaki Alan	Düzeltici Etik	Pozitif Etik
Ayrım Gözetmeme	Ayrımdan kaçınma	Çeşitli grupları takdir edebilme ve anlama
Yetenek	Minimum düzeyde formal nitelikleri edinme ve koruma	Öz farkındalık kazanma ve öz bakım becerilerini en üst standartlara çıkarmak için uğraşma
Sınırlar	Sınır ihlalini engelleme	İlişkilerin kalitesini arttırmak için çabalama
Onam	Onam formunun imzalanması gibi yasal zorunlulukları yerine getirme	Kişinin katılımını artırma
Gizlilik	Yasaklanan açıklamalardan kaçınma	Güven artırma uğraşı

Kaynak: Knapp ve Vandecreek, 2010: 9

Pozitif etiğin kişileri etik sorunlara karşı duyarlı hale getirmesi dolayısıyla bu grup ile yapılan araştırmalarda pozitif etiğin öneminin düşünülenden daha fazla olduğu değerlendirilmektedir. Araştırmacıların bu kurulların ahlaki temelini anlamaları, katılımcıların zarar görmesini önlemenin yanı sıra etik kurallara bağlı kalmalarında ve kendi etik kararlarını vermelerinde yardımcı olmaktadır (Knapp ve Vandecreek, 2010: 11). Özellikle öncesinde çalışılmamış olan farklı kültür grupları ile araştırmalar yürütülürken belirli kültürel değerleri dikkate alan etik değerler bütünü oluşturmak ihtiyaç haline gelmiştir (Ellis vd., 2007: 461). Aynı yazarlar tarafından ele alındığı üzere, yerinden edilmiş bireylerle çalışırken araştırmacının sosyal değeri, bilimsel geçerliliği, katılımcı seçimi, risk/yarar oranı, bilgilendirilmiş onam alımı gibi noktalar hassasiyet gösterilmesi gereken; etik ve metodolojik açıdan diğer popülasyonlara göre farklılaşma ihtiyacı olan alanlardır. Bu çalışmada da belirtilen alanlardan yola çıkılarak yerinden edilmiş bireyler ile yürütülen araştırmalar için ayırım gözetmeme, onam ve gizlilik kavramları, pozitif etik ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam

Hassas (vulnerable) göçmenler ile yapılan araştırmalarda “Bunu neden bilmek istiyorsun? sorusu genellikle katılımcının ne ölçüde çalışmaya hazır olduğu ve araştırmacının katılımcıya nasıl yarar sağlayacağı veya zararlı olacağı konusunda belirleyici olmaktadır. Katılımcıların, araştırmada hangi bilgilerin toplanacağı ve bu bilgilerin nasıl kullanılacağı konusunda bilgi

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sahibi olmaya hakkı vardır. Bu nedenle “araştırmanın yararlanıcısı kim”, “araştırmanın çıktuları ne olabilir”, “araştırma herhangi bir kişiye zarar verebilir mi”, “araştırma sonuçları ile kim ilgilenir” soruları araştırmanın başında sorulması gereken önemli sorulardır (Van Liempt, 2012: 456). Bu bilgiler doğrultusunda oluşturulan bilgilendirilmiş onam formları psikoloji araştırmalarında etğin yapı taşı olarak bilinir. Bilgilendirilmiş onam süreci genelde yazılı olarak riskleri, yararları ve çalışmada gönüllülüğün doğasının katılımcı tarafından anlaşılmasını içerir (Ellis vd., 2007: 467). Araştırma katılımcısından beklenen, risklerin de bilgisinin verildiği bilgilendirilmiş onam formunu imzalamalarıdır (Mackenzie vd., 2007: 301). Düzeltici etik açısından bakıldığında bu bir etik zorunluluktur. Ancak yerinden edilmiş bireyler ile çalışırken bunu yalnızca etik bir zorunluluk olarak yapmak ve katılımcılara imzalatmak çeşitli problemleri ortaya çıkarabilir. Bilgilendirilmiş onam, katılımcıların özerk oldukları ve onam vermenin sonuçlarını anladıkları varsayımında koruma sağlar. Araştırma katılımcıları hassas gruplar ve/veya yerinden edilmiş bireyler ise bu varsayım doğrulanamaz. Özerklik, bir bireyin kendi yaşamına yön verme konusunda belirleyici olmasını içermektedir. Özerklik hakkına sahip olmak kişinin kendini belirleyicilik kapasitesini kullanabileceği sosyal, politik ve ekonomik korumaları içerir. Ancak bilinmektedir ki yerinden edilmiş bireyler kendi kontrolleri dışında pek çok yaşantıya maruz kalmaktadır. Bu durum, özerkliğin kısıtlanması aracılığıyla, bireylerin kendini belirleyicilik düzeylerini olumsuz yönde etkileyebilir. Yerinden edilme süreci, kişilerin benlik algılarına, öz saygı algılarına, kendilerine güven duygusuna ve belli bir ölçüde özerkliklerine zarar vermektedir.

Yapılan araştırmalarda birtakım yanlış anlaşılmalarda da ortaya çıkabilmektedir. Bireyler yapılan çalışmanın onlara yasal açıdan bir yarar sağlayacağı düşüncesinde olabilirler (Mackenzie vd., 2007: 303). Ayrıca bu kişilerin bir kısmının belli bir süre başkalarının kontrolü ve baskısı altında yaşadığı düşünülürse, araştırmacı ve katılımcı arasındaki eşit olmayan ilişki nedeniyle kişi, yapılan çalışmaya katılmanın zorunlu olduğunu düşünebilir (Ellis vd., 2007: 468) ve bu durum isteğinin dışında araştırmaya katılım sağlamasına neden olabilir. Hassas durumda olan göçmenler için katılımı

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

reddetmek katılım noktasında hissettikleri sosyal baskı nedeniyle zordur. Bu durumu, görüşme sonrasında, verdikleri bilginin yeterli olup olmadığı sorusundan anlamak mümkündür. Bu noktada, katılımcının vermeyi tercih etmeyeceği bir bilgiyi vermesi için bir şekilde zorlanması (bilinçli bir şekilde yapılmasa da) ve gönüllülüğün sağlanamama ihtimali etik bir sorun olarak karşımıza çıkabilir (Van Liempt, 2012: 457).

Yerinden edilmiş kişiler ile çalışırken bilgilendirilmiş onam formu noktasında yaşanabilecek sorunlara bir öneri olarak Mackenzie vd. (2007: 306-307) tarafından “yinelemeli onam modeli (iterative models of consent)” sunulmuştur. Bu modelde, katılımcının ihtiyaçları, endişeleri ve değerlerinden sorumlu araştırmacı ile katılımcılar arasında etik ilişkinin kurulmasını sağlayan bir onam süreci önerilir. Bu model, araştırma sürecinde var olan aşamaların tümünü içeren, her iki taraf için de kavrayışı amaçlayan bir uzlaşma süreci yolu ile en güvenli şekilde etik anlaşmaların yapılabileceği varsayımına dayanır. Burada tüm ihtiyaçlar resmi araştırma süreci başlamadan önce sunulur. Bu süreç proje süresince devam eder ve araştırmacı ile tüm taraflar (katılımcılar, toplum liderleri, sivil toplum kuruluşları gibi) araştırmadaki kavramları yeniden düzenler ve yeniden görüşürler. Burada araştırmanın önemine dikkat çekerken yalnızca kendilerinden alınan bilgilerin nasıl kullanılacağı değil aynı zamanda araştırma projesinin genel amacına dair de bilgi verilmelidir (Van Liempt, 2012: 456).

Pozitif etik bakış açısının bir örneği olarak değerlendirilen bu modelin; kişinin katılımını arttırıcı etkisinin olacağı, katılımcıları koruyucu bir tarafı olduğu, ayrıca daha reel ve gerçek bilginin toplanabileceği, katılımcıların tüm detaylarıyla çalışmayı anlayabileceği bir ortam oluşmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Gizlilik

Katılımcıların gizliliği, özellikle sosyal alan araştırmalarında etik araştırma deneyiminin merkezinde yer almaktadır. Araştırmacılar, katılımcıların verdikleri bilgilerin kendilerine ait olduğuna dair tahmin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

edilemezlik konusunda katılımcılara garanti vermeyi amaçlarlar (Crow ve Wiles, 2008: 3). Araştırmacıların elinde bulunan her türlü verinin kişisel bilgiler içermesi nedeniyle (Düvell, vd., 2009: 228) gizlilik, katılımcıların hassas grupta yer aldığı araştırmalarda, etik açıdan çok daha önemli hale gelmektedir. Çoğu yöntemde katılımcı isimlerinin yazılmaması standart bir yöntem haline gelmiştir. Ancak özellikle nitel araştırmalarda gizliliği sağlamak bir kişinin ismini yazmamak ya da değiştirmekten çok daha karmaşıktır. Hedef gruptaki kişi sayısının azlığı tanınabilirliği kolaylaştırmaktadır (Van Liempt, 2012: 456). Buna ek olarak yerinden edilmiş kişilerin yaşadıkları deneyimler dolayısıyla güvensizlik duygusu geliştirmeleri olasıdır (Kurban vd., 2008: 65). Mackenzie vd. (2007: 303) tarafından da belirtildiği gibi kişiler çalışma hakkında kendilerine verilen bilgiye inanmayacakları gibi araştırmacının bağımsızlığına da inanmayabilirler. Ayrıca verdikleri bilgilerin yayılacağına dair kaygıları da olabilir. Thai-Burma sınırında bir kişi; araştırmacının gelip fotoğraflarını çektiğini, hikayesini dinlediğini ve bunları kişisel koleksiyonu için topladığını, hiç kimse ile bu bilgileri paylaşmayacağı sözünü verdiğini ancak bir sene sonrasında aynı bölgeye gelen bir gazetecinin tüm hikâyeyi bildiğini ve fotoğrafların elinde olduğunu ifade etmiştir (Pittaway ve Bartolomei, 2002: 305). Aynı araştırmacılar tarafından yapılan bir alan araştırması sırasında kişiler öfkelerini dile getirmişlerdir. Araştırmacıların kendi çalışmalarını bitirdiklerini ancak çalışma bittiğinde, çalışma ile ilgili hiçbir bilgi alınamaması nedeniyle kızgınlık yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Zorlu yaşantılara maruz kalmış bu kişilerin bu tür güven kırıcı olaylar yaşamaları, araştırmaya ve araştırmacıya olan güvenin artırılması için bazı çalışmalar yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Pozitif etik bakış açısıyla yürütülen araştırmalarda, araştırma sürecinde gizliliğin korunacağı bilgisinin verilmesinin yanı sıra araştırma ile ilgili tüm bilgilerin detaylı ve açık bir şekilde verilmesi, katılımcı olmaya karar verme sürecinde kişinin aklındaki tüm soruları sorabilmesine olanak sağlanması, geri bildirimlerin yalnızca araştırma sonunda değil, ihtiyaç duyulduğu zamanlarda da katılımcı ile paylaşılıyor olunması güven duygusunun gelişmesini sağlayacak noktalar olarak düşünülmektedir. Dyregrov vd. (2000:418) tarafından yürütülen araştırmada, araştırmaya başlamadan önce aileler ile güven duyulan bir

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sosyal çalışmacının ya da tercümanın iletişim kurmasının aileler tarafından olumlu bulunduğu ve araştırmacılar ile güven ilişkisinin artmasına olanak sağladığı ifade edilmiştir.

Ayırım Gözetmeme

Antropologlar tarafından uzun süredir incelenen kültür kavramının; “geleneksel fikirlere bağlı olan değerler”, “öğrenilmiş davranışların bir sonraki nesile aktarılması”, “paylaşılan anlam ve semboller”, “belli bir grupta tahmin edilebilir ve belirli farklılıklara neden olan deneyimler”, “parçalar üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip üst düzen” gibi pek çok farklı tanımı yapılmıştır. Tüm bu tanımlardaki ortak nokta kültürün her şeyi içeren geniş yapısıdır (Kağıtçıbaşı, 2010: 36). Bu nedenle araştırmacıların, çalışılan toplumun kültürüne uygun olarak etik bir yol haritası çizmesi gerekmektedir. Hassas gruplar ve farklı kültürler ile çalışırken araştırmacı için etik sorumluluklar karmaşık bir hâl alabilmektedir. Araştırmacı etik prensipler ile kolayca çözümlenemeyecek etik ikilemler yaşayabilir. Farklı bir kültür ile çalışırken yaşanacak etik ikilemlerden biri potansiyel farklılıkları dengeleme konusundadır. Araştırmacı kendi kültürü ile katılımcıların kültürü arasındaki farkta dengeyi kurmak ile yükümlüdür. Bu karmaşıklık, yerinden edilmiş bireyler ile çalışan araştırmacıları çıkan etik ikilemlere yaratıcı çözümler bulabilmeleri için çok yönlü bir anlayış geliştirmeye zorlamaktadır (Birman, 2005: 156). Her kültür kendine özgü etik kurallara sahiptir. Bir kültürde hasta kişilere durumları ile ilgili bilgi vermek etik açıdan uygun bulunmazken diğer kültürde bu bilgiyi vermemek etik açıdan doğru olmayabilir (Levin ve Sprung, 2003: 355). Bu farklılıklar göz önüne alındığında çalışmanın yürütüldüğü kültürü araştırmacının kendi içinde bulunduğu kültürden ayrı tutmama önemli bir faktör iken aynı zamanda o kültüre ilişkin anlayış geliştirmek ve kültürel kodları bilmek pek çok etik ikilemin kolaylıkla çözülmesini sağlayan bir husus haline gelmektedir. Kültürel normlara ilişkin anlayış geliştirmenin araştırma sırasında etik ihlal yapılmasının da önüne geçeceği varsayılabilir. Bunun sebebinin ayırım gözetmeme ilkesi çerçevesinde çalışılan kültürü bir bütün olarak değerlendirirken, kültüre ilişkin anlayış geliştirmenin aynı ülkede yaşayan

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

farklı kültürel değerleri hesaba katmaya ve daha detaylı olarak etik meseleleri düşünmeye yöneltmesi olduğu düşünülmektedir.

Akhtar (2010: 87) tarafından danışan ve terapist arasındaki kültürel yansızlığı sağlamak amacıyla verilen önerilerin, araştırmacıların araştırmalarda kültürel yansızlığı koruyarak diğer kültürleri anlamada kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu ilkelerden birincisi, kişinin kendi kültürel yanlılıklarının farkına varmasıdır. Bireyler kendi kültürleri ile yaptıkları araştırmalarda, kültürel farklara ilişkin önyargılarını gözden kaçırabilirler. Bu nedenle, kişinin kendi yanlılığını farketmesi diğer kültürlerle ilişkin anlayış geliştirmesinin önünü açabilir. İkinci ilke, eğitim programlarına kültür ile ilgili konuların eklenmesi gerekliliğidir. Bu eğitimler ile kişiler kültürel çeşitliliğin psikososyal yönlerine ilişkin hassasiyet kazanabilirler. Üçüncü ilke, farklı kültürel gruplar ile iletişime geçmektir. Bu sayede, kişinin kültürlerarası etkileşime kendini açması mümkün olacaktır. Dördüncü ilke, bireylerin kültürüne karşı aşırı ilgili olmaktan kaçınmanın, araştırmacının bireysel merakları nedeniyle atacakları adımlardan korunma yönünde olumlu bir etkiye sahip olacaktır. Son olarak beşinci ilke, açık ve kozmopolit bir yaşamın kültürel yansızlığı destekleyeceği öngörülmektedir. Tüm bu ilkelerden yola çıkılarak, araştırmacının düzeltici etik kapsamında yansızlığı sağlayacağı ve daha da önemlisi pozitif etik bağlamında farklı kültürleri anlama ve takdir edebilme bakış açısının kazanılmasında önemli bir etkisi olacağı söylenebilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Yerinden edilme pek çok farklı stresörü içeren ve bir bireyin tüm yaşamını toplumun tüm yaşamını etkileyen zorlu bir süreçtir. Dünyada yerinden edilmiş bireylerin göçmen sayısının artması ve konunun öneminin anlaşılması bir taraftan araştırmaları ihtiyaç haline getirirken bir taraftan da etik meselelerin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Görüldüğü üzere, yerinden edilmiş bireylerle çalışırken etik kuralların bir adım ötesine geçmek hem araştırmacı hem de araştırılan grup açısından önemlidir. Bu sayede

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

araştırmacı doğru veriye ulaşırken yürütülen araştırmanın da katılımcı olan birey için bir fayda sağlaması mümkün olabilecektir.

Bu kapsamda, bu çalışmada yerinden edilme araştırmaları yürütülürken ihtiyaç duyulabilecek etik kavramlar pozitif etik kapsamında incelenmiş ve düzeltici etik ile arasındaki farklar ortaya konulmuştur. Dil ve kültür farkının olduğu ve zorlu yaşantılara maruz kalmış bireyler ile çalışmak, araştırmacıların da sorumluluklarını arttırmaktadır. Yalnızca etik sınırların içerisinde kalmak ve düzeltici etik normlarını araştırmalarda uygulamanın işlevsellik açısından yeterli olamayacağı değerlendirilmektedir. Yine de yerinden edilme konusunu çalışmadaki zorluk, araştırmacıları yalnızca resmi kaynaklardan bilgi almaya yöneltmemelidir. Çünkü Hynes (2003: 11) tarafından da belirtildiği üzere yalnızca bu kaynaklardan bilgi almak her zaman en uygun yöntem değildir. Bu nedenle, araştırma teriminin başlı başına güvensizlik hissi yarattığı da (Hynes, 2003: 1) göz önünde bulundurulacak olursa, araştırma katılımcıları ile güven ilişkisinin oluşturulması, yani pozitif etik normları çerçevesinde araştırma planı yapmanın araştırmanın zorlu sürecinde kolaylaştırıcı etkisi olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aizik-Reebs, A., Amir, I., Yuval, K., Hadash, Y. ve Bernstein, A. (2022). Candidate mechanisms of action of mindfulness-based trauma recovery for refugees (MBTR-R): Self-compassion and self-criticism. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 90*(2), 107–122. <https://doi.org/10.1037/ccp0000716>
- Akhtar, S. (2010). *Göç ve kimlik: kargaşa, sağaltım ve dönüşüm*. İzmir: Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Hizmetleri.
- Allotey, P. ve Markovic, M. (2008). *Forced migration and health*. Birmingham: Elsevier.
- Beauchamp, T.L. ve Childress, J.F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*. New York: Oxford.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Birman, D. (2005). Ethical issues in research with immigrants and refugees. In *Encyclopedia of Immigrant Health*. New York: Springer.
- Block, K., Warr, D., Gibbs, L. ve Riggs, E. (2012). Addressing ethical and methodological challenges in research with refugee background young people: reflections from the field. *Journal of Refugee Studies*, 26, 69-87.
- Crow, G. ve Rose, W. (2008). *Managing anonymity and confidentiality in social research: the case of visual data in Community research*. NCRM Working Paper (Unpublished). ESRC National Centre for Research Methods.
- Düvell, F., Triandafyllidou, A. ve Vollmer, B. (2009). Ethical issues in irregular migration research in Europe. *Population, Space and Place*, 16, 227-239.
- Dyregrov, K., Dyregrov, A. ve Raundalen, M. (2000). Refugee families' experience of research participation. *Journal of Traumatic Stress*, 13, 413-426.
- Ellis, B.H., Keating, M., Yusuf, S.A., Lincoln, A. ve Nur, A. (2007). Ethical research in refugee communities and the use of community participatory methods. *Transcultural Psychiatry*, 44, 459-481.
- Garzón-Velandia, D. C., Rozo, M. M. ve Blanco, A. (2020). From war to life: Psychological well-being in adult victims of child recruitment. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 26(3), 293-302. <https://doi.org/10.1037/pac0000449>
- Handelsman, M. M., Knapp, S. J. ve Gottlieb, M. C. (2002). Positive ethics. In *Handbook of positive psychology*. New York: Oxford University Press.
- Hynes, T. (2003). *The issue of 'trust' or 'mistrust' in research with refugees: choices, caveats, and considerations for researchers*. Working Paper. London: School of Health and Social Sciences Middlesex University.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Knapp, S.J. ve Vandecreek, L.D. (2010). *Psikologlar için Etik: Pozitif Yaklaşım*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Kurban, D., Yüksek H. Deniz, Çelik, A. B., Turgay Ünal, & Aker, A. T. (2008). *Zorunlu göç ile Yüzeleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. TESEV.
- Levin, P. D. ve Sprung, C. L. (2003). Cultural differences at the end of life. *Critical Care Medicine*, 31, 354–357.
- Mackenzie, C., McDowell, C. ve Pittaway, E. (2007). Beyond 'do no harm!': the challenge of constructing ethical relationships in refugee research. *Journal of Refugee Studies*, 20, 299-319.
- Niemann, L. ve Hertel, G. (2022). Perceived forcedness and perils of migration: Development and validation of a questionnaire for residents in receiving countries. *International Journal of Intercultural Relations*, 89, 1-18.
- Pittaway, E. ve Bartolomei, L. (2002). Field Research Report. *Kakuma, Kenya and Thai Burma border*. Sydney: centre for refugee research, university of new south wales. Catriona Mackenzie, Christopher McDowell, Eileen Pittaway, 305.
- Sironi, A., Bauloz, C., & Emmanuel, M. (Eds.). (2019). *Glossary on migration (2019)*. Glossary on Migration (2019) | International Organization for Migration. Retrieved November 13, 2021, from <https://www.iom.int/glossary-migration-2019>.
- UNHCR (2020). Figures at a Glance. 28.04.2020 tarihinde <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> adresinden erişildi.
- Van Liempt, I. (2012). Ethical challenges in research with vulnerable migrants, *In Handbook of Research Methods*, 21, 451-466

Göç, Göçmen ve Hafıza, İnsana Dair Ankara ve Van'da Yaşayan Suriyeli ve Afganistanlı Göçmenler*

Kutay ÜSTÜN**
Berivan VARGÜN***

Giriş

En genel tanımıyla göç, bir yerden başka bir yere hareket etme hali, başka bir deyişle bir yer değiştirme durumu olarak tanımlansa da bugün, siyasal, kültürel, ekonomik pek çok boyutu olan bir olgudur. Göç, günümüzün en fazla tartışılan konularından biri olmakla birlikte, pek çok tanım, kavram ve teoriyi de beraberinde getirmektedir. Göçle birlikte tartışılan kavramlara şöyle bir baktığımızda; küresel hareketlilikten entegrasyona, eğitimden hukuka, ekonomiden kentleşmeye, kimlikten aidiyet ve hafızaya, gelenekten küreselleşmeye, mekândan zamana, sınırdan kültürel travmaya, uluslararası göçten iç göçe, göçün kadınlaşmasından ekonomik göçmenlere kadar uzanan pek çok kavramsallaştırmayı da beraberinde getirmeye devam eden bir olgu olduğunu görürüz.

Küreselleşme ile birlikte tüm dünyayı ilgilendiren bir konu olan göç hem önemli bir sosyal hareketlilikdir hem de değişim süreçlerini beraberinde getirmektedir. Castles ve Miller, göç olgusunu; çok boyutlu, göç alan ve göç

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kutayustun@ardahan.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2572-2264

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, berivanvargun@ardahan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8984-3607

Atıf/Cite as: Üstün, K. ve Vargün, B. (2022). Göç, Göçmen ve Hafıza, İnsana Dair Ankara ve Van'da Yaşayan Suriyeli ve Afganistanlı Göçmenler. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 43-64) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

veren ülkedeki herkesi etkileyen bir eylem olarak tanımlarken göçün, ekonomik, politik ve şiddet gibi pek çok faktörden kaynaklandığını belirtmektedirler. Castles ve Miller'e göre, çağımızda yaşanan göç olayları beş temel eğilim göstermektedir. Bunlar; göçün küreselleşmesi, göçün hızlanması, göçün farklılaşması, göçün kadınlaşması ve göçün siyasallaşmasıdır (1998: 8-9). Everett S. Lee'ye göre göç; "Genel olarak kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği olarak tanımlanır. Hareketin mesafesine veya eylemin gönüllü veya gönülsüz niteliğine herhangi bir kısıtlama getirilmez, dış ve iç göç arasında hiçbir ayırım yapılmaz" (1966: 49).

Göç yerine, insan hareketliliği kavramını kullanmayı öneren Sirkeci ve Cohen (2015: 9), göç ile ilgili belirleyici olanın, "güvensizlik algısı olarak yansıyan çatışmalar olduğunu" vurgulamaktadırlar. Sirkeci ve Cohen (2015: 9), bu konuda; "Burada esnek ve geniş bir çatışma kavramını kullandığımızın altını çizmekte fayda var. Bu küçük veya büyük gerilimler ve çıkar uyumsuzlukları insanların ulusal sınırlar içinde ve sınıraşan hareketlerini şekillendiriyor. Bu hareketler bireysel ya da grupsal olabilir" demektedirler.

Tutar ve Özyakışır'a göre en basit tanımıyla göç, "insanların bir amaca yönelik olarak buldukları mekânı terk etmeleridir. Diğer bir ifadeyle göç, birey veya toplulukların bir yerden, ülkeden veya toplumdan başka bir yere, ülkeye veya topluma gitmeleridir. Buna göre göç, yatay hareketliliğin yoğun şekilde yaşandığı bir hayatı gerektirmektedir" (2013: 31). Yalçın'a göre göç "ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli, yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir" (2004: 13). Koyuncu, göçü, bir nüfus hareketi olarak yorumlarken, göçün, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle ortaya çıkmasına da dikkat çeker (Koyuncu, 2015: 13). Marshall, göçü, "Bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketi" olarak tanımlar (1999: 685).

Köklü değişim süreçlerinden biri olan göç olgusunun bireysel ve toplumsal bağlamda etkileri bulunmaktadır. İnsanlar çeşitli nedenlerle göç

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

etmeye karar verebilirler. Savaşlar, sürgünler, şiddet, siyasi baskılar, açlık, işsizlik, yoksulluk, doğal afetler gibi çeşitli nedenlerle bireysel veya grup halinde bir yerden başka bir yere göç edebilirler. *Göç Terimleri Sözlüğü*'ne göre göç; bir kişinin veya bir grup insanın, süresi, niteliği ve nedeni ne olursa olsun, uluslararası bir sınırı geçtiği veya bir devlet içinde hareket ettiği nüfus hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Bu, “mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, ekonomik göçmenler, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin” göçünü de içerir” (Perruchoud ve Redpath 2009: 22).

Göçe etki eden dinamik faktörlerin başında çoğunlukla ülkeler, bölgeler ve gruplar arası ekonomik dengesizlikler gelmekte. Ancak siyasetten kültüre çeşitli alanlarda ve düzeylerde karşılaşılan fırsat eşitsizlikleri ve çatışmalar da göçte önemli rol oynamaktadır. Yine dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen sıcak, kısa ve uzun süreli çatışmalar da küresel insan hareketliliğinin devamlılığını sağlamaktadır (Sirkeci ve Erdoğan, 2012:298).

İçinde yaşanan toplumsal süreçlere göre değişen boyutlarıyla göç, pek çok sebepten kaynaklanabilir. Çapar'a göre göç, insanın merak veya macera arayışından değil, hayatta kalma içgüdüsünden ve hayatın gerekliliklerinden kaynaklanmaktadır. Modern zamanlarda, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra emek göçü yaygın olsa da savaşlar göçün en şiddetli itici gücü olmuştur (2019: 119).

Türkiye, tarihsel olarak göç alan ve veren bir coğrafya olmasına karşın genel kanaat uluslararası göçün 1960'ların başında başladığı yönündedir. Ancak gerçeklik hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde göçlerin devam etmiş olduğudur. İç göç, zorunlu göç, mübadele, sığınmacılar, dışa göç ve benzeri her türlü insan hareketliliğinin yaşandığı Türkiye'deki sosyal, siyasal ve ekonomik yapının en önemli dinamiklerinden birisi de göçlerdir. Ülke içi yoğun göç dinamiğinin yanı sıra, dış göç bakımından da Türkiye önemli bir konuma sahip olmaktadır (Sirkeci ve Erdoğan, 2012:298).

Bulut'a göre Türkiye, son iki yüzyılı aşan bir süre zarfında çevre bölgelerden gelen kitlesel göçlere sahne olmuştur. Türkiye'nin Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği noktada bulunması stratejik anlamda konumunu önemli kılmaktadır (Bulut, 2019: 84-86). “Türkiye 2000'li

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

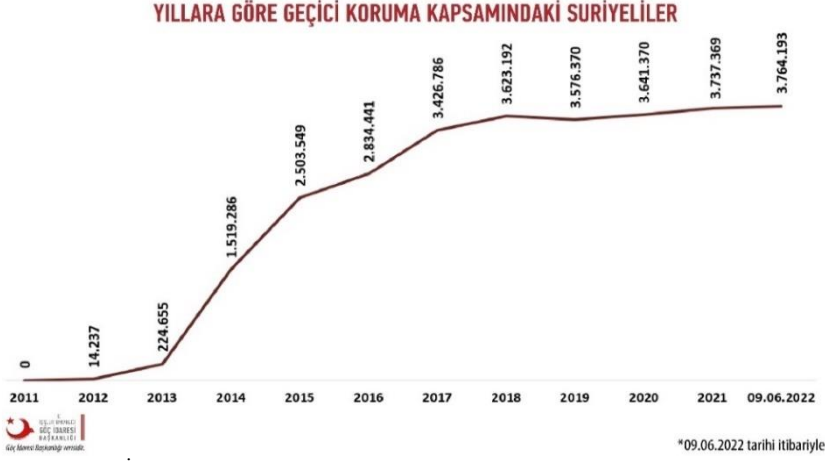
yıllardan buyana Orta Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde yaşanan bölgesel ve iç çatışmalara bağlı siyasal istikrarsızlık ve güvenlik sorunları, ekonomik eşitsizlik vb. gerekçelerle yasal ya da yasa dışı yollardan göç almaya başlamıştır” (Nar, 2021: 216). Yoğun bir şekilde göç dalgalarından etkilenen bir ülke olarak Türkiye, günümüzde hem bir hedef ülke hem de (coğrafi konumundan dolayı) bir geçiş ülkesi olarak görülmektedir. Türkiye, “jeo-politik konumu ile uluslararası göçün merkezi konumundadır” (Nar, 2021: 221).

Suriye’de başlayan ve etkileri Suriye sınırlarını aşan iç savaşla birlikte yoğun göç dalgaları diğer ülkeleri de etkilemiştir. Suriye’den Türkiye’ye ilk kitlesel göç dalgası 2011 yılının Nisan ayında 252 Suriyeli’nin Hatay sınırından içeri kabul edilmesiyle başlamıştır (İçduygu ve Aksel, 2012). Türkiye, 2011’den bu yana Suriye’den gelen göçe “açık kapı politikası” uygulamaktadır. Türkiye, 1951’de “Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi”ni imzalamış daha sonra ise 1967’de New York protokolü ile sözleşmenin kapsamı genişletilerek “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda” ifadesi çıkarılarak zamansal sınırlama kaldırılmıştır (Topçu ve Özbek, 2021:857). Türkiye, sığınma başvurusunda bulunan Suriyelilere geçici koruma statüsü vermiştir. “Geçici Koruma Politikası”nın uygulanması, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun” 91. Maddesi’ne göre; zor şartlar altında (savaş, insanlık suçu, silahlı çatışma vb.) yaşayamayacak olan ve zorla ülkesinden ayrılmak durumunda olan kitlesel göçlere karşı uygulanmış bir yöntemdir” (Topçu ve Özbek, 2021:869).

Aşağıdaki grafikte, Suriye’deki iç savaş nedeniyle ülkesini terk eden ve Türkiye’ye gelen, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yıllara göre dağılımı görülmektedir. Haziran 2022 tarihi itibariyle 3.764.193 kişi geçici koruma kapsamındadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

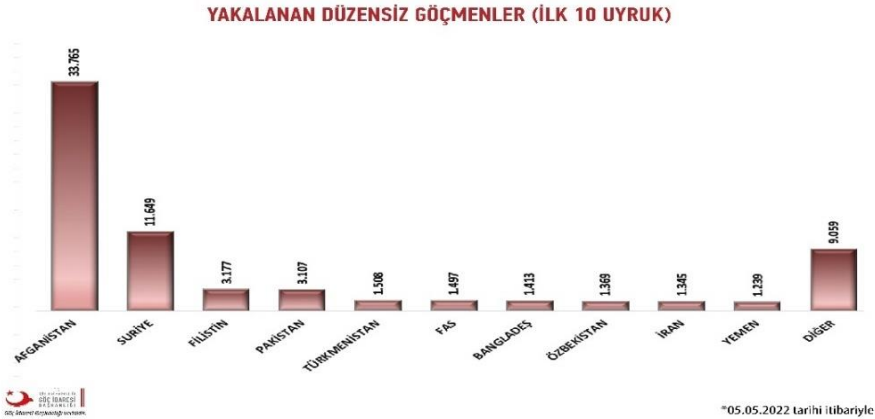
Şekil 1. Yıllara Göre geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2022)

Sadece Suriye'den değil, siyasal ve ekonomik sorunların yaşandığı başka ülkelerinden de Türkiye'ye yoğun göçler gerçekleşmektedir. Afganistan'da yaşanan çatışmalar, iç karışıklıklar, politik ve ekonomik nedenlerden dolayı söz konusu ülkeden yoğun bir göç dalgası Türkiye'ye gelmektedir. Türkiye'ye uluslararası koruma başvurusu yapan göçmenlerin menşei ülkelerine bakıldığında, Afganistan ilk sırada yer almaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022).

Şekil 2. Yakalanan Düzensiz Göçmenler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2022)

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Afganistan'dan gelen göçmenler için Türkiye hem bir hedef ülke hem de transit ülke konumundadır. Bu durum, uluslararası korunma arayışında olan Afganların Türkiye'ye göçlerinde etkili olmaktadır. Yine Göç İdaresi verilerine bakıldığında, "Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afgan göçmenler ilk sırada yer almaktadır" (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022). "1980'li yıllarla birlikte Türkiye göç veren ülke statüsünden göç alan ülke statüsüne geçmiştir. Böylelikle Türkiye düzensiz ve transit göçmenlere ev sahipliği yapmaya başlamıştır" (Kara, 2018: 8).

Afgan göçmenler özelinde bir değerlendirme yapıldığında; Afganistan'da yaşanan çatışmalar, iç karışıklıklar, ekonomik ve politik sebeplerden dolayı, özellikle ABD müdahalesini izleyen süreçle, 2003 yılından itibaren, Afganistan'dan Türkiye'ye, yoğun bir göç dalgası gelmiştir. Afganistan'dan gelen bu göç dalgası, Türkiye'ye yönelen diğer göç dalgalarından farklılık göstermektedir. Levendoğlu (2019: 90), Afganistanlı göçmenlerin diğer göçmenden farklı olarak özellikle aile üyeleriyle birlikte göç etmek için yola çıktıklarını belirtmektedir.

Afgan göçü, "2011'den itibaren Suriye'den ya da 1989'da Kuzey Irak'tan yayılanlardan farklı olarak, ani ve yoğun biçimde birdenbire yaşanmamış, dalga dalga yayılarak devam etmiştir" (Bozok ve Bozok, 2018: 417). 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi ile başlayan süreç, Afgan göçmenlerin dünyanın pek çok ülkesine, göç etmesine sebep olmuştur. "Afgan mültecilerin Türkiye ile teması 1979 yılında Afganistan'ın Sovyet işgaline dayanmaktadır. TBMM'nin 1982 yılında çıkardığı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanunun" ilk maddesi, Türk soylu Afganların Türkiye'ye yerleşmelerine imkân tanımaktadır (Kahraman, 2017: 142-143).

Afganistan, çeşitli etnik grupları içeren bir sosyal yapıya sahiptir ve bu çeşitlilik ülkede kozmopolit bir toplumsal yapı oluşturmaktadır (Levendoğlu, 2019:90). Afganistan coğrafyası, "modernleşme sürecini güvenlik, eğitim, sağlık, ulaştırma ve ekonomi gibi pek çok alanda etkilemektedir. Afganistan'da dağlar ve çöller ülkeyi birbirinden izole bölgelere ayırmıştır. Etnik gruplar arası kaynaşma şartları yoktur. Karşılıklı

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

diyalog ortamının gelişmediği bu yapıda bölgesel çıkarlar ulusal çıkarların önüne geçmektedir” (Arslan, 2015: 316). “Afgan toplumun sosyal yapısı ya (akrabalık ilişkilerinin, sosyal organizasyon ve temel siyasi ittifakları belirlediği) aşirete ya da (insanların ortak bir yer açısından kendilerini tanımladığı) yöreselliğe dayanır” (Akyüz, 2019: 724).

“Afganistan’da kronikleşen istikrarsızlığın arkasında iç içe geçmiş ve birbirini tetikleyen, aralarında sebep-sonuç ilişkisi olan tarihi, toplumsal, ekonomik, jeopolitik, demografik ve siyasî pek çok neden vardır” (Arslan, 2016: 48). Arslan’a göre ülkede istikrarın sağlanamaması, birçok fiziki ve beşerî nedene bağlıdır. Ülkede “güçlü, merkezi ve bütünleşmiş bir devlet oluşumunu engelleyen faktörler coğrafi şartlar, etnik ayrılıklar, dini ve mezhepsel farklılıklar, kabileye dayalı toplumsal yapı şeklinde” sıralanabilir (Arslan, 2016: 48).

“Dinsel açıdan aynı etnisite içinde olmalarına rağmen, bu etnik grupların iç dinamikleri Afganistan’da sürekli ve merkezi bir yönetimin oluşmasına engel gibi görünmektedir. Çoğunluğu İslam dinine mensup Afganların sadece iç dinamikleri ve aşiret anlayışları değil, uluslararası müdahaleler de ülkenin istikrarlı bir yönetime yönelmesini kısıtlamaktadır. Gerek iç dinamikler gerekse dış müdahaleler sonucunda ortaya çıkan çatışmalar, Afganistan sınırını geçmekle başlayan kitlesel nüfusların birçok ülkeye göç etmesine neden olmuştur. Yurt içi ve yurt dışına yaşanan göç yaklaşık 40 yıldır devam etmektedir” (Şahin, 2019: 149).

Göçmen, göçün öznesi ve ana aktörüdür. Göçmen, değişime bağlı olarak davranan, süreçleri başından sonuna dek yaşayan, sonuçların tüm olumsuzluklarını göğüsleyebilen kişidir (Güvenç, 1972:78). Göç sadece fiziki bir yer değiştirme hareketi değildir. Göçün, sosyal boyutları vardır ve bu sebeptir ki göçün öznesi olan insanın yaşam öyküsü, göç deneyimleri değer kazanmaktadır. Göçmen, yeniden yerleşirken, beraberinde yaşadıklarını, anılarını, değerlerini, kendine ait olanı da getirendir. Bu açıdan bakıldığında göçmen hafızası ve göç deneyimi, göçmenin, yaşama yeniden uyum sağlama sürecinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hafıza, geçmişte edinilen, bilgi ve tecrübelerin saklandığı, muhafaza edildiği, gerektiğinde geri çağrıldığı alan olarak tanımlanmaktadır (Bilgin, 2007:211).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Connerton, “belleğin kendisiyle ilgili olarak bugüne ilişkin deneyimlerimizin, büyük ölçüde geçmiş hakkındaki bilgimize dayandığını belirtebiliriz” (2019: 9) derken, bugünün, geçmişte yaşanan olaylar ve geçmişte yaşanan olaylara bağlı olan nesnel bağlamında yaşandığını vurgular. Ona göre, “günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir” (2019: 12). Öztürkmen’e göre hafıza, hatıraların ve geçmişe ait olan bilgilerin oluşturduğu bir repertuardır ve o repertuardan, hikayeler seçilerek anlatılır (2006: 93). Ricoeur (2017: 22), hafızanın geçmiş yaşantılar, deneyimler ve eylemlerle şekillendiğine değinir. Ona göre, “anımsamak ve unutmak birbiriyle anlam bulur”. “Birey, varoluşunu hafızasına borçludur. Bu önerme, toplumsal yapılar için de geçerlidir. Toplumlar, hatırladıkları ve unuttuklarıyla bir kimlik edinirler. Dolayısıyla hafıza, bireylerin ve toplumların anlam haritalarının oluşmasında hayati bir işleve sahiptir” (Satır, 2021: 127). Halbwachs’ın hafıza kuramına göre bellek ve hatırlamanın öznesi bireyler olsa da bellek, toplumsal bir çerçeve içerisinde oluşur, hafızanın toplumsal bir olgu olduğunu öne süren Halbwachs, hatırlama faaliyetlerinin ancak toplumsal çerçeveler içerisinde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Halbwachs, hatırlamanın, başkaları aracılığıyla gerçekleştiğini söyler (1992: 38).

Bu çalışmada Suriye’den ve Afganistan’dan gelen göçmenlerin kendi göç süreçlerinin öznesi olarak, göç sürecinde yaşadıkları deneyimlerin neler olduğuna odaklanılmıştır. Bu çerçevede, göçmenlerin göç deneyimleri ve bu deneyime ilişkin göçmen hafızasında kalan anılar, göç deneyimlerini içeren anlatılar, bizlere göçmenin anlam dünyasını da sunmaktadır.

Ok Şehitoğlu’na göre, travmatik hafıza, “göçmen hafızasının en derinin de yer alan kritik kavramdır”. “Göçmen Hafızasının Fenomonolojik Bir Yaklaşımla İncelenmesi” adlı çalışmasında literatüre önemli katkı sunan Ok Şehitoğlu, “savaş travması yaşamış birey ve toplumsal gruplar, travmatik hafızanın etkisiyle toplumsalın içerisinde kendilerine has hafıza oluştururlar. Hafıza çalışmalarının eksik kaldığı noktalardan birisi de toplumsal çerçeveye

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

travmatik anıların, hafızanın etkisini katmamaktır. Oysaki toplumsal çerçeveyi şekillendiren en önemli olaylardan birisi de savaştır” demektedir (2021: 460). Parin’e göre göç:

“Birey ve toplum hayatında yaşanan tecrübelerle bağlı olarak farklı kültürel evrenlerde anlamsal çağrışımları farklılaşan hafıza biçimleri oluşturmaktadır.” Göç olgusuna yüklenen anlamlar, göçü ifade etmek için müracaat edilen kavramlar, göç etmiş ya da etmek zorunda kalan bireylere/gruplara toplumsal bellekte biçilen adlandırmalar, göç edenin yerleşik olan ile karşılaşmalarında ortaya çıkan refleksler bir bütün olarak göçün toplumsal bellekte oluşturduğu birikimin konu başlıklarından sadece birkaçını oluşturmaktadır” (2019: 683).

Hafıza geçmişi barındıran ama geleceği de etkileyendir. Hatırlamaya ve unutmaya içkin olan hafıza, göçün öznesi olan insanın yaşam öyküsü ve göç deneyimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. En basit anlatımıyla bir yerden bir yere gitmenin ifadesi olan göç, gitmeleri, kalmaları, yeniden yerleşmeleri, yeniden var olmaları, hatırlamaları, unutmaları, unutmaya çalışmaları, unutmamaya söz vermeleri, özlemleri, travmaları, acıları da ifade etmektedir. “İnsanlar geçmişe dair neyi anlatır ve nasıl anlatır? Hatırlama ve unutma biçimleri bilinçli eylemler midir?” (Aras, 2011: 282). Göçmen kendisiyle birlikte, değerlerini, yaşanmışlıklarını ve geçmişini de götürür.

Yöntem

Araştırma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup, veriler derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmada açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. “Nitel araştırmada görüşme, temel veri toplama araçlarından biridir. İnsanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vakıf olmanın iyi bir yoludur. Aynı zamanda başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerdendir” (Punch, 2020: 166). Çalışma kapsamında Van ve Ankara il merkezinde yaşayan Suriye’den ve Afganistan’dan Türkiye’ye göç eden 41 göçmenle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Van il merkezinde yapılan derinlemesine görüşmeler 2018 yılı içerisinde, Ankara il merkezinde yapılan görüşmeler ise 2021 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Görüşmelerimiz sırasında Afganistan'dan gelen göçmenlerin Türkçe konuştukları görülmüştür. Suriyeli göçmenlerle yapılan görüşmelerin bir kısmında, Arapça ve Kürtçe bilmememizden kaynaklanan iletişim sorunları, Kürtçe ve Arapça bilen iki kişinin gönüllü tercümanlık yapmasıyla çözülmüştür. Katılımcılar arasında Suriye'den gelen göçmenlerin geliş süreleri altı ile sekiz yıl arasında değişirken, Afganistan'dan gelen göçmenlerin geliş süreleri iki ile sekiz yıl arasında değişmektedir. Görüşme yapılan göçmenlere, kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılmıştır.

Suriye'den göç eden göçmenler; Şanlıurfa, Kilis ve Hatay illerinde bulunan sınır kapılarından Türkiye'ye giriş yaptıklarını belirtirlerken Afganistan'dan gelen göçmenler ise İran üzerinden Van'a geldiklerini ifade etmişlerdir. Afgan göçmenlerin büyük bir kısmı daha sonra Ankara'ya gelmişlerdir. Görüşme yapılan katılımcıların yaşları 17 ile 60 arasında değişmektedir. Görüşme yapılan kişiler arasında 17 yaşında olan bir katılımcı vardır ve kendisiyle ailesi eşliğinde görüşme yapılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu evli ve çocuk sahibidir. Görüşmeler sırasında katılımcıların kendilerini tanımlama şekillerinin geldikleri yerle sınırlı olduğu görülmüştür. Katılımcı göçmenlerin bazıları isimlerini söylemek istememişlerdir. Göçmenlerin büyük çoğunluğu geçim sıkıntısı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak erkek göçmenler geçici işlerde çalıştıklarını ifade ederlerken, görüşme yapılan kadınlardan ikisi (temizliğe gitme gibi) geçici işlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Göçmenler arasında yerleşim yeri belirleme ve yerleşim yerinin neresi olacağına karar verme süreci akrabalarının, tanıdıklarının bulunduğu yerde yerleşme ve yaşamı orada idame ettirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Katılımcı göçmenlerin Ankara ve Van'da yaşamayı tercih etme sebeplerinin başında, kendilerinden daha önce Ankara'ya ve Van'a göç eden akrabalarının ve tanıdıklarının olması gelmektedir. Van'a gelen Suriyeli göçmenlere Türkiye'ye giriş yaptıkları sınır kapıları ile Van arasında çok fazla mesafe olduğu ve neden Van ilinde yaşamayı tercih ettikleri sorulduğunda, kendilerinden önce Van'a gelen ve buraya yerleşen akrabalarının olmasını nedenlerden biri olarak göstermişlerdir. Van'dan Türkiye'ye giriş yapan ve

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

daha sonra Ankara'ya geçen Afganistanlı göçmenler de tıpkı Suriyeli göçmenler örneğinde olduğu gibi kendilerinden önce Ankara'ya gelen ve orada yaşamaya başlayan akraba ve tanıdıklarının olmasını sebep olarak göstermişlerdir. Göçmenlerin genel olarak yakınları, akrabaları ve tanıdıkları ile aynı yerleşim birimlerini tercih ettikleri görülmüştür. Göçü, göçmenlik üzerinden anlatan “*ilişkiler ağı (network) kuramı*”na göre; öncü göçmenler, göç alan ve veren ülkeleri birbirine bağlayan bir alt yapı oluştururlar (Faist, 2003: 179). Sonradan göç edenler, kendilerinden önce göç edenlerin yaşam deneyimlerinden faydalanarak yaşanılacak zorlukları en aza indirmeye çalışırlar. Yalçın (2004: 52-53), bir yere ilk defa göç eden öncü göçmenlerin, göçün yarattığı sorunlarla, en çok baş etmek zorunda kalan kişiler olduğuna dikkat çekerken, bir süre geçip ağlar kurulduktan sonra, yeni gelen göçmenlerin, öncü göçmenlerin geçmişte karşılaştığı sorunlarla karşılaşmalarının engellenmesi hususuna dikkat çeker. Görüşmelerimiz sırasında katılımcılar, yerleşim yeri tercihlerini anlatırken kendilerinden önce Türkiye'ye gelen ve kendilerinin şimdi yerleştikleri yerde ikamet eden yakınları ve akrabalarını referans göstermişlerdir. Örneğin Ankara'da görüşme yaptığımız ve kardeş olduklarını söyleyen 18 ve 19 yaşlarındaki iki genç kadın, kendilerinden önce ağabeylerinin Türkiye'ye geldiğini, ağabeylerinin, yerleştikten üç yıl sonra, kendilerini çağırdığını ifade etmişlerdir. Beş yıl önce Türkiye'ye gelen ve 22 yaşında olan bir erkek katılımcı ise Ankara'da yaşamak istemesinin sebebini burada arkadaşlarının ve akrabalarının olmasına bağlamaktadır. Van'da yaptığımız görüşmeler sırasında Suriye'den Van'a gelen bir göçmen kadın, Suriye'de kocasını kaybettiğini ve Türkiye'ye göç etme kararını akrabalarından sonra aldığını ifade ederken, kendi göç hikayesindeki asıl nedenin, kendinden bir-iki yıl önce ailesiyle birlikte Van'a yerleşen erkek kardeşi olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü gibi göç kararı alma ve göç edilecek yerin belirlenmesinde akrabalık bağları önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Üstün ve Vargün, 2022: 82).

Suskunluk, Sınır ve Göç

Sınır kavramı ve göç olgusu, toplumu derinden etkileyen ve kültürel hafızayı biçimlendiren konulardır “Bütün sosyal ve kültürel olgular, bakanın bakış açısına göre bir yığın farklı şekillerde yorumlanabilir” (Eriksen, 2009: 468). Sınır kavramı insan psikolojisinde çok boyutlu etkileri olan bir konudur. Göç hikâyelerinin anlatımında, özellikle de kadın katılımcılarla görüşmelerimiz sırasında, sınır, sınırdan geçiş ve o anda hissedilen duygular üzerine konuşma konusunda tereddüt edildiği görülmüştür. Bu konuda konuşmak, unutmak istenilen, unutmaya çalışılan (bazılarının ne kadar unutmak istese de bunu başaramadığı) anıların canlanması anlamına gelmektedir. Göçmenlerin unutmaya çabalarının sebepleri arasında elbette ki travmatik hikâyelere sahip olmaları yatıyordu ve özellikle göçmen kadınlar, tekrar aynı şeyleri yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, özde sınırla ilgili, genelde göçe karar verme ve göç etme süreciyle alakalı bazı sorular sorulduğunda, ilk tepki olarak susmayı tercih etmişlerdir. Bu suskunluk çok çeşitli anlamlar içermekteydi. Bu anlamlar arasında acıya tanık olma, korku, kızgınlık, yakınlarını kaybetme, güvensizlik ve daha nice olumsuz duygularla yoğrulmuş travmalar yatmaktaydı.

Görüşmelerimiz sırasında, hiçbir şekilde göç etmek istemediğini ancak kocasının verdiği göç kararını çocukları nedeniyle kabul ettiğini belirten 37 yaşında bir kadın, kocasıyla birlikte hareket etmek zorunda kaldığını anlatırken, sınırdan bu tarafa gelmenin kendisi için oldukça güç olduğunu, zaten geride bıraktığı, annesi, ailesi ve evi için, çok üzüldüğünü ifade ederken, bir anne olarak, göç sürecinde çocukları için çok korktuğunu, onları koruyabilmek için oldukça fazla çaba sarf ettiğini ağlayarak anlatmıştır. Beş yıldır Van’da yaşadığını söyleyen göçmen kadın, kulaklarından ağlayan çocukların ve yas tutan kadınların seslerinin gitmediğini, gözleri yaşararak anlatmaya devam etmiştir.

Ankara’da yaptığımız görüşmeler sırasında; 35 yaşında olduğunu ve beş çocuğu bulunduğunu söyleyen bir kadın, göç sürecinde önce İran’a, daha sonra İran’dan Van’a geldiklerini anlatırken, yollarda küçük taşlarla çevrili mezarlar gördüğünü, durarak, hüzünlenerik, kelimelerini tek tek

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

seçerken boğazı düğümlenerek ve “aslında susarak” zor bir şekilde anlatmıştır. Kendi çocuklarının başına bir şey gelmesinden çok korktuğunu anlatan bu kadın, göç yollarında çocuklarının başına bir şey gelmemesi için elinden gelen her şeyi yaptığını, gördüğü o küçük mezarları ise hiçbir zaman unutamadığını da ifade etmiştir. Aras’ın (2011: 283) vurguladığı gibi “bazen bu sessizlik korku, güvensizlik ve korunma amaçlı olabildiği gibi, bazen de acı çekmenin, ıstırapın, travmanın, kızgınlığın ve kaybetmenin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.”

Göçle Gelen Zorluk

“Ne kadar kısa veya uzun ne kadar kolay veya zor olursa olsun, her göç eylemi bir başlangıç, bir varış noktası ve araya giren bir dizi engel içerir” (Lee, 1966: 49). Afganistan’dan göç ederek Van’da yaşamaya başlayan 29 yaşında beş çocuk sahibi bir kadın, göç hikâyesini anlatırken gözyaşlarına engel olamamıştır (genel olarak görüşmeci kadınlar, göç hikâyelerini anlatırken hüzünlenmekte, gözyaşlarına engel olamamakta ve konuşma sırasında tutukluk yaşayabilmektedirler). Göç etme kararını alırken, kocasının, artık memleketlerinde yaşayamayacaklarını söylemesi üzerine yola çıktıklarını anlatan bu göçmen kadın, akşam saat sekiz sularından öğle saatlerine kadar hatta belki daha da fazla yürüdüklerini söylemektedir. Kocasını ile birlikte küçük çocuklarını kucaklarında taşıdıklarını ve iki çocuğunun da yorgunluktan yolda baygınlık geçirdiğini anlatmaktadır. Geldikleri gün bir parkta yaşadıklarını ve çok zorlandıklarını ancak çevredeki insanların kendilerine yardımcı olduklarını da belirtmiştir. Göç sürecinde bir trafik kazası sonucu çocuklarından birini kaybettiğini ifade eden kadın için, bu acı dayanılmazdır. 21 yaşında olan genç bir kadın, nasıl göç ettiklerini ise şöyle anlatmıştır:

Bize iki saat içerisinde Türkiye ye varacağız dedikleri için yanımıza pek yiyecek, içecek almadık, Yollarda saatlerce dağ, tepe demeden yürüdük. Bizimle birlikte başkaları da vardı ayrıca atlar ve köpekler de... Onlar çok akıllıydılar ya da eğitilmişti... Yolda, bizde olan bütün erzak, su bitti. Aç-susuz bir şekilde ilerledik, susuzluktan dudaklarım kurumuştum. Bir dere gördük, ben ve kardeşim koştuk. O dereye her türlü pislik vardı. Kurbağalar olan bir dereye su getirdik, içtik, biraz

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yola devam ettik. Yol boyunca, ben ve kardeşimin kıyafetleri o dağlarda kaldı, ağır olduğu için taşıyamıyorduk, ağırlık olan her şeyi attık. Üzerimizdeki kıyafetlerimiz tek vardı, Türkiye'ye geldikten günler sonra saçlarımızı yıkadığımızda, başımızdan sadece toprak akıyordu. Bize evlerini açanlardan, Allah onlardan razı olsun, biz onların evinde kaldık. O kişi yani evinde kaldığımız kişi babamın arkadaşıydı. Biz ölümü göze alarak kaçtık oradan” ve annesi devam etti “Biz ya orada göz göre göre, her gün bir ölümle uyanacaktık ya da orayı, akrabalarımızı terk edip başka ülkelere sığınacaktık. Ben çocuklarım için kaçtım o zulümden.

37 yaşında olan bir erkek göçmen kendisinin ve ailesinin Ankara’da yaşama sürecini anlatırken, sekiz yıl önce Ankara’ya geldiğini, kendisi geldikten iki yıl sonra eşi ve çocuklarını getirebildiğini söylemektedir. Türkiye’de mutlu olduklarını anlatırken, karısının annesini çok özlediğine ve zaman zaman üzüldüğüne de vurgu yapmaktaydı. Türkiye’ye geldikten sonra iki defa Afganistan’a gittiğini anlatan katılımcı, ikinci sefer gitme sebebini “babam vefat ettiği için” gittim diye belirtmektedir. Aylarca Türkiye’ye dönemeyen bu göçmen, bu süreçte karısının çok zorlandığını söylemektedir. Karısı ise “Hiç iyi günler görmedim ben” diyerek söze başlarken Türkiye’ye geliş yollarını hatırlamak bile istemediğini, annesini çok özlediğini ama Türkiye’de kendisinin ve çocuklarının güvende olduğunu, kız kardeşlerinin de buraya gelmesini istediğini de belirtmektedir. Türkçeyi hemen öğrenen kadın, bazen temizliğe ya da bakıcılığa gittiğini ifade etmektedir. Temizliğe ya da bakıcılığa gittiği zamanlarda çocuklarına kimin baktığını sorduğumuzda ise ben her şeyi hazırlayıp bırakıyorum, okula da gidiyorlar, kendi kendilerine idare ediyorlar demektedir. Türkiye’ye geldikten sonra, kayınpederinin vefatı nedeniyle kocasının Afganistan’a gittiğini ve aylarca dönemediği bir süreçten bahsederken, bu süreçte kocasını kaybetme korkusu yaşadığını ve çok korktuğunu söylemektedir. Bir gün kocasının telefon ettiğini ve konuşma sırasında “burada durumlar çok kötü, gelemeyebilirim eğer burada ölürsem hakkını helal et, çocuklara iyi bak” demesine “Vallahi hakkımı helal etmiyorum eğer ölürsen! Gitmeseydin! Ben burada ne yapıyorum, çocuklar ne durumda sen biliyor musun?” diye karşılık verdiğini ve o zaman ne yapacağını bilemediğini de söyleyerek sözlerini bitirmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Evli ve dört çocuk sahibi olan, 40 yaşında bir kadın, Afganistan'dan kendileri gibi göç eden başka akrabalarının da olduğunu ancak onların sınırdan geçtikten sonra başka yerlere gittiklerini ve bu gitmelerin kendisini çok üzdüğünü belirtirken “İsterdim, bütün akrabalarım yanımda olsaydı” demektedir. Çocukları için Türkiye'ye geldiğini söyleyen kadın, özellikle bunu kız çocukları için istediğini belirtmektedir. Göç ederken hamile olduğunu, on altı saat boyunca dağ-tepe demeden yürüdüklerini ve çocukları için aç susuz da olsa bunu yapmaları gerektiğini, kocasının ise yolda yürürken en küçük çocuğunu kucağından hiç indirmeden taşıdığını ve sonra açlıktan ve yorgunluktan bayıldığını anlatmaktadır. “Her türlü zorluğa rağmen çocuklarım için buraya geldik” diyen kadın, göç ederken hamile olduğunu ve çocuğunu düşürme tehlikesi atlattığını, Türkiye'ye geldikten hemen sonra günlerce hastanede yattığını, çok büyük zorluklar yaşadıklarını, kocasının önceleri ayakkabı boyacılığı yaptığını belirtirken, komşularının o süreçte kendilerine eşya ve yiyecek getirerek çok yardımcı olduklarını da anlatmaktadır.

Yakınlarını da Getirme İsteği

22 yaşında bekâr bir erkek göçmen, Türkiye'ye gelmek için çok zorluklar çektiğini ifade ederken, daha önce beş defa gelmeye çalıştığını ve gelemediğini, son denemesinde ise Türkiye'ye gelebildiğini anlatmıştır. Bir daha geri dönmek istemeyen bu katılımcı, kardeşlerini de Türkiye'ye getirmek istediğini söylemektedir.

Görüşmeler sırasında bazı kadınlar, rüyalarında zaman zaman göç öncesi eski günlerini, geride kalan ailelerini, kaybettikleri yakınlarını ve özellikle evlerini gördüklerini belirtmişlerdir. Kocasını Türkiye'ye gelmeden önce kaybeden bir kadın “artık orada ev yok, ev harabe ama rüyada görüyorum işte” demektedir. Başka bir kadın ise rüyalarında memleketindeki eski günlerini gördüğünü anlatırken özellikle rüyalarında kendini Suriye'deki evinde gördüğünü ve bir gün, evine, vatanına, döneceğini belirtmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Görüşme yapılan kadınların çoğu rüyalarında sıklıkla “evlerini ve eve dair olanı” gördüklerini belirtmişlerdir. Göç kararının alımında ve göç sürecinde “ev, yerinden kopmanın, yeniden yerleşmenin ve belki de uyum ve bütünleşme süreçlerinin merkezindeki mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların ifadelerinde evden vatana bir gönderme yapılmaktadır. Ev, kadın kimliğinin ifadesinde bir aidiyet göstergesidir hem ait olunan hem de korunması gereken kültürel bir değerdir” (Vargün, 2019: 141).

Genel olarak görüşme yaptığımız bazı göçmenlerin, eğitim, barınma, sağlık vb. hizmetlerden faydalanma, kentle bütünleşme gibi uyum sorunları olsa da geri dönmek istemedikleri gözlenmiştir. Türkiye’de bir yaşam kurmaya çalıştıkları hatta geri kalan akrabaları ve yakınlarının da Türkiye’ye gelmesini istedikleri kendi söylemlerinde yer almaktadır. Göç sonrası yerleşim birimi belirleme sürecinde, akrabalarının yardımlarını alan ve yaşadıkları yere uyum sağlamaya çalışan göçmenler, tıpkı gelişleri gibi geri dönüşün de zorlu bir süreç olduğunu belirtmektedirler.

Bununla birlikte rüyalarında evlerini, vatanlarını gören ve geride bıraktıklarını anımsadığında, özlem duygusu ile gözleri dolan katılımcılar da vardır çünkü “ev, yeniden yerleşme öykülerinde genel olarak barınma ihtiyacının karşılanmasını sağlayan mekândır. Oysaki göç öncesi yaşamlarında ev, duygusal bağ kurulan, ait olunan bir değerdir. ... Ev, göç eden bir kadın için göç öncesi ve göç sonrası yaşam bağlamında farklı anlamlara gelebilmektedir” (Vargün, 2019: 141).

Görüşmelerimiz sırasında, annesi ve yengesinin geçmişi özlemle anmaları ve geçmiş günlerini çok çok özlediklerini söyleyen kadınlara sessizliğini bozarak cevap veren bir genç kadın, Suriye’ye dönmek istemediğini, babasını savaşta kaybettiğini, babasını kaybettikten sonra ise göç ettiklerini gözleri dolarak ve konuşurken zorlanarak anlatırken, “yollara çıktığımızda çocuktum, çok acı çekiyordum bir daha böyle bir şeyi yaşamayı hiç istemem” demektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Görüşme yaptığımız Suriyeli ve Afgan göçmenler için göç oldukça travmatik bir süreçtir. Göçmen hafızası özellikle göç yolları, sınır, yeniden yerleşim ve yeniden yaşama tutunma süreçlerinde travmatik anılarla doludur. Göçmenlerin yaşadığı zorlu deneyimler, kültürel travma kavramı ile de ilişkilidir. Eyerman, kültürel travmanın, bir grup ya da topluluğun kimlik ve anlamını etkileyen dramatik bir kayıp ya da sosyal bünyedeki bir yırtık olarak anlaşılması gerektiği üzerinde durur. Kültürel travma kolektif kimliğin oluşumunu ve kolektif hafızanın inşasını birbirine bağlayan bir süreçtir (akt. Tekin, 2011: 93). Smelser tarafından kültürel travma şöyle tanımlanır; “Kültürel travmanın bir hatıra olması onun akut, bir kez yaşandıktan sonra bir tarafa bırakılabilen, arkası gelmeyecek dolayısıyla unutulması ve unutturulması kolay bir durum olarak alınamayacağını gösterir” (akt. Çelebi, 2002: 345).

Sztompka'ya göre travma, “kültürel açıdan travmatik olarak yorumlanan yıkıcı olayların bir sonucu olarak kolektif bir fenomendir ve toplumsal bütünlüğü etkiler. Kültürel travma, kültürel dokunun kendisinde kültürel olarak yorumlanan yaradır. Kültürel travma kimi zaman birkaç nesil boyunca kolektif hafızada korunur” (2000: 458).

Göçmenlerin göç hikâyeleri travmatik anılarla doludur ve yapılan görüşmeler, onların yaşadıkları acı olayları unutmadıklarını göstermektedir. Rüyalarında geçmiş anılarını görmeleri, konuşurken kimi zaman tutukluk yaşamaları, acıları, unutmaya çalıştıkları, göç yolları, göç öncesi yaşam deneyimleri, korkuları ve sonrası... işte hepsi göçmen hafızasında yer almaktadır ve tüm bunlar göçmen bireylerin yaşamlarını etkilemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Suriye'den ve Afganistan'dan gelen göçmenlerin kendi göç süreçlerinin öznesi olarak, göç sürecinde yaşadıkları deneyimlerin neler olduğuna odaklanılmış ve göçmenin gözünden göç deneyimi verilmeye çalışılmıştır. Lee'nin de dediği gibi “Ne kadar kısa veya uzun ne kadar kolay veya zor olursa olsun, her göç eylemi bir başlangıç, bir varış noktası ve araya

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

giren bir dizi engel içerir” (1966: 49) tıpkı Suriye’den ve Afganistan’dan Türkiye’ye yönelen göçlerde olduğu gibi.

Göçmenlerin Türkiye’ye göçlerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri Türkiye’nin coğrafi konumudur. Bu konumdan dolayı Türkiye, göçmenler için hem bir hedef ülke hem de bir geçiş ülkesidir. Bölgesel ve iç çatışmalara bağlı siyasal istikrarsızlıklar, iç savaşlar, güvenlik sorunları, ekonomik etkenler gibi nedenlerle göç eden göçmenler, özellikle akrabalık, aile bağları, arkadaşlık gibi göçmen ağlarından faydalanmaktadırlar. Bu ağlar göçün akışının belirli kentlere yönelmesine sebep olmuştur. Göçmenler arasında kurulan ilişki ağları hem göçün yönünü belirlemekte hem de geride kalanların da Türkiye’ye gelmelerini önceleyen bir isteğe dönüşerek, göçün devamlılığını sağlamaktadır.

Genel olarak görüşme yaptığımız bazı göçmenlerin, eğitim, barınma, sağlık vb. hizmetlerden faydalanma, kentle bütünleşme gibi uyum sorunları olsa da geri dönmek istemedikleri gözlenmiştir. Türkiye’de bir yaşam kurmaya çalıştıkları hatta geri kalan akrabaları ve yakınlarının da Türkiye’ye gelmesini istedikleri kendi söylemlerinde yer almaktadır. Göçmenler için bu durumun temel sebebi güvenlik algısı ve güvende olma duygusudur. Görüşme yaptığımız Suriyeli ve Afgan göçmenler için göç oldukça travmatik bir süreçtir. Göçmen hafızası özellikle göç yolları, sınır, yeniden yerleşim ve yeniden yaşama tutunma süreçlerinde travmatik anılarla doludur. Göçmenlerin yaşadığı zorlu deneyimler, kültürel travma kavramı ile de ilişkilidir.

Çalışma kapsamında görüşmeler sırasında, travmatik anılar ön plana çıkmıştır. Göç hikâyelerinin anlatımında, özellikle de kadın katılımcılarla görüşmelerimiz sırasında; katılımcılara, özelde sınırla ilgili, genelde göçe karar verme ve göç etme süreciyle ilgili bazı sorular sorulduğunda, ilk tepki olarak susmayı tercih ettikleri görülmüştür. Bu suskunluk çok çeşitli anlamlar içermektedir. Bu anlamlar arasında, acıya tanık olma, korku, kızgınlık, yakınlarını kaybetme, güvensizlik ve daha nice olumsuz duyguyla yoğrulmuş travmalar yer almaktadır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

En basit anlatımıyla bir yerden bir yere gitmenin ifadesi olan göç, gitmeleri, kalmaları, yeniden yerleşmeleri, yeniden var olmaları, hatırlamaları, unutmaları, unutmaya çalışmaları, unutmamaya söz vermeleri, özlemleri, travmaları, acıları da ifade etmektedir. Göçmen, yeniden yerleşirken, beraberinde yaşadıklarını, anılarını, değerlerini, kendine ait olanı da getirendir. Bu açıdan bakıldığında göçmen hafızası ve göç deneyimi, göçmenin, yaşama yeniden uyum sağlama sürecinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşamı şekillendiren göç, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme hareketi değildir aynı zamanda köklü bir değişim sürecidir. Bu değişim süreci, yeniden yerleşim, sosyal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, adaptasyon ve entegrasyon gibi kavramları beraberinde getirirken, etkilerini kuşaklar boyunca hissettirecek bir süreçtir.

Kaynakça

- Akyüz, M. (2019). Afgan Erkeğinin Kan Davası Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, 12(62), s. 722-730. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3089>
- Aras, R. (2011). Göç ve Hafıza: Süryani/Kürt Kasabasından Sözlü Tarih Anlatıları. L. Neyzi (Ed.), *Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye’de bellek çalışmaları*, 273-302. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arslan, M. (2015). Abdurrahman Han Reformlarından 2015’e Afgan Modernleşmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/13. S. 30 309-336.
- Arslan, M. (2016). Afganistan’da İstikrarsızlık ve Temel Sebepleri, *Uluslararası İşletme, 32 Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*. 1/2. S. 47-63.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*, Ankara: Aşina Kitaplar.
- Bozok, N., Bozok, M. (2018). “Göçmen İstekleri” Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi’ndeki Refakatsiz Afgan Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5(2), 416-440.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Bulut, M. (2019). *Göç, kimlik ve ritüel Dikili’de saba araştırması*. Ankara: Gece Akademi.
- Castles, S., Miller, M. J. (1998). *The age of migration*, Mcmillan.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çapar, M. (2019). Perceptions about war migrants’ from Syria in Antakya: anxiety, fear, empathy. M. Bulut, K. Şahin (Ed.). *Anthropological Perspectives on Transnational Encounters in Turkey: War, Migration and Experiences of Coexistence*, 119-134. London: Transnational Press.
- Çelebi, N. (2002), Kültürel Travma Üzerine, *Toplum ve Bilim*, 91, 344-348.
- Eriksen, T. H. (2009). *Küçük yerler büyük meseleler, Sosyal ve Kültürel Antropoloji*, (A. E. Koca, Çev.) Ankara: Birleşik Yayınevi,
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve uluslararası toplumsal alanlar* (A. Z. Gündoğan, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2022). Erişim Tarihi: 18.06.2022, Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2022). Erişim Tarihi: 18.06.2022, Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Güvenç, B. (1972). *İnsan ve kültür*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. (Transl.) Lewis A. Coser. The University of Chicago Press.
- İçduygu, A. ve Aksel, D. (2012). Türkiye’de Düzensiz Göç. *Uluslararası Göç Örgütü*, 1(1), 3-37.
- Kahraman, F. (2017). Karanlıkta Kalanlar: Türkiye’de Bulunan Afgan Mültecilerin Durumu. Ş. Aslan, C. Cinemre (Ed.), *Current Debates in Sociology and Anthropology*. s. 141-151. London: IJOPEC Publication Limited.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Kara, M. A. (2018). *Göç yazıları kuramdan alana Türkiye’de göç*. Ankara: Kırmızı Çatı.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve göç*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3, 47-57.
- Levendoglu, M. F. (2019). Afghanistani immigrants seeking peace in Van. M. Bulut, K. Şahin (Ed.). *Anthropological Perspectives on Transnational Encounters in Turkey: War, Migration and Experiences of Coexistence*, 89-103. London: Transnational Press.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınbay, D. Kömürçü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nar, M. Ş. (2021). Küreselleşme Süreci ve Sınır Aşan Göç Hareketleri: Türkiye Örneği, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. s.214-225.
- Ok Şehitoğlu, B. (2021). Göçmen Hafızasının Fenomenolojik Desen ile İncelenmesi: İstanbul’daki Suriyeli Göçmenler. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 41, 451-485. <https://doi.org/10.26650/SJ.2021.41.2.0050>
- Öztürkmen, A. (2006). Remembering Conflicts in a Black Sea Town: A Multi-Sited Ethnography of Memory. *New Perspectives on Turkey*, 34, 93-115.
- Parin, S. (2019), Toplumsal Bellekte Göç Olgusu Türkiye Deneyimi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (65), 683-689.
- Perruchoud, R., Redpath, J. (2009). *Uluslararası Göç Hukuku, göç terimleri sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, No:18.
- Punch, K., F. (2020). *Sosyal araştırmalara giriş, nicel ve nitel yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, tarih, unutulmuş*. (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Satır, M. E. (2021). Bir Karşı Hafıza Alanı Olarak Grafiti: Banksy Örneği *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5 (2), 126-140.
- Sirkeci, İ., Erdoğan, M. (2012). Göç ve Türkiye. *Migration Letters*, 9 (4). 297-302.
- Sirkeci, İ., Cohen, J. H. (2015). Hareketlilik, Göç, Güvensizlik. *İdeal Kent*, 15, 8-21.
- Sztompka, P. (2000). Cultural Trauma: The Other Face of Social Change, *European Journal of Social Theory*, 3, 449-466.
- Şahin, K. (2019). The cuisine of Uzbeks who emigrated from Afghanistan to Ovakent (Hatay): preserved, changed and remembered. M. Bulut, K. Şahin (Ed.). *Anthropological Perspectives on Transnational Encounters in Turkey: War, Migration and Experiences of Coexistence*, 149-172. London: Transnational Press.
- Tekin, F. (2011). Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 91-100.
- Topçu, E., Özbek, C. (2021). Uluslararası Göçte Geçici Koruma Politikasının Politika Transferi Çerçevesinde Karşılaştırmalı Analizi: Almanya, Hollanda ve Türkiye örneği, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(53), 855-886.
- Tutar, H., Özyakışır, D. (2013). Tra2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma. *Sosyoloji Konferansları*, 47 (2013-1), 31-58.
- Üstün, K., Vargün, B. (2022). Uluslararası Göç ve Afgan Göçmenler Örneği, *BELGÜ Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 76-86.
- Vargün, B. (2019). Migrant women in Van: Home and daily life as a reflection on belonging. M. Bulut, K. Şahin (Ed.). *Anthropological Perspectives on Transnational Encounters in Turkey: War, Migration and Experiences of Coexistence*, 135-147. London: Transnational Press.
- Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

The Role of Far-Right Parties on EU Members' Migration Policies*

Çağlar EZİKOĞLU**

Introduction

Political parties have been an important indicator in the development of immigration policy. However, there has been some disagreement about how political matters affect immigration policy in Europe. Some authors argue that political parties and party competition have an impact, while others think it is affected by independent variables apart from the political process. Tim Bale writes the following about this contradiction:

“ ... the political science communities working on asylum and immigration, on the one hand, and parties, on the other, have traditionally sat at separate tables. Leading migration scholars have rightly nodded to the need to understand how the arrival of newcomers and their families impacts on attitudes and electoral politics. But very few treat the parties that fight those elections as a vital source of state and European Union (EU) policy – policy which for some time now has been moving towards an emphasis on restriction and cultural integration that borders on the coercive.”
(Bale, 2008: 2).

There were many unavoidable reasons for this view due to political parties' opportunity structure. First of all, the expansion of the electorate was the main indicator of political parties' agendas. The EU enlargement

* This section was presented as an oral presentation at the 2nd International Migration Congress held online between 20-22 May 2022. In addition, this study was passed through the iThenticate program and the determined similarity rate was deemed appropriate for publication.

** Dr. Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, cezikoğlu@karatekin.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5948-4693

Atıf/Cite as: Ezikoğlu, Ç. (2022). The Role of Far-Right Parties on EU Members' Migration Policies. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 65-79) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

process is a good example to explain this. EU residents from other EU states can now vote in local or general elections in the countries in which they reside because of the enlargement process (Messina, 2007). Moreover, permanent residents have become new voters due to passing the age of eligibility, and political parties have additional opportunities with this expansion. Schain (2008) gives another important reason: ‘mobilisation’. Immigrant voters have shaped the voting patterns of native voters. As a result, they are available for mobilisation by political parties with some campaigns. For example, the people who have Turkish-German dual citizenship have played a prominent role in German elections. However, this phenomenon cannot be a common situation in European countries. Although most European countries have not been active participants in this process, Schain gives an example of George Bush’s US election campaign:

“... This helps to explain why George Bush decided, during the presidential election campaign of 2000, to shift the Republican Party away from the hard anti-immigration position that it had taken four years earlier. Confronted by the gains that the Democrats had made in California among Mexican voters, the presidential candidate began to give short speeches in Spanish. Although there was little hope of the Republicans attracting a majority of Latino voters, by 2004 they had succeeded in reducing the Democratic advantage.” (Schain, 2008: 152).

Another reason is the impact of far-right parties on voters. Mainstream parties are under pressure from radical right parties. Akkerman (2012) explains that; they have tried to prevent the increase of far-right parties’ power and have used certain immigration policy methods like restricting the number of immigrants.

Overall, there are many reasons to explain the role of political parties’ aims in immigration policy. Andall summarizes this phenomenon:

“Furthermore, the new characteristics of global migrations and the significance of deeper Europeanization impact on the manner in which political parties in Europe are able to respond to the

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

phenomenon. For example, although the EU15 countries have quite different experiences of immigration, new trends and political events mean that immigration has become a new political issue in some countries while it has resurfaced after a period of relative dormancy in others.” (Andall, 2007: 106).

Schain believes that the differences within each camp, right or left, are more important than the differences between centre-left and centre-right parties. Nevertheless, centre-right parties have more difficulties than centre-left, as described below:

“...For the center-right, on the other hand, while there may be some positive electoral benefits from immigration, the most substantial benefit is for its business wing. The problem, then, is to please its business interests, without at the same time alienating its identity wing.” (Schain, 2008: 154).

The Impact of Far-Right Parties on Immigration Policy

Centre-right parties’ policies are more restrictive and assimilationist due to the electoral threats from radical right parties. This can be explained by certain examples showing the dynamics of radical right parties in Europe. However, first, this paper will try to clarify far right parties’ theoretical framework in relation to the immigration issue. Far right parties were a major force in constraining and shaping the way immigration policy developed in many countries in the 1990s (Geddes, 2003). The reasons for this were increasing numbers of immigrants, ethnic heterogeneous society with migration, citizens’ concerns about security or economic problems due to the impact of immigrants in Europe, regime protests and the punishment of political elites, ideological motivations, charismatic leadership etc. (Norris, 2005). Moreover, Betz defines this phenomenon as follows:

“It should come as no surprise that the emergence and rise of radical right-wing populist parties in Western Europe coincided with the growing tide of immigrants and particularly the dramatic increase in the number of refugees seeking peace, security, and a

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

better life in the affluent societies of Western Europe. The reaction to the new arrivals was an outburst of xenophobia and open racism in a majority of West European countries.” (Betz, 1994: 81).

As mentioned, over the past two decades, anti-immigrant parties have managed to gain substantial electoral support in various European countries, most notably. As a result, centre-right parties, in particular, have tried to prevent the powerful right parties from gaining power because of the electoral threat to their voters. Tim Bale defines these two actors as ‘Cinderella and her ugly sisters’ and points out that:

“...This strategy has helped the centre-right more or less progressively to abandon its shaky commitment to treating the far right as a ‘pariah’ – something the far right has been calling for and working towards for a decade or more. In short, and somewhat belatedly, Cinderella and her ugly sister may have become each other’s fairy godmother.” (Bale, 2003: 69).

Indeed, the effect of far-right parties on centre-right parties and other political actors becomes important in immigration policy. There are specific examples to explain the relationship between them. Before this, the question of how radical right parties affect policy-making should be answered. Schain divides their forms of influence into ‘direct’ and ‘indirect’. The scholars showed that when far right parties have been in a coalition government with other parties at the national level, their influence is more direct (Schain, 2006). Nevertheless, this effect is not necessarily only measured at the national level. Sometimes, radical right parties can control local governments with coalitions in some countries where the radical right party is a minority force. On the other hand, party influence can sometimes be indirect. When the effect from these parties is indirect, the government and other political actors within the system attempt to decrease the impact of the upstart by adjusting their own aims and political agendas. Schain points out that once the party is organizationally and electorally established, it is in a position where it can more easily influence its own future through its impact on the structure and support of other political parties, as well as

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

the priorities of the political agenda of both parties and government (Schain, 2006).

In some countries, the effects of far-right parties on the immigration policy-making process can be measured directly and indirectly. Italy and the Netherlands are good examples of where far right parties have been part of coalition governments after the 2000s. On the one hand, there has been a compromise between far-right parties and other centre-right parties in immigration policy, for example, the Bossi-Fini law. On the other hand, the Pim Fortuyn List (LPF) caused chaos and many problems in immigration policy due to its aggressive and racist policies in the Netherlands. As discussed, the direct effect of far-right parties is not measured only as part of a national government; some radical parties are represented in local government. The French Front National (FN) is an important example to demonstrate this view.

Compromise between Centre-Right and Far-Right: The Case of Italy

Italy became one of the important receiver countries for immigrants after the early 1980s. Moreover, the number of migrants significantly increased between 1990 and 2000. Before the 1980s, immigration was not a serious problem for Italian politics, but its development caused new political issues in Italy. There were no immigration laws or regulations in Italy before 1986 (Veugelers, 1994). After 1986, the Christian Democrats, who controlled Italian politics during this period, established the first immigration law in Italy. Law 943 (established in 1986) and the Martelli Law, which was created after Law 943, became the first regulations in immigration policy in Italy. Nevertheless, Zaslove characterized these laws as largely consensual. General mainstream parties like the Christian Democrats and Social Democrats agreed with the consensus about these laws (Zaslove, 2006).

However, immigration became politicized after the 1990s in Italy for internal and external reasons. Zaslove specifies these reasons. First of all, as mentioned before, the number of immigrants rose sharply until 2000.

Arafta ve Mobil

Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Second, there was a serious political crisis in 1992 due to the inefficient party system. Lastly, the Albanian refugee crisis and the increase in illegal immigration to Italy caused immigration issues to be politicized (Zaslove, 2006). Geddes points out that; as a consequence of these developments, new political actors like far-right parties getting involved in the immigration policy-making process. Centre-right parties were controlled by Forza Italia, established by Italian billionaire and populist leader Silvio Berlusconi during the 1990s. This party has managed by Berlusconi, who is the business life and economic interests of the anti-politics leader. Apart from Forza Italia, the post-fascist Alleanza Nazionale, led by Gianfranco Fini, and the regionalist party, which has anti-immigrant views Lega Nord, led by Umberto Bossi, have become important in Italian politics in terms of radical right movements (Geddes, 2008). Together with the Christian Democrats, these three parties compromised on a coalition before the 2001 general election. They then won the national elections and formed a coalition government.

The most important priority for this government was the immigration law in Italy. However, it was not easy to agree on the regulations due to the different interests of coalition members. Veugelers and Chiarini show these different policies on this issue. On the radical right side, Lega Nord supported zero immigration and wanted to prevent a multicultural society with Islamic values. Moreover, Alleanza Nazionale called for a halt to immigration in Italy. On the other side, the Christian Democrats demanded a bare minimum of workers to fulfil the country's economic goals. Forza Italia supported a legalization process for immigrants due to its business interests (Veugelers and Chiarini, 2002). Bossi and Fini played a prominent role in the preparation of immigration laws. The main controversial issue was the opposition of the Christian Democrats since they were put under pressure by the catholic organization's humanitarian philosophy on immigration. Despite their opposition, an immigration law, the Bossi-Fini Law, was passed by the Italian Senate in February 2002. According to this law, if the applicant first secures a job and a place of residence, he can receive a work permit.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

However, when the work permit runs out, he or she must find a new job. If he or she does not find a job, they must return to the country they came from. Moreover, this law stipulates that non-EU citizens are no longer able to qualify for entrance visas to come to Italy to find a job (Zaslove, 2006). The Christian Democrats, in particular, achieved their aims after this regulation.

Geddes indicates parties' roles in Italy as 'inputs' and 'outputs':

“While Bossi-Fini did embody a notably illiberal approach to migration with its attempt to create guest worker-style recruitment and the framing of immigrant settlement as corrosive of social order, there was a huge increase in the legally resident immigrant population. The discovery of this gap between rhetoric and reality is nothing new. This contribution has, however, sought to develop insight into the ways which party system and governmental variables play a key role in mediating the relationship between inputs and outputs.” (Geddes, 2008: 49).

The French Case: Sub-national Electoral Success of the Front National

Immigration has become the subject of political issues and debates in France since the early 1980s. The Front National (FN), which was established by Jean-Marie Le Pen in 1972, became an important player and started to affect immigration policies first in the 1980s with electoral success in local and parliamentary elections. Before explaining its electoral success and impact on immigration policies, the party programme of the FN should be explained. The FN programme included xenophobic and discriminatory views about immigration policy due to the notion of a threat to the French national identity (Marthaler, 2008). The party opposed multiculturalism, and its programme included zero immigration and the expulsion of illegal immigrants. Wolfreys points out this programme's main idea about immigration policy:

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

“The centrepiece of the FN programme is immigration. The presence of a small proportion of North African workers in the French economy is identified as the single most significant factor contributing to the decline of the French nation”. (Wolfreys, 1993: 423-424).

As said before, the FN has become an important player in French politics since the early 1980s. Moreover, its first important electoral success was in the 1986 elections. For the upcoming 1986 legislative elections, the FN took advantage of a new proportional representation system. In the regional elections held on the same day, it won 137 seats and gained representation in 21 of the 22 French regional councils. There were similar sub-national electoral successes for the FN during the 1990s. Due to these victories, the FN became an important figure for the French in local areas. As it gained in sub-national electoral victories, it was able to develop a strong core of support around its key issues, especially immigration matters (Schain, 2006). As discussed, the direct effect of far-right parties on immigration policy cannot be measured only by their participation in national governments. As Schain shows, the decentralized structure of France magnified the influence of extreme right parties (Schain, 2006: 287).

The FN affected immigration policy at a national level indirectly. The centre-right in France had outmanoeuvred the Front National in each presidential and legislative election. However, there was a rising trend for the FN’s position in presidential elections, and it reached a peak in the 2002 presidential elections. Jean-Marie Le Pen won about 17% in the first round and beat Lionel Jospin, the Prime Minister of France, in 2002. This result surprised some people because the result was the biggest victory for the FN. Indeed, Jacques Chirac, who was elected President in this election, was concerned about the increase of far-right parties in France. Immigration became a major issue during his second presidency between 2002 and 2007. Nicolas Sarkozy, who was the leader of the Union for a Popular Movement (UPM), was tasked with being Minister of the Interior by Chirac. Sarkozy was an important figure for centre-right parties, and his ministerial term was important for regaining the far-right votes (Marthaler, 2008). Sarkozy had

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

more restrictionist policies during the second period of the ministry. Marthaler points out that;

“He made a commitment to increase the rate of expulsions of illegal immigrants by 50 per cent because France can only remain generous if those who are in violation of our rights and our laws are returned home. Sarkozy also declared his intention to put an end to all forms of procedural abuse, particularly in the case of marriages of convenience, state health care and asylum-seeking” (Marthaler, 2008: 75).

Sarkozy’s approach to immigration policies led up to his campaign in the 2007 presidential election. He said, “If there are people who are not comfortable in France, they should feel free to leave a country which they do not love” (Marthaler, 2008: 77). This view is very similar to Le Pen’s slogan ‘Love France or leave it’. Sarkozy won the presidential election with the support of Le Pen’s voters due to his immigration policies. As a result, Sarkozy established a new immigration act after the presidential elections, which he had promised during his campaign in 2007. According to most authors, the 2007 Immigration Act became an anti-immigrant law because it included discrimination and illiberal policies against illegal immigrants. As a result of these developments, France is an important case in measuring the indirect effects of far-right parties on immigration policy from the case of Front National.

The Conflict between Liberal and Anti-Immigrant Values: The Case of the List Pim Fortuyn

The Netherlands is a different example compared to other Western European countries in terms of far-right parties’ role in immigration policy for specific reasons. As in other examples like Italy and France, the role of immigration policies has increased in the Netherlands after the early 1990s. Mainstream right- and left-wing parties controlled radical right movements in relation to this issue until the 2000s. However, one of the important far right parties, Livable Netherlands (LN), which was founded by Henk

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Westbroek and Jan Hagel, started to increase its support and visibility with its populist policies. In 2001, Pim Fortuyn, one of the most well-known professors in the Netherlands, joined this party. However, he was dismissed as party leader in February 2002 due to controversial remarks he made in a newspaper interview on immigration-related issues. Instead, he founded the List Pim Fortuyn (LPF) a few days later. However, Fortuyn was assassinated in May 2002, before the general election. “The LPF decided to maintain Fortuyn’s candidacy, and delayed naming a new leader until after the election. The 2002 general election proved a great success for the LPF, yielding 17% of the votes and 26 seats out of 150 in the House of Representatives – by far the largest number of seats in the Netherlands for a new party – to become the second largest party. As a result of this election, the Christian Democrat Appeal (CDA), the winner of this election, made a coalition with LPF and the People’s Party for Freedom and Democracy (VVD) after the results” (Akkerman, 2005: 343-344). Balkenende, who became Prime Minister, agreed with Fortuyn’s ideology about immigration policy. Nevertheless, this coalition government did not live long due to internal conflict between LPF members and LPF ministers. The party could not find a charismatic leader after the assassination of Pim Fortuyn and because of this, the Netherlands would go to an early general election in January 2003.

Indeed, most authors named Fortuyn’s ideology as a far-right movement, but Fortuyn rejected this. He compared himself with Christian Democrats or the conservative right ideology. Some scholars supported the view that LPF is not simply a far-right party. For instance, Pennings and Keman say that “... the ideas of Fortuyn and the VVD are quite compatible with the mainstream conservatism in Europe and by and large different from the ‘new’ right-wing parties across Europe. It can be noted that both LPF and VVD are comparatively seen as part of the conservative ‘heartland’.” Nevertheless, most people did not accept Fortuyn’s movement as a conservative ideology due to its radical views on immigration. For example, Ad Melkert, the Labour Party’s political leader in the Netherlands, said, “if you flirt with Fortuyn, then in the Netherlands the same thing will

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

happen as happened in France. There they woke up with Le Pen, soon we will wake up with Fortuyn.”¹

Although some people claim that Fortuyn’s movement is centre-right and that the party cannot be part of the Dutch government for long periods, this party has affected immigration policy in the Netherlands. As said before, the Christian Democrat Appeal (CDA) has a similar viewpoint to LPF on the immigration issue. Moreover, Akkerman demonstrates that; the People’s Party for Freedom and Democracy (VVD) is more conservative than other mainstream right-wing parties, and this party became more restrictive on immigration policy due to LPF’s victory in 2002 election (Akkerman, 2005). This phenomenon resulted in a strict immigration policy after 2003 in the Netherlands. The 2003 general election realized a new coalition government between CDA and VVD. In particular, two members of VVD – Geert Wilders and Hirsi Ali – tried to become the new Pim Fortuyn in the Netherlands (Akkerman, 2005). Akkerman indicates some radical changes to immigration policy during this period:

“The success of the LPF has induced the VVD to shift to the right with respect to issues like immigration, integration and security, while at the same time marking its ‘leftist’ profile. The swing at the general election in 2002 led to the rapid introduction of a strict immigration policy. The Liberal Minister for Immigration Affairs and Integration, Rita Verdonk, has developed plans to strengthen integration policy. Geert Wilders has had some success with his offensives against mosques. The Liberal Party also adopted Hirsi Ali’s campaign against Islamic schools” (Akkerman, 2005: 344-345).

Overall, although the Netherlands is shown as an example of an unproblematic multicultural society in Europe, far right movements have

¹ (Dutch): "Als je flirt met Fortuyn, dan gebeurt er in Nederland straks hetzelfde als in Frankrijk. Daar zijn ze wakker geworden met Le Pen, straks worden wij wakker met Fortuyn." quote from article in Het Financieele Dagblad, 25 April 2002.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

affected immigration policies with their racist and populist ideology during some periods.

Conclusion

Immigration policies became one of the most important policy areas during the second half of the 1900s. Immigration policies of Western European states are examined during this period in this study. Moreover, these policies have been politicized since the 1980s. This study tries to clarify the politicization process of immigration in Western European countries. Most Western European states have practised a large immigration scale after the 1980s. As a result of this development, the immigration issue has become one of the most important matters for political parties in Europe. France, Italy and the Netherlands are good cases to explain far right parties' direct and indirect effects.

This article prefers qualitative methods as using case studies to explain the role of far right parties in immigration policy in EU. Three case studies, Italy, Netherlands and France are chosen for explaining this phenomenon. In some countries like Italy and Netherlands, far right parties can be a member of coalition government in some periods and they affected immigration policy as member of government in these countries. For instance, Italy is an example of an electoral dilemma and contradictory policies in immigration, with compromise between far right and centre-right parties. On the other hand, in some countries like France, far right parties played an important role indirectly. This research aims to demonstrate the impact of far-right parties' role in immigration policies with these case studies.

References

Acar, Adolino, J. R. & Blake, C. H. (2011). Comparing Public Policies: Issues and Choices in Industrialized Countries. Washington, D.C.: CQ Press, Chapter 5, 100-157.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Akkerman, T. (2005). Anti-immigration parties and the defence of liberal values: The exceptional case of the List Pim Fortuyn. *Journal of Political Ideologies*, 10(3), 337-354.
- Akkerman, T. (2012). Comparing Radical Right Parties in Government: Immigration and Integration Policies in Nine Countries (1996-2010). *West European Politics*, 35(3), 511-529.
- Andall, J. (2007). Introduction: immigration and political parties in Europe. *Patterns of Prejudice*, 41(2), 105-108.
- Bale, T. (2003). Cinderella and her ugly sisters: the mainstream and extreme right in Europe's bipolarising party systems. *West European Politics*, 26(3), 67-90.
- Bale, T. (2008). Turning round the telescope. Centre right parties and immigration and integration policy in Europe. *Journal of European Public Policy*, 15(3), 1-16.
- Betz, H. G. (1994). *Radical Rightwing Populism in Western Europe*, New York: St. Martin's Press.
- Ezikoğlu, Ç. (2015). Avrupa'nın Bitmek Bilmeyen Kabusu. <https://haber.sol.org.tr/blog/serbest-kursu/caglarezikoglu/avrupanin-bitmek-bilmeyen-kabusu-135868> (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2019).
- Freeman, G. P. (1995). Modes of immigration politics in liberal democratic states. *International Migration Review*, 29(4), 881-913.
- Geddes, A. (2008). Il rombo dei cannoni? Immigration and the centre-right in Italy. *Journal of European Public Policy*, 15(3), 35-52.
- Geddes, A. (2003). *The Politics of Migration and Immigration in Europe*, Sage.
- Hargreaves, A. G. (2007). *Multi-ethnic France: immigration, politics, culture and society*. Routledge.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Kahanec, M. & Tosun, M. S. (2009). Political economy of immigration in Germany: Attitudes and citizenship aspirations. *International Migration Review*, 43(2), 263-291.
- Marthaler, S. (2008). Nicolas Sarkozy and the politics of French immigration policy. *Journal of European Public Policy*, 15(3), 68-83.
- Messina, Anthony M. (2007). *The Logics and Politics of Post-WWII Migration to Western Europe*.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2005). *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pennings, P. & Keman, H. (2003). The Dutch Parliamentary Elections in 2002 and 2003: The Rise and Decline of the Fortuyn Movement. *Acta Politica*, 38, 51-68.
- Schain M., Aristide Z. & Hossay, P. (2002). *Shadows over Europe: the development and impact of the extreme right in Western Europe*, New York: Palgrave Macmillan.
- Schain, M. (2006). The Extreme Right and Immigration Policy-making: Measuring Direct and Indirect Effects. *West European Politics*, 29(2), 270-289.
- Sciortino, G. & Colombo, A. (2004). The flows and the flood: the public discourse on immigration in Italy, 1969–2001. *Journal of Modern Italian Studies*, 9(1), 94-113.
- Van der Brug, W., Fennema, M. & Tillie, J. (2005). Why Some Anti-Immigrant Parties Fail and Others Succeed: a Two-step Model of Electoral Support. *Comparative Political Studies*, 38(5), 537-573.
- Veugelers, John W. P. (1994). Recent Immigration Policy in Italy: A Short Story. *West European Politics*, 17(2), 33-49.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Veugelers, John W. P. & Chiarini, R. (2002). *The Far Right in France and Italy: Nativist Politics and Anti-Fascism*. Martin S., Aristide Z., and Patrick H. (Ed.) *Shadows over Europe: the development and impact of the extreme right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wolfreys, J. (1993). *An Iron Hand in a Velvet Glove: The Programme of the French Front National*. *Parliam Aff*, 46(3), 415-429.
- Zaslove, A. (2006). *The Politics of Immigration: A New Electoral Dilemma for the Right and the Left*. *Review of European and Russian Affairs*, 2(3), 10-36.

Gruplararası Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Kavramları **Üzerine Bir Değerlendirme***

Cemre BOLGÜN**

Giriş

Gruplararası ayrımcılık ve sosyal dışlanma kavramları birbiriyle yakından ilişkilidir ve araştırmalar ayrımcılığın toplumdan dışlanmayı beraberinde getirdiğini göstermektedir. Ayrımcılık, en basit anlamıyla, başkalarına yönelik zararlı eylemleri içerir. Gruplararası ayrımcılık ise, iç-grup (kendi grubunun) üyelerine, dış-grup (gruba ait olmayanlardan) üyelerinden daha olumlu davranma eğilimini ifade eder. Gruplararası karşılaşmalarda eşitsiz veya düşmanca muamele olarak tanımlanır ve minimal sosyal koşullarda dahi ortaya çıkabilmektedir. Sosyal dışlanma çok yönlü ve karmaşık bir kavramdır. Kavram ekonomik, sosyal, politik ve kültürel çağrışımlarla doludur. İşsizlik ve yoksulluk ile yakından ilişkilidir. Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe, siyasi, sosyal ve kültürel yaşama katılamama, sosyal ağlardan kopuş ve toplumsal bütünleşme ile de ilişkilidir. Genel anlamıyla, toplumdan dışlanmayı ifade eder. Gruplararası dışlanma (intergroup exclusion) grup-içi ve grup-dışı farklılaşma ve ayrışma süreçlerinden kaynaklanan ayrımcılığın bir sonucudur. Yani dışlama grup üyeliğine dayanır ve dışlanmanın hedefi bir dış grup üyesidir. Sosyo-ekonomik statü, etnik köken, dini inanç, cinsel kimlik, göçmenlik statüsü ve diğer kategorilere bağlı ayrımcı politikalar gruplararası ayrımcılık bağlamında

* Bu bölüm, yazarın “Sosyal Uyum ve Gruplararası İlişkiler: Türkiye’de Yerel Toplum ve Suriyeliler” isimli doktora tezinden üretilmiş olup, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, cemrebolgun@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0228-3994

Atıf/Cite as: Bolgün, C. (2022). Gruplararası Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 80-102) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ele alınabilir. Bu kategorilere dayalı ayrımcı politikaları körükleyen sosyal ve ekonomik uygulamalar, belli grupları sosyal dışlanma tehdidi ile karşı karşıya bırakır. Bu bölümde gruplararası ayrımcılık ve sosyal dışlanma kavramları açıklanmaya çalışılacak, gruplararası sosyal süreçleri nasıl etkilediği tartışılacaktır.

Ayrımcılık Algısı ve Sonuçları

Ayrımcı davranışlar; sosyal dışlanma, adaletsizce değerlendirme, sözlü hakaret ve fiziksel saldırı gibi geniş bir yelpazedeki birçok eylemi içerebilir. Bireyler, gruplar, topluluklar veya kurumlar tarafından gerçekleştirilebilir (Brown, 2017: 269). Araştırmalar, ayrımcı davranışın temelinde dış-grup üyelerinin istisna edilmesinden ziyade iç-grup üyelerinin öncelenmesinin yattığını göstermiştir (Cappelletti vd., 2015:2). Bununla birlikte, gruplararası ayrımcılığın nedenlerini anlamaya yönelik yapılan araştırmalar sosyal bağlamın ve gruplararası deneyimlerin önemine odaklanmıştır. Gruplararası ilişkilerin, kaynak çatışmalarının ve diğer grupla ilgili kalıp yargıların üzerinde durmuşlardır (Pechar ve Kranton, 2017: 2-3).

Ayrımcılık bireylerin çeşitli sosyal gruplara üyelikleri nedeniyle ortaya çıkabilir. Bireylerin cinsiyetine, cinsel yönelimine, ırkına, etnik kökenine, anadiline, dini inancına, göçmenlik statüsüne, sosyo-ekonomik statüsüne, fiziksel ve zihinsel becerilerine, kilosuna veya bu çoklu grupların kesişimselliğine dayanabilir (Brown, 2017: 269).

Etnik kimlik ve göç süreçleriyle bağlantılı olarak konuşulan dil, kimin hangi gruba üye olduğunu gösteren en temel belirleyicilerden biridir (Cappelletti vd., 2015: 1). Geçtiğimiz yüzyılda birçok ülkede etnik azınlıklar temel haklar bağlamında eşit hukuki statü elde etmişlerdir. Bununla birlikte, bu kazanımlar aile varlıkları, nitelikli eğitime erişim, daha iyi istihdam olanakları, fiziksel ve zihinsel sağlık gibi yaşamın önemli alanlarına sınırlı etki göstermiştir. Bununla birlikte, çoğunluk grubun üyeleri bu eşitsizlik ve ayrımcılığı rutin olarak görmezden gelmektedir (Todd vd., 2012: 738). Kontrol bu noktada temel motivasyon olarak kabul edilmektedir. Gruplararası ayrımcılık grup içi üstünlüğün gösterilmesi yoluyla dış grup üzerinde kontrolün elde edilmesinde önemli bir araçtır. Ayrımcılık kontrolü

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yeniden inşa eder. Dolayısıyla kontrol, gruplar arası ayrımcılıkla ilişkili olarak hem sebep hem de sonuç olarak işlev görebilir (Hunter vd., 2018: 2).

Göçmenlerin ayrımcılığa uğraması ve üzerinde kurulan kontrolün de etkisiyle bir takım hak ve hizmetlere erişimde dezavantaj yaşaması oldukça yaygın bir durumdur. Diğer taraftan literatürde ‘çoğunluğun tersine ayrımcılık (reverse discrimination) algısı’ olarak anılan bir diğer süreç söz konusudur. Özellikle de Suriye göçünün ardından yerel toplumun bakış açısını, görüş ve tutumlarını anlamak açısından ‘çoğunluğun tersine ayrımcılık algısı’ oldukça işlevsel bir kavramdır. Türkiye’de hızla artan Suriyeli nüfusun, istihdam ve konut piyasasında ortaya çıkan rekabetin, derin yoksulluğun, kamu hizmetlerinin yetersizliğinin, yardım ve hizmetlerin dağıtımında yapılan hataların bu ayrımcılık algısını beslediği görülmektedir.

‘Çoğunluğun tersine ayrımcılık algısı’ ifadesi azınlıkların (Suriye göçü bağlamında göçmenlerin), münhasır çoğunluk haklarına nüfuz etmesi (bu haklardan faydalanmaya başlaması) sonrasında ortaya çıkan gruplararası rekabet veya iç-gruba yönelik tehdit duygularını ifade eder. Kentlerde veya mahallelerde azınlık çoğunluk nüfusunu aştığında, azınlık gruplarının daha iyi okullara, işlere veya konutlara sahip olduğuna dair bir algı ortaya çıktığında gerçekleşir (Alanya vd., 2015: 2-3).

Kolektif tehdit düzeyine ilişkin algı arttıkça, çoğunluk grubu sadece daha olumsuz tutum geliştirmekle kalmaz, göçmenlere karşı ayrıca dışlayıcı tepkiler göstermeye başlarlar. Yani bu süreçte tehdit algısı, dışlayıcı tepkiye dönüşür. Etnik rekabet teorisi (ethnic competition theory) bu tepkileri ‘rekabetçi dışlama (competitive exclusion)’ olarak adlandırır. Rekabetçi dışlama ırksal ayrımcılık, politik mobilizasyon, kolektif boykotlar ve son noktada sınır dışı (bölge dışı) etme ve hatta linç etme yoluyla gerçekleşir (Rink vd., 2008: 413).

Azınlığın ve çoğunluğun ayrımcılık algıları gruplararası ilişkilerin iki yüzü olarak karşımıza çıkar. Azınlık açısından bakıldığında algılanan ayrımcılık alt grup statüsüne işaret eder. İkincilleştirilmiş grup pozisyonu, haksız ve düşmanca muamelelerin hedefi olma ihtimallerinin yüksek olduğunu ve bu muamelelerden korunmanın zorluğuna işaret eder. Diğer

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

tarafından, çoğunluk açısından bakıldığında, tersine ayrımcılık algısı olarak anılan şey, 'tehdit edici (tehditkâr)' bir azınlığın çoğunluğun baskın pozisyonuna yönelik yarattığı tehdit hissiyatından doğar (Alanya vd., 2015: 5).

Brown (2017: 277-281) algılanan ayrımcılığın ortaya çıkardığı sonuçları dört temel başlık altında ele almıştır: Psikolojik sonuçlar, akademik sonuçlar, sosyal sonuçlar ve grup kimliğinin rolü. Ayrımcılığın psikolojik sonuçları bağlamında Schmitt vd.'nin (2014: 937) yaptıkları meta analiz kapsamlı bulgular sunmaktadır. Bu araştırmaya göre algılanan ayrımcılık psikolojik iyilik hali üzerinde bir bütün olarak olumsuz etkiye sahiptir. Algılanan etnik ayrımcılığın psikolojik sonuçları üzerine yapılan diğer araştırmalar benlik saygısında azalma (Fisher vd., 2000: 690; Seaton vd., 2008: 1294), depresyon (Brody vd., 2006: 1179), düşük yaşam memnuniyeti (Seaton vd., 2008: 1294), artan kaygı, öfke (Brown vd., 2011: 263) ve saldırganlık (Bogart vd., 2013: 78) sonuçlarına ulaşmıştır.

Algılanan ayrımcılık düşük akademik başarı, okul bırakma riski ve eğitimden kopuş, algılanan düşük akademik öz yeterlik, düşük akademik motivasyon, bilime yönelik ilginin azalması gibi olumsuz akademik sonuçlar doğurabilmektedir (Brown vd., 2011: 263; Brown, 2017: 278-279).

Algılanan ayrımcılığın sosyal sonuçları riskli davranışlarla, olumsuz akran ilişkileriyle (adil olmayan muamele ve düşmanca davranışlar) ve akran ilişkilerinde sosyal yeterliliğin azalmasıyla ilişkilendirilmiştir (Oxman-Martinez vd., 2012: 381). Bunlara ek olarak, ayrımcılık deneyiminin bir parçası olan sosyal etkileşimler, gelecekte daha olumsuz sosyal etkileşimlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu durum ise bireylerin ayrımcılık yapacağını düşündüklerin dış-grup üyelerine karşı önyargılarının artmasına bu dış-grup üyeleriyle temastan kaçınmalarına sebep olabilmektedir. Ek olarak, zorunlu bir temas anında ise kaygının artması sonucunu doğurabilmektedir (Andrighetto vd., 2013: 786).

Algılanan ayrımcılığın ortaya çıkardığı sonuçlardan sonuncusu grup kimliğinin rolüdür. Çocuklar ve ergenlerin grup kimliği, geniş anlamda, bir

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sosyal gruba üyelik ile şekillenen “düşünme, algılar, duygular ve davranış” olarak düşünülebilir (Brown, 2017: 280).

Grup kimliğinin üç temel rolünden söz edilebilir. İlki, grup kimliği algılanan ayrımcılığı şeffaflaştırabilir. Güçlü bir feminist kimliğe sahip kadınların diğer kadınlara göre cinsiyet ayrımcılığını daha fazla algılamaları gibi (Leaper ve Brown, 2008:6 86). İkincisi, grup kimliği ayrımcılığın olumsuz etkilerine karşı tampon görevi görebilir. Kişinin benlik algısında merkezi olan veya pozitif olarak kabul edilen etnik bir kimliğe sahip olması ayrımcılığın olumsuz etkilerini tamponlayabilir. Son olarak, ayrımcılık algısının grup kimliğinin belirli boyutlarıyla etkilemesi söz konusu olabilir. Ayrımcılığın ve çoğunluk tarafından reddedilmenin, bireyi kendi azınlık grubuyla daha fazla özdeşleşmeye yönelttiği görülebilmektedir (Brown, 2017: 280-281).

Sosyal Kimlik Teorisi

Sosyal kimlik teorisi (social identity theory) Tajfel ve Turner (1979) tarafından ortaya atılmıştır. Sosyal kimlik teorisi, Asimetrik gruplararası ilişkileri anlamak için bağlamsal bir çerçeve sunar (Caricati ve Monacelli, 2010, s. 637). Bu yönüyle sosyal kimlik teorisi, 1980’lerden günümüze, gruplararası ayrımcılığın sonuçları ile ilgili araştırmaları yönlendirmiştir (Hunter vd., 2015:1145). Sosyal kimlik teorisi temelde, bireylerin kendi sosyal gruplarını diğer sosyal gruplardan daha olumlu olarak algıladığını ve grup-içi kimliklerini korumaya çaba gösterdiklerini savunur. Bununla birlikte, bireylerin daha olumlu sosyal statüye sahip gruplarla özdeşleşme eğiminde olduğunu belirtir (Hitti vd., 2011: 588). Sosyal kimlik teorisine göre, bireyler sosyal yaşama dair kişisel bilgilerinin bir kısmını ait oldukları grup üyeliğinden elde ederler.

Sosyal kimlik teorisinin temel ilkelerinden biri, bireyin kendi grubu (grup içi) ile bir dış grup arasındaki farkı maksimize etmesinin sosyal kimliği olumlu etkilediği ve benlik saygısını arttırdığıdır (Pechar ve Kranton, 2017: 2). Bir başka ifadeyle, bireyin kendi grubu lehine ayrımcılık yapması benlik saygısında görece bir artışa neden olmaktadır (Abrams ve Hogg, 1988, 320). Sosyal sınıflandırma (social categorization) ve bu çerçevede iç-grup ile

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

özdeşleşme ayrımcılık için ön koşul niteliğindedir. Bu aşamada birey bir dış sınıflandırmayı içsel bir temsile dönüştürür. Son tahlilde, sosyal sınıflandırma kendi başına ayrımcılık yaratır (Grieve ve Hogg, 1999: 926).

Sosyal kimlik teorisi bağlamında gruplararası ayrımcılık üç temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, insanlar olumlu benlik saygısı elde etmek için motive olurlar. İkincisi, bireyin benliği önemli düzeyde (sosyal kimliği) grup üyeliğine bağlıdır. Üçüncüsü ise, sosyal kimlik iç ve dış gruplar arasındaki karşılaştırmalar yoluyla değerlendirilir (Hunter vd., 2015: 1145). Bireyler olumlu öz-değerlendirmeyi sürdürmek için motive olduğuna göre, üye oldukları grup içinde olumlu bir imaj elde etmeye çalışırlar. Bu bağlamda bireyler yüksek statüye sahip gruplara üye olma eğilimindedir. Bununla birlikte, sosyal kimlik teorisine göre gruplararası davranış, grup sınırlarının geçirgenliği ve grup statüsü farklılıklarının istikrarı ve meşruiyeti gibi sosyo-yapısal faktörlere dayanmaktadır (Caricati ve Monacelli, 2010: 637-638).

Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kavramı 1970'lerde Fransa'da ortaya çıkmıştır (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 414). Kavram ilk defa Cezayir asıllı Fransız René Lenoir'in (1974) *Dışlananlar: On Fransız'dan Biri* isimli Fransa'daki 'dışlananları' konu alan kitabında yer almıştır. Sonrasında yoksulluk ve yoksunluk konusundaki tartışmalara ve yazılara önemli etkide bulunmuştur. Lenoir dışlananları; zihinsel ve fiziksel engelliler, intihara kalkışan bireyler, yaşlılar, istismara uğrayan çocuklar, madde bağımlıları, suçlular, bekar ebeveynler, marjinal asosyal insanlar ve diğer sosyal uyumsuzlar olarak tanımlamıştır (Sen, 2000: 1). Sosyal dışlanma kavramı, sonraki yıllarda Avrupa'da ve kısa bir süredir de Latin Amerika'da 'marjinalleşme' çalışmalarının bir uzantısı olarak hızla yaygınlaşmış (Daly ve Silver, 2008 : 539), sosyal dezavantaj analizlerinde artan bir etkiye sahip olmuş ve birçok durumda yoksulluk kavramının yerini almıştır. Bu süreçte kavram tekrar tekrar tanımlanmış ve eğitimden kopan çocuklar, işsiz gençler ve göçmenler gibi çeşitli gruplar dâhil edilmiştir (Aasland ve Fløtten, 2001:1027).

Güncel akademik alanyazında ve politik dilde sosyal dışlanma kavramı sıklıkla kullanılmasına rağmen kavram nadiren tanımlanmaktadır. Mevcut

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

tanımlama girişimlerinin ise birbirinden farklı anlamlara gelen sosyal dışlanma tanımlarını doğurduğu, sosyal dışlanma için standartlaştırılmış bir ölçümün olmadığı ifade edilmektedir (Gordon vd., 2017: 15). Bu girişimlerden kimileri pragmatik nedenlerle ampirik analizlerde kullanılmak üzere yapılmıştır (Aasland ve Fløtten, 2001: 1027). Diğerleri arasında yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarını birbiri yerine vekâleten kullanan, dolayısıyla dışlanmanın çok boyutlu doğasını, özellikle de sosyal ve kültürel ilişkilere vurgu yapma eğilimini zayıflatan tanımlar mevcuttur (Atkinson ve Davoudi, 2000: 428).

Alanyazında sosyal dışlanma kavramına yönelik çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Aasland ve Fløtten'a (2001: 1027) göre sosyal dışlanma kavramı bireylerin işgücü piyasası ve istihdamın dışında tutulması riskini, sosyal ağların ve sosyal ilişkilerin dağılması riskini ifade eder. Peace (2001: 17) kavramın yoksulluk, yoksunluk ve sıkıntı ile ilgili süreçlere ve olaylara atıfta bulunduğunu, bununla birlikte dışlanmış gruplar ve dışlanma alanları ile ilgili olarak kullanıldığını ifade eder. Atkinson ve Davoudi (2000: 434) ise sosyal dışlanmanın öncelikle ilişkisel meselelerle ve sosyal bağların kopmasıyla ilişkili olduğunu ifade ederler. Bununla birlikte grupların kamusal ilişkilerde marjinalleşmesine yol açan dinamik bir süreç olduğuna değinirler. Bir başka açıklamaya göre sosyal dışlanma, insanların toplumsal yaşamdan uzaklaşacak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları, haklarını ve yaşamlarını koruyacak kurumlardan ve sosyal destekten yoksun olmalarını ifade eder (Çakır, 2002: 83).

Sosyal dışlanmanın açıklamasında yönelik iki genel yaklaşımdan söz edilebilir: 'Alışveriş listesi (shopping list)' ve 'ilişkisel (relational)' yaklaşım. Alışveriş listesi yaklaşımına göre dışlanma, hiç bitmeyen bir alışverişten dışlanan gruplar tarafından deneyimlenir. Bu alışveriş listesi güvenlik, kalıcı istihdam, gelir, mülk, eğitim, refah devleti, vatandaşlık ve yasal eşitlik, demokratik katılım gibi süreçleri içerir. İlişkisel yaklaşım ise ekonomik, politik, sosyal ve kültürel boyutta işleyen eşitsiz güç ilişkilerinin neden olduğu dışlayıcı süreçlere odaklanır. İlişkisel yaklaşımın temel avantajı, eşitsizliğin itici güçlerini vurgulamasıdır. Belirli grupların deneyimlediği

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

koşullara odaklanmaz ancak dışlayıcı süreçleri yönlendiren mekanizmayı ortaya çıkarır (Popay, 2010: 295-296).

Sosyal dışlanmaya dair tanımlamalar arasındaki en belirgin ayrım, sosyal dışlanmanın dar ve geniş anlamlarıyla kullanılmasıdır. Dar anlamıyla sosyal dışlanma gelir yoksulluğunun eş anlamlısı olarak kullanılır. Ücretli işgücü piyasasının dışında tutulan bireylere veya düşük ücretli işlerde çalışanlara atıfta bulunur (Peace, 2001: 26). Geniş anlamıyla sosyal dışlanma ise yoksulluk, gelir eşitsizliği veya istihdam eksikliğinin çok daha ötesinde bir kavrama işaret eder. Bu bağlamda sosyal ilişkilere, kamusal alandan dışlanmaya, haklar bağlamında kurumlardan yoksun olmaya, katılım süreçlerine temas eder. Sosyal dışlanmanın bu geniş anlamı içerisinde sosyal adalete, devredilemez hakların teminatına giden bir yol vardır (Pierson, 2010: 1). Ayrıca, sosyal dışlanmanın ortadan kaldırılması sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Dempsey vd., 2011: 291).

Sosyal dışlanma kavramının yıllar içerisinde yoksulluk kavramının yerini almaya başladığı görülmektedir (Atkinson ve Davoudi, 2000: 434). Bununla birlikte, kavrama bakış farklılık gösterebilmektedir. Esping-Andersen'in (1990) refah devletleri sınıflandırması bu farklılığı anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, toplumun birbiriyle sürekli rekabet eden bireylerden oluştuğu fikrine dayanan liberal modelin baskın olduğu devletlerde yoksulluk kavramının belirli ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin başı çektiği bu devletlerde yoksulluk kavramı dinamik bir süreçten ziyade statik bir kavram olarak ele alınmaktadır (Atkinson ve Davoudi, 2000: 434). Dolayısıyla, mesele gelir düzeyiyle sınırlandırılmakta, toplumsal bir sorun olarak yoksulluk, büyük ölçüde, devletin sorumluluk alanının dışında bırakılmaktadır (Buğra, 2005: 9). Diğer taraftan, Avrupa Birliği düzeyinde yoksulluk tartışmalarının 'sosyal dışlanmayla mücadele ve sosyal içerme' kavramları temelinde yürütüldüğü görülmektedir. Burada, kendi özellikleri nedeniyle, olanak ve fırsatlardan herkes gibi yararlanamayanlar için siyasi iradeyle alınmış bir kurumsal önlemler bütünü söz konusudur (Buğra, 2005: 10).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Avrupa Konseyi'nin tanımına göre sosyal dışlanma: kişilerin - yoksulluk, temel eğitim veya becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla - toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum dışlanmış kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır (Adaman vd., 2006: 6). Sosyal dışlanmaya dair Graham Room'un çerçevesi faydalı görülmektedir. Buna göre (Adaman vd., 2006: 7):

- Sosyal dışlanma çok boyutlu bir kavramdır ve sadece geliri değil yaşam standartlarını belirleyen birçok göstereyi bünyesinde barındırmaktadır.
- Sosyal dışlanma dinamik bir perspektiften ve bir süreç olarak ele alınarak incelenmelidir; dışlanmayı tetikleyen faktörlerin süreç içerisinde incelenmesinde zaruret bulunmaktadır.
- Sosyal dışlanma ilişkilerde tezahür eder; yoksulluk kişi ya da hane içindeki kaynakların yetersizliği anlamında bir bölüşüm sorununa tekabül ederken, sosyal dışlanma daha ziyade ilişkilerdeki sosyal katılımın yetersizliği, sosyal bütünleşmenin bulunmayışı ve güçten yoksunluk gibi sorunları ön plana çıkarır.
- Sosyal dışlanma, toplumun geri kalanıyla ciddi anlamda bir ilişki kopuşuna karşılık gelmektedir.
- Sosyal dışlanma mekânsal bir boyut içermektedir. Yoksunluk salt kişisel ya da hanesel maddi kaynakların eksikliğinden kaynaklanmayabilir, yaşanan yerdeki kamusal hizmetlerin eksik ya da yetersiz kalitedeki sunumu da kişiyi/haneyi toplum dışına itebilir. Ayrıca, sosyal dışlanmışlığın yoğun olarak yaşandığı bir mekanda dışlanmışlıktan kurtulmak için gerekli ilişkileri kurmak da imkansızlaşmakta, gerek kişisel motivasyon, gerek de toplumsal imkan boyutlarında dışlanmanın kendini sürdürmesi riski artmaktadır.

Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Sosyal dışlanma yaygın olarak ekonomik, politik ve sosyal olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Bu noktada, bu boyutların iç içe geçmiş ve birbirinin etkisini arttıran bir nitelik taşıdığı ifade edilmektedir. Ekonomik boyut daha çok yoksulluk ve işsizlikle bağlantılıdır. Ekonomik olarak dışlanmış bireyler; işsizler, mülk ve kredi gibi ekonomik varlıklara erişimi olmayanlar, kısaca ekonomik sistemin dışında tutulanları içerir. Politik boyutu (kurumsal dışlanma ya da kurumsal destekten yoksunluk olarak da dillendirilir) toplumda bireyi sosyal koruma altına alacak yapıların yetersizliği, eğitim ve sağlık gereksinimlerinin karşılanmaması ile ilgilidir. Belirli insan haklarının ve siyasi hakların, nüfusun belirli grupları için reddedilmesiyle ilgilidir. Göçmenler, kadınlar, LGBT bireyler, etnik ve dini azınlıklar gibi siyasi haklardan ve insan haklarından kısmen veya tamamen yoksun bırakılma durumunu ifade eder. Sosyal boyutu ise bir bireyin ana akım toplumla olan bağlarını yitirmesiyle ilgilidir. Sosyal ilişkilerin zayıflaması ve sosyal destekten yoksunluğu içerir (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 418-420; Çakır, 2002: 86-88; Peace, 2001: 27). Sosyal dışlanmanın boyutlarına ilişkin farklı sınıflandırmalar da mevcuttur. Galabuzi ve Teelucksingh'ın (2010: 11) değindiği sosyal üretimden dışlanma (topluma aktif olarak katılma fırsatının reddedilmesi), sosyal ürünlerden dışlanma (toplumun belirli grupların ihtiyaçlarını karşılayamaması), sivil toplumdan dışlanma (yasal yaptırımlar, kurumsal mekanizmalar veya farklılıklara dayalı sistemik ayrımcılık yoluyla dışlanma) yukarıdaki sınıflandırmalara ek olarak sunulabilir.

Bunlara ek olarak, Adaman vd. (2006: 9-10) mekânsal ve kültürel dışlanma süreçlerinden söz ederler. Bu dışlanma süreçleri sosyal boyutun bir alt basamağı olarak da ele alınabilir. Buna göre, kültürel dışlanma, bireyin ekonomik nedenlerden bağımsız olarak kültürel ve ekonomik yaşama dilediğince katılamama durumudur. Örneğin bulunulan coğrafyadaki çoğunluk referans alındığında; farklı bir etnik kökenden/ırktan gelmek ya da farklı bir din/mezhep üyesi olmak, çoğunluk dilini rahat konuşamamak, ya da aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam ya da cinsel tercihler gibi nedenlerden ötürü toplumsal yaşamın genelinde süregitmekte olan

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

etkinliklere alınmama, soğuk davranılma, engellerin çıkartılması şeklinde tezahür etmektedir.

Mekânsal dışlanma bir dizi nedenden dolayı belli mekânlara ulaşımında ve mekânlardan yararlanmada sorunların bulunması ve engellerle karşılaşılmasıdır (Adaman vd., 2006: 9-10). Göç süreçleriyle bağlantılı olarak ayrıca vurgulanmasında fayda görülmektedir. Göçmenlerin yaygın olarak daha önce göç etmiş bireyler tarafından kurulan bilgi, aile ve topluluk ağları aracılığıyla belirli şehirlerde veya şehirlerin belirli bölgelerinde toplandıkları görülmektedir. Bu bağlamda göçmenler açısından mekânsal ayrışma ve dışlanma süreçleri ortaya çıkabilmektedir (Spoonley vd., 2005: 93). Mekânsal dışlanma, sosyal dışlanmanın en gözlenebilir biçimlerinden biridir. Özellikle ırksal (veya başka ayrışmalar temelinde) yerleşim bölgelerinin ortaya çıkması ve ayrılmış düşük gelirli mahallelerin büyümesiyle sosyal dışlanma kentlerde giderek daha fazla ortaya çıkmaktadır (Galabuzi ve Teelucksingh, 2010: 13).

Kentsel yaşamda grupların yaşadığı mekânların ayrışması mekânsal damgalamayı beraberinde getirir ve damgalanmış mekânlarda ikamet ediyor olmak birçok alana erişimin önünde engel teşkil eder. Toplum tarafından riskli olarak kabul gören bir mekânda ikamet edenler bir süre sonra mekândan çıkamaz hale gelirler. Böylece, mekân sosyal dışlanmanın ana belirleyicisi haline gelebilir. Dışlanmışlar, kendilerini benzer durumda olanlarla aynı ikametgâh yakınlığı içinde bulduklarında mekânsal ayrımcılık da hayatlarını kısıtlayan bir diğer unsur halini almaktadır. Kentsel bir sorun olarak da kabul edilen bu süreçte ‘ana akımdan dışlanmışlık’ ve ‘topluma ait olmama hissi’ ortaya çıkabilir (Power ve Wilson, 2000: 1).

Çok sayıda yeni göçmen alan bu bölgelerin aşırı derecede yoksunluk yaşadığı görülmektedir (Phillimore ve Goodson, 2006: 1717). Gecekondu ve kent içi yoksul mahalleler, şüphesiz, sosyal dışlanma süreçlerine karşı en savunmasız bölgelerdir ve mahalle özelliklerinin sosyal dışlanma ile ilgili sonuçlarla (işgücü piyasasına katılım ölçütleri ve yoksulluk sarmalı) doğrudan ilişkili olabildiğine dair bulgular mevcuttur (Buck, 2001: 2251)

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Sonuç olarak, sosyal dışlanma çok boyutlu bir kavramdır (Burchardt vd., 1999: 228) ve alanyazındaki tanımlar dikkate alındığında belirli hususların öne çıktığı görülmektedir. Bunlar; sosyal dışlanmanın yoksulluktan öte bir kavram olması, hakların ve katılımın vurgulanması, sosyal dayanışma ve (dışlanma sürecindeki) aktörler şeklinde sıralanabilir. Bu hususlardan her birini incelemekte fayda görülmektedir.

İlk olarak, sosyal dışlanma kavramı, yoksulluk kavramı ile geniş ölçüde örtüşmektedir. Bununla birlikte, yoksulluk kavramının ötesine geçmektedir. Sosyal dışlanma yoksulluğu içerir ancak daha geniş bir kavramdır. Gelir sahipliği ve istihdam gibi ekonomik boyutların yanı sıra sosyal ve politik yönleri içerir. Dolayısıyla, sosyal dışlanma kavramı gelir eşitsizliği ve maddi dışlanma odaklı yoksulluk tartışmalarının yerini almıştır. Tartışmanın odağını sosyal, kültürel ve politik boyutlara kaydırmıştır. Bunun sonucunda toplumsal dayanışma ihtiyacı vurgulanmış ve bireylerin toplumla bütünleşme süreçlerini desteklemiştir (Atkinson ve Davoudi, 2000: 438).

İkincisi hakların ve katılımın vurgulanmasıdır. Yazarlar sosyal dışlanmanın tanımını hem hakların hem de katılımın eksikliğinin bir kombinasyonu olarak ifade ederler (Aasland ve Fløtten, 2001, 1028; Gordon vd., 2017: 15-16). Örneğin; Aasland ve Fløtten (2001: 1028) için sosyal dışlanmanın göstergeleri şunlardır: (1) resmi vatandaşlık haklarından dışlanma, (2) işgücü piyasasından dışlanma, (3) sivil topluma katılımdan dışlanma ve (4) sosyal alanlardan dışlanma. Onlara göre tüm bu alanlara katılım, insanların sosyal olarak dışlanmadığını gösterir. Bununla birlikte, analizlerde katılım göstergelerini, katılım düzeyini ve farklı alanlara ne düzeyde katılım sağlandığının birbirleriyle ilişkili olarak dikkate alınması gereklidir.

Sosyal dışlanma ‘vatandaşlık haklarının reddedilmesi ya da gerçekleşmemesi açısından’ düşünülebilir. Bir başka ifadeyle sosyal dışlanma, bir toplumun vatandaşları veya bir grubun üyeleri için haklara erişimin sınırlandırılması anlamına gelir (Gordon vd., 2017: 15-16). Bireyler ve devlet arasındaki ilişkiyi ana hatlarıyla belirleyen medeni haklar, siyasi haklar ve vatandaşlık bu bağlamda önem taşımaktadır (Bhalla ve Lapeyre,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

1997: 418). Tüm vatandaşlık haklarından kesintisiz biçimde faydalanmak, bütünleşmiş bir toplumun inşasında büyük bir önem taşır. Dolayısıyla, vatandaşlık eksikliği ve bu bağlamda seçimlerde oy kullanamama, bir takım kamu görevlerini sürdürememe ve refah devletine dâhil olamama gibi süreçler kendi başına bir dışlama şeklidir (Aasland ve Fløtten, 2001: 1028).

Sosyal dışlanma, sosyal yaşamın tüm yönlerine tam katılımı ilgilidir. Katılım açısından bireyin bireysel, toplumsal ve kurumsal düzeylerde başkalarıyla ilişki setlerine katılımı üzerinde durulur (Gordon vd., 2017: 15-16). Sosyal katılımın birçok boyutunu ortadan kaldırmak yapısal bir toplumsal tecrit, izolasyon sürecidir (Silver, 2007: 2). Sosyal dışlanma, bazı yazarlar tarafından 'bir ailenin veya çocuğun topluma tam olarak katılmama derecesi' olarak tanımlanır (Davidson ve Carr, 2010: 3).

Burchardt vd. (1999: 230) sosyal dışlanma süreçlerine ilişkin katılımın önemine dikkat çeken tanımlardan birini yapmışlardır. Bu tanıma göre sosyal dışlanmanın gerçekleşmesi için iki koşul gereklidir. Eğer (1) birey bir toplumda coğrafi olarak ikamet ediyorsa ve (2) o toplumdaki vatandaşların normal faaliyetlerine katılmıyorsa, birey sosyal olarak dışlanmıştır.

Katılımın birey ve grupların refahı için önemini gösteren beş boyuttan söz edilmektedir. Birincisi tüketim faaliyetlerine katılımıdır. Sosyal dışlanmanın temel bileşenlerinden biridir ve toplum için normal kabul edilen mal ve hizmetlerin en azından asgari bir düzeyde tüketilebilmesi anlamında kullanılır. Yoksulluk ve yoksunluğun geleneksel tanımıyla da bağlantılıdır. İkinci boyutu tasarruf faaliyetleridir. Emekli aylıkları, mülk sahipliği ve diğer tasarruflar bu bağlamda ele alınabilir. Refahın artmasında önem taşır ve tasarruf faaliyetine katılabilmek özellikle işgücü piyasasının dışında kalanlar için güvenliğin sağlanması açısından önem taşır. Üçüncü boyutu üretim faaliyetlerine katılımıdır. Ücretli iş, eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılım, emeklilik sistemine dâhil olma gibi, ekonomik ve sosyal açıdan değerli bir faaliyetin içine girmek bu bağlamda düşünülebilir. Dördüncü boyutu politik faaliyetlere katılımıdır. Sosyal ve fiziksel çevreyi korumak için yapılan toplumsal faaliyetlere katılımı içerir. Beşincisi ise sosyal faaliyetlere katılımıdır. Aile veya arkadaşlarla önemli düzeyde sosyal

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

etkileşime girme, bir kültürel grup veya toplulukla özdeşleşme olarak ifade edilmektedir. Bireyin yakınında bulunan duygusal desteğin mevcudiyeti ve daha büyük bir topluluğun bir parçası olma ve hissetme fırsatı temel insan gereksinimleri arasında kabul edilmektedir (Burchardt vd., 1999: 231-232).

Sosyal dışlanma bağlamında öne çıkan üçüncü husus ise dayanışmadır. Başta Fransa olmak üzere Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde sosyal dışlanma tartışmalarının merkezinde sosyal dayanışma (social solidarity) yer alır (Atkinson, 2000: 1040). Bu bağlamda, bütünleşme süreçlerinin, vatandaşlık haklarının, işsizlik ve yoksulluğun vurgulanmasının yanı sıra sendikalara, işgücü piyasasına, işçi sınıfına ve sosyal ağlara dayanan sınıf dayanışmasının azalması aile dayanışması ve sosyal izolasyon sorunlarına da değinilmektedir (Aasland ve Fløtten, 2001:1028).

İki dayanışma fikrinden söz edilmektedir (Atkinson, 2000: 1040; Atkinson ve Davoudi, 2000: 432-435). Birincisi, grup-içi dayanışma olarak anılabilir. Bireylerin birbirlerini belirsizliğe karşı desteklediği meslek veya statü grupları içindeki karşılıklı yardımlaşma (veya karşılıklılık) fikrine dayanır. Gruplar içerisindeki dayanışmayı vurgulayan bu fikir gruplar arasındaki farkların da normalleşmesi sonucunu doğurur. İkinci dayanışma fikri ise bireysel, sınıfsal, etnik ve bölgesel çıkarları aşan ortak ahlaki ve sosyal düzeni ifade eden ‘toplumsal dayanışma’ fikridir. Ulusun ve vatandaşlığın inşasına dayanır. Avrupa’da sosyal dışlanma tartışmaları bu dayanışma fikri üzerinden genişletilmektedir. Kıta Avrupası refah rejimlerinde ve İskandinav refah rejimlerinde yürütülen sosyal dışlanma politikaları da bu bağlamda genç ve uzun vadeli işsizleri işgücü piyasasına yeniden dâhil etmek üzerine olmuştur (Atkinson, 2000: 1040; Atkinson ve Davoudi, 2000: 432-435).

Sosyal dışlanma bağlamında öne çıkan son husus ise aktörlerdir. Bir kişinin yaşam yörüngesinde dışlama, farklı yerlerde ve farklı sosyal alanlarda meydana gelir (Berman ve Phillips, 2000, s. 330) ve bu bağlamda aktörler kilit konumdadır. Sosyal dışlanma aktif bir süreçtir. Dışlamayı uygulayan aktör ise bir birey (bir komşu veya işveren gibi), bir grup (bir spor takımı gibi) veya bir kurum (bir banka, eğitim kurumu, siyasi parti, hükümet vb.)

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

olabilir. Bu durum ise uygulama açısından önem taşır çünkü dışlama aktörünün tanımlanması sosyal dışlanmasının sorgulanması ve ortadan kaldırılması için yürütülecek faaliyetlere temel oluşturabilir (Gordon vd., 2017: 16).

Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının birbirleriyle büyük ölçüde örtüşüğünü belirtmiştik. Dolayısıyla, yoksulluğun sosyal dışlanma ile ilişkili olarak tartışılan kimi yönlerinin ayrıca ele alınmasında fayda görülmektedir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk ele alınırken, dışlanmış bir nüfusun gelişimi ile özellikle ilişkili olabilecek ekonomik olayların rolünü incelemek faydalı olacaktır (Sen, 2000: 18). İşsizlik, düşük ücret veya marjinal istihdam bu olaylardan en önemleri sayılabilir. İstihdam ile sosyal dışlanma arasında güçlü bir ilişki vardır. ABD ve Birleşik Krallıkta etnik olarak ayrılmış mahallelerde istihdam kaybının artan sosyal dışlanma seviyelerinde önemli bir faktör olduğu görülmüştür (Phillimore ve Goodson, 2006: 1718).

Dışlanma yoksulluğun hem bir sonucu hem de sebebidir. Esasen, kişinin sosyal olarak dışlanması gelir açısından kesin biçimde fakir olduğu anlamına gelmez (Aasland ve Fløtten, 2001: 1026). Bununla birlikte, sosyal dışlanma süreci, bireyleri genel toplumun dışına iter. Aynı süreç bireyleri işgücü piyasasının da dışına iter (Levitas, 1996: 19). Bazı yazarlar işgücü piyasasından dışlanmanın sosyal dışlanmanın tek yaygın göstergesi olduğuna dikkat çeker. Bazı çalışmalarda işgücü piyasasından dışlanmanın sosyal dışlanmanın tek göstergesi olarak kullanıldığını belirtirler. Sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik işgücü piyasasına katılımın önemine dikkat çekerler (Aasland ve Fløtten, 2001: 1028).

İşgücü piyasasına katılmadan dışlanma gelir kaybının yanı sıra beceri kaybı, özgürlük kaybı, psikolojik zarar, kötü sağlık, insan ilişkilerinin kaybı, gelecekteki çalışmaya dönük motivasyon kaybı, sosyal değerlerin zayıflaması gibi çeşitli süreçleri beraberinde getirebilmektedir (Sen, 2000: 19-22). Öbür taraftan işgücüne katılımın ise ekonomik güvenlik duygusunu arttırdığı, sosyal ilişkiler kurma olasılığını güçlendirdiği, psikolojik refah ve kendine

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

saygı için önemli olduğu ve gelecekte istihdam edilebilirliği kolaylaştırdığı görülmektedir (Aasland ve Fløtten, 2001: 1028).

Amartya Kumar Sen ve Yoksulluk

Hint ekonomist Amartya Kumar Sen yoksulluk üzerine ekonominin ötesine geçen kapsamlı bir yaklaşım geliştirmiştir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi bağlamında Sen'in teorisini kısaca incelemek faydalı görülmektedir. Teorinin temelinde 'yapabilirlik (capability)' kavramı yer alır. Yapabilirlikten yoksunluk ile kastedilen, genel anlamıyla, asgari derecede iyi bir yaşam sürdürme kabiliyetinden yoksunluktur (Sen, 2000: 4). Sen'in kullandığı önemli kavramlardan bir diğeri ise 'işlevlerdir.' İşlevler refahın farklı unsurlarını temsil eder. Bunlar; hem yeterli beslenme ve korunma gibi fiziksel unsurları hem de topluluk yaşamında yer alma, utanç duymadan kamusal alanda görünür olma gibi sosyal unsurları içerir (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 416). Sen'e göre kişinin ekonomik durumu hakkında değerlendirme yapmak için sahip olduğu şeylere bakmak doğru değildir. Bir kişinin yoksulluğu hakkında fikir sahibi olmak için, kişinin sahip oldukları ile ne yapabildiğine bakmak gerekmektedir (Buz ve Aygüler, 2017: 178).

Amartya Sen, sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi üzerinde durduğu çalışmasında yapabilirliklerin 'ilişkisel' niteliği üzerinde durur. Ona göre, sosyal ilişkilerden dışlanmamak iki yönüyle önem taşır ve bu bağlam sosyal dışlanmayı doğrudan yapabilirlikten yoksunlukla iç içe geçirir. Birincisi sosyal ilişkilerden dışlanmak, toplumsal yaşamda yer almanın önemiyle ve bireyin kaçınılmaz olarak "sosyal" bir hayat yaşadığı Aristotelist anlayış ile ilgilidir. İkincisi ise, sosyal ilişkilerden dışlanmak diğer yoksunluklara yol açabilir ve böylece yaşam olanaklarımızı daha da kısıtlayabilir. Örneğin, istihdam edilme veya kredi alma fırsatından dışlanma ekonomik yoksulluğa yol açabilir. Bu durum ise yetersiz beslenme ve evsizlik gibi başka yoksunlukları beraberinde getirebilir (Sen, 2000: 4-5).

Sosyal dışlanmanın oluşumsal (constitutive) ve araçsal (instrumental) yönü dışlanma süreçlerini anlamamıza yardım eder. Oluşumsal yönü, sosyal dışlanmanın kendi içinde bir yoksunluk olabilmesidir. Başkalarıyla ilişki kuramamak ve toplumsal yaşamda yer alamamak bir insanın hayatını

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

doğrudan yoksullaştırabilir ve verimsizleştirebilir. Öbür taraftan sosyal dışlanmanın kendi başına yoksunluk yaratmadığı ancak olumsuz sonuçlara yol açtığı ilişkisel süreçler ise sosyal dışlanmanın araçsal yönü ile ilgilidir. Bu süreçler kendi kendine yoksullaştırıcı olmayabilir, ancak nedensel sonuçlarından dolayı insan yaşamının yoksullaşmasına yol açabilirler. Bireylere faydalı olabilecek sosyal ve ekonomik fırsatların reddedilmesi gibi (Sen, 2000: 13).

Faydalı olabilecek bir diğer ayırım ise aktif ve pasif dışlanma ayırımıdır. Örneğin, göçmenlere veya mültecilere kullanılabilir bir politik statünün verilmemesi aktif bir dışlama örneğidir. Bununla birlikte, dışlamak için kasıtlı bir girişimin olmadığı ancak yoksunluğa sebep olan durumlar ise pasif dışlanma olarak düşünülebilir. Kötü ekonomik koşulların yarattığı ortam gibi (Sen, 2000: 14-15).

Sonuç

Ayrımcılık ve sosyal dışlanma, sosyal eşitsizlikleri güçlendirir. Belirli sosyal gruplarla ilişkili avantajları, gücü ve ayrıcalıkları koruyan, diğer sosyal grupları mahrum bırakan ve yaşamlarını sınırlayan çeşitli baskı biçimlerini içerir. Bu baskı biçimleri, gelir üzerinde doğrudan veya dolaylı dezavantaj yaratır. Eğitime ve işgücüne erişimdeki cinsiyet farklılıkları bu bağlamda en somut görünenidir. Toplumsal cinsiyet rolleri, cam tavan faktörü, kadınların iş dünyasında ayrımcılığa maruz kalmaları gibi nedenlerle kadınların erkeklere göre daha düşük gelir ortalamasına sahip olmaları bu bağlamda düşünülebilir.

Dışlama süreci birey, topluluk, ulusal ve hatta uluslararası düzeyde gerçekleşebilir. Dışlanma sürecinin çok katmanlı olduğu (eğitim, sağlık, emek piyasası, siyasal haklar vb.) ve dışlananların çok çeşitli gruplara mensup olduğu (engelliler, kimsesiz yaşlılar, sokak çocukları vb.) görülmektedir. Bununla birlikte, sosyal dışlanma sürecindeki keşimsellikleri de dikkatten kaçırmamak gerekir. Türkiye'deki bir Suriyelinin kadın ya da erkek olması, Arap ya da Türkmen olması, Alevi ya da Sünni olması gibi diğer keşimsellikler sosyal dışlanma ve ayrımcılığın şiddetini arttırabilir ya da azaltabilir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Sonuç olarak, gruplararası ayrımcılık ve sosyal dışlanma, bir toplumda ilişkilerin geliştirilmesi ve uyumun sağlanması noktasında önemli süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sosyoekonomik statü, cinsiyet, ırk, din, göçmenlik statüsü gibi farklılıklar üzerine inşa edilen ayrımcı politikaların ve sosyal dışlanmanın önüne geçilmesi sürdürülebilir kalkınmaya sunacakları katkılar açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Aasland, A. ve Fløtten, T. (2001). Ethnicity and social exclusion in Estonia and Latvia. *Europe-Asia Studies*, 53(7), 1023-1049.
- Abrams, D. ve Hogg, M. A. (1988). Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and intergroup discrimination. *European Journal of Social Psychology*, 18, 317-334.
- Adaman, F., Keyder, Ç., Müderrisoğlu, S., Yılmaz, B. ve Yüksekler, D. (2006). Türkiye'de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma: European Commission, Türkiye Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Alanya, A., Swyngedouw, M., Vandezande, V. ve Phalet, K. (2015). Close encounters: Minority and majority perceptions of discrimination and intergroup relations in Antwerp, Belgium. *International Migration Review*, 51(1), 191-217.
- Andrighetto, L., Durante, F., Lugani, F., Volpato, C. ve Mirisola, A. (2013). Obstacles to intergroup contact: When outgroup partner's anxiety meets perceived ethnic discrimination. *British Journal of Social Psychology*, 52, 781-792.
- Atkinson, R. (2000). Combating social exclusion in Europe: The new urban policy challenge. *Urban Studies*, 37(5-6), 1037-1055.
- Atkinson, R. ve Davoudi, S. (2000). The concept of social exclusion in the European Union: Context, development and possibilities. *Journal of Common Market Studies*, 38(3), 427-448.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Berman, Y. ve Phillips, D. (2000). Indicators of social quality and social exclusion at national and community level. *Social Indicators Research*, 50, 329-350.
- Bhalla, A. ve Lapeyre, F. (1997). Social exclusion: Towards an analytical and operational framework. *Development and Change*, 28, 413-433.
- Blanz, M., Mummendey, A. ve Otten, S. (1995). Perceptions of relative group size and group status: Effects on intergroup discrimination in negative evaluations. *European Journal of Social Psychology*, 25, 231-247.
- Bogart, L. M., Elliott, M. N., Kanouse, D. E., Klein, D. J., Davies, S. L., Cuccaro, P. M., ve diğ. (2013). Association between perceived discrimination and racial/ethnic disparities in problem behaviors among preadolescent youths. *American Journal of Public Health*, 103(6), 1074-1081.
- Brody, G. H., Chen, Y.-F., McBride Murry, V., Ge, X., Simons, R. L., Gibsons, F. X., ve diğ. (2006). Perceived discrimination and the adjustment of African American Youths: A five-year longitudinal analysis with contextual moderation effects. *Child Development*, 77(5), 1170-1189.
- Brown, C., Alabi, B. O., Huynh, V. W. ve Masten, C. L. (2011). Ethnicity and gender in late childhood and early adolescence: Group identity and awareness of bias. *Developmental Psychology*, 47(2), 463-471.
- Brown, C. S. (2017). Perceptions of intergroup discrimination *The Wiley Handbook of Group Processes in Children and Adolescents* (s. 269-291).
- Buck, N. (2001). Identifying neighbourhood effects on social exclusion. *Urban Studies*, 38(12), 2251-2275.
- Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve sosyal haklar. İstanbul: Sosyal Politika Forumu.
- Burchardt, T., Le Grand, J. ve Piachaud, D. (1999). Social exclusion in Britain 1991-1995. *Social Policy & Administration*, 33(3), 227-244.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Buz, S. ve Aygüler, E. (2017). Amartya Sen'in kapasite - yapabilirlik yaklaşımı bağlamında Türkiye'de yoksulluk durumu. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 177-189.
- Cappelletti, D., Mittone, L. ve Ploner, M. (2015). Language and intergroup discrimination. Evidence from an experiment *CEEL Working Paper 4-15*. Trento, Italy: Cognitive and Experimental Economics Laboratory, Department of Economy, University of Trento.
- Caricati, L. ve Monacelli, N. (2010). Social hierarchies and intergroup discrimination: The case of the intermediate status group. *British Journal of Social Psychology*, 49, 637-646.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 83-104.
- Daly, M. ve Silver, H. (2008). Social exclusion and social capital: A comparison and critique. *Theor Soc*, 37, 537-566.
- Davidson, G. R. ve Carr, S. C. (2010). Forced migration, social exclusion and poverty: Introduction. *Journal of Pasific Rim Psychology*, 4(1), 1-6.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S. ve Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19, 289-300.
- Dempster, H. ve Hargrave, K. (2017). *Understanding public attitudes towards refugees and* Fisher, C. B., Wallace, S. A. ve Fenton, R. E. (2000). Discrimination distress during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(6), 679-695.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. New York: Polity Press.
- Galabuzi, G.-E. ve Teelucksingh, C. (2010). *Social cohesion, social exclusion, social capital*: Department of Citizenship and Immigration Canada.
- Gordon, S., Davey, S., Waa, A., Tiatia, R. ve Waaka, T. (2017). Social inclusion and exclusion, stigma and discrimination, and the

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- experience of mental distress. Aotearoa, New Zealand: Mental Health Foundation of New Zealand.
- Grieve, P. G. ve Hogg, M. A. (1999). Subjective uncertainty and intergroup discrimination in the minimal group situation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(8), 926-940.
- Hitti, A., Mulvey, K. L. ve Killen, M. (2011). Social exclusion and culture: The role of group norms, group identity and fairness. *Anales de Psicologia*, 27(3), 587-599.
- Hunter, J. A., Platow, M. J., O'Brien, K., Hayhurst, J., Stringer, M., Scarf, D., ve diğ. (2018). Control as an outcome and predictor of intergroup discrimination. *Scholarly Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 1(5), 1-8.
- Hunter, J. A., Stringer, M., Banks, M., Kafka, S., Iversen, G., Scobie, O., ve diğ. (2015). Collective identity and intergroup discrimination: Outcomes in contexts that emphasize and do not emphasize intergroup relations. *International Journal of Psychology & Behavior Analysis*, 1(1), 1-8.
- Leaper, C. ve Brown, C. S. (2008). Perceived experiences with sexism among adolescent girls. *Child Development*, 79(3), 685-703.
- Lenoir, R. (1974). *Les exclus: Un Français sur dix*. Paris: Editions du Seuil.
- Levitas, R. (1996). The concept of social exclusion and the new Durkheimian hegemony. *Critical Social Policy*, 16(5), 5-10.
- Oxman-Martinez, J., Rummens, A. J., Moreau, J., Choi, Y. R., Beiser, M., Ogilvie, L., ve diğ. (2012). Perceived ethnic discrimination and social exclusion: Newcomer immigrant children in Canada. *American Journal of Orthopsychiatry*, 82(3), 376-388.
- Peace, R. (2001). Social exclusion: A concept in need of definition? *Social Policy Journal of New Zealand*, 16, 17-36.
- Pechar, E. ve Kranton, R. (2017). Moderators of intergroup discrimination in the minimal group paradigm: A meta-analysis: Duke University.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Phillimore, J. ve Goodson, L. (2006). Problem or opportunity? Asylum seekers, refugees, employment and social exclusion in deprived urban areas. *Urban Studies*, 43(10), 1715-1736.
- Pierson, J. (2010). *Tackling social exclusion* (2nd edition). New York: Routledge.
- Popay, J. (2010). Understanding and tackling social exclusion. *Journal of Research in Nursing*, 15(4), 295-297.
- Power, A. ve Wilson, W. J. (2000). Social exclusion and the future of cities *CASE paper no. 35*. London: London School of Economics Centre for Analysis of Social Exclusion.
- Rink, N., Phalet, K. ve Swyngedouw, M. (2008). The effects of immigrant population size, unemployment, and individual characteristics on voting for the Vlaams Blok in Flanders 1991-1999. *European Sociological Review*, 25(4), 411-424.
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., Postmes, T. ve Garcia, A. (2014). The Consequences of perceived discrimination for psychological well-being: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140, 921-948.
- Seaton, E. K., Caldwell, C. H., Sellers, R. M. ve Jackson, J. S. (2008). The prevalence of perceived discrimination among African American and Caribbean black youth. *Developmental Psychology*, 44(5), 1288-1297.
- Sen, A. (2000). *Social exclusion: Concept, application, and scrutiny*. Manila, Philippines: Asian Development Bank Office of Environment and Social Development
- Silver, H. (2007). The process of social exclusion: The dynamics of an evolving concept. Rhode Island, USA: Brown University Chronic Poverty Research Center.
- Spoonley, P., Peace, R., Butcher, A. ve O'Neill, D. (2005). Social cohesion: A policy and indicator framework for assessing immigrant and host outcomes. *Social Policy Journal of New Zealand*, 24, 85-110.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. İçinde: W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* (s. 33-47). Monterey, CA.
- Todd, A. R., Bodenhausen, G. V. ve Galinsky, A. D. (2012). Perspective taking combats the denial of intergroup discrimination. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 738-745.

**Yabancı Savaşçıların Uluslararası Hareketliliği: 1945-1999
ve 2000-2021 dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi***

Ulaş PEHLİVAN**

Giriş

Günümüzde bireylerin uluslararası hareketliliği; ekonomi, politika, güvenlik, eğitim, sağlık ve coğrafya başta olmak üzere birçok nedenden dolayı artış göstermektedir. Bu hareketliliğin öznesi olan kişiler ise, yer değiştirme nedenlerine, süreçlerine, özelliklerine ve hukuki statülerine göre (düzenli/düzensiz, kayıtlı/kayıt dışı, ekonomik, serbest, kayıtlı, iskânlı, ekonomik göçmen, varsayımsal, şarh, yerinde, ilk bakışta, dolaşım halindeki mülteci, fiilen vatansız, yabancı vb.) farklı şekillerde sınıflandırılmalarına karşın “göçmen” ve “mülteci” terimleri, pratikte en yaygın ve sık kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki terim arasındaki en temel fark, göçmenin kendisi veya ailesine daha yüksek bir yaşam kalitesine ulaşmak amacıyla gönüllü olarak, mültecinin ise kendi rızası dışındaki çeşitli zorlayıcı nedenlerden dolayı kaynak ülkesini terk etmiş olmasıdır.

BM verilerine göre dünya nüfusunun %3,6’sı (281 milyonu) uluslararası (veya ekonomik) göçmenlerden oluşmaktadır (IOM, 2022). Ayrıca, kaynak ülkesi dışında yaşayan toplam 34,4 milyon zorla yerinden edilmiş kişi (mülteciler (BM korumasında 20,7 milyon), Filistinli mülteciler (5,7 milyon) sığınmacılar (4,1 milyon) ve Venezuela vatandaşı (3,9 milyon)) bulunmaktadır (UNHCR, 2022). Dünyada mevcut tüm ülkeleri; gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş olmak üzere üç grupta sınıflandırıldığımızda,

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr., Teram Derneği, ulaspehlivan@teram.org, Orcid: 0000-0002-3251-2188

Atıf/Cite as: Pehlivan, U. (2022). Yabancı savaşçıların uluslararası hareketliliği: 1945-1999 ve 2000-2021 dönemlerinin karşılaştırmalı bir analizi. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 103-118) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gelişmiş ülkelerin, mülteci kabulünde daha seçici ve kota bazlı bir politika izledikleri görülmüştür. Günümüzde göçmenlerin üçte ikisinin (%65'inin) gelişmiş ülkelerde, mültecilerin ise çoğunlukla (%84'ünün) gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde olduğu (UNDP, 2020), gelişmiş ülkelerdeki yabancı ülke doğumlularının %98'inin göçmen, %2'sinin mültecilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Türkiye'deki yabancı ülke doğumlularda ise mülteciler yaklaşık %80, göçmenler %20'lik kesimi teşkil etmektedirler (Pehlivan, 2021: 1).

Yukarıda ele alınan “göçmen” ve “mülteci” sınıflandırmalarının ötesinde, göç eden kişilere yönelik yapılan tanımlamalar ve hukuki statüler arasında geçişler ve dönüşümlerin yaşandığını söylemek mümkündür. Örneğin güvenlik, politik baskı vb. nedenlerden dolayı ülkesini terk ederek başka bir ülkeye zorunlu olarak giriş yapan bir sığınmacı, ev sahibi ülkeye sosyo-ekonomik entegrasyonunu tamamlayarak zaman içerisinde göçmene dönüşebilirken, başka bir ülkeye ekonomik nedenlerle giriş yapan bir göçmen de geldiği kaynak ülkesindeki olumsuz gelişmeler neticesinde geri dönemeyip, sığınma talebinde bulunabilmektedir (KDK, 2018: 47).

Bu çalışmada; söz konusu göçmen ya da mülteci tanım ve istatistiklerinin dışında kalmasına karşın, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen silahlı çatışmaların seyrine her geçen gün daha yüksek seviyede etki eden Yabancı Savaşçılar (YS) ele alınmıştır. Geniş perspektiftekisayılı oransal olarak az da olsa, göçmen ve YS kavramları arasında geçişkenliğin olduğunu söylemek mümkündür. YS'ler zaman içerisinde hedef ülkelerde birer göçmene dönüşebilmekte veya göçmenler çeşitli nedenlerden (uyum, kimlik, kültür, eğitim sorunları vb.) dolayı diğer ülkelerde YS olmaya karar verebilmektedirler.

Göçmenler ve YS'lerin uluslararası seyahat amaçları doğal olarak birbirinden farklıdır. YS'ler günümüzün en yaygın göçmen formu olan ve daha yüksek bir yaşam kalitesine ulaşmayı hedefleyen uluslararası göçmenlerden farklı bir motivasyonla ülke sınırlarını aşmaktadırlar. Bu grup kaynak ülkelerini diğer ülkelerdeki çatışma bölgelerindeki silahlı gruplara katılmak amacıyla terk etmektedir. Çatışma alanlarındaki YS'lere ilişkin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

veri elde etmek doğası gereği kolay değildir. YS'lerin bir kısmının çatışma bölgesinde hayatlarını kaybettiği bilinirken, bir kısmı ülkelere geri dönebilmekte, önemli bir kısmı da uluslararası göçmenler gibi, hedef veya üçüncü ülkelerde yeni bir hayata başlamakta, yeni aileler kurmaktadır. Bu kapsamda bazı ülkelerdeki (Bosna Hersek Federasyonu, Suriye ve Irak) çatışmalara dâhil olmak üzere seyahat eden YS'ler veya YTS'lere ilişkin birtakım veriler mevcuttur. Petrović, (2016: 1) 1992-1995 yılında Bosna savaşına katılan çoğunluğu Arap kökenli 2.000 civarındaki YS'den yaklaşık 600'ünün savaş sonrası Bosna Hersek Federasyonu'ndakalarak vatandaşlık elde ettiklerini bildirmiştir.

Ayrıca, 2013-2017 yılları arasında Suriye ve Irak'ta geniş bir bölgeyi kontrolünde bulunduran DAEŞ'in neden olduğu silahlı çatışmalar sonrası 2022 yılı itibarıyla yaklaşık 12.000 DAEŞ terör örgütü mensubu Yabancı Terörist Savaşçı (YTS) Suriye kuzeyindeki cezaevlerinde bulunurken, BM Terörizmle Mücadele Ofisi Genel Sekreter yardımcısı Vladimir Voronkov 10 Şubat 2022 tarihinde yaptığı açıklamada, Suriye ve Irak'ta 6.000-10.000 kadar DAEŞ mensubu YTS'nin cezaevleri dışında, aktif bir şekilde yaşamlarını sürdürdüğünü ifade etmiştir (BM, 2022). DAEŞ başlıca YTS'lerin önemli bir kısmının eşleriyle birlikte çatışma alanına seyahat etmesi ve bölgede teşvik edilen evlilikler sonucunda, yüksek sayıda kadın ve çocuk Suriye ve Irak'ta hayatlarını idame etme çabası içerisinde. Suriye-Haseke yakınlarında konuşlu, Al-Hol ve Roj kamplarında 60 farklı ülkeden DAEŞ'le bağlantılı 40.000 çocuk, 20.000 kadın olduğu bilinmektedir (Reliefweb, 2021) Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetlerinin de üs bölgelerinin bulunduğu İdlib bölgesinde, Heyet Tahrir el Şam grubu çatısı altında Huras el-Din, Türkistan İslam Partisi Muhacirun ve Ensar Ordusu, İmam Buhari Tugayları gibi çok sayıda silahlı grubun olduğu, söz konusu gruplardaki toplam YS sayısının 70.000'in üzerinde olduğu (BBC, 2018), özellikle Çin/Sincan Uygur Özerk bölgesi, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan gibi uzak ülkelerden gelen YS'lerin geri dönüşlerinin artık mümkün olmadığı, bir kısmının aileleriyle geldikleri veya İdlib'te yeni aileler kurdukları bildirilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

YS'lerin göçmene dönüşümü yukarıda yakın tarihte yaşanan olaylar yoluyla açıklanmıştır. Benzer şekilde bazı göçmenler de zaman içerisinde YS'ye evrilmişlerdir. Örneğin, 2013-2016 yılları arasında DAEŞ'e katılan yaklaşık 5.000 (TSG, 2015:13) Batı Avrupa kökenli YS'nin neredeyse tamamı birinci veya ikinci kuşak göçmenlerin çocuklarından oluşmaktadır (Dawson, 2021:4,12). Tipik YS profilinde göçmenlik önemli bir faktör olmakla birlikte, bu çalışmada göçmenlik, göçün güvenlikleştirilmesi kapsamında ele alınmamıştır. Bu konuda daha detaylı veri ve çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Amaç, Yöntem ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada; YS ve göçmen kavramları arasındaki geçişkenlik ile birlikte 1945-2021 arası dönemde İslam coğrafyasında YS sayısındaki artış hızı ve söz konusu artışın nedenlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda; BM, NATO, AB, Düşünce kuruluşları, RAN (Radicalisation Awareness Network) ve çeşitli araştırmacıların çalışmaları incelenerek eleştirel literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca, çeşitli rapor ve çalışmalardan elde edilen sayısal veriler, grafikler yoluyla görselleştirilerek yorumlanmış, analiz edilmiştir.

YS'leri, seyahat amaçlarının terörle bağlantılı olması durumuna göre Yabancı Terörist Savaşçı (YTS) olarak adlandırmak mümkündür. Bununla birlikte, bireysel amaç tespitinin güçlüğü ve silahlı grupların terörist olarak kabul edilme süreçlerinde ülkelerin politik yaklaşımlarının farklılaşması nedeniyle araştırmamızdaki verilerde YTS'ler de YS grubuna dâhil edilmişlerdir. Ayrıca bu araştırma, zamansal olarak 1945-2021 yılları arasını ve coğrafi açıdan ise müslüman nüfus çoğunluğuna sahip ülkelerde yaşanan YS hareketliliğini konu edinmektedir.

Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve

2013 yılında DAEŞ terör örgütünün ortaya çıkmasıyla birlikte daha yoğun bir şekilde kullanılsa da “Yabancı Savaşçı/Foreign Fighter” (YS/FF) kavramının kökleri 18'inci yüzyıla kadar uzanmaktadır. 20'nci yüzyılda ise en kapsamlı YS hareketliliği 1936-1939 yılları arasında İspanyol iç savaşı sürecinde yaşanmıştır. Bu çatışmaya, 50'den fazla ülkeden 50.000 civarında

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

YS'nin katıldığı bilinmektedir. YS teriminin ilk resmi kullanımı ise, 1980 yıllarında El Kaideye katılarak Sovyet güçlerine karşı savaşmak maksadıyla çatışma bölgesinin dışından Afganistan'a seyahat eden kişilere yöneliktir (UNODC, 2021: 9). İzleyen süreçte ise YS terimi iki süreç ile bağlantılı olarak kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgali ve 2013 yılında DAEŞ'in Suriye ve Irak'ta ön plana çıkmasıdır. 2013 yılında DAEŞ'in sahneye çıkışının temeli de aslında ABD'nin ikinci Irak işgaline dayanmaktadır. 2003 yılından itibaren, Irak ordusu ve yönetiminden uzaklaştırılan Sünni grupların DAEŞ'e dolaylı ve doğrudan verdikleri destekler örgütün politik ve askeri temelini oluşturmuştur.

Yazında çeşitli YS tanımları bulunmaktadır. Malet (2013:9) YS'leri “katılımcı devletlerin vatandaşı olmayanlar” şeklinde tanımlarken, Hegghammer (2011:57-58) bu tanımları genişleterek YS'yi; (1) bir direniş/isyen hareketine katılarak çatışmaya dâhil olan (2) ihtilafli devletler ve savaşan taraflarla vatandaşlık veya akrabalık ilişkisi içerisinde olmayan (3) herhangi bir resmi askeri örgütten bağımsız (4) ücretsiz şekilde faaliyet gösteren kişiler olarak tanımlamıştır. Hegghammer'ın bu ayrıntılı tanımı; YS'nin, düzenli ordularda görevli askerlerden, paralı askerlerden, diaspora ve sürgüne gönderilenlerden ve sivilleri de hedef alan uluslararası teröristlerden farklılaşmasını sağlamıştır.

Cenevre Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Akademisi tarafından yapılan tanımda ise YS “silahlı bir çatışmaya taraf olan devlet dışı silahlı gruplara katılmak üzere kaynak ülkesini veya mutad meskenini çeşitli motivasyonlar sonucu (ideolojik, dini, etnik vb.) terk eden kişiler” şeklinde tanımlanmıştır.

YS'ler, terörist eylemlerle ilişkili olarak ülkeler arasında hareket etmeleri durumunda, Yabancı Terörist Savaşçı (YTS), (Foreign Terrorist Fighter / FTF) olarak adlandırılmaktadırlar. 20'inci yüzyılda da diğer ülkelerde eylem yapan çok sayıda uluslararası terörist bulunmasına ve YS ifadesi resmi olarak 1980'lerden itibaren kullanılmasına karşın, YTS kavramı ilk kez DAEŞ terör örgütüne katılımları nitelemek maksadıyla 2013 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

2013 yılından itibaren kullanılan YTS kavramı, 2014 yılında ABD Başkanı Barak Obama başkanlığında toplanan BM liderler zirvesinde alınan 2178 sayılı karar ile resmi şekilde açıklanmıştır. Bu karar ile YTS'ler "ikamet veya vatandaşlıklarının olmadığı bir ülkeye, silahlı bir çatışmayla ilişkili terörist bir eylemin planlanması, hazırlığı, icrası, terör eylemlerine katılım, terör eğitimi almak veya vermek amacıyla seyahat eden kişiler" olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda; ülkeler arası kara-hava-deniz yolu taşımacılığında yolcu bilgilerinin paylaşımı, şiddete varan aşırılığın (violent extremism), internet teknolojilerinin teröristler tarafından istismarı konularında uluslararası iş birliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

Uluslararası YS hareketliliği, aşağıda 20'nci yüzyılın ikinci yarısı ve içinde bulunduğumuz 21'inci yüzyıl olmak üzere ikiye ayrılarak analiz edilmiştir. Bu şekilde yapılan bölümlenmenin temel nedeni 2003 yılında ABD'nin 2'nci Irak işgali sonrasında ve 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırısı sonrası süreçte YS hareketliliğinde asimetrik bir artış tespit edilmiş olmasıdır.

1945-1999 Yılları Arasındaki Dönem

20'nci yüzyıldaki en büyük YS hareketliliği İkinci Dünya savaşı öncesinde, 1936-1939 yılları arasında yaşanan İspanya iç savaşıdır. 1939 yılında başlayan 2'nci Dünya Savaşı sonrası ise YS hareketliliğinin önemli bir kısmının İslam coğrafyasında yaşandığı görülmektedir. Hegghammer'ın (2011: 61) Tablo-1'deki verilerinden (üst sınırlarından) yola çıkıldığında, 1945-2000 yılları arasında Müslüman ülkelerde yaşanan çatışmalara toplamda yaklaşık 24.520 YS'nin katıldığı görülmektedir.

İslam Coğrafyasında 1945-1999 yılları arasındaki YS hareketliliğini açıklayan Tablo-1 incelendiğinde; çatışmaların çoğunlukla Ortadoğu ve Afrika bölgelerinde meydana geldiği, YS'lerin kaynak ülkelerinin çoğunlukla Arap ülkelerinin olduğu, Türkiye'den ise; 1980-1992 yılları arasında Afganistan'a, 1996-2001 yılları arasında Çeçenistan'daki çatışma bölgelerindeki silahlı gruplara katılım sağlandığı görülmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 1. İslam Coğrafyasında YS Hareketliliği (1945-1999)

Ülke	Tarih	Çatışan Taraflar	YS Sayısı	Kaynak Ülkeler
İsrail	1967	Arap koalisyonu, İsrail	<100	Sudan, Suriye, Mısır, Yemen
Lübnan	1975-1990	FKÖ, İsrail, çeşitli fraksiyonlar	<50	Mısır, Suriye, Ürdün
Afganistan	1978-1992	Mücahidler, Sovyetler Birliği	5.000-20.000	Arap ülkeleri, Türkiye, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Filipinler, ABD/Avrupa
BosnaHersek F.	1992-1995	Boşnaklar ve Sırp/Hırvatlar	1.000-2.000	Arap ülkeleri, ABD/Avrupa
Tacikistan	1992-1997	İslamcılar ve Komünistler	100-200	Suudi Arabistan, Yemen
Cezayir	1991-	İslamcılar, Hükümet	<10	Suudi Arabistan
Çeçenistan	1994-2000	Çeçenler, Rusya	200-300	Arap ülkeleri, Türkiye, ABD/Avrupa
Filipinler	1968-2000	Moro İslami Kurtuluş CephesiManila'ya karşı	20-100	Birkaç Arap ülkesi
Keşmir	1989-2000	Pakistan, Hindistan	20-100	Birkaç Arap ülkesi
Somali	1991-2005	Çeşitli milisler	<50	Suudi Arabistan, Mısır
Afganistan	1992-2001	Masud'a karşı Hikmetyar, Taliban'a Karşı Kuzey İttifakı	1.000-1.500	Arap ülkeleri, ABD/Avrupa, Orta Asya, Pakistan, Türkiye
Kosova	1998-1999	Arnavutlar, Kosovalılar	20-100	Arap ülkeleri, ABD/Avrupa
Eritre	1998-2000	Eritre, Etiyopya	<10	Suudi Arabistan

Kaynak: Hegghammer (2011:61) aktaran Pehlivan, (2022)

2000-2021 Yılları Arasındaki Dönem

21'inci yüzyılın gelişiyle birlikte 2001 yılında El Kaide tarafından ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD'nin 2001 yılında Afganistan'a ve 2003 yılında Irak'a yaptığı askeri müdahaleler, uluslararası YS hareketliliğinde önemli bir artışa neden olmuş ve DAEŞ terör örgütünün alt yapısını hazırlamıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 2. İslam Coğrafyasında YS Hareketliliği (2000-2021)

Ülke	Tarih	Çatışan Taraflar	YS Sayısı	Kaynak Ülkeler
Afganistan	2001-2014	Taliban, ABD/NATO/Kabil	1.000-1.500	Arap ülkeleri, ABD/Avrupa
Irak	2003-2014	Sünniler-Şiiler, ABD, Bağdat Hükümeti	4,000-6,000	Arap ülkeleri, ABD/Avrupa, Türkiye
Somali	2006-	Eş Şebab, Geçiş Federal Hükümeti/Etiyopya	200-400	Arap ülkeleri, ABD/Avrupa
Lübnan	2007-	Fetih el-İslam, Hükümet	<50	Suudi Arabistan
Libya	2011-2016	Libya Hükümeti, Diğer muhalif gruplar	1912	Tunus, Mısır, Fas
Suriye	2011-2017	Suriye Rejimi, DAESH, ÖSO, İran, Rusya, UA Koalisyon, Türkiye, YPG,	40.000>	Türkiye dâhil 110 farklı ülkeden

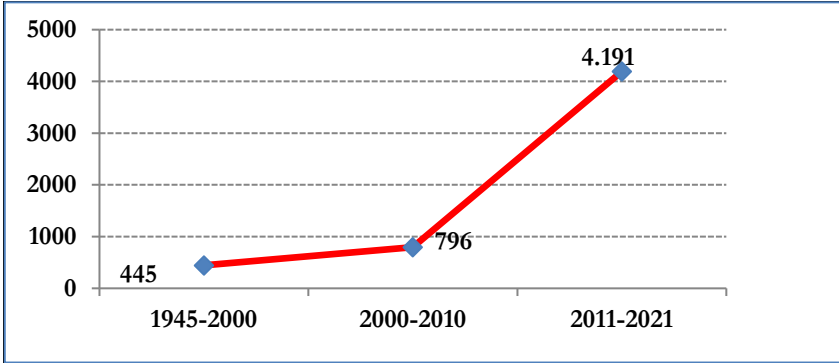
Kaynak: Hegghammer, (2011:61), Duyvesteyn & Peeters, (2015:6), TSG, (2019:2), Renard (2019:50)

Günümüzde NATO, Avrupa Birliği ve BM gibi küresel örgütlersilahlı bir grubun terörist olarak tanımlanıp tanımlanmaması konusunda çoğunlukla mutabık kalmaktadır. Bununla birlikte devlet düzeyine inildiğinde birçok ülkenin milli menfaatleri diğer ülkelerin menfaatleri ile çelişebilmektedir. Bu durumda bir kısım ülkeler, bazı silahlı gruplarıterör örgütü olarak kabul etmemekte veya çeşitli silahlı grupları politik hedeflerine ulaşması için vekil (Proxy) tayin ederek destekleyebilmektedir. Çok sayıda terör örgütü ve silahlı grubun çatışmalara taraf olduğu günümüzde tüm Devlet Dışı Silahlı Grupların (Non State Armed Groups/NSAG) toptancı bir anlayışla terörist olarak nitelenmesi de özellikle kaçınılması gereken bir husustur. YTS'lerin belirgin bir terör motivasyonu sonucu YS'lerden ayrışmalarına karşın yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı yukarıda uluslararası hareketliliği açıklayan Tablo-2'ye dâhil edilmişlerdir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Birim zamana göre oranlandığında 1945-1999 arası dönemde birim yıl başına yaklaşık 445 YS düşerken 2000-2021 arası dönemde bu oran, birim yılda 2.284 YS olmaktadır. Diğer bir deyişle 2000-2021 arası dönemde ortalama birim yıldaki YS miktarı, 1945-1999 arası dönemin 5.2 katıdır. 21'inci yüzyılda geçen son 21 yılı Arap baharının ve Suriye krizinin patlak verdiği 2011 yılı öncesi (2000-2010) ve sonrası (2011-2021) olmak üzere ikiye ayırdığımızda ise yıl bazındaki YS artışı daha belirgin hale gelmektedir. 1945-1999 arası dönemdeki yıl bazındaki ortalama YS hareketliliği ile kıyaslandığında, 2000-2010 yılları arasındaki artışın söz konusu dönemden yaklaşık iki kat ($796/445=1,8$) daha yüksek olduğu, 2011-2021 arasındaki dönemde ise bu farkın on kata yükseldiği ($4191/445=9,5$) Grafik-1'de görülmektedir.

Grafik 1. Birim Yıl Bazında Uluslararası YS Hareketliliğindeki Artış

Kaynak: Hegghammer, (2011: 61), Duyvesteyn ve Peeters, (2015: 6), TSG, (2019: 2) Renard (2019: 50) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Hegghammer (2011: 66) da Grafik-1'deki bulgularımıza paralel şekilde YS'lerin 1980 yılı sonrasındaki çatışmalara katılma ihtimalinin ($p=0.43$), 1980 yılı öncesindekilere ($p=0.06$) göre yaklaşık 7 kat daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu istatistikler çatışma bölgesinin bulunduğu ülkelere başarıyla seyahat eden kişileri ifade etmektedir. Hâlbuki söz konusu motivasyonla yola çıkmak isteyen veya seyahati engellenen oldukça fazla potansiyel YS/YTS mevcuttur. Örneğin, 2012-2017 yılları arasında yaklaşık 6.000 Tunuslu gencin DAES'e katıldığı bilinirken Renard, (2019: 48) Tunus hükümetlerince alınan güvenlik tedbirleri sonucunda

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

30.000 Tunuslu gencin YS olarak ülke dışına çıkışlarının engellendiğini bildirmiştir. Benzer şekilde, 2019 yılı itibarıyla 75.480 yabancı uyruklu potansiyel YTS için Türkiye'ye giriş yasağı konulduğu, (AA,2019) Türkiye'ye değişik yollardan giriş yapan 102 farklı uyruktan 8.585 YTS'nin is esinir dışı edildiği bildirilmiştir (T.C. İB, 2022).

Yukarıdaki örnekten hareketle, seyahat hazırlığını tamamlayarak harekete geçen ancak silahlı gruplara katılımı (hava alanlarında, sınır geçişi esnasında/sonrasında, üçüncü ülke topraklarında vb.) hükümet/güvenlik güçlerince engellenen veya henüz hiç harekete geçmemiş durumda olan potansiyel YTS kitlesi de en az çatışma bölgelerine başarıyla ulaşan veya geri dönen YTS'ler kadar yüksek güvenlik riski teşkil etmektedirler.

YS Sayısındaki Artışın Nedenleri

YS'lerin uluslararası hareketliliğindeki asimetrik yükseliş yukarıda ortaya konulmuştur. Aşağıda ise söz konusu artışın nedenleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede çalışan araştırmacılardan Hegghammer (2011: 79) YS hareketliliğinin gerçekleşebilmesi için hükümetlerin onayına ihtiyaç duyulduğu, YS'lerin bazı (ideolojik vb.) vasıflara ve kaynaklara (seyahat edilen ülkeyle daha önceden kurulan bağlar) sahip olması gerektiği hipotezlerini geliştirmiştir.

Watt (2008) ise yaygın şekilde kabul edilen görüşün aksine, YS'leri harekete geçiren en etkili faktörün, iletişim teknolojileri veya internet değil, YS geçmişi olan diğer kişiler olduğunu belirtmiştir. Watts'a göre, eski YS'ler, yeni YS'lerin seyahatlerini kolaylaştıracak ailevi, dini ve sosyal ağlara, kendi seyahatlerinde edindikleri kolaylaştırıcı tecrübeye ve lojistik koordinasyona sahiptirler. YS'lerin uluslararası seyahate çıkmalarında en etkili olan aktörler eski YS'lerdir.

YS hareketliliğindeki artışın nedenlerini incelerken bireylerin YS'ye dönüşürken yaşadıkları radikalizasyon (radikalleşme) sürecinin ve bu süreci oluşturan temel faktörlerin, nedenlerin ortaya konulması açıklayıcı olacaktır. Radikalizasyonun yapısal nedenlerini kısaca bireysel, politik, kültürel, sosyo-ekonomik, ideolojik, toplumsal/grupsal olarak sınıflandırmak mümkündür. Bjorgo (2005: 4) ise bu nedenleri, demografik dengesizlikler, küreselleşme

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ve hızlı modernleşme, hızlandırıcılarını iletişim, medya, internet teknolojilerindeki gelişmeler, devletlerin denetim eksiklikleri olarak sıralamıştır.

Hafez ve Mullins (2015) tarafından sıralanan 9 ana radikalleşme faktörü; (1) Bireysel sosyo-psikolojik faktörler, (2) Sosyal faktörler, (3) Siyasi faktörler, (4) İdeolojik ve dini boyutlar, (5) Kültürün rolü ve kimlik sorunları, (6) Travma mekanizmaları ve diğer tetikleyiciler (7) Grup dinamikleri, (8) Radikalleştiriciler (bakıcılar/mentorlar), (9) Sosyal medyanın rolü şeklinde ifade edilmiştir.

Veldhuis ve Staun (2009: 5) ise sosyal ağlarla etkileşimde olan bireysel bir davranış olarak tanımladıkları radikalizasyonun temel faktörlerini mikro ve makro ölçekte iki ana gruba ayırmışlardır. Makro seviyede uluslararası ilişkiler, entegrasyon eksikliği, küreselleşme ve modernizasyon, mikro seviyede ise bireysel bazda: kişisel özellikler ve geçmiş tecrübeler, sosyal bazda: sosyal kimlik, grup süreçleriyle sosyal etkileşim, göreceli yoksunluk şeklinde sıralamışlardır.

Sonuç olarak vedaha kapsamlı bir şekilde ifade etmek gerekirse YS'lerin uluslararası hareketliliğindeki artışın nedenleri: alınan fiziksel tedbirlere karşın yasa dışı sınır geçişlerinin artarak devam etmesi, hava yolu ile ulaşımın yaygınlaşarak daha ucuz ve hızlı seyahat imkanı sağlaması, bazı ülkelerin vekil/Proxy olarak ilişkide buldukları örgütleri (finansal/silah) desteklemeleri, iletişim teknolojilerini (internet, sosyal medya vb.) istismar eden grupların örgüt içi/örgüt dışı iletişim, ikna, propaganda süreçlerinin kolaylaşması, sosyal medyada artan nefret söylemleri, çoğunluğu Müslüman nüfusa sahip ülkelerde kronikleşen iç ve dış politika sorunları, aşırı otoriter yönetimler, ev sahibi toplumların mülteci ve göçmenlere karşı azalan toplumsal kabul ve hoşgörü düzeyleri, mülteci/göçmen ve diaspora üyelerinin maruz kaldıkları ayrımcılık önyargılar, kimlik bunalımları, gettolaşma, gençlerin süregelen işsizliği, eğitim/istihdam eşitsizlikleri, göreceli yoksunlukları, yargı sistemlerine ve mahkemelere olan güvenin azalması, kaynak ülkesine geri dönen YS'lerin cezaevi ve rehabilitasyon süreçlerindeki olumsuzluklar, bireysel/psikolojik nedenler, artan sosyal

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

izolasyon, grup dinamikleri, itme/çekme faktörleri şeklinde ortaya koymak mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Günümüzde YS'ler resmi olarak göçmen şemsiyesi altında yer almasalar da uluslararası seyahat eden bir çok YS zamanla hedef veya üçüncü ülkelerde göçmen konumuna evrilmektedir. Benzer şekilde, entegrasyon ve kimlik sorunları yaşayanlar başta olmak üzere birtakım göçmenler de yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan nedenler sonucunda diğer ülkelerdeki silahlı gruplara katılabilmektedirler. Ayrıca YS'ler ve YTS'ler arasında da ciddi bir geçişkenlik vardır. 11 Eylül 2001 saldırısı örneğinde olduğu gibi, geçmişte resmi olarak desteklenen YS'ler, profesyonel güvenlik örgütlerince kontrol altına alınmadıklarında, bir süre sonra kolaylıkla terör örgütleriyle iş birliğine girerek YTS gibi davranabilmektedirler.

Uluslararası YS hareketliliği bilhassa 21'inci yüzyılın gelişyle büyük hız kazanmıştır. İslam coğrafyasındaki silahlı çatışmaların dâhil edildiği bu araştırma sonucuna göre; uluslararası YS hareketliliği hızı 1945-1999 arası döneme göre, 2000-2010 yılları arasında iki kat, 2011-2021 yılları arasında ise 10 kat artış göstermiştir. Bu sürece etki eden en önemli olaylar sırasıyla ABD'nin 2003 yılındaki Irak İşgali, 2011 yılında başlayan Arap Baharı ve 2013'de DAESH'in kuruluşu şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, YTS motivasyonuna sahip olmasına karşın uluslararası seyahat edemeyen veya alınan güvenlik tedbirleri sonucunda seyahati engellenen potansiyel YTS miktarının gerçekleşen efektif YTS sayısının çok üzerinde olduğu düşünülmektedir. Mevcut YTS'lerden sayıca çok daha fazla olan potansiyel YTS'ler, müslüman nüfus çoğunluğuna sahip Türkiye dâhil pek çok ülkeye ciddi güvenlik riski teşkil etmektedirler.

Şiddet ve terörün pek azı dahi insanlığa büyük zarar verebilmektedir. Bu nedenle, 21'inci yüzyıldan itibaren tırmanışa geçen YTS hareketliliğinin minimize edilmesi gerekmektedir. Bu araştırma sürecinde bir takım politika önerileri de geliştirilmiştir. YTS hareketinin temelini oluşturan radikalleşmenin ve şiddete varan aşırılığın önlenmesi kapsamında; radikalleşen bireylerin temel motivasyonları ve bu süreci etkileyen

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

faktörlerin ayrıntılı şekilde ortaya konularak anlaşılmasına, radikalleşmenin öncesi, esnası ve sonrası dâhil tüm süreçlerini içeren kapsayıcı çözümler geliştirilmesine, uluslararası ve kurumlar arası iş birliğinin artırılmasına ihtiyaç vardır.

YS artış hızının azaltılması ve radikalleşmenin önlenmesi çerçevesinde; cezaevlerindeki YS'ler için konu uzmanlarınca hazırlanan deradikalizasyon programları, geri dönen YS'ler ve ailelerine yönelik rehabilitasyon ve takip programları, toplumda mevcut dezavantajlı grupların (göçmenler, mülteciler, azınlıklar vb.) maruz kaldığı eğitim ve istihdam eşitsizliklerinin giderilmesi, bu gruplarda gettolaşmanın, izolasyonun önüne geçilmesi, kültürler/dinler/etnik gruplar arası diyalog ve etkileşimleri güçlendirici programlar, çocuklar/gençler/kadınlara yönelik programlar, internette nefret ve radikalleşme karşıtı söylemleri destekleyecek içeriklerin artırılması, dijital medya okur yazarlığının yaygınlaştırılması, sosyal medya ve internetin terörist örgütlerce istismarının önüne geçilmesini sağlayacak mevzuat düzenlemeleri, Sivil Toplum Kuruluşlarının ve ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi, yerel yönetimlerin/çözümlerin desteklenmesi, uluslararası işbirliğinin (bilgi/istihbarat paylaşımı, uluslararası hukuk mekanizmalarının kararlarının tanınması) güçlendirilmesi, radikalleşme ile mücadele kapsamında bilgi paylaşımı ve şeffaflığın artırılmasının daha etkin ve kapsamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacağı düşünülmüştür.

Kaynakça

- AA, (2019). Anadolu Ajansı, “Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadele Bilançosu”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-deas-ile-mucadele-bilancosu/1629299>Erişim tarihi: 06 Mayıs 2022.
- BBC, (2018) “İdlib'deki silahlı gruplar kimler? Aralarından 'ılımlıları' ayırmak mümkün mü? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811> Erişim Tarihi: 08 Mayıs 2022.
- Björge, T. (2005). Root Causes of Terrorism, Myths, reality and ways forward, edition published in the Taylor & Francis e- Library, Routledge 2005.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- BM, (2022). BM Terörizle Mücadele Ofisi Genel Sekreter yardımcısı Vladimir Voronkov'un açıklaması <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/daesh-isis-retains-6-000-10-000-fighters-in-iraq-syria-un-official/2498464#:~:text=An%20estimated%20%2C000%2D10%2C000%20fighters,counter%2Dterrorism%20chief%20said%20Wednesday.>
- BM, (2014). Fact Sheet: UN Security Council Resolution 2178 on Foreign Terrorist Fighters <https://www.justice.gov/file/344501/download#:~:text=Resolution%202178%20requires%20countries%20to,have%20laws%20to%20prosecute%20FTFs.>
- Dawson L.L. (2021). "A Comparative Analysis of the Data on Western Foreign Fighters in Syria and Iraq: Who Went and Why? ICCT Research Paper, February 2021, DOI: 10.19156/2021.1.02, ISSN: 2468-0486 Lorne L.
- Duyvesteyn, I, & Peeters B, (2015). "Fickle Foreign Fighters? A Cross-Case Analysis of Seven Muslim Foreign Fighter Mobilisations (1980-2015)", International Centre for Counter-Terrorism (2015) <https://www.jstor.org/stable/resrep29409>
- Hafez, M., & Mullins, C. (2015). The radicalization puzzle: A theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(11), 958-975.
- Hegghammer, T. (2011). "The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad ", *International Security*, Vol. 35 no: 3, 2011, pp. 53-91.
- IOM, (2022). <https://www.iom.int/data-and-research>, Erişim tarihi: 11 Mayıs 2022
- KDK, (2018). Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye'deki Suriyeliler Özel Raporu

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

https://www.kdk.gov.tr/document/raporlar/ozel_raporlar/suriye_rapor/files/basic-html/page.html

Malet, D. (2013). *Foreign fighters: Transnational identity in civil conflicts*. Oxford University Press.

Pehlivan, (2021). *Mülteci Girişimciliği: Suriyeli mültecilerin iş piyasalarına etkileri ve iş ağları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.

Pehlivan, U. (2022). *Yabancı Terörist Savaşçıların Yükselişi: DAES'e Katılan Tunuslu Gençler*. Erişim adresi:<https://www.teram.org/Icerik/yabanci-terorist-savascilarin-yukselisi-daes-e-katilan-tunuslu-gencler-201> Erişim tarihi: 15 Nisan 2022

Petrović, P. (2016). *Islamic radicalism in the Balkans* by EU Institute for Security Studies, 2016. QN-AL-16-024-2A-N, ISBN:978-92-9198-398-8 ISSN:2315-1129, doi:10.2815/823418 https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_24_Balkan_radicalism.pdf

Reliefweb, (2021). “Children abandoned by their governments are ‘wasting away’ in Syrian camps” <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/children-abandoned-their-governments-are-wasting-away-syrian-camps> 23 September 2021 Erişim tarihi: 22 Nisan 2022

Renard, T. (2019) *Returnees in the Maghreb: Comparing policies on returning foreign terrorist fighters in Egypt, Morocco and Tunisia*. Egmont Paper 107, April 2019 <http://aei.pitt.edu/97375/>

TCİB, (2022). <https://www.icisleri.gov.tr/2011-yilindan-gunumuze-102-farkli-uyruktan-8585-yabanci-terorist-savasci-sinir-disi-edildi> Erişim tarihi: 03 Nisan 2022

TSG, (2015). “Foreign Fighters “An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq The Soufan Group, December 2015. <https://templatelab.com/foreign-fighters-in-syria-update/> Erişim tarihi: 11 Nisan 2022

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- UNDP, (2020). Migration Stock 2019 Wallchart, Department of Economic and Social Affairs, International Migration Report. Erişim tarihi: 11 Temmuz 2021, www.unpopulation.org.
- UNHCR, (2022). <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> Erişim tarihi: 10 Mayıs 2022
- UNODC, (2021). “Foreign Terrorist Fighters Manual for Judicial Training Institutes Middle East and North Africa”, First Edition. Vienna. https://www.unodc.org/pdf/terrorism/FTFs_manual_final_version_09.04.2021_ENG.pdf
- Veldhuis, T., & Staun, J. (2009). Islamist radicalisation: A root cause model. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
- Watts, C. (2008). “Foreign Fighters: How Are They Being Recruited? Two Imperfect Recruitment Models” Small Wars Journal.

Tabut Gemilerde Umut Arayışı: İrlandalıların ABD'ye Göçü (1845-1852)*

Akif BAYĞIN**

Giriş

İnsanlar tarih boyunca karşılaştıkları savaş, doğal afet, iklim değişikliği gibi çeşitli nedenlerle yaşadıkları yerlerden göç edip yeni yurt arayışına girmiştir (Karpat, 2013: 7). Bu bağlamda 1845 yılında İrlanda'da meydana gelen patates kıtlığı, yakın çağ Avrupa tarihinin en önemli demografik değişimlerinden biri olmuştur. Kıtlık ve salgın hastalıklardan dolayı İrlanda, nüfusunun büyük çoğunluğu hayatını kaybetmiş, geride kalanlar ise açlıktan kurtulabilmek için ülkeyi terk etmeye çalışmıştır. Kıtlık yıllarında açlık ve buna bağlı ortaya çıkan hastalıklardan yaklaşık bir milyon insan hayatı kaybederken kıtlığın yıkıcı etkilerinden kurtulamayacağını düşünen yüzbinlerce İrlandalı da yurtlarından ayrılıp deniz aşırı ülkelere göç etmiştir. İrlandalılar, başka ülkelere göç ederek hem kendi hayatlarını kurtaracaklarını hem de geride kalanlara yardım gönderebileceklerini umut etmişlerdir. Patates kıtlığı ilerleyen yıllarda son bulsa da göç, İrlanda nüfusu üzerinde etkisini günümüze kadar korumuştur. İrlanda'nın 1845 yılında sahip olduğu 8,5 milyonluk nüfusa bugün dahi erişememiş olması bu etkinin açık göstergesi olarak kabul edilebilir (Donnelly, 2004: 565).

İrlanda'nın kıtlıktan bu denli kötü etkilenmesinin altında yatan birçok etken bulunmaktadır. Bunların başında toprak mülkiyetindeki dönüşümün

* Bu bölüm, yazarın "İrlanda-İngiltere ilişkileri (1845-1852)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, akfbygn@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6968-790X

Atf/Cite as: Baygın, A. (2022). Tabut gemilerde umut arayışı: İrlandalıların ABD'ye göçü (1845-1852). İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 119-136) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yaratmış olduğu ekonomik eşitsizlik gelmektedir. 12. yüzyılda İngiltere'nin İrlanda'da yerel krallıklar arasındaki mücadelede taraflardan birine askeri amaçlı desteği ile başlayan ilk ilişkiler, zamanla İngiltere'nin bu ilişkileri kalıcı politikalar haline getirmesiyle iki ülke arasındaki ilişki çatışmalı bir sürece girmiştir (Baygın, 2021: 144). İngiltere, yürüttüğü yayılcı politikalarla İrlanda'da kalıcı olmayı başarmış ve oluşturduğu plantasyonlar giderek genişlemiştir. Bazı dönemlerde İngiltere'nin yayılcı politikalarına karşı İrlanda'da isyan hareketleri gerçekleşmiş olsa da İngilizler, giderek daha sert yaptırımlar uygulayarak halkı baskı altına alıp otoritesini güçlendirmeyi başarmıştır (State, 2009: 72).

İki ülke arasında çatışma durumuna etki eden unsurlardan biri de mezhepsel farklılıktan kaynaklanmaktaydı. İngiltere'nin 16. yüzyılda Protestan mezhebini benimsemesi Katolik mezhebine mensup olan İrlanda ile ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. İngiltere tarafından Protestanların İrlanda'da özgürce yaşamaları için Katoliklerin haklarını kısıtlayan kanunlar yürürlüğe koyularak Protestan yerleşimcilerin daha fazla hak elde etmesinin önü açılmıştır. Yeni kanun ve düzenlemeler sonucunda Katolikler fakirleşirken Protestanların giderek zenginleşmeleri, kamusal ve sosyal hayatta üst düzey görevlerde yer almaları Katoliklerin Protestanlara yönelik tutumunu olumsuz etkilemiştir (Baygın, 2021: 149). 1 Ocak 1801 tarihine kadar iki ülke arasında sürekli çatışmalar ve halk isyanları çıkmaya devam etmiştir. Çatışmaların ve isyan hareketlerinin sona ermesi için İngiltere Başbakanı William Pitt öncülüğünde İrlanda ve İngiltere Parlamentolarının almış olduğu ortak bir kararla *Birlik Yasası* imzalanmış ve *Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı* kurulmuştur. Bu kararın ardından İrlanda Parlamentosu feshedilmiş ve İrlanda doğrudan İngiltere tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Hachey ve McCaffrey, 2010: 26).

Yöntem

Araştırmanın evreni, ABD'ye göç eden İrlandalıların göç öncesi ve sonrası durumlarını araştırmak ve karşı karşıya kaldığı sorulara yanıt aramaktır. Araştırmanın çalışma evreni ise göç yıllarında yayımlanmış gazeteler, birinci elden kaynaklara dayanarak yazılmış kitaplar, konu

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

hakkında yazılmış lisansüstü tezler ve araştırma makaleleri oluşturmaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise doküman analizi tekniği kullanılarak konu ile ilgili yazılmış kitap, gazete, makale ve tezleri tarayarak konuya ışık tutacak bilgileri derlemiştir. Verilerin toplanması ve araştırılmasında kullanılan ilgili literatür taranmıştır. Elde edilen veriler ve bu verileri destekleyecek farklı kaynaklardaki bilgiler temel alınmıştır. İrlandalıların göçü ve ABD'nin göçmenlere yönelik tutumlarına yönelik elde edilen bulgular özetlenerek yorumlanmıştır.

Tabut Gemiler ile Ölümden Kaçış

İrlanda'da 1845 yılında patates mahsulüne bulaşan *Phytophthora Infestans* mantarı patatesleri henüz topraktayken çürütüp yenilemez hale getirmiştir. 1845'in sonlarına doğru söz konusu mantar Avrupa'nın birçok ülkesinde etkisi göstermiş ve patateslerin çürümesine yol açmıştır. Ancak Avrupa'da patates üretiminin İrlanda'ya kıyasla daha az olmasından dolayı mahsulün çürümesi ile oluşan patates noksanlığı diğer tahıl ve besin maddelerinin kullanılmasıyla aşılabilmektedir (Baygın, 2019: 30-31).

İrlanda ve İngiltere hükümetinin kıtlığın önlenmesine yönelik başarısız politikaları kıtlığın şiddetini ortadan kaldıramadığı için 1845 yılından itibaren İrlandalılar, daha iyi yaşam koşullarına kavuşabileceklerini umut ederek Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi deniz aşırı ülkelere göç etmişlerdir. İrlandalılar ekonomik sıkıntılar, daha iyi hayat koşulları, İngilizlerin baskıcı politikaları gibi sebeplerle 1845 yılından önce de Kuzey Amerika'ya yerleşmiş ve Amerikan kolonilerinin İngiltere'den bağımsızlığını kazanmalarında etkin rol almışlardı. Tarihsel olarak da aralarında etkileşimin yüksek olmasından dolayı ABD, İrlandalı göçmenlerin büyük çoğunluğu için önemli bir varış noktası olmuştur. Dublin, Derry ve Belfast gibi İrlanda'nın önemli şehirlerinden insanlar önce İngiltere'nin Liverpool kentine, oradan da New York, Philadelphia ve Boston gibi ABD'nin büyük liman şehirlerine doğru hareket etmişlerdir (Paulson ve Asher, 2005: 33). Yolculuk seyir koşullarına bağlı olarak altı ile

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sekiz hafta arasında sürmekteydi. Atlantik seferleri uzun ve tehlikeli koşullar altında yapılmakla beraber buna havanın belirsizliği de eklendiğinde kış aylarında seferler daha da tehlikeli olmuştur. Kıtık yıllarında Liverpool'dan Philadelphia limanına kişi başı 4-6 pound arasında bir ücret alınırken, Kanada'nın Quebec ya da New Brunswick limanlarına ulaşmak için 2-3 pound ücret talep edilmekteydi.

Geniş aileler ve yeterli maddi imkânı olmayanlar için Kanada ABD'den sonra en yoğun göç noktalarından biri olmuştur (Laxton, 2013: 29). Bilet alacak maddi imkânı olmayan İrlandalıların seyahat ücreti, ABD'de bulunan akrabaları veya arkadaşları tarafından ödenmiştir. Göç eden İrlandalıların büyük çoğunluğu sahip oldukları arazi kiralama haklarını toprak sahiplerine devrederek aldıkları para ile ülkelerinden ayrılmışlardır.

Bilet parasını denkleştirebilenler için göç, hayatta kalabilmek için bir umut olmuştur. Bilet alacak parası olmayanların ise *ulaşım cezası* olarak bilinen bir cezaya çarptırılmayı göze aldıkları görülmüştür. Söz konusu ceza sisteminde suçlu kişi denizaşırı İngiliz kolonilerine gönderilerek cezasını sürgünde çekmektedir.² Mahkeme kayıtları incelendiğinde, halat çalmakla suçlanan 17 yaşındaki bir kişinin yedi yıl Avusturalya'da sürgünde kalmasına karar verildiği görülmektedir. Sürgün cezasının ardından suçlu görülen kişinin karardan dolayı bir üzüntü duymadığı, aksine İrlanda'da hüküm süren kıtlık sebebiyle ölmeyeceği için mutlu olduğu belirtilmiştir (Fradin, 2012: 37). Yine başka bir davada hâkimin yargılanan kişiye bu seferlik ceza vermezse bir daha suç işleyip işlemeyeceği sorusu üzerine yargılanan kişi, sürgün cezası verilmesi için yeniden suç işleyeceğini ifade etmesi üzerine hâkim tarafından on yıllık sürgün cezası verilmiştir. Yargılanan kişinin bu karar sonucunda minnettarlık duyduğu belirtilmiştir (McMahon, 2021: 45).

Kıtlıktan kaçan İrlandalıların yaşam mücadelesi gemiye bindikleri limanı terk ettikten sonra da devam etmiştir. 1833 yılında İngiltere'nin sömürgelerinde köleliği yasaklamasının ardından köle ticaretinin sona

² Ölüm cezasına göre daha merhametli olduğu düşünülen bu cezay uygulamasıyla suçlular ABD'ye, Avusturalya'ya ya da diğer İngiliz kolonilerine gönderilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ermesi İngiliz armatörleri finansal açıdan olumsuz etkilemiştir. İrlandalıların yaşadığı kıtlığın armatörler için yeni bir iş kapısı olarak görüldüğü açıktır (O'Neill, 2017: 33). Daha önce köle ticaretinde veya yük taşıma için kullanılan bu gemilerle binlerce İrlandalı Amerika ve Avustralya'ya yapılan uzun yolculuklar esnasında hayatını kaybettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır (Larkin, 2014: 109). Bunun sebebi seferlerde kullanılan gemilerin büyük çoğunluğunun uzun deniz seferleri için tasarlanmamış olmasından kaynaklanmaktaydı. Buna ek olarak birçok gemi kaptanının kapasiteden fazla yolcu alarak kâr etme düşüncesi yolcuların gemi kamaralarında insanlık dışı şartlara maruz kalmalarına yol açmıştır. Yolcuların çoğu yeterli yiyeceğin olmaması, hijyen koşullarının yetersizliği ve ihtiyaç duyulan temiz suyun kısıtlı olması gibi nedenlerle sefer esnasında hastalanıp varış noktasına ulaşmadan hayatını kaybetmiştir (Paulson ve Asher, 2005: 34). Tüm bu olumsuz koşullara rağmen İrlandalıların kıtlıktan kaçmak için ölüm riskini göze aldığı anlaşılmaktadır. Şirketler artan talebi karşılayabilmek için kullanımdan düşmüş birçok gemiyi onararak yeniden faaliyete geçirmiştir. Çürümeye yüz tutmuş eski gemilerin birçoğu çetin okyanus koşullarına karşı koyamadığından binlerce insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Örneğin İrlanda'nın kuzeybatısında yer alan Sligo'dan Liverpool'a 174 yolcunun yanı sıra büyük baş hayvanları da taşıyan bir geminin fırtınaya yakalandığı ve gemide bulunanlardan 72 kişinin boğularak hayatını kaybettiği aktarılmıştır. Kıtık yıllarında göçmenleri taşıyan yaklaşık 50 geminin Amerika kıtasına yapılan seferlerde fırtınalara karşı koyamayarak gövdelerinde meydana gelen hasarlar sebebiyle battıkları tahmin edilmektedir (Kinealy, 2002: 59). 1845-1852 yılları arasında Amerika'ya yapılan deniz seferlerinde yaklaşık 5.000 geminin kullanıldığı tahmin edilmektedir (O'Neill, 2017: 33). Göçmen kayıtlarını tutan bir Amerikalı yetkili "eğer su üzerine mezarlar ve haçlar dikilebilseydi, göçmen gemilerinin Avrupa'dan Amerika'ya kadar olan rotası kalabalık bir mezarlığa bürünecekti" ifadesi ile seferler sırasında ölüm sayısının ciddiyetine vurgu yapmıştır (Delaney, 2012: 184). Seyahatlerde kullanılan gemilerin eski olması ve seferlerde sıklıkla meydana gelen ölüm hadiseleri sebebiyle halk tarafından bu gemiler *tabut gemiler* olarak adlandırılmıştır (O'Boyle, 2006: 29).

Yeni Dünya, Yeni Hayat; ABD’de Yaşam Mücadelesi

Amerika’ya sağ salım ulaşan İrlandalı göçmenler için sonraki adım barınabilecek bir yer ve çalışabilecekleri bir iş bulmak olmuştur. Amerikalılar kitleler halinde ülkelerine gelen göçmenlerin çalışma ücretlerini düşüreceğinden endişe duyduklarından, ilk gelen göçmen kabileleri dahil, göçmenleri hoş karşıladıkları söylenemez. Halkın tutumunun aksine göçmenler, işverenler için ucuz işgücünü temsil etmekteydi. İşverenlerin ucuz iş gücü kaynağı olarak İrlandalıları istihdam etmesi İrlandalılar ile Amerikalılar arasında ilerde yaşanacak olan çatışmaların ve ırkçı söylemlerin oluşmasında temel etken olmuştur (Laxton, 2013: 31).

Yolculuğun ağır koşullarından kaynaklanan sağlık sorunlarından dolayı ilk nesil göçmenler arasında ölüm vakalarının çok yüksek olduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Bu kayıtlardan birinde Temmuz 1849 yılında yola çıkan bir geminin 49 gün sonra New York’a ulaştığı belirtilmektedir. New York’a inen yolculardan 33’ünün sefer sırasında yakalandıkları kolera vakasından dolayı öldükleri belirtilmiştir. Bu gibi vakaların sık görülmesi nedeniyle göçmenler vardıkları ülkelerde uzun karantina süreçlerine tabi tutulmuşlardır. Karantina süreci, göçmelerin bulaşıcı hastalıkları taşımadıkları kanaati oluşana kadar devam etmekteydi (Kinealy, 2002: 59; Freeman’s Journal, 1849). Yine bu uygulamaya benzer bir durum Kanada’ya göç eden İrlandalılar için de uygulanmıştır. Quebec limanına ulaşan yolcular burada karantinaya alınarak gözetim altında tutulmuşlardır. İncelenen raporlarda 1847 yılında Quebec limanına ulaşmak için yola çıkan 97,492 İrlandalı göçmenin 5’te 1’inin bir sonraki yılı göremeden hayatını kaybettiği kaydedilmiştir. Bunlardan 5,282’si yolculuk esnasında, 5,424’ünün de karantina sürecinde hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Büyük çoğunluğunun ölüm sebebinin tifüs, kolera ve dizanteri gibi hastalıklardan kaynaklandığı belirtilmektedir (Kelly, 2018: 62).

İrlanda nüfusu ölüm vakaları ve dış göçler nedeniyle çok kısa bir sürede hızla gerilemiştir. Özellikle kıtlığın ikinci yılı olan 1847’de göç

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

hareketliliği belirgin şekilde yükselmiştir. Takip eden yıllarda hükümetin kıtlığın etkilerini azaltmaya yönelik politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması göç hareketini daha da hızlandırmıştır. Kıtlığın en şiddetli olduğu 1845 ve 1852 yılları arasında 1.749.663 kişinin İrlanda'dan ayrılarak çeşitli ülkelere gittikleri tahmin edilmektedir (Litton, 1984: 8; Neal, 1995: 26).

Tablo 1. Liverpool Limanından ABD'ye Giden Göçmen Sayısı

Yıl	Göçmen Sayısı
1845	86,900
1846	106,000
1847	296,231
1848	252,772
1849	240,925
1850	251,001
1851	283,503
1852	232,331
Toplam	1,749,663

Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'ya sığınan İrlandalı göçmenlerin yaşadıkları problemlerin başında yiyecek temini, barınma ve çalışacak bir iş gelmekteydi. Göçmenler bir an önce buldukları işlerden para kazanıp ailelerine göndermeyi ve ülkeye uyum sağladıktan sonra da ailelerinin geri kalan bireylerini yanlarına getirmeyi amaç edinmişlerdi. Bu yüzden çalıştıkları işler ne kadar zor olursa olsun, maruz kaldıkları ötekileştirmelere sessiz kalıp amaçlarına odaklanmışlardır. Göçmenlerin büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen kırsal kesimde sadece tarımda çalışabilen kişilerden oluşuyordu. Arazi fiyatlarının yüksekliği sebebiyle ABD ve Kanada gibi ülkelerde kendi işlerine sahip olabilmeleri mümkün olmadığından şehirlerde daha çok beden gücü ile çalışabildikleri inşaat ve yol yapımı gibi ağır işlerde çalışmak zorunda kalmaktaydılar (Fradin, 2012: 30).

19. yüzyıl boyunca ABD'de yaşam mücadelesi veren göçmenler için hayat şartları oldukça çetin geçmiştir. ABD'deki en büyük göçmen gruplarından biri olan Protestan Almanlar yaşam koşulları açısından İrlandalılardan daha iyi durumdaydı. Almanlar genellikle kalifiye işçi ve

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ABD'ye kendi tercihleri ile geldiklerinden Amerikalılar tarafından becerikli ve çalışkan olarak nitelendirilmişlerdir. Buna karşın Protestan olmayan Katolik ve Yahudi Almanlar ise sıklıkla ırksal ve dini önyargılarla karşı karşıya kalmıştır. Esasında Amerikalı nativistlerin kendileri ile benzer mezhep özelliklerine sahip olmayan insanları hangi ırktan olursa olsun ötekileştirdikleri görülmektedir. Sadece İrlandalılar değil Çok önceden Afrika'dan getirilmiş olanlar Siyahiler de bu ayrımcılığa tabi tutuluyorlardı.

Afrikalı Amerikalılar da diğer göçmenler gibi kendi kültürlerini koruyabilmek için topluluklarını kurmuştur. 1830'lara kadar büyük çoğunluğu Amerika'nın orta ve güney bölgelerindeki pamuk plantasyonlarında çalışmaktaydı; diğer bir kısmı da New York ve New Jersey gibi Amerika'nın kuzey doğu şehirlerinde köle olarak bulunmaktaydı. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde köleliğin yasaklanması ile 1860'lara gelindiğinde ABD'de özgür Afrikalı Amerikalıların sayısı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Afrika Metodist Piskoposluk Kiliseleri ve papazları Afrikalı Amerikalılar arasında bir topluluk duygusunun gelişmesine yardımcı olmuştur. Öte yandan bazı eyaletlerde Afrikalı Amerikalıların kamu binalarına girmeleri yasaklanmış, kültür sanat faaliyeti gösteren yerlere de girişleri engellenmiştir. Yasakların olmadığı yerlerde de beyazların tutumları Afrikalı Amerikalıları sosyal hayatta kısıtlamıştır. Genel olarak yerli Amerikalıların ülkedeki göçmenlere yönelik olumsuz tutum gösterdikleri açıktır (Norton vd., 2010: 282).

ABD'de İrlandalıların sayısı gün geçtikçe artmaya devam ederken Amerikan medyasında da milliyetçilik akımının etkileri görülmeye başlanmıştır. Gazetelerde Kafkas Ailesi'nin Kelt, Töton ve Slav olmak üzere üç büyük kolu olduğu ve İrlandalıların bu aile içerisinde en aşağıda yer alan Keltlerin soyundan geldiği ifade edilmiştir. Amerikan halkının büyük çoğunluğunun ise Töton/Cermen soyundan geldiği belirtilerek onlardan soy olarak üstün konumda olduklarını savunmuşlardır (*The New York Herald*, 1853; *Richmond Daily Times*, 1853). Yazılarında Katolik İrlandalıların ABD'de papalığın nüfuzunun artmasına yol açacaklarından endişe duyulduğu ve Protestanlar ile Katolikler arasında çatışmaların ortaya çıkabileceğine de yer

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

verilmiştir (Knobel, 2001: 12). Buna ek olarak Amerikalılar, sıklıkla İrlandalıları küçümsemek için “Paddy”, “Mike” ya da “Mick” gibi lakaplar kullanmışlardır. Kaba, tembel, alkole düşkün ve şiddete meyilli bireyler oldukları ileri sürülerek karikatürlerde maymuna benzer yüz hatları ile tasvir edilmişlerdir. İrlandalı kadınlar için de “Bridget” veya “Norah” lakapları kullanılmıştır. İrlandalı kadınların genel olarak cahil insanlar oldukları belirtilerek kaslı bedenli karikatürlerle tasvir etmişlerdir. (O’Neill, 2017: 7).

Amerikalılar İrlandalı göçmenleri hastalıklı ve yoksul olarak nitelendirdiklerinden onları ülkelerinde istemediklerini ifade eden sloganlar ve karikatürler iş yerlerinin vitrinlerde ve gazete reklamlarında yer almıştır. Bunun nedeni sadece fakir ve yabancı olmaları değil aynı zamanda Katolik olmalarından da kaynaklandığı ifade edilebilir. ABD Anayasası’nda dini ayrımcılık yasaklanmış olsa da birçok Amerikalı, Katoliklere karşı sert bir tutum sergilemiştir. Artan göçmen karşıtlığı nedeniyle 19. yüzyılın ortalarına kadar ABD’de Katolik olmak sosyal ve ekonomik alanlarda ilerlemenin önünde bir engel oluşturmuştur. Çünkü Amerika’daki güçlü ailelerin çoğu İngiltere’den gelen Protestan mezhebine mensup yerleşimcilerden oluşmaktaydı. Protestanlık veya Protestanlığa fikren yakın mezheplere mensup insanlar için çoğu zaman daha iyi eğitim ve daha iyi iş bulma fırsatı olmuştur. Ancak Katolikler için bu fırsatlardan yararlanmak pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

ABD’ye yerleşen İrlandalı göçmenler, yalnızca Amerikalı yerlilerden değil aynı zamanda kendi vatandaşları tarafından da ayrımcılığa maruz kalmışlardır. 1840’lı yıllardan önce Amerika’ya gelen Protestan İrlandalı göçmenlerin oluşturduğu orta sınıf ile kıtlıktan kaçan fakir İrlandalıları arasında keskin bir ayırım yaşanmıştır. Kendi ülkelerinden göçmüş olmalarına rağmen farklı bir mezhepten olan Protestan İrlandalıların yaklaşımı kıtlıktan kaçan Katolik İrlandalıları cemaatleşerek daha sıkı ilişkiler kurmalarına ve yoksullukla mücadelede birbirleri ile kenetlenerek kapsamlı adımlar atmalarına sebep olmuştur. Bu bağlamda kilise önemli bir yere sahiptir. Katolik Kilisesi aracılığıyla birlikte hareket eden İrlandalıları, yaşadıkları sorunları ve ihtiyaç duydukları yardımları bu yolla aşmaya

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

çalışmışlardır (Fradin, 2012: 51).

İrlandalılar ABD’de mevcut yaşam tarzının kendilerini asimile edeceği düşüncesiyle geleneklerini koruyabilmek için bir arada yaşayabilecekleri mahallelerde ikamet etmeye ve Katolik Kilisesi merkezinde asimilasyona karşı Katolik inancını korumaya çalışmışlardır. Nitekim Protestan ve Presbiteryen Kilisesi, göçmenlerin kendi cemaatlerine katılmaları ve göçmen çocuklarının kendi okullarında okuyarak mezheplerini dönüştürmeyi hedeflemişlerdir (Gallman, 2000: 159). Kiliseler göçmenlerin uyum sürecini hızlandırmak için günlük organizasyonlar düzenlemiş ve İrlandalılar arasındaki sosyal etkileşimi güçlendirmişlerdir (Palabıyık, 2008: 56). Ayrıca İrlandalılar kamusal alanda faaliyet gösteren okul ve hastane gibi yapılar inşa ederek hem kendi kültürlerini korumayı hem de burada kalıcı olarak ikamet edeceklerine dair planlarının olduğunu göstermişlerdir. Her ne kadar bu yapılara Amerikalılar tarafından olumsuz tepki gösterilmese de İrlandalıların Katolik mezhebi çerçevesinde oluşturdukları din temelli kültürel yaşam biçiminin *Amerikan İmajı* ile örtüşmediği ileri sürülerek Amerikalılar tarafından tepki gösterilmiştir. Bu bağlamda Katolik Kilisesi İrlandalılar için ibadethane olmanın ötesinde onların haklarını ve kültürlerinin muhafazası için mücadele eden bir kurum olarak görüldüğü ifade edilebilir (Palabıyık, 2008: 46, 57).

Amerikalıların ötekileştirici bakış açısı sebebiyle İrlandalı erkekler orta ve üst seviyede işler bulamadıkları için genel olarak fabrikalarda, yük gemilerinde, kanalizasyon inşaatında, ahır ve temizlik işleri gibi vasıfsız işlerde çalışırken, kadınlar; hizmetçi, bakıcı veya aşçı olarak çalışmaktaydılar. Bu işlerden elde edilen gelirlerin yetersizliği sebebiyle İrlandalı göçmenler çoğu zaman en fakir mahallelerdeki küçük evlerde bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır. Ev kiralılarının yüksek olmasından dolayı birçok kişi eski fabrika binalarından dönüştürülmüş küçük odalarda ve evlerde konaklayıp masrafları paylaşmak zorunda kalmışlardır. 1847 tarihli bir raporda dokuz kişinin tek bir odayı paylaştığı, başka bir evde ise on beş kişinin bir evin çatı katını paylaştığı kaydedilmiştir (Delaney, 2012: 185). Kira ücretlerini karşılayamayan pek çok İrlandalı, çöp yığınlarından

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

topladıkları odun parçalarıyla boş arazilerde inşa ettikleri kulübelerde yaşam mücadelesi vermişlerdir. New York sokakları, 1852 yılına kadar göçmenler tarafından inşa edilen bu ve benzeri binlerce kulübeye ev sahipliği yapmıştır (Paulson ve Asher, 2005: 40).

İrlandalı göçmenler Amerika'ya gelmeden önce de bu tür küçük evlerde yaşama alışık olmaları sebebiyle söz konusu evlerde yaşam biçimine pek yabancı sayılmazlardı. Bu yüzden küçük evlerde ataerkil bir yaşam sürmek onlar için oldukça tanıdıktı. Ancak, apartmanlardaki yaşam birçok İrlandalı için aşına oldukları köy yaşamından oldukça farklıydı. İrlanda kırsalının sahip olduğu sessizliğinin yerini şehrin gürültüsü almıştır. İrlanda'daki küçük arazilerini nadiren terk eden çiftçiler sokakları diğer göçmenlerle paylaşmış ve her gün farklı dilden konuşmalara şahit olmuşlardır. Göçmenlerin çalışma günleri de artık tarımda olduğu gibi hava koşullarına veya mevsimlere göre değil, fabrikaların buhar ısıklarına ve iş saatlerine göre belirlenmekteydi. İrlandalılar için ABD'deki yeni hayat tarzı, sahip oldukları kültür ve gelenekleri ile büsbütün farklılık gösteren yeni bir yaşam tarzına doğru evrilmektedir. Farklı yaşam tarzını benimsemeyip kendi gelenek ve göreneklerine göre yaşamaya çalışan bir kesim olduğu gibi yeni dünyadaki yeni hayata ayak uydurup zamanın ruhuna göre hareket edenlerin de sayısı azımsanmayacak kadar çoktur (Paulson ve Asher, 2005: 41).

Göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerin belediyeler tarafından yeterince ilgilenilmediği için hijyen açısından oldukça kötü durumda olduğu aktarılmıştır. Bu durum zamanla yerleşim yerlerinde sağlık koşullarının kötüye gitmesine ve göçmenlerin ölümcül hastalıklara yakalanmasına yol açmaktadır. Kalabalık ve hijyensiz ortam insanların kolera, dizanteri, tifüs, tifo gibi salgın hastalıklara yakalanmalarına neden olmuştur. Bu sebeple 1840'lı yıllarda ABD'de doğan İrlandalı çocukların %62'sinin 5 yaşını doldurmadan öldüğü belirtilmiştir (Handlin, 1951: 134). Yerli halk, yüksek çocuk ölüm oranlarından dolayı göçmen mahallelerinde doğan çocuklar için "ölmek için doğmuş" tabiri kullanmaktaydı (Fradin, 2012: 37).

Göçmen Karşıtlığı ve Göçmenlerin Güç Kazanma Girişimleri

Amerika'daki İrlandalılar arasında bebek ölüm oranı yüksek olmasına rağmen nüfusları artmaya devam etmiştir. Kendilerine karşı uygulanan ayrımcılığın boyutu da buna paralel olarak artmıştır. Boston, New York ve Philadelphia gibi yoğun İrlandalı nüfus barındıran yerlerde bazı insanlar, göçmenlerin, Amerikalıların hakkı olan işleri ellerinden aldıkları iddiasıyla protesto yürüyüşleri tertip etmişlerdir. Doğuştan gelen haklarının kendilerinden alındığını düşünen Amerikalılar arasında nativist³ düşünce hızlıca yayılmıştır. Bu dönemde işyerlerinin camlarında, gazete ilanlarında nativizmin izlerini görmek mümkündür. İrlandalı göçmenler, iş aradıklarında sık sık *No Need Irish Apply* (İrlandalıların Başvurmasına Gerek Yok/İrlandalı Başvurmasın) yanıtıyla karşı karşıya gelmekteydiler (Paulson ve Asher, 2005: 44). Örneğin 1848 ve 1851 yılları arasında çıkan gazetelerdeki işe alım ilanlarında aranan özellikler belirtildikten sonra İrlandalıların başvurmaması belirtilmiştir (*Alexandria gazette*, 1848; *The Nevada Journal*, 1851). Yine başka bir gazetede ev işleri ile ilgilenecek bir kişiye ihtiyaç olduğu belirtildikten sonra İrlandalı istemediklerini bildiren bir ilan görülmektedir (*Evening Star*, 1855). Bu türden ilanların sayısı azımsanmayacak kadar çok sayıda olduğu yapılan araştırmalarda görülmüştür. Gazetelerde bu türden dışlayıcı ifadelere tepki olarak İrlandalıları işe almayanlara yönelik sert şekilde yazılar da çıkmıştır ancak bu yazıların oluşan göçmen karşıtı tepkileri dindirdiği söylenemez (*New York Herald*, 1853).

19. yüzyılda ABD'nin sanayileşmesi ile birlikte ülke ekonomisinde tarım sektörünün payı giderek azalmış ve yerini endüstriyel sektöre bırakmıştır. Teknolojinin ilerlemesi ve makinelerin sanayi faaliyetlerinde kullanılması, seri üretimi, dolayısıyla fabrika sayısını arttırmıştır. Söz konusu dönemde fabrika sayısının artması şehirlerin büyümesini ve kırsal alandan şehirlere göçü hızlandırmıştır. ABD işçi açığını kendi insan kaynağından

³ Nativizm, bir ülkede doğmuş insanların göçmenlerden daha önemli olduğu savunan siyasi bir fikir akımıdır. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/nativism> (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

karşılıyamadığı için göçmenler ile kapatmaya çalışılmıştır. Seri üretime geçilmeden önce kalifiye insanlara ihtiyaç duyulduğundan işçilerin çalışma ücretlerinin yüksek olması durumu yerini ucuz ve yüksek beceri gerektirmeyen işçilere bırakmıştır. Amerikalılar yerine göçmenlerin istihdam edilmesi işverenlerin maliyetini düşürmektedir. İşlerini göçmenler sebebiyle kaybettiğini ileri süren Amerikalılar göçmenlere yönelik olumsuz tavır takınmıştır (Palabıyık, 2008: 32).

İrlandalılar her ne kadar istihdam edilme konusunda nispeten iyi durumda olsalar da emeklerinin karşılığını alamadıkları açıktır. Öte yandan Amerikalılar arasında göçmen karşıtlığı fikirlerin artması ve İrlandalıların sosyal hayatta baskılara maruz kalmaları ABD'ye uyum süreçlerini güçleştirmiştir. Politik ve ekonomik olarak da zayıf durumda olmaları, onları iş bulma ve siyasi güç kazanma yolunda şiddete başvurmaya yöneltmiştir. Bu yönelme birçok İrlanda çetesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. New York'ta yoğun İrlandalı nüfusun bulunduğu gecekondu mahallesi Five Points gibi yerlerde büyük çeteler kurulmuştur. Bireysel olarak istediklerini elde edemeyen İrlandalılar, bu imkanları çeteler vasıtasıyla zorla almaya çalışmıştır. Dükkân kiralama ya da sokakta mallarını satma talepleri reddedilince hedeflerine bu çeteler aracılığıyla ulaşmayı bir alışkanlık haline getirmişlerdir. Şayet dükkân sahipleri çeteler tarafından yapılan tehditlere kulak vermezlerse yaralanabilir, malları imha edilebilir veya öldürülebilirlerdi (O'Neill, 2017: 59).

ABD'deki en büyük İrlanda çetelerden biri olan *Dead Rabbits* ile nativist ve göçmen karşıtı Amerikalılar arasında sık sık çatışmalar meydana gelmiştir. Çeteler, İrlandalı göçmenlerin bir kısmının sırtını dayadığı güç olmuştur. Ancak bu gibi yasa dışı ve şiddet içeren yöntemler İrlanda karşıtlığı fikirlerin daha da hızlı bir şekilde yayılmasına yol açmıştır (Paulson ve Asher, 2005: 58). Göçmenlerin yaşadıkları yerlerin bakımsız olması ve düşük ücretlerin yol açtığı ekonomik eşitsizlik zaman içinde dinsel çatışmaların da eklenmesiyle yerliler ve göçmenler arasında gerilimin daha da yükselmesine yol açmıştır (Palabıyık, 2008: 43).

Yeni bir hayat umudu ile ülkelerinden Amerika'ya göç eden diğer gruplar gibi İrlandalılar da ilk etapta ABD'deki yaşam tarzına ayak

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

uydurmakta güçlük çekmiştir. Şüphesiz uyum güçlüğüne altında yatan en büyük etmen göçmenlerin ülkelerinden çok uzakta olmaktan dolayı duydukları yurtsuzluk hissi olmuştur. Büyük çoğunluğunun çiftçilerden oluştuğu bu göçmen grupların sıkı komşuluk ilişkilerine dayalı İrlanda kırsal hayatından modern şehir hayatına geçişleri oldukça zorlayıcı olmuştur. Buna ek olarak kendi dilleri olan Gaelce'yi konuşurken yerli Amerikalılardan tepki alan, yine geleneklerini yansıtan yaşam biçimleri hor görülen İrlandalılar yabancıları oldukları yeni ülkelerinin gelenek ve göreneklere, sosyal ve kültürel hayata ve dile uyum sağlarken bocalamıştır (Palabıyık, 2008: 15).

Göçmenlerin siyasi alanda güçlenmesine tepki olarak göçmen karşıtı nativist partiler de kurulmuştur. Bunlardan en büyük kitleye sahip olanı 1844 yılında kurulan “Know Nothing” takma adı verilen siyasi Amerikan Partisi'dir. Göçmen ve Katolik karşıtı Amerikalılardan oluşan bu partiye destek verenlerin parti ile ilgili sorulara “hiçbir şey bilmiyorum” yanıtını vermeleri ile ABD'de göçmen karşıtlığının geldiği noktayı anlamak mümkündür. Göçmen oylarıyla seçimleri kazanmak isteyenlere tepki olarak “Amerikalılar Amerika'yı yönetmeli” sloganıyla özellikle Katolik İrlandalılara yönelik tepki göstermişlerdir (O'Neil, 2017: 79). Know Nothing üyeleri göçmenlik konusunda kısıtlamalar getirilmesi ve yabancı doğumlarının Amerika Birleşik Devletleri'nde oy kullanmalarının engellenmesi ve vatandaşlık için 21 yıllık ikamet şartı çağrısında bulunmuştur. Know Nothing 1854 ve 1855 seçimlerinde Massachusetts, Delaware, Pennsylvania, Rhode Island, New Hampshire, Connecticut, Maryland, Kentucky, New York ve California şehirlerinde oyların çoğunluğunu alarak seçimi kazanmıştır. Seçimlerin ardından ilk olarak Katolik Kiliselerini ve Katolik okullarında okutulan müfredatları inceleme komisyonu kurmuşlardır. Ayrıca Katolik okullarında Protestan İncili okutulması zorunlu hale getirilerek İrlandalıların inançlarını özgürce yaşamalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Know Nothing hareketi kısa bir süre sonra gücünü kaybetmiş ve 1856'da yapılan başkanlık seçimlerinde etkili olamamıştır (Corporaal, 2017: 14). Katolik karşıtı nativizm ortadan kalkmamış olsa da zamanla sanayileşmenin yayılması fabrika ve demiryolları gibi yapıları inşa etmek büyük bir işgücü gerektirmekteydi ve bu ihtiyacı

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

göçmenler tarafından karşılanacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Bu durum da nativist partilerin önemini yitirmesine yol açmıştır (McCaffrey, 1997: 102-103; Palabıyık, 2008: 45).

İrlandalılar ABD’de oluşturdukları diaspora sayesinde kenetlenmiş ve şehirlerin en büyük mahallelerini kurmuşlardır. Kuşkusuz siyasetçiler için de bu mahalleler oy depoları olarak görülmüştür. Siyasetçilerin göçmen oylarına rağbet göstermesi yerli halkının tepkisine yol açsa da bu durum değişmemiştir. New York’ta Tammany Hall gibi siyasi partiler göçmenlere yönelik politikalar geliştirerek göçmen ailelere iş ve barınma sağlamak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Tammany Hall, yoksul İrlandalı göçmenlere mücadelelerinin üstesinden gelmelerine ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki hayatlarını geliştirmelerine yardımcı olmak için yalnızca toplumsal hizmetler sağlamakla kalmamış, aynı zamanda İrlandalıların siyasi güç elde etmesinin yolunu da açmıştır (Tagore, 2014: 20).

Sonuç

19. yüzyılın ortalarında İrlanda’da halkın büyük bölümü için hayati öneme sahip olan patates mahsulünün çürümesi ve gıda ihtiyacının karşılanamaması sonucunda kıtlık yaşanmıştır. Dönemin İrlanda ve İngiltere Hükümetlerinin ilk etapta duruma ilgisiz davranması, açlık ve kıtlığın daha da şiddetlenmesine yol açmıştır. Devlet yardımlarının gecikmesi ve yeterli desteğin verilmemesi insanları göç etmeye mecbur kılmıştır. Maddi imkânı olan İrlandalılar kıtlıktan kaçmak için Kanada, Amerika ve Avusturalya gibi deniz aşırı ülkelere yerleşip hayatta kalmaya çalışmışlardır. Yolculuklarında karşılaştıkları tehlikeleri bilmelerine rağmen ülkelerinde daha kötü şartların onları beklediği gerçeği, İrlandalıları tehlikeleri göze almaya itmıştır.

İrlandalı göçmenler Amerika’ya kitleler halinde göç ettikten sonra şehirlerde yoğunlaşmaya başlamışlardır. İrlandalıların yaşadığı mahallelerde nüfusları arttıkça yerliler tarafından tepki görmeleri de sıklaşmıştır. İrlandalıların Amerikan toplumuna ayak uyduramayacak kadar kötü yaşam tarzına ve ahlaka sahip oldukları ileri sürülerek ülkelerinde yaşamalarına tepki göstermişlerdir. Buna ek olarak işverenler tarafından düşük ücretlerle

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

çalıştırılmaları sonucunda Amerikalıların işsiz kalması tepkilere yol açmıştır. Amerikalılar, İrlandalıları işlerini ellerinden aldıkları için protesto etmişlerdir. Artan nativist düşünceler sonucunda gazetelerdeki işe alım ilanlarında kriterler belirtildikten sonra özellikle İrlandalıların başvurmasını belirtmiştir.

İrlandalıların ABD’de kalıcı olacağını anlaşılmaması ile Protestanlar ve nativist düşüncelerden etkilenenler, İrlanda kültürüne yönelik bir asimilasyon hareketi başlatmışlardır. Amerikan imajına uymayan bir yaşam biçimine sahip oldukları ileri sürülerek eski geleneklerini terk etmeleri gerektiği kamuoyunda tartışılmıştır. Nativistlerin bazı dönemlerde siyasi gücü ele geçirmeleri sonucunda siyasi baskı ve devlet aygıtlarının gücü aracılığıyla Katolik Kiliselerinde, İrlandalı çocukların eğitim aldığı okullarda ve yaşadıkları bölgelerde inançlarını ve kültürlerini değiştirmeye yönelik asimilasyon girişimlerinde bulunmuşlardır. İrlandalı göçmenler bu tür uygulamalara karşı koymak için Katolik Kilisesi etrafında birleşerek kendilerini bu tür uygulamalara karşı izole etmeye çalışmışlardır. Diğer yandan sendikalar kurup İrlandalıları arasında sivil toplum bilincinin yerleşmesini sağlamışlardır. Tammany Hall gibi siyasi partiler aracılığıyla da örgütlenme haklarını kullanarak siyasetçilerin dikkatini çekmeyi başarmış ve göçmenlere yönelik politikaların iyileştirilmesini sağlamışlardır.

İrlandalı göçmenlerin ilk kitlesel akınının yol açtığı kriz durumu ve devlet imkanlarının yetersiz kalması göçlerin odağındaki ülkeler için önemli çıkarımlar barındırmaktadır. Göçmen mahallelerinde sağlık sisteminin yetersiz kalması durumunda yaşanacak salgın hastalıkların sadece göçmenleri değil aynı zamanda yerli halkı da etkileyecektir. Ayrıca göçmenlerin kamu ve sosyal hayattan uzaklaştırılması doğal olarak onları illegal yöntemlere sürükleyeceği için göç sürecinin başından itibaren göçmenlere yönelik politikalar geliştirmenin önemi görülmektedir. İlgisiz ve yetersiz politikaların doğuracağı sonuçlar, benzer süreçlerden geçmiş ülkelerin yaşadıklarının bir tekrarı olacağı açıktır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Kaynakça

- Baygın, A. (2019). *İrlanda-İngiltere ilişkileri (1845-1852)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Baygın, A. (2021). “Savaştan birliğe İrlanda-İngiltere ilişkileri (1169-1801)”, *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 142-159.
- Blight, D. W. and Kamensky, J. and Sheriff, C. and Chudacoff, H. P. and Logevall, F. Bailey, B. L. and Norton, M. B. (2019). *A people & a nation: a history of the United States*, Boston: Wadsworth.
- Corporaal, M. (2017). *The great famine in Irish and diaspora fiction, 1846–1870*, New York: Syracuse University Press.
- Delaney, E. (2012). *Great Irish famine: a history in four lives*, Dublin: Gill & Macmillan.
- Donnelly, J. S. (2004). *Encyclopedia of Irish history and culture*, Vol. II, Detroit: Tomson Gale.
- Gallman, J. M. (2000). *Receiving Erin's children: Philadelphia, Liverpool, and the Irish famine migration, 1845-1855*. London: University of North Carolina Press.
- Hachey, T. E. and McCaffrey, L. J. (2010). *The Irish experience since 1800: a concise history*, 3. Ed., New York: M. E. Sharpe.
- Handlin, O. (1951). *The uprooted, the epic story of the great migrations that made the American people*, 2. Ed., Boston: Little Brown and Company.
- Karpat, K. H. (2013). *Osmanlıdan günümüze etnik yapılanma ve göçler*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kelly, N. A. (2018). *Imaging the great Irish famine representing dispossession in visual culture*, New York: I. B. Tauris.
- Knobel, D. T. (2001). “‘Celtic exodus’: the famine Irish, ethnic stereotypes, and the cultivation of American racial nationalism” *Radharv* 2, 3–25.
- Laxton, E. (2013). *The famine ships: the Irish exodus to America*, New York: Holt

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Paperbacks.

- Litton, H. (1984). *The Irish famine*, Dublin: Wolfhound Press.
- McMahon, C. T. (2021). *The coffin ship: life and death at sea during the great Irish famine*, New York: New York University Press.
- Neal, F. (1995). "Lancashire, the famine Irish and the poor laws: a study in crisis management" *Irish Economic And Social History*, (22), 26-48.
- O'Neill, P. D. (2017). *Famine Irish and the American racial state*, Florence: Taylor and Francis.
- Palabıyık, Z. (2008). *Kıtlık kuşuğu İrlandalı-Amerikan hikayeleri (1845-1875)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Paulson, T. J. and Asher, R. (2005). *Irish immigrants*, New York: Facts On File.
- State, P. F. (2009). *A brief history of Ireland*, New York: Facts On File.
- Tagore, A. A. (2014). *Irish and German immigrants of the nineteenth century: hardships, improvements, and success*, New York: Pace University Honors College Theses.
- Wittke, C. (1939). *We who built America the saga of the immigrant*, Cleveland: Western Reserve University Press.

Gazeteler

- Alexandria Gazette*, May 27, 1848.
- Evening Star* October 20, 1855.
- Freeman 's Journal*, July 12 1849.
- New York Herald*, February 25 June 2 1853., June 2 1853.
- Richmond Daily Times*, March 05, 1853.
- The Nevada Journal* October 16, 1851.

**Violence and Hope at the Bosnia and Herzegovina-
Croatia Border: Notes From the Field***

Şeyma SAYLAK**

Introduction

While the Mediterranean routes have been the main routes to Europe, West Balkan Route had been a more alternative and clandestine route to Europe until it has gained visibility, especially after 2015 so-called “long summer of migration”. Through the years the route has been reshaped in a reciprocal process both by the people on the move and the state policies, and discourses. It is still one of the main transit routes to Europe even though the border closures in 2016 onward and the violent border regimes of the European Union (EU) states surrounding the non-EU Balkan region. Bosnia and Herzegovina (BiH)-Croatia border as one of the external borders of the EU is still a violent stage where systemic pushbacks take place through surveillance technologies and direct violence of the Croatian border police, , especially since 2017 when BiH has become a part of the route. However, this also means that it’s a stage where the migrant struggle takes place with solidarity and the fight for freedom of movement together with the activities of international and local grassroots Non-Governmental Organisations (NGOs).

At this point, one of the main debates is how humanitarian aid, in a conventional manner, takes a position within power relations. Exactly what

* This section was presented as an oral presentation at the 2nd International Migration Congress held online between 20-22 May 2022. In addition, this study was passed through the iThenticate program and the determined similarity rate was deemed appropriate for publication.

** PhD Candidate, Georg-August University of Göttingen, Cultural Anthropology, seyma.saylak@stud.uni-goettingen.de, Orcid: 0000-0003-4786-5258

Atıf/Cite as: Saylak, Ş. (2022). Violence and Hope at the Bosnia and Herzegovina-Croatia border: Notes from the Field. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 137-157) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

values and practices are activated concerning both people-on-the-move and spheres of power gain importance. Grassroots NGOs which refer to small-scale, mostly local organizations directly emerging in the conflict zones and producing a solution from below have become one of the main solidarity actors. As an example, No Name Kitchen (NNK) is one of the grassroots NGOs emerging on the Balkan Route after 2017.

The purpose of this study is to provide a current portrayal and convey my observations about the Bosnian-Croatian border in terms of the border violence and the volunteer activities against it based on the volunteer work that I conducted with No Name Kitchen in the Bosnian town Velika Kladuša during the period of March-April 2022.

Methodology

The findings of this study are based on the ethnographic research method including participant observation, semi-structured interviews with some of the participants, and casual conversations with both volunteers and the people on the move. The main body of the ethnographic research is the volunteer work conducted with No Name Kitchen. Therefore, the findings related to the portrayal of volunteer work at this border are based on participant observation. As the other compound of the study, the aim was to be informed about the situation of the people on the move. At that point, in the frame of activity fields of the team, specifically, I had been working as a “border violence reporter” which is also a task connected to the Border Violence Monitoring Network. Working as a reporter provided me the chance to directly contact the people on the move both in the camp and the squats. While collecting testimonies of illegal pushbacks of the Croatian police, I also carried a bunch of conversations with the people on the move. However, the breaking point of this study is the unexpected encounter with migrants from Turkey mentioning the following sections. While eliminating the language barrier made it naturally easier to contact and go beyond pushback testimonies with their personal stories, however, approaching these people was challenging differently since we had not an organic and well-practiced connection as we had with people who live in the camp or

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

squats. As the only Turkish-speaking volunteer, it was not always easy to appear in their social spaces and explain what I do, thus, when I was together with another volunteer, I observed that they felt more secure.

From the very first day, I exposed myself as a researcher in the team. Since these grassroots NGOs are already familiar with the researchers, feeling a part of the team was not challenging. Additional to observations and daily conversations with the team members, political reflection meetings held once a week provided me with a fruitful environment to understand the motivations of the volunteers in different contexts.

This study is mostly based on the findings related to volunteer work in terms of the corresponding power relations and migrants from Turkey.

Reshaping the Balkan Route

West Balkan Route crossing through the non-EU Balkan Region refers to the South-East of Europe including North Macedonia, Albania, Kosovo, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, and Serbia. The route in 2015-2016 was primarily, along with the Turkey and Greece, starting from the North Macedonia-Greece border, and then Kosovo, and through Belgrade to Šid (Serbia) and reaching onward to Slovenia and Germany through Croatia however; this route has been evolving according to the new policies and border closure decisions; and the reactions of the people on the move against these policies. Sometimes the direction of this influence has reversed, and the collective movements and decisions of the people as a “co-constitutive power” have shaped the policies and the route itself (Hess, 2017).

While the Mediterranean Routes have been the main routes to Europe, West Balkan Route had been a more alternative and clandestine route to Europe until it has gained visibility, especially after 2015 so-called “long summer of migration”, which is considered an obvious challenge to European Project (Hess & Kasperek, 2017) declared by “European Agenda on Migration”. After Charlie Hebdo the route has been highly securitized, which was carried out with fences, electronic sensors, helicopters, and drone patrols at the external borders of the EU, then this has led to a

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

struggle and resistance for freedom of movement or the right to stay after de-facto border closures in 2016 onward. On the 4th of September 2015, thousand of people walked from Budapest to Austria, which we remember as the “March of Hope” now, when Germany declared that the borders will be open for people on the move, the route had been formalized. It was a moment when people pushed the states to change their decisions and paved their way. The route was reshaped over and over again after Hungary built the fences at the border with Serbia and Croatia consequently in September 2015, and bilateral agreement between Serbia and Croatia which declared Serbia as a safe third country, and racial profiling decisions in Slovenia (Hameršak et al., 2020).

Hungary’s border closure decisions had a domino effect. While Slovenia, Croatia, and North Macedonia also closed their borders to people on the move afterward, EU-Turkey Deal in March 2016 greatly disrupted access to the corridor. However, not surprisingly, the route has been reshaped again by people on the move and, as a consequence, Bosnia and Herzegovina has been a part of the corridor since 2017.

Bosnia and Herzegovina-Croatia Border

BiH is one of the bottlenecks as a consequence of the EU’s migration regime based on externalization. According to IOM April 2022 figures, there are approximately 2000 people in total in BiH. It can be foreseen that it will gradually increase during the summer term. Two Bosnian towns at the Croatia border, Bihać and Velika Kladuša located in Una Sana Canton, are the main spots where the people on the move wait in the camps or squats to go to the “game” which means their attempt to cross the border, and refers to the possibility of losing in a cat & mouse game with the police.

While the two Reception Centres, Delijaš and Salakovac, are run by the BiH State, the majority of the camps, so-called Temporary Reception Centers, are jointly run and assisted by IOM. Other than the two camps Blažuj and Ušivak in Sarajevo Canton, currently there are Borići and Lipa camps in Bihać after the Miral camp in Velika Kladuša was evicted on the 28th of April, and around 150-200 migrants were forcibly transferred to

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Lipa camp (InfoMigrants, 2022). It was executed with the decision of the Ministry of Security of BiH (IOM, 2022), which is one of the main responsible authorities related to migration in BiH together with the Ministry for Human Rights and Refugees. As we remember Lipa camp burning in 2020 has a symbolic memory in terms of a protest of the people against the inhumane living conditions, even though it was rebuilt after the fire it still doesn't provide a healthy environment for people on top of that it is completely isolated from the city in the middle of a forest.

Velika Kladuša is one of the Bosnian towns closely located near the Croatian border so it's the last obstacle for people on the move to take the first step to the EU. In general, with the increase in density in the summer periods, in the period of the first three months of 2022 while 3.865 people arrived in BiH (IOM, 2022) we don't know the exact number of people living in the squats in Velika Kladuša, especially after the eviction of the only camp in the town. However, it is not true to say that the population of the migrants waiting in the town will decrease, on the contrary, during the summer season, this hostile decision will force people to live in the squats or the common outdoor areas in inhumane conditions and their public visibility will feed up the tension with the local citizens. Suhret Fazlic the mayor of Bihać talked about the decision of the Ministry of Security to close the Miral:

“(...) Before there were camps in Bira and Vucjak, and at that time we were looking for a way to move migrants from the streets, and wild locations and we have constantly emphasized that we do not solve the migrant situation for Bosnia and Herzegovina (BiH), but we do it so that we do not have migrants on the streets and so they do not break into houses. (...) Migrants do not come to Velika Kladuša because of Miral, but because of the fact that they can cross the border there. They are still there, and they will continue to come. If these migrants settle in Lipa, they will continue to strive to cross the border, and thus go to Kladuša” (Sarajevo Times, 2022).

From the beginning, it has been clear that local authorities and residents in the Una Sana Canton are furious and frustrated with the Sarajevo government on the ground that they claim that they've been left alone with this “migration burden”. When these reactions evolved into a

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

protest in Bihać in 2018, as Hromadžić (2020: 174) conveys from the observations from the field, it was comprehended as “anti-immigrant, racist, and xenophobic” especially by Sarajevo-based and European media, even though the local people just strived to react against the Sarajevo government. (Santic et al., 2022), based on their research in the field, stated that one of the situations that paved the way for the insufficient coordination in a humanitarian emergency between state-level and local authorities was the post-Dayton structure. Besides the historical conditions specific to the nation-states, today, in our post-colonial world, still in all countries of the Global South that have been forced to become the backyard of the Global North, the legitimate concerns of both people-on-the-move and local people are doomed to fade between national and international politics.

Violence at the Racial Borders

Following the Balkan route has become one of the main corridors several local and international volunteers have started being active along the route. No Name Kitchen (NNK), an international grassroots NGO, composed mostly of European volunteers, emerged in Belgrade in 2017 with the motivation of humanitarian assistance, after the closure of the Hungarian frontier (NoNameKitchen, 2022).

During the period of March-April 2022, I worked as a volunteer “Border Violence Reporter” as a team member of No Name Kitchen in Velika Kladuša. Together with the other grassroots NGOs in the region, testimonies of illegal pushbacks of the Croatian police to Bosnian territory have been collected and all testimonies along the Balkan region have been published by Border Violence Monitoring Network (BVMN).

While the number of people pushed back along the Balkan Route peaked in February 2021 at 1.400 people, in the first three months of 2022, 91 testimonies of pushbacks impacting almost 1.000 people on the move across the Balkans were shared by BVMN (BVMN, 2022). Moreover, since the first period of 2020, the Covid-19 pandemic has emerged as another struggle stage for refugees, because it has turned into a tool for “exclusion,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

restriction and expulsion, suffering and distress” (The Transbalkan Solidarity Group, 2021).

Since the transformation of the border regimes with the “governmentality apparatus”, in a Foucauldian sense, such as surveillance technologies, macro-level discourses, and so on, the border studies literature has emphasized that bordering has turned into so structurally diffusing practice that it is conceptualized as a “borderzone”, “borderland” or “mobile border” including many different practices and actors whose purposes and motivations clash in a conflict. In this frame, violence at the border is not something as a tool or an attached compound of the border regime but beyond that violence has become the border regime itself within institutionalized-systemic practices. When we focus on the violence of the Croatian border regime, it can be seen as a crystal clear example. At this external border of the EU, it is a “spatial periphery” where border violence in Europe is concealed and displaced (Isakjee et al., 2020).

As in the whole European border regime, also in the context of the Bosnian-Croatian border, it can be seen that the structural violence including direct physical violence, racial violence as an appearance of cultural violence, and illegal pushbacks are two practices that mutually create and reproduce each other. According to the testimonies of people on the move, Croatian border police never hesitate to be brutally violent. This does not only mean direct physical violence they perform with batons, and police dogs, but also psychological torture, racist insulting, and theft of personal belongings which has turned into almost an industry. Over time they’ve been developing new tactics, such as issuing documents portraying the pushback as a so-called “legal” return decision that cannot be appealed against, or, deliberately pushing people back so far away from the place where they were apprehended that they have to walk for kilometers back (BVMN, 2022).

In the context of Kladuša, we also see how the border expands and diffuses spatially and temporally through transforming brutal physical violence into systemic, structural violence in the everyday life of POM. As

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

a simple example, whenever we organize a social event that people can join and stress out like a pizza party or a football match, the police show up just because they see a group of people “looking like migrants” and at least check the IDs on their best day. These practices resonate with the “cultural violence” that Galtung defines as “any aspect of a culture that can be used to legitimize violence in its direct or structural form” (Galtung, 1990, 291).

Invisible Group of the Route

According to the regional figures of the IOM, the majority of the people waiting at the camps in BiH is from Pakistan and Afghanistan, and then Bangladesh, India, and Cuba follow (IOM, 2022).

A photo from an abandoned squat. Photo by Saylak, 2022.

However, there is also another invisible group of people mostly we can see neither in the statistics of international organizations nor in the activities of the grassroots NGOs: migrants coming from Turkey. There is a small park in the middle of the city center, which is the only place where migrants can socialize without being explicitly expelled and isolated. I’ve spent a lot of time in this park meeting and having a conversation with people. On one of those days when I accidentally hear Turkish was spoken, I’m surprised since it’s not a common situation for this part of Bosnia, on top of that Kladuša is not a tourist location. After I had met three Turkish-speaking males, I find out that they were pushed back from the border and there are numerous migrants from Turkey in Kladuša. They took me to a cafe full of people on the move from Turkey who was pushed back

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

countless times. For two weeks, I had been visiting this cafe numerous times and talked to around 20 people, and recorded a lot of pushback testimonies in a short time. The case was unique in the context of the Balkan Route since the conditions and tactics and experiences of these people are completely different from Afghans or Pakistani people who mostly live in the camps or the squats that we had encountered every day during the volunteer work. On the contrary, we cannot see these “Turkish” people in the squats because they have enough money to travel, accommodate in the hostels and go back to Turkey with a flight if they are pushed back, they have passports to travel along the Balkans visa-free so they are not registered by the authorities as “illegal migrants” until they step in the EU zone. Therefore, they are an invisible group in the Balkans in every manner, both for the authorities and for the NGOs.

As expected, and on the scale of the people I'd talked to, there are certain patterns that these people share.

As a general profile;

- Most of them are middle-aged single men moving as little groups. One of the respondents I talk was a college student in his twenties.

- Unlike migrants who have been on the road for years and can speak many languages such as English, Turkish, Bosnian, and Greek, most of the migrants from Turkey cannot speak any foreign language, thus, even if they were a more visible group for international volunteers, it would still be very challenging to communicate with them.

- Many of these people are working-class people who decided that they cannot continue their precarious lives that have deepened due to the current economic crisis in Turkey. Even if some of them are also political asylum seekers belonging to oppressed ethnic groups in Turkey, still the economic reason is one of the main driving forces to leave.

Their relations with people on the move from different countries;

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

• They position themselves at a different level, “higher” so to say, from other migrant groups since they are also aware of their better conditions, however, the actual basis of this behavior is racial and related to the discourses that have been constructed over the years on the migration agenda of Turkey, which means they consider themselves racially and morally superior to the Afghans or Syrian migrants because they “didn’t abandon their homeland escaping from a military war”. Therefore, any kind of offering to help that equates them with “other” migrant groups explicitly upset them. As an example, while I, as the only Turkish-speaking volunteer in Kladuša, was trying to communicate with a family coming from Turkey and searching for accommodation before going to the “game”, they insisted that they were not “migrants”, since they had passports and money, they were citizens, so they were not “like them”. Therefore, they refused to stay in places like “others” do, however when they were rejected by every hostel in the town just because they were also migrants, and were violently pushed back by the Croatian police, they said to me with an obvious frustration: “We never thought that we would encounter such treatment on this land.”

• In this context, most of them were sharing the “notorious gossip” about the other migrant groups when they socialize in the cafe. This can be considered a “coping mechanism” for them. As another coping mechanism, some of them comprehend the violent treatment of the border police as “legitimate” and “normal” based on their xenophobic opinions about the Syrian refugees in Turkey. Just as they don't want Syrians in their country, Turkey, it’s understandable that the Croatian police don’t want them either, according to their say.

The driving force to cross illegally;

• For the most, the main reason why striving to cross the border “illegally” is the de-facto rendering of legal roads impassable by the European visa regime. While many have already applied for visas to go to Europe as tourists or to find jobs repeatedly, they have been rejected because they are not “admissible profile”, many have even not tried applying for visas because of the examples they have heard from their social

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

network or have not found enough money to apply. Therefore, this is another example that the EU produces “illegal” migration itself.

Border violence experiences of migrants from Turkey;

- They have different experiences with racial violence and profiling at the borders. While some stated that the police openly asked them if they were Afghan, and after seeing their Turkish passports, the police gave up on physical violence directly, some people claimed that the migrants from Turkey were exposed to worse treatment by the Croatian police.

- According to the stories of pushbacks impacting almost 42 people from Turkey, even if Croatian police didn't expose them to direct physical violence, more indirect and psychological torture technics were used, and their money and valuable personal belongings were stolen by the police. As an example, two Kurdish families moving together with their little children stated that they were forced to sit in a police car for hours when the air conditioner was running in the cold setting in winter.

Solidarity and Hope at the Border

Considering the distinctive dynamics of the Balkans' history, such as Yugoslavia's heritage and succession wars, and internal migration movements in the post-Yugoslavia era, it can be claimed that this region is a profoundly important and distinctive research area in terms of migration movements, struggle, and solidarity. As Hameršak et al. (2020) emphasize, the solidarity in the region has been shaped not only by the violent history of the region but also by a “history of connectivity”. Bez nec and Kurnik (2020: 33) underline the “counter-hegemonic memories” of this history and “assemblages of mobility” woke up by these memories, which are constituted by “practices of migrants and refugees as well as various local agencies”. As important studies following the reawakening of the solidarity in the Balkan Region, El-Shaarawi and Razsa (2018) carried out ethnographic research in Serbia and Slovenia to reveal the significant role and alinement of both migration and activism feeding the Balkan Route to Europe. Greenberg and Spasić (2017) explain Serbia's response in 2015-

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

2016 as a distinctive case of creating a common ground of solidarity while Pirro and Milan (2018) point out how the Hungarian government's decision to close down borders affected the growth of solidarity movements in Serbia. Kurnik and Razsa (2020) also carried out an important study on mobility struggles and joint agency in BiH.

Following the tragic incident that 366 asylum seekers died off the islands of Lampedusa in 2015, the burst of humanitarian aid spread (Hess & Kasparek, 2017) along the Mediterranean routes, and a bunch of international and local grassroots NGOs have emerged as well as already existed international and intergovernmental organizations such as IOM, UNHCR, or Red Cross. Since 2017, the struggle of people on the move waiting at the borders has created solidarity also in the Balkans and several local and international volunteers have been active for years.

A photo from inside an abandoned squat. Photo by Saylak, 2022.

At first glance, it is relatively easy to categorize the initial motivations and fields of activities of the grass-root NGOs as one the solidarity actors in the West Balkans. As for NNK, the main driving force was to be able to respond to the most urgent vital needs of people on the move, such as the distribution of food and non-food items. Bendixsen & Sandberg (2021: 13) emphasize that the “temporality of crisis” and “immediate response to a critical moment” are intrinsic to the volunteer work. Boltanski (as cited in Bendixsen & Sandberg, 2021: 192) conceptualizes this temporality as “politics of the present” focused on “present suffering and present

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

victims”. To keep going for daily volunteer work, having hope for a better future is a significant part of it (Bendixsen & Sandberg, 2021). Although finding solutions for emergency moments in the frame of the conventional humanitarian aid is an essential part of the harsh reality it’s clear that it’s not sufficient, on its own, to build a structural change in the long term. However, there are also some NGOs that provide essential information to the migrants, monitor and report border violence and raise a voice for awareness. As an important turn, during the time of politicization of the route through securitized policies and discourses, we see that most of these NGOs have started to work in a collaboration with solidarity therefore small NGOs providing humanitarian aid have also started to monitor violence and product knowledge. Finally, it’s possible to observe that these NGOs are getting more politically active and their vision turns into a commitment to a principle.

At this point, we come to the discussions about humanitarian aid and divisions between humanitarian aid and “human rights aid”, to put it differently. Critics of conventional humanitarian aid (De Genova & Peutz, 2010; Denaro, 2016; Hardy, 2003; Mezzadra, 2020; Mogiani, 2017; Nyers, 2003; Rajaram, 2002) mostly focus on the desubjectivization of refugees shaped as caring or helping those who are “silent victims” and “powerless” or passive recipients of aid” (El-Shaarawi & Razsa, 2018) and instead, proposes that the actual image of refugees as agents and active political subjects should be highlighted because this creating of “victimization” discourse can be used by the state to justify its policies as necessary for the protection of irregular migrants (Amaya-Castro, 2015). Moreover, even refugees themselves, as (Murshid, 2013) states, are “susceptible to manipulation of states” even though their “audacity” to exercise their rights. This can be attributed to Agamben’s (1995) claim that a refugee cannot get out of politics even with the dissolution of his legal citizenship bond and is still captured in the zone of the sovereign while Ranciere (2004) states that refugees are politically active subjects and subjects of “Rights of Man” when they not only decide to use but decided to build those rights as well and create a “dissensus” against rejection of their rights.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

As an outcome of the “victimization” of refugees, humanitarianist activism -as a potential actor of solidarity- building an “asymmetric relationship” reproduces a one-way, merely technical, and politically neutral care system (Mezzadra, 2020). Humanitarian institutions that are not outside of migration governmentality (Fekete, 2018) have a role in creating “securitized places” by intersecting with military activities (Garelli & Tazzioli, 2018; Little & Vaughan-Williams, 2017) and have a potential risk of “being apparatus and allied with the security regimes” (Greenberg & Spasić, 2017), especially at Hotspots together with safe space discourses of European authorities (Mitchell & Sparke, 2018). While Arendt and Foucault think that political struggle can be waged through participation in the institutional-legal game, Agamben finds meaningless the idea of a resistance carried out within the zone of the sovereignty on the grounds that it will reproduce violence of sovereign and new victims to this violence (Güner, 2019), thus, we must go beyond human rights. How the EU-accession process and neoliberal institutionalization of the NGOs transform humanitarian acts into a non-political character may be a good intersection point for these two claims (Cantat, 2020).

A photo from a squat. Photo by Saylak, 2022.

In the context of NNK, what differentiates them from conventional humanitarian aid is the political character leading them to a commitment to values and principles, such as “justice”, “solidarity”, “humanity”, and “freedom”. However, this is not enough, how they interpreted these

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

notions and how they practice them is the core, otherwise, these notions could easily turn into some empty signifiers. While Vasiljević et al. (2018) focus on the “emancipatory potential of grass-roots movements” in the Balkans, on the other hand, “grassroots” as an ambivalent concept may be either a constitutive power for the future or reproduce the neoliberal regimes of care (Brković et al., 2021).

As an example, from the field, in addition to the distribution of non-food items, the concept of political reflections meetings that we did once a week by the campfire, together with the other two organizations we coordinate is one of the differentiation lines. Every week, one political topic related to migration was chosen and we discussed it together and shared our experiences in that frame. These meetings have taken place for a long time so it’s obvious that the organization has framed the logic and motivation of its practices into a political struggle beyond conventional humanitarian aid. However, there were a few volunteers who consider being political a pejorative way and don’t attend the meetings, and conceptualize volunteerism as a notion that should not be related to politics.

At this point, putting effort to build horizontal relations in the team and with the people-on-the-move, and not victimize and desubjectivate the people, avoiding portraying themselves as “white saviors” are the main compounds. Nevertheless, presuming that these traps can be easily eliminated would be a mistake. In terms of this challenge, even if we create a space where we can openly discuss as equal political subjects, notionally, according to my observations, there are some dead ends or vicious circles we dragged into as volunteers.

Weak Points of Volunteer Work

Not only for addressing the vital needs of people on the move but also to create a solidarity channel from below in a more political way is worth investigating the grassroots NGOs. However, there are still several weaknesses since the sources and power are quite limited and unequally distributed. However, it also means that there is room for improvement

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

positively. To put it more clearly, volunteer work's weak points were observed during the research in the context of the Bosnia-Croatia border;

- We speak on behalf of people on the move, we reproduce their silencing, and we cannot create a space where their voices directly can be heard. Even in the best-case scenario, their experiences are reflected through the interpretation by people who are distant from those experiences.

- We are open to being a part of the border regime through our practices. Some decisions that will directly affect the people's survival struggle or the chance of crossing the border are taken by the volunteers. Since these decisions are doomed to be value-laden, practices have to be beyond personal initiatives, collective, and something greater than the mere sum up of its parts.

- Legitimate concerns of the local people should not be ignored or reduced just xenophobia by international volunteers having privileges to go back home. Furthermore, relations among volunteers, local people, and the people on the move must be built on a sustainable level.

- The conflict between IGOs and grassroots NGOs has a potential risk to fade out all solidarity initiatives, however, this doesn't mean that should be coordinated with the IGOs reproducing all unequal power relations. This conflict should be turned into a constitutive power for local solidarity.

- We commit to some political principles such as human rights. However, while defending human rights, it is of great importance that we realize that what we need is not to make an abstract argument by acting on the idealized rights based on abstracted partial truth.

- What we need is to be able to build a line of the struggle for ensuring that the rights are truly obtainable and can be demanded and can be enforced (Gürsoy, 2020). In this frame, projects like refugee law clinics that prepare the migrants for the asylum system of the EU in advance and show

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

the tools that they can use is a concrete solution and profoundly important to activate their agencies.

Conclusion

Balkan Route has been one of the main transit routes for people on the move striving to reach Europe. Beyond being a migration route, it is also geography where both violence and solidarity in spatial and temporal terms are reshaped over and over again together with the multi-dimensional historical conditions. Geographically, politically and culturally, its position in or against Europe has also been one of the definers of the region. Today, in terms of migration movements, its perception by Europe as an external border or “backyard” is only one appearance of a historical pattern.

As one of the penetration points to Europe, the Bosnia and Herzegovina-Croatia border is a conflict zone where the violent pushbacks have almost become migration policy itself, not an inevitable outcome of the policies. However, this is not necessarily mean that the people on the move are the “silent victims” who have no impact on the migration policies. This approach reflects the main logic of the conventional humanitarian aid reproducing the unequal power relations.

Organizations such as some grassroots NGOs that try to establish horizontal relations and directly target power relations produce solidarity from below. Within the framework of the observations that form the basis of this study, it is clear that these practices are the result of a political consciousness that requires adherence to a political principle. At the structural level, however, we must be careful and realistic about the extent to which we are able to step outside the sovereign’s sphere. While constructing hope for a better future, a field of struggle must be created for tangible rights collectively and politically without falling into the traps of partial truth.

References

- Agamben, G. (1995). We Refugees. Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures, 49(2), 114–119. <https://doi.org/10.1080/00397709.1995.10733798>.
- Amaya-Castro, J. M. (2015). Undocumented Migrant Activism and the Political Economy of Visibility. In Y. Jansen, R. Celikates, & J. De Bloois (Eds.), *The Irregularization of Migration in Contemporary Europe* (pp. 153–172). Rowman & Littlefield International, Ltd.
- Bendixsen, S., & Sandberg, M. (2021). The temporality of humanitarianism: Provincializing everyday volunteer practices at European borders. *Intersections*, 7(2), 13–31. <https://doi.org/10.17356/icejsp.v7i2.734>.
- Beznec, B., & Kurnik, A. (2020). Old Routes, New Perspectives: A Postcolonial Reading of the Balkan Route. *Movements*, 5(1/2020), 33–54.
- Border Violence Monitoring Network. (2022). *Balkan Regional Report- March 2022*. Border Violence Monitoring Network. <https://www.borderviolence.eu/balkan-regional-report-march-2022/#more-20102>.
- Brković, Č., De Lauri, A., & Hess, S. (2021). Grassroots responses to mass migration in Europe: Introduction. *Intersections*, 7(2), 1–12. <https://doi.org/10.17356/icejsp.v7i2.897>.
- Cantat, C. (2020). The Rise and Fall of Migration Solidarity in Belgrade. *Movements*, 5(1/2020), 97–123.
- De Genova, N., & Peutz, N. (Eds.). (2010). *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*.
- Denaro, C. (2016). Agency, resistance and (forced) mobilities. The case of Syrian refugees in transit through Italy. *REMHU: Revista Interdisciplinar Da Mobilidade Humana*, 24(47), 77–96. <https://doi.org/10.1590/1980-85852503880004706>.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- El-Shaarawi, N., & Razsa, M. (2018). Movements upon movements: Refugee and activist struggles to open the Balkan route to Europe. *History and Anthropology*, 30(1), 91–112. <https://doi.org/10.1080/02757206.2018.1530668>.
- Fekete, L. (2018). Migrants, borders and the criminalisation of solidarity in the EU. *Race & Class*, 59(4), 65–83. <https://doi.org/10.1177/0306396818756793>.
- Garelli, G., & Tazzioli, M. (2018). The biopolitical warfare on migrants: EU Naval Force and NATO operations of migration government in the Mediterranean. *Critical Military Studies*, 4(2), 181–200.
- Greenberg, J., & Spasić, I. (2017). Beyond East and West: Solidarity Politics and the Absent/Present State in the Balkans. *Slavic Review*, 12.
- Gürsoy, D. (2020). *Populist_Soylem_Olarak_Komple_Teorileri.pdf*. In B. Özçelik (Ed.), *Hakikat Sonrası: Siyaset, Felsefe, Medya, Uluslararası İlişkiler* (pp. 121–129).
- Hameršak, M., Hess, S., Speer, M., & Mitrovic, M. S. (2020). The Forging of the Balkan Route Contextualizing the Border Regime in the EU Periphery. *Movements*, 5(1/2020), 9–29.
- Hardy, C. (2003). Refugee Determination: Power and Resistance in Systems of Foucauldian Power. *Administration & Society*, 35(4), 462–488. <https://doi.org/10.1177/0095399703254949>.
- Hess, S. (2017). Border Crossing as Act of Resistance. The Autonomy of Migration as Theoretical Intervention into Border Studies. In P. Mecheril, M. Butler, & L. Brenningmeyer (Eds.), *Resistance* (pp. 87–100). Transcript Verlag. <https://doi.org/10.14361/9783839431498-006>.
- Hess, S., & Kasperek, B. (2017). De- and Restabilising Schengen. The European Border Regime After the Summer of Migration. *Cuadernos Europeos de Deusto*, 56, 47. <https://doi.org/10.18543/ced-56-2017pp47-77>.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Hromadžić, A. (2020). Notes from the Field» Migrant Crisis «in Bihac, Bosnia and Herzegovina. *Movements*, 5(1/2020), 163–180.
- Info Migrants. (2022, April 28). *Bosnia: Migrants moved to Lipa camp by authorities*. Retrived from <https://www.infomigrants.net/en/post/40170/bosnia-migrants-moved-to-lipa-camp-by-authorities> on 15/05/2022. on 15/05/2022.IOM. (2022). *Bosnia and Herzegovina Migration Response Situation Report 25 April—01 May 2022*.
- Davies, T., Obradović-Wochnik, J., & Augustová, K. (2020). Liberal Violence and the Racial Borders of the European Union. *Antipode*, 52(6), 1751–1773. <https://doi.org/10.1111/anti.12670>.Kurnik, A., & Razsa, M. (2020). Reappropriating the Balkan Route: Mobility Struggles and Joint-Agency in Bosnia and Herzegovina. *Two Homelands*, 52, 7–22. <https://doi.org/10.3986/dd.2020.2.01>.
- Little, A., & Vaughan-Williams, N. (2017). Stopping boats, saving lives, securing subjects: Humanitarian borders in Europe and Australia. *European Journal of International Relations*, 23(3), 533–556. <https://doi.org/10.1177/1354066116661227>.
- Mezzadra, S. (2020). Abolitionist vistas of the human. *Border struggles, migration and freedom of movement*. *Citizenship Studies*, 24(4), 424–440. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1755156>.
- Mitchell, K., & Sparke, M. (2018). Hotspot geopolitics versus geosocial solidarity: Contending constructions of safe space for migrants in Europe. *Environment and Planning D: Society and Space*, 38(6), 1046–1066. <https://doi.org/10.1177/0263775818793647>.
- Mogiani, M. (2017). *Borders as Meeting Points: Migration Policies, and the Migrants' Resistance in the Port and Border Area of Patras*. 24.
- Murshid, N. (2013). *The Politics of Refugees in South Asia: Identity, Resistance, Manipulation* (0 ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315890142>.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- No Name Kitchen. (2022). *What?* Retrieved from <https://www.nonamekitchen.org/what/> on 16/05/2022.
- Nyers, P. (2003). Abject Cosmopolitanism: The Politics of Protection in the Anti-Deportation Movement. *Third World Quarterly*, 24(6), 1069–1093.
- Pirro, A. L. P., & Milan, C. (2018). Interwoven Destinies in the ‘Long Migration Summer’: Solidarity Movements Along the Western Balkan Route. In D. della Porta (Ed.), *Solidarity Mobilizations in the ‘Refugee Crisis’* (pp. 125–153). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71752-4>.
- Rajaram, P. K. (2002). Humanitarianism and Representations of the Refugee. *Journal of Refugee Studies*, 15(3), 247–264. <https://doi.org/10.1093/jrs/15.3.247>.
- Ranciere, J. (2004). Who Is the Subject of the Rights of Man? *South Atlantic Quarterly*, 103(2–3), 297–310. <https://doi.org/10.1215/00382876-103-2-3-297>.
- Santic, D., Oruc, N., & DEgiorgi, S. (2022). Transitional Shelters on a Policy Landslide – Experiencing Displacement on the Frontline in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24(3), 520–541. <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.2015663>.
- Sarajevo Times. (2022, May 9). *Fazlic: Closing the migrant Camp “Miral” will cause huge problems*. Retrieved from <https://sarajevotimes.com/fazlic-closing-the-migrant-camp-miral-will-cause-huge-problems/> on 15/05/2022.
- Transbalkan Solidarity Group. (2021). *COVID-19: No one is safe until All are protected!* Retrieved from <https://transbalkanskasolidarnost.home.blog/eng/> on 16/05/2022. Vasiljević, J., Draško, G. P., & Fiket, I. (n.d.). European Union and Other International Actors From the Perspective of Progressive Social Movements in Serbia and Fyrom. 13.

Türk Göçmenlerin Avrupa Ekonomisine Etkileri: Hollanda Örneği*

Ömer Tarık GENÇOSMANOĞLU**

Giriş

İşgücü stokunu artıran, girişimci olarak mal ve hizmet üreten ve dış ticaretle uğraşan göçmenlerin ekonomilere nasıl katkı sağladığı giderek daha çok inceleme konusu olmaktadır. Birçok çalışmada göçmenlerin ortalama ücretlere ve yerel işgücününün istihdamına etkisinin, uyum sürecindeki geçici ve olumsuz sonuçlar hariç, sınırlı düzeyde ve pozitif olduğu ileri sürülmektedir (Edo, 2018, 944-945). Diğer taraftan, Edo (2018, 925) beceri düzeylerine bağlı olarak etkilerin değişebileceğini; örneğin, göçmenlerin aynı beceri düzeyine sahip yerel işgücününün ücretlerini azaltırken, farklı beceri düzeyine sahip işgücününün ücretlerini artırabileceğine işaret etmektedir.

İkinci etkinin konusu girişimci göçmenlerin ekonomiye yaptığı katılardır. Başlangıçta ücretli bir işte çalışmak amacıyla bir ülkeye yerleşen göçmenlerden bazıları yıllar içinde kendi işlerini kurmaya başlamaktadır. Öyle ki yerel vatandaşlara nazaran daha girişimci olan göçmenlerin ekonomiye katılan beklenenin üzerinde olabilmektedir (Dabić vd., 2020, s.35). Ayrıca, kendi işini yapan göçmenler (*self-employed entrepreneurs*) ücretli çalışan göçmenlere göre daha iyi kazanç sağlamakta ve yerellerle olan gelir farkını bu sayede azaltmaktadır (Lofstrom, 2004, 192).

* Bu bölümdeki sonuçlar Hollanda İstatistik Bürosu (CBS)'nin kamuoyuna açık olmayan mikro verilerini kullanarak yapılmıştır. Çalışmada sunulan sonuçlar ve görüşler herhangi bir Türk veya Hollandalı kuruluşun görüşlerini yansıtmamakla beraber çalışma, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Doç. Dr., Ticaret Bakanlığı, Orcid: 0000-0003-3979-6387

Atıf/Cite as: Gençosmanoğlu, Ö. T. (2022). Türk göçmenlerin Avrupa ekonomisine etkileri: Hollanda örneği. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 158-187) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Uluslararası göç ve ticaret arasında pozitif bir nedensellik ilişkisinin varlığı artık geniş bir araştırmacı kesimi tarafından kabul edilmektedir. Araştırmalarda göçmen sayısındaki %10'luk bir artışın dış ticareti ortalama olarak %1,5 oranında artırdığı tahmin edilmektedir (Genç, 2014, 18). Bu pozitif ilişki, firmaların göçmen işgücünün sağladığı verimlilik artışı ya da maliyet avantajı gibi mikro ekonomik nedenlere bağlanabilmektedir (Hunt ve Gauthier-Loiselle, 2010, 32). Ayrıca, göçmenlerin ikili ticareti geliştirmeye yardımcı olacağı düşünülen bazı avantajları vardır. Örneğin, göçmenler farklı dilleri konuşabildiği ve her iki ülkenin ürünleri, pazara giriş kuralları, dış ticarete ilişkin kurumsal alt yapı ve uygulamaları hakkında bilgi sahibi olduğu için dış ticarete işlem maliyetini azaltabilmekte, ayrıca etnik ürünlerin talebini artırarak ikili ticaret hacmini büyütebilmektedir (Gould, 1994, 303-304). Avrupa'nın -ya da başka yerlerin- çeşitli ülkelerinde yaşayan Türklerin de bu alanda çok önemli çabalarının olduğu bir gerçektir.

Bununla beraber, bulunan 6,5 milyon civarındaki Türk'ün yaşadığı ülkelerde ekonomiye yukarıda sıraladığımız yönlerden etkileri hakkında çok az araştırma vardır. Emek piyasasında genellikle Türklerin işgücüne katılım sürecine ilave olarak eğitim, kuşak ve cinsiyet gibi faktörlerin istihdama etkisine bakılmıştır. Örneğin, Şen'in (2003) yaptığı çalışmada Almanya Federal İstatistik Bürosu'nun betimsel verilerinden yararlanarak Almanya'ya misafir işgücü olarak giden Türklerin uyum süreci ve Alman ekonomisine katkıları ele alınmıştır. Bahse konu çalışmada, yıllar içinde Türk nüfusunun gelişimi ve sosyo-demografik yapısı (cinsiyet, yaş, bölgelere göre dağılım vb.), Almanya'da oturma, vatandaşlık, eğitim ve medeni durumları ele alınmıştır. Şen (2003, 220-222) çalışmasında ayrıca girişimci Türklerin Alman ekonomisine katkılarına ilişkin önemli bilgiler ortaya koymuştur. Buna göre yazar, Türk girişimci sayısının 1985-2000 döneminde yıllık ortalama %11 oranında ve toplamda %170 artarak 2000 yılında Avrupa'daki toplam 80.600 Türk girişimciden 59.500'ünün Almanya'da faaliyet gösterir hale geldiğini ileri sürmektedir. Yıllık ortalama 116.000 Avro gelir elde eden Türk girişimcilerin Almanya'daki toplam ciroları 25,5 milyar Avro'ya karşılık gelmektedir. Türkler gastronomi, toptan ve perakende ticaret gibi geleneksel sektörlerin yanı sıra inşaat, el sanatları ve hizmet sektörüne yatırım yapmaya başladıkları tespit edilmiştir. Türk şirketleri, Avrupa'da sağladıkları 400.000 istihdama karşılık, Almanya'da 327.000 kişiye iş vermiştir. Diğer taraftan, ülkede birçok sektörün kapanması sonucunda, eğitim ve nitelik eksikliğinin yanı sıra işgücü

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

piyasasındaki ayrımcılığa bağlı olarak, 2000 yılı itibarıyla yaklaşık 150.000 Türk göçmenin işsiz kaldığı ve bunların yabancı işsiz göçmenlerin üçte birini oluşturduğu belirlenmiştir.

Caseau (2012) Türklerin Avusturya'da nasıl göçmen işçiden işveren konuma değiştiğini diğer çalışmalara, anketlere, örnek işletmelere ve gözlemlere dayanarak ele almıştır. Çalışmada inşaat sektöründe çalışan ilk kuşakların yerini zincir mağazalar, restoranlar, temizlik veya bilgisayar firmalarından sorumlu ya da hizmet veya gayrimenkul sektörlerinde kendi işini kuran genç kuşaklara bıraktığını, böylece Türkler arasında yeni bir orta sınıfın ortaya çıktığına işaret etmiştir. Birbirinden farklı özellikler gösteren ve işyeri sayıları 5.000 ila 6.000 arasında olduğu düşünülen Türkler yaşam standartları ve gelirleri bakımından Avusturyalı orta sınıf ile kıyaslanabilir hale gelmiştir. Caseau (2012, 63-65) önemli bir harcama gücüne sahip olan Türklerin Avusturyalı firmaların davranışlarını ve pazarlama stratejilerini etkilediğinin altını çizmiştir. Bahsedilen çalışmada, Türklerin Bosnalı azınlıkla birlikte 500.000 kişilik bir topluluğu meydana getirdiğini, dahası 2050 yılına kadar toplam nüfus içinde %13-%25 arasında bir paya sahip olması beklenen bu grubun ülke ekonomisi açısından muazzam bir ekonomik potansiyel oluşturacağını öne sürmüştür.

Literatürde yer alan sınırlı sayıda diğer çalışmalar ise spesifik konulara yoğunlaşmıştır. Almanya'ya ilişkin panel veri ve *kesikli zaman tehlike hızı modelleri* kullanılarak gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, Türk göçmenlerin yerellere göre geç iş bulduğu, işsizlik oranlarının etnik kökene bağlı olarak değişkenlik gösterdiği, diğer yandan birinci ve ikinci kuşak Türklerin bu sorunu daha çok yaşadığı belirlenmiştir (Uhlendorff ve Zimmermann, 2006, 13-14). Ayrıca, Almanya Sosyo-Ekonomik Panel veri seti esas alınarak yapılan araştırma sonuçlarına bağlı olarak, Türklerin belirli koşullarda iş bulabildiği, mesela Almanlarla dostluk kuran Türklerin işsizlik sürelerinin kısaldığı tespit edilmiştir (Lancee ve Hartung, 2012, 46-47). Zuccotti vd. (2017, 28) Avrupa Sosyal Anketi (2002, 2004, 2006, 2008 ve 2010) ile Avrupa Değerler Çalışması (2008) sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiş ve Batı Avrupa ülkelerindeki Türklerin aynı düzeyde eğitim alan Türkiye'deki muadillerine nazaran daha yüksek bir sosyal statüye ulaşamadıkları ileri sürülmüştür. Constant vd. (2007, 22) Alman Sosyo-ekonomik Panel ve Alman Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü tarafından sağlanan verilerin yardımıyla uyguladıkları *binomial logit modele* dayanılarak Türklerin Batı Avrupa'da diğer göçmenlerle karşılaştırıldığında

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

daha girişimci olduğu ortaya konulmuştur. Girişimcileri (*self-employed*) ve ücretli çalışanları modele farklı tanımlayarak girişimcilik düzeylerini karşılaştıran Hopp ve Martin (2017, 537) benzer sonuçlara ulaşmıştır. El Bouk vd. (2022) Hollanda'da hangi faktörlerin ikinci kuşak genç göçmenlerin girişimci isteklerini belirlediğini 260 Türk ve Faslı göçmen öğrenci örnekleminde yararlanarak tespit etmeye çalışmıştır. Araştırma göçmen kökene sahip Hollandalı bir grubun ayrımcılık nedeniyle halen girişimciliği kendileri için işgücü piyasasındaki çok az fırsatlardan birisi olarak değerlendirmeye devam ettiğini göstermiştir. Bu çalışmanın sonuçları De Lange vd. (2019) tarafından yapılan benzer bir incelemenin sonuçlarıyla uyusmaktadır. Nitekim De Lange vd. (2019) işgücünde yaşanan göçmenlere yönelik ayrımcılığı, göçmenler tarafından girişimciliğin tercih edilmesinde önemli bir motivasyon olarak göstermiştir. Makroekonomik yönden incelemeler ise ağırlıklı olarak işçi gelirlerinin Türk ekonomisine etkilerinden ibarettir. Örneğin, Akkoyunlu ve Kholodilin (2006) Türkiye İstatistik Kurumu, OECD ve Dünya Pazarı Monitörü'nden temin edilen verileri kullanarak göç alan ve göç veren ülkelerin reel gayri safi milli hasılları ile işçi gelirleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak analiz edilerek politika önerileri ortaya koymuşlardır.

Görülebileceği üzere, Türk göçmenlerin emek piyasası, iş dünyası ve dış ticaret bakımından ekonomiye etkilerini ele alan bütüncül bir çalışma henüz yapılmamıştır. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla, makalede Hollanda örneğinden yola çıkarak Türklerin Avrupa ekonomisine etkileri araştırılmıştır. Türk göçmenlerin en çok yaşadığı ülkeler arasında belki Hollanda ilk sırada değildir; ancak ülke nüfusuna oranı açısından en baştaadır. Ayrıca, bahsedilen ekonomik etkilerin araştırılmasında ihtiyaç duyulan kapsamlı veriler mevcuttur.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Öncelikle verilerin kaynağı ve izlenecek yöntem açıklanmaktadır. Sonra Hollanda'nın göçmen nüfusunda Türklerin yeri ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde emek piyasasında Türklerin konumu değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde Türk işverenlerin ve beşinci bölümde Türk girişimcilerin özellikleri anlatılmaktadır. Altıncı bölüm dış ticaret faaliyetleri için ayrılmıştır. Son bölümde sonuçlara yer verilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Veri ve Metodoloji

İstatiksel analiz için Hollanda İstatistik Bürosu (CBS)'nin mikro-veri hizmeti kapsamında yer alan ve yıllık bazda tutulan çok sayıda veri seti kullanılmıştır. Genel nüfus verileri için 1996 yılı kullanılırken diğer analizler için 2010 ve 2018 yılları betimsel istatistikler yoluyla karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bahsedilen veri setleri Hollanda nüfusunun tamamını ve Hollanda'da faaliyet gösteren tüm firmaları içermektedir. Diğer bir ifadeyle, 17 milyon nüfusa sahip Hollanda'nın sosyal güvenlik sisteminde yer alan yaklaşık 9 milyon işgücü ile Hollanda Ticaret Odası (KVK)'nda kayıtlı 1,5 milyon civarında firmanın tamamı çalışmamıza dâhil edilmiştir. Söz konusu veri setlerinde Hollandalı Türkler ayrı bir veri seti olarak ele alınmıştır.

Öncelikle işgücünün etnik kökeni, yaşı, cinsiyeti, eğitimi, ücret geliri, çalışma süresi gibi özelliklerini tespit etmek için CBS'nin İşgücü ve Ücretler, Belediye Kayıtları ve Eğitim ile ilgili mikro-veri tabanlarında yer alan veriler ilişkilendirilmiştir⁴. Ülkedeki işverenlerin ve girişimcilerin (*self-employed entrepreneurs*) göçmen geçmişi, istihdamı, ciroları, sektörleri ve ülke genelindeki dağılımları hakkındaki veriler Belediye Kayıtları, Girişimciler, Ticaret Odası Kayıtları ve Yıllık Vergiler tabloları ilişkilendirilerek elde edilmiştir. Son olarak, işverenlerin ve girişimcilerin dış ticaret verileri Dış Ticaret Kayıtlarından alınmıştır. Böylece, CBS mikro veri setleri girişimcilerin ve firmaların kuşaklara, cinsiyete, sektörler ve ülkedeki coğrafi dağılımlara göre detaylı bir şekilde analiz edilmelerine imkân sağlamıştır. Aynı şekilde, işgücünün kuşaklara, cinsiyete, ücret gelirlerine, eğitim düzeylerine ve ülke genelindeki dağılımlarına ilişkin veriler kapsamlı ve detaylı betimsel istatistiklerin hazırlanmasına imkân vermiştir. Betimsel istatistiklere ilave olarak işgücünün gelir dağılımı *Lorenz Eğrisi* için yapılan hesaplama kullanılarak tahmin edilmiştir. Veri setlerinin özelliğine bağlı olarak *Lorenz Eğrisi*'nin oluşturulmasında Hollanda emek piyasasındaki tüm ücretli çalışanlar yer almıştır.

Bu çalışmayı veri ve yöntem olarak diğerlerinden ayıran önemli bir unsur analizlerde Hollanda nüfusunun, işgücünün ve firmalarının

⁴ Hesaplamalarda çalışanlara ve firmalara ilişkin özelliklerden bilinmeyenler dikkate alınmış, ancak ilgili tablolarda gösterilmemiştir. Bu nedenle alt başlıkların toplamı %100 olmayabilir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

tamamının dikkate alınmasıdır. Ayrıca, söz konusu veriler ilgili kamu kurumları tarafından Hollanda İstatistik Bürosu'na aktarılan ve resmi istatistiklerin hazırlanmasında kullanılan firma ve kişi bazındaki bilgilerden oluşmaktadır. Buna karşılık, literatür kısmında açıklandığı gibi, çoğu çalışmada sonuçlara ulaşmak için değişik ekonometrik modellere dayalı tahmin yöntemlerine ya da mülakat veya anket şeklinde örneklemelere başvurulmuştur.

Analizler, Türkler dahil etnik gruplar ile Hollandalıların karşılaştırılmasının yanı sıra yıllara göre değişimi de içermektedir. Buna göre, ekonomik ve ticari faaliyetler bakımından Türk göçmenler Hollandalılarla karşılaştırılırken, Türklerin ülke ekonomisine katkılarındaki değişimler yıllar itibariyle (2010 ve 2018) incelenmiştir.

Hollandalı Türkler

Türkler ve Hollandalılar arasında yaklaşık dört asır geçmişe uzanan ilişkilerin iki önemli aşaması vardır. İlki 1588 yılında bağımsızlığını ilan eden Hollanda'nın Akdeniz ticaretini güvenceye almak için Osmanlı İmparatorluğuyla siyasi münasebetleri başlatmasıdır (Erdbrink, 2012, 159). Bunun sonucunda, Fransa ve İngiltere'ye benzer şekilde, Hollanda'ya 1612 yılında ilk *abidname-i hümayun* verilerek bazı ticari imtiyazlar tanınmış, böylece Hollandalılar Akdeniz bölgesinde ticari faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Öyle ki ikili ticaret Jules Verne'in 1883 yılında yayımlanan *İnatçı Keraban* romanına bile konu olmuştur. Roman, Hollandalı tütün tüccarı *Van Mitten* ile uşağı *Brmo*'nun önceden tanıdıkları *Keraban Ağa* ile İstanbul'da karşılaşmalarını ve devamında yaşanan serüvenleri anlatmaktadır.

Tablo 1'de görüleceği üzere, Hollanda giderek bir göçmen ülkesi haline gelmiştir. 1996 yılında göçmenler ülke nüfusunun %16,1'ini teşkil ederken, bu oran sürekli artarak 2018 yılında %23,1'e ulaşmıştır. Buna paralel olarak, Türklerin ülke nüfusundaki payı %1,8'den %2,4'e çıkarken, göçmen nüfusu içindeki payı %10'un üzerinde kalmıştır. Buna rağmen, 1996 yılından itibaren Türklerin sayısındaki artış diğer göçmenlerden çok daha yavaştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 1. Hollanda Nüfusu ve Göçmenler (1996-2018)

	Kişi			Artış (%)	
	1996	2010	2018	1996-2018	2010-2018
Genel Nüfus	15.493.889	16.574.989	17.181.084	10,9	3,7
Hollandalı	12.995.174	13.215.386	13.209.225	1,6	0,0
Ülke Nüfusuna Oranı (%)	83,9	79,7	76,9		
Göçmenler	2.498.715	3.359.603	3.971.859	59,0	18,2
Ülke Nüfusuna Oranı (%)	16,1	20,3	23,1		
Türkler	271.514	383.957	404.459	49,0	5,3
Ülke Nüfusuna Oranı (%)	1,8	2,3	2,4		
Göçmen Nüfusuna Oranı (%)	10,9	11,4	10,2		
Göçmen Nüfusundaki Sıralaması	4	1	1		

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Çalışmamızı ilgilendiren esas aşama Hollanda ile 1964 tarihinde imzalanan *İşgücü Anlaşması*'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde hızlı bir ekonomik kalkınma yaşayan Batı Avrupa'daki işgücü ihtiyacı 1961 tarihinden itibaren işgücü anlaşmaları kapsamında kısmen Türkiye'den karşılanmıştır. 1961-1975 döneminde gönderilen toplam 797.434 işçiden 24.894'ü Hollanda'ya gitmiştir (Nakhoul, 2014, s.87). Sonraki dönemlerde Hollanda'daki Türk göçmenlerin sayısı 1996 yılında 271.514'den 2018 yılında 404.459'a çıkmış ve günümüze Türkler Hollanda'da yaşayan en kalabalık göçmen grubu olmuştur (Tablo 1).

Türk İşgücü

Türklerin işgücündeki payları genel nüfustaki ve diğer göçmenlerdeki paylarına nazaran biraz daha azdır. 2010 ve 2018 yıllarında işgücünün sırasıyla %1,9'u (163.098 çalışan) ve %2,1'i (187.525 çalışan) Türklerdir (Tablo 2). Aynı şekilde, genel nüfus içindeki paylarına göre Hollandalı çalışanların oranı daha düşük olup 2010 yılında %78,0 ve 2018 yılında %73,8'dir. Buna karşılık, diğer göçmenler için bu oranlar (sırasıyla %16,8 ve %23,4) daha yüksektir. Söz konusu yıllarda %42,5 ve %46,4 düzeyinde olan Türklerin işgücüne katılım oranları hem diğer göçmenlerin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

(sırasıyla %57,4 ve %53,4) hem de Hollandalıların (sırasıyla %51,2 ve %50,6) oldukça gerisinde kalmıştır.

Türk işgücününün kuşaklar itibarıyla dağılımı diğer göçmenlerin aksine son yıllarda değişmiştir. Türklerin ekseriyetini (%56,6) 2010 yılında birinci kuşak oluştururken, 2018 yılında bu durum ikinci kuşağın (%56,8) lehine dönmüştür. Aynı dönemde, diğer göçmenlerde birinci kuşağın oranı %55,9'dan %66,8'e yükselmiştir. İşgücününün cinsiyete göre dağılımında birinci kuşak göçmenler arasında erkeklerin oranı ikinci kuşağa nazaran daha büyüktür. Diğer yandan, 2010-2018 döneminde birinci kuşak erkek işgücününün oranı Türklerde %62,6'dan %61,3'e düşerken, diğer göçmenlerde %52,8'den %57,0'a artmıştır. İkinci kuşak erkek çalışanların oranları aynı dönemde Türklerde ve diğer göçmenlerde çok az genilemiştir. Hollandalıların cinsiyete göre dağılımı, ikinci kuşak göçmenler gibi hem istikrarlı hem de dengelidir. Nitekim Hollandalı işgücündeki erkeklerin payı 2010 yılında %53,4'ten 2018 yılında %52,5'e çok az düşmüştür.

Tablo 2 . İşgücününün Kuşaklara ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010 ve 2018)

	İstihdam (kişi)		İstihdamdaki Payı (%)		Ortalama Yaş	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018
2010 Toplam	8.525.290	9.056.127	100,0	100,0	39,0	39,5
Hollandalı	6.652.910	6.684.780	78,0	73,8	39,5	40,6
Erkek	3.551.661	3.507.039	53,4	52,5	40,4	41,3
Kadın	3.101.249	3.177.741	46,6	47,5	38,5	39,8
Türk	163.098	187.525	1,9	2,1	32,2	33,9
Birinci Kuşak	92.246	81.071	56,6	43,2	38,3	43,1
Erkek	57.775	49.706	62,6	61,3	39,1	43,9
Kadın	34.471	31.365	37,4	38,7	37,0	41,8
İkinci Kuşak	70.852	106.454	43,4	56,8	24,3	26,9
Erkek	37.092	55.203	52,4	51,9	24,5	27,1
Kadın	33.760	51.251	47,6	48,1	24,1	26,7
Diğer Göçmenler	1.433.734	2.120.062	16,8	23,4	37,2	36,5
Birinci Kuşak	801.482	1.417.039	55,9	66,8	39,0	37,5
Erkek	423.114	807.845	52,8	57,0	39,4	37,2
Kadın	378.368	609.194	47,2	43,0	36,6	37,8
İkinci Kuşak	632.252	756.495	44,1	35,7	34,9	34,7
Erkek	327.774	387.564	51,8	51,2	35,8	35,3
Kadın	304.478	368.931	48,2	48,8	34,1	34,1

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Türk ve yerel işgücü giderek yaşlanırken, diğer göçmenlerin yaş ortalaması düşmüştür. Nitekim 2010-2018 döneminde Hollandalı çalışanların ortalama yaşı 39,5'ten 40,6'ya ve Türklerin yaşı 32,2'den 33,9'a çıkmıştır. Türklere yaş ortalaması birinci kuşakta 38,3'ten 43,1'e ve ikinci kuşakta 24,3'ten 26,9'a çıkmıştır. Diğer göçmenlerin 37,2'den 36,5'e düşen yaş ortalamasında ülkeye ilk kez gelen birinci kuşak göçmenler etkilidir. Bunların yaş ortalamasındaki gerileme birinci kuşakta (39,0'dan 37,5'e) ikinci kuşağa göre (34,9'dan 34,7'ye) daha hızlıdır. Yaş ortalamasındaki gelişmeler cinsiyet bakımından Hollandalılar ve göçmenler açısından benzerdir.

Ücret Gelirleri

Türkler, Hollandalılara ve diğer göçmenlere nazaran daha düşük saatlik ücretlere çalışmaktadır. 2018 yılında Hollandalılar 21,2 Avroya ve diğer göçmenler 18,1 Avroya çalışırken, Türklere 15,7 Avro brüt saatlik ücret ödenmiştir (Tablo 3). Benzer şekilde, söz konusu ücretler 2010 yılında sırasıyla 19,2 Avro, 17,4 Avro ve 13,3 Avro olmuştur. 2018 yılında, birinci kuşak Türklere daha yüksek, diğer göçmenlerde daha düşük saatlik ücretlere çalışmaktadır. 2010-2018 döneminde birinci kuşağın saatlik ücreti Türklere 14,9 Avrodan 18,1 Avroya ve diğer göçmenlerde 17,6 Avrodan 17,9 Avroya yükselmiştir. İkinci kuşağın ücretleri Türklere 11,3 Avrodan 14,0 Avroya ve diğer göçmenlerde 17,3 Avrodan 18,4 Avroya artmıştır. Hollandalı ve göçmen işgücü içinde genel olarak erkeklerin saatlik ücretleri, kadınlarla karşılaştırıldığında, daha yüksektir.

Tablo 3'teki verilere göre Hollandalıların yıllık çalışma süreleri göçmenlerden uzundur. Örneğin, 2018 yılında Hollandalılar 262 gün (*iş günü*), Türklere 232 gün ve diğer göçmenler 226 gün çalışmıştır. Türklerin diğer göçmenlere nazaran çalışma süreleri 2010 yılında daha kısarken, ikinci kuşağın etkisiyle 2018 yılında uzamıştır. Söz konusu dönemde, çalışma süreleri birinci kuşakta 253 günden 262 güne ve ikinci kuşakta 180 günden 208 güne çıkmıştır. Diğer göçmenlerin çalışma sürelerindeki kısalma, mesai 247 günden 223 güne düşen birinci kuşaktan dolayıdır. Kadınların çalışma süreleri işgücü grupları, kuşaklar ve yıllar itibarıyla erkeklerinkinden sürekli olarak kısa kalmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 3 . Ücret Gelirinin Dağılımı (2010 ve 2018)

	Saatlik Brüt Ücret (Avro)		Yıllık Çalışma Süresi (gün)		Yıllık Brüt Ücret (Avro)		Brüt Ücretten Alman Pay (%)	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018	2010	2018
2010 Toplam	18,6	20,3	254	252	28.248	31.730	100,0	100,0
Hollandalı	19,2	21,2	262	262	29.749	33.891	82,2	78,8
Erkek	21,3	23,2	295	294	37.297	41.656	66,9	64,5
Kadın	16,6	18,9	223	226	21.106	25.321	33,1	35,5
Türk	13,3	15,7	222	232	18.490	23.107	1,3	1,5
Birinci Kuşak	14,9	18,1	253	262	22.278	28.432	68,1	53,2
Erkek	15,9	19,0	282	292	26.462	33.201	74,4	71,6
Kadın	13,2	16,6	205	215	15.266	20.873	25,6	28,4
İkinci Kuşak	11,3	14,0	180	208	13.557	19.053	31,9	46,8
Erkek	11,6	14,5	191	225	15.201	21.810	58,7	59,4
Kadın	10,9	13,4	168	190	11.751	16.083	41,3	40,6
Diğer Göçmenler	17,4	18,1	242	226	25.329	25.935	15,1	19,1
Birinci Kuşak	17,6	17,9	247	223	25.217	25.012	55,7	64,5
Erkek	19,2	18,9	265	230	29.383	27.297	61,5	62,2
Kadın	16,8	16,7	228	213	20.559	21.981	38,5	37,8
İkinci Kuşak	17,3	18,4	235	232	25.471	27.766	44,3	38,2
Erkek	19,0	19,8	257	250	30.919	32.747	62,9	60,4
Kadın	15,4	16,9	212	212	19.608	22.533	37,1	39,6

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Bu verilere bağlı olarak, Hollandalıların gelirleri göçmenlerinkini geçmekte, Türkler ortalama bir göçmenden daha az kazanmaktadır. Buna karşılık, 2010-2018 döneminde ücret gelirleri Hollandalılarda ve Türklerde artarken diğer göçmenlerde neredeyse aynı kalmıştır. Buna göre, yıllık ortalama geliri Hollandalılarda 29.749 Avrodan 33.891 Avroya, Türklerde 18.490 Avrodan 23.107 Avroya ve diğer göçmenlerde 25.329 Avrodan 25.935 Avroya yükselmiştir. Türklerin gelirlerindeki artış her iki kuşağa aynı düzeyde yansırken, diğer göçmenlerde birinci kuşağın ücret geliri çok az gerilemiş ve ikinci kuşağın geliri 2.700 Avro civarında artmıştır. Yıllık ücret gelirlerindeki değişimler erkek ve kadın işgücü açısından benzer özellikler taşımakla beraber, kazançlar birinci kuşak diğer göçmenlerde erkekler için düşerken kadınlar için yükselmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Hollandalılar göçmenlere nazaran daha çok kazandığı için ülkedeki toplam ücret gelirindeki payları da büyüktür. 2010 ve 2018 yıllarında, işgücündeki payları %78,0 ve %73,8 olan Hollandalılar toplam ücret gelirininin %82,2'sini ve %78,8'ni elde etmiştir. Aynı yıllarda, işgücündeki %1,9'luk ve %2,1'lik oranlarına karşılık, Türklere toplam ücret gelirininin %1,3'ü ve %1,5'i ayrılmıştır. Yine, diğer göçmenlerin ücretlerden aldığı %15,1 ve %19,1'lik paylar, işgücündeki paylarından (sırasıyla %16,8 ve %23,4) azdır. Diğer taraftan, ücret gelirlerinin dağılımı kuşaklar itibariyle değişmektedir. Örneğin, birinci kuşak Türklere gelirlerden aldığı pay işgücündeki payından yüksek iken, ikinci kuşak göçmenlerde tam tersi bir durum söz konusudur.

Tablo 4. Yüzdeler Dilimlere Göre Ücret Geliri Dağılımı (2010 ve 2018)

	İstihdam (kişi)		Dağılım (%)	
	2010	2018	2010	2018
Hollandalı	6.624.093	6.681.178	78,1	73,8
0-20%	1.175.823	1.157.376	17,8	17,3
20-40%	1.255.234	1.225.402	18,9	18,3
40-60%	1.334.891	1.346.886	20,2	20,2
60-80%	1.401.651	1.450.008	21,2	21,7
80-100%	1.456.494	1.501.506	22,0	22,5
Türk	162.098	187.428	1,9	2,1
0-20%	51.322	50.186	31,7	26,8
20-40%	39.746	47.872	24,5	25,5
40-60%	32.871	37.663	20,3	20,1
60-80%	26.946	33.233	16,6	17,7
80-100%	11.213	18.474	6,9	9,9
Diğer Göçmenler	1.425.690	2.118.737	16,8	23,4
0-20%	342.349	581.264	24,0	27,4
20-40%	312.138	521.195	21,9	24,6
40-60%	297.313	413.034	20,9	19,5
60-80%	256.231	319.748	18,0	15,1
80-100%	217.659	283.496	15,3	13,4

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

İşgücünde gelir dağılımını analiz etmek için tüm çalışanlar ücret gelirlerine göre en düşükten en yükseğe sıralanmış ve %20'lik işgücü dilimlerine bölünmüştür (Tablo 4). Hollandalı çalışanların oranları %20'lik dilimler itibariyle üst dilimlere çıktıkça doğrusal bir biçimde artmaktadır. Hollandalılara karşılık, Türklere ve diğer göçmenler için ücret gelir dağılımı adaletsizdir. Diğer bir deyişle, genel olarak alt gelir gruplarında

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yoğunlaşan göçmenlerin oranları üst gelir gruplarına çıktıkça azalmaktadır. Ancak, gelir dağılımı Türk işgücü açısından daha bozuktur. Örneğin, 2010 yılında en alt dilimdeki Türk çalışanların oranı %31,7 iken, bu oran diğer göçmenlerde %24,0'dür. 2018 yılında, Türklerin gelir dağılımı göreceli olarak düzelmiş ve diğer göçmenlerinkine yaklaşmıştır.

Eğitim Düzeyi

2018 yılı itibarıyla Hollandalı işgücününün %38,4'ü yüksek, %30,0'ı orta ve %6,2'si düşük eğitimlidir (Tablo 5). Diğer göçmenlerde söz konusu oranlar %26,2, %22,9 ve %8,9'dur. Orta düzey eğitimde yoğunlaşan Türklerin %26,5'i yüksek, %39,7'si orta ve %16'4'ü düşük eğitime sahiptir. Türklerin ve diğer göçmenlerin eğitim düzeyleri kuşaklar itibarıyla de fark etmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe birinci kuşak Türklerin oranları düşerken, diğer göçmenlerin oranları artmaktadır. İkinci kuşak işgücününün dağılımında Türkler orta düzey eğitimde yoğunlaşırken, diğer göçmenlerin oranları eğitim düzeyiyle birlikte artmaktadır. Özetle, Türk işgücününün Hollandalılara ve diğer göçmenlere nazaran daha az eğitilmiş olduğu sonucuna varılmaktadır.

Eğitim düzeyiyle ücret gelirleri doğrusal bir şekilde ilişkilidir. Örneğin, yüksek eğitilmiş bir Hollandalı çalışanın ücret kazancı (40.660 Avro) düşük eğitimlinin gelirinin (17.056 Avro) iki katını geçmektedir. Bu fark birinci kuşak Türklerde ve diğer göçmenlerde iki katına yakınken, ikinci kuşakta üç kat civarındadır.

Tablo 5. İşgücününün Eğitim Durumu (2018)

Eğitim Düzeyi	İstihdamdaki Payı (%)			Yıllık Brüt Ücret (Avro)		
	Hollandalı	Türk	Diğer Göçmenler	Hollandalı	Türk	Diğer Göçmenler
Toplam	73,8	2,1	23,4	33.891	23.107	25.935
Yüksek	38,4	26,5	26,2	40.660	28.187	34.316
Orta	30,0	39,7	22,9	22.565	18.152	19.170
Düşük	6,2	16,4	8,9	17.056	16.724	16.083
Birinci Kuşak		43,2	66,8		28.432	25.012
Yüksek		14,8	16,6		38.000	33.602
Orta		25,6	15,2		25.252	21.762
Düşük		26,4	9,6		20.218	18.070
İkinci Kuşak		56,8	35,7		19.053	27.766
Yüksek		35,4	42,2		25.074	34.841
Orta		50,4	35,9		15.411	17.113
Düşük		8,9	7,0		8.794	11.037

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

İşgücünün Ülke Geneline Dağılımı

Türk işgücü ülkenin belirli bölgelerinde yoğunlaşmıştır. 2018 yılı itibarıyla Türklerin %42,6'sı 400 belediyeden 20'sinin sınırları içinde çalışmaktadır (Tablo 6). Amsterdam, Lahey ve Zaanstad belediyeleri Türklerin %20'sinin istihdamına ev sahipliği yapmaktadır. Türklerin en çok tercih ettiği ilk 20 belediyeledi işgücünün ekseriyeti (%54,5) ikinci kuşaktır. Diğer belediyelerde çalışan Türk işgücünün kuşaklara göre dağılımında birinci kuşağın oranı (%28,7) ikinci kuşağinkinden (%25,7) biraz daha yüksektir.

Tablo 6. Türk İşgücünün Belediyelere Göre Dağılımı (2018)

	Toplam	İstihdamın Dağılımı (kişi)			İstihdamın Dağılımı (%)	
		Payı (%)	Birinci Kuşak	İkinci Kuşak	Birinci Kuşak	İkinci Kuşak
Toplam	187.525	100,0	67.291	71.164	35,9	37,9
İlk 20 Belediye	79.855	42,6	36.336	43.519	45,5	54,5
Amsterdam	14.595	7,8	6.798	7.797	46,6	53,4
Rotterdam	11.685	6,2	5.300	6.385	45,4	54,6
's Gravenhage (Lahey)	11.302	6,0	5.847	5.455	51,7	48,3
Zaanstad	5.557	3,0	1.537	4.020	27,7	72,3
Utrecht	5.094	2,7	2.385	2.709	46,8	53,2
Diemen	4.396	2,3	1.591	2.805	36,2	63,8
Haarlemmermeer	3.916	2,1	1.623	2.293	41,4	58,6
Eindhoven	2.780	1,5	1.556	1.224	56,0	44,0
Schiedam	2.434	1,3	1.476	958	60,6	39,4
Diğer Belediyeler	107.670	57,4	30.955	27.645	28,7	25,7

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

İlk 20 arasındaki Lahey, Eindhoven, Schiedam, Tilburg, Arnhem, Almelo ve Uden'de birinci kuşak daha fazladır. Bunlar arasında birinci kuşağın %78,8'lik oranla en yüksek olduğu Uden'i %63,3'lük oranla Almelo ve %60,6'lık oranla Schiedam takip etmektedir. İkinci kuşağın en yüksek olduğu belediyeler sırasıyla Huizen (%80,2), Veghel (%78,6) ve Velsen (%73,6)'dır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Türk İşverenler

Hollanda'daki firmaların (işverenler) etnik dağılımında yöneticilerinin ve/veya ana ortaklarının (*Yönetici-Ortak veya Directeur—grootaandeelhouder*) etnik kimliği dikkate alınmıştır. 2010 yılında 469.112 firmanın %42,7'sinin (200.273 firma) ve 2018 yılında 228.617 firmanın %47,4'ünün (194.894 firma) yönetici-ortağı olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7). Firmaların 2010 yılında %86,9'u (173.961 firma) ve 2018 yılında %85,2'si (194.894 firma) Hollandalılar tarafından işletilmektedir. Türklerin dışındaki göçmen gruplarınca yönetilen firmaların oranı söz konusu dönemde %8,5'den (16.963 firma) %11,1'e (25.301 firma) yükselmiştir. Türklerin firmalarının oranları ise her iki yılda %1 (sırasıyla 1.456 ve 2.686 firma) civarındadır.

Hollandalılarla göçmen gruplar arasında ortaklık genel olarak tercih edilmemektedir. Örneğin, Hollandalılarla Türklerin birlikte işlettiği firmaların sayısı 2010 yılında 65 iken 2018 yılında 73 olmuştur. Hollandalılarla diğer göçmenlerin kurduğu firmaların toplamdaki payı %3'ü geçmediği gibi, bunların sayısı bahsedilen dönemde 5.743'ten 4.445'e gerilemiştir. Hollandalıların Türkler dâhil göçmen gruplarıyla kurduğu firmaların sayısı 400'ün biraz üzerindedir.

Yönetici-ortağı Hollandalı olan firmalar istihdamın 2010 yılında %85,6'sını (1.095.423 çalışan) ve 2018 yılında %84,6'sını (1.095.997 çalışan) sağlamıştır. Bir göçmen grubunun yönettiği firmaların istihdama katkısı söz konusu yıllarda %6,5 (83.554 çalışan) ve %8,3 (108.086 çalışan) düzeyindedir. Türklerin istihdamdaki payı aynı dönemde %1,1'den (13.979 çalışan) %2,0'a (26.341 çalışan) çıkmıştır. Hollandalıların Türkler dışında diğer göçmenlerle yönettiği firmalar toplam işgücünün sırasıyla %4,3'ünü (54.397 çalışan) ve %3,7'ünü (47.752 çalışan) istihdam etmiştir. Hollandalıların göçmenlerle (Türkler dâhil) yaptıkları ortaklıkların istihdamdaki payı çok düşüktür.

Hollandalı firmalar toplam cironun 2010'da %83,3'ünü (200,1 milyar Avro) ve 2018'de %86,7'sini (218,7 milyar Avro) elde etmiştir. Bir göçmen grubunun (Türkler hariç) kazancı toplam cironun 2010 yılında %5,4'üne (13,0 milyar Avro) ve 2018 yılında %7,5'ine (18,8 milyar Avro) tekabül etmektedir. Türkler aynı yıllarda cirodan %0,4 (1,2 milyar Avro) ve %1,1 (2,7 milyar Avro) pay almıştır. Hollandalıların aynı grup göçmenlerin toplam cirodaki payları %6,8'den (16,4 milyar Avro) %2,3'e (7,5 milyar Avro) gerilemiştir. 2010-2018 döneminde, Hollandalıların

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

birden fazla göçmen grubuyla kazancı, toplam cirodaki oranı %0,5'in altında olmak üzere, 914 milyon Avrodan 141 milyon Avroya düşmüştür. Hollandalıların Türklerle yönettikleri firmaların yıllık kazançları 60 milyon Avrodan 104 milyon Avroya yükselmiştir.

Tablo 7. İşverenlerin Ortaklık Yapısına Göre Dağılımı (2010 ve 2018)

	Firma Sayısı		İstihdam (kişi)		Yıllık Ciro (milyon Avro)	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018
Tüm Firmalar	69.112	82.259	6.449.495	6.528.334	904.501	1.104.421
Yönetici-Ortaklı Firmalar	200.273	228.617	1.279.722	1.294.964	241.067	251.785
Hollandalı	173.961	194.894	1.095.423	1.095.997	200.769	218.719
Hollandalı-Bir Göçmen Grubu (Türkler hariç)	5.743	4.445	54.397	47.752	16.428	7.487
Bir Göçmen Grubu (Türkler hariç)	16.963	25.301	83.554	108.086	13.003	18.758
Türkler	1.456	2.686	13.979	26.341	1.169	2.675
Türkler-Hollandalılar	65	73	558	1.835	60	104
Türkler ve/veya Hollandalılar ve/veya Göçmenler	419	429	8.860	7.400	1.386	638

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Hollandalıların yıllık ortalama ciroları 2010-2018 döneminde 1,2 milyar Avro düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, ortalama cirolar Türklerde 802,9 bin Avrodan 995,9 bin Avroya artarken, diğer göçmenlerde 766,6 bin Avrodan 741,4 bin Avroya düşmüştür. Kısacası, ortalama olarak bir Hollandalı işveren Türklerden, Türkler de diğer göçmenlerden daha çok gelir elde etmektedir.

Birinci kuşak Türklerin iş dünyasındaki etkinliği ikinci kuşağa göre yüksek olmakla birlikte, ikinci kuşak işverenlerin sayısında daha hızlı bir artış yaşanmıştır. Nitekim Türk işverenlerin 2010 yılında %21,5'ini oluşturan ikinci kuşağın payı 2018 yılında %37,9'a çıkmıştır (Tablo 8). Buna mukabil, Türkler haricindeki göçmenlerin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

firmaları ekseriyetle ikinci kuşaktan oluşurken, birinci kuşağın payı söz konusu dönemde %41,4'ten %48,4'e yükselmiştir.

Tablo 8'deki veriler, Türklerin dışındaki ikinci kuşak göçmenlerin Hollandalılarla daha çok iş birliği yaptığını göstermektedir. Hollandalılarla ortaklık kuran göçmenler arasında birinci kuşak göçmenlerin oranı 2010-2018 döneminde %15,5'ten %18,0'e artarken, ikinci kuşağın oranı %30 civarında seyretmiştir. İki veya daha fazla göçmene ait firmalarda çoğunluk 2010'da %53,8'lik payla ikinci kuşağa ve 2018'de %51,3'lik payla birinci kuşağa aittir. Türklerle diğer göçmenlerin iş dünyasındaki ortaklığında 2010'da %77,4 olan birinci kuşağın oranı 2018'de %64,6'a düşmüştür.

Tablo 8. İşverenlerin Kuşaklara ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010 ve 2018, %)

	2010			2018		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Hollandalı	0,3	36,4	100,0	61,8	38,1	100,0
Hollandalı-Göçmen (Türkler hariç)	60,9	39,1	100,0	61,7	38,3	100,0
Yerel	66,7	33,3	54,1	69,3	30,7	52,6
Birinci Kuşak	43,5	56,5	15,5	44,1	5,9	18,0
İkinci Kuşak	59,4	40,6	30,4	59,0	41,0	29,4
Bir Göçmen Grubu (Türkler hariç)	82,4	17,6	100,0	80,2	19,8	100,0
Birinci Kuşak	76,8	23,2	41,4	75,6	24,4	48,4
İkinci Kuşak	86,3	13,7	58,6	84,5	15,5	51,6
İki veya Daha Fazla Göçmen Grubu (Türkler hariç)	59,5	40,5	100,0	62,4	37,6	100,0
Birinci Kuşak	52,1	47,9	46,2	59,8	40,2	51,3
İkinci Kuşak	65,8	34,2	53,8	65,3	34,7	48,7
Türkler	87,9	12,1	100,0	86,6	13,4	100,0
Birinci Kuşak	89,6	10,4	78,5	88,5	11,5	62,1
İkinci Kuşak	81,9	18,1	21,5	83,6	16,4	37,9
Türk-Hollandalı	72,0	28,0	100,0	70,2	29,8	100,0
Yerel	68,9	31,1	51,7	60,7	39,3	52,2
Birinci ve İkinci Kuşak	75,4	24,6	48,3	80,5	19,5	47,8
Türk-Diğer Göçmenler	72,6	27,4	100,0	67,7	32,3	100,0
Birinci Kuşak			77,4	73,8	26,2	64,6
İkinci Kuşak			22,6	56,5	43,5	35,4

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

İşverenler içinde erkekler kadınlara karşı baskındır. Erkek işverenlerin payı Hollandalılarda %60 ve Türkler dışındaki göçmenlerde %80 civarındayken, Türklerde %87'yi bulmaktadır. Kuşaklar itibarıyla işverenlerin cinsiyete göre dağılımı benzer bir yapı göstermektedir. Bu durumun tek istisnası 2010 yılında Hollandalılarla ortaklık yapan birinci kuşak göçmenlerdir ki bunlar içinde kadınların oranı (%56,5) erkeklerden büyüktür.

Tablo 9 göçmenlerin istihdamda önceliği kendi gruplarına verdiğini söylemektedir. Örneğin, 2018 yılında Türk işverenlerin istihdamında Hollandalıların oranı %9,3, Türk işgücünün oranı %23,6 ve diğer göçmenlerin oranı %65,0'dır. Diğer göçmenlerin iş verdiği kesim içinde değişik etnik kökenlilerin oranı %57,3, Türklerin oranı %7,4 ve Hollandalıların oranı %34,1'dir.

Tablo 9. İstihdamın Etnik Yapısı (2018)

Ortaklık Yapısı	İstihdam (%) 2018		
	Hollandalı	Türk	Diğer Göçmenler
Toplam	71,9	2,3	25,2
Yönetici-Ortak Sayısı	85,9	1,2	12,5
Çalışan Sayısı	71,5	2,3	25,5
Hollandalı	78,0	1,2	20,0
Yönetici-Ortak Sayısı	100,0		
Çalışan Sayısı	75,2	1,3	22,7
Türk	9,3	23,6	65,0
Yönetici-Ortak Sayısı		100,0	
Çalışan Sayısı	9,7	20,1	67,9
Bir Göçmen Grubu	34,1	7,4	57,3
Yönetici-Ortak Sayısı		10,1	89,9
Çalışan Sayısı	38,2	7,0	53,3

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Sektörlere ve Belediyelere Göre Dağılım

Standart İş Sınıflandırması (*SBI-2008*)'na göre Türklerin yönettiği her beş firmadan biri ticaretle uğraşmaktadır (Tablo 10). Türklerin sektör tercihlerinin yansından fazlasını ticaret, kiralama hizmetleri, finansal kuruluşlar ve inşaat sektörleri oluşturmakla birlikte, yıllar içinde bunların sıralamasında değişiklikler olmuştur. Mesela, 2010'da ilk sırada yer alan kiralama hizmetleri 2018'de ikinci sıraya

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gerilemiştir. Türklerden oluşan işverenler 567 değişik SBI alt sektöründen 372'sinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Türkler Hollandalılarla ticaret ve danışmanlık sektörlerinde iş birliği yapmaktadır. Türkler cirolarının yaklaşık %60'ını ticaret ve kiralama hizmetlerinden kazanmaktadır. Bunların dışında inşaat sektöründen 200 milyon Avro ve danışmanlık sektöründen 85 milyon Avro civarında gelir sağlamaktadır.

Tablo 10. Türk İşverenlerin SBI Sektörlerine Göre Dağılımı (2010 ve 2018)

	Sektör Sayısı	Firma Sayısı		2018 (%)	Yıllık Ciro (milyon Avro)		2018 (%)
		2010	2018		2010	2018	
Toplam	396	1.564	2.817	100,0	1.342,2	2.915,2	100,0
Türk İşverenler	372	1.456	2.686	95,3	1.168,6	2.675,2	91,8
G-Ticaret	137	271	552	19,6	398,0	1.049,5	36,0
N-Kiralama Hizmetleri	24	338	434	15,4	392,3	630,6	21,6
K-Finansal Kuruluşlar	15	182	310	11,0	32,3	30,5	1,0
F-İnşaat	23	171	288	10,2	80,4	194,4	6,7
M-Danışmanlık	22	125	259	9,2	39,6	85,0	2,9
Q-Sağlık	23	39	192	6,8	1,2	6,5	0,2
I-Konaklama ve Gıda		64	166	5,9	37,3	111,1	3,8
H-Nakliye	12	33	135	4,8	33,6	274,9	9,4
Diğerleri	93	170	350	12,5	147,2	292,8	9,9
Türk-Hollandalı	93	65	73	2,6	59,6	104,1	3,6
G-Ticaret	24	17	13	0,5	22,3	19,9	0,7
M-Danışmanlık	12	12	11	0,4	13,4	11,6	0,4

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Ticaret sektöründe faaliyet gösteren Türklerin işlettiği firmaların işgal alanları arasında araç tamiri ve yedek parça satışı (73), gıda ve içecek ticareti (49), süpermarketler (37), mobilya mağazası (32), elektronik ve iletişim ekipmanları satışı

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

(28) toptan meyve ve sebze ticareti (16) ve hazır giyim toptancılığı (13) gelmektedir⁵. Türkler kiralama hizmetleri kapsamında işgücü kiralama ve iş bulma kurumları (267), binaların iç temizliği (49), kredi acenteleri (45) ve özel güvenlik (17) işi yapmaktadır. Danışmanlık sektöründeki Türklerin firmaları organizasyon hizmetlerine (72), finansal olmayan holdinglere (31), mühendislik ve teknik tasarım danışmanlığına (29), yönetim ve iş danışmanlığına (28), hukuk işlerine (24), reklam ajanslarına (16), diğer uzman iş hizmetlerine (14) ve muhasebe bürolarına (13) yöneliktir. Son yıllarda giderek ilgi gören sağlık alanında Türkler, evde bakım hizmetlerine (61), tıp uzmanlığı ve tedavi merkezlerine (45), diş hekimliğine (21) ve çocuk bakımına (13) yatırım yapmıştır. Türkler arasında revaçta olan restoran, kafe, yemekhane vb. işletmeler şeklinde toplam 147 firma bulunmaktadır. Nakliye alanında Türklerin firmalarının faaliyet yaptığı alanlar karayoluyla yük taşımacılığı (62), kurye (36) ve mal taşımacılığına yönelik hizmetlerdir (11).

Tablo 11. Türk İşverenlerin Belediyelere Göre Dağılımı (2010 ve 2018)

Belediyeler	Firma Sayısı		İstihdam		Yıllık Ciro (milyon Avro)	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018
Toplam (246 Belediye)	1.456	2.686	13.979	26.341	1.168,6	2.675,2
İlk 5 Belediye	681	1.288	6.451	12.053	519,2	1.353,3
İlk 5 Belediye (%)	46,8	48,0	46,1	45,8	44,4	50,6
Lahey	229	405	3.099	5.860	154,8	320,2
Rotterdam	225	394	1.867	3.323	214,4	456,3
Amsterdam	161	336	990	1.944	109,9	432,2
Zaanstad	35	80	137	498	20,2	81,1
Utrecht	31	73	358	428	19,9	63,6

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Türk işverenler ülke genelinde işgücünden daha çok yoğunlaşmıştır. 2018 yılı itibarıyla toplam 246 belediye alanında faaliyet gösteren Türklerin firmalarının %48'si Lahey (405 firma), Rotterdam (394 firma), Amsterdam (336 firma), Zaanstad (86 firma) ve Utrecht (73 firma) bölgesindedir. Bu beş belediyede yer alan firmalar Türklerin sağladığı istihdamın %45,8'ini ve cironun %50,6'sını oluşturmaktadır.

⁵ Firma sayıları parantez içinde verilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Diğer yandan, Lahey firma sayısı ve istihdamda ilk sırada olmakla beraber, en büyük cirolar sırasıyla Rotterdam ve Amsterdam'da elde edilmektedir.

Türk Girişimciler

Hollanda'da girişimcilerin (*self-employed entrepreneurs*) sayısı 2010-2018 döneminde neredeyse iki kat artarak 661.584'ten 1.196.559'e çıkmıştır (Tablo 12). Böylece, yıllık ciroları 47,9 milyar Avrodan 57,9 milyar Avroya büyümüştür. Girişimciler genellikle kendilerine iş yaptıklarından ulusal istihdama ilave katkıları oldukça sınırlıdır. 2010-2018 döneminde göçmenlerin yerellere göre daha girişimcidir. Ülkedeki girişimciler içinde Hollandalıların payı %81,2'den %76,7'ye düşerken, Türklerin payı %2,0'dan %2,3'e ve diğer göçmenlerin payı %16,8'den %21,0'a çıkmıştır. Genel olarak her iki kuşak göçmenlerin girişimcilik düzeyi artmıştır. Birinci kuşak Türk girişimcilerin oranı %75,5'ten %56,3'e gerilerken, ikinci kuşağın oranı %24,5'ten %43,7'ye yükselmiştir. Diğer göçmenlerde birinci kuşak girişimcilerin oranı %58 düzeyinde sabittir. Hollandalılar dâhil birinci ve ikinci kuşak erkek girişimcilerin oranı 2010'da %70'e yaklaşırken 2018'de %62'lere gerilemiştir. Birinci ve ikinci kuşak Türk girişimlerde yüksek olan erkeklerin oranı 2010-2018 döneminde azalmıştır (sırasıyla %86,3'ten %83,2).

2010'da girişimcilerin %81,2'sini oluşturan Hollandalılar cirodan %86,4 almış, bahsedilen oranlar 2018 için %76,7'ye karşılık %82,9 olarak gerçekleşmiştir. 2010'da girişimcilerin %16,8'ini oluşturan göçmenlerin (Türkler hariç) cirodan aldıkları pay %11,6 iken, 2018 yılındaki oranlar sırasıyla %21,0 ve %14,6 olmuştur. Türkler için ciro dağılımı daha dengeli olup, girişimciler ve cirodaki payları 2010 yılında aynı düzeyde (%2,0) gerçekleşmiştir. 2018 yılındaki söz konusu oranlar %2,3 ve %2,6'dır. Hollandalı girişimciler genel olarak birinci kuşaktan, birinci kuşak da ikinci kuşaktan çok kazanmaktadır. 2010 yılında, Hollandalıların yıllık geliri 77.000 Avro iken, birinci ve ikinci kuşağın gelirleri 52.901 Avro ve 51.254 Avrodur. 2010-2018 döneminde ciroların küçülmesine bağlı olarak, Hollandalılar, birinci ve ikinci kuşak girişimciler sırasıyla 52.284 Avro, 36.405 Avro ve 34.291 Avro kazanmıştır. Türk girişimciler yıllar geçtikçe gelir açısından daha iyi bir performans göstermiştir. 2010'da 71.358 Avroyla Hollandalılardan az kazanan Türkler, 2018 yılında 53.394 Avroyla Hollandalıların 52.284 Avroluk kazancını geçmiştir. Ayrıca, birinci kuşak Türklerin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ortalama geliri ikinci kuşağınkinden yüksektir. Türklerden daha az ciro yapan diğer göçmenlerde birinci ve ikinci kuşak arasında gelir farkı yok denecek kadar azdır.

Tablo 12. Girişimcilerin Etnik Yapısı (2010 ve 2018)

	Girişimci (Firma ve %)		İstihdam (kişi ve %)		Yıllık Ciro (milyon Avro)		Yıllık Ortalama Ciro (Avro)	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018	2010	2018
Girişimciler								
Toplam	661.584	1.196.559	709.426	1.117.495	47.859	57.884	72.341	48.375
Erkek	68,8	62,1	72,0	65,7	83,6	81,5	87.823	63.459
Kadın	31,2	37,9	28,0	34,3	16,4	18,5	38.142	23.661
Hollandalı	81,2	76,7	80,9	75,7	86,4	82,9	77.000	52.284
Erkek	69,0	61,7	72,2	65,5	84,3	82,1	94.168	69.615
Kadın	31,0	38,3	27,8	34,5	15,7	17,9	38.850	24.404
Birinci Kuşak	11,2	13,6	11,7	14,6	8,2	10,2	52.901	36.405
Erkek	69,6	63,8	72,3	67,0	79,5	79,4	60.431	45.311
Kadın	30,4	36,2	27,7	33,0	20,5	20,6	35.685	20.738
İkinci Kuşak	7,6	9,7	7,3	9,7	5,4	6,9	51.254	34.291
Erkek	66,5	63,2	69,2	65,8	77,5	76,8	59.748	41.688
Kadın	33,5	36,8	30,8	34,2	22,5	23,2	34.420	21.581
Hollandalı	537.132	917.551	574.011	846.016	41.359	47.974	77.000	52.284
Türk	13.285	27.743	17.868	31.709	948	1.481	71.358	53.394
Türk (%)	2,0	2,3	2,5	2,8	2,0	2,6		
Erkek	86,3	83,2	86,8	84,6	89,0	90,0	73.606	57.711
Kadın	13,7	16,8	13,2	15,4	11,0	10,0	57.225	31.967
Birinci Kuşak	75,5	56,3	77,7	59,8	77,2	66,3	72.910	62.840
Erkek	87,9	86,3	88,2	87,5	90,2	92,3	74.892	67.176
Kadın	12,1	13,7	11,8	12,5	9,8	7,7	58.582	35.412
İkinci Kuşak	24,5	43,7	22,3	40,2	22,8	33,7	66.570	41.217
Erkek	81,4	79,2	82,1	80,2	84,8	85,4	69.327	44.409
Kadın	18,6	20,8	17,9	19,8	15,2	14,6	54.486	29.050
Diğer Göçmenler	111.092	251.148	117.469	239.648	5.549	8.427	49.950	33.554
D. Göçmenler (%)	16,8	21,0	16,6	21,4	11,6	14,6		
Erkek	66,2	61,3	68,8	64,1	76,9	76,3	58.066	41.732
Kadın	33,8	38,7	31,2	35,9	23,1	23,7	34.074	20.574
Birinci Kuşak	57,8	58,4	59,1	60,3	57,6	58,5	49.773	33.601
Erkek	66,7	61,3	69,2	64,3	77,0	76,8	57.453	42.053
Kadın	33,3	38,7	30,8	35,7	23,0	23,2	34.379	20.188
İkinci Kuşak	42,2	41,6	40,9	39,7	42,4	41,5	50.192	33.487
Erkek	65,4	61,4	68,2	63,8	76,8	75,6	58.921	41.281
Kadın	34,6	38,6	31,8	36,2	23,2	24,4	33.673	21.115

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Erkek ve kadın girişimcilerin gelirleri arasında uçurum vardır. Örneğin, 2018'de ortalamada bir erkek girişimci 63.459 Avro kazanırken, kadın girişimcinin eline sadece 23.661 Avro geçmektedir. Bu durum, Hollandalıların yanı sıra birinci ve

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ikinci kuşak göçmenler için geçerlidir. Türkler ve diğer göçmenlerde kuşaklar itibarıyla erkek girişimcilerin kazancı kadınlarınkinin yaklaşık iki katıdır.

Türk girişimciler belirli sektörlerde yoğunlaşmış olup, ilk iki sırada gelen inşaat ve ticaret sektörlerindeki girişimci sayısı toplamın %38,4'ünü oluşturmaktadır (Tablo 13). Danışmanlık, nakliye, gastronomi ve gıda sektörleri diğer önemli faaliyet alanları arasında yer almaktadır. 2010-2018 döneminde Türkler giderek inşaat, danışmanlık ve nakliye sektörlerine yönelmiştir. Buna karşılık, kazançlarının önemli bir bölümü halen geleneksel sektörler olan ticaret, konaklama ve gıda sektörlerinden elde edilmektedir. Örneğin, toplam cironun %30,5'ini ticaret ve %15,5'ini konaklama ve gıda sektörleri açıklamaktadır.

Tablo 13. Sektörlere Göre Dağılım (2010 ve 2018)

Sektörler	Girişimciler			Yıllık Ciro (milyon Avro)		
	2010	2018	2018 (%)	2010	2018	2018 (%)
Toplam	13.285	27.743	100	948,0	1.481,3	100
F-İnşaat	2.310	5.949	21,4	107,4	259,6	17,5
G-Ticaret	2.989	4.775	17,2	341,7	451,1	30,5
M-Danışmanlık	928	2.574	9,3	40,8	90,8	6,1
H-Nakliye	614	2.441	8,8	35,4	100,8	6,8
I-Konaklama ve Gıda	1.698	2.086	7,5	158,6	229,2	15,5
Diğerleri	4.746	9.918	36	264	350	24

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Hollanda'da 400 belediyenin 217'sinde 10 ve üzerinde Türk girişimci bulunmaktadır. Buna karşılık, işgücünde ve işverenlerde olduğu gibi, Türk girişimciler sayıca belirli belediyelerde yoğunlaşmıştır. Diğer bir deyişle, girişimcilerin yarısından fazlası (2010'da %54,8 ve 2018'de %55,6) 10 belediyede ekonomik faaliyetlerini sürdürmektedir (Tablo 14). Bunlar içinde Türk girişimcilerin yaklaşık %40'ının bulunduğu Lahey, Amsterdam ve Rotterdam ilk sıralarda yer almaktadır.

Türk girişimcilerin ekonomik aktiviteleri belirli alanlarda (inşaat, ticaret, danışmanlık, nakliye ve konaklama ve gıda sektörleri) yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan, Türk girişimciler açısından bu sektörlerden bazıları daha önemlidir. Örneğin, 2018'de Türklerin yaklaşık %40'ı inşaat ve ticaret sektörleri seçmiştir (Tablo 13). 2010-2018

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

döneminde inşaat sektörüne yönelme olurken, konaklama ve gıda sektörüne olan yatırımlar diğer sektörler nazaran yavaşlamıştır. Ciroların dağılımı bakımından sektörlerin önemi değişmektedir. Türk girişimcilerin kazançlarının %30'u ticaret sektöründen gelmektedir (Tablo 13). İnşaat sektörü %17,5'lik payla ikinci ve konaklama ve gıda sektörü %15,5'lik payla üçüncü sırada gelmektedir. İlk beş sektör ise Türk girişimcilerin kazançlarının %75'inden fazlasını sağlamaktadır.

Tablo 14. Belediyelere Göre Dağılım (2010 ve 2018)

Belediyeler	Sayısı	Girişimciler		Yıllık Ciro (milyon Avro)	
		2010	2018	2010	2018
Toplam	400	13.285	27.743	948,0	1.481,3
10'dan fazla girişimci bulunan belediyeler	183	12.765	27.008	908,7	1.432,7
10'dan az girişimci bulunan belediyeler	217	520	735	39,3	48,7
İlk 10 Belediye	10	7.275	15.438	486,2	780,3
Lahey		2.196	4.481	146,0	215,2
Amsterdam		1.543	3.376	104,3	165,7
Rotterdam		1.638	3.301	106,0	174,1
Diğer Belediyeler	173	5.490	11.570	422,5	652,3

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Söz konusu ilk 10 belediyenin cirodaki payı da yarıdan fazladır (2010'da %51,3 ve 2018'de %52,7). Yine ciroların yaklaşık %38'i Lahey, Amsterdam ve Rotterdam'da kazanılmıştır. Firma sayıları Amsterdam ve Rotterdam'da birbirine yakın olmakla birlikte, Rotterdam'da elde edilen kazanç daha yüksektir. Diğer 7 belediye itibarıyla elde edilen cirolar ilk üçte yer alanların dörtte biri civarındadır.

Türklerin Dış Ticareti

Hollanda'nın coğrafi konumu ve iş kolaylığı sayesinde firmalara dış ticaret açısından geniş imkânlar sunmaktadır. Buna karşılık, Hollandalı ve göçmen işverenlerin dörtte birinden azı ihracat ve/veya ithalat yapmaktadır (Tablo 15)⁶. Bunlar içinde sadece ihracat yapanların oranları oldukça düşüktür. Yönetici-ortağı Hollandalı olan firmaların ticaretten aldığı pay 2010-2019 döneminde %8,6'dan (47,4

Önceki bölümlerdeki analizlere uygun olarak sadece yönetici-ortağı olan firmalar dikkate alınmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

milyar Avro) %7,0'ye (65,8 milyar Avro) düşmüştür. Türklerin yönettiği firmaların dış ticareti 203 milyon Avrodan 569 milyon Avroya ve diğer göçmenlerin dış ticareti 4,6 milyar Avrodan 8,7 milyar Avroya yükselmiştir.

Tablo 15. Dış Ticaret Firmaları (2010 ve 2018)

Firma Türü	2010				2018			
	Adet- %	Milyon Avro			Adet- %	Milyon Avro		
Firma Türü	Firma	İthalat	İhracat	Topla m	Firma	İthalat	İhracat	Topla m
Toplam	204.02 6	274.16 2	278.85 4	553.01 6	315.61 2	441.27 8	497.90 3	939.18 1
Hollandalı	173.96 1	22.523	24.896	47.419	194.89 4	31.781	33.983	65.764
İhracatçı- İthalatçı	11,1				11,0			
İhracatçı	4,0				2,3			
İthalatçı	8,6				14,6			
Türk	1.456	106	97	203	2.686	328	241	569
İhracatçı- İthalatçı	8,2				11,1			
İhracatçı	2,9				2,1			
İthalatçı	10,6				21,0			
Diğer Göçmenler	16.963	2.306	2.295	4.601	25.301	4.140	4.531	8.671
İhracatçı- İthalatçı	10,2				9,8			
İhracatçı	4,4				2,5			
İthalatçı	7,6				15,5			

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

2010-2018 döneminde Türk işverenlerin dış ticaret hacmi iki kattan çok artarak 203,0 milyon Avrodan 568,8 milyon Avroya çıkmıştır (

Tablo 16). İkili ticarete ilk üç sırada komşu ülkeler olan Almanya ve Belçika'nın yanı sıra Türkiye yer almıştır. Dış ticaretin 2010 yılında %24,3'ü Almanya'dan ve %14,0'ü Türkiye'den yapılırken, 2018 yılında %16,1'i Almanya'dan, %9,0'ı Türkiye'den ve %4,6'sı Belçika'dan gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında 4,2 milyar Avro ve 2018 yılında 8,9 milyar Avro olan Türkiye-Hollanda ticaretine Türklerin katkısı yaklaşık %5 oranında sınırlı kalmıştır. Türklerin diğer etnik gruplarla yaptığı ortaklıkların dış ticareti eklendiğinde

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 16'daki veriler çok az değişmektedir.

Tablo 16. Türk İşverenlerin Dış Ticaret Yaptığı Ülkeler (2010 ve 2018)

Dış Ticaret Yapılan Ülkeler	Firma Sayısı		Dış Ticaret (Avro)		Dış Ticaretteki Payı (%)	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018
Toplam	1.456	2.686	202.981.467	568.846.458	100,0	100,0
Almanya	17	31	49.378.195	91.516.378	24,3	16,1
Türkiye	134	263	28.505.222	51.168.808	14,0	9,0
Belçika		26		26.298.429		4,6
Polonya		15		4.169.398		0,7
Fas	11	11	267.147	2.435.888	0,1	0,4
Diğer Ülkeler	155	570	124.830.903	280.708.598	61,5	49,3

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Girişimcilerin dış ticarete olan ilgisi işverenlere göre daha azdır. Nitekim etnik grupların tamamında dış ticaret yapan girişimcilerin oranı %10 civarındadır. Ayrıca, girişimciler ağırlıklı olarak ithalat yapmaktadır. Girişimcilerin dış ticaretinin 2010'da %79,1'ini ve 2018'de %75,8'ini Hollandalı gerçekleştirmiştir. Türk girişimciler için bu oranlar %3'e ve diğer göçmenler için %20'ye yaklaşmaktadır.

Tablo 17. Türk Girişimcilerin Dış Ticaret Firmaları (2010 ve 2018, milyon Avro)

Firma Türü	2010				2018			
	Firma	İthalat	İhracat	Toplam	Firma	İthalat	İhracat	Toplam
Toplam	61.584	1.327,6	1.062,2	2.389,8	1.196.559	2.271,4	1.381,4	3.652,8
Hollandalı	537.132	1.054,5	836,6	1.891,1	917.551	1.740,6	1.028,4	2.769,0
İhracatçı-İthalatçı (%)	1,9	52,4	53,9	53,1	1,5	49,0	72,6	57,8
İhracatçı (%)	2,2		46,1	20,4	1,3		27,4	10,2
İthalatçı (%)	6,4	47,6		26,5	8,5	51,0		32,0
Türk	13.285	36,9	21,6	58,5	27.743	67,5	36,4	103,9
İhracatçı-İthalatçı (%)					1,1	41,1	79,7	
İhracatçı (%)					0,7		20,3	
İthalatçı (%)					9,2	58,9		
Diğer Göçmenler	111.092	235,4	203,8	439,2	251.148	463,0	316,5	779,5

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

İhracatçı-İthalatçı (%)	1,9	65,5	73,5	69,2	1,2	52,1	69,1	59,0
İhracatçı (%)	2,6		37,2	17,3	1,3		30,9	12,6
İthalatçı (%)	6,8	50,5		27,1	8,2	48,0		28,5

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Türk girişimcilerin ikili ticaretinde Türkiye ilk sırada gelmektedir. Türkiye ile ticaret 2010 yılında 11,8 milyon Avrodan 2018 yılında 13,7 milyon Avroya çıkmış, buna rağmen Türk girişimcilerin toplam ticaretinde Türkiye'nin oranı söz konusu dönemde %20,2'den %13,2'ye gerilemiştir. İşverenlerden farklı olarak, Türk girişimciler Çin, Hong-Kong, Hindistan gibi uzak doğu ülkelerini tercih etmektedir. Türk girişimciler Türkiye-Hollanda ikili ticaretinde çok az bir yer tutmaktadır.

Tablo 18. Türk Girişimcilerin Dış Ticaret Yaptığı Ülkeler (2010 ve 2018)

Dış Ticaret Yapılan Ülkeler	Firma Sayısı		Dış Ticaret (Avro)		Dış Ticaretteki Payı (%)	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018
Toplam	13.508	28.337	58.475.365	103.884.246	100,0	100,0
Türkiye	270	440	11.804.242	13.686.312	20,2	13,2
Çin	86	176	2.620.926	3.781.368	4,5	3,6
Hong-Kong	20	115	69.957	754.257	0,1	0,7
Hindistan		13		387.686		0,4
ABD	17	45	175.128	232.271	0,3	0,2
İsviçre		16		110.549		0,1
Bosna-Hersek		10		93.638		0,1
Singapur		16		15.259		

Kaynak: CBS verilerinden hesaplanmıştır.

Sonuç

Türklerin Hollanda ekonomisine katkıları literatürdeki bulgulara uygun olarak pozitifdir. İşgücünden elde edilen ücret gelirleri ile işverenlerin ve girişimcilerin ciroları dikkate alındığında, Türkler Hollanda ekonomisine 2010'da 4,7 milyar ve 2018'de 7,2 milyar Avro katkı sağlamıştır. Diğer yandan, uluslararası göç ve ticaret arasında ortaya konulan nedensellik bağının Türk göçmenler için beklendiği kadar güçlü olmadığı sonucuna varılmıştır. 2010 ve 2018 yıllarında Hollandalı Türk işverenler ve girişimcilerin dış ticaret hacimleri sırasıyla 261,5 milyon ve 672,7 milyon Avro olup,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Türkiye-Hollanda ticaretindeki payları sadece %5 düzeyindedir. Buna göre, Türklerin Hollanda milli gelirine katkısı 2010 yılında %0,8'e ve 2018 yılında %1,1'e karşılık gelmektedir⁷.

Önceki araştırmalarda Türklerin emek piyasasında, başta işsizlik olmak üzere, karşılaştığı sorunlar daha çok uyum sürecinin bir parçası olarak ele alınırken, ilk kez bu çalışmada göçmen işgücü içindeki gelir dağılımları yönünden incelenmiştir. Makaledeki bulgular Türklerin işgücü piyasasındaki ve iş dünyasındaki özellikleri bakımından diğer etnik gruplardan ayrıştığına işaret etmektedir. Türklerin işgücüne katılım oranı Hollandalılardan ve göçmenlerden düşüktür. İşgücünün ekseriyetini Türklerde Hollanda doğumlu ikinci kuşak, diğer göçmenlerde ülkeye ilk kez gelen birinci kuşak oluşturmaktadır. Etnik grupların tamamında erkek işgücü çoğunluğu oluşturmaktadır. Türklerin ücret gelirleri Hollandalılardan daha az kazanan diğer göçmenlerinkinin altındadır. Bahsedilen sonuçların nedenleri arasında, Şen (2003) tarafında da ele alındığı üzere, Türk işgücünün düşük eğitim düzeyi yer almaktadır. Nitekim Hollandalılar ve diğer göçmenler içinde yüksek eğitilmiş işgücünün oranı yüksekken, Türkler orta eğitimde yoğunlaşmıştır. Eğitim ile ücret gelirleri arasındaki pozitif ilişki tüm etnik gruplar için geçerlidir.

Literatürdeki çalışmalar yereller ile göçmenler arasındaki ayrışmayı yalnızca emek piyasası açısından değerlendirmiştir. Bu makale, işverenler ve girişimciler arasındaki var olan ayrışmanın hem yereller ile göçmenler hem de göçmen gruplar arasında olduğunu göstermiştir. Örneğin, Hollandalılar ve göçmenler (Türkler dâhil) mensubu oldukları etnik gruplarla ortaklık yapmayı tercih etmektedir. Hollandalılarla ortaklık yapmaya ikinci kuşak göçmenler (Türkler hariç) birinci kuşağa göre daha yatkındır. Göçmenler istihdamda kendi etnik kökenlerine öncelik vermektedir. Şen (2003) ve Caseau (2012) tarafından tespit edildiği gibi, Türkler Hollandalılara ve diğer göçmenlere göre yıllar içinde daha girişimci bir özellik göstermektedir. Bunun başlıca nedenini istihdamda göçmenlere yönelik ayrımcılığa bağlayan De Lange vd. (2019) ve El Bouk vd. (2022)'ne karşılık, emek piyasasındaki düşük kazançların ve ücret gelirlerinin adaletsiz dağılımının Türklerin girişimciliğe yönelmesinde daha çok etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Birinci kuşak Türk işverenler ve girişimciler ekseriyeti

⁷ CBS verilerine göre Hollanda'nın gayri safi milli geliri 2010 yılında 664,8 milyar Avro ve 2018 yılında 742,8 milyar Avrodur.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

oluşturmakla birlikte, ikinci kuşak giderek payını artırmaktadır. İş dünyasında Hollandalılar firmaların ortalama gelirleri Türklere yaklaşırken, Türkler göçmenlerden daha çok kazanmaktadır. Türkler, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu şekilde, gastronomi, toptan ve perakende ticaret, inşaat ve hizmet sektörünü tercih etmektedir.

Türk girişimcilerin ve işverenlerin buldukları ülkelerdeki dış ticaret faaliyetlerine ilişkin henüz kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu konuyu ilk kez ele alan makalemizde göçmen işverenlerin dış ticaretle uğraşan küçük bir kesiminin ağırlıklı olarak ithalatçı olduğu belirlenmiştir. Almanya'dan sonra en çok Türkiye ile ticaret yapan Türk işverenlerin Türkiye-Hollanda ticaretindeki payları %5 düzeyindedir. Girişimciler içinde dış ticaret yapanların oranı (%10) işverenlere göre düşüktür. Türk girişimcilerin dış ticaretinde Türkiye ilk sırada yer almaktayken, ikili ticaretteki payları sınırlı düzeydedir.

Özetle, iş dünyasında faaliyet göstermeyi tercih eden Türklerin ekonomiye katkısı Hollandalıların düzeyine yaklaşırken, emek piyasasındakilerin katkısı Hollandalıların gerisinde kalmaktadır. Ayrıca, diğer göçmenlerle karşılaştırıldığında, Türkler girişimci ve işveren olmayı seçerse daha yüksek; işgücü olmayı tercih ederse daha düşük bir gelire razı olmaktadır.

Kaynakça

- Akkoyunlu, S., & Kholodilin, K. (2006). *What Affects the Remittances of Turkish Workers: Turkish or German Output?* DIW Discussion Papers, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW), Berlin.
- Caseau, C. (2012). The Power of Migrants, or How Turkish Immigrants Influence the Austrian Economy. *Politeia*, 20(3), 57-66.
- Constant, A., Shachmurove, Y., & Zimmermann, K. F. (2007). What Makes an Entrepreneur and Does it Pay? Native Men, Turks, and Other Migrants in Germany. . *International Migration*, 45, 71-100. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2007.00420.x>
- Dabić, M., Vlačić, B., Paul, J., Dana, L. P., & Sahasranamam, S. (2020). Immigrant entrepreneurship: A review and research agenda. *Journal of*

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Business Research*, 113, 25-38.
doi:<https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.03.013>
- De Lange, T., Berntsen, L., Hanoeman, R., & Kalas, I. (2019). *Ondernemende migranten? Een studie naar ervaren mechanismen van in- en uitsluiting in recht en praktijk*. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Edo, A. (2018). The Impact of Immigration on the Labor Market. *Journal of Economic Surveys*, 33(3), 922-948.
doi:<https://doi.org/10.1111/joes.12300>
- El Bouk, F., Van Geel, M., & Vedder, P. (2022, May). Entrepreneurship: An attractive career path for immigrant vocational students in the Netherlands? The role of negative and positive stimulating factors. *International Journal of Intercultural Relations*, 88, 22-31.
doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2022.03.003>
- Erdbrink, G. (2012). Onyedinci asırda Osmanlı-Hollanda münâsebetlerine bir bakış. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2-3, 159-180.
- Genç, M. (2014). The impact of migration on trade. *IZA World of Labor*.
doi:[doi:10.15185/izawol.82](https://doi.org/10.15185/izawol.82)
- Gould, M. D. (1994). Immigrant Links to the Home Country: Empirical Implications for U.S. Bilateral Trade Flows. *The Review of Economics and Statistics*, 76(2), 302-316. doi:<https://doi.org/10.2307/2109884>
- Hopp, C., & Martin, J. (2017). Does entrepreneurship pay for women and immigrants? A 30 year assessment of the socio-economic impact of entrepreneurial activity in Germany. *Entrepreneurship & Regional Development*, 29(5-6), 517-543. doi: 10.1080/08985626.2017.1299224
- Hunt, J., & Gauthier-Loiselle, M. (2010). How much does immigration boost innovation? *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2(2), 31-56.
- Köksal, N. E. (2006). Determinants and Impact on the Turkish Economy of Remittances. *Topics in Middle Eastern and North African Economies, Electronic Journal*, 8.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Lancee, B., & Hartung, A. (2012). Turkish Migrants and Native Germans Compared: The Effects of Inter-Ethnic and Intra-Ethnic Friendships on the Transition from Unemployment to Work. *International Migration*, 50, 39-54.
- Lofstrom, M. (2004). Labor market assimilation and the self-employment decision of immigrant entrepreneurs. K. F. Zimmermann, & A. Constant içinde, *How Labor Migrants Fare. Population Economics*. Berlin, Heidelberg: Springer. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-540-24753-1_10
- Nakhoul, T. E. (2014). *Uluslararası İşgücü Göçü ve Türkiye*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. <https://www.csgeb.gov.tr/media/1540/tugcenakhoul.pdf> adresinden alındı
- Ottaviano, G. P., & Peri, G. (2012). Rethinking the effect of immigration on wages. *Journal of the European Economic Association*, 10(1), 152-197.
- Peri, G. (2012). The Effect of Immigration on Productivity: Evidence from US States. *The Review of Economics and Statistics*, 94(1), 349-358.
- Sahin, M., Nijkamp, P., & Baycan-Levent, T. (2007). *Migrant entrepreneurship from the perspective of cultural diversity*. Handbook of research on ethnic minority entrepreneurship.
- Şen, F. (2003). The Historical Situation of Turkish Migrants in Germany. *Immigrants & Minorities*, 22(2-3), 208-227. doi: 10.1080/0261928042000244835
- Uhlendorff, A., & Zimmermann, K. F. (2006). *Unemployment Dynamics Among Migrants and Natives*. CEPR Discussion Paper.
- Zuccotti, C., Ganzeboom, H., & Guveli, A. (2017). Has Migration Been Beneficial for Migrants and Their Children?: Comparing Social Mobility of Turks in Western Europe, Turks in Turkey, and Western European Natives. *International Migration Review*, 1(1), 97-126.

İngiltere'ye Göç Etmiş Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Milli Mücadelesindeki Rolü*

Gönül REYHANOĞLU**

Giriş

Yüz yıllardır insanlar daha iyi şartlarda yaşayabilmek için çeşitli sebeplerle yaşadıkları yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Bu göçler gidilen mesafeye ve sınırlara bakılarak ülke sınırları içinde iç göç ya da ülke sınırları dışına çıkılan dış göç şeklinde tanımlanabilir. Göçü; zorunlu veya gönüllü nedenle, çalışmak veya sığınmak amaçlı, yasal veya yasa dışı yollarla yapılan şekilde pek çok ikili başlık altında ele alarak incelemek mümkündür (Yılmaz, 2014: 1686). Ekonomik, sosyal, psikolojik ve siyasal neden ve sonuçları olan göç olgusu, disiplinler arası bir konu olarak görülmektedir. Bireyleri veya toplumsal grupları coğrafi ya da kalıcı olarak yer değiştirmeye yönelten gönüllü ya da zorunlu nedenler olduğu gibi, her göçün kendine özgü sonuçları da bulunmaktadır (Özcan, 2017: 185). Daha iyi bir yaşama kavuşma arzusundan dolayı, insanın bulunduğu mekânı terk etmesine karşılık gelen iradi yani gönüllü göçte, ekonomik olanın belirleyiciliği söz konusu iken; insanın can güvenliği nedeniyle öncelikli olarak sığınacak bir yer arayışı içerisinde olduğu zorunlu göçlerde ise çoğu zaman siyaset daha bir belirleyici bir unsur olmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015: 14).

* Bu bölüm, yazarın “İngiltere’de Yaşayan Kıbrıslı Türkler Üzerine Sosyo Kültürel Yapı Analizi” başlıklı yüksek lisans tezinin güncel kaynaklar ışığında revize edilmiş metninden oluşturularak, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, gonulgokdemir@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3473-3344

Atıf/Cite as: Reyhanoglu, G. (2022). İngiltere’ye göç etmiş Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs milli mücadelesindeki rolü. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 188-207) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Araştırmamız, 1950-2000 yılları arasında İngiltere'ye gitmiş Kıbrıslı Türk göçmenlerin bu tarihi süreçte Kıbrıs'taki milli mücadeleye destek için yaptıklarını konu edinmektedir.

Kıbrıs'tan İngiltere'ye -özellikle Londra'ya- 1930'larda başlayıp 1950'lerden itibaren artarak, iş imkânı, can güvenliği, eğitim, dil öğrenme, tedavi, siyasî sığınma şeklinde tarihlere göre değişen nedenlerle göçler gerçekleşmiştir. Geniş bir tarihi sürece yayılan bu göçlerin hem iradi hem zorunlu olduğu görülür.

Tarihsel olarak bakıldığında, Kıbrıs'ın geçmişte İngiltere'nin bir kolonisi olması Kıbrıslıların ilk elden İngiltere'ye göçlerinde etkili olmuştur (Uysal, 2016: 536). Göçlerin yoğunluğunun diğer nedeni ise, II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Londra'nın sanayi ve hizmet sektöründe birçok elemana ihtiyaç duymasındadır (Uysal, 2016: 539). İlk yıllarda ekonomik sebeplerle ve az sayıda olan göçlere 1958 yılında Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki çatışmanın başlamasıyla çok daha kalabalık gruplar halinde gerçekleşen siyasî nedenli göçler de eklenmiştir (Günsev, 2000; Ömer, 2000).

Ülkede can güvenliğini tehlikede görenler, ekonomik ve sosyal durumu bozuk olanlar kendilerinin ve ailelerinin durumlarını düzeltmek, can güvenliklerini emniyete almak için göç etme yolunu tercih etmişlerdir (Soyer, 2000; Türkay, 1998). İlk yıllarda gidenler, İngiliz pasaportu taşıdıklarından İngiltere'ye girişte sıkıntı yaşamıyorlardı. Ülkelerinin içinde bulunduğu siyasî durum, İngiltere'ye girişte sağlanan kolaylık, bunalmış, korkmuş, yorulmuş olanların göç etmesine bir vesile oluyordu. 1960-1970 yılları arasında hem siyasî hem de ekonomik nedenlerle göçler gerçekleşirken; 1970-1974 yılları Türkiye'deki siyasî olaylar nedeniyle üniversite eğitimlerine devam edemeyenlerin de göç ettiği yıllar olmuştur. 1974-1983 yılları ise 1974 Barış Harekâtı'yla birlikte Yeşil Hat'tın çizilmesi, güneyden kuzeye göç, KKTC'nin kurulması gibi kırılma noktalarıyla meydana gelen siyasî fikirlerde uyuşmazlık sonucu gidenlerin olduğu dönemlerdir. Ancak bu yıllarda göç eski yıllara rağmen oldukça azalmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

1983-2000 yılları üniversite eğitimini tamamlayıp iş bulamayanların ve siyasî noktada sıkıntılar yaşayan sığınmacıların göç ettiği dönemdir.

Rumlar, 1958'den başlayarak 1974 yılı da dâhil, Türklere her konuda büyük bir baskı uygulamışlardır. Çiftçilerin tarlalarında çalışması, çobanların hayvanlarını otlatması, ürünlerin pazarlanması, bir yerden bir yere gitmek, bazı yiyecek ve ilaç malzemelerinin temini gibi birçok konuda kısıtlamalar mevcuttu. Bölge bölge çatışmalar, ölümler, kaçırılmalar da olmaktaydı (Güney, 2000; Batular, 2000; Gültekin, 2000). Halk korkudan evlerinden çıkamıyor, başka köy ve kasabalara gidemiyordu. İşsizlik hat safhalara ulaşmıştı (Hasan H., 2000). Rumlar müthiş bir yıldırma politikası uyguluyorlardı (Güney, 2000). Türkiye'den savunma amaçlı, gizli yollarla silah, malzeme ve gönüllü kişiler gelmekte ancak Rum askerine karşı yetersiz kalmaktaydı. Türklerin silah gücü yok denecek kadar azken yıldırma, soğutma, ülkeden kaçırma politikaları tüm hızıyla devam etmekteydi. İngilizler de Rumların işlerini kolaylaştırarak adadan gitmek isteyenlere yardımcı oluyordu (Erturun, 2000; Hafıye, 2000; Sıtkı, 2000).

Kıbrıs'ta gelecek için şans görmeyenler, kendilerinin, ailelerinin geleceği için göç etmeyi istediler. İngiltere göç için ilk akla gelen ve uygun olan ülkelerdendi. İlk önce bekâr gençler, ardından da evli olup maddi güvencesi olmayanlar gitmeye başladılar (Azer, 2000; Memduh, 1998; Ömer, 2000). Evli olan erkekler gittikten bir süre sonra düzenlerini kurup eşlerini ve çocuklarını da yanlarına aldılar (Hafıye, 2000). Aynı köyden çok kişi gittiğinde bu gidiş arkasında başkalarını da sürüklemekteydi. Gidenlerden haber alma, durumlarının iyi olduğunu, İngiltere'de çok fazla iş olanağı ve para olduğunu duyma yeni gidişleri özendirilmekteydi. Bu yıllarda İngiliz hükümeti de kendine işçi aramaktaydı. Bazı şirketler veya ailelerin davetiye göndermeleri yoluyla İngiltere'ye girilebiliyordu. İlk yıllarda rahatlıkla gidebilmek, ülkesinde sıkıntı içinde olan halka daha da cazip gelmişti (Erturun, 2000).

İngiltere'de, kesin olmamakla beraber 2000 yıllarındaki tespitlerimize göre, 150 bin civarı olduğu telâffuz edilen (Soyer, 2000; Beyoğlu, 2000; Gençsoy, 2000; İsmail S., 1998: 10-11; Sonyel, 1991: 7) Kıbrıslı Türk

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bulunmaktaydı. Güncel rakamlarla 2022’de bu sayının 300-400 bin arası olduğundan bahsedilmektedir.

İngiltere’de yaşayan toplulukların dil, din, kültür açısından farklılığı, buna karşın Kıbrıslı Türklerin azınlık olması, ilk yıllarda göç edenlerin özellikle aynı işyerinde çalışıp aynı bölgede hatta mahallelerde oturmalarına neden olmuştur. Eski göçmenler, yeni gelenleri yanlarına alarak yerleştirmişler, onlara iş bulup sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. Başkalarına ait iş yerlerinde kadın erkek uzun saatler ağır şartlar altında çalışan göçmenlerin bir kısmı, belli bir zaman sonra çalıştıkları iş alanları ve ihtiyaçları paralelinde çeşitli işyerleri açmışlardır. Bu mekânlardan bazıları onlar için hem işyeri hem de bir araya gelinen, görüşülen, birçok faaliyetin koordine edildiği sosyal mekân olma özelliğini taşımıştır. Genel olarak uğraştıkları sektörler restoran, kuru temizleme, bakkal-market, kahvehanecilik, tekstil, kasetçilik, berberlik-kuaförlüktür.

Göçmenler, ekonomik kaygılar ya da can kaygılarıyla geldikleri ülkede ihtiyaçlarını karşılamaya ve yeni hayata uyum sağlamaya çalışmaktaydı. Diğer taraftan ise vatan, aile özlemi, geri bıraktıklarıyla ilgili kaygılarla adadaki siyasî durumları büyük bir dikkatle takipteydiler. Göçmenler, tarihi sürece bakıldığında, adayla hiçbir zaman bağını kesmemiş, çeşitli yollarla adadaki köylüleri, tanıdıkları, akraba ve dostlarıyla iletişim kurmuş, çeşitli kanallarla Kıbrıs’taki siyasî süreci takip etmişlerdir. Romantik bir yaklaşımla ifade edecek olursak “gidenler geride kalanları gözetmiştir.”

1950-1970 yılları arasında mektup, telgraf ve gelen-gidenler aracılığıyla yapılan haberleşme, teknolojinin gelişimiyle birlikte yerini telefona günümüzde sosyal medyaya bırakmıştır (Gökdemir, 2006). İlk yıllarda Kıbrıs’tan, ailelerinden, İngiltere’de görüşemediklerinden haber almak için kahvehane, cemiyet binası, bakkal, market, düğün salonu, sinema, iş yeri gibi sosyal ortamları değerlendiren Kıbrıslı Türkler, sonrasında bunların yanında zaman içinde genişleyen kendilerine ait radyo, gazete ve dergi (günümüzde internet) üzerinden radyo ve TV kanalı imkânlarına da sahip olmuştur. Gazete, dergi, bülten, TV ve radyo kanalları sayesinde de kendi seslerini dünyaya duyurabildiler. Kıbrıslı Türkler milli varlıklarını

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

korumak, seslerini duyurmak amaçlı aynı zamanda milli günler için çeşitli gösteriler ve törenler düzenlemişlerdir.

Güngör'e (1997: 79) göre "millet fertlerinin milli şuur sahibi olmaları, gerçek tarih ortaklığından daha çok, bu tarihi şuurun herkeste veya büyük çoğunlukta bulunmasına bağlıdır." Milli şuur bazı durumlara ve şartlara bağlı olarak birçok toplumda ortaya çıkabilir. İngiltere'deki Kıbrıslı Türklerin milli mücadele yıllarında Kıbrıs için yapmış oldukları faaliyetler, sonraki yıllardaki yardımları ve Kıbrıs'taki olaylara duyarlı oluşları milli şuurun onlarda o dönemin şartları ve durumunda ortaya çıktığını göstermektedir. "Bir insan topluluğunu bir millet haline getirmek, her şeyden önce, onları bir millet olduklarına inandırmakla mümkündür" (Güngör, 1997: 79). Dolayısıyla da buna inanmış insanlar başka bir ülkeye göç etmiş olsa da bu milli şuurla yaşamını sürdürmektedir. Türklerdeki bu milli şuur Türk toplumuna özgü bir yapıyla bazı dönemlerde bilinçaltına itilip, bazı dönemlerde de su yüzüne çıkmaktadır. Bu özellik İngiltere'de yaşayan Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs'taki vatanlarına karşı çeşitli dönemlerdeki tavırlarında da ortaya çıkmaktadır. Bazı dönemlere bu milli şuurla birlik halindeyken; bazı dönemlerde ise kendi içlerinde fikir ayrılıklarına düşerek aralarında gruplaşmalar yaşamışlardır.

1958-1974 yılları arasında, İngiltere de yaşayan Türklerde bu milli şuur canlı olarak kendini göstermiştir. Çünkü bu yıllarda göç etmiş oldukları ülkelerinde akrabalarının can ve mal güvenliği, ayrıca Rumların ENOSİS⁸ fikriyle vatan toprağı da tehlikede idi. Kıbrıslı Türkler endişelerinin ortak paydasında birleşerek bu sorunları bertaraf etmek için mücadele etmişlerdir. Kıbrıs'taki Türkler adada Rum ve İngilizlerle çeşitli çatışmalarla mücadele içindeyken; İngiltere'deki Türkler de buna paralel bir mücadele içinde olmuşlardır (Gençsoy, 2000).

⁸ Kıbrıs adasındaki İngiliz sömürge yönetiminin sonlandırılarak adanın Yunanistan'a bağlanması için kurulmuş olan Kıbrıslı Rumlara ait silahlı bir örgüttür.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Yöntem

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olan gözlem ve görüşmeyi içeren saha araştırmasına dayanmaktadır. Londra'da Kıbrıslı Türklerin gündelik ve törensel hayatları çeşitli mekânlarda gözlemlenmiş, göçmenlerle kartopu tekniğiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Londra, Kıbrıslı Türklerin neredeyse %80'e yakınının yerleştiği şehir sıfatını taşıdığından, çalışma evreni başkent Londra'dır. Londra'daki göçmenler yanında ayrıca bilginin geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak adına Kıbrıs'a dönüş yapmış, orada akrabası olan, kısa süreliğine ziyaret için gitmiş olanlarla da görüşmeler yapılmıştır. Literatür taraması ile de sözlü kültürün geçerliliği ve güvenilirliği kontrol edilmiştir.

Milli Mücadeleye Destek ve Varlığı Kurumsallaştırmak

Kıbrıslı Türkler İngiltere'deki varlıklarını korumak ve devam ettirmek için bazı dernek ve merkezler kurmuşlardır. Göçmen bir grubun dâhil olabileceği bu kurum ve kuruluşların varlığı, pek çok etnik grubun yaşadığı büyük bir şehirde onlara bir varlık olma, bir güç oluşturabilme imkânı vermiştir. Bir araya gelerek grup oluşturma, seslerini duyurabilecekleri, söz söyleyebilecekleri bilincini de oluşturmuştur.

Kıbrıslı Türklerin ilk kurdukları dernek Kıbrıs Türk Cemiyeti'ydi. Bunun yanında konsey altında toplanan ve konsey dışı olan pek çok vakıf, dernek, cemiyet, okul ve kurum söz konusudur. Derneklerin birçoğunun ismi, etnik ve dini kimliği, Kıbrıs'taki kasaba ve köyleri hatırlatmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Kıbrıs Türk Kültür Derneği, Ergazililer Cemiyeti, Erenköy Mücahitler Derneği, Mehmetçik Yardım Sevenler Derneği, Mustafa Kemal Derneği, İngiltere Kuzey Kıbrıs Türk Toplum Birliği, Kıbrıs Türk Cemiyeti Kadınlar Kolu, İngiltere İslam Türk Vakfı, Yeşilirmaklılar Derneği, Bafılalar Cemiyeti, Aksu Türk Birliği, Kıbrıs Türk Güzel Sanatlar Derneği.

Bu kurum ve kuruluşlar, İngiltere de yaşayan Türkler için; halkı eğitme, bilinçlendirme, iş bulma, ev bulma, sağlıklı ilgili sorunlarda destekleme, sanatsal faaliyetlere destek, haberleşme, spor ve eğitim

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

faaliyetlerini organize etme, öğrencileri maddi manevi desteklemek, hukuksal haklarını savunma, siyasî varlıklarını ortaya koyma, dini anlamda güçlendirme vb. faaliyetleri özellikle yapmaktaydı.

Kıbrıs'ta 1958, 1963, 1974 yıllarıyla merkezileşen çatışmaların olduğu dönemlerde göçmenler Kıbrıs'a yardımları bu derneklerden koordine etmiştir. Kıbrıs Türk Cemiyeti'yle başlayan kurumlaşma, Türk dili okulları ardından Kıbrıs'taki köy veya kasabalarının adını verdikleri futbol takımlarıyla Kıbrıslı Türklere hizmet veren birçok kurum ve kuruluşun oluşmasına imkân sağlamıştır. Azınlık olmanın, adada geride bırakılanların can ve mal güvenliğinin tehlikede olmasının bu yapıların merkezi motivasyon noktasını oluşturduğu söylenebilir.

Kıbrıslı Türklerin Sesi Olmak

Kıbrıslı Türklerin kurdukları ilk ve önemli cemiyetlerden olan Kıbrıs Türk Cemiyeti kuruluş amaçları doğrultusunda çeşitli alanlarda siyasal ve sosyal aktiviteler düzenlemiş, diğer vakıf, dernek ve kuruluşlara da öncülük etmiştir. Kurum ve kuruluşlar, Kıbrıslı Türklerin hayatında milli birlik oluşturma, Türk basınında ve yabancı basında varlığını duyurmak, haberleşme, protesto, miting ve yardım kampanyalarının koordine edildiği yer olma bağlamında merkezi bir öneme sahiptir.

Kıbrıs'ta yaşanan siyasî haksızlıklara, genel olarak da dünyada Türklere yapılan haksızlıklara karşı durmak, haksız kararları engellemek, kendilerini dünyaya tanıtmak (Günsev H., 2000), dikkatleri üzerlerine çekmek amacıyla Kıbrıslı Türkler çeşitli dönemlere protesto yürüyüşleri ve mitingler düzenlemişlerdir.

Kıbrıslı Türklerin "Güvercinlik" adını vererek bir anlamda yerleştirdikleri Trafalgar Square meydanı (Londra merkezde), Kıbrıslı Türklerin merkez kabul edip, toplandıkları bir yerdi. Bunun yanında yine buraya yakın, Hyde Park Corner (Londra'da büyük yeşil bir park) de toplanılan diğer bir yerdi. Genellikle mitingler Westend'den başlayıp meclis binasına kadar sürmekte veya yürüyüş yapılmadan doğrudan Trafalgar Square'da da mitin yapılabilmekteydi (Aşık, 2000). Bu etkinlikler, 1953-1974

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yılları arasında ve 1974-2000 yılları arasında yapılmış olan protesto ve mitingler şeklinde iki temel tarihi aralık olarak ele alınabilir.

1953-1974 Yılları Arasında Protesto ve Mitingler

1953'te EOKA'nın⁹ düzenlediği saldırı, yıldırma ve katliamları takiben çeşitli zamanlarda (özellikle pazar günleri) Kıbrıs Türk Cemiyeti merkezli olarak "Ya taksim ya ölüm!" sloganlı yürüyüşler yapılmıştır. Büyük kalabalıkların toplandığı bu yürüyüşlere kadınlar ve erkekler birlikte katılmışlardır (Örgüven, 1998; Salih, 2000; Yağız, 2000).

Rumların Kıbrıs'ın tamamını istediği dönemlerde Kıbrıslı Türkler de "taksim" olması için meclis binası önünde son bulan yürüyüşler yapmaktaydılar. Trafalgar Square'ın olduğu yerde 1958-1965 yıllarında Türkler büyük kalabalıklar halinde toplanarak Türk bayrakları ve pankartlarla gösteriler yapmışlardır. Rumların "ENOSİS" isteğine karşılık Türkler "taksim" istemekteydiler (Hasan F., 2000). Sonraki yıllarda, 1964 yıllarına denk gelen Makarios döneminde, yapılan yürüyüşler hem çok büyük hem de oldukça dikkat çekiciydi (Günsev, 2000; Sükan, 2000). Bu dönemlerden sonraki dönemlerde bu kadar ses getiren yürüyüşler yapılmamıştır (Güney, 2000). Yürüyüşlerdeki tepkilerin şiddeti, Kıbrıs'taki olayların olumsuzluğuyla paralel şekilde olmaktadır.

1974 olayları başladığı zamanlarda yine birçok protesto yürüyüşü ve miting yapılmıştır. Bu yürüyüş ve mitingler Hyde Park ve Trafalgar Square civarında olmuştur. Yürüyüş ve protestolar, Kıbrıs olaylarına paralel, Kıbrıs konusunda İngiliz kamuoyunun ve dünyanın dikkatini çekebilmek ve gerçekleri yansıtabilmek amacıyla yapılmıştır. Halk İngiliz yönetiminin adada kalmasını, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmemesini istemekte ve bu konuları içeren sloganlar atmaktaydı (Ali, 2000; Gençsoy, 2000; Güney, 2000; Özulu, 2000; Yağız, 2000).

⁹ Kıbrıs adasındaki İngiliz sömürge yönetiminin sonlandırılarak adanın Yunanistan'a bağlanması için kurulmuş olan Kıbrıslı Rumlara ait silahlı bir örgüttür.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

1974-2000 Yılları Arasında Protesto ve Mitingler

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası adada yeşil hat çizilmesi ve her iki toplumun ayrı yerlerde yaşamasına rağmen siyasî platformda Kıbrıslı Türkler aleyhine verilen haksız kararlar, bunun yanında sınır olayları bağlamında meydana gelen bayrağa, Türk sınırına saldırı ve yürüyüşler, sınırdaki askerlerin şehit edilmesi gibi olayların gerçekleşmesiyle protesto etmek amaçlı olarak yürüyüşler, mitingler düzenlenmiştir (Kanathı, 2000). Bununla birlikte millî bayramların (20 Temmuz, 29 Ekim, 30 Ağustos, 15 Kasım vb.) olduğu zamanlar da hem kutlama amaçlı hem de Kıbrıslı Türklerin varlığını ve sesini duyurmak amaçlı tören, yürüyüş ve mitingler yapılmıştır.

Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren 1988 yılında II. Elizabeth'in davetlisi olarak İngiltere'ye geldiği zaman kraliçenin sarayı önünde yürüyüş yapılmıştır. Yürüyüşler ve protestolar zaman zaman Yunan büyükelçiliğinin önünde de yapılmaktaydı (Güney, 2000). Özellikle Kıbrıs'ta olay çıktığı dönemlerde veya Rumlar sorun çıkardığı zamanlarda, dernek ve vakıfların organizasyonu ile Kıbrıs halkı bir araya gelmekte ve protesto yürüyüşleri yapmaktaydı. Göçmen olmaları ve ülkelerinden uzak olmalarına rağmen halk Kıbrıs'taki olayları yakından takip etme konusunda hassas davranmaktaydı. Herhangi bir yürüyüş protesto veya toplantı olduğu zaman bu olay radyo ve gazeteler aracılığıyla halka duyurulmaktaydı (Aşık, 2000). Kimi zaman protestolar Rum ve Türk göçmenleri karşı karşıya getirecek kadar şiddetlenmiştir. Sözlü kaynakların aktarımına göre Kıbrıs'ta meydana gelen "Derinya Olayları"nın Londra'daki yansıması Rum ve Türklerin karşılıklı birbirlerinin dükkânlarını taşlaması, kavgalar, küfürleşmeler, sonrasında uzun bir süre birbirlerine selam vermemesi şeklinde eyleme dönüşmüştür. Gençler üzeri yazılı tişörtler ve el broşürleri bastırarak bunları dükkanlara ve çeşitli yerlere dağıtmışlar veya asmışlardır (Aşık, 2000; Halil, 2000; Kupittin, 2000).

1998 yılında Rum Cumhurbaşkanı Kleridis Londra'ya geldiği zaman yine toplanıp gösteri yapılmıştır (Gençsoy, 1998). 2000'li yıllarda Ten Dowling Street'te İngiltere başbakanının evinin önünde bir grup genç

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

üzerinde KKTC ve T.C. bayrakları asılı bir çadırda 24 saat nöbet tutmuş ve Kıbrıs konusunu protesto etmiştir (Gençsoy, 2000). Giderek şiddeti ve sıklığı azalan şekilde miting ve protestolar devam etmiştir.

1950-1974 ve 1974-2000 olarak iki ayırdığımız dönemde Kıbrıslı Türklerin bu tür faaliyetlere katılımını karşılaştıracak olursak, sözlü kaynaklara göre 1974 ve öncesi dönemlerde yapılan miting, gösteri ve yürüyüşlere tüm aile bir arada toplanıp büyük kalabalıklar halinde giderken; 1974 yılından sonra katılım sayısında büyük bir düşüş olduğu, gidenlerin daha çok dernekler çevresinden veya siyasetle uğraşan kişilerden meydana geldiği söylenebilir.

Kıbrıs'ta olayların olduğu dönemlerde de ayrıca Kıbrıs davasıyla ilgili olarak çeşitli adlarla bültenler çıkarılmaktaydı. Ülkedeki milletvekillerine Kıbrıs davasını, halkın sorunlarını anlatmak, onları durumdan haberdar etmek, farkındalık yaratarak bir şekilde taraftar toplamak amacıyla zarflara konulan bültenlerin bir kısmı milletvekillerinin parlamentodaki postalarına da bırakılmaktaydı (Güney, 2000). Bununla birlikte çeşitli tarihlerde amaçlar doğrultusunda konferanslar verilmiş, mitingler ve kültür faaliyetleri düzenlenmiştir. Kıbrıs ile ilgili basında çıkan haberleri takip ederek bu haberlere yanıt vermek, çıkan yanlış haberleri düzeltmek de dernek ve cemiyetlerin çalışmaları arasında yer almıştır (Gençsoy, 2000). Derneklerin aynı zamanda Kıbrıs davası hakkında TV, radyo gibi çeşitli kanallarla halkı bilinçlendirme çalışmaları da yaptığı bilinmektedir

Gönüllü Asker Olarak Kıbrıs'a Gitmek

1963-1974 tarih aralığında Kıbrıs'taki siyasî karışıklıklar artınca İngiltere'den Kıbrıs'a savaşmak için gitmek amacıyla gönüllü gruplar oluşturulur. Derneklerin organizasyonunu yaptığı bu gidiş olaylarında gidenlerin sayıları sözlü kaynaklardan derlendiğinden ve artık yavaş yavaş bir halk anlatısı, efsane olma konumuna geldiğinden tam olarak kesin bir rakam elde edilememiştir. Sözlü kaynaklara göre, 1963'deki olaylarda İngiltere'deki Mücahitler Derneği'nin organizasyonu ile toplanan elli

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gönüllü Kıbrıs Türkü, Kıbrıs'ta savaşmak amacıyla Kıbrıs'tan gelen TMT¹⁰ gönüllüleriyle birlikte yola çıkarak Türkiye'ye gider. Orada kendilerine katılan kırk kişiyle birlikte Kıbrıs'a ulaşılır. İngiltere'de yemin¹¹ verdirilerek adaya getirilen gönüllülerden altısı Erenköy'deki çarpışmalarda şehit olur (Gençsoy, 1998; Güney, 2000; Günsev, 2000; Özpastırmacı, 2000).

Yine sözlü kaynaklara göre, ilk giden doksan kişinin durumuyla ilgili olarak adadan herhangi bir haber gelmeyince, 1964'de iki Kıbrıslı Türk seksen kişi daha toplayıp kendi masraflarını karşılayarak Ankara üzerinden adaya giderler. Ancak adadaki çatışmalar küçük çaplı olduğundan ayrıca gelen gönüllülerin silah ve askerlik tecrübesi olmadığından savaşmalarına izin verilmez. Gelenlerin bir kısmı yardımcı polis olarak yazılır, büyük çoğunluğu da geri dönmek zorunda kalır (Güney, 2000). Yine sözlü kaynaklara göre 1974 yılında da benzer bir Kıbrıs'a gitme girişimi olmuştur, ancak Türkiye askeri "gelmeleri gerekli değil" gerekçesiyle gönüllülere izin vermez. Bu dönemdeki Kıbrıs'a ulaşma girişiminde küçük gruplar halinde Türkiye'ye kadar gidilir ancak izin verilmediğinden geri dönülür (İbrahim, 2000). İngiltere'deki Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'tan kilometrelerce uzakta can ve mal güvenlikleri sağlanmışken, kendi imkânlarıyla kalkıp Kıbrıs'a giderek mücadeleye katılmaları, silah altına girmek istemeleri, hatta şehit düşmeleri, göçmenlerin vatanlarına olan derin bağlılıklarının ve sevgilerinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Londra'ya Gelen Devlet Büyüklerine Destek Vermek

1950-1974 yılları arasında Kıbrıs ve Türkiye'den gelen siyasî liderler, milli mücadele için merkez olarak Kıbrıslılara ait dernek ve cemiyetleri kullanmaktaydılar. Londra'ya herhangi bir devlet büyüğü geleceği zaman buradan haber alınarak karşılamaya gidilmekteydi. Gençsoy'un (1998) verdiği bilgilere göre, 1959 yılında Adnan Menderes Londra'ya anlaşma için gittiği zaman cemiyet için kendisinden yardım istenmiştir. Bu yardım isteğinden sonra da Adnan Menderes bina için kendi bütçesinden yardım yapmıştır.

¹⁰ Türk Mukavemet Teşkilatı

¹¹ Kıbrıslı Türkler o dönemde Kıbrıs'ta savaşmak için, silah ve bayrak üzerine yemin vererek mücahit olmaktadır (Gökdemir, 200:169).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Yine başka bir zaman dilimi içerisinde İngiltere'ye gelen Adnan Menderes'in uçağının düşme tehlikesi geçirmesi Kıbrıslı Türkler arasında büyük telaşa neden olmuş ve kazadan kurtulanların tedavi sürecinde büyük gruplar halinde hastanede yanlarında olunmuştur (Sıtkı, 2000). Sözlü kaynaklara göre 1963-64 yıllarında İsmet İnönü İngiltere'ye geldiği zaman da Türkler havaalanında toplanıp bayraklarla kendisini karşılamışlardır (Azer, 2000). Tüm bu bahsedilen tarihi olaylar o dönemde göçmen olan azınlığın seslerini dünyaya duyurmak, varlıklarını korumak amaçlı gerçekleşmiştir.

Dr. Fazıl Küçük, Rauf Denктаş, Adnan Menderes, İsmet İnönü gibi devlet büyükleri çeşitli nedenlerle İngiltere'ye gittiklerinde törenle, karşılanmış ve ağırlanmış oldukları kaydedilmiştir. Özellikle, Kıbrıslı Türklerin liderleri olan Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş Londra'ya geldiğinde cemiyet binasını merkez olarak kullandıkları kaynak kişilerce ifade edilmiştir (Gençsoy, 1998; Günsev, 2000). Kıbrıs Türklerin önderlerinden olan Dr. Fazıl Küçük'ün Londra'ya geldiği zaman arabalarla konvoylar oluşturup havaalanına karşılamaya gidilmekteydi. Bunun yanında Rauf Denктаş'ın Dilek adlı kızı rahmetli olduğu dönemde de toplu halde cenaze törenine gidilerek bu büyük acı paylaşılmıştır (Sıtkı, 2000). Sadece karşılama ve cemiyet binasında ağırlamak değil aynı zamanda onların her türlü ihtiyacını da yine Londra'da yaşayan göçmen Kıbrıslı Türkler karşılamışlardır. Tüm bunlar bir taraftan birlik olmak diğer taraftan milli mücadeleye destek işlevlerini yüklenmiştir.

Kıbrıs'a Para ve İhtiyaç Yardımı Yapmak

1950-1974 tarih aralığında Kıbrıs'ta 1953 yılından itibaren olayların patlak vermesiyle birlikte Rumlarla Türklerin arasında küçük çaplı çatışmalar başlamış, bunun yanında mal ve can güvenliği sürekli tehdit altında olan insanların kendilerini korumak ihtiyaçları ortaya çıkmıştı. Bu yıllardan itibaren silah ihtiyacı yanında, ev ve köylerinden çıkma olanakları olmadığından halkın yiyecek, giyecek, mazot ve yaşamak için diğer gerekli olan ihtiyaçların alınması için yardıma ihtiyaçları ortaya çıkmaya başlamıştı.

Sözlü kaynakların aktarımına göre, Kıbrıs'taki duruma duyarlı olan İngiltere'deki Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Türk Cemiyeti ve diğer dernekler

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

aracılığıyla bir yardım kampanyası başlatmışlardır. Bu yardım kampanyasını o yıllarda İngiltere'ye bir araştırma yapmak için gelen bir kişi yürütmekteydi. Yardımlar evler veya işyerleri gezilerek toplanmaktaydı. Haftalıklarını alan pek çok Kıbrıslı Türk maaşlarının bir kısmını Kıbrıs'taki halkın silah, yiyecek ve giyecek türü ihtiyaçlarının karşılanması için vermektedir (Ali, 2000; Gençsoy, 2000; Hakkı, 2000; Hasan H., 2000). Bu yardımın başka bir şekli de 1963'lü yıllarda Türkiye'nin açtığı Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na yardım amaçlı "kendi uçağını kendin yap" kampanyası için yapılmıştır (Gençsoy, 2000; İbrahim, 2000; İzzet, 2000). Bu çalışmalar sadece bununla da kalmayıp 1960-1970 tarih aralığında sinema kiralayarak yardım amaçlı Türk filmlerinin gösterime konmasıyla da yapılmıştır. Filmi seyretmeye gelenler yardım amaçlı olduğundan bilet fiyatının fazlasını dahi ödemektedirler (Güney, 2000; Özulu, 2000). Yardımlar için bir araya gelmek, birlikte çalışmak milli birliği de güçlendirmektedir.

Sözlü kaynakların aktarımına göre, yine 1960'lı yıllarda Kıbrıs'a geri dönmek isteyen ancak maddî durumu iyi olmayanlar için birkaç kez uygun fiyatlı uçak bileti ayarlanmıştır. Sadece maddî yardım olarak değil, adada kuzeyden güneye göç sırasında her şeyini geride bırakmış ailelere yardım olarak kıyafetler (Ali, 2000) de gönderilmiştir. Daha sonraki yıllarda da Kıbrıs'taki köylerine camii, sağlık ocağı, çocuk parkı yaptıran köylerin futbol takımlarını güçlendirmek için destekleyen köylüler olmuştur. Köye herhangi bir yenilik yapılması gerektiğinde İngiltere'deki Türklere haber verilmiş onlar da köylüler arası dayanışmayla yardım toplayıp göndermiştir (Hasan B., 2000; Mehmet, 2000; Sıtkı, 2000). Ancak yardımlar sadece dernek ve kuruluşların halka toplu yardımı şeklinde sınırlı kalmamış kişiler göç ettikleri dönemden itibaren kendi ailelerine de bire bir yardım göndermiştir (Gençsoy, 2000).

1974-2000 tarih aralığındaki yardımların, 1974 Barış Harekâtı sonrasında farklı bir boyutla da olsa devam ettiğini görülmüştür. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası kuzeye yerleşen Türkler, ablukanın kalkmasıyla diğer köylere ürünü satabilme, savaş sonrası iş olanaklarının doğması, Türkiye'den gelen yardımlar sayesinde maddî açıdan rahatlamıştır. Bununla birlikte savaş olmadığı için doğal olarak silah almak için de paraya olan ihtiyaç durumu

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ortadan kalkmıştır. Tüm bu nedenlerle de yardımların boyutu değişmiş oluyordu.

Milli mücadele yıllarındaki yardımlar yanında Kıbrıs'ta Girne ormanlarının yandığı yıl (1995-1996) bir yardım kampanyası düzenlenmiş, tüm personeli Türk olan "Reacen Sea" adlı salonun sahibi bir Kıbrıslı Türk salonunu diskoya çevirerek gençler için parti düzenlemiştir. Bu partiye Türk gençleri büyük ilgi göstermiştir. Birçok kişi hem eğlenip hem de uzun zamandır görüşemediği tanıdıklarıyla görüşmüştür. Bu eğlencede toplanılan para ağaç dikilmesi için Kıbrıs'a göndermiştir (Yağız, 2000).

Bu yıllarda yardım kampanyalarının birçoğu cemiyetler, vakıf, dernek ve Londra Türk Radyosu merkezli olmaktaydı. Savaş sonrası Kıbrıs'taki köyleri kalkındırmak amaçlı çay partisi, balo türü etkinlikler düzenlenmiştir. Burada toplanan paralarla da o köyün herhangi bir ihtiyacı karşılanmıştır. Önceleri Kıbrıs'ta var olan ihtiyaç için para gönderilirken daha sonraları yapılan bazı suiistimler nedeniyle doğrudan ihtiyaç olan nesneyi almak yoluna gidilmiştir. Birçok köye cenaze arabası alınmış, sağlık ocağı kurulmuştur, Gazimağusa Hastanesi'ne ambulans alınmıştır. (Yaşarkurt H., 2000). İngiltere'de veya Türkiye'de ameliyat olması gereken kişilere de yardımcı olunmuştur (Kupittin, 2000; Halil, 2000). Düzenlenen bu yardım çaylarına veya balolara halk büyük ilgi göstermekte, ellerinden geldiğince gitmeye, yardımcı olmaya çalışmaktaydılar (Kanatlı, 2000). Tüm hafta yoğun bir şekilde çalışan insanlar, hafta sonları düzenlenen bu yardım balolarına giderek stres atıp eğlenmekte, ülkeleri için faydalı bir şey yapmış olmanın huzurunu yaşamaktaydılar (Yaşarkurt B., 2000). Yardım balolarının, yardım yanında kişilerin bireysel veya ailesel varlıklarını sergileme, bir araya gelme, görüşme, millet olma bilincini yeniden yaşama gibi çeşitli açık ve kapalı işlevleri bulunmaktaydı. İngiltere'ye göçen Kıbrıslılar tarafından Kıbrıs'a yapılan yardımlar Kıbrıs'takileri maddi ve manevi olarak rahatlatırken; kendileri için de birlik olma, kimliği yeniden inşa etme, güç haline gelme vb. işlevler görmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Sonuç

KKTC'nin kurulmasıyla, Kıbrıs'taki halkın ekonomik durumunun İngiltere'de yaşayan göçmenlerin birçoğundan çok daha iyi olduğu görülür. Bu şartlarda da Kıbrıs'taki Türklerin maddî herhangi bir yardım alabilecekleri sınırlı durumlar mevcut olmuştur. Ancak yardımlar sadece maddi olarak düşünülmemelidir. Bir cumhuriyet olan KKTC'nin ve Rumlarla yaşanan sıkıntıların uluslararası platformda tanıtılması, yaşananların anlatılmasına her dönemde ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki başta bahsetmiş olduğumuz milli şuur görüldüğü üzere çeşitli dönemlerde farklı şekillerde kendini göstermektedir. İngiltere'de yaşayan Kıbrıslı Türkler vatanlarından uzak olsalar da dönemin özelliklerine göre artan ve azalan şekilde kendilerini temsil eden dernek, merkez, spor kulübü ve okullar aracılığıyla varlığı kurumsallaştırmak, gönüllü asker olarak Kıbrıs'a gitmek, Kıbrıs'tan Londra'ya gelen devlet büyüklerine destek vermek, Kıbrıs'a para ve ihtiyaç nesnesi yardımı yapmak şeklinde çeşitli çalışmalarla milli mücadeleyi ve Kıbrıs'ın kalkınmasını desteklemeye çalışmışlardır.

Genel itibarıyla siyasî ve ekonomik nedenlerle vatanlarından göç etmiş bir halkın, geride kalanları için yapmış olduğu mücadele ve desteği anlatmak “gidenler ve geride kalanlar” bağlamında göç olgusuna farklı bir yaklaşım olmuştur diye düşünüyoruz.

Kaynakça

- Ali, M. (2000). Yaşı 75 (K), işi emekli fabrika işçisi, doğum yeri Leymosun, eğitim durumu okuma yazma bilmiyor, olan kaynak kişiyle 8.8.2000 tarihinde Londra'da (Edmonton Green) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Aşık, H. (2000). Yaşı 35 (E), işi şoför, doğum yeri Gazimağusa olan, kaynak kişiyle 15.3.2000 tarihinde Gazimağusa'da Hasan Esen'in yaptığı görüşme notlarıdır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Azer, H. (2000). Yaşı 60 (E), işi emekli işçi, eğitim durumu lise mezunu olan kaynak kişiyle 23.12.2000 tarihinde Lefke'de Emine Ersen'in yaptığı görüşme notlarıdır.
- Batular, C. (2000). Yaşı 50 (K), işi terzi, doğum yeri Vuda olan kaynak kişiyle 2000 tarihinde Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) Akova'da (Gazimağusa) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Beyoğlu, M. (2000). KKTC Kültür Ataşesi. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Londra Temsilciliği'nde Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9), 9-22.
- Ertorun, N. (2000). Yaşı 65 (1933) (K), işi ev hanımı (terzi), doğum yeri Vuda olan kaynak kişiyle 1.12.2000 tarihinde Akova'da (Gazimağusa) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Gençsoy, M. (1998). (E), Kıbrıs Türk Cemiyeti Başkanı-Emekli mühendis, doğum yeri Pelistirona, eğitim durumu üniversite mezunu, olan kaynak kişiyle 2.8.1998 tarihinde Londra'da (West End-Kıbrıs Türk Cemiyeti) Gıdem Meren'in'in yaptığı görüşme notlarıdır.
- Gençsoy, M. (2000). (E), Kıbrıs Türk Cemiyeti Başkanı-Emekli mühendis, doğum yeri Pelisritona eğitim durumu üniversite mezunu, olan kaynak kişiyle 14.9.2000 tarihinde Londra'da (West End-Kıbrıs Türk Cemiyeti) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Gökdemir, G. (2000). Mücahit yemini. *Rauf Denктаş'a Armağan (164-170)*, Ankara: Turan Kültür Vakfı.
- Gökdemir, G. (2001). *İngiltere'de yaşayan Kıbrıslı Türkler üzerine sosyo-kültürel yapı analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Gökdemir, G. (2006). İngiltere'de yaşayan Kıbrıslı Türklerin ana kültüre bağlılığında iletişim araçlarının folkloristik bağlamdaki işlevi. *Türkbilig*, 12, 173-184.
- Gültekin, H. (2000). Yaşı 78 (E), işi emekli öğretmen (Türk Çiftçiler Birliği Başkanı), doğum yeri Balıkesir, eğitim durumu üniversite mezunu, olan kaynak kişiyle 2000 tarihinde Balıkesir'de/KKTC'de Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Güney, H. R. (2000). Dt: 18.2.1932 (E), işi iş adamı (kitap satış, mezarlık sahibi), doğum yeri Dağaşan (Reça), eğitim durumu kolej mezunu, olan kaynak kişiyle 7.9.2000 tarihinde Brookwood'da (Waterloo Mezarlığı/Londra) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Güngör, E. (1997). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Günsev, H. (2000). Yaşı 51 (E), işi DAÜ'de öğretim görevlisi (Bilgisayar), doğum yeri Vuda, olan kaynak kişiyle 26.5.2000 tarihinde Gazimağusa'da Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Hafıye, Z. (2000). Yaşı 52 (1937) (K), işi hayvancılık (Fabrikada çeşitli işlerde çalıştı), eğitim durumu ilkokul mezunu olan kaynak kişiyle 16.10.2000 tarihinde Akova'da (Gazimağusa) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Hakkı (Akaner) N. (2000). Yaşı 70, işi emekli şoför, doğum yeri Lefkoşa, eğitim durumu ilkokul mezunu olan kaynak kişiyle 3.8.2000 tarihinde Londra'da Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Halil (Güryay), S. (2000). Yaşı 50 (1950) (B), işi terzi (şu an hamur işleri yapmaktadır), doğum yeri Lefkara, eğitim durumu ilkokul mezunu olan kaynak kişiyle 2. 8. 2000 tarihinde Londra'da (Edmonton Green) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Hasan (Behiç), H. (2000). Yaşı 65(B), işi terzi, doğum yeri Komikebir (Büyük konuk) ,eğitim durumu ilkokul mezunu olan kaynak

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- kişiyile 2.9.2000 tarihinde Londra'da (Green Lane) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Hasan, F. (2000). Yaşı 57 (E), işi demir yollarından emekli, doğum yeri Geçitkale, eğitim durumu ilkokul olan kaynak kişiyile 11.9.2000 tarihinde Londra'da (Enfield) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- İbrahim, T. (2000). Yaşı 48 (E), işi sosyal yardım danışmanı (Elektrik Mühendisi) eğitim dununu üniversite mezunu olan kaynak kişiyile 13.9.2000 tarihinde Londra' da (Fore Street-ETCA) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- İsmail, S. (1998). *150 Soruda Kıbrıs Türk sorunu*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- İzzet; Y. (2000). Yaşı 62 (K), işi terzi, doğum yeri Alatürke (Alendirigo), eğitim durumu ilkokul mezunu olan kaynak kişiyile 31.08.2000 tarihinde Londra' da (Edmonton Green) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Kanatlı, H. (2000). Yaşı 69 (1931)(E), işi yayıncı, doğum yeri Baf olan kaynak kişiyile 18.4.2000 tarihinde Lefkoşa'da (BRT) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Kupittin, M. (2000). Yaşı 36 (E), işi ilkokul öğretmeni, doğum yeri Lefkoşa olan kaynak kişiyile 14.4.2000 tarihinde Lefkoşa'da Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Mehmet, M. (2000). Yaşı 57 (E), işi hırdavat dükkânı sahibi(marangoz), doğum yeri Altınova, eğitim durumu lise mezunu olan kaynak kişiyile 11.9.2000 tarihinde Londra' da (Enfield) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Memduh, B. (1998). Yaşı 45 (1953)(E) işi restoran da işletmeci, eğitim durumu ilkokul mezunu, doğum yeri Limasol (Yalova-Historbu) olan kaynak kişiyile 17.8.1998 tarihinde Londra'da Gıdem Meren'in yaptığı görüşme notlarıdır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Ömer, Ş. (2000). Yaşı 65 (1934) (E), işi lokantacı (emekli) ,doğum yeri Vuda olan kaynak kişiyle 5.12.2000 tarihinde Akova'da (Gazimağusa) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Örgüven, Y. M. (1998). Yaşı 70 (E), işi emekli işçi, doğum yeri Ablanda, eğitim durumu ilkokul olan kaynak kişiyle 3.8.1998 tarihinde Londra'da Gıdem Meren'in yaptığı görüşme notlarıdır.
- Özcan, E. ve Deniz, E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- Özpastırmacı, M. (2000) Yaşı 75 (E), işi pastırmacı, eğitim durumu ilkokul mezunu olan kaynak kişiyle 02.03.2000/28.10.2000 tarihlerinde Akova'da (Gazimağusa) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Özulu, M. (2000). Yaşı 67 (E), işi emekli (ticaret, toptancılık), sinema işletmecisi, eğitim durumu ilkokul mezunu olan kaynak kişiyle 12.9.2000 tarihinde Londra'da (Ricmond Hill) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Salih, A. (2000). Yaşı 63 (E), işi restoran işletmecisi, doğum yeri Vuda, eğitim durumu lise mezunu olan kaynak kişiyle 7.8.2000 tarihinde Londra'da Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Sıtkı, D. (2000). Yaşı 70 (E), işi terzi(emekli) , doğum yeri Geçitkale, eğitim durumu okuma yazma bilir olan kaynak kişiyle 11.9.2000 tarihinde Londra'da (Enfield) Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Sonyel, R. (1991). *Settles and refugees in Cyprus*. London: Cyprus Turkish Association Puphcations.
- Soyer, M. A. (1998). Yaşı 55 (E), işi emekli (fabrikada şef), eğitim durumu lise mezunu olan kaynak kişiyle 20.12.1998 tarihinde Hasan Soyer'in Tuzla'da (Gazimağusa) yaptığı görüşme notlarıdır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Sükan, M. (2000). Yaşı 53 (E), işi işletmeci olan kaynak kişiyle 2000 tarihinde Gazimağusa'da Hilal Pilli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.
- Türkay, O. (1998). Yaşı 71 (E), işi şair, gazeteci, doğum yeri Ozanköy, olan kaynak kişiyle 3.8.1998 tarihinde Londra'da Gıdem Meren'in yaptığı görüşme notlarıdır.
- Uysal, A. (2016). Londra'daki Türk Nüfusun Mekânsal Dağılımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 534-565.
- Yağız, G.T. (2000). Yaşı 23 (1977)(K), işi İngilizce öğretmeni, doğum yeri Londra olan kaynak kişiyle 2000 tarihinde Gazimağusa'da Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Yaşarkurt, B. (2000). Yaşı 27, işi ev hanımı (Ticaretle uğraşıyor), eğitim durumu lise mezunu, doğum yeri Larnaka, olan kaynak kişiyle 7.4.2000 tarihinde İskele'de Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Yaşarkurt, H. (2000). Yaşı 29, işi ticaret (emekli subay) doğum yeri Akıncılar, olan kaynak kişiyle 7.4.2000 tarihinde İskele'de Gönül Gökdemir'in (Reyhanoğlu) yaptığı görüşme notlarıdır.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic İstanbul*, 9(2), 1685-1704.

Longing or Belonging: The Case of Bulgaria Turks*

Zeyneb ERSAYIN**

Introduction

The immigrants, whether they migrated voluntarily or compulsorily, usually have the feeling of longing for their homeland in a way which may lessen with time but never ends. They try to set up new lives in a new country and try to establish a belonging to it. This general situation is true for Bulgaria Turks too, but not complete. Because they have this kind of feelings for the both sides: they long for Turkey when they are in Bulgaria even if they had never seen the country before and after they migrated to Turkey, they miss their old lives in Bulgaria. The concept of belonging is also complicated for them. They are Turks anyway but they were minorities in Bulgaria and migrants in Turkey.

This study aims to examine the social and economic conditions of Bulgaria Turks before and after migrating to Turkey and relate its findings with the integration process. Departing from the experiences of migrants who migrated to Turkey at different periods and under different circumstances, the differences and/or similarities of their situations are investigated. Those analyses are focused on the migrants' thoughts and feelings about Turkey and Bulgaria before the migration and for the first years of migration. These thoughts and feelings are also analyzed to infer their senses of identity. Using all those findings, the main question that this

* This section was presented as an oral presentation at the 2nd International Migration Congress held online between 20-22 May 2022. In addition, this study was passed through the iThenticate program and the determined similarity rate was deemed appropriate for publication.

** Head of Department, Ministry of Industry and Technology, zersayin@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8766-1570

Atıf/Cite as: Ersayın, Z. (2022). Longing or belonging: The case of Bulgaria Turks. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 208-223) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

study tries to answer is whether the economic and social integration process differ among Bulgaria Turks who migrated at different periods (1949-50, 1989 and after 1990).

Since migration and integration of the migrants is a live topic in Turkey and in the world, remembering and getting feedback from the Bulgaria Turks' case is important for shaping our points of view as citizens, academicians and politicians.

In the following section, concepts of integration and identity are mentioned as the theoretical framework within the purpose of this study. While section three gives brief information about the migration history between Turkey and Bulgaria, section four summarizes the methodology utilized within the study. Findings and analysis about the results of the interviews are discussed in the fifth section and the sixth section involves concluding remarks.

Theoretical framework

In this study, dual feelings of Bulgaria Turks about longing and belonging are discussed within the theoretical concepts of integration and identity. The social and economic lives in Bulgaria before the migration and in Turkey after migration, the things that they long for about their old lives and about the imagined life in Turkey are explored in order to deduce insights about their level of integration. On the other hand, their feelings about where they belong and what non-migrants think about where they belong to are examined within the concept of identity.

Integration is one of the most important and broad concepts related with migration because, it includes and affects almost every aspect of the lives of the migrants and non-migrants. It is more than finding a secure place to live, as Penninx and Garcés-Mascareñas (2016: 11) state, it is about finding a home, a job to earn life, accessing to education, health service and people to interact and cooperate with. Although there is no generally accepted definition for integration, it can be thought in the sense of socio-economic inclusion of migrants, and their socio-cultural adaptation (Saharso, 2019: 1). Penninx (2019: 6) adds legal-political and religious

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

dimensions and defines integration as; “the process of becoming an accepted part of society” (Pennix, 2019: 5). This definition draws attention to the role of non-migrants as well as migrants in the integration process. While migrants try to adopt the norms and values of the host society, it is the host society not to make discrimination and accept them in addition to the institutions of the host country for proving the needs.

Thus, integration is a two-sided concept or including the country of origin even three-sided (EC, 2011: 6). Ager and Strang (2008: 184) specify key components of integration as; achievement and access to employment, housing, education and health; means and obtainment of citizenship and rights; social connection within and between groups within the community and overcoming structural barriers to such connection related to language, culture and the local environment. When analyzing the level of integration of migrants these components are comprehensive enough to cover the important aspects of integration.

Although the integration process or the covert discrimination may remain forever to some extent, but for the migrants this process may wane with the feeling normal and feeling at home. And for the non-migrants, it ends with accepting the differences, seeing them as identical to themselves or as equals even if they are different.

Another important issue here is the concept of identity. According to Tajfel and Turner (1979: 60) social groups define people as similar to or different from the members of other groups. This disposition of comparing similar or different, better or worse constitutes social identity which is “individual’s self-image that individuals derive from the social categories to which perceives himself as belonging” (Tajfel and Turner, 1979: 59). It can be defined as the process of how individuals and groups consider, and position themselves in relation to others according to social categories such as gender, sexuality, ethnicity, culture, race, nation, age, class and occupation (La Barbera, 2015: 9).

The term “social identity” comprises all kinds of social group belongings but those categories can also be considered separately such as

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

religious identity, ethnic identity or racial identity. For example, ethnic identity refers to a sense of collective identity based on the perception that the individual shares a common heritage with a particular group including history, language, rituals, preference for music and food (Bhugra, 2004: 133). But it is difficult to distinguish between racial, ethnic, cultural and other kinds of identities and there may be overlaps within those categories though. So, identity can be considered as a relative and comparable concept which can be analyzed within different identity categories depending on the context.

According to Valentine and Sporton (2009: 736), identity is not just how the individual recognize himself/herself as belonging to a group, it is also dependent to the extent how others accept or recognize this identity. Within the context of migration, the most important aspect of identity is the status that migrants preserve in any given place and time in the process of adopting into a new community (Horenczyk et al, 2014: 206). Individuals may/may not adopt the criteria that are shared by the members of a group and develop a sense of belonging to it. And their level of adaptation determines their degree of belonging.

Within the purpose of this study level of integration is analyzed under the dimensions that Ager and Strang (2008: 166) specified: employment, housing, education and health; citizenship and rights; social connection; and language, culture and the local environment. For the analysis of identity, the emphasis is placed on how migrants see themselves and how non-migrants recognize them as Valentine and Sporton (2009: 747-748) indicates. It is also proper to specify that integration and identity concepts within the case of Bulgaria Turks are examined comparatively about the experiences both in Bulgaria and in Turkey.

Brief history of migration relations between Turkey and Bulgaria

With the expansion of Ottoman Empire, Turks first migrated to Bulgaria around the 14th century and established new lives of their own there (İnanç and Yazıcı, 2018: 2). Due to the assimilation campaigns that took place in the 19th century, many Turks had to migrate back.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Immigration from Bulgaria to Turkey started with the Berlin Treaty which was signed in 1978 following Ottoman-Russia War and which paved the way for the establishment of Bulgaria as a state. During that time about one million Turks were exiled from their lands in order to establish a homogeneous nation for the new state (İnanç and Yazıcı, 2018: 79). Similarly, after the Balkan Wars (1912-1913) about 200,000 people had to leave their lands and migrate (Çolak, 2003: 116).

Migration flows from Bulgaria continued during the Turkish Republic periods, too. Following the agreement in 1925 between Bulgaria and Turkey allowing voluntary resettlement, around 100,000; after the outbreak of communism in Bulgaria around 155,000 between 1950-1951; and after the treaty to unite separated families between 50,000 and 130,000 Turks in 1968 left Bulgaria (Parla, 2003: 562). The last exodus happened in 1989 because of the exorbitant and brutal assimilation activities of communist leaders, more than 300,000 Turks had to migrate to Turkey, leaving all their possessions.

Migration from Bulgaria to Turkey continued after 1989 but not in mass amounts. Those migration movements usually involve the ones that could not manage to cross the borders during 1989 because the borders were open for a limited time and the ones that want to migrate because of economic reasons. Although there are some political reasons behind the migration waves all the times, when it is thought from the individuals' perspectives, they mostly migrated to save their lives especially for those who migrated before 1990s.

Methodology

In order to reveal and interpret the thoughts and feelings of Bulgaria Turks within the frame of this study, semi-structured phone interviews were conducted for data collection. Being an originally Bulgaria Turk myself, I preferred to start from my own network; my close and distant relatives. Although my first respondent, Necmiye, came to Turkey in very late 1949 as a 5-year-old child, she had grown up with her father's real-life stories. On the other hand, I am glad to interview my second respondent, Tenzile,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

because she was 20 years old at the time of migration in 1950, who may be one of the last live witness of 1950 migrations at a proper age to be able to understand every aspect of migration. On the other hand, my third respondent, Necla, is a 1989 migrant and was at 13 years old at that time. It is also very striking to see the migration process from a teenager's point of view. I enlarged my respondent group with the help of her and interviewed two more women, Aysun and Vasfiye both whom migrated to Turkey in 1992. The details of the respondents are shown in Table 1 below. I also would like to add that I used nicknames for the purpose of confidentiality and give their years of migration and their ages at the time of migration in parenthesis in the following parts.

Table 1. Participant Profile

	Name	Age	Year of migration	Age at the time of migration	First settled city in Turkey	Settled city now	Date of the interview
Participant 1	Necmiye	78	1949	5	Istanbul	Ankara	13.12.2021
Participant 2	Tenzile	92	1950	20	Bursa	Bursa	08.12.2021
Participant 3	Necla	46	1989	13	Istanbul	Istanbul	07.12.2021
Participant 4	Aysun	81	1992	51	Istanbul	Istanbul	14.12.2021
Participant 5	Vasfiye	62	1992	32	Istanbul	Istanbul	03.12.2021

All the respondents are first generation migrants and women. Although this study does not aim to explore gender relations of migration in the first place, it is an opportunity to reveal the experiences, feelings and thoughts that migrant women have had.

It is appropriate to divide the respondents into two groups; one is my own network and the other is the people that I don't know. My experience with the first group was both very astonishing and refreshing because although I knew some parts already, I had never approached to their migration experience professionally. While interviewing this group, I also had some difficulties asking questions about their economic conditions in Bulgaria and Turkey, because I thought that those questions might be too

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

personal and might be embarrassing for them. On the other hand, since Tenzile is very old and has some problems with hearing, phone interview didn't work at the beginning but with the help of her son we managed to conduct it.

For the interviews with the second group, reflexivity worked well. Starting conversation with expressing that I am a Bulgaria Turk originally too, made them more open for answering the questions. They also asked questions about my parents which made the interview go more warmly. Especially when asking the questions about their acceptance by domestic people in Turkey, being a Bulgaria Turk as the researcher made not only me but also them to feel comfortable.

One last note from the interview experience is that since it was their first interviews, they were very exciting and nervous about expressing themselves wrongly. But in my opinion, these 30-40 minutes interviews made them very relieved because they never had the chance of expressing their feelings and thoughts about the migration process in such a detailed way before the interviews.

Findings and analysis

Within the theoretical framework of this study level of integration and identity perceptions in both Bulgaria and Turkey are analyzed after briefly mentioning their migration decisions.

Migration decision

Although they migrated to Turkey in different years, Necmiye, Tenzile and Necla can all be considered as forced migrants. Necmiye and Tenzile migrated to Turkey at similar periods; 1949 and 1950. They both faced the similar oppression of communist regime. Necmiye's situation even the worst because her father, who was the principal of a Turkish high school, was committed to heavy imprisonment for five months which was very hard both for her whole family. His only crime was that he had a notebook with the addresses of some people from Turkey. When his sentence was over, they came to Turkey as soon as possible. Because of

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

these kinds of persecutions Necmiye and Tenzile escaped to Turkey with their families and never thought of going back. Tenzile said: *We were grateful that we were saved, we never said we would come back.* Although Necla migrated in 1989 at the age of 13, she and her family wanted to escape from the persecution as well and decided to migrate permanently. . She said: *My father told us at the beginning that even if we die, there is no going back.* And she added: *It was really bad before the migration. Your dear friends suddenly call you by your Bulgarian name. Although I was little, I remember it very well, it really had touched my blood, I had cried all day.*

On the other hand, Aysun and Vasfiye migrated to Turkey in 1992. Since the borders were open for a limited time, Vasfiye and her family couldn't catch up with the migration flow in 1989. And Aysun couldn't make it at time either, because her husband was dead and she couldn't bare it on her own. They faced difficult situations because of the oppressions as well. Vasfiye said: *I had to change my own name when I was in the hospital, when I had just given birth prematurely in 1985. The police had taken my eldest son and husband at night, you would either change your name or be beaten, prisoned, whatever comes to your mind.* She added: *They spread that we would poison their children. My neighbor who came every day and wanted sugar and eggs did not knock on my door for a month, she believed that my husband was going to hurt her.* In 1992 both Vasfiye and Aysun both came with tourist visas and stayed. Vasfiye knew that it would be a permanent stay at the beginning but Aysun would go back to Bulgaria if she had not decided to marry with a Turkish citizen. About her decision for marriage and migration she explained: *Everybody said; look you have a child, he also has a child, you will have difficulties on your own.* Although they still carried the stigmas of the persecution, their migration decisions can be mostly considered economically. Also, both Vasfiye's and Aysun's network might have played a role for their migration decision, because some of their family members had already migrated to Turkey in 1989.

Integration in Bulgaria

Before the advent of communism in 1944, life was normal for the Turks. They lived in Turkish or Bulgarian villages or neighborhoods, they had Bulgarian as well as Armenian, Jewish and Russian friends and neighbors. Every people from different nationalities or having different religions were respecting to each other and lived in peace. Necmiye said: *My mother always said that no one had interfered in anyone's religion, wedding, holiday. They had always been neighbors. They had used to come and go to each other; they did not have any problem.* Turks were also free to own land, house, to work, to go to school and they could access to doctors. There were even Turkish schools in one of which Necmiye's (1949, 5 years old) father was the principal. Tenzile emphasized the respect by telling: *In the Turkish primary school we used to start and end the day with praying. Every day another child was praying. Even the Bulgarian teacher had learned the prays and was helping those who were making mistakes.* She also was able to continue her education in the Bulgarian high school because there were no Turkish high school for girls.

Before the assimilation campaign in 1985 things were normal for Turks again. Although there were not Turkish schools anymore, they could go to Bulgarian schools as the Bulgarians. They had Bulgarian friends and neighbors, some of them were even closer than the Turks. Necla said: *Our closest neighbor was Bulgarian who was living upstairs. She was looking after me and my brother, while my mom was at work and when we were sick. One day I fell very badly, she cleaned and gave me food. She had two sons and we were playing together.* Like before 1944 they could own properties and work. Aysun worked as a tailor and afterwards worked as an officer in the courthouse. Vasfiye worked in the bank and in the library.

Although they were feeling at home in Bulgaria before persecutions, this did not mean they weren't longing for their homeland Turkey. Necmiye said: *Turkey is our homeland, after all. We, my mother said, were listening to the singers of Turkey on the radio. They were always listening to Safiye Ayla and Perihan Altındağ. They were wondering Turkey.* Even before the cruel events, there was always a longing for Turkey. Vasfiye said: *Sometimes my father's older sister in Turkey came*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

to Bulgaria to visit us. We loved her gifts as if they were sacred, because they were coming from Turkey. There was always a longing for, a dream about Turkey.

Integration to Turkey

Some of the migrants were luckier, things were harder for the others but they all had difficulties in setting their new lives in Turkey. *Unfamiliar country, order, new life. Even if you change cities, you falter. We changed countries, we changed regimes.* told Vasfiye. At least she knew where to go in Turkey. She had come to Turkey in 1991 both to see her relatives who migrated in 1989-1990 and to understand whether they can live in Turkey. Her first impression about Turkey is astonishing: *Women were very dour, never smiling. My aunt told me if you smile men will follow you.* After she came to Turkey permanently in 1992, it took seven years for her to get Turkish citizenship. Since she came as a tourist for three days, tour guide took her Bulgarian passport and told that she could get it back when returning to Bulgaria. She didn't go back, she lived and worked without permission and identity card. After she found a job at the registry office, she found a way to obtain Turkish citizenship. Things were not easy at her first job either. The wife of her boss always belittled her. She said: *Even our Turkish was different, what is pencil, what is ruler I don't know. Boss's wife says cancel the waybill, what does it mean to cancel? I was very confused. Our grammar order was different too. The boss's wife was hitting me on the head and saying, You're talking backwards.*

Things were easier for Aysun, she moved into her new husband's house and welcomed by the neighbors. She didn't work in Turkey but it was a family decision. However, Necla and her family came with knowing only a surname that was belonging to a distant relative and they expected him to help them. They first stayed in Edirne for two weeks in a high school with other Bulgaria migrants. The school was allocated to the migrants for summer when the school was closed. Finally, they found the distant relative, stayed at his house and her parents both found jobs. But there was no water in the house, they had to get the water from a tanker. Getting heated with a stove was very difficult for her mother. But the most difficult thing for Necla was the school life. She said: *I was going to school alone and the boys were*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

always looking at me. They knew that I was an immigrant and they looked even badly. I was very afraid that something would happen to me. I could only go to school for two months. Then I went to boarding school just because I was scared and finished middle school in the boarding school.

Older migrants Necmiye and Tenzile were lucky to have some relatives to stay with for the first weeks. Finding jobs and houses were taking time and making things worse for everybody. Necmiye's father got sick when they first come and could not find a job immediately. They stayed with her aunt but the economic condition of the aunt was not good. Necmiye told: *My parents always told me that my aunt's husband had bought half a kilo of tabini halva and had divided it into seven so that it would be enough for a week. We were dividing each piece for eight people, imagine how hard the situations were.* The good thing was that her father found a job and rented a house soon. Tenzile's husband started his own job with his father in Bursa. Both Necmiye and Tenzile were lucky about the acceptance by the non-migrants. Since government gave houses to 1950 migrants, some of the non-migrants had covert feelings of jealous as Necmiye states. But they were close to their relatives and had good neighbors.

They migrated to escape from persecution or to have better lives but it was not easy for all of them. They had to change their way of living. For the first times longing for the living standards that they used to have in Bulgaria was dominant. Tenzile said: *There was no good house to move in that big Bursa, they don't have even chimney.* Also they had friends in Bulgaria. Necla who was just 13 at the time of migration was very sad to leave her friends behind. She said: *I was a kid, I misses my friends a lot. I wanted to continue my education in Turkey, because I thought how I can tell my friends I do not go school anymore when I see them again.* She knew one day she would see her friends again and she did. Although it took time and not easy, all of them were able to establish their new lives. Since they accepted it was a permanent change and never thought going back, they adopted to their new home. But longing for Bulgaria remained deep down inside. Necmiye's words expresses this situation well: *My father liked Edirne a lot. He always said I breath homeland air in*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Edirne, it smells like homeland. When he listened Trakya songs, his eyes filled with tears.

Identity in Bulgaria

Before oppressions Turks were at their homes in Bulgaria. They were there since 14th century. Some of them lived side by side with Bulgarians; some of them lived inside Turkish community. They were Bulgarian citizens but they were Turks. They were minority but equal in the eyes of society. Necla emphasized this situation as: *Normal people did not distinguish between Turkish and Bulgarian, they had the concept of neighbors, not Turkish or Bulgarian.* Aysun said: *I was the only Turk in the courthouse but everybody loved me. When I was going to Turkey permanently, 60 people came to bid farewell to me.*

Sometimes, it was Bulgarians who reminded them their Turkishness even in the normal days. Vasfiye who was working in the library, remembered well: *There was back talk of course. They say -couldn't you find a Bulgarian instead of this «kadınka» (Turk) to work in the library.* She also had difficult times during the celebrations of 3rd of March Bulgarian National Day when Bulgaria freed from Ottoman Empire. She said: *During the celebrations, they always gave me the part about the Turks. The task of hitting the Turks from the ground to the ground. But what will you do, it was a duty, I had to.* Tenzile also has a memory from her childhood when she was at a school trip with her friends to an old house which belonged to a Bulgarian hero but Turkish enemy called Vasilevski. She said: *Turks later had hanged this man. There was a Bulgarian girl with me. That girl said to me accusingly, Tenzile your Turks have hanged this man. My other friend who was Jewish protected me by saying why you tell Tenzile, did she hang him?*

Turks in Bulgaria saw Bulgaria as their home, if there had not been any discriminatory event, minor or major, that was directed to them, they would never migrate to Turkey. That does'nt mean they love and miss their imaginary homeland Turkey but mean they would continue feeling normal in Bulgaria.

Identity in Turkey

Comparing to migrants from other countries, Bulgaria migrants are privileged. First of all, they are Turks, they know Turkish, they are from Europe, they are from old Ottoman lands. But they were different. Turkey was different for them and Bulgaria Turks were different for domestic Turks. Their clothing, their behaviors, even their Turkish was different. Although these differences were less among the older migrants, they were still “migrants”.

Tenzile and Aysun were lucky not to feel their immigration. Tenzile was wise and much more educated than her peers at that time, so people usually respected her. Aysun was just married and relatives of her husband and their neighbors loved her who had worked for her kids for all her life. But Necmiye and Vasfiye has some memories about being identified as “migrant”. Necmiye used to hide that she was a Bulgaria Turk. She always said she was from Istanbul. She was very young at the time of migration but her subconscious mind made her to hide her immigration. She said: *There was some jealousy, as I understood. When they gave migrants a house or something, domestic Turks said we don't have a house, a job, and we stood out a bit. However, we didn't enjoy it. We left our new and big houses and came here.* Necla also was annoyed being called as “migrant”. She expressed her feelings as a summary of the whole situation: *They were belittling by calling us migrant. We have been discriminated. We were separated in Bulgaria because we are Turks, and here because we are immigrants.*

Although they were born and lived in Bulgaria, they were Turks. Some of them migrated to Turkey for shelter and leaving everything behind. When they came to Turkey, it is a shock for them how domestic Turks perceive them, different and migrant. Although it depends, for the unlucky ones especially the first years were very harsh.

Conclusion

Every migration, whether it is voluntary or compulsory, is hard. It is hard to establish a new life in a new county starting from the beginning. It is hard to leave your loved ones, houses and habits behind, not knowing

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

what the new life is going to bring to you. And it is hard to adapt to the new people, new rules, new conditions. It was hard for Bulgaria Turks too regardless when they migrated. Some of them were luckier to set everything more quickly but for some of them it took years to settle down.

Integration was an issue for Bulgaria Turks both in Bulgaria and Turkey. Before the persecutions of 1944 and 1985, Turks were members of the society like the others: Bulgarians, Russians, Armenians. Considering the Strang and Ager's (2008) components of integration, Bulgaria Turks can be thought as being fully integrated to Bulgaria, in the good days of course. Both former and newer immigrants had access to employment, housing, education and health while they were in Bulgaria. They were citizens, they had Bulgarian friends, neighbors. The only difference may be the existence of Turkish schools. Before 1944 there were Turkish primary schools both for girls and boys and Turkish high school for boys which were all closed with the start of persecutions. They were feeling at home in Bulgaria. But feeling at home didn't make their longing for Turkey to wane. Turkey was their imagined homeland even if they had never been there.

Integration to Turkey took time both for former and new immigrants. They had similar kinds of problems of getting used to the new country, new house, new rules and new people. Legally there were no problems to access public services but adaptation was not easy. Citizenship process was different among them. While former immigrants and 1989 migrants obtained citizenship immediately, it was more complicated for the ones who came in after 1990 and with tourist visas. Both former and new immigrants left their lives in Bulgaria which they long for during the settlement period a lot. Necla very well defines the process of integration: *If I come to live here, I have to live like the life here. More precisely, I don't get used to it first, I keep up and live accordingly.*

In Bulgaria, even in the good days, there were some minor discriminatory events though, reminding them that they were different, they were identified being Turks. So, it was the Bulgarians to remind them their Turkishness, changing names or putting innocent Turks to prison were the

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

last straws. However, they were different in Turkey, too. They were Turks but immigrants. For the new immigrants, those who migrated in 1989 and after, the difference was more obvious. Because their way of living, women participation at employment and girls' attendance to school, their way of dressing all were different to non-migrants. Since there were no Turkish schools in Bulgaria at their time, their Turkish were not as good as the former immigrants. All those things made their acceptance more difficult by the non-migrants beside their own problems to set a new life in Turkey.

As the findings of this study show, although there are some differences, the economic and social integration process of Bulgaria Turks can be considered as equally difficult in Turkey both for former and newer immigrants. The intertwining concepts and problems of longing and belonging, integration and identity are valid for Bulgaria Turks too even they have the privilege of being Turk in Turkey and having lived for a long time in Bulgaria.

References

- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191.
- Çolak, F. (2012). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu Dergisi*, XIV.
- Bhugra, D. (2004). Migration, distress and cultural identity. *British Medical Bulletin*, 69(1), 129–141.
- European Commission, (2011). European agenda for the integration of third-country nationals. COM (2011) 455 final. Brussels: European Commission.
- Horenczyk, G., Jasinskaja-Lahti, I., Sam, D.L., & Vedder, P. (2013). Mutuality in acculturation. *Z Psychol*, 221(4), 205–13.
- İnanç, H., & Yazıcı, B. (2018). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler, Bulgaristan diasporası ve uluslaşma. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 77-93.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- La Barbera, M. C. (2015). *Identity and migration: An introduction*. La Barbera M. (Eds), In *Identity and Migration in Europe: Multidisciplinary Perspectives*. *International Perspectives on Migration*, 13, Springer, Cham.
- Parla, A. (2003). Marking time along the Bulgarian-Turkish border. *Ethnography*, 4(4), 561-575.
- Penninx, R. (2019). Problems of and solutions for the study of immigrant integration. *CMS*, 7 (13).
- Penninx R., & Garcés-Mascareñas B. (2016). *The concept of integration as an analytical tool and as a policy concept*. Garcés-Mascareñas B., Penninx R. (Eds), In *Integration Processes and Policies in Europe*. IMISCOE Research Series. Springer, Cham.
- Saharso, S. (2019). Who needs integration? Debating a central, yet increasingly contested concept in migration studies. *CMS*, 7(16).
- Tajfel, H., & Turner, J.C., (1979). *An integrative theory of intergroup conflict*. Austin, W.G. and Worchel, S. (eds.), In *the Social Psychology of Intergroup Relations*, 7-24, Monterey, CA: Brooks/Cole
- Valentine, G, & Sporton, D. (2009). How other people see you, it's like nothing that's inside: the impact of processes of disidentification and disavowal on young people's subjectivities. *Sociology*. 43(4), 735–51.

Ukrayna-Rusya Savaşıyla Birlikte Avrupa'nın Göç Politikalarındaki Paradigma Değişimi*

Eren Alper YILMAZ**

Giriş

2014 yılındaki Kırım'ın Rusya tarafından işgalinden bu yana Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan diplomatik krizler ve sınır bölgesinde yaşanan çatışmalar, 2022'nin şubat ayında yerini savaşa bırakmış; yalnızca Rusya ve Ukrayna'nın değil, Avrupa'nın da etkilendiği kaotik bir ortam yaratmıştır. Rusya'nın kendisine yönelik hamlesini “savaş” ve “işgal” olarak nitelendiren Ukrayna, toprak bütünlüğüne zarar verildiğini ve sivil kayıpların yaşandığını vurgulayarak NATO'dan işgal karşısında sessiz kalmamasını ve halkına destek olmasını talep etmektedir. Rusya ise Ukrayna'yı kendi topraklarının bir parçası olarak görmekte, NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında verdiği sözleri tutmayarak Doğu'ya doğru genişlediğini ve Ukrayna'yı örgüte üye yapma çabası içinde olduğunu iddia etmekte, bu sebeple başta Donbass bölgesi olmak üzere Kiev içlerine kadar sokulmakta ve ülkedeki askeri pozisyonunu güçlendirmektedir.

2022 yılının şubat ayında başlayan savaş; daha çok sivil kayıplar, askeri mücadele, Batı tarafından Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve sonuç alınamayan diplomatik müzakereler üzerine şekillense de kaçınılmaz bir sonuç olan göç boyutunu da ortaya çıkarmıştır. Arap Baharı sonrasında milyonlarca Suriyelinin ülkelerini terk ederek yakın coğrafyalara ve Avrupa

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr. Ar. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, alper@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5137-4948

Atıf/Cite as: Yılmaz, E. A. (2022). Ukrayna-Rusya savaşıyla birlikte Avrupa'nın göç politikalarındaki paradigma değişimi. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 224-248) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

içlerine göç etmesinin bir benzeri şu an Ukrayna özelinde yaşanmaktadır. Toplamda 3,6 milyon sivil Ukraynalının savaşın başlamasından itibaren üç haftalık bir sürede yurtlarını terk ettikleri, başta sınır ülkeleri olmak üzere Doğu ve Merkez Avrupa'ya doğru göç ederek sığınma arayışı içinde oldukları görülmüştür. Bu sığınma arayışı, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan bu yana maruz kaldığı en yoğun göç dalgasıdır.

Tarihsel süreçte yaşanan göç dalgalarına karşı Avrupa'nın eşit ve dengeli yaklaşmadığı, bilakis ayrımcı politikalar izlediği söylenebilir. Özellikle 2015 yılından itibaren Suriye'de yaşanan iç savaş ve rejim baskısından ötürü pek çok mülteci Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine doğru göç etmeye başlamış, fakat Avrupa'nın çoğunluğu bu göçmenlere karşı uyguladığı politikalar yeterince kucaklayıcı olmamıştır. Bu süreçte 1949 yılından beri alınan kararların da etkisiyle AB'nin yaşanan göç dalgası karşısında yükünü azaltabilmek ve sınırlarını göçmenlerden izole edebilmek amacıyla üçüncü ülkelerle iş birliği içine girdiği ve sınır güvenliğini artırıcı önlemler aldığı görülmüştür. Öte yandan 2022'nin şubat ayından itibaren Ukrayna'dan gelen göç akınına karşı Avrupa son derece ılımlı ve kapsayıcı davranmış, zamanında göçmen karşıtı tutumuyla bilinen Polonya'nın başını çektiği ülkeler bile Ukraynalılara kapılarını sonuna kadar açmış, hatta entegrasyon politikalarını hayata geçirmeye başlamıştır.

Ukrayna'dan gelen mülteci dalgasını dini, etnik ve kültürel ortak paydasında kendi içinde bir dayanışma ve entegrasyon süreci olarak gören Avrupa, aynı zamanda Ukrayna toplumunu medeni ve nitelikli göçmen kategorisine sokmaktadır (Tokyay, 2022). Bu durumun aksine farklı etnik kökenden gelip sığınma arayanlara karşı ise -Macaristan'da sınıra çekilen tel örgüler ve Slovakya'daki mülteci kotası fikrine karşı çıkma örneklerindeki gibi (Yılmaz, 2021: 177)- daha ayrımcı, ötekileştirici ve oryantalist bir Batı algısı mevcuttur. Bu çalışma kapsamında, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Avrupa'nın karşılaştığı mülteci dalgasına yönelik hayata geçirdiği yumuşak göç politikaları ve paradigma değişimi, Arap Baharı sonrasında izlediği göç-karşıtı ve dışlayıcı politikalar ile karşılaştırılarak analiz edilecektir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Çalışma genel olarak dört başlıkta incelenmiştir. Öncelikle 21. yüzyılda göç sorunsalı kapsamında uluslararası göç kavramına vurgu yapılmış ve 1990 sonrası yaşanan göç hareketleri sayısal rakamlara dayandırılarak açıklanmıştır. İkinci olarak II. Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar olan süreçte Avrupa'nın yürüttüğü göç politikaları ele alınmış, bu bağlamda AB'nin uygulamaya koyduğu anlaşmalar, eylem planları ve stratejiler incelenmiştir. Sonrasında ise yakın zamanda dünyanın gündemine oturan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasının hemen akabinde yaşanan göç hareketleri BM tarafından ortaya konulan sayısal verilerle gösterilmiş, son olarak ise Avrupa'nın Arap Baharı sonrası yaşanan kitlesel göç hareketlerine karşı takındığı sert tutum da dikkate alınarak, Ukraynalı göçmenlere yönelik ortaya koyduğu paradigma değişimi analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında literatür taraması yapılmış olup; makale, kitap, raporlar ve internet kaynaklarından faydalanılmıştır.

21. Yüzyılda Göç Sorunsalı

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişi olan göç olgusu, 21.yüzyılda da gözle görünür bir şekilde artış göstermiş, birçok farklı kıtada etkisini hissettirmesi ve uluslararası sistem üzerinde çok yönlü etkiler yaratması itibariyle küresel bir sorun haline gelmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen iç savaşlar, çatışma ortamı, siyasi baskılar, açlık, yoksulluk ve iklim değişiklikleri gibi sebepler göç hareketlerinin itici dinamikleri olarak görülürken, göç edilen ülkedeki yüksek hayat standartları, siyasi ve toplumsal özgürlük ortamı ve teknolojik imkânlar da göçü tetikleyen çekici faktörler olarak sayılabilir. Fakat son yıllarda göç hareketlerinin ivme kazanmasında büyük küresel güçlerin de müdahil olduğu savaşlar ağırlığını hissettirmiş, bu savaş ortamı milyonlarca insanın zorunlu olarak yerinden edilmesine ve dünyanın farklı kıtalarına doğru yol almasına zemin hazırlayarak, göçün hedefinde olan ülkelerin demografik, ekonomik ve kültürel yapılarını değiştirmiştir.

Uluslararası göç, ikamet edilen ülkenin siyasi sınırlarını aşarak, başka bir ülkeye gerçekleştirilen bireysel veya kitlesel nüfus hareketliliği anlamına gelmektedir (Lewis, 1982: 15). Birleşmiş Milletler'e (BM) göre uluslararası

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

göçün gerçekleşebilmesi için, bireyin herhangi bir nedenle kendi ülkesinden ayrılarak, başka bir ülkeye yerleşmesi ve orada bir yıldan daha uzun bir süre yaşaması gerekmektedir (Aksoy, 2012: 294). Faist, (2000: 30) uluslararası göçü çok sayıda ulus devlet arasında hareket edenlerle sabit kalanlar arasındaki ilişkiler ve bağlar olarak tanımlamaktadır. Faist, uluslararası göçü hem göç veren hem de göç alan ülkeler açısından ekonomik, siyasi, demografik ve kültürel sonuçlar doğuran bir olgu olarak değerlendirmiştir.

Uluslararası göç, küreselleşmenin de hız kazanmasıyla birlikte her geçen gün etki kapasitesini artırmakta gerek ulus devletler gerek uluslararası sistem üzerinde radikal ve hızlı sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, bir devletin aşırı oranda göçmene ev sahipliği yapması yerel halk nezdinde güvenlik kaygılarını ortaya çıkarabilmekte, böylece göçmenlere karşı önyargılı ve ayrımcı bir tutum gelişmekte, bu tutum da yerini zamanla çatışma ve kaosa bırakmaktadır. Bunun yanı sıra göçmenler ekonomik olarak da ülkenin yapısını değiştirmekte, göçmenlere ayrılan mali pay, yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanması noktasında göçmen-karşıtı kişiler tarafından olumsuz karşılanabilmekte, genç işsizler açısından istihdam sorunları doğurabilmekte, göçmenler açısından da emek sömürsünü beraberinde getirebilmektedir. Küresel açıdan baktığımızda ise göç, uluslararası/supranasyonal örgütler ve ulus devletler arasındaki iş birliği sürecini geliştirebilmekte, göçmen yükünün paylaşılması, sınırların korunması ve düzensiz göçün önlenmesi için anlaşmalar yapılabilmektedir.

1990'lı yılların başından itibaren Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte iletişim araçlarındaki gelişmelerin getirdiği hızlı bilgi yayılımı, ulaşım imkânlarının artması, Doğu Bloku ülkelerin göç üzerinde oluşturduğu kısıtlamaların zayıflaması, Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika'da iç savaş ve terör ortamı, iklim değişiklikleri, az gelişmiş devletlerdeki düşük hayat standartları, insan kaçakçılığı sektörünün gelişmesi gibi faktörler göçün küreselleşmesine zemin hazırlamıştır (Brubaker, 1996: 25). Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın çözülmesi ile ise yeni sınırlar ortaya çıkmış, azınlık ve aşırı göç gibi sorunlar baş göstermiştir. Böylece güvenliğin odağında sadece devletler ve askeri güçler değil, göç gibi yeni unsurlar da yerini almıştır (Adamson, 2006: 176).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Örneğin, toplumların göç hareketlerini hızlandıran çevresel faktörler, geleneksel güvenlik kaygılarının dışında yeni bir olgu olan “ekolojik güvenlik” kavramını gündeme getirmiştir. İklim değişikliği ve doğal afetler, insanları gerek ülke sınırları içinde gerekse uluslararası arenada yer değiştirmeye zorlamıştır. Bu dolaşım sonucunda 1970’li yıllarda ortaya çıkan, 1980 ve 1990’larda ise giderek popüler olan “çevresel mülteci (environmental refugee)” kavramı mültecilik literatürüne yeni bir boyut kazandırmıştır. El-Hinnawi (1985: 4), çevre mültecisini; doğal afetler veya insan eliyle bozulmuş iklim değişikliği sonucunda kendi iradeleri dışında göçe maruz bırakılmış kişi olarak tanımlamıştır. Sosyal ve ekonomik rakamlar ile karşılıklı etkileşim halinde olan çevresel sorunlar, çatışma ve zorunlu göçe direkt olarak yol açabileceği gibi belirli bölgelerde hâlihazırda bozuk olan sosyo-ekonomik atmosferi tetikleyerek toplumları göçe sürükleyen bir katalizör görevi de görebilir (Salman, 2021: 18). Ekolojik tahribat ve iklim göçü tüm dünyanın ortak sorunu olmasına karşın, tüm bu olumsuz etkiler bilhassa az gelişmiş ülkeler ve bölgelerde daha yoğun hissedilmektedir.

Hollifield ve Bretell (2015: 229) uluslararası ilişkiler ile uluslararası göç ilişkisini üç ana tema çerçevesinde ele almıştır. İlk ana tema, aşırı göç hareketlerine karşı ulus-devletin sınırlarını ne ölçüde kontrol edebileceği ve kontrol kapasitesini belirleyen faktörlerin neler olduğuyla ilgilidir. İkinci ana tema, göçün uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisidir. Örneğin, 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra uluslararası düzeyde göçü kontrol etme veya yönetme olasılıklarının neler olduğu; göç, ulusal güvenlik ve dış politika arasında nasıl bir ilişki doğduğu, devletlerin neden göç riskini aldığı gibi sorular önem kazanmıştır. Üçüncü ana tema ise, asimilasyon veya entegrasyon olarak adlandırılan uyum meselesi ile ilgilidir. 11 Eylül 2011 terör saldırılarının faillerinin göç yollarını kullanmış olması, sonrasında 2004’te Madrid, 2005’te Londra gibi Avrupa’nın merkezi sayılabilecek şehirlerde görülen terör saldırılarına ilgili ülkelerde yaşayan yerleşik göçmenlerin karışması gerek ulus devletlerin gerekse uluslararası örgütlerin göç politikalarını yeniden gözden geçirmelerine, yasal ve güvenlik açısından daha katı tedbirler almalarına yol açmıştır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Yakın döneme gelindiğinde ise, 2010 yılının sonlarına doğru Tunus'ta başlayıp domino etkisiyle Mısır, Libya, Suriye, Yemen gibi çevre ülkelere de yayılan ve “Arap Baharı” adı verilen toplumsal hareketler, bir yandan diktatör rejimleri devirirken öte yandan kitlesel göç hareketlerini başlatmıştır. Ortadoğu'daki muhalif gruplar, rejim yanlıları ve terör örgütleri arasındaki çatışma ve iç savaş ortamı, can güvenliklerini korumak içgüdüsü ile hareket eden bölge halklarını göçe mecbur kılmıştır. BM'nin 2017 yılında “Uluslararası Göç” üzerine yaptığı bir araştırmaya göre 2000 yılında dünya genelindeki göçmen sayısı 173 milyon iken, bu rakam 2010 yılında 220 milyona, 2017 yılında ise yaklaşık olarak 258 milyona ulaşmıştır (UN, 2017: 4). Aynı araştırmaya göre kendi sınırları içerisinde en çok göçmene ev sahipliği yapan ülke 50 milyon ile ABD olurken, bu ülkeyi Suudi Arabistan, Almanya, Rusya ve Birleşik Krallık takip etmiştir (UN, 2017: 6).

Tablo 1. 2000 ve 2017 Yıllarında En Çok Uluslararası Göçmen Barındıran Ülkeler

Twenty countries or areas hosting the largest numbers of international migrants, 2000 and 2017, number of migrants (millions)

Kaynak: United Nations, 2017

Yalnızca 2011 ile 2015 arasında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK=United Nations High Commissioner for

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Refugees=UNHCR) verilerine göre Suriyelilerin başını çektiği mülteci sayısında dünya üzerinde yüzde 55'lik bir artış görülmüştür. Avrupa Birliği üye ülkelerinde 2015 yılında sığınma arayanların sayısı bir milyonu aşmıştır (UNHCR, 2019). Bu rakama ek olarak deniz yoluyla Avrupa'ya geçmek isteyip de boğulan ve hayatını kaybeden düzensiz göçmenlerin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Ortadoğu'da ise 2006 ve 2016 yılları arasındaki on yıllık süreçte iç savaş, terör, yoksulluk gibi sebeplerden yurtlarını terk etmek zorunda kalan insan sayısı 25 milyondan 52 milyona çıkmıştır. 2019 yılı itibarı ile ise dünya genelinde zorla yerinden edilenlerin sayısı 79,5 milyon gibi dikkate değer bir rakama ulaşmıştır (UNHCR, 2019). Başlarda transit ülke olarak görülse de zamanla hedef ülke haline gelen ve Suriyelilere kalıcı olarak kapılarını açan Türkiye ise dünya üzerinde en çok Suriyeli barındıran ülke olması itibarıyla uluslararası göç hareketlerinde kilit rolü olan bir ülke haline gelmiştir.

Tarihsel Süreçte AB'nin Göç Politikaları

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımla Avrupa ülkeleri kendilerini kısa süre içinde kalkındırmak ve ekonomilerini geliştirmek için çözüm önerileri aramış ve işgücüne ihtiyaç duymuşlardır. Böylece Batı Avrupa ülkeleri, eksik istihdamın telafisi için gerekli işçi ihtiyacını 1950'li ve 1960'lı yıllarda Portekiz, İspanya İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinden karşılamışlardır. 1960'lı yılların ortalarından itibaren ise bu ülkelerin yerini Türkiye, Fas, Cezayir ve Tunus gibi Afrika ve Ortadoğu Kıtadaki ülkeler almıştır. Örneğin Almanya, 1960'larda ve 1970'lerde İspanya, Yunanistan, Portekiz ve Türkiye'den işçi sınıfının %12'sini oluşturacak şekilde toplam 2,6 milyon yabancı işçiyi sınırlarından içeri kabul etmiştir (Martin, 2004). Fransa, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler ise işgücü açıklarını kendi sömürgelerinden gelen göç hareketleri ile karşılamışlardır. Bu evre 1973 OPEC Petrol Krizi'ne kadar devam etmiştir. Fakat krizin etkisiyle Avrupa ekonomisi tekrardan darboğaza girmiş, üstüne bir de işçi olarak gelip yerleşik hayata geçen göçmenler ailelerini de yanlarına getirmek istemişlerdir. Bu süreçten sonra Avrupa hükümetleri başlangıçta aile birleşimini engellemek ve sınırlarını göçmenlere kapatmak istese de

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yeterince başarılı olamamış, bunu bir insan hakkı olarak kabul etmek zorunda kalmışlardır (Castles and Miller, 2008: 110).

1970'lerden 1990'ların sonuna olan süreçte Avrupa'daki nüfus çeşitliliği artmış, Avrupa şehirleri daha kozmopolit yapılar haline gelmiştir. Bununla beraber, Avrupa toplumlarında görülen bu çeşitliliğin Avrupa kültürü ve kimliğini tehdit edebileceğine dair kaygılar oluşmaya başlamıştır. Bu kaygıların oluşumunda önemli etkenlerden birisi demografik göstergelerdir. Avrupa toplumlarında azalan doğum oranları ve artan yaşam süresi nüfusun azalmasına ve yaşlanmasına işaret etmiştir. Avrupa'ya gelen göç dalgası akabinde ise göçmenlerin doğurganlık oranlarının yüksek oranlarda seyretmesi, Avrupa nüfus dengesinin göçmenler lehine evrilmesine neden olmuştur.

1999 Amsterdam Antlaşması'yla birlikte AB, göç politikalarının uluslararası boyutta yeni başlıklarla ele alınmasına imkân tanımıştır. Bu tarihten itibaren zamanla AB üyesi devletler ortak bir göç politikası etrafında birleşmişlerdir. Anlaşma kapsamında, Avrupa tarafından üçüncü ülke vatandaşlarına uygulanacak politikalar ortaya konulmuş, uluslararası göç politikalarının devletler arasında yürütülecek bir iş birliği mekanizması ile sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bu antlaşma ile ortak bir göç politikasının hukuki zemini oluşmuştur.

Amsterdam Antlaşması'ndan sonra, 15 Ekim 1999 yılında yapılan Tampere Zirvesi'nde, ortak göç politikalarının oluşumunun hız kazanması ve göç konusunda geliştirilebilecek stratejik adımların açıkça belirlenmesi üzerinde mutabık kalınmıştır. Tampere Zirvesi'nde "ortak göç ve iltica" politikası bileşenlerinin çatısı oluşturulmuş, kaynak ve transit ülkelerdeki siyasal, insan hakları ve kalkınma sorunlarını analiz eden kapsamlı bir göç yaklaşımına vurgu yapılmıştır. Ayrıca Zirve'de, göç konusunda üçüncü ülkelerle iş birliği yapılmasının, Birlik'in göç konusunda ortak hareket edilebilmesi için temel bir unsur olduğu dile getirilmiştir (Geddes, 2005: 789). 2002 yılında toplanan Seville Zirvesi'nde ise Tampere Zirvesi'nde uluslararası göçe ilişkin ortak iş birliği ve düzenlemeler konusunda eksik kalan noktalar yeniden el alınarak, düzensiz (yasadışı) göç ile mücadele

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kapsamında alınması gereken tedbirler ve AB'nin uygulayacağı göç politikalarının transit ve menşei ülkelere doğru genişletilmesi gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

Avrupa'daki göçmenlerin güvenlik bağlamında ele alınması ise 11 Eylül saldırılarından sonra artmaya başlamıştır. 11 Eylül 2001 sonrası yalnızca radikal terör örgütlerine değil sivil Müslümanlara karşı da geliştirilen İslamofobik ve ayrımcı bakış açısı, Avrupa'daki aşırı milliyetçi partilerin de söylemleri ile birlikte yükseliş göstermiştir. Ardından Avrupa'nın kalbi olarak sayılabilecek Madrid ve Londra gibi şehirlerde yaşanan terör saldırıları sonrasında bilhassa Müslüman göçmenlere karşı duyulan kuşkulu bakış yerini güvensizlik ve nefrete bırakmıştır. Dolayısıyla 2000'li yıllardan itibaren Avrupa genelinde göç meselesi artık güvenlik önceliği haline gelmiştir. Avrupa'da yaşanan ve büyük bit korku iklimi oluşturan bu terör saldırılarına istinaden göçün getirdiği zorluklar ve fırsatlar ile mücadele edebilmek için “adil, etkin ve tutarlı bir politika” geliştirmeyi taahhüt eden ve AB göç politikalarının çerçevesini çizen “İltica Göç Paketi”, 2008 yılında imzalanmıştır. Pakt yasal göçü, sınır kontrollerini, kaçak göçü ve AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerini düzenlemektedir (Council of the European Union, 2008). İltica Göç Paketi kapsamında, yasadışı göç edenlerin transit ya da kaynak ülkeye iade edilmesi, sınır kontrollerinin daha etkin hale getirilmesi, eğitilmiş ve nitelikli elemanların AB'ye göçünün kolaylaştırılması gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

2011 yılından itibaren Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte Suriye'den Avrupa'ya başlayan göç hareketleri karşısında AB stratejik ve korumacı kararlar almış, sınır komşusu ve üçüncü ülkelerle çeşitli antlaşmalar yaparak mültecileri Avrupa dışında tutmayı ve sınırlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle Akdeniz üzerinden Avrupa'ya doğru başlayan göç dalgasını kontrol altında tutmayı planlamıştır. Ortadoğu'dan gelen göç hareketlerinin önüne geçilmez bir boyut alması üzerine AB, 2010-2014 yılları arasında göç politikasındaki önceliklerini Stockholm Programı ile çizmiş, bu kapsamda Birlik üyeleri arasındaki dayanışma olgusunun güçlendirileceği, sınırlardaki kontrollerin sıklaştırılacağı ve AB içerisinde daha güvenli bir yaşam alanı yaratılacağı belirtilmiştir (Duruel, 2017: 6). Acil

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Eylem Planı ise, 19 Nisan 2015 tarihinde göçmenleri taşıyan bir geminin batmasıyla yüzlerce göçmenin hayatını kaybetmesi üzerine hayata geçirilmiştir. Planda genel olarak mali kaynakların ve varlık sayısının artırılarak Akdeniz'deki Triton ve Poseidon adlı ortak operasyonların güçlendirileceğine ve Frontex'in yasadışı göçü önlemek adına operasyon alanlarının genişletileceğine vurgu yapılmıştır. Fakat operasyonel manevra alanı ve bütçesi arttırılan Frontex'in Akdeniz operasyonları sonucunda yakaladığı düzensiz göçmen taşıyan gemileri Türkiye'ye geri ittiği ve Afrika bölgesinden gelen çok sayıda göçmeni de daha sığınma başvurularını değerlendirmeye almadan menşei ülkelere geri gönderdiği raporlara yansımıştır.

Yine 2015 yılı içinde Komisyon tarafından göçe ilişkin “Avrupa Gündemi” düzenlenmiş, belirli Avrupa ülkelerindeki yığılmayı önlemek adına her ülkenin nüfusu ekonomik kapasitesine göre kota uygulamasına başvurulacağı duyurulmuştur. Bu planlamaya göre, düzensiz göçe sebebiyet veren etkenlerin azaltılmaya çalışılması, Europol gibi etkin mekanizmaları kullanarak insan kaçakçılığının önlenmesi, AB'nin sınırlarının ötesine geçmeye devam ederek küresel ortaklarıyla iş birliğini güçlendirmesi ve üye ülkeler arasında dayanışmanın sağlanması konularına vurgu yapılmıştır. Ayrıca Gündem'e dair sonradan yapılan güncelleme ile yerleştirme (resettlement) ve yeniden yerleştirme (relocation) uygulamaları rapora eklenmiştir. Buna göre, Akdeniz'in giriş kapısı olarak görülen İtalya ve Yunanistan'da bulunan toplamda 40 bin göçmenin iki yıl süreyle nüfus ve ekonomik durum baz alınarak diğer AB ülkelerine yeniden dağıtılması planlanmıştır. Ancak, başta Macaristan ve Polonya olmak üzere, bazı ülkeler bu kotalara uymak istememişlerdir. Böylece ilk olarak Eylül 2015'te Macaristan, Sırbistan ile sınırına 175 km uzunluğunda dikenli tel inşa etmiş, ardından Fransa, Manş Tüneli'ne dikenli tel örmüş ve İtalya sınırındaki polis varlığını arttırmıştır. Dolayısıyla AB içinde fikir ayrılığı yaratan zorunlu kota uygulaması, yerini gönüllülük esasına ve bireysel politikalara bırakmıştır.

18 Mart 2016 yılında, Türkiye-AB Zirvesi sonrasında iki taraf arasında imzalanan ve 2013 yılında yürürlüğe giren “Geri Kabul Anlaşması”nın güncellenmesi ile oluşturulan anlaşma kapsamında AB'nin, Mart 2016'dan

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

itibaren Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderilen her bir düzensiz göçmen karşılığında Türkiye'de bulunan kayıtlı bir Suriyeli göçmeni kapsamında alması kararlaştırılmış, bu çözüme "1-1'e formülü" adı verilmiştir. Ayrıca Brüksel, Türkiye'de yaşayan mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanması için Ankara'ya altı milyar euro vermeyi taahhüt etmiş, bunun karşılığında Haziran 2016 itibarıyla Türk vatandaşlarına Avrupa'ya girişlerde vize serbestisi ve kolaylığının sağlanması planlamıştır.

23 Eylül 2020 tarihine gelindiğinde ise Avrupa Komisyonu, AB'nin göç politikalarını yeniden gözden geçiren "Yeni Göç ve İltica Paketi"ni yayınlamıştır. Bahsi geçen Pakt üç ana konu üzerine kurulmuştur. İlk olarak, AB'nin Türkiye gibi yakın çevresinde bulunan menşei ve geçiş ülkeleriyle ortaklıklarını güçlendirmeyi amaçlayan dış boyuttur. Bu hususta dikkat çeken nokta, AB'nin sınırlarını koruma sorumluluğunu üçüncü ülkelere yükleme noktasında daha önceki yıllarda olduğu gibi ısrarcılığını korumasıdır. İkinci olarak, AB'nin dış sınırlarının yönetimini güçlendirmeye ve iyileştirmeye yönelik politikaların hayata geçirilmesi ile ilgili husustur. Komisyon, her ne kadar "geri göndermeme" ilkesinden bahsetmiş olsa da iltica arayışında olan mülteciler için zorlu kriterler getirmiş ve mevcut mültecilerin de Avrupa sınırları içinde kalmasını zorlaştırmıştır. Üçüncü husus ise, AB üye devletleri arasında sorumlulukların daha dengeli bir şekilde dağılımını sağlamak ve göç politikalarını uygularken AB üyeleri arasında dayanışmayı teşvik etmektir (Kirişçi vd., 2020). Bu süreç, Avrupa'nın etrafına adeta yüksek duvarlar örmek ve göçmenlerden izole bir Avrupa yaratmak anlamına gelen "Kale Avrupası"nın devamı hususunda AB'nin tutumunun değişmediğini göstermiştir. Böylece AB, kendi içindeki sınırlarını yok etmeye çalışırken dış sınırları daha da yükselterek adeta Schengen bölgesi görünümünü kazanmaya başlamıştır.

Genel olarak 2011 sonrasında günümüze kadar AB tarafından düzensiz göçün önüne geçilebilmesi için ortak vize politikası geliştirilmesi, kolluk kuvvetleri devreye sokularak dış sınırların güvenliğinin sağlanması, kaynak ülkelerle iş birliğinin artırılması ve geri kabul anlaşmalarının imzalanması gibi hususlarda politikalar öngörülmüştür (Şen & Özkorul,

2016: 100). Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında yaşanan göç hareketlerinde ise durum farklı bir noktaya gelmiştir.

Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Yaşanan Göç Hareketleri

2014 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya bağlı olan Kırım topraklarını işgal etmesi üzerine Rusya ve Ukrayna arasında diplomatik bir kriz başlamış, 2022 yılına kadar zaman zaman bu kriz yerini sınır bölgesinde askeri çatışmalara bırakmıştır. Bu işgal gerek uluslararası toplum gerek Ukrayna Devleti nezdinde “uluslararası hukuka aykırı” olarak tanımlanmıştır. Kırım'ın ele geçirilmesi Rusya açısından ise bir işgal olarak görülmemiş, demokratik referandum süreci sonunda halkın çoğunluğunun iradesiyle bölgenin Rusya'ya bağlanması (ilhak) olarak kabul edilmiştir. Böylelikle Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın alt yapısını oluşturan ve Ukrayna için adeta güvenlik tehdidi yaratan krizin ilk evresi Kırım'ın işgali ile start vermiştir.

Kırım, Karadeniz'deki en önemli doğal liman ve deniz üslerine sahip olmakla birlikte sıcak denizlere açılan bir yarımadadır. Rusya'nın Karadeniz'deki jeostratejik ve askeri varlığını güçlendirme isteği, Kırım üzerinden sıcak denizlere açılma politikası, Avrupa'ya taşınmak istenen enerji rezervleri için Kırım'ın bir koridor oluşturması ve Odessa ve Sivastopol Limanlarının deniz ticareti açısından önemli bir yer tutması Kırımı Moskova nezdinde önemli bir pozisyona taşımıştır. Bunların yanında, Yalta ve çevresinin turistik açıdan önemli gelir kaynağı olması, SSCB'nin dağılmasından sonra Kırım'daki donanmanın Ukrayna'da kalması ve Rusya'nın ilhaktan önce donanma için yıllık 100 milyon dolar kira ödemesi Rusya'nın Kırım'ı ilhakında önemli sebepler arasında gösterilebilir (TDBP, 2017: 5). Tüm bu sebeplere istinaden Rusya, 27 Şubat 2014 tarihinde kendisi için stratejik önem arz eden ve Rus nüfusun çoğunlukta olduğu Kırım yarımadasını işgal etmiştir. İşgal sonrasında Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda Rusya'ya bağlanma yönünde referanduma gidilmesi kararı alınmış, referandumda halkın çoğunluğu Moskova'nın güdümünde olmayı kabul etmiştir. 18 Mart 2014 tarihinde ise Rusya devlet

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

başkanı Vladimir Putin Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını onaylayan imzayı atmış, böylece Kırım ve Sivastopol resmen Rusya topraklarına katılmıştır (BBC, 2014).

Son zamanlarda ise Rusya yanlısı ayrılıkçı grupların Mart 2021'de dört Ukraynalı askeri öldürmesi üzerine bölgedeki kriz zirveye çıkmıştır. Saldırıları karşısında Ukrayna ordusunun tedbirlerini artırması ve Batı ülkelerine çağrı yapması üzerine Rusya, Doğu Ukrayna sınırına ve Kırım'a asker çıkarmıştır. Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunun sınır hatlarında, Belarus ve Kırım'da binlerce asker ve çok sayıda askeri teçhizat konuşlandırması, NATO kanadında Ukrayna'nın Rusya tarafından işgal edileceği algısını körüklemiştir. Ukrayna Devlet Başkanı Zelensky de ülkelerinin işgal tehlikesi altında olduğunu iddia ederek NATO'dan Rusya'ya karşı hamle yapması çağrısında bulunmuştur. Ukrayna'nın NATO'yu arkasına alma çabalarına karşılık Rusya da bölgedeki baskısını artırmış, Ukrayna'nın doğusunda Donbass bölgesinde askeri pozisyonunu güçlendirmiştir (BBC Türkçe, 2022).

Yaşanan insani kriz her geçen gün daha da derinleşirken, Ukrayna'da ortaya çıkan can kayıpları ve askeri zayıflar dışında savaşın göç boyutu da gündeme gelmiştir. Rusya'nın asker-sivil ayrımı yapmaksızın tüm Ukrayna vatandaşlarını hedef alan operasyonlarda bulunması, sivillerin bulunduğu binaları bombalaması ve savaşı bir nevi meskûn mahale taşınması, savaşın bir parçası olmayan masum sivilleri harekete geçirerek ülkelerini terk etmeye ve Batı'ya doğru göç etmeye zorlamıştır. Ukrayna'da sıkıyönetim nedeniyle 18-60 yaş arası erkeklerin ülke dışına çıkmalarına izin verilmemiş ve bu kişilerin vatanlarını savunmaları istenmiştir. Fakat bu yaş aralığının dışında kalan erkekler, bilhassa çocuk ve kadınlar ülkelerini terk edip başka ülkelere sığınmak için tren istasyonları ve otobüs terminallerine akın etmişlerdir.

Birleşmiş Milletler'in, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Avrupa'nın en hızlı gelişen mülteci krizi olarak adlandırdığı savaşta, BMMYK verilerine göre, 24 Şubat 2022 tarihinde Rus işgalinin başlamasından itibaren on gün içinde, 1,3 milyondan fazla Ukraynalı sınırı geçmiştir. Buna göre göçün hızı, Suriye, Irak, Afganistan ve Afrika'dan

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yoksulluk ve savaşlardan kaçarak Avrupa'ya sığınan 2015 yılındaki göç krizinden daha büyük seviyededir. Ukraynalı mültecilerin yanı sıra göç edenlerin içinde Pakistan, Gana, Fas ve Somali gibi ülkelerden gelen, çoğu öğrenci ve işçilerden oluşan yabancı uyruklu gruplar da vardır. Fakat güvenli bir yere geçmeye çalışırken yabancı uyrukluların ayrımcılığa maruz kaldığına dair durumlara rastlanmıştır (*The Guardian*, 2022).

Birleşmiş Milletler 11 Mart günü yaptığı açıklamada ise, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bu yana 2,5 milyon vatandaşın Ukrayna'yı terk ettiğini ve iki milyon kişinin de ülke içinde yerinden edildiğini belirtmiştir. BM'nin Uluslararası Göç Örgütü sözcüsü Paul Dillon, Ukrayna'dan ayrılan 2,5 milyon kişiden 116 bininin farklı uyruklu ülkelere olduğunu söylemiştir (*France24*, 2022). BM, savaş devam ettiği sürece kısa vadede beş milyona yakın insanın Ukrayna'yı terk etmek isteyebileceği tahmini üzerinde durmaktadır. Bu tahminler, Arap Baharı sonrası yaşanan göç hareketleri gibi Avrupa içinde de büyük bir göç dalgasının görülme ihtimalinin yüksek olduğunu işaret etmekte, savaşın yıkıcı boyutlarının göçün en önemli tetikleyici sebeplerinden birisi olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bu arada savaş tersine göçü de tetiklemiş, bir yandan milyonlarca Ukraynalı ülkesini terk edip farklı ülkelere sığınırken, Avrupa'da yaşayan ve çoğunluğunu Ukraynalı göçmen işçi ve öğrencilerin oluşturduğu birçok sivil vatandaş da Rus işgaline karşı ülkelerini savunmak veya ailelerinin yanında olabilmek için Polonya sınırından Ukrayna'ya giriş yapmaktadır (*Euronews*, 2022). Bu durum bir yandan can ve mal kaybı korkusu ile dış göçü tetikleyen bir tablo ortaya çıkarırken, öte yandan milliyetçilik duygularının artması ile tersine göçü de hızlandırmış, özellikle erkek bireyler arasında büyük bir dayanışma ortamı yaratmıştır.

Göç sürecinde bazı sorunlar ve aksaklıklar da görülmüş, krizi fırsata çevirmek isteyen veya aşırı milliyetçilik dürtüsüyle hareket eden insanların varlığı göç olgusunun gayri-ahlaki taraflarını bizlere göstermiştir. Örneğin Polonya polisi, Ukrayna sınır kapısından geçen genç kadın ve çocukları ağına düşüren seks tacirlerinin var olduğunu, yapılan operasyonlarda çok

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sayıda insan tacirinin tutuklandığını duyurmuştur. Yapılan açıklamalara göre, çete üyelerinin yakaladıkları kadınları öncelikli olarak Almanya'ya kaçırmaya çalıştıkları belirtilmiştir (*Hürriyet*, 2022). Bu durum, artan güvenlik açığı ve kontrolsüzlük nedeniyle kadın ve çocukların fırsatçı grupların hedefinde olduğunu göstermiş, insanların korkuları üzerinden para kazanmanın yolunu bulan illegal yapılanmaların önünü açmıştır.

Avrupa'nın Ukraynalı Göçmenlere Yönelik Politikası ve Göç Algısı

Ukrayna savaşı sonrasında başlayan göç hareketleri genel olarak yönünü Avrupa ülkelerine çevirmiş, yurtlarını terk eden vatandaşlar sınırı geçerek başta Doğu Avrupa olmak üzere Merkez Avrupa içlerine kadar ilerlemiştir. Göç edenlerin kimisi akraba ve ailesinin yanına göç etmekte, kimisi ise sırf savaşın yıkıcı etkisine maruz kalmamak için hiçbir bağının olmadığı komşu ülkelere doğru göç etmektedir. Dolayısıyla savaşın sivilleri hedef alacağını ve bu kadar uzun süreceğini öngöremeyen Avrupa, büyük bir göçmen dalgası ile karşı karşıya kalmıştır.

BM'nin güncel verilerine göre 24 Şubat 2022'den 18 Mart 2022'ye kadar Ukrayna'dan Avrupa ülkelerine göç edenlerin sayısı 3,3 milyonu geçmiştir. Bu Avrupa ülkeleri daha çok Ukrayna sınırındaki Schengen bölgesindeki ülkelerdir. Sırayla en çok göçmen alan ülkelere bakıldığında, Polonya iki milyondan fazla göçmenle ilk sırayı almakta, Polonya'yı Romanya, Moldova, Macaristan ve Slovakya gibi ülkeler izlemektedir. Göçmenlerin bir kısmı ise Rusya Federasyonu ve Belarus'a göç etmektedir (UNHCR, 2022a). Şubat ayında 670 bin civarında olan göçmen sayısı, savaşın yoğunluğunu artırmasıyla birlikte mart ayında 2,6 milyonu geçmiştir. Ukrayna Devleti'nin aldığı sıkıyönetim kararı gereğince 18-60 yaş arası erkeklerin ülkede kalma zorunluluğu sebebiyle sınır ülkelerine göç edenlerin büyük kısmını kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. Avrupa Birliği, mültecilere belgelere ihtiyaçları olmadığını, ancak tercihen yurt içi veya yurt dışı pasaportlarını, seyahat eden çocukların doğum belgelerini ve sağlık evraklarını yanlarında bulundurmaları gerektiğini beyan etmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 2. Ukrayna'dan Sınır Ülkelere Göç Eden Mülteci Sayısı

Total Refugee influx from Ukraine in neighboring countries**

[JSON](#)

Location name	Source	Data date	Population
Poland	Government	18 Mar 2022	2,010,693
Romania	Government	18 Mar 2022	518,269
Republic of Moldova	Government	18 Mar 2022	359,066
Hungary	Government	18 Mar 2022	299,273
Slovakia	Government	18 Mar 2022	240,009
Russian Federation	Government	17 Mar 2022	184,563
Belarus	Government	17 Mar 2022	2,548

Kaynak: UNHCR, Ukraine Refugee Situation, 18 March 2022

Mülteci statüsü alabilmek için ise Ukrayna vatandaşı veya yabancı öğrenciler gibi yasal olarak Ukrayna'da yaşayan kişiler olması gerektiği şart koşulmuştur. Ukrayna'nın AB üyesi olmamasına rağmen buradan gelen sığınmacılara AB ülkelerinin çok büyük kısıtlamalar koymaması, AB'nin Ukrayna'yı Avrupa'nın bir parçası olarak gördüğünü ve Ukrayna halkına güvendiğini göstermektedir. Avrupa Komisyonu başkanı Ursula von der Leyen'in "*Ukrayna bize ait ve bizler de Ukrayna halkını aramızda görmek istiyoruz*" (European Commission, 2022) şeklindeki sözleri Avrupa'nın son günlerdeki göçmen politikasını özetler niteliktedir.

Doğu Avrupa ülkelerinden Ukrayna'nın sınır komşusu olan Polonya en fazla göçmene ev sahipliği yapmaktadır. UNHCR Polonya Temsilcisi Christine Goyer'in, "*Polonya halkının, yerel toplulukların, belediyelerin ve hükümetin yeni gelenleri kabul etme ve ağırlama konusunda muazzam bir çabası oldu*" (UNHCR, 2022b) şeklindeki ifadeleri Polonya'nın topyekûn olarak Ukrayna'dan gelen göçmenlere yönelik "Açık kapı politikası" izlediğini kanıtlar niteliktedir. Mevcut durumda Polonya'ya gelen iki ana Ukraynalı sosyal grup vardır, bunlar çocuklu kadınlar ve 60 yaşın üzerindeki yaşlılardır. Savaşın patlak vermesinden sonraki ilk günlerde, Polonya'daki bu gruplara yönelik barınma yardımları çoğunlukla Polonyalı aileler, misafırhane ve otel sahipleri tarafından sağlanmıştır. Ayrıca yine gönüllü vatandaşlar tarafından mültecilerin gıda, hijyen ürünleri ve tıbbi veya psikolojik ilk yardım gibi temel ihtiyaçları karşılanmıştır. Hükümet ise göç akışı arttıkça bu duruma müdahale etmiş, market ve spor salonlarında bulunan bir düzine merkezi

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

mültecilere açmaya karar vermiştir. Şu anda bu tür geçici konaklama tesislerinde 100 binden fazla mülteci kalmaktadır.

Durumun ciddiyetini gün geçtikçe daha iyi anlayan Polonya Hükümeti bu geçici çözümleri yasal zemine oturtmuş ve 13 Mart 2022’de mülteciler için destek hizmeti öngören özel bir yasayı yürürlüğe sokmuştur. Bu düzenlemeye göre mültecilere bir banka hesabının açılması sağlanacak, onların işgücü piyasasına, eğitime ve sosyal yardımlara erişimini sağlayacak bireysel bir kimlik numarası verilecek, aile evlerinde ve özel otellerde mültecileri barındırma maliyetleri Hükümet tarafından karşılanacak, Ukraynalı çocuklar Polonya okullarına gidebilecektir (*Free Network*, 2022). Tüm bu yasal düzenlemeler, Polonya’nın her yaşta Ukraynalı mülteciyi sisteme ve topluma entegre edebilmek için uğraş verdiği şeklinde yorumlanabilir.

Bir diğer Doğu Avrupa ülkesi Romanya da Polonya’dan sonra Ukraynalı mültecilere en çok kapılarını açan ülkeler arasında yerini almıştır. Yaklaşık 520 bin göçmene ev sahipliği yapan Romanya, UNICEF gibi uluslararası örgütlerin de yardımıyla özellikle çocuklar ve kadınların korunduğundan ve varış noktasına güvenli bir şekilde varmalarından emin olmak için sınır kapılarında “Sighetu Marmatei” adında güvenli merkezler kurmuştur. Bu merkezlerin sunduğu bazı hizmetler şunlardır: Aile birleşimine yönelik bilgi ve danışma masalarının kurulması, savunmasız kişilerin kaydedilmesi, sağlık, psikolojik terapi ve beslenme konusunda destek verilmesi, temel hukuki danışmanlık sağlanması, şiddet vakaları için sevk hizmetleri vs. Ayrıca bu merkezlerde battaniye, sıcak tutan giysiler, hijyenik kitle, oyuncaklar ve bebek mamaları gibi zaruri ihtiyaçlar da mevcut kılınmıştır (UNICEF Romania, 2022). Görüldüğü gibi Romanya Hükümeti, şimdilik Polonya gibi yasal bir entegrasyon politikası uygulamaya koymasa da geçici olarak mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanması için sivil toplum kuruluşlarının da desteğiyle sınır bölgesinde hizmet vermektedir.

Bazı güçlü merkez Avrupa ülkelerinin Ukrayna vatandaşlarına göç konusunda kolaylık sağladığı görülmüştür. Almanya Ukraynalı göçmenlere kapılarını açan ülkelerin başında gelmektedir. Almanya İçişleri Bakanı

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Nancy Faeser, Almanya'nın mültecilere "hızlı ve bürokratik olmayan bir şekilde" yardım edeceğini söylemiştir. Bu sözlere istinaden Almanya, demiryolu ile ülkelerine gelecek Ukrayna vatandaşlarından bilet talep etmeme kararı almıştır. Normal şartlar altında Ukrayna vatandaşlarının turistik gezi amacı ile 90 günlüğüne vizesiz olarak Almanya'yı ziyaret etmesi yasal olmakla birlikte istisna olarak Almanya, savaştan kaçanlara geçici koruma statüsü verileceğini belirtmiş, bu statü ile Ukraynalıların oturma izni alabilecekleri, eğitim ve sağlık imkânlarından faydalanabilecekleri, ayrıca istihdam edilebilecekleri bildirilmiştir (*VOA Türkçe*, 2022). Doğu Saksonya eyaletinin Hristiyan Demokrat başbakanı Michael Kretschmer gazetecilere verdiği demeçte, "*Alman eyaletleri olarak Ukraynalılara açıkça şunu söylüyoruz: Almanya'ya hoş geldiniz. Savaştan kaçan bu topluluklara kalacak yer bulmak bizim için kutsal bir görevdir*" (*Bloomberg*, 2022) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Bu sözlere ek olarak Berlin Belediye Başkanı Franziska Giffey, başkentten Ukraynalılar için 20.000 kişilik yatak hazırlayacağını dile getirirken, Bavyera İçişleri Bakanı Joachim Herrmann ise 50.000 ila 100.000 kişilik yatak kapasitesinin hizmete hazır olduğunu vurgulamıştır (*Aljazeera*, 2022).

AB, Rusya-Ukrayna savaşında Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlarla tepki vermesine ve Ukrayna'dan gelen göç dalgasına karşı kayıtsız kalmamasına rağmen, göç konusunda uyguladığı politikalarla çifte standart yapan bir aktör konumuna gelmiştir. AB'nin Ukraynalıları dini, kültürel ve kimlik açısından kendilerine yakın gördükleri için kapılarını sonuna kadar açmaları, öte yandan 2012 sonrası ülkelerindeki iç savaştan kaçan Suriyelileri farklı din, mezhep ve kültürden oldukları için dışlamaları, AB'nin göçmen algısındaki ayrımcılık boyutunu gözler önüne sermiştir. Dinleri ve ten renkleri farklı olan Suriyeliler mevzu bahis olduğunda yüksek sesle dillendirilen "We don't want refugees" cümleleri, beyaz tenli, renkli gözlü ve Hristiyan Ukraynalılar söz konusu olduğunda yerini "Welcome to" söylemlerine bırakmıştır. Alınan göçmenler de daha çok nitelikli, yani iyi eğitilmiş, yüksek gelirli ve statü sahibi kişiler olarak karşımıza çıkmıştır.

2015 yılından itibaren Ortadoğu'dan gelen mülteci geçişlerinin artış göstermesine istinaden sınır güvenliğinin artırılmasına yönelik tedbirler alan AB, mültecileri tehdit olarak gördüğü için acil eylem planları oluşturulmuş,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Frontex gibi güvenlik güçlerine mültecilerin sınır dışı edilmesi için daha çok yetki alanı tanımış, Türkiye gibi ülkelerle “Geri Kabul Anlaşmaları” imzalayarak fon desteği karşılığında mülteci yükünü üzerinden atmak istemiştir. Öte yandan 2022 yılında başlayan Ukrayna-Rusya Savaşı sonrası ülkelerini terk eden göçmenlere karşı herhangi bir bürokrasi engeli konulmamış, sınır güvenliği güçleri harekete geçirilmemiş, AB ülkeleri ile üçüncü bir ülke arasında “Geri Kabul Anlaşması” imzalanmamıştır. Sınırlarına tel örgüler çeken, “mülteci kotası” kapsamında Suriyeli mültecilerin Avrupa ülkeleri arasında paylaşılmasına sert bir şekilde karşı çıkan ve ülkesine Suriyeli almak istemeyen Polonya’nın ise Ukraynalıya kapılarını en fazla açan ülke olması, bu konuda nasıl bir ayrımcılık yapıldığının en belirgin göstergesidir.

Polonya açısından baktığımızda 2015 sonrasında göçmenlerin çoğunlukla Ortadoğu ülkelerinden geliyor olması ve dini inanç yönünden Müslüman olmaları, iktidardaki Hukuk ve Adalet Partisi (PiS)’nin göçmen politikalarını şahinleştirmiştir. PiS tarafından kamuoyunda ve medyada Arap göçmenler fiziksel güvenliğe tehdit olarak tanımlanmış, bu kişilerin ülkeye hastalık ve parazit getirecekleri, kiliseleri tuvalete çevirerek kutsal değerlere zarar verecekleri, sosyal yardım ödemeleri ve konut yardımı gibi destekler için sıraya girerek ülkenin ekonomisini felakete uğratacakları gibi argümanlar geliştirilmiştir (Tworzecki, 2019: 103-104). Mevcut durumda ise Ukraynalı mültecilere karşı “Avrupalılık kimliği” ekseninde bir tutum geliştirilmekte, geçici koruma politikalarının yanı sıra yasal düzenlemelerle uzun vadeli göç politikaları gündeme getirilmektedir. Müslümanlara yönelik tehdit algısı ve nefret söylemleri Avrupalı politikacılar tarafından kamoyuna taşınırken, öte yandan Ukraynalıların AB değerlerini ve ilkelerini savunduğunun vurgulanması ve “bizden” algısının yaratılması, göç konusunda Avrupa’nın ayrımcı bakış açısının açık bir tezahürüdür.

Bu noktada dikkat çeken başka bir husus, AB’nin sadece Suriyelilere karşı değil, Ukrayna’da savaştan kaçan farklı etnik kökenlerden göçmenlere karşı da ayrımcılık uygulamasıdır. Örneğin, Ukrayna’da yaşayan Afrika kökenli vatandaşların sınır polisleri tarafından Ukrayna’dan ayrılmalarının engellendiğine dair durumlara rastlanmıştır (BBC, 2022). Bilhassa Afrika

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kökenli vatandaşlar, komşu Avrupa Birliği ülkelerine geçişlerde günlerce mahsur kaldıklarını, soğukta yiyecek ve barınak bulamadıklarını, Ukraynalı güvenlik görevlileri tarafından uzun kuyruklarda bekletildiklerini ve hatta bazı kişilerin bu görevliler tarafından şiddete maruz kaldıklarını iddia etmektedirler (*The New York Times*, 2022).

Sonuç

Avrupa son yıllarda, II. Dünya Savaşı'ndan beri hiç yaşamadığı kadar büyük bir mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmış, bir aydan kısa sürede 3,5 milyondan fazla Ukraynalı mülteciye kapılarını açarak savaşın göç ayağından en fazla etkilenen coğrafya olmuştur. Bu göç hareketleri Arap Baharı sonrasında Suriyelilere kapılarını açmakta tereddüt eden, göçmenleri tehdit olarak gören ve yükümlülüğü Türkiye gibi üçüncü ülkelere vermek isteyen Avrupa'da ciddi bir paradigma değişimi yaratmış, Doğu Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere tüm Avrupa Birliği ülkeleri sınır komşusu olan Ukrayna'dan mülteci almayı gönüllü olarak kabul etmişlerdir. Bu çerçevede Polonya, Macaristan ve Slovakya gibi -Arap Baharı sonrasında göçmen karşıtı söylem ve politikaları ile gündeme gelen- ülkeler mültecilere kapılarını sonuna kadar açarken, Almanya gibi Merkez Avrupa ülkeleri de Ukraynalıları misafir edeceklerine dair pozitif bir tutum göstermiştir.

Başta AB Komisyonu başkanı Leyen'in verdiği "Ukrayna bizdendir, Avrupalıdır" mesajları ve tek tek Avrupa ülkelerinin göçmenlere karşı uyguladığı açık kapı politikaları, Ukrayna'nın AB üyesi olmamasına rağmen Avrupalılık kimliği ekseninde Batı'nın bir parçası olduğunu, hatta ilerleyen dönemlerde AB üyeliğine alınabileceğini göstermiştir. Batı'nın Ukraynalılara yönelik bu ılımlı tutumu, Arap Baharı sonrası Suriyelilere ve diğer etnik kökenden olanlara karşı sergilediği dışlayıcı tavırla mukayese edildiğinde, din ve kültürel öğeleri üstün tutan "ayrımçı Avrupa" algısı yaratmıştır. Üstelik Ukrayna'da yaşayan ve savaştan kaçan Afrika kökenlilerin Polonya sınırda ayrımcılığa uğradığının öne sürülmesi de AB'nin "kendisinden olmayanlara" karşı çifte standart uyguladığı fikrini güçlendirmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

BMMYK tarafından bazı Batılı ülkelerin mültecilere yönelik çifte standardına tepki gösterilmesinin yanı sıra mültecilerin kimliklerinin ne olduğu, nereden geldiklerinden ziyade onlara insan olduğu için değer verilmesi çağrısı, çoğunluğu Batı eksenli ülkelerden oluşan bir örgütün yine Batı'yı eleştirmesi anlamında dikkate değer olsa da Hristiyan göçmen dostu ülkeler tarafından bu çağrılara yeterince kulak verilmediği aşikardır. Suriye iç savaşı ve Ukrayna işgali sonrasındaki göçmen algısı baz alındığında, AB'nin “demokrasi, insan hakları” gibi evrensel değerleri herkese eşit ve adil olarak uygulama konusunda başarısız bir sınav verdiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin kuruluş felsefesi olan Hristiyan Birliği'nin temellerinin atılması ve siyasi entegrasyonun sağlanması çerçevesinde Ukraynalı mültecilere karşı kucaklayıcı politikalar ve pozitif bir algı söz konusu iken, Avrupa dışından gelenlere ötekileştirici bir tutum geliştirilmiştir. İltica ve sığınma hakkının kullanılması noktasında “beyaz” ve “Avrupalı” olmanın Avrupa ülkeleri nezdinde avantaj olarak görüldüğü, “Müslüman” olmanın ise tehdit olarak algılandığı bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktayız. Esasında Batı'nın fiili olarak zaten kendi içinde yıllardır uyguladığı katı göç politikaları ve ayrımcı göçmen algısı, bugün Rusya-Ukrayna savaşı sebebiyle daha görünür hale gelmiştir. İşin dini ve kültürel boyutunun yanında nitelik düzeyi açısından da bir ötekileştirmenin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Arap toplumlarından gelenlere eğitimsiz, düşük gelirli ve potansiyel suçlu gözüyle bakılırken, Ukrayna'dan gelen göçmenler ise iyi eğitilmiş, yüksek gelirli ve medeni kişiler olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla Edward Said'in 20. yüzyılda vurguladığı oryantalist (şarkiyatçı) bakış açısının Avrupa için halen geçerli ve kabul edilebilir olduğunu söylemek isabetli olacaktır.

Kaynakça

- Adamson, F. B. (2006). Crossing borders: international migration and national security, international security. *The MIT Press*, 31(1), 165-199.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- BBC (2014). Ukraine crisis: Putin signs Russia-Crimea treaty. Erişim Tarihi: 11.03.2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26630062>.
- BBC (2022). How many refugees have fled Ukraine and where are they going? Erişim Tarihi: 19.03.2022, <https://www.bbc.com/news/world-60555472>.
- BBC Türkçe (2022). Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: Ukrayna'nın askeri gücü Rusya ordusuna karşı koymak için yeterli mi? Erişim Tarihi: 18.03.2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60508021>
- Bretell, C. B. ve Hollifield, J. F. (2015). *Migration theory: talking across disciplines*. Third edit. Newyork: Routledge.
- Brubaker, R. (1996). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Cambridge: Mass Harvard University Press.
- Casey, R. (2022). Aljazeera. *The least we can do': Germany welcomes Ukrainian asylum seekers*. Erişim Tarihi: 12.03.2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/germany-welcomes-ukrainian-asylum-seekers>.
- Castles, S. and Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı*. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Council of the European Union (2008). *European Pact on Immigration and Asylum*. Brussels.
- Duruel, M. (2017). Avrupa Birliği göç politikası ve kitlesel göç akınları karşısındaki durumu. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 1-12.
- El-Hinnawi, E. (1985). *Environmental refugees*. Nairobi: UNEP.
- Euronews Türkçe (2022). Ukrayna'dan Avrupa'ya kitlesel göç akımı sürüyor. Erişim Tarihi: 03.03.2022, <https://tr.euronews.com/2022/02/28/ukrayna-dan-avrupa-ya-kitlesel-goc-ak-m-suruyor>.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Euoropean Commission (2022). *Statement by President von der Leyen with Ukrainian President Zelenskyy at the occasion of the President's visit to Kyiv*. Erişim Tarihi: 02.03.2022.
- Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- France 24 (2022). 2.5 million people have now fled Ukraine: UN. Erişim Tarihi: 15.03.2022, <https://www.france24.com/en/live-news/20220311-2-5-million-people-have-now-fled-ukraine-un>.
- Free Network (2022). Ukrainian refugees in Poland: current situation and what to expect. Erişim Tarihi: 18.03.2022, <https://freepolicybriefs.org/2022/03/17/ukrainian-refugees-in-poland>.
- Geddes, A. (2005). Europe's border relationship and international migration relations. *Journal of Common Market Studies*, 43(4), 787-806.
- Hürriyet (2022). İnsanlık için utanç: Savaştan kaçan Ukraynalı kadın ve çocuklar seks tacirlerinin hedefinde! Erişim Tarihi: 14.03.2022, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/insanlik-icin-utanc-savastan-kacan-ukraynali-kadin-ve-cocuklar-seks-tacirlerinin-hedefinde-42018722>.
- Kirişçi, K., Erdoğan, M. M. ve Eminoğlu, N. (2020). Brookings. *The EU's "new pact on migration and asylum" is missing a true foundation*. Erişim Tarihi: 11.03.2022, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/06/the-eus-new-pact-on-migration-and-asylum-is-missing-a-true-foundation/?preview_id=1173451.
- Lewis, G.J. (1982). *Human migration a geographical perspective*. New York: St. Martin's Press.
- Martin, P. L. (2004). Germany: managing migration in the twenty first century. W. Cornelius, P. Martin ve J. Hollified (Ed.), *Controlling immigration: a global perspective* (ss. 221-254). Stanford: Stanford University Press.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Pronczuk, M. ve Maclean, R. (2022). The NewYork Times. *Africans say Ukrainian authorities hindered them from fleeing*. Erişim Tarihi: 15.03.2022, <https://www.nytimes.com/2022/03/01/world/europe/ukraine-refugee-discrimination.html>.
- Rogers, I. ve Pronina L. (2022). Bloomberg. *Germany tells Ukraine's war refugees: our borders are open*. Erişim Tarihi: 07.03.2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-03/germany-tells-ukraine-s-war-refugees-our-borders-are-open>.
- Salman, A. (2021). Suriye'yi iç savaşa sürükleyen çevresel faktörler ve yer değiştirmeler üzerine yeşil jeopolitik bir inceleme. *21.yüzyılda uluslararası göç-bildiri özetleri kitabı* (ss. 18-19). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Şen, Y.F. ve Özkorul, G. (2016). Türkiye–Avrupa Birliği ilişkilerinde yeni bir eşik: sığınmacı krizi bağlamında bir değerlendirme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 86-119.
- TDBP (2017). *Uluslararası hukuk açısından Kıırım'ın ilbaki*. Yayın No: 17, Rapor No: 2. İstanbul: TDBP Yayınları.
- The Guardian* (2022). Ukraine: UN says more than 1.3 million have fled since Russian invasion began. Erişim Tarihi: 10.03.2022, <https://www.theguardian.com/global-development/2022/mar/05/ukraine-un-says-more-than-13-million-have-fled-since-russian-invasion-began>.
- Tokyay, M. (2022). Perspektif. *Ah Avrupa'nın O "Muhtesem" Çifte Standartları!* Erişim Tarihi: 16.03.2022, <https://www.perspektif.online/ah-avrupanin-o-muhtesem-cifte-standartlari/>
- Tworzecki, H. (2019). Poland: a case of top-down polarization. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 681(1), 97-119.
- UNHCR (2019). *Global trends: forced displacement in 2019*. Erişim Tarihi: 15.03.2022, <https://www.unhcr.org/5ee200e37/>.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- UNHCR (2022a). *Ukraine refugee situation*. Erişim Tarihi: 18.03.2022, <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
- UNHCR (2022b). *Poland welcomes more than two million refugees from Ukraine*. Erişim Tarihi: 19.03.2022, <https://www.unhcr.org/news/press/2022/3/6234811a4/poland-welcomes-million-refugees-ukraine.html>.
- UNICEF Romania (2022). *UNICEF support in Romania for refugee children, women and families coming from Ukraine*. Erişim Tarihi: 10.03.2022, <https://www.unicef.org/romania/stories/unicef-support-romania-refugee-children-women-and-families-coming-ukraine>.
- United Nations (2017). *International migration report*. NewYork: United Nations.
- VOA Türkçe (2022). *Almanya Ukrayna'dan göç dalgasına hazırlanıyor*. Erişim Tarihi: 10.03.2022, <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanya-ukrayna-dan-goc-dalgasina-hazirlaniyor/6470044.html>.
- Yılmaz, E.A. (2021). Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları. *SSD Journal*, 6(25), 170-183.

18. Yüzyılda İstanbul'a Göçmen Taşıyanlar ve Bu Kişilere Verilen Cezalar*

Nihal METİN**

Giriş

Fethedildiğinde harabeden farksız olduğu ifade edilen İstanbul, Türklerin hâkimiyetine geçtikten sonra şenlendirilmek istenmiş ve insanların bu şehre göç etmesi teşvik edilmiştir (İnalçık; 2001: 233). 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise bu politikanın tam aksine, göçmenlerin başkente gelişi engellenmeye çalışılmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda artarak devam eden göçler, 18. yüzyılda İstanbul için artık en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir (Bkz. Aktepe, 1958; Metin, 2021; Özkaya, 1982). Bu dönemde iktidarı savaşlardan ziyade sosyal istikrara bağlı olan padişahlar, göçmenleri bu durumu tehdit eden en büyük unsur olarak görmüşlerdir (Başaran, 2014: 4).

18. yüzyılda İstanbul'a göç edenler çoğunlukla Anadolu ve Rumeli'deki kayıtlı reayadı. Uzun süren seferler, buna bağlı olarak artan vergiler ve ehl-i örfün hukuksuz talepleri, reyanın kayıtlı olduğu yeri terk etmesinin en önemli nedenleriydi. Bu dönemde en fazla göç veren yerler ise Orta Anadolu bölgesinden Sivas ve Karaman eyaletleri ile özellikle Arnavut göçmenlerin geldiği Rumeli eyaletiydi. Belgelerde bu kişiler ya ailesi ile birlikte gelenler anlamında *ev göçü* olarak ya da geçerli bir sebebi olmadan tek başına (*bekâr* olarak) gelen serseriler olarak tanımlanmaktaydı. Bu kişiler başkentte asayişin bozulması, isyanlar, hırsızlık, fuhuş, yangınlar ve salgın

* Bu bölüm, yazarın "İstanbul'a Göç (1703-1754)" başlıklı doktora tezine dayanılarak oluşturulmuş ve 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan *2. Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr., nihalmetin@marun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4757-9078

Atıf/Cite as: Metin, N. (2022). 18. yüzyılda İstanbul'a göçmen taşıyanlar ve bu kişilere verilen cezalar. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 249-261) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

hastalıkların yaşanmasından mesul tutulmaktaydı (Metin, 2021: 270-319). Özellikle serseriler, potansiyel suçlu olarak görülürlerdi (Yılmaz, 2014: 129). Ancak bu konuyla ilgili en önemli çekince, İstanbul gibi temel ihtiyaç maddelerinin temininde dışarıya bağımlı olan bir şehirde arzın talebi karşılayamama ihtimaliydi (Ülgener, 2006: 67-74). Zira muhtemel bir kıtlık tehlikesi başkentte isyanı tetikleyebilirdi. Nitekim İstanbul'da 1740 kışında böyle bir tehlike atlatılmıştı. Taşrada ise vergi mükelleflerinin gidişi ile dirlik sahiplerinin ve hazinenin gelirleri azalmakta, köyler harap olmakta, ekip biçilen toprakların atıl kalması nedeniyle üretim düşmekteydi. Bu durum güvenlik problemlerine yol açmakta, kamu düzenini bozmaktaydı (Bkz. Metin, 2021: 122-126; 284-286).

Tüm bu çekinceler nedeniyle göçün engellenmesi için önlemler alınıyordu. Taşraya gönderilen *adâletnâmeler* ile ehl-i örfün halka baskısı önlenmeye çalışıyor, göçmenlerin neden yerlerini terk ettikleri soruşturularak sorumlular, bu konuda cezalandırılacaklarına dair tehdit ediliyordu. Ancak ağır vergi yükü devam ettiği için dolayı sorun bir türlü engellenemiyordu. İstanbul'un kapıları sayılan Kocaeli ve Edirne gibi sancaklardan geçişlere engel olmaları için buradaki zabıtlar ve idareciler sürekli olarak uyarılmakta, şehir içinde ise mahalle imamı kefiliz hiç kimseyi mahallelerine iskân ettirmemeleri, gelen olursa ihbar etmeleri konusunda uyarılıyorlardı (Metin, 2021:228-233; 256-258).

Ancak alınan tüm önlemlere rağmen kaçak yollarla göçmenleri karadan ve denizden İstanbul'a getirmeye devam edenler de vardı. Bunun da temel nedeni olarak rüşvet karşımıza çıkmaktadır (BOA.C.ZB, 14/682). Taşıma sektöründe bulunan bazı kişiler, alacakları para uğruna yakalanma riskini göze alabiliyorlardı. Bu nedenle rüşvet konusunda bölge zabıtlar ve idarecilerine yapılan uyarılar, aynı şekilde göçmen taşıyanlar için de yapılıyordu (BOA.C.HD, 86/4294; 160/7978). Dolayısıyla kontrollerin de çok sıkı tutulması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim bazı belgelerde çeşitli nedenlerle ihmallerin yaşandığı dönemlerde göçün arttığından bahsedilmektedir. “Bu aralar”, “bu aylar”, “son birkaç senedir” ya da bazen çok daha uzun bir dönemden beri göçlerin arttığına dikkat çekilmekte ve kontrollerin sıkılaştırılması emredilmektedir. (BOA.ADVNS.MHM.d 157/

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

79) Ayrıca bazı belgelerde gemilerle ya da kara yoluyla İstanbul'a gelebildiklerine dair güvenilir kaynaklardan ihbarlar da ulaştığı bildirilmekteydi. (BOA.ADVNS.MHM.d 152/ 15) Bazen de İstanbul'dan kefilsiz olanların yakalanıp devlet tarafından paraları ödenerek memleketlerine geri gönderilmek üzere uygun bir gemiye bindirildikleri halde kimi reislerin onları gitmeleri gereken yerlere bırakmadıkları 3-5 kuruşlarını alıp İstanbul'a yakın bir yere bıraktıkları anlaşılmıştır. (BOA C.ZB 14/682).

Bu çalışmada İstanbul'a göçmen taşıyanların kimler olduğu, hangi güzergâhların kullanıldığı, geçiş yöntemleri, yolcular ile iletişimleri ve devletin bunlara karşı nasıl tedbirler aldıkları örnek olaylar, dava kayıtları ve devletin verdiği emirler üzerinden incelenecektir. Bu doğrultuda asıl kaynağımızı oluşturan arşiv belgelerinden özellikle *Mühimme Defterleri*, *Şikâyet Defterleri* ve *dosyaları* ile *Şer'iyye Sicilleri* kullanılacaktır.

Deniz Yoluyla Kaçak Göçmen Getirenler

Genel anlamda nakliye söz konusu olduğunda başkent için deniz taşımacılığı, kara taşımacılığından daha ön plandadır. Zira İstanbul, konumu itibariye deniz taşımacılığına uygun bir mevkidedir. Kara yoluna göre çok daha hızlı ve maliyetinin daha düşük olması göz önüne alındığında şehrin temel ihtiyaç maddelerinin temininde neden daha çok deniz yolu kullanıldığı anlaşılabilir (Güçer 1951-52: 86-88; Tabakoğlu, 2014: 106).

Deniz yoluyla İstanbul'a göçmen taşıyanlar, uzun mesafelerden fazla sayıda insan getiren gemi reisleri ile kısa mesafelerden daha az sayıda insan getiren kayıkçılardı. Gemi reisleri Karadeniz ve Marmara Denizi'ne kıyısı olan kazalardan yolcularını alarak İstanbul'a getiriyorlardı. Bölgeye göçler konusunda uyarı amaçlı fermanlar; Trabzon, Giresun, Ünye, Samsun, Sinop, Bolu, Bartın, Ereğli ve Gölpazarı gibi sancak ve kazalara gönderiliyordu (BOA.ADVNS.MHM.d 152/ 234). Ancak Karadeniz için belgelerde en fazla ismi geçen yer Trabzon'du. Zira Erzurum, Kars gibi Doğu Anadolu'daki bazı sancaklardan İstanbul'a gitmek isteyenlerin de deniz yolculuğu için Trabzon'a geldikleri belgelerden anlaşılmaktadır. (BOA.ADVNS.MHM.d 159/ 171).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Gemi ile gelenler için bir diğer yol Marmara Denizi'nden geçmekteydi. Bunun başlangıç noktası ise güneyden Mudanya, Bursa, Bandırma, Karamürsel, Taşköprü, Yalova ve Gemlik; kuzeyden ise İzmit kazasıydı. Buradaki gemi trafiğinin oldukça yoğun olduğu söylenebilirdi. Örneğin Kocaeli tarihine dair yapılan bir çalışmaya göre, 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul limanına bağlı olup Kocaeli'ye taşımacılık yapan bin civarında gemi bulunuyordu (Şimşir ve Şimşir, 2017: 765-786). Gebze, Pendik, Kartal gibi daha yakın mesafelerde ise kayıkçıların devreye girdiği söylenebilir (ÜŞS 462/ 94b).

Rumeli bölgesinden gelen göçmenler ise kara yoluna alternatif olarak Karadeniz ve Marmara kıyılarına gelmeyi tercih edebiliyorlardı. Karadeniz'de bugün Romanya ve Bulgaristan sınırlarında kalan kıyı hattı boyunca Kırklareli'den ya da güneyde Marmara Denizi üzerinden Tekirdağ-Silivri hattını kullanarak İstanbul'a geliyorlardı.

Bazı belgelerde ise Arabistanlı göçmenlerin özellikle Mısır üzerinden gemilerle İstanbul'a geldiklerinden bahsedilmektedir. Bu rotaya uygun olarak kullanılan güzergâha bakıldığında Akdeniz üzerinden gelen ve giden yolcuların Ege'deki büyük liman kenti olan İzmir'e uğradıklarından bahsedilmektedir (BOA.ADVNS.MHM.d 196/ 289). Batı Anadolu'dan gelecek yolcular için de İzmir bu anlamda önemli bir limandı. İzmir'den sonra ise Edremit-Çanakkale hattı boyunca devam ediyorlardı. (BOA.ADVNS.MHM.d 152/ 235)

Bir bölgenin idarî hâkimlerine, zabitlerine ve iskele eminlerine göçmenler konusunda uyarılar yapılırken gemi reisleri de İstanbul'a kaçak göçmen taşımamaları hususunda sık sık uyarılıyorlardı. Elllerinde geçiş izni içeren fermanı olmayanlar ile tüccardan olmayanları gemilerine almamaları, önemli bir işi olduğunu kanıtlayanların ise iki kişiyi geçmemesi için uyarıda bulunuluyordu (BOA.ADVNS.MHM.d 153/ 81, 111, 228; C.DH 86/4294; ÜŞS 400/ 89a). Gemi kaptanları, hatırla ya da para karşılığında göçmen taşırılsa cezalandırılacakları konusunda tehdit ediliyor, gemilerinde kaçak göçmen yakalanırsa gemilerine devlet tarafından el konulacağı ve kendilerinin de tutuklanıp hapsedilecekleri uyarısında bulunuluyordu (BOA.C.DH

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

160/7978; ADVNS.MHM.d 150/ 172, 154/ 322). Bu tehdidin dili kimi zaman daha da ağırlaşıyor, derhal idam edilecekleri uyarısına kadar varıyordu. 1748'de ilgili tüm kazalara gönderilen fermana eğer böyle bir reis haber alınırsa hemen tutuklamaları ve İstanbul'a bildirmeleri emrediliyordu (BOA.ADVNS.MHM.d 153/281).

Gemilerdeki yoklamalar da bu manada sıklaştırılmıştı. 1757'de İzmit gümrük eminine gönderilen emirde iskeleden kalkan gemi ve kayıkları gereği gibi kontrol etmesi, içlerinde ev göçü ya da serseri bulunan olursa derhal taşraya ihraç edip geldikleri mahallere iade ettirmesi emredilmişti (BOA.ADVNS.MHM.d 160/ 317). 1763'te gemi reisleri kayıklarını İzmit gümrüğü iskelesine yaklaştırıp yoklandıklarında Kocaeli sancağı paşası, yeniçeri zabiti ve gümrük emininin birer mutemet adamlarını göndermeleri ve bu kişiler birlikte kayığa nezaret etmedikçe kayıkların hareketlerine izin verilmemesi üzere bir düzen verilmişti (BOA.ADVNS.MHM.d 163/ 181).

Gemilerle İstanbul'a gelebilecek göçmenlere karşı alınan önlemlerden biri de geri gönderilmelerle ilgiliydi. İstanbul'da yakalanan kefilsiz göçmenler, gümrük emini vasıtasıyla vilayetlerine gönderilmek üzere devlet tarafından ücreti karşılanarak ya uygun bir gemiye bindiriliyor ya da kara yoluyla dönmeleri sağlanıyordu. Ancak vilayetlerine geri gönderilen göçmenleri gidecekleri yerlere bırakmayan reisler de vardı. 1765'te eğer İstanbul'da yakalanıp vilayetine geri gönderilmek üzere gemisine göçmen bindirilen varsa gönderildiği iskeleden bu kişileri teslim ettiğine dair bir *sened* almaları konusunda uyarılmaları istenmişti (BOA.ADVNS.MHM.d 146/ 439).

18 yüzyılda İstanbul'a göçlere dair arşiv belgeleri üzerine yaptığımız araştırma neticesinde gemisinde kaçak göçmen yakalanarak ceza alan gemi reislerinin olduğu iki büyük çaplı olaya rastlanılmıştır. Bunlardan biri, 1745'te Trabzon'dan kalkan ve gemisine İstanbul'a getirmek üzere 600'den fazla ev göçünü alan Trabzonlu Molla oğlu Musa adlı reisin başına gelenlerdir. Gemi yola çıkıp belli bir mesafe kat ettikten sonra Karadeniz Ereğlisi'ne gelmiş ve reis, bilinmeyen bir nedenden dolayı yolcuları burada gemiden ihraç etmiştir. Bu sırada İstanbul'a gitmek için kendilerine söz

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

verilen yolcular mağduriyetlerini dile getirmeye başlamış ve bu duruma şahit olan vilayet ahalisi de bu kadar kaçak göçmenin iskelelerinde ihraç edilmesinden endişelenerek gemiye el koymak istemiştir. Reis kara yolundan firar ederken mağdur olan yolcular iskelede kalmışlar ve olay İstanbul'a ihbar edilmiştir. Bunun üzerine Bolu voyvodasına reisin yakalanması, gemisine el konulması; ancak yolcuların İstanbul'a gelmelerine engel olunması emredilmiştir. Bu kişilerin kendi rızalarıyla vilayetlerine dönmelerini sağlaması, buna gücü olmayıp orada kalmak isteyenleri de müsait mahallere iskân etmesi ifade edilmiştir. Ayrıca Karadeniz kıyı hattında bulunan tüm hükkâm, zabitan, iskele eminleri ve sefine reislerine de göçmenlere karşı dikkatli olmaları, kaçan reisi de kendi kazalarına gelirse yakalamaları konusunda uyarılarda bulunulmuştur (BOA.ADVNS.MHM.d 152/15-16).

Bir diğer olay, 1750 yılında Köstence limanından İstanbul'a zahire getirmek için yola çıkan bir gemide çok sayıda göçmenin yakalanmasıdır. Köstence, bugün Romanya sınırları içerisinde olup Karadeniz kıyısında yer alan ve İstanbul'a zahire tedarik edilen önemli bir limandır (Göktepe, 2017). O yıl limandan hareketle İstanbul'a zahire taşıdığı düşünülen reis Baharî Ömer, gemisine aldığı 80'den fazla kaçak göçmen ile yakalanmıştır. Kavak adlı mahalde yakalanan gemi hakkında ihbar mı yapıldığı yoksa rutin kontrol sırasında mı durumun anlaşıldığı ise net değildir. Olaydan sonra sorumlu görülen tüm görevlilere ceza yağmıştır. Yolcuların buradan derhal geri gönderilmesi, gemi reisinin Boğazkesen Kalesi'ne, olayda ihmal ve ihanetleri olduğu görülen Köstence kadısı, serdarı, iskele emini ve âyanlarının da Tulca Kalesi'ne hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA.ADVNS.MHM.d 154/ 322). Birkaç ay sonra Köstence serdarı Ali ve diğer Ali'nin bu emre itaat etmediği, görevli mübaşire bin kuruş rüşvet verip serbest kaldıkları ve yerlerine 25'er kuruş karşılığında iki adam bulup kaleye gönderdikleri anlaşıldığından yakalanmaları için başka bir mübaşir tayin edilmiş ve gereğini yapması için Köstence kadısı da uyarılmıştır (BOA.ADVNS.ŞKT.d 174/ 45). Daha sonra bazıları, olayda suçlarının olmadığını bildirerek affedilmeleri için İstanbul'a özürlerini iletmişlerdir. Eski Köstence serdarı Ahmed ile gümrük emini İbrahim de bu şekilde affedilenler arasındadır (BOA.ADVNS.ŞKT.d. 174/ 33). Olay nedeniyle Tulca Kalesi'ne hapsedilen Hasan ve Ali adlı kişiler

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ise kendileri adına Mankalya naibinin mektup gönderip bahanelerini sunması üzerine affedilmişlerdir (BOA.ADVNS.ŞKT.d 174/ 69).

İstanbul'a göçmen taşıyan kayıkçılar hakkında ise yine 1750 yılına ait önemli bir kayda rastlanmıştır. İstanbul'a gönderilen bir arza göre İzmit'e tâbi olan iskelelerde rutin kontroller yapılırken Değirmenderesi zabiti Salih Ağa, Kazıklı iskele yakınlarında kalyoncu kıyafeti giymiş Marim isimli gayrimüslim bir kadın yakalamıştır. Bahsi geçen kadın, Kocaeli sancağı mutasarrıfı olan Seyyid Mehmed Paşa'nın sarayında kurulan mahkemede soruşturulduğunda; aslen Ankara sakinlerinden olduğunu, Frenk yasakçısı olan Kasab Veli adlı kişinin kendisini İstanbul'a götürmek amacıyla yakalandığı yere getirip burada Tophane İskeleyi kayıkçılarından olan ve o sırada mahkemede bulunan Kara Mehmed ile arkadaşı Kostantin adlı kişilere teslim ettiklerini anlatır. Bu kişilerin kendisini İstanbul'a götürmek üzere iken iskele zabıtine yakalandıklarını ve buraya sevk edildiğini ifade eder. Bunun üzerine Marim adlı kadının uygun bir mahalle emaneten koyulması ve hakkında emir verildiğinde ona göre hareket edileceği bildirilmiştir. Daha sonra Kocaeli mutasarrıfının, kadının yanına bir kişi tayin etmesi ve vilayeti olan Ankara'ya geri gönderilmesine karar verilmiştir (BOA.ADVNS.ŞKT. 168/179).

Bahsi geçen belge, sadece yakalanan bir göçmenden değil aynı zamanda onun ifadeleri doğrultusunda taşradan İstanbul'a göçmen taşıyan aradaki araçları da görmemizi sağladığı için oldukça önemlidir. Burada bir kişiyi memleketinden alıp belli bir yere kadar getiren kişiler ile buradan da onları teslim alıp İstanbul'a kadar gitmesini sağlayan kişilerin olduğu bir organizasyondan bahsedilmektedir. Özellikle ev göçüne dair çok dikkatli olunan bir dönemde çevre kazalarda bu konuda kontrollerin ne kadar sıklaştığı hem bu konuda sık sık gönderilen emirlerden hem de yakalanan kadınların geçiş izni başvurularının sıklaşmasından anlaşılmaktadır (Bkz. Metin, 2021: 244-248). Bahsi geçen kadına fark edilmemesi için kalyoncu kıyafeti giydirilmesi, göçmenlerin aldıkları tedbirleri görebilmek açısından da dikkat çekicidir. Zira gemilerden farklı olarak kayıklardaki kaçak yolcuların, özellikle de kadınların, doğrudan zabitlerin gözüne çarpma ihtimalleri vardı.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Olay bu kadarla da kalmamıştır. Bahsedilen belgede zikredilmemiş olsa da burada ismi geçen aracı kişiler de elbette cezaya tâbi tutulmuştur. Bu durum, bahsi geçen kişilerden birinin eşi olan Ümmügülsüm adlı kadının verdiği arzuhalden anlaşılmaktadır. İstanbul Tophane’de Yazıcı Mahallesi’nde oturduğunu ifade eden kadın, yukarıda bahsedilen ve mahkemede olup aracı olmakla suçlanan kayıkçı Kara Mehmed’in eşi olduğunu belirtmektedir. Eşine bir gayrimüslimin gelerek “*Bir miktar eşyam vardır. Kayıkla İstanbul’a getirirsen senin ücretini veririm*” dediğini, bunun üzerine eşinin de İzmit’e gittiğini ancak daha bahsi geçen eşyayı kayığa almadan, İzmit yeniçeri ağasının gelip kendisini “*Sen İstanbul’a kadın götürüceksin*” diye suçlayarak tutukladığını ve hapsedtiğini anlatır. Bu durumdan dolayı kadın iki küçük çocuğuyla yalnız kaldığını ve mağdur olduklarını belirterek kocasının serbest bırakılmasını ister. Kadının bu isteği kabul edilmiştir (BOA.ADVNS.ŞKT.184/263).

Kara Yoluyla Kaçak Göçmen Getirenler

İstanbul için kara yolu söz konusu olduğunda doğudan İzmit, batıdan ise Edirne, şehrin kapıları diyebileceğimiz çevre kazalar konumundaydılar. Bu nedenle en sıkı tedbirlerin bu iki merkezde alındığını, burada görevli zabıt ve idarecilere sürekli olarak göçmenler konusunda uyarılar yapıldığını görmekteyiz.

Burada önlemlerin arttığı, bu kazalarda göçmen sanılarak durdurulduğunu bildirip İstanbul’a geçmek için izin isteyen İstanbul sakini kadınların başvurularındaki artıştan da anlaşılmaktadır. Buna karşın göçmenler de kendilerine geçebilecekleri yeni güzergâhlar belirlemişlerdir. Anadolu’dan gelenler İzmit merkezine uğramayarak Sakarya-Hendek hattından sonra ya kazanın kuzeyindeki *kaçamak* denen dağ yollarından ya da güneyde Geyve tarafından yine deniz yoluyla şehre ulaşmaya çalışmışlardır. Rumeli’den gelenler ise Edirne merkezine uğramayarak ya şehrin güneyinden Gümülcine ya da kuzeyinden Kırkkilise tarafından geçmeye çalışmışlardır (Metin, 2021: 195-201).

Kendi imkânları ile gelen göçmenler dışında, onların kara yoluyla şehre ulaşabilmelerini sağlayan kişiler vardı. Bunlar *kirâcı* ya da *mükâri*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

denen, yolculara hayvanlarını kiralayanlardı. Bu kişilerin aldıkları ücretler konusunda ise fikir vermesi açısından bir örnek verilebilir: 1745 yılında Sivas'tan Üsküdar'a getirilmek istenen üç kadın için kiralanana iki at arabasına 40 kuruş ödenmiştir (ÜŞS 412/ s. 64b).

Kiracılar göçmenleri İstanbul'a ulaştırmak için vilayetlerinden alıyorlardı. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla yolculara bazen refakat ediyor bazen de sadece hayvanları kiralyıyorlardı. Bu yolculuk kimi zaman ihbarlarla yarıda kalabiliyor ve yakalanmaları sağlanabiliyordu. Özellikle ev göçlerinin arttığı dönemde geride kalanlara durumun sirayet etme endişesinden bahsedilerek ya bölge idarecisi ya reyanın kayıtlı bulunduğu yerin sipahisi ya da hemşehrileri ihbarda bulunabiliyordu. Zira hemşehrileri de gidenlerden kendilerine kalan vergi hisselerinden şikâyetçiydiler. Örneğin 1746'da Kayseri'den bir köyün sipahisi İstanbul'a gelerek daha önce köyünden 12 ev göçünün İstanbul'a geldiğini ve hatta şu an İstanbul'daki Kayserili bir gayrimüslimin, Kayseri'deki eşini alıp yanına getirmesi için bir kirâcı ile anlaştığını, bu kişilerin İzmit'e ulaştıklarını ihbar etmiştir. Bunun üzerine Kocaeli kadısına bu kişilerin yakalanarak vilayetlerine geri gönderilmesi emredilmiştir (BOA.ADVNS.AHK.A.d. 9/ 59).

İstanbul'da bu işi yapanlar da kimi zaman şikâyet konusu olmaktadır. 1753'te Kayseri'den bir köy ahalisi arzuhal göndererek Eğin'e bağlı Talaslı köyü ahalisinden olup Üsküdar iskelesi yakınlarında Vakıfhan'da kalan bir katırcıdan şikâyetçi olmuşlardı. Bu kişinin Kayseri'den İstanbul'a göçmen taşıdığını ve bu göçlerin geride kalan halkın dağılmasına neden olduğunu bildirmişlerdi (ÜŞS 437, 21b).

Burada bahsedilen göçün sirayeti durumu, 18. yüzyılda taşradan gerçekleşen göçlerin de en önemli sebepleri arasındadır. Göç veren yerlerdeki halka gidenlerin vergi hisseleri yüklendiği için bir süre sonra bu bölgelerdeki göç, domino etkisi yaratmaya başlamaktadır (Metin, 2021: 98-101).

Alınan önlemlerin arttığı dönemlerde kirâcılar da yakalanmamak adına farklı yöntemler geliştirmişlerdi. Örneğin Edirne kirâcıları para uğruna işsiz güçsüz serserileri ve ev göçlerini İstanbul'a taşımaya devam ediyor,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bunun için de gece karanlığından faydalanıyorlardı. Yolcuları gece şehirden çıkarıp Mahmud Paşa kazası yakınlarında hayvanlarına bindiriyor, o taraftan geçirip İstanbul'a getiriyorlardı. 1757'de durum ihbar edilince Edirne bostancıbaşısına kazadaki mekarıbaşı ve arabacıbaşını bu konuda uarması; Hassa bostancıbaşısına ise Davud Paşa ve Burgaz ustalarını, geçit noktalarını gereği gibi korumaları, İstanbul'a gelenlere bakıp içlerinde serseri ve işi olmayanlar varsa bu tarafa gelmelerine engel olunması konusunda uarması emredilmiştir (BOA.ADVNS.MHM.d. 159/ 317).

İzmit tarafında ise deniz yoluyla gelenlerde olduğu gibi kara yoluyla gelenler için de kendilerine yardımcı olan araçlar ve rehberler vardı. 1749 yılında Seddülbahir Kalesi dizdarına gönderilen bir hüküm bu manada oldukça ilginç bilgiler içermektedir. Buna göre İzmitli Sarı Hasan isimli bir kişi para karşılığında kaçak göçmenleri alıp evinde misafir ediyor, onlara kılavuzluk ederek İstanbul'a gelen kervana ulaştırıyordu. Aynı şekilde yine İzmit'te Zincirlikapı Mahallesi'nden olan Berber Mustafa adlı kişi de İstanbul'a giden kervan içindeki ev göçlerini Câ-yı Selâm'da Koçlu hanesine getirip gizliyor, sonra İstanbul'a gidenlerle buluşturuyordu. Bu kişilerin yakalandığı Kocaeli mutasarrıfı tarafından İstanbul'a bildirildiğinde ceza olarak Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmişlerdi. Bir süre sonra ise suçları affedilmiş ve serbest bırakılmaları emredilmişti (BOA.C.DH 325/16220).

Bir başka örnekte ise bu defa İstanbul'da şehir içinde göçmenlere yardımcı olan araçları görmekteyiz. Üsküdar kadı sicilinde yer alan, 1757 yılına ait bir mârûz kaydına göre Üsküdar'da bir Ermeni, Anadolu'dan İstanbul'a ev göçü getirmeyi âdet edinmişti. Bu defa da Kayseri'deki bir köyden arzuhal sunan bir kişi, bu Ermeni'nin köyden getirdiği kişileri Üsküdar Yeni Mahalle'de Serkis isimli bir Ermeni'nin evine getirdiğini iddia etmişti. Bu nedenle yapılan soruşturma neticesinde bu kişi, göçmeni köyünden İstanbul'a getirdiğini itiraf etmiş ve ceza olarak da küreğe konulmuştu (ÜŞS 444/ 59b). Kaydın devamında ise bu defa çavuş vasıtasıyla arzuhal gönderen kişiler, göçler nedeniyle köylerinin harap ve perişan olduğunu, dolayısıyla zevcesini İstanbul'a nakledip, köyle alâkası kalmayan ve tekâliflerine yardım etmeyen kişinin zevcesinin geri dönmesini ve kendisine borç yazılmasını istemişlerdi. Bunun üzerine bu kişi

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

savunmasında “*Benim rızam yokken zevcem geldi*” diyerek durumu inkâr etmişti. Ancak Kayseri’ye gidecek olan kervana katılıp köyüne dönmeyi taahhüt etmesi sağlandı (ÜŞS 444/ 59b).

Kimi zaman kirâcılar ile yolcular arasında seyahat esnasında bazı problemler de yaşanabiliyordu. Örneğin Eyüp’te bahçıvan taifesinden olan Kosta veled-i Toto, kendisini bir katırla Rumeli’den İstanbul’a getirmek için kiracı Doka ile anlaşmış, ancak yolda 3.960 kuruşluk eşyasını gasp ettiği için davacı olmuştur (EŞS 182/ 26a). Bir başka yolcu ise Halep’ten İstanbul’a gelmesi için 3 adet at kiralamış ve bunun için 120 kuruş ödemişken kendisini yolda bırakıp atını alarak kaçtığını ifade ettiği mükârîden şikâyetçi olmuştur (RŞS 272/ 19a).

Bir diğer sorun oluşturan mesele de yolcuların ödemedikleri borçlarıydı. Bir dava kaydına göre Sivas’tan Üsküdar’a getirilmek istenen üç kadın için mükârîden iki at kiralanmış ve işin sonunda bu kişilerin 16 kuruş borçları kalmıştı (ÜŞS 412/ 64b). Bir kirâcı da Nevşehir’de kendisinden İstanbul’da gitmek üzere 30 kuruş kıymetinde bir at kiralayan kişinin İstanbul’da atı kendisine teslim etmeyerek kullanmaya devam ettiğinden şikâyetçi olmuştur (RŞS 272/ 12a). Bir diğeri, yolda zâyi olan atı nedeniyle zararının karşılanması için yolcusundan davacı olmuştur (RŞS 272/ 7a).

Sonuç

18. yüzyılda İstanbul’un ciddi bir göçmen nüfusu problemi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle dönemin padişahları bu konuyla yakından ilgilenmiş hem taşrada hem İstanbul kapılarında hem de şehir içerisinde alınan tedbirler artmıştır. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen göçmenler İstanbul’a bir şekilde ulaşmayı başarıyorlardı. Gerek kara yoluyla gerekse deniz yoluyla gelecek olanlar kontrol merkezlerinden kaçıp yeni rotalar oluşturarak ya da bir şekilde gizlenerek İstanbul’a ulaşmaya çalışmışlardır. Kimi zamansa rüşvet, bu amaç uğruna kapalı olan kapıların açılmasını sağlamıştır. Göçmen taşırken yakalananlar ise ağır cezalara çarptırılmışlardır.

Tüm bu örnek olaylara bakıldığında ise bu işi organize bir şekilde yapanların olması oldukça dikkat çekicidir. Göçmenleri doğrudan memleketinden alıp İstanbul’a getirenler, burada geçici olarak barınacak bir

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yer ayarlayanlar olduğu gibi, aynı şekilde onları çevre kazalara getirenler, burada evlerinde gizleyenler ve sonra İstanbul'a giden yolcuların arasına girmelerini sağlayıp onlara kılavuzluk edenler de vardı. Ev göçleri konusundaki hassasiyetten dolayı özellikle kadınların bu manada dikkat çektiklerini söylemek doğru olacaktır. Gerek serseri gerek ev göçü olsun, devletin artık tek bir göçmene dahi tahammülünün kalmadığı anlaşılmaktadır. Ancak suistimaller o kadar fazlaydı ki şehirde yakalanan ve geri gönderilmeleri sağlanan göçmenleri dahi geri getiren reisler vardı. Hem göçün nedenlerinin ortadan kaldırılamaması hem de yaşanan bu suistimallerden dolayı devlet, insanların İstanbul'a göçüne tam manasıyla bir türlü engel olamamıştır.

Kaynakça

Arşiv (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi/BOA)

a. Defterler

BOA.ADVNS.MHM.d. (Mühimme Defterleri), nr. 146, 150, 152, 153, 154, 157, 159, 160, 163, 196.

BOA.ADVNS.ŞKT.d. (Atık Şikâyet Defteri), nr. 174.

BOA.ADVNS.AHK.A.d. (Anadolu Ahkam Defteri), nr. 9.

b. Belgeler

BOA.C.ZB (Cevdet Zabtiye), nr. 14/682

BOA.C.HD (Cevdet Dahiliye), nr. 86/4294; 160/7978; 325/1622

c. Dosyalar

BOA.ADVNS.ŞKT. (Şikâyet Dosyaları), nr. 168, 184.

d. Şer'îyye Sicilleri (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi)

ÜŞS (Üsküdar Şer'îyye Sicilleri), nr. 400, 412, 437, 444, 462.

EŞS (Eyüp Şer'îyye Sicilleri), nr. 182.

RŞS (Rumeli Sadareti Şer'îyye Sicilleri), nr. 272.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Araştırma-İnceleme Eserler

- Aktepe, M. (1958). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 9(13), 1-30.
- Başaran, B. (2014). *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century: Between Crisis and Order*. Leiden, Brill.
- Göktepe, K. (2017). İstanbul'un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar). *Belleten*, 81(292), 857-915.
- Güçer, L. (1951-52). XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 13(1-4), 79-98.
- İnalçık, H. (2001). İstanbul. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23, 220-239.
- Metin, N. (2021). *İstanbul'a Göç (1703-1754)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özkaya, Y. (1982). Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(25), 171-203.
- Şimşir, N. Şimşir, B. (2017). XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kocaeli Sancağı'nın Tarihinden Kesitler. III. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu* 25-27 Mart 2016, 2, 765-786.
- Tabakoğlu, A. (2014). Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi. II. *Uluslararası Osmanlı İstanbullu Sempozyumu Bildirileri* 27-29 Mayıs 2014, 99-168.
- Ülgener, S. F. (2006). *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Yılmaz, İ. (2014). *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde – II. Abdülhamid Döneminde Güvenlik Politikaları Ekseninde Mürur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

**Göçün Ekonomi Politikği: Türkiye'ye Yönelen Kitlesele Göç
Üzerine Bir Değerlendirme***

Ramazan ASLAN**

Murat SÜSLÜ***

Giriş

Göç ile ifade edilen insan hareketliliği, insanlık tarihinin başından bu yana toplumsal yaşamın ve günümüz dünyasındaki değişimin en önemli unsurlarından birisi olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca göç hareketleriyle sürekli karşılaşılmış olmasına rağmen göçün muhtevası ve nedenleri sürekli değişmiş ve genişlemiştir.

Göç, yerleşik olunan yerin olumsuz koşullarından kaçmak/kurtulmak ve/veya gidilecek yerin iyi şartlarından ve avantajlarından istifade etmek gibi amaçlarla yapılır. Bir anlamda göç, toplumsal ve yaşamsal şartlara verilen tepkinin doğal sonuçlarından birisidir. Bu haliyle ilk bakışta tek yönlü bir hareket gibi görünse de oldukça dinamik ve çok yönlüdür. Bu nedenle göç, sadece göç edenler için değil, göç veren, göç alan ve hatta transit geçilen ülkeler/bölgeler için de olumlu ya da olumsuz değişimler doğuran bir olgudur. İlk etapta göç ifadesi ve tanımını negatif durumları akla getirirse de göçün pozitif yönleri çok daha fazla olabilmektedir.

Uluslararası politik ekonominin inceleme alanlarından olan insan hareketleri, son yıllarda farklı gerekçelerle küresel düzeyde artmış ve

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr., rnzaslann@gmail.com, Orcid:000-0001-5182-7735

*** Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, msuslu@beykent.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3698-8634

Atıf/Cite as: Aslan, R. ve Süslü, M. (2022). Göçün ekonomi politikği: Türkiye'ye yönelen kitlesele göç üzerine bir değerlendirme. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 262-298) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan çatışma ve iç karışıklıklar nedeniyle kitlesel göçler yaşanmıştır. İnsanların öteden beri çevresel şartların yanı sıra savaş, kavga, anlaşmazlık gibi nedenlerle göç etmiş olabileceği hesaba katılmalıdır. Söz konusu göçler, başlıca aktörlerin güvenlik ve siyasi dinamiklerini olduğu kadar ekonomi politiğini de derinden etkilemektedir. Böylece göç sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve güvenlik boyutlarıyla, günümüzün en önemli ve karmaşık sorunlarından biri haline gelmiştir (Balaam ve Dillman, 2015: 533).

Bölgesel ve yerel siyasi/ekonomik istikrarsızlıklar, ulaşım/iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve küreselleşmenin etkileri, son 30-40 yıllık süreçte yaşanan göçlere hacim ve hız kazandırmıştır. İstikrarsızlık bölgelerindeki krizlerin kısa sürede bitirilememesi, göçün daha kapsamlı ve sürekli hal almasına neden olmuştur. Tüm bunlara bağlı olarak mevcut göç güzergâhlarının, ekonomik şartlar, coğrafi yakınlık, çatışma, güvenlik, sosyolojik ve etnik ilişkiler gibi etkenlere bağlı ortaya çıktığı da söylenebilir (IOM, 2017: 18).

Dünya genelinde giderek artan göç hareketleri, hedef ve kaynak ülkelerin egemenlik ve güvenliklerine etkilerinin yanı sıra siyasal, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla bütünleşik ve ulus aşırı bir olgu haline gelmiştir. BM 2017 Uluslararası göç raporuna göre, 2000'de 173 milyon olan uluslararası göçmen sayısı 2010'da 220 milyon, 2017'de ise 258 milyon olmuştur (UN, 2017: 4). 2021'de bu rakam 284 milyonu aşmıştır. Özellikle son on yılda Suriye başta olmak üzere Irak, Yemen, Sudan, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Kongo'da yaşanan krizler nedeniyle göçmen sayısında hızlı artışlar olmuştur (UNHCR, 2020: 6).

Göç konusu incelenirken, genellikle göçmenlerin siyasi-sosyal sorunları ve göçmenler için yapılan harcamalar ön plana çıkarılmaktadır. Ancak konu bütünlüğü açısından göçmenlerin ev sahibi ülkedeki katkıları da söz konusudur. Bu kapsamda ev sahibi ülkede toplam talebin artması, kaynak ülkeden getirilen sermaye, sığınmacıların ekonomik faaliyetlere ve işgücüne katılımları gibi makroekonomik değişimler de dikkate alınmalıdır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Göçün ve göçmenlerin neden olduğu başta sosyal ve ekonomik sorunların dikkate alındığı ve sosyal medyada göçün olumsuzluklarının göz önüne getirildiği günümüzde, ekonomik kalkınmaya katkısının olabileceğinin ele alması bakımından farklı bir bakış açısı sunması ve literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde göçün tanımı ve nedenleri ile tarihsel sürece kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde göçün uluslararası ekonomi politiği, üçüncü bölümde ise Türkiye açısından göçmenlerin ekonomiye etkileri üzerinde durulmuş ve Türkiye ekonomisi açısından bazı makro ekonomik değişkenlerdeki değişimler incelenmiştir.

Yöntem

Çalışmada açıklayıcı ve betimsel yöntemler kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk etapta göçün tanımı, tarihsel seyri ve ekonomi politiği ortaya konulmuştur. Akabinde göçün muhtemel ekonomik etkileri ve Suriyeli göçmenlerin Türkiye ekonomisine etkileri ele alınmıştır. Bu amaçla özellikle yoğun göç alan illerde, göç öncesi ve sonrasına ilişkin enflasyon, işsizlik, dış ticaret ve gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) gibi temel makro ekonomik göstergelerinin gözlenmesi ve karşılaştırılması yapılarak, göçün ekonomik etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Göçün sadece ekonomik etkileri olmayıp, sosyal, siyasi ve güvenlik başta olmak üzere pek çok etkileri olmakla birlikte, çalışmanın kapsamı ekonomik etkiler ile sınırlı kalmıştır.

Tanım, Kavramlar ve Nedenler

Göç, insanlık tarihinde sebep olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlardan dolayı çok boyutlu incelenmesi gereken bir olgudur. Göç hareketleri, yalnızca göç eden birey veya grupları değil aynı zamanda göç edilen topraklardaki yerleşik toplulukları da etkilediği için dünyanın en önemli siyasal, sosyal ve ekonomik konusu haline gelmiştir (Günay vd., 2017: 37). Bu sebeple göç, sosyolojiden coğrafyaya, tarihten iktisada kadar birçok farklı bilim dalının ilgi alanında farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Göçün tanımı ve ilgili temel kavramlar, konuyu şekillendirmek açısından önemlidir. Göç tanımı değişken olmakla birlikte, basitçe geçici

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

veya kalıcı olarak yerleşme, eğitim, iş gibi çeşitli amaçlarla insanların bir yerden bir yere taşınması şeklinde ifade edilebilir (UN, 2020: 17).

TDK sözlüğünde göç “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”; göçmen ise “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir” olarak tanımlanmıştır (TDK Sözlük, 2011).

Uluslararası Göç Örgütü göçü “süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun, ulusal sınırlar içinde ya da uluslararası bir sınır geçilmek suretiyle insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri” şeklinde tanımlayarak mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçünü de tanıma dâhil etmiştir (IOM, 2013: 35-36). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ise göçü “uluslararası bir sınırı geçerek veya bir ülke içinde yer değiştirmek” olarak tanımlamıştır. (GİGM, 2022). Dolayısıyla süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirmek için hayata geçirdikleri nüfus hareketleri, göç kapsamına girmektedir. Göç, yaşam alanının değiştirilmesi gibi algılansa da ekonomik, sosyal ve kültürel değişimleri de içeren, sadece göç edenleri değil göç alanları da benzer şekillerde etkileyen bir olgudur.

Bunun yanı sıra etki ve boyutunun anlamlandırılabilmesi için göçün ne şekilde gerçekleştiğinin bilinmesi gerekir. Bu kapsamda yasa dışı göç ve kitlesel göç ayırımı da yapılmaktadır. Yasa dışı göç, göçmenin yerleşik olduğu ülkeyi yasal olarak terk etmesinden sonra hedef ülkeye yasal olmayan yollardan girmesi ya da yasal girmesine karşın yasal kalış süresini aşarak hedef ülkede kalmaya devam etmesidir (Deniz, 2014: 177). Kitlesel göç ise, karar alıp göç etmekten farklı olarak, iç çatışma, savaş, doğal felaketler gibi nedenlerle ani, plansız ve kitleler halinde yer değiştirmeyi tanımlar. Bu tür kitlesel hareketler/yer değiştirmeler, hedef ülkeleri ekonomik, sosyal ve kültürel olarak zor duruma düşürerek (Taştan vd. 2016: 11) önemli travmalara yol açar.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Göçmen ise göç eden kişiyi tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Evrensel olarak kabul edilmiş bir göçmen tanımı bulunmamakla birlikte, terim genellikle bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve kişisel uygunluk sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsayacak şekilde anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yerleşik bulunduğu ülkeden genellikle ekonomik nedenlerle isteği doğrultusunda ayrılarak, hedef ülkeye yasal yollarla giriş yapıp, yasalar çerçevesinde hedef ülkede yaşayan kişiye, göçmen denir. Göçmenler, vatandaşı olduğu devletin korumasından yararlanmaya devam ederlerken göçmen kabul eden ülkeler ise göçmen politikalarına bağlı olarak göçmenleri kabul ya da reddetmekte serbesttir. BM göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden birey olarak tanımlar (IOM, 2013:37).

Göçler kapsam, içerik ve nitelik bakımından ayrışır. Öncelikle iç-dış göç ayrımı yaparak göçün yönünü belirlemek gerekir. İç göçler ülke sınırları içinde gerçekleşirken, dış göçler ülkeler arasında gerçekleşir. Göçler kalma sürelerine göre sürekli ve geçici göçler olarak ikiye ayrılır. Sürekli göçler, insanların buldukları yerleri başka yerlere tamamen yerleşmek üzere terk etmesidir. Geçici göçler ise daha çok mevsimlik, tarım, hayvancılık ve turizm gibi sebeplerle yapılır. Göçler iradelere göre ise gönüllü göç ve zorunlu göç olarak ikiye ayrılır. Kişinin kendi isteğiyle gerçekleşenler gönüllü göç, zorlama eşliğinde yapılanlar zorunlu göç olarak tanımlanır (Günay vd., 2017: 42-45; Ünsal, 2019: 53-54).

Göçü doğuran nedenler sosyo-ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel, güvenlik ve doğal nedenler olarak sayılabilir. Göçe neden olan etmenlere göre de göç şekillenir.

Sosyo-ekonomik nedenler: Ulusal sınırlar dâhilinde ya da uluslararası göç hareketlerinin en önemli nedenleri arasında ekonomik unsurlar gelmektedir. Ekonomik nedenlerle göç, daha iyi iş, ücret ve gelir elde ederek, daha kaliteli yaşama isteğinden kaynaklanır (Aksoy, 2012: 294). Belli başlı ekonomik nedenler arasında ekonomik istikrarsızlık, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kötü çalışma şartları, işsizlik, eğitilmiş işsizlik oranının yüksek

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

olması, düşük ücret, yüksek vergi oranları gibi yoksulluğu artıran ve yaşam kalitesini doğrudan etkileyen faktörler sayılabilir.

Siyasal ve sosyo-kültürel nedenler: Salt ekonomik gerekçelerin göçe neden olduğunu ileri sürmek eksik bir bakış açısı sunar. Zira refah seviyesini artıran ekonomik imkânların yanı sıra etnik ayrımcılık yapılması, siyasi istikrarın bulunmaması, rejim değişikliği, özgürlükler ve demokrasi anlayışı ile farklı kültürlere eşit mesafede yaklaşım ve dil-din serbestisinin olmaması da göç hareketlerine neden olabilmektedir (Kutlu, 1991: 138).

Güvenlik nedenleri: Güvenlik gerekçeleri göç hareketlerine neden olan bir başka ve etkili faktör olup, güvenlik kaygısıyla oluşan göç hareketlerinin genellikle kitlesel boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bir ülke ya da bölgede iç savaş, baskı veya karışıklık, gıda ve fiziksel güvenlik anlamında yaşam hakkının sağlanamaması vb. hususlar göç için güvenlik gerekçelerinin oluşumuna zemin hazırlar. Güvenlik nedeni ile göç hareketinin uluslararası boyutta olması ise göçleri uluslararası güvenlik tehdidi boyutuna çıkarır. Bu nedenle göç ve güvenlik kavramları mütemmim cüz olarak algıлана gelmiştir (Gök, 2016: 68, 70-71; Günay vd., 2017: 41). Değişen güvenlik algısı bağlamında, İnsani Gelişme Raporu'nda sağlık güvenliği, gıda güvenliği, siyasal güvenlik, çevre güvenliği, toplum güvenliği, birey güvenliği kavramları oluşmuştur (Aslan, 2020: 133).

Doğal nedenler: Depremler, volkanik patlamalar, iklim değişimleri, kuraklık, salgınlar vb. doğadan kaynaklanan ve engellenemeyen gelişmeler de göçe yol açmaktadır (Günay vd., 2017: 41).

Göç tek nedenden kaynaklanabileceği gibi birkaç nedenden kaynaklanmış da olabilir. Göçün nedenlerinin çoğalmas ve ekonomik nedenler dışında yaşanan göçler, hedef ülkelerin göçe güvenlik perspektifinden bakışını hızlandırmıştır. Göçmenlerin hedef ülkeyi tehdit ettiği ve homojenliğini bozduğu ileri sürülmektedir.

Göçün Tarihsel Serüveni

Tarihsel süreçte bilinen ilk büyük kitlesel göç MS. 475'de yaşanan ve ilkçağı kapatıp ortaçağı açan Kavimler Göçü olmuştur. Ekonomik ve siyasal

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

nedenlerle Çin'den batıya yönelen göç dalgası bugünkü Avrupa devletlerinin de temelini oluşturmuştur. Günümüze gelince, II. Dünya Savaşı'ndan sonra göçler yaşanmaya devam etmiş, eski düzeni sağlamaya çalışan Avrupa ülkeleri az gelişmiş ülkeler (AGÜ) ve gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)'den işgücü talep etmişlerdir. Bu çerçevede Yunanistan, Türkiye ve İspanya'dan emek göçü yaşanmıştır (Naz, 2015: 15).

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra göç konusu uluslararası bir boyut kazanmış ve yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde mültecilerin hukuki durumlarına ilişkin ilk düzenleme yapılmıştır. Bu sözleşmeye 1967'de ek protokol düzenlenmiştir. Her iki sözleşmeye göre taraf ülkelerin hukuki sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda taraf ülkeler mülteci statüsü kazanmış kişilere oturma izni, çalışma izni, hatta vatandaşlığa kadar varan bir dizi haklar tanımak durumundadır. Türkiye her iki anlaşmaya da taraf olmuş, sadece ek protokole coğrafi çekince koymuştur (Yıldız, 2013: 144).

Türkiye, gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde birçok göçle karşı karşıya kalmıştır. 1850'lerde Kırım Tatarlarıyla başlayan göç dalgası, Kafkasya halklarının göçü ile devam etmiştir. Balkanlardan yaşanan göçler ise 1918'den itibaren 1990'a kadar Boşnaklar, Arnavutlar, Türk-Yunan mübadelesi, Bulgaristan'dan ve Yugoslavya-Makedonya'dan göçlerle devam etmiştir. Ayrıca bölge ülkelerinden İran, Irak ve Afganistan'dan gelen göçler de azımsanmayacak oranlara ulaşmıştır (GİGM, 2022: 3. paragraf). Ancak kitlesel göç anlamında düşünüldüğü zaman 2010 öncesi üç kitlesel göçten söz edilebilir. Bunlardan ilki 1988'de Halepçe'den 60.000 ila 120.000 arası göçmenin gelmesi; ikincisi 1989'da Bulgaristan'dan 600.000 soydaşın göç etmesi; son olarak 1991'de Irak'a müdahale sonrası 461.000 Iraklı'nın kitlesel olarak göç etmesi şeklinde sıralanabilir (Taştan vd., 2018:37).

Cumhuriyet tarihinin en önemli göç dalgası ise 2011'de Suriye'de yaşanan iç karışıklık sonrası başlayan ve 2022 yılı Mayıs ayı itibarıyla 3,7 milyona ulaşan kitlesel göç hareketi olmuştur (GİGM, 2022).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Literatür Taraması

Genelde göç konulu, özelde ise göçün ekonomik etkileri ve Suriyeli göçmenlerin Türkiye ekonomisi ve işgücü piyasası üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Genel görüş, göçmen politikasının yönetilebilmesi ve göçmenlerin entegrasyonunun sağlanmasının ekonomik etkileri olumluya dönüştüreceği şeklindedir. Bunun yanında göç ve kalkınma ilişkisi üzerine de önemli oranda çalışma yapılmıştır. Başlıca çalışmalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar ve yıl	Amaç	Sonuç
Sezgin, 2019	Suriyeli göçmenlerin tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri ile GSYİH’ya etkileri	Tarım sektörü dışındaki hizmetler ve sanayi sektörlerinin büyümesinde göçmenlerin pozitif etkisi olduğu, GSYİH büyümesinde de pozitif etki olduğu.
Göv ve Dürrü, 2017	2000-2016 dönemi için seçilmiş 7 OECD ülkesi için göç-ekonomik büyüme ilişkisi	Nitelikli emek göçünün ekonomik verimliliği pozitif etkilediği.
Ceritoğlu vd. 2017	Suriyeli göçmenlerin işgücüne etkileri	Göçmenlerin işgücü piyasası üzerinde sınırlı etkisi olmasına rağmen, ücretler üzerinde anlamlı etkileri olmadığı.
Dadush ve Niebuhr 2016	1998-2007 arası 86 GOÜ’den 24 OECD ülkesinde, kişi başına gelirden göçün etkisi	Göçmenlerin vasıf düzeyi yüksek ise pozitif, vasıf durumu düşük ise negatif katkı sundukları.
Tümen, 2016	Suriyeli göçmenlerin Türkiye ekonomisine etkilerini önce-sonra analiziyle incelenmesi	Göçmen yoğun şehirlerde, yerel işgücünün küçük ama istatistiksel olarak anlamlı kayıt dışı istihdam kayıpları yaşadığı, ancak kayıt dışı emek yoğun sektörlerde maliyetlerin düştüğü.
Balkan ve Tümen, 2016	Suriyeli göçmenlerin işgücüne etkileri	Göçmenlerin düşük ücret ve kayıt dışı çalışmalarının yerel kayıt dışı istihdamı etkilediği, ayrıca kayıt dışı emek yoğun sektörlerde maliyet avantajı sağladıkları, kayıtlı istihdamda ise önemli bir etkileri olmadığı.
Sevinç vd. 2016	1962-2012 döneminde 18 GOÜ için göç ile ekonomik büyüme ilişkisi	Göçmenlerin niteliğine vurgu yapılmaksızın, 18 ülkeden 13’ünde göç ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Carpio ve Wagner, 2015	Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin işgücüne etkileri	Göçmenlerin kayıt dışı ve vasıfsız kadınları işinden ettiği, göçmenlerin yerel işgücü ile ikame oranının bire bir oranına yakın olduğu, ancak işsiz kalan kadınların işgücü piyasasından çekilmesi ve genç kızların okullaşma oranının artması nedeniyle yerli işgücü arzının düştüğü.
Akgündüz, Berg ve Hassink, 2015	Suriyeli göçmenlerin gıda, konut fiyatları/kira ile istihdama etkileri	Gıda fiyatlarında ve istihdam üzerinde anlamlı bir etki olmadığı, konut fiyatlarının arttığı.
Boubtane vd. 2013	1986-2006 dönemi için 22 OECD ülkesinde, göç, işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisi	Göçün hedef ülkede, kişi başına GSYİH'ya pozitif etki ederken, işsizliği negatif yönlü etkilediği.
Maria ve Lazarova, 2012	1990-2000 dönemi için göç, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi	Göçün beşeri sermayenin düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu, bu ilişkinin ekonomik büyüme üzerinde de etkili olduğu.
Blanchflower ve Shadforth, 2009	İngiltere'de göçmenlerin ücretlere etkisi	Göçmen işgücünün yerel ücretler üzerinde büyük bir düşüşe yol açmadığı.
Morley, 2006	1930-2002 dönemi, ABD, Kanada ve Avustralya için göç ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi	Kişi başı GSYİH'dan göçe yönelik uzun dönemli tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu.
Moses ve Letnes, 2004	Göçmenlerin işçi ücretleri üzerinde etkileri	Göçe yönelik engellerin %10 kaldırılmasının, kaynak ülkede ücretleri %3-4 artırırken, hedef ülkede ise %2,5 düşürdüğü.
Dolado vd. 1994	1960-1985 döneminde 23 OECD ülkesi için göç, beşeri sermaye ve büyüme arasındaki ilişkisi	Göçün etkilerinin beşeri sermaye düzeyi ile paralel olduğu, beşeri sermaye düzeyi yükseldikçe büyüme oranının arttığı.
Walz, 1993	Hedef ve kaynak ülkede göçün büyümeye etkisi	Göçün hem hedef hem de kaynak ülkede büyüme oranlarına pozitif etkisi olduğu, göç eden işgücünün ülke/bölgeleri birbirine yakınsadığı.

Göçün Uluslararası Ekonomi Politikği

Uluslararası göç sorunu özellikle son 30-40 yılda dünya gündemindeki yerini hep muhafaza etmiştir. Siyasi istikrarsızlık, iç savaş ve etnik çatışmalar, anti demokratik uygulamalar, insan hakları ihlalleri, ekonomik şartlar ve işsizlik vb. nedenlerle insanlar daha iyi yaşam koşullarına sahip

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

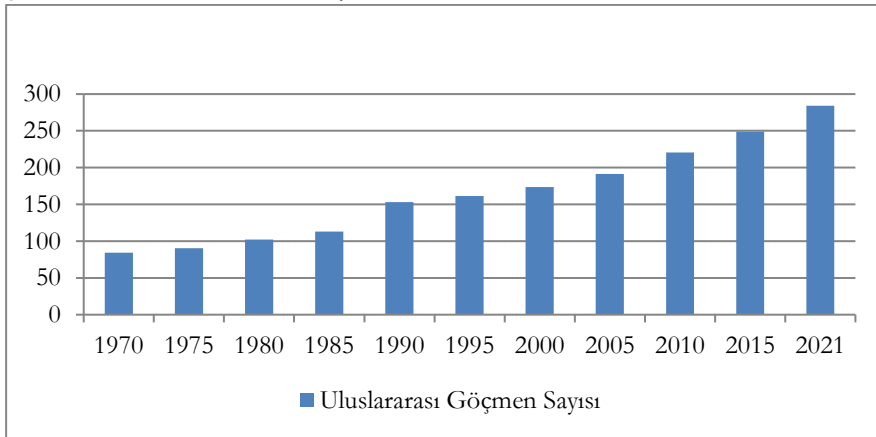
bölge/ülkelere yönelmişlerdir. Söz konusu dönemde bu nedenleri ortaya çıkaran başlıca bölgesel ve küresel gelişmeler olarak küreselleşme süreci, İran-İrak Savaşı, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması, Afganistan ve Irak'a müdahale, Arap Baharı ve Suriye iç savaşı sayılabilir.

Dünya üzerindeki ekonomik/siyasal değişim ve mücadeleler ile çatışmalar nedeniyle hep var olan göç olgusu, yaşanan değişimlere paralel olarak şekil değiştirse de varlığını devam ettirecektir. Bu çerçevede günümüzdeki göçlerin temel karakteristikleri (Castler ve Miller, 2018:14)

- Göçün küreselleşmesi (daha fazla ülke eşanlı etkilenmekte),
- Göçün hızlanması (hacminin artması),
- Göçün farklılaşması (göçmenlerin amacı açısından),
- Göçün siyasallaşmasının artması,
- Kitleli göçlerle birlikte göç eden kadın sayısının artması şeklinde sıralanabilir.

Şekil 1'de uluslararası göçmen sayıları verilmektedir. 1970'de 84,56 milyon ile dünya nüfusunun %2,3'ünü oluşturan göçmenler, 1990'da 153,01 milyon ile dünya nüfusunun %2,9'una ve 2021'de ise 284 milyon ile dünya nüfusunun %3,5'una ulaşmıştır (UN, 2020: 9). Göçmen nüfusu bu kadar artmasına rağmen, göçmen sorununun en fazla ağırlığını çeken ilk 20 ülke arasında hiçbir GÜ olmaması ise şaşırtıcıdır.

Şekil 1. Uluslararası Göçmen Sayısı

Kaynak: BM verilerinden türetilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Ayrıca BM tarafından oluşturulan “Migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development” raporunda ise, göçmenlerin küresel GSYİH’nın %9’unu ürettiği vurgulanmıştır. Raporda ayrıca, göç yönetiminin sağlıklı yürütülmesi sayesinde göçmenlerin hedef ülke işgücü piyasasına katkısının artacağı, bunun yanı sıra kaynak ülkeye de yeni bilgi ve finansal kaynak aktararak, kalkınmasına katkı sunacağı belirtilmiştir (UN, 2017: 1).

Göç sonucunda hedef ülkede nüfusla birlikte kamu harcamaları ve ekonomik maliyet kısa vadede artmakla birlikte, göçmenlerin ekonomiye katılımları sonrasında vergi geliri, sosyal güvenlik katılımları ve beraberlerinde getirdikleri sıcak parayı sisteme sokmaları, işletme sayısı, dış ticaret ve üretimde artışı sağlayarak ekonomik canlanma ve büyümeye yol açmaları (Dadush ve Niebuhr, 2016: 1) beklenmektedir.

Ancak göçmenlerin hedef ülkede kalkınmaya katkı sağlamaları göçmen miktarı ile ters, göçmen vasıflarıyla doğru orantılı olacaktır. Yüksek vasıflı göçmenler, kişi başına düşen gelirden ve ekonominin sermaye-emek oranında uzun vadeli bir artışa neden olma eğilimindedir. Düşük vasıflı göçmenlerin ise kısa vadede göç ettikleri ülkede ortalama geliri düşürmelerine karşın uzun vadede entegrasyonun sağlanması ile hedef ülke ekonomisine katkı sağlayacakları söylenebilir (Dadush ve Niebuhr, 2016: 11). Göçmen vasıfları kadar göçmen profili de önem kazanmaktadır. Genç göçmenlerin net mali katkıları olacağı da açıktır. Mali etkiler bir bütün halinde ele alındığında ise vasıflı/genç göçmenlerin pozitif, yaşlı/vasıfsız göçmenlerin ise negatif katkılarının olacağı söylenebilir. Bu çerçevede gelişmiş ülkelerin kabul ettiği vasıflı göçmenlerin ekonomiye katkıları sayesinde GSYİH’nın artacağı, gelişmekte olan ülkelere ise kısa vadede GSYİH açısından düşüş olabileceği beklenir.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)’nin “Göçmenlerin GOÜ Ekonomilerine Etkileri” konulu raporunda ise göçmenlerin buldukları ülkenin ekonomisine katkıları (OECD-ILO, 2018: 19) aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- İşgücü piyasasına dâhil olarak gelir dağılımı ve yerel yatırımları etkilemek,
- Eğitim alanların sayısını artırarak, bilginin yayılmasına katkı sunmak,
- Girişimci ve yatırımcı olarak istihdama katkı sağlamak ve yenilenmeyi teşvik etmek,
- Tüketim mallarına yönelik iç ve dış talebi artırmak, mal ve hizmet üretimi ve ticaret dengesini etkilemek,
- Milli tasarruf oranına katkı sunmak,
- Yaptığı ekonomik faaliyetler sonucu kamu bütçesine katkı sunmak.

Söz konusu rapora yansıyan hususlar kapsamında, göçün etkilerini incelemeye başlamadan, hedef ve kaynak ülke üzerinde farklı etkilerin ortaya çıkacağını belirtmekte yarar görülmektedir. Ancak bu etkiler göç alan ve göç veren ülkeler ile ülkelerin ekonomik yapıları çerçevesinde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin göç hareketi karşısındaki pozisyonları göçe yönelik politikalarını da farklılaştırarak etkileyecektir. Bu nedenle göçün hedef ve kaynak ülke açısından etkilerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekir.

Hedef ülke açısından göçün kısa vadede ekonomik maliyeti fazla olsa da, orta ve uzun vadede ekonomik büyümeye katkıları olabileceği öne sürülmektedir. Öncelikle hedef ülkenin göçmenleri karşılamak, barındırmak ve bir süre yaşamlarını idame ettirmek için yoğun bir maliyetin altına girmesi gerekmektedir (Ünsal, 2019: 59).

Göçle birlikte nüfus artacağı için iç piyasada gıdadan konuta ve dayanıklı-dayanıksız tüketim mallarına kadar hemen her ürüne talep artar ve ekonomik canlılık görülür. Talep artışına uzun vadede arz artışıyla cevap verilmesi durumunda ekonomik büyüme sağlanır. (Gür, 2017: 12). Göçmenlerin hedef ülkede artan taleplerine arz yönünden kısa vadede

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

hemen cevap verilemeyeceği için fiyat artışları ve dolayısıyla enflasyona neden olabilecektir. Özellikle göçmenlerin yoğun yerleştikleri bölgelerde gıdadan konuta fiyat artışları çok yüksek oranlara çıkabilecektir.

Göçmen, kaynak ülkenin ekonomik yapısını, taleplerini ve dilini bildiği için kısa sürede hedef ve kaynak ülke/bölge ülkelerindeki bağlantıları ve pazar bilgileri sayesinde ticaretin gelişmesine katkı sağlayacak, hedef ülkenin ihracatı artacak ya da var olan ticaret daha da gelişecektir (Ünsal, 2019: 55).

Göçmenlerin hedef ülkede yaşamlarına devam edebilmeleri için çalışmaları gerekeceğinden işgücü piyasasına gireceklerdir. Bu durumda işgücü piyasasında arz fazlasına neden olacak, ücretler düşecek veya enformel sektörün oluşumuna yol açacaktır. Böylece işsizlik oranı artabilecektir. Diğer yönden bakıldığında ise ücretlerin düşmesinin üretim maliyetlerinin azalmasına katkı sağlayacağı görülecektir. Ancak göçün kitlesel boyut kazanması halinde hedef ülke işgücü piyasasında dengeler bozulabilecektir (Gür, 2017: 8; Güllüoğınar, 2012: 57; Orhan ve Gündoğar 2015: 17).

Hedef ülkeye ekonomik açıdan sağlanacak bir diğer fayda ise göçmenlerin kendi sermayeleri ile yapacakları yatırım ve üretim faaliyeti olacaktır. Bu tür yatırımlar hem GSYİH'yı ve göçmenlerin bağlantılı olduğu ülkelere ihracatı hem de istihdam oranının artmasına katkı sunacağı açıktır. Kaynak ülke açısından ise öncelikle göç edenlerin ülkelerine sağladıkları döviz girdileri önemli görölmektedir. Hatta göç edenlerin geri gönderdikleri bu rakamlar bazı az gelişmiş ülke (AGÜ) ve GOÜ'ler için ciddi bir kaynak olabilmektedir (UN, 2020: 24-25). Göçmenlerin kaynak ülkeden ayrılması sonucu işgücü piyasasında arz kıtlığı yaşanabileceği gibi, göç edenlerin kalifiye işgücü olması durumunda ise kaynak ülke üretiminde ciddi sıkıntılarla karşılaşılma ihtimali de doğabilmektedir. Bunun yanında göçmenlerin kaynak ülkenin dil, kültür ve alışkanlıklarının tanınmasında da etkili olduğu vurgulanması gereken bir diğer husustur.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Göçün etkileri GÜ'ler ve GOÜ'ler açısından da farklıdır. Öncelikle GÜ'ler, yeni teknoloji üretimi yapmakta ve bu nedenle de nitelikli işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle GÜ'ler nitelikli işgücünün göçüne izin verirken, niteliksiz işgücü talep etmemekte ve yasadışı göçü engelleyici ve düzenli göçmen kabulüne ilişkin politikalar geliştirmektedirler. GÜ'ler ve özellikle AB ülkeleri, sanayileşmenin geldiği nokta ve artan güvenlik tehditleri nedeniyle olumsuz ve sert göç politikalarına yönelmişlerdir. Ancak düzensiz göçe karşı bu kadar yasağcı olan AB, ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü çerçevesinde kalifiye göçmenlere kapısını her zaman açık tutmaktadır. Hatta bu konuda AB, birlikte hareket ettiği ülkelerle, düzensiz göçle mücadele ve AB'ye geçerken yakalanan düzensiz göçmenleri geri almaları karşılığında, düzenli göçmen alma yönünde anlaşmalar yapmaktadır (Cebeci, 2020: 99-102).

GOÜ'lerde ise durum biraz farklıdır. Daha çok emek-yoğun sektörlerde üretim yapılması ve yasal altyapı ve düzenlemelerin eksikliği nedeniyle, daha çok yasadışı göçmen gelmekte, çalışma izni almadan enformel sektörde iş imkanı bulabilmektedirler. Bu durumu avantaj olarak gören işveren de bazı maliyetlerden kurtulduğu için yasadışı göçmenleri istihdam etmeyi karlı bulmaktadır. İşveren bu sayede üretim maliyetlerini düşürürken, göçmen de dezavantajlı da olsa istihdam edilmiş olmaktadır. Bu durum ucuz işgücü fırsatı sunmasıyla sermaye birikimine katkı sunarken, yerel işgücü üzerinde de dolaylı etki yaratmaktadır.

Bunun yanında göçmen işgücü, kaçak ve düşük ücretle çalışmaya razı olarak enformel sektörün büyümesine yol açarken ücretlerin düşmesine de neden olarak yerel işgücü üzerinde baskı oluşturmaktadır. Böylece uzun çalışma saatleri her kesimce kabul görmekte, düşük ücretle birlikte emeğin artı değerinde sermayenin payı artmaktadır. Bu durum sermaye birikimine katkının yanı sıra rekabet gücünü artıran bir etki yaratmaktadır.

GOÜ'lere kitlesel göçlerin; entegrasyon zorluğu, hedef ülkede siyasi istikrarsızlık, ekonomik şoklar, mali ve ödemeler dengesi sorunları, göçmenlerin yaşadığı topluma yabancılaşması ve radikalleşmesi gibi

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

tezahürlerle önce çevreye, akabinde tüm küresel sisteme olumsuz yansımaları olacaktır (Dadush ve Niebuhr, 2016: 18).

Göçün Türkiye'ye Etkileri

Türkiye üç kıtanın keşişim noktası olması nedeniyle göç hareketlerinde transit ülke olarak önemli bir konumda olmasının yanında, son dönemde hedef ülke konumu da önem kazanmıştır. Bir dönem göç veren Türkiye, artık sosyal ve ekonomik açıdan göçmenler için cazip hale gelmiştir. Bu nedenle göç hareketlerinin Türkiye için siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri olmaktadır.

Türkiye'ye yönelen göçün nedenleri;

- Bölge ve komşu ülkelerde beliren siyasi istikrarsızlık ve iç karışıklıkların, insanları daha iyi yaşam şartları olan ülkelere gitmeye sevk etmesi,
- Coğrafi konumu ve üç kıtanın keşişim noktası olmasından hareketle transit göçmenler için cazip olması,
- Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenlerin, AB ülkelerinin uyguladığı sıkı kontrol nedeniyle, Avrupa'ya sınır olan Türkiye'yi tercih etmeleri,
- Bölge ülkeleri açısından ekonomik ve sosyal şartların daha cazip olması nedeniyle, Türkiye'nin tercih edilirliliğinin yüksek olması, şeklinde sıralanabilir (İçduygu, 2004: 27).

Bu kapsamda Türkiye'ye, iş bulmak amacıyla hedef ülke olarak gelenler, Avrupa ülkelerine geçmek amacıyla transit ülke olarak gelenler ve sığınma sürecini bekleyen, talebi reddedildiği için kaçak kalan veya başka bir ülkeye geçmeyi bekleyenler olmak üzere üç tür göçmen gelmektedir (İçduygu, 2004: 21; TBMM, 2018: 40).

Suriye'de iç karışıklıkların başlamasının ardından Nisan 2011'de Türkiye'ye yönelik göçmen akını başlamış, insan hakları ihlallerinde 2012'den sonra yaşanan artış nedeniyle göç akını dramatik bir hal almış ve

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kitlesel göçe dönüşmüştür. Esad rejiminin kısa sürede yıkılacağını varsayan gören Türkiye yönetimi, tarihi ve kültürel bağları olan Suriyeli göçmenlere açık kapı politikası uygulamıştır (Karasu, 2018: 55). İlk etapta misafir olarak görülen göçmenlerin, Suriye’de durumun iç savaşa dönüşmesi ve çözümsüzlüğe girmesi üzerine kalıcı oldukları anlaşılmış ve sorun kabul edilerek çözüm için yeni politikalar geliştirilmiştir.

Türkiye mültecilere yönelik 1950 tarihli Cenevre Anlaşması ve sonraki yıllardaki ek protokollere taraf olmakla birlikte, özelde Suriyeli göçmenlerden kaynaklanan sorunların çözümüne matuf hukuki, idari ve fiziki alt yapının tesisi amacıyla 11 Nisan 2013’de 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”nu çıkarmıştır. Söz konusu kanuna dayanılarak 22 Ekim 2014’de “Geçici Koruma Yönetmeliği” uyarınca Türkiye’de bulunan Suriyelilere geçici koruma statüsü verilmiştir. Bunlara ilave olarak AB ile düzensiz göçle mücadele, caydırıcılığı artırma ve Türkiye üzerinden AB’ye yasadışı göçü önleme amaçlarıyla, 18 Mart 2016’da mutabakat imzalanmıştır (TBMM, 2018: 16, 27).

Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası yasalar gereği, sınırlarını sığınmacılara açan ülkeler, gelenlere en az kendi ülke vatandaşlarına sağladığı temel hizmetleri sunmak durumundadır (Altınok Çalışkan, 2013: 10). Ancak gelenlerin fazlalığı bu imkânların tüm göçmenlere sunulmasını zorlaştırmakta, hatta Türkiye’de olduğu üzere imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle de barınma kampları dışında yerel halkla iç içe yaşamlar oluşmuştur.

Sorunu çözmek amacıyla 15 Ocak 2016’da 2016/8375 sayılı “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile tüm yabancı işçilerin çalışabilmesi için yasal düzenleme yapılmıştır. Yasa gereği geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra kayıtlı oldukları illerde izin alarak çalışabilmelerine imkân sağlanmıştır. İşyerlerinde çalışacak Suriyeli işçi sayısının ise toplam işçi sayısının %10’unu geçemeyeceği hükme bağlanmıştır (GİGM, 2016: paragraf 2, 8).

Alınan tedbirler ve yasal düzenlemelere rağmen Türkiye’de 3,7 milyona ulaşan Suriyeli göçmenlerin, başta ekonomik olmak üzere, sosyal

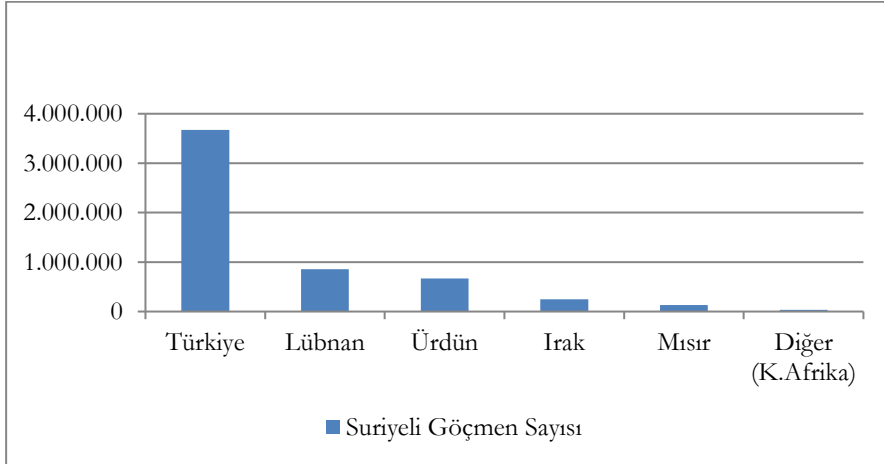
Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ve siyasal etkileri görülmektedir. Ekonomik etkilerin başında kısa vadede göçmenlerin yaşamsal ihtiyaçlarının yerine getirilmesi, sağlık, eğitim, barınma vb. insani ihtiyaçlarının sağlanması gelmektedir. Bu amaçla Türkiye'nin 2012-2019 döneminde 58,27 milyar dolar harcadığı hesaplanmıştır (Alagöz, 2020: 13-15). Aynı hesaplama metoduyla 2020 ve 2021 yılları için hesaplanan maliyetin ilave edilmesiyle, 2012-2021 dönemi toplam maliyetin 84,7 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Söz konusu maliyetlerden başka, göçmenlerin makroekonomik değişkenlere etkilerini gözlemlemek gerekmektedir.

Suriyeli Göçmenlerin Genel Değerlendirmesi

2010'da Tunus'da başlayan Arap Baharı süreci, 2011'de yönetime karşı gösterilerle Suriye'ye sızramış ve karşılıklı yaşanan çatışmalarla süreç iç savaşa dönüşmüştür. 10 yıldır devam eden süreçte tarihin en büyük kitlesel göç hareketlerinden biri yaşanmaya başlamıştır. Suriye'den göç edenler öncelikle komşu ülkeler Türkiye, Lübnan, Irak ve Ürdün başta olmak üzere, Mısır ve diğer ülkelere doğru hareket etmişlerdir.

Şekil 2. Suriyeli Göçmenlerin Dağılımı

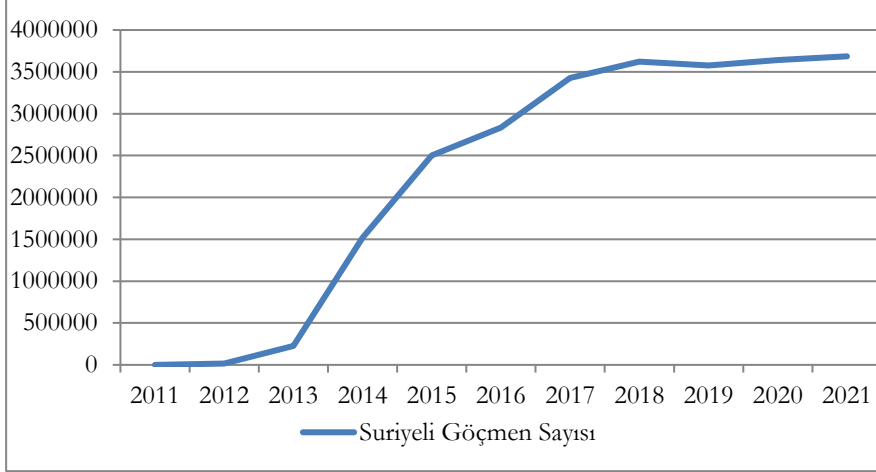
Kaynak: GİGM verilerinden türetilmiştir.

Şekil 2'de, yaşanan iç savaş nedeniyle 2021 itibarıyla ülkelerinden ayrılan yaklaşık 5,61 milyon Suriyelinin dağılımı görülmektedir. Suriyeli

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

göçmenlerin %65'ine tekabül eden 3,7 milyonu Türkiye'de, %15'ine tekabül eden 855 bini Lübnan'da, %12'sine tekabül eden 668 bini Ürdün'de bulunmaktadır.

Şekil 3. Türkiye'de Bulunan Suriyeli Göçmen Sayısı

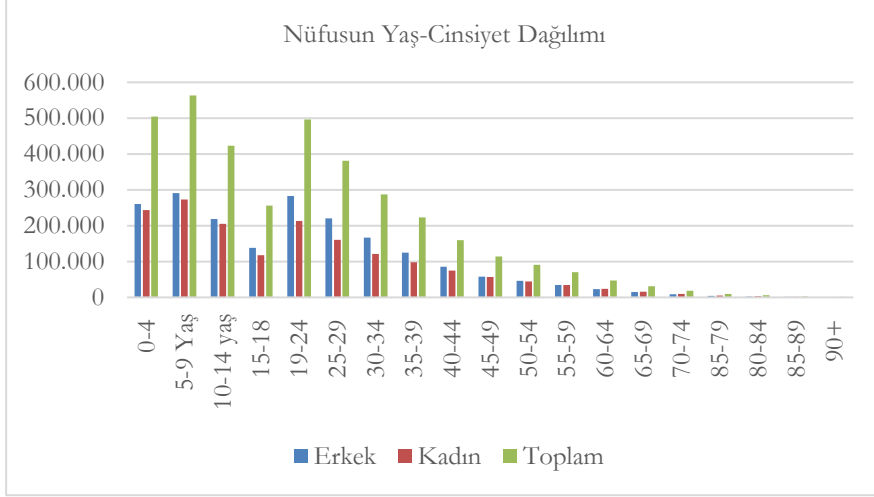
Kaynak: GİGM Verilerinden türetilmiştir.

Şekil-3'de, Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmen sayısının gelişimi görülmektedir. Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 2012'de 14 bin iken, 2014'de 1,52 milyon, 2015'de 2,5 milyon, 2017'de 3,42 milyon, 2020'de ise 3,64 milyona, Mart 2022 itibariyle ise 3,75 milyona ulaşmıştır. Suriyeli göçmenlerin 50,73 bini beş kentte kurulan yedi barınma merkezinde kalırken, geriye kalanlar ise farklı şehirlere yayılmış durumdadır (GİGM, 2022: 3. tablo).

Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaş ve cinsiyet analizi, göç yönetimi ve uygulanacak politikalar açısından önemli görülmektedir. Gelenlerin büyük kısmının çalışma çağında olması, geriye kalanların da büyük kısmının eğitim çağında olması, göçmenlere bakış açısını etkileyecek hususlardandır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Şekil 4. Göçmenlerin Yaş-Cinsiyet Dağılımı

Kaynak: GİGM Verilerinden türetilmiştir.

Şekil-4'de Suriyeli göçmenlerin yaş ve cinsiyet dağılımı görülmektedir. Göçmenlerin %53,78'i erkek, %46,22'si kadın olup, göçmenlerin toplamının %40,45'i 0-14 yaş aralığında iken, %57,67'si ise 15-64 yaş aralığındadır.

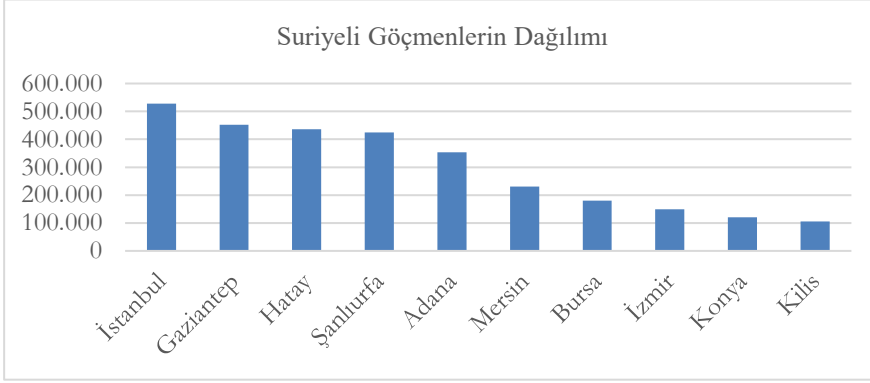
Göçmenlere yönelik yapılan diğer çalışmalarda ise %13'ünün formal eğitim almamış, %23'ünün ilkokul, %33'ünün ortaokul, %11'inin lise, %16'sının üniversite ve %1'inin lisansüstü eğitim seviyesinde (IOM, 2017: 5) olduğu görülmüştür. Bu nedenle göçmen işgücünün büyük kısmının düşük vasıfta olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle göçmenlerin çoğunluğu emek yoğun sektörlerde, vasıfsız işkollarında ve/veya enformel sektörde çalışmaktadır. Yüksek öğrenim görmüş göçmenlerin çoğu ise gelişmiş Batı ülkelerine gitmeyi, ilgili ülkeler de eğitilmiş meslek sahibi göçmenleri kabul etmeyi tercih etmektedir.

Göçmenler gelir düzeyleri bakımından da homojen değillerdir. En alt gelir grubunda olanlar kamplarda kalırken, ikinci alt grup kamplara giremeyen ve kentin varoşlarında kalanlardır. Orta seviye gelir grubuna dâhil göçmenler şehrin değişik bölgelerinde düzenli evlerde kalmaktadır. En üst

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gelir grubunda olanlar ise kendi işlerini kurmuşlardır (Lordoğlu ve Aslan, 2016: 797).

Şekil 5. Göçmenlerin En Fazla Yaşadığı İller

Kaynak: Kaynak: GİGM Verilerinden türetilmiştir.

Şekil-5’de Suriyeli göçmenlerin en yoğun bulunduğu ilk on il görülmektedir. İstanbul, nüfusunun %3,51’ne tekabül eden 527,5 bin ile en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmaktadır. İkinci sıradaki Gaziantep nüfusunun %21,69’una denk gelen 452,5 bin; Hatay nüfusunun %26,34’ü oranında 436 bin; Şanlıurfa nüfusunun %20,12’si oranında 424,1 bin; Adana nüfusunun %11,32’si oranında 354 bin; Mersin nüfusunun %12,54’ü oranında 230,7 bin; Bursa nüfusunun %5,9’u oranında 180,3 bin; Konya nüfusunun %5,4’ü oranında 120 bin ve Kilis ise nüfusunun %74’ü oranında 105,1 bin Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmaktadır.

Suriyeli Göçmenlerin Ekonomik Hayata Etkileri

Kitlesele göçlere ev sahipliği yapan ülkelerin karşılaştıkları ve yüklenmeleri gereken bazı maliyetler vardır. Ekonomik maliyetlerin yanı sıra, sosyal ve siyasal hayatta oluşturacağı hassasiyetler ile güvenlik sorunları da son derece önemli bir hal almaktadır. Bu kapsamda Türkiye, gerek hedef ülke olarak gerekse transit ülke olarak Suriyeli göçmenler açısından öncelikli olmuştur. Başlangıçta büyük çoğunluğu geçici olarak gelen Suriyeli göçmenler, ülkelerine barış gelmemesi nedeniyle, kalıcı olma eğilimi göstermişlerdir. Sürekli kalmalarının Türkiye’ye göçün maliyetleri yanında

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

başkaca etkileri olmaya başlamıştır. Bir yandan göçmenlerin Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısına entegre edilmesine ilişkin politikalar benimsenmesi gerekirken, diğer yandan da Türkiye'nin ekonomik yapısı, istihdam durumu, siyasi ve ekonomik krizler, enflasyonist baskı, yatırımlar, tasarruf oranı, yabancı yatırım miktarı ve göçmenlerin nitelik-nicelik durumları göz önünde bulundurulması gereken hususlar olarak öne çıkmıştır. Kitleleşen göçün etkilerine bakarken ilk dikkat edilecek husus nüfus, yani gelen göçmenlerin yoğunlaştığı yerleşim birimlerinde nüfus değişikliklerine bağlı dönüşümlerdir. Nüfus artışıyla birlikte hem işgücü verileri, hem de bağımlı nüfus oranlarında değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır.

Suriyeli göçmenlerin büyük kısmının kayıt dışı çalıştığı bilinmektedir. Bu durum emek yoğun sektörlerde maliyet avantajı ve sermaye birikimine katkı sağlamakla birlikte (Cebeci, 2020: 104), vergi gelirlerinin azalması, kaynak dağılımını bozması, haksız rekabete yol açması, kayıt dışı ekonominin büyümesi, ekonomik verilerin sağlıklı takip edilememesi ve sosyal güvenlik sistemini bozması gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Yıldız ve Yıldız, 2017: 36-38).

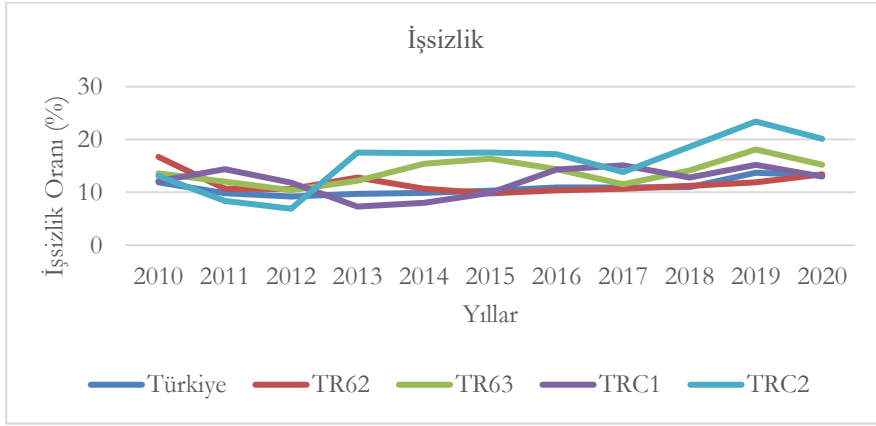
Bunun yanında göçmenlerin işgücü piyasasına etkileri incelenirken cinsiyet konusunun önemle ele alınması gerekmektedir. Zira sosyal yaşamda Suriye'de kadınların emek piyasasına dâhil olmaları önündeki engellerin Türkiye'de yaşıyor olsalar da geçerli olduğunu görmek gerekir. Sığınmacılarla mülakat tekniği ile yapılan bir çalışmada Suriyeli kadınların iç savaş öncesi ülkelerinde sınırlı sayıda olmak üzere genellikle eğitim ve sağlık gibi beyaz yakalı/vasıflı işlerde istihdam edildikleri belirlenmiştir. Vasıfsız kadınların ise tarım veya mevsimlik işlerde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları görülmüştür (Duruel, 2017: 209). Göçmenlerin 1,7 milyonun yani % 46,2'sinin kadın ve bunun da % 22,9'unun 18-59 yaş aralığında olması nedeniyle kadın göçmenlerin Türkiye işgücü piyasasına etkilerinin çok sınırlı olacağı beklenir.

Geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin etkilerinin başında işsizlik oranına muhtemel etkileri önemli görülmektedir. Göçmenlerin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

%57,67'sinin 15-64 yaş aralığında olması, işsizlik üzerinde nasıl bir etki yarattığını önemli kılmaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin genel işsizlik oranı ile Suriyeli göçmenlerin yoğun yaşadıkları illerdeki işsizlik oranlarını karşılaştırmak bu konuda fikir verebilecektir. TÜİK verilerinde iller yerine alt bölgeler oluşturulduğundan grafiklerde alt bölgelere yer verilmiştir. TR62 Adana-Mersin; TR63 Hatay, K. Maraş ve Osmaniye; TRC1 G. Antep, Adıyaman ve Kilis; TRC2 ise Ş. Urfa ve Diyarbakır illerini kapsamaktadır.

Şekil 6: İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK Verilerinden Türetilmiştir.

Şekil-6'da işsizlik oranları görülmektedir. TR62 alt bölgesinde bulunan Adana ve Mersin'in işsizlik oranları genel olarak Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmakla birlikte, 2015-2017 döneminde ortalamasının altında kalmıştır. TR63 alt bölgesinde yer alan Hatay'da işsizlik oranı dönem boyunca ülke ortalamasının üzerinde seyretmiş, 2018-2019'da ise fark bölge aleyhine açılmıştır. TRC1 alt bölgesinde yer alan G. Antep ve Kilis'te 2013-2015 döneminde genel ortalamasının altında kalan işsizlik oranları, 2016'dan sonra artış kaydetmiş ve ortalamasının üzerinde kalmıştır. TRC2 alt bölgesinde yer alan Ş. Urfa'da ise 2011 ve 2012'de düşük seviyelerde seyreden işsizlik, 2013'den sonra ülke ortalamasının çok üzerine çıkmıştır.

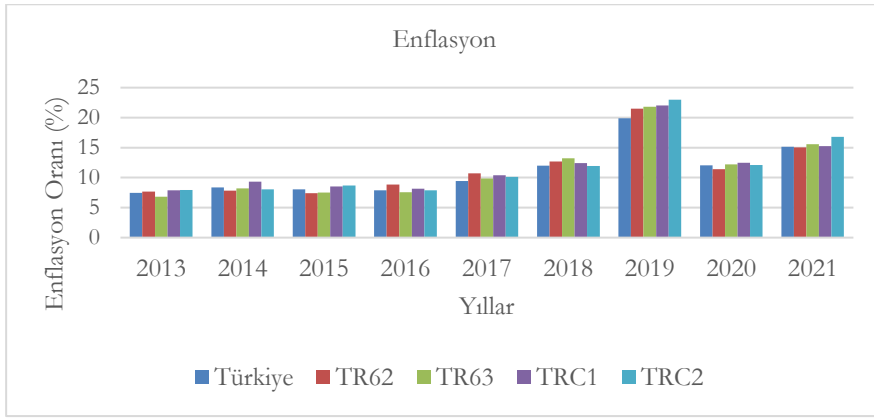
Görüldüğü üzere Suriyeli göçmenlerin yoğun olduğu illerde işsizlik oranlarında artış yaşanmıştır. Ancak Suriyelilerin yerel halkın rağbet

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

etmediği işlerde çalıştığı ve bu nedenle ikame etkisi görülmediğini savunan çalışmalar da vardır (Orhan ve Gündoğar, 2015: 18).

Kitlesele göçün bir başka etkisi enflasyon üzerinedir. Nüfusun arttığı illerde temel gıda maddeleri başta olmak üzere hemen her alanda talebin artması, dolayısıyla kısa vadede arzı artırmak mümkün olmayacağı için fiyatlar genel seviyesinde artış beklenir. Kitlesele göçle birlikte enflasyonun artacağı konusunda literatürde görüş birliği bulunmaktadır (Üstün, 2016: 5).

Şekil 7: Enflasyon Oranları

Kaynak: TÜİK Verilerinden Türetilmiştir.

Şekil-7’de 2013-2021 dönemine ilişkin enflasyon oranları verilmiştir. TR62 alt bölgesinde 2014-2015 ve 2020-2021 dönemleri; TR63 alt bölgesinde 2013-2016 dönemi; TRC2 alt bölgesinde ise 2014, 2016 ve 2018 yılları dışında, hemen hemen tüm bölgelerde enflasyon genel olarak ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

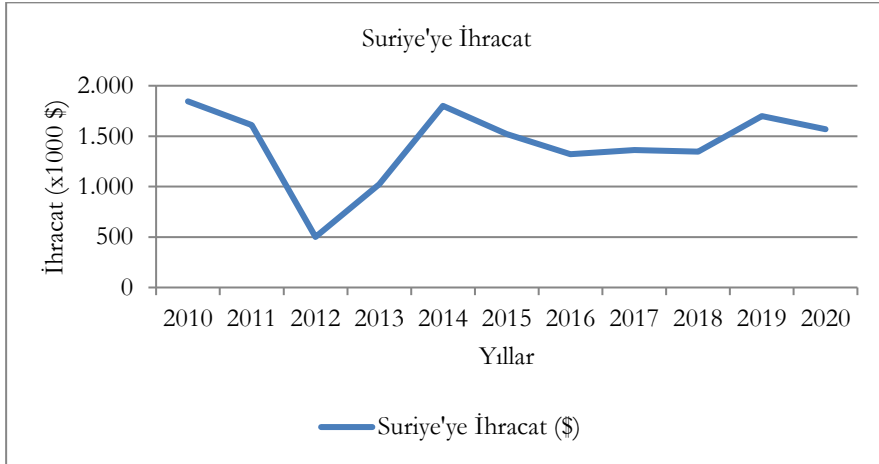
İşsizlik ve enflasyon konusunda baskı oluşturması dışında göçmenlerin işgücü piyasasına dâhil olmalarıyla ucuz işgücü kaynağı olmaları yanında, bazı müteşebbis göçmenler ise mal ve hizmet üretimiyle ekonomiye, istihdama ve dış ticarete katkı sağlayabilecektir. Bu açıdan Suriye’ye ihracat rakamlarının ve Suriyeli göçmenlerin kurduğu şirket/firmaların gelişimi bir ölçüde bilgi vermektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Kendi ülkelerini ve diğer bölge ülkelerini tanıyan ve irtibatları olan Suriyeli göçmenler, özellikle sınır illerinden yapılan ihracatı artırmışlardır. İhracat artışının ise ihracata konu mal ve hizmetlerin hammadde ihtiyacının karşılanması ve alt sektörlerin de canlanmasına katkı sağladığı görülmüştür (Akcan, 2018: 66).

Şekil-7’de Suriye’ye yapılan ihracat rakamları görülmektedir. İç karışıklıklar başlamadan ve ilişkilerin iyi olduğu 2010’da Türkiye’nin Suriye’ye ihracatı 1,85 milyar dolar iken, olayların başlamasıyla birlikte 2011-2012’de 500 milyon dolara kadar gerilemiştir. 2013’den sonra ise tekrar canlanma başlamış ve eski seviyesine ulaşmıştır. Bu noktada Suriye’ye ihracatın eski seviyesine ulaşmasında, Suriyeli göçmenlerin bizzat ya da ortak olarak kurdukları şirket/firmaların katkıları olduğu söylenebilir

Şekil 7. Suriye’ye İhracat

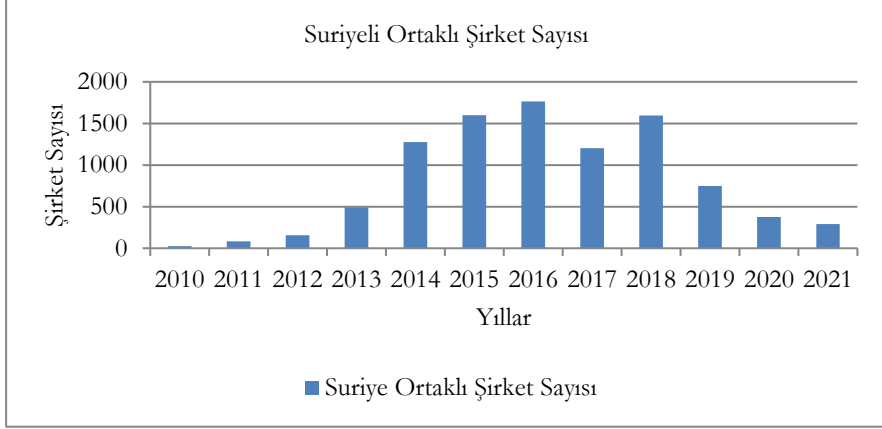

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (www.ticaret.gov.tr)

Sermaye sahibi olup iş kuran veya küçük esnaf olan işyeri açan Suriyelilerin kurdukları işletmelerde daha çok Suriyeli işçilerin istihdam edildiği ileri sürülse de, bu işgücünün işsiz olmasının yaratacağı baskıdan kurtulmak da önemli görülmektedir. Bu vesileyle Suriyeli girişimcilerin iş yaptıkları alt sektörlerde de canlanma yaşanmakta, işgücü talebi artmaktadır (Orhan ve Gündoğar, 2015: 18).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Şekil 8. Suriyeli Ortaklı Şirketler

Kaynak: TOBB İstatistiklerinden Türetilmiştir.

Şekil-8’de 2010-2021 döneminde Suriyeli göçmenlerin ortaklığında kurulan şirket/ firma sayıları verilmiştir. Suriye’deki iç karşılıklar öncesinde çok düşük olan bu sayı, 2012’den itibaren artış göstermeye başlamış ve her geçen yıl sayı giderek artmıştır.

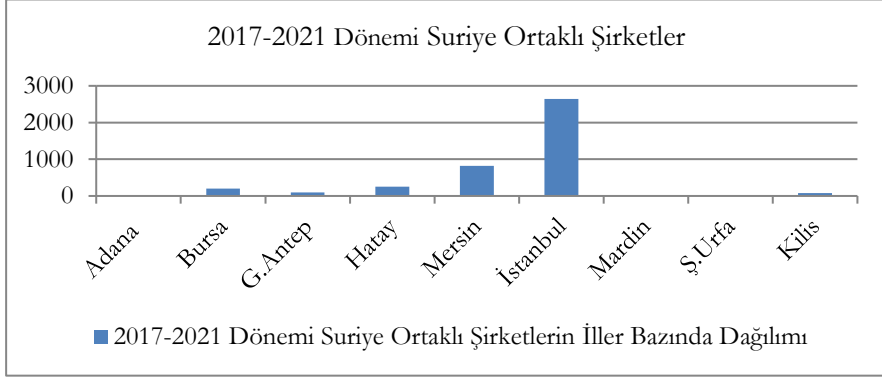
2020-2021 yıllarında sayı düşse de, 2010 yılına göre kat be kat fazla olduğu görülmektedir. Bu kapsamda 2012-2021 döneminde toplamda 9.494 şirket kurulmuştur.

Suriyeli ortaklı kurulan şirket/firmalarda sermaye ağırlığı çoğunlukla Suriyeli ortak tarafında olmuştur. 2012-2021 döneminde kurulan 9.494 şirketin toplam sermayesi 1,91 milyar TL olup, bunun 1,58 milyar TL’si Suriyeli ortaklara aittir. Bu girişimlere bağlı olarak da Türkiye ile Suriye arasındaki ihracat değerlerinin de artış kaydettiği görülmektedir.

Kurulan ortaklıklar ve açılan işletmeler bağlamında Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye üç milyar dolar, Avrupa’ya ise yaklaşık 25 milyar dolar sermaye girişi sağladıkları (Orhan ve Gündoğar, 2015: 18) tahmin edilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

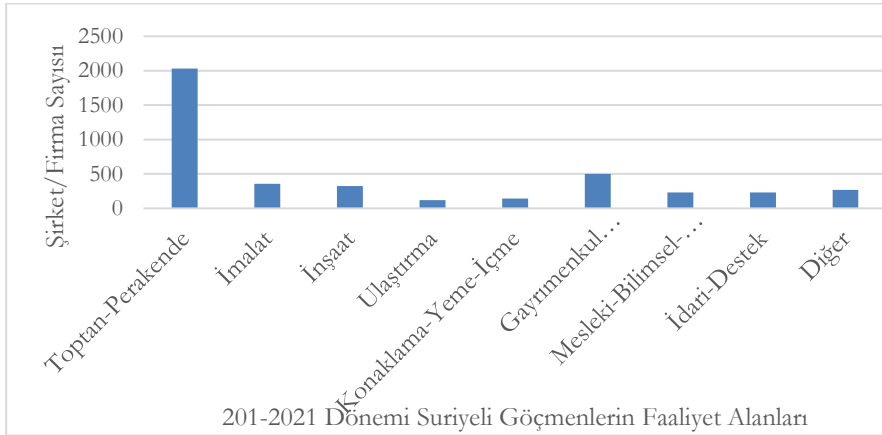
Şekil 9. Suriyeli Ortaklı Şirketlerin Dağılımı

Kaynak: Kaynak: TOBB İstatistiklerinden Türetilmiştir.

Şekil-9’da 2017-2021 döneminde en fazla Suriyeli göçmen bulunan illerde Suriyeli ortakla kurulan şirket/fırma sayıları görülmektedir. En fazla 2.646 ile İstanbul’da şirket kuran Suriyeli göçmenler, daha sonra Mersin’de 817, Hatay’da 257, Bursa’da 204, G. Antep’te 96, Kilis’te 81, Ş. Urfa ve Adana’da 14 ve Mardin’de sadece bir şirket/fırma kurmuşlardır. Suriyeli göçmenler hemen her alanda faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Şekil 10. Suriyeli Göçmenlerin Faaliyet Alanları

Kaynak: TOBB İstatistiklerinden Türetilmiştir.

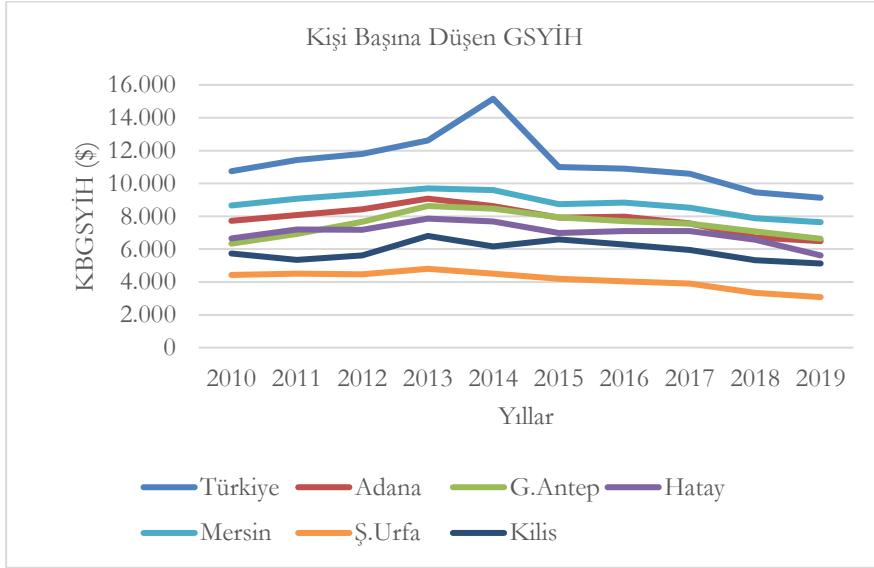
Şekil 10’da 2017-2021 döneminde, Suriyeli göçmenlerin kurduğu toplam 4.211 şirket/fırmanın çalışma alanları görülmektedir. En fazla iştiğal

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

alanı 2.032 şirket ile toptan-perakende alanı olmuştur. Bunu sırasıyla gayrimenkul faaliyetleri (500), imalat (356), inşaat (32), mesleki-bilimsel-teknik konular (23), idari-destek konuları (230), konaklama-yeme-içme (145), ulaştırma (122) ve diğer konular (270) takip etmektedir.

Göçmenlerin ekonomik büyümeye etkisine bakıldığında ise, gelenlerin daha çok vasıfsız olması ve enformel sektörü genişletmeleri yönüyle göçmenlerin yoğun bulunduğu illerde kişi başına düşen GSYİH'ya negatif etkilerinin olacağı, göçmenlerin işgücü piyasasına entegrasyonun tamamlanması durumunda ise pozitif etkilerinin görülmeye başlanacağını söylemek mümkündür.

Şekil 11: Kişi Başına GSYİH Değişimi

Kaynak: Kaynak: Ticaret Bakanlığı (www.ticaret.gov.tr)

Şekil 11’de 2010-2019 döneminde, nüfusuna oranla en fazla Suriyeli göçmen barındıran illerde kişi başına düşen GSYİH rakamları verilmiştir. İncelenen tüm illerin kişi başına GSYİH değerleri ülke ortalamasının altındadır. Bununla birlikte, 2013’ten sonra Türkiye’de kişi başına GSYİH’da yaşanan düşüşlere paralel olarak bu illerde düşüşler görülmekle birlikte, Adana’daki düşüş ülke ortalamasıyla aynı, Ş. Urfa’da ülke

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ortalamasından en düşük, diğerlerinde ise ülke ortalamasından daha az düşüş görülmektedir. Bu durum göçmenlerin entegrasyonunun başladığı ve ekonomiye katkıları olarak yorumlanabilir.

Sonuç

Türkiye göçün en tehlikelisi olan ve hem çok hızlı hareket eden hem de geri döndürülemeyecek ölçüde büyük bir kitlenin göçü ile karşı karşıya kalmıştır. Birçok ülkenin ürkererek kapılarını kapatmasına rağmen Türkiye Suriyelileri kabul etmiştir. Yaşanan bu kitlesel hareket normal göç olmadığından teorik çerçeveye tam anlamıyla uymamaktadır. Bu nedenle sonuçlarının da farklı analiz edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Öncelikle Suriye’den yaşanan göçün, daha evvel soydaş göçlerinde tecrübe edildiği üzere, iskân politikasıyla çözülemeyecek kadar büyük ve sorunlu olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye kabul edilmeleri ve göçmenler için yapılan harcamalar konusunda “insani yaklaşım” fikri öne sürülmekle birlikte, uluslararası sözleşmelerden doğan sorumlulukların payının daha fazla olduğu söylenebilir. Bunun yanında Suriyelilerin kısa sürede ve kitleler halinde gelmesi, denetimsiz şekilde şehirlere yayılması, kitlesel göç konusunda önceden hazırlık yapılmamış olması, yaşanan göçün toplumda daha ağır hissedilmesine neden olmaktadır.

Kısa süre misafir edilecekleri düşüncesiyle ilk başlarda olumlu karşılanan Suriyeli göçmenler konusunda toplumdaki rahatsızlık-hoşnutsuzluk seviyesi ve şikâyetler giderek artmaya başlamıştır. Suriyeli sığınmacıların ülkeye yüklediği ekonomik maliyet, göçmenlerin neden olduğu işgücü rekabeti, düşük ücretler, sosyal ve kültürel uyumsuzluklar, asayiş olayları, ön yargılar gibi ekonomik ve sosyal sorunlar ile karıştıkları kriminal olaylarda görülen artışlar sığınmacılara bakış açısının değişmesine neden olmaktadır.

Suriye’de yaşanan iç karışıklıklar sonrasında ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan 5,6 milyon Suriyeli’nin %65’ine tekabül eden yaklaşık 3,7

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

milyonu Türkiye’de geçici sığınmacı statüsünde bulunmaktadır. Sözkonusu geçici sığınmacıların %40,45’i 0-14 yaş aralığında, %57,67’si ise 15-64 yaş aralığındadır. Diğer bir ifadeyle gelenlerin neredeyse 2/3’ünün çalışma yaşında, kalanların büyük kısmının da eğitim çağında oldukları görülmektedir. Bu rakamlar Türkiye’nin Suriyeli geçici sığınmacılar için çok ciddi masraflar yapmasını gerekli kılmakla birlikte, makro ekonomik değişkenler üzerinde de baskı oluşturmaktadır. Özellikle sığınmacıların yoğun şekilde buldukları şehirlerde bu baskı daha fazla hissedilmektedir.

Suriyeli geçici sığınmacıların Türkiye’nin makro ekonomik değişkenlerinden ilk başta iş gücü ve işsizlik verilerini etkilediği görülmektedir. Çalışmada görüldüğü üzere sığınmacıların yoğun yaşadığı şehirlerin işsizlik oranları, dönem içinde genel olarak Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Hatta Ş.Urfa ve Hatay’da bu farkın daha fazla olduğu görülmektedir. İşsizliğin yanı sıra enformel sektörün oluştuğu ve ücretlerin düştüğü, böylece emek yoğun sektörlerde maliyetin düştüğü gözönüne alınması gereken diğer hususları oluşturmuştur. Çalışmanın sonuçları literatürde benzer çalışmalarla (Balkan ve Tümen, 2016: Carpio ve Wagner, 2015: Tümen, 2016) paralellik arz etmektedir. Enflasyon oranında benzer sonuçlar görülmüş, sığınmacıların yoğun yaşadığı şehirlerde enflasyon oranı ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Göçmenlerin enflasyon oranını artırdığı üzerinde genel olarak literatürde hemen hemen tam bir görüş birliği bulunmakla birlikte, sadece konut fiyatlarını artırdığı (Akgündüz, Berg ve Hassink, 2015) yönünde de çalışmalar bulunmaktadır. Bunun yanında göçmenlerin vasıflı işgücünün pozitif, vasıfsız işgücünün ise negatif katkısı olacağı (Dadush ve Niebuhr, 2016: Daloda, vd.,1994: Göv ve Dürrü, 2017) dikkate alınarak, sığınmacıların vasıflarını artırıcı tedbirler alınmasının gerekliliği anlaşılmaktadır.

Enflasyon ve işsizlik konusunda yaşanan olumsuzlukların gerek küresel gerekse ülkede yaşanan ekonomik sorunlarla aynı zamana denk gelmesi baskının bir miktar daha fazla hissedilmesini sağlamışsa da, incelenen şehirlerde sığınmacıların ticaret hayatına yaptığı katkıların görülmesine engel oluşturmamaktadır. Özellikle 2011’den sonra düşen

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Suriye'ye ihracat rakamının 2014'den sonra tekrar aynı seviyeye ulaşması sığınmacıların olumlu katkılarına işaret etmektedir. Bunun yanında Suriyeli göçmenlerce kurulan firma sayısının göçün artış kaydettiği 2012'den sonra artması, Suriye'den gelen geçici sığınmacıların ekonomiye entegrasyon süreçlerinin arttığına yönelik anlamlı sonuçları oluşturmaktadır. Dolayısıyla göçmen girişimciliğinin artması için uygun zeminin oluşturulması gerekmektedir. Ekonomiye entegrasyonun artış kaydetmesinin bir yansıması olarak da sığınmacıların GSYİH'ya olumlu katkılar sağladığı söylenebilecektir. Literatürde de benzer sonuçların yer aldığı araştırmalar (Baubtane vd., 2013: Maria ve Lazarova, 2012: Sezgin, 2019: Sevinç vd.2016: Walz, 1993) çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Suriye'de istikrar sağlansa dahi, göçmenlerin önemli bir kısmının geri dönüş yapmayarak Türkiye'de kalmayı tercih etmeleri muhtemeldir (Buz ve Korç, 2021; Lordoğlu ve Aslan, 2016, Korkmaz, 2016). Bu nedenle göçmenlerin ekonomik büyümeye katkılarının sağlanması/artırılması amacıyla topluma daha hızlı entegre olmalarının sağlanması, başta işgücü piyasası ve ekonomik hayata pozitif katkılarının elde edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla nitelikli/vasıflı göçmenlerin uygun işlerde istihdamının kolaylaştırılması, göçmenlerin işgücü piyasasına erişiminin artırılması ve Suriye alanında yapılacak yatırımlarla göçün engellenmesi yönünde adımların atılması ilk akla gelen politikalarlardır. Ülkeye ekonomik yük olmaktan çıkıp, büyümeye katkı sunmaları halinde göçmenlere toplumsal bakış da değişebilecektir.

Sonuç olarak göçe neden olan gelir dağılımındaki adaletsizlik, savaşlar, iç karışıklıklar, diğer küresel sorunlar ile benzeri olumsuz koşullar halen küresel düzeyde yaşanmaya devam etmektedir. Gelecek yıllarda mevcut koşullarda değişme yaşanmadığı takdirde küresel, kitlesel veya düzensiz göç hareketlerinin hızlanarak devam edeceği öngörülebilir.

Kaynakça

Akcan, A.T. (2018). Türkiye işgücü piyasasında suriyeli sığınmacıların yeri ve etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. 8(2).59-73. Doi:10-32331

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Akgündüz, Y. E., Berg, M.V.D. ve Hassink, W. (2015). The impact of refugee crises on host labor markets: The case of the Syrian refugee crisis in Turkey. *The Institute for the Study of Labor (IZA)*. Discussion Paper No: 8841Bonn. P.1-27. Germany. <https://repec.iza.org/dp8841.pdf> adresinden erişildi.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5 (20): 294-295. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/international-migration-and-intercultural-communication.pdf> adresinden erişildi.
- Alagöz, M. (2020). Geçici korunan Suriyelilerin Türkiye ekonomisine etkileri. *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Özel Rapor*. Şubat 2020. <https://21yyte.org/tr/ozel-raporlar/gecici-korunan-suriyelilerin-turk-ekonomisine-etkileri> adresinden erişildi.
- Altınok Çalışkan, E. (2013). *Mülteciler ve sığınmacılar hakkında idarenin görevleri yetkileri ve yasal denetim*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi.) İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Aslan, R. (2020). Değişen Uluslararası Güvenlik Algıları ve Ekonomi Politığe Etkileri. S.Yenal (Ed.). *Teoriden uygulamaya: güvenlik ve terörizm çalışmaları*. s.89-140. Ankara. Nobel Yayınevi.
- Balaam, D.N. ve Dillman, B. (2015). *Uluslararası ekonomi politığe giriş*. Adres Yayınları, İstanbul, Aralık 2015. ss. 549.
- Balkan, B. K.ve Tumen, S. (2016). Immigration and prices: Quasi-experimental evidence from Syrian refugee in Turkey. *TCMerkez Bankası Working Paper No: 16/01*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/778bac8a-d196-4098-9448-667251bb8dcd/wp1601.pdf?MOD=AJPERES&hx0026;CACHEID=ROOTWORKSPACE778bac8a-d196-4098-9448-667251bb8dcd> adresinden erişildi.
- Blanchflower, D.G. and Shadforth, C. (2009), Fear, Unemployment and Migration. *The Economic Journal*, 119: F136-F182. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2008.02224.x>

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Boubtane, E. ve Coulibaly, C. ve Rault, C. (2013). Immigration, growth, and unemployment: Panel VAR evidence from OECD countries. *Review of Labour Economics and Industrial Relations*. Vol. 27, pp. 399-420. Doi: 10-1111.
- Buz, S. ve Korç, S. (2021). Mültecilere yönelik kalıcı çözümlerden biri olarak gönüllü geri dönüş .
Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi , 21 (50) , 195-230 . DOI: 10.21560/spcd.vi.695850.
- Carpio, X. V.D. ve Wagner, M.C. (2015). The impact of Syrian refugees on the Turkish labor market (August 24, 2015). *World Bank Policy Research Working Paper No. 7402*. <https://ssrn.com/abstract=2650218> adresinden erişildi.
- Castles, S. ve Miller, J.M. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B.U. Bal ve İ.Akbulut, Çev.) İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cebeci, A. (2020). Uluslararası göç ve kalkınma ilişkisinin ekonomi politikası. *Turkish Studies-Social Sciences*. 15(2), s.93-106. Doi:<http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40578>.
- Ceritoğlu, E. Yunculer, H.B.G. Yüncüler, Torun, H., Tümen, S. (2017). The impacts of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: Evidence from a quasi-experimental design. TC Merkez Bankası. Working paper No: 17/05. Ankara. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7b999ec4-0b4a-4779-af7d-3971df7f7b52/wp1705.pdf?mod=ajperes%26cacheid=rootworkspace7b999ec4-0b4a-4779-af7d-3971df7f7b52> adresinden erişildi.
- Dadush, U. ve Niebuhr, M. (2016). The economic impact of forced migration. *OCP Policy Center. Research Paper April 2016*. <https://carnegieendowment.org/2016/04/22/economic-impact-of-forced-migration-pub-63421> adresinden erişildi.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. TSA / Yıl:18 S:1, Nisan 2014. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200514> adresinden erişildi.
- Dolado, J., Goría, A. ve Ichino, A: (1994). Immigration, human capital and growth in the host country: Evidence from pooled country data. *Journal of Population Economics*. Vol.7, pp. 193-215. Doi: <https://doi.org/10.1007/BF00173619>.
- Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri fırsatlar ve tehditler. *International Journal of Economic Studies*. 3(2), pp.207-222. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ead/issue/48242/610707> adresinden erişildi.
- GİGM (2016). *Geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izinlerine dair yönetmelik yayımlandı*. <https://kilis.goc.gov.tr/gecici-koruma-saglanan-yabancilarin-calisma-izinlerine-dair-yonetmelik-yayinlandi0272735> adresinden erişildi.
- GİGM (2022). Geçici koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişildi.
- GİGM (2022). Göç tarihi. <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi> adresinden erişildi.
- Gök, G.O. (2016). Kimin güvenliği? Uluslararası göç-güvelik ilişkisi ve uluslararası örgütlerin rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 65-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25688/271101> adresinden erişildi.
- Göv, A. ve Dürrü, Z. (2017). Göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş OECD ülkeleri üzerine ekonometrik bir analiz. *International Journal of Economic Studies*. 3 (4). s.491-502. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ead/issue/48244/610735> adresinden erişildi.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Güllüpınar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(4). s.53-85. Doi: 10.17828/yalovasosbil.234209.
- Günay, E., Atılğan, D. ve Serin E. (2017). Dünya’da ve Türkiye’de göç yönetimi. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7 (2). s.37-60. Doi: 10.47147/ksuiibf.784577.
- Gür, N. (2017). Ülke deneyimleri ışığında uluslararası göç ekonomisi. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*. Aralık 2017. Analiz 224. https://setav.org/assets/uploads/2017/12/224_R.pdf adresinden erişildi.
- International Organization for Migration (IOM) (2017). Analysis: Flow monitoring surveys in Turkey. April-May 2017. <http://www.turkey.iom.int/sites/default/files/sitreps/FMSTr.pdf> adresinden erişildi.
- IOM (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. (2. Baskı). R. Perruchoud ve J. Redpath-Cross (Ed.). (Türkçe, 2013)
- İçduygu, A. (2004). *Türkiye’de kaçak göç*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları No: 2004–65. İstanbul. Can Ajans ve Matbaacılık.
- Karasu, M. A. (2018). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların kentlerde neden oldukları güvenlik riskleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 36 (2). s.51-73. Doi: 10.17065/huniibf.297796.
- Korkmaz, A. (2016). Suriyeli sığınmacılardan kaynaklanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(6), 0-0. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/27316/287586>
- Kutlu, E. (1991). Uluslararası işgücü hareketi teorisi çerçevesinde Türkiye’den AT’ye işgücü göçünün Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin analizi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Lordoğlu, K. ve Aslan, M. (2016). En fazla Suriyeli göçmen alan beş kentin emek piyasalarında değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*. 2016/2 (49). s.789-808. <https://www.calismatoplum.org/makale/gorunmeyen-gocmen-cocuklarin-isciligi-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar-adresinden-erisildi>.
- Maria, C. D. ve Lazarova, E.A. (2012). Migration, human capital formation, and growth: An empirical investigation. *World Development*, 40(5), 938–955. Elsevier, vol. 40(5), pages 938-955. Doi: 10.1016/j.worlddev.2011.11.011.
- Morley, B.(2006). Causality between economic growth and immigration: an ARDL bounds testing approach. *Economics Letters*. Vol. 90 (1), pp. 72–76. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2005.07.008>.
- Moses, J.W.ve Letnes,B. (2004). The economic costs to international labor restrictions: Revisiting the empirical discussion, *World Development*, 32, (10), 1609-1626 <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.05.007>.
- Naz, Y. (2015). *Türkiye'nin uluslararası göç politikası ve uluslararası göçün Türkiye'deki güncel sorunları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- OECD/ILO (2018). How immigrants contribute to developing countries' Economies. *OECD Publishing*, Paris. S.1-194. Doi: <https://doi.org/10.1787/9789264288737-en>.
- Orhan, O. ve Gündoğar, S.S. (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)*. Rapor No: 195, Ocak 2015.s.1-44.
- Sevinç., H, S., Bozkurt, E., Künü, S. ve Sevinç Eroğlu, D. (2016). Ekonomik büyüme ve göç ilişkisi: Gelişmekte olan ülkelere dayalı bir analiz. *International Conference on Eurasian Economies. Session 2C: Kalkınma II*, August 29-31. S.398-403. Hungary, <https://www.avekon.org/proceedings/avekon07.pdf> adresinden erişildi.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Sezgin, S. (2019). Economic consequences of Syrian refugees in Turkey. *BİLTÜRK Journal of Economics and Related Studies*, 1 (3), 221-239. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bilturk/issue/46902/565041> adresinden erişildi.
- Taştan, C., İrdem, İ. ve Özkaya, Ö. (2018). Politika ve uygulama boyutlarıyla göç ve uyum. *Polis Akademisi Başkanlığı Göç ve Sınır Güvenliği Araştırmaları Merkezi (GÖÇMER)*. Rapor no:18. s.1-60.
- Taştan, C., Kavuncu, A. C., Akbulut, A. M, İrdem, İ., Osmanoğlu, E., Özkaya, Ö. ve Yıldız, A.K. (2016). Uluslararası kitlesel göçler ve Türkiye'deki Suriyeliler. *I.Uluslararası Göç ve Güvenlik Konferansı Sonuç Raporu*. 11-13 Kasım 2016 Rapor 5. S.1-40. Polis Akademisi Yayınları.
- T.B.M.M. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2018). *Göç ve Uyum Raporu*. (26. Dönem 3. Yasama Yılı, Mart 2018. 1-300). Ankara. https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2018/04/resources_goc_ve_uyum_raporu.pdf adresinden erişildi.
- Tümen, S. (2016). The economic impact of Syrian refugees on host countries: Quasi-experimental evidence from Turkey. *American Economic Review*, 106(5), 456-60. Doi: 10.1257/aer.p20161065.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu. www.sozluk.gov.tr adresinden erişildi.
- UN (2017). International migration report 2017. *Department of Economic and Social Affairs. ST/ESA/SER.A/404*. United Nations New York,2017. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf adresinden erişildi.
- UNHCR (2020). Global trends forced displacement in 2019. <https://www.unhcr.org/5ee200e37/> adresinden erişilmiştir.
- Ünsal, A. (2019). Uluslararası göç kavramı ve uluslararası göçün ülke ekonomileri üzerinde muhtemel etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi* Sayı:18, ss.50-61.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

<http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr/sustad/article/view/157/125>
adresinden erişildi.

- Üstün, N.(2016). Suriyelilerin Türk işgücü piyasasına entegrasyonu sorunlar-öneriler. *Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü. Araştırma Raporu. S.1-12.*
<http://www.kto.org.tr/d/file/suriyelilerin-turk-iskucu-piyasasina-entegrasyonu,-sorunlar-oneriler---nazli-ustun.pdf> adresinden erişildi.
- Walz, U.(1993). On the growth (rate) effects of migration. *Tübinge Diskussionsbeiträge, No. 24. p.1-25.*
<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/104953/1/tdb024.pdf>
adresinden erişildi.
- Yıldız, Ö. (2013). Türkiye kamplarında Suriyeli sığınmacılar: Sorunlar, beklentiler, Türkiye ve gelecek algısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 16 (1)*, s.140-169. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosars/issue/11397/136106> adresinden erişildi.
- Yıldız, T. ve Yıldız, İ. (2017). Suriyelilerin Türkiye ekonomisinde kayıt dışı istihdama etkileri ve bunun yansıması olarak Türkiye'ye maliyetleri üzerine bir inceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 2(3)*, 30-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/311124> adresinden erişildi.

Göç ve Kent Yoksulluğunun Mekâna Yansıması Üzerine
Bir Değerlendirme*

Rahime ÇERÇİ**

Giriş

Göç, en basit tanımıyla bireyin ya da grubun ait olduğu yerden ayrılarak başka bir yere doğru gerçekleştirdiği nüfus hareketidir. Bireylerin hayatında büyük ya da küçük ölçekte değişikliklere neden olan göç olgusu, geçmişte var olduğu gibi gelecekte de var olmaya devam edecek bir eylemdir. İnsanlık tarihi boyunca bireyler, toplumsal yapıya zarar veren birçok sorunla karşılaşmıştır. Karşılaşılan her bir sorun, kendine ait özelliklerle toplumsal yapıyı etkilemiş ve kimi zaman bu sorunların çözümünün bulunamaması sorunun ortaya çıktığı bölgenin ötesinde bir etkiyle yayılmasına neden olmuştur. Göç kavramı küreselleşme ile birlikte zamanla insan hareketliğinin ötesinde yabancı korkusu etnik ayrımcılık, şiddet gibi güvenlik endişesini beraberinde getirmiştir (Taşkın, 2014: 177). Bununla birlikte kapitalist üretimin neden olduğu ve birbirini etkileyen yoksulluk ve göç bu sorunların başında gelmektedir. Yoksulluktan kurtulabilmek adına gelişmekte olan ya da azgelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yapılan kitlesel göçler, yine yoksulluğa neden olmuştur. Yani yoksulluğun göçe neden olabileceği gibi göç de yoksulluğa neden olabilmektedir.

Yoksulluk ve göç kavramları arasında karmaşık ve çok boyutlu bir ilişki vardır. Bu ilişki, gelir ve istihdam olanaklarının yetersiz olduğu kırdan

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Doktora, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, rhmkmy@gmail.com, orcid: 0000-0002-5759-4167

Atıf/Cite as: Çerç, R. (2022). Göç ve kent yoksulluğunun mekâna yansıması üzerine bir değerlendirme. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 299-309) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kente göç eden bireylerin kent yoksulluğuna neden olduğu ya da göç maliyetlerini karşılama noktasında yetersiz kalan bireylerin göç edemedikleri yönündedir (Chakrapani ve Mitra, 1995: 380). Bu iki sorunun etkisi küreselleşme ile artan hareket serbestliğinde mekânsal olarak kendini en çok kentlerde göstermektedir. Zira kentler bir taraftan aldığı göç yükünü taşıyan mekânlar iken diğer taraftan da ucuz işgücü ve tüketimin yoğunluk kazandığı mekânlardır. Bütün bu süreç kent mekânlarının en korunaksız grubu olan kent yoksullarını oluşturmuştur.

Göçle gelen bireylerle bütünleşen yoksulluk sorunu göçmenlerin kentte hayatlarını sürdürecekleri mekân tercihlerine de yansımaktadır. Bu kapsamda yoksul göçmenler, fiziksel açıdan nitelikli çevre kalitesinden yoksun ve kentsel hizmetin yetersiz olduğu kötü yaşam şartlarını içerisinde barındıran kentin yoksul mahallelerinde yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum kentlerde mekânsal farklılaşmanın etkisinin artmasına sebep olan göç, yoksulluğun mekâna olan yansımadaki artışta büyük rol oynamaktadır.

Bu çalışma kapsamının da göç ve kent yoksulluğu arasındaki ilişkiyi ve bu ilişki sonucunda ortaya çıkan tabloda mekânsal yapının nasıl resmedildiğini göstermek amaçlanmıştır. Bu çerçevede, yoksulluk ve göç olgularına yönelik genel bir kavramsal çerçevenin çizilmesinin ardından literatüre katkı sağlayacağı düşüncesi ile göç ve kentsel yoksulluk sorunsallarının mekâna olan yansımaları üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Yoksulluk ve Göç Olgusu

Yoksulluk, bireyin hayatını idame edebilmek adına ihtiyaç duyduğu gıda, barınma, temiz içme suyu gibi temel gereksinimlerini giderememesi hali olarak ifade edilse de esasen bireyin, toplumun diğer üyeleriyle kendi durumunu kıyaslamasıyla ortaya çıkabilecek bir durumu ifade etmektedir (Kartal ve Demirhan, 2014: 138). Bireyin, asgari düzeyde ihtiyaçlarını karşılayamaması durumu “mutlak yoksulluğu” (Şengül, 2004: 42) ifade ederken; bireyin, kendini toplumun diğer üyeleriyle kıyaslaması ile yoksul olup olmadığına karar vermesi durumu “görelî yoksulluğu” (Öztürk, 2008:

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

607) nitelemektedir. Bireyin gerek mutlak gerekse görelî olarak belirli standartlardan mahrum kalma durumu ise “objektif yoksulluk” (Topalgül, 2013: 281) kavramını karşılamaktadır. Bireyin, yaşadığı koşullara razı olması durumunda “sübjektif yoksulluk” (Tekeli, 2000: 145) söz konusu olmaktadır. Diğer yandan bireyin, kentlerin belirli bölgelerinde belirli hizmetlerden yoksun olma durumu ise “kent yoksulluğunu” (Gürler, 2010: 143) ifade etmektedir. Bu farklılaşan tanımlar yoksulluk olgusunun evrensel bir tanımının olmadığını gösterirken yoksulluğun yalnızca gelir ekseninde değerlendirilmemesi gerektiğini de göstermektedir. Zira bireylerin temel ihtiyaç olarak gördüğü öğeler bireyin bulunduğu coğrafi konumunu, kültürünü ve kişisel tercihlerini de kapsayan daha birçok etkene bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin, Londra kışında yaşlı bir bireyin hayatta kalabilmesi için öncelikli olarak kendisini sıcak tutacak giysiye ihtiyaç duyarken kışı ılıman bir iklime sahip Mombasa’da yaşayan biri için kendisini sıcak tutacak giysi öncelikler arasında olmayacaktır.

Yoksulluk olgusunu tek bir tanımla tanımlamak ne kadar zorsa kent yoksulluğunu da tek bir tanımla tanımlamak o derece zordur. Yoksulluğun belirli özellikleri kentin yapısıyla özdeşleşmektedir; keza kentsel yoksulluğun derinliği bu kapsamda oluşmaktadır. Bu özellikler bireylerin yoksulluktan etkilenmelerinin de sonucu olduğundan Wratten’in dört alan gruplandırmasına bakmak gerekmektedir;

- Bunlardan ilki, yoksul bireylerin daha iyi bir yaşam için geldikleri kentlerde fabrikalara yakın, ucuz konutlarda yaşamlarını sürdürdükleri derme çatma yapıları içine alan kentsel çevre ve sağlık risklerinin göz ardı edildiği izlenmektedir. Düşük ücretle çalışan bireyler, tifo, ishal, sıtma, solunum yolu enfeksiyonları gibi daha birçok riske rağmen ucuz arazilerde yaşamlarını sürdürmektedir, onlara göre bu seçim rasyonel bir tercihtir.
- İkincisi, kentin gelişmişliğinin, sanayisinin, endüstri kolları içerisindeki yoğun ticari hareketliliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir diğer alansa güvenlik açığıdır. Bireyler temel mal ve hizmetlerini giderme noktasında pazara bağımlıdır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Üçüncüsü kentlerin yoksul bölgelerinde yaşayan bireylerin devletin yardımına kırsal alanda yaşayan bireylere oranla dahi daha minimal kalması üçüncü alanı oluşturmaktadır.
- Son olarak; heterojen yapıdaki kentlerde meydana gelen sosyal çeşitlilik yanında ayrışmayı meydana getirmektedir. Ayrışma, mekânsal farklılaşmayı; mekansal farklılaşma ise kentsel yoksulluğu oluşturmaktadır (Wratten, 1995: 22-26).

Yoksulluğa neden olan temel unsurlardan biri farklı yaşam alanları arasında meydana gelen göçlerdir. Bilhassa yoksulluk halinden kaynaklı zorunlu göçlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göç, küreselleşme sürecinde merkezi bir dinamiktir. Öyle ki göç olgusu kalkınma, yoksulluk ve insan hakları da dâhil olmak üzere diğer önemli küresel konularla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Koser, 2007: 1). Özellikle kentleşme sürecinde yoğun göçler yoksulluk üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahip olmuştur.

Yoksulluk ve göç olguları kendi başlarına büyük birer sosyal sorun olsalar da bu iki olgu arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Çağlayan'a (2008) göre göç ve yoksulluk arasında var olan ilişki dört eksende şekillenmektedir. Bunların ilki, yoksulluğun göç için itici bir etkiye sahip olması; ikincisi, yoksulluk halinin göçmenlerin hareketini sınırlaması; üçüncüsü, göçmenlerin göç sonrasında yoksullaşması ve son olaraksa, göç ile yoksulluğun azaltılabilesidir (Çağlayan, 2008: 301). Başka bir ifade ile yoksulluk hem göçe sebep olan hem de göçü sınırlandıran bir etken olmaktadır. Bunun yanısıra, göç de hem yoksulluğa neden olan hem de yoksulluğu gideren bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Göç, bireyler ve toplumlar üzerinde genellikle olumsuz yönde derin izlere neden olan toplumsal bir olgudur. Göç eden yoksul bireylerin göç ettikleri yerleşim alanlarında nasıl bir değişikliğe ve dönüşüme neden olacağının tahminini yapmak hiç de kolay değildir. Örneğin, 1971-1981 yılları baz alınarak Galler'de ve İngiltere'de yapılan bir çalışma, yoksul bireylerin birçoğunun göçle yoksulluk halinden kurtulduklarını göstermiştir. Ancak göçmenlerin yoksul mahallelere taşınma eğiliminde olmaları göç ettikleri bölgelerde sosyal kutuplaşmalara yol açmıştır (Fielding, 1997: 51).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Bu durum göçmenlerin yoğunluk kazandığı bölgelerin, yoksullukla karakterize edilmesinin yanı sıra kriz alanları olarak da değerlendirilmesine neden olmuştur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde göçün etkisiyle genişleyen kentsel alanlarda, istihdam imkânının sınırlı olması gündelik ihtiyaçlarını gidermeyi öncelik edinen bireyler tarafından yoksulluk kültürü ortaya çıkarmaktadır. Yoksulluk kültürü içinde göçmenler bu kez, “sosyal dışlanma”, “şiddet”, “gettolaşma” ve “toplumsal ayrımcılığa” maruz kalırken yoksulluk döngüsü gene aynı yoksul grupları etkisi altına almaktadır (Gün, 2014: 412-414). Bu döngü içinde hayatta kalmaya çalışan göçmenler, cüzi miktarda ücret karşılığında yoğun iş yükü, uzun süreli çalışma saatleri ve sosyal güvence yoksunluğu gibi sorunlarla mücadele ederken yoksullukları da devam eder. Bu durum göçle gelenlerin hayatlarını idame etme noktasında zorlanmalarına neden olurken kendi imkânları dâhilinde oluşturacakları izole alanlar oluşturması ile sonuçlanmaktadır.

Göç ve Kentsel Yoksulluğun Mekâna Yansıması

Yoksulluk hemen hemen her yerde var olmasına rağmen yoksulluğun oluşumu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aynı değildir. Gelişmekte olan birçok ülkede, kentleşme sadece kentsel nüfustaki doğal artıştan dolayı değil, aynı zamanda kırsal alanlardan gelen muazzam bir göçmen akını nedeniyle de artmaktadır (Nasreen ve Manzoor, 2017: 81). Bu nedenle hızlı kentleşmenin, gelişmekte olan ülkelerdeki kent yoksullarının artmasına neden olan başlıca unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Yoksulluğun nedenleri ne olursa olsun, kentte yaşayan insanlar üzerinde yıkıcı etkileri bulunmaktadır. Bir hanede birkaç yıl boyunca kalıcı yoksulluk yaşanması durumunda, o hanehalkının kronik olarak fakirleşme (uzun vadeli yoksulluğa düşme) olasılığının daha yüksek olması kaçınılmaz olmaktadır.

Kırsal bölgelere kıyasla kentsel yoksulluğun artma eğilimi olduğu günümüzde yoksulluk bölgesi değişikliklerindeki mekânsal ve zamansal farklılıklar daha belirgin hal almıştır. Yoksulluğun mekânsal ve zamansal dağılımları ve şiddeti yoksulluk yönetimi için kritik öneme sahiptir. Ancak bu tür verilerin toplanması hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde son derece zordur. Bu kapsamda toplulukları araştırmak için önemli bir

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ekonomik maliyet ve insan gücü gerekmektedir. Özellikle zengin ülkelerdeki iş gücü eksikliği sonucu işçilere yönelik talepler, 1970'lerden sonraki göç oranının artmasına neden olmuştur. Demografik ve sosyoekonomik profillerin kalkınma üzerindeki etkisi işgücü piyasasını, nüfus yapısını ve hizmetlerin sunulmasını etkilemektedir (Nasreen ve Manzoor, 2017: 83). Bu kapsamda gerçekleştirilen nüfus hareketliliği sonucunda bireyler barınmak için genellikle kentin yoksul mahallelerini seçmektedirler. Kentlerin yoksul mahalleleri, genellikle hızla değişirken hangi bölgenin ne kapsamda değiştiğinin, düşük sosyo-ekonomik durumlarının, kötü yaşam koşullarının ve kötü çevre ortamlarının tespiti birkaç yıl, hatta on yıllar sürebilmektedir.

Kentlerin cazibesi kente göçleri tetiklerken kentleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki kentler için dramatik bir şekilde artan yoksul nüfus nedeniyle karmaşık bir hal almaktadır. Göçmenlerin iyi kalitede konutlara, sosyal sigorta ve sosyal yardım programlarına ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerine erişim konusunda ayrımcılığa maruz kaldıklarını söylemek mümkündür (Park ve Wang, 2010: 33).

Yoksulluk sonucunda geniş göçmen grupların, küçük bir kısmını oluşturan gruplar göç ettikleri yerlerde yoksulluk halinden kurtulup refah seviyesini yükseltirken, büyük bir kısmını oluşturan diğer gruplar ise göç ettikleri yerlerde daha da yoksullaşmaktadır. Kuşkusuz bu durum göç alan alanlardaki yoksulluğun göçle gelen nüfus artışıyla doğrudan ilgili olduğunu göstermektedir (Altın, 2014: 46). Bunun yanı sıra göçün kentsel yapıdaki ayrışmaya olan etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Zaman zaman göçmenler tarafından geleneklerine, değerlerine, yaşam biçimlerine, dil ve ev sahibi toplum içinde bir arada yaşama normlarına uyum sağlayacakları mekânlar oluşturulmaktadır.

Çeşitli istihdam olanakları ve geçim kaynakları sunan kent merkezleri fiziksel altyapının yetersiz olmasına rağmen göç edilen cazibe merkezleri olmaya devam etmektedir. Ancak kontrolsüz arazi fiyatları ve uygun olmayan konutlar, yoksulları gecekondu yerleşimleri gibi gayri resmi çözümler aramaya zorlamıştır. Özellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara göç edenlerin büyük bir bölümü kentlerin yoksul mahalleleri olarak

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

adlandırılan gecekondu alanlarında hayatlarını sürdürmektedir. Öyle ki günümüzde (2020'lerde) dünya nüfusunun neredeyse yarısı kentlerde yaşamakta ve bunların üçte birini gecekondu sakinleri oluşturmaktadır. Dahası, gelişmekte olan ülkelerdeki her on kişiden dördü gayri resmi barınaklarda yaşamaktadır. Bu insanlar yerleşime uygun olmayan evlerin yanı sıra eğitim, sağlık ve temel hizmetlerden yoksun bırakılmaları gibi çok yönlü yoksunluklar yaşamaktadır (Altın, 2014: 46-47). Göç eden bireyler bu yoksunluklar karşısında toplumsal eşitsizlik ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bunun en büyük göstergesi göçmenlerin kentsel alanlarda yerleştikleri yerleşim alanlarının (özellikle gecekondu mahallelerinde) kentin çeperinde ya da çökümlü bölgelerinde yer almasıdır. Bu durum göçmenlerin göç ettikleri kentle olan bütünleşmelerinin önündeki en önemli engel haline gelmiştir.

Dünyadaki yoksul mahalleleri, yeni binyılda kentsel yoksulluğun yüzüdür (UN- HABITAT, 2003). Kentsel yapıda mekânsal ayrışmanın etkilerini daha da derinleştiren göç olgusu yoksul mahalleri de yeniden şekillendirmektedir. Öyle ki göç eden bireyler kentlerin merkezinde tutunamayarak kentin çeperine doğru kayarak yeni yaşam alanları oluşturmaktadırlar. Yeni yoksul mahalleleri olarak adlandırabileceğimiz bu yaşam alanlarının kentin dışında yer alması sosyo-ekonomik, kültürel idari imkânlardan yoksun olmasına neden olurken, göçmenlerin hayat şartlarını daha da kötüleştirerek yoksunluklarını ve yoksulluklarını arttırmaktadır (Taş ve Özcan, 2013: 290). Bu durum gerek mekânsal açıdan gerekse bu mekânda hayatlarını sürdürmeye çalışan bireylerin içinde buldukları durumlarını kaderleri olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır (Tekeli, 2000: 145). Dolayısıyla geleceğe dair herhangi bir beklenti içine girmeyen bu bireyler maruz kaldıkları bu olumsuz hayat tarzından kurtulmak için bir çaba sarf etme gereksinimi duymamaktadırlar. Paugam (2005) bu bozulma ve sosyal izolasyon sürecini "mekansal diskalifiye etme" olarak adlandırırken, Mingione (2004) buna "kısır devreler" kavramıyla atıfta bulunur ve Wacquant (2008) "gelişmiş marjinalite" terimini kullanmaktadır. Bu süreçler, bir topluluk olarak bireylerin, bireysel ve kolektif kimliğini olumsuz yönde etkilerken iç sosyal uyum sorununa neden olmaktadır (Hila ve Belen,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

2020: 10). Bu faktörler dizisi, kolektif alanların ve sosyal ilişkilerin bozularak çatışmanın, güvensizlik duygularının, yoksulluğun ve marjinalleşmenin kronikleşmesine neden olan süreçlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Göçmenlerin kendi ülkelerinden ayrılarak yabancı olduğu bir ülkeye göç etmesinde etkili olan çeşitli sebepler göç edilen ülkede kalış süresini farklılaştırmaktadır. Bu belirsizlik sürecinde göçmenlerin yoksulluk durumuna düşmesinin önüne geçilmesi önem arz etmektedir. Kentsel yoksulluk olgusunun etkisinde en çok göçmen gruplar kalmaktadır. Özellikle uluslararası yapılan göçlerde, göç eden bireylerin geldikleri yer ile olan bağlarını koparmak zorunda kalmaları onları mal ve parasal olarak destekten yoksun bırakmaktadır. Ayrıca kırdan kente göç eden bireylerin geldikleri yer ile iletişimi koparamaması durumu, uluslararası göç olgusunda da kimi zaman etkin olabilmektedir. Dolayısıyla göç sonucu yoksunluk hali de göç edilen yerden kopamama durumu da uyum sürecini engelleyerek bireyleri izole bir yaşama yöneltmektedir. Bu noktada da göçmen gruplar kentlerde ayrışan bir yapı halinde meydana gelmektedir. Başka bir ifade ile kentlerde farklı yerlerden göç eden ve farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip bireylerin mekân tercihleri de birbirinden farklı olmaktadır. Kentsel alanlarda meydana gelen bu farklılaşmaya engel olabilmek için karar alıcıların gerek ulusal gerek bölgesel gerekse yerel düzeyde eşitlikçi politikalar oluşturması gerekmektedir. Zira yalnızca mekânsal planlamaların yapılarak uygulamaya konulması ile bu farklılaşmanın önlenemeyeceği açıktır. Bu kapsamda geliştirilmesi gereken kentsel mekânın yanı sıra sosyo-ekonomik özelliklerin göz önünde bulundurulduğu kentlerin oluşturulmasına yönelik politikaların geliştirilmesi elzemdir.

Ekonomik krizler ve yapısal uyum nedenlerinde yoksulluğun kentlere girmiş olduğu bilinci, şehir planlamacıları için sadece teknik sorunlar doğurmakla kalmamış, aynı zamanda kalkınma çalışmaları için teorik bir sorun oluşturmuştur. Göçün dolaylı etkilerinin engellenmesi ve kentsel

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yoksulluğun azaltılması için yoksulların gereksinimlerinin karşılanmasının kolaylaştırılması pratik bir temel sağlayabilmektedir.

Kentlere yapılan plansız göçler sonucunda meydana gelen kentsel yoksulluğun önüne geçilebilmesi için kentsel alanlarda alınacak tedbirlere ilaveten kırsal alandaki hizmet anlayışının bölgelerin öne çıkan özellikleri ışığında gelişerek değişmesi gerekmektedir. Bu kapsamda itici nedenlerin hâkim olduğu göç edilen kırsal alanların ekonomik, sosyal kültürel açıdan cazip hale getirilmesi önemlidir. Bunun yanı sıra kentin var olan imar planının dışında bulunan alanların imara açılmaması göçün önüne geçmekle beraber göçmenlerin kentte neden oldukları mekânsal ayrışmanın önüne geçebilmek adına değerlendirebilecek bir çözüm önerisi olarak sunulabilir.

Kaynakça

- Altın, C. (2014). *Mevsimlik göç ve yoksulluk: Ankara-Polatlı mevsimlik tarım işçileri örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Chakrapani, C. and Mitra, A. (1995). Rural-to-urban migration-access to employment, incidence of poverty and determinants of mobility. *Indian journal of social work*, 56 (3), 377-386.
- Çağlayan, S. (2008). *Göç ve yoksulluk: mutlak ve doğrusal olmayan bir ilişki*. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *TSA*, 18(1), 175-204.
- Fielding, T. (1997). Migration and poverty. *IDS bulletin*, 28 (2), 48-52.
- Gün, S. (2014). *Tahterevallinin Aşağısı: Türkiye’de Göç ve Kent Yoksulluğu*. Ankara: Notabene Yayınları.
- Hila, C. and Belen, A. (2020). *Urban poverty*. Oxford University Press.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Kartal, N. ve Demirhan, Y. (2014). Türkiye’de kentsel yoksulluğun kırsal nedenleri ve çözüm önerileri üzerine. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,15 (2), 135-154.
- Koser, K. (2007). *International migration: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Mingione, E. (2004). Poverty and social exclusion in european cities: diversity and convergence at the local level. *City: analysis of urban change, theory, action*, 8.(3), 381–389.
- Nasreen, S. And Manzoor, A. (2017). *Rural urban migration and women in urban slums of karachi*. Journal of Social Sciences and Humanities, 56(2), 81-91.
- Park, A. and Wang, D. (2010). *Migration and urban poverty and inequality in China*. IZA Discussion Paper, 4877, 1-40.
- Paugam, S. (2005). *Les formes élémentaires de la pauvreté*. Presses Universitaires de France.
- Öztürk, Ş. (2008). Kırsal yoksulluk ve neo-liberal ekonomi politikaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (5), 605-634.
- Şengül, S. (2004). Türkiye’de yoksulluk profili ve gelir gruplarına göre gıda talebi. Ankara: T.C. *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü*.
- Taş, Y. ve Özcan, S. (2013). *Türkiye’de iç göçün yoksulluğa ve istihdama etkileri*. International Conference on Eurasian Economies.
- Tekeli, İ. (2000). Kent yoksulluğu ve modernitenin bu soruya yaklaşım seçenekleri üzerine. *Yoksulluk (bölgesel gelişme, kırsal yoksulluk, kent yoksulluğu)*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Topgül, S. (2013). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve*

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1): 277-296.

UN-Habitat (2003). *The challenge of the slums: global report on human settlements*.
London: UN- Habitat.

Wacquant, L (2008). *Urban outcasts: a comparative sociology of advanced marginality*.
Cambridge: Polity Press.

Wratten, E. (1995). Conceptualizing urban poverty. *Environment and urbanization*, 7(1), 11-36.

Göç, Etnik Restoranlar ve Turizm İlişkisi*

Bülent AYDIN**

Arzu TOKER***

Giriş

Göçün aşılan sınırlarla ilişkisini vurgulayan ve kalıcı yer değiştirme hareketi olan dış göç, ülkelerarası göçü ifade etmektedir (Toker, 2019). Etnik restoran olgusu ise ülkelerarası gerçekleşen göçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Kesteloot & Mistiaen, 1997; Roseman, 2008; Jang & Ha, 2015; Park, 2017; Hwang vd., 2018; Ma & Hsiao, 2020). Etnik restoranlar, dünyaya göçler yoluyla yayılmış ancak günümüzde göçlere bağlı olmadan da sayıları hızla artmaktadır (Liu & Jang, 2009; Park, 2017). Etnik restoranlar göçmen toplumun sosyal, kültürel birliktelik ve ekonomik kaygılarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Çağlar, 1995; Kesteloot & Mistiaen, 1997). Bu restoranlar, başlangıçta göçmen topluma hitap etmiş olsa da günümüzde diğer tüketicilere de hitap eder hâle gelmiştir (Jang, 2017; Tomić Maksan vd., 2019). Amerika Birleşik Devletleri gibi mutfak kültürü zayıf olan bazı ülkelerde ise uzun yıllar hizmet veren etnik restoranlar ve etnik ürünler ana akım kültür haline gelmiştir (Roseman, 2008; Roseman, Kim ve Zhang, 2013).

Etnik restoranlar, yerel tüketiciler tarafından da oldukça tercih edilen restoranların başında gelmektedir. Tüketicilerin etnik olan restoranları veya

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Turizm Rehberliği, bulent.aydin@batman.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5449-4611

*** Dr., Anadolu Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği, arzutoker@anadolu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0619-9941

Atıf/Cite as: Aydın, B. ve Toker, A. (2022). Göç, etnik restoranlar ve turizm ilişkisi. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 310-327) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

etnik olmayan restoranları tercih etme motivasyonları benzerlik gösterse de bu motivasyonların farklılaştığı yönler de bulunmaktadır. Tüketicileri etnik restoranlara gitmeye motive eden itici güç genel olarak otantikliklerdir (Kim, Lee & Yoon, 2012; Wang & Mattila, 2015; Youn & Kim, 2018). Otantik yemekleri, atmosferi ve temelde otantik kültürü deneyimlemek bu restoranların temel kullanım amacını oluşturmaktadır.

Etnik restoranlar, buldukları ülkelerde kendi ülkelerinin kültür elçiliği rolünü yerine getirirler (Karaosmanoglu, 2013; Min & Lee, 2014). Bu restoranlara gidenler orijin ülkeye aşinalık oluşturabilmekte ve orijin ülkeye yönelik bir imaj geliştirebilmektedir (Aydin vd., 2021). Etnik restoranlar buldukları ülkelerde görünümleri ve hizmetleri ile orijin ülkelerine yönelik çeşitli olumlu veya olumsuz etkiler oluşturabilmektedirler (Jang, 2017; Shi, Dedeoğlu & Okumus 2022). Etnik restoranların orijin ülkeye yönelik en önemli etkisi, buldukları ülkelerde turistik ziyaret niyetine yol açmış olmalarıdır (Min & Lee, 2014; Jang, 2017; Jang & Eves, 2019). Bu restoranlara giden yerel tüketiciler, tattıkları ve görmüş oldukları gastronomik değerleri, orijin ülkede de deneyimlemek istemektedir. Tüketicilerde yiyeceklerin asıl ülkesine dönük bir merak oluşmakta ve bu yönde bir seyahat hareketi başlatmaktadır. Dolayısıyla göç ederek ülkelerinden ayrılan insanların etkisi ile dışardan içeriye doğru bir seyahat hareketi, diğer bir deyişle turizm hareketi oluşmaktadır. Bu çerçevede, bu araştırmanın amacı göç, göçlerle dünyaya yayılmış kişiler tarafından açılan etnik restoranlar ve turizm ilişkisini incelemektir.

Göç

Göç, genel olarak insanların sosyal, ekonomik, doğal veya siyasi nedenlerle, yaşadığı yerden ayrılarak coğrafi olarak yer değiştirme hareketidir (Toker, 2019: 21). Göçü açıklamaya çalışan çok sayıda kuram (Ravenstein, 1885; Ravenstein, 1889; Stouffer, 1940; Lee, 1966; Jansen, 1970; Piore, 1979; Massey, 1993; Todaro, 1997; Faist 2000; Castles and Miller, 2008; King 2012), göç nedenlerinin ekonomik yönüne vurgu yapmaktadır. Bölgeler arası ücret farklılıkları, işsizlik, kentleşme, politik, ekolojik, sosyal vb. (Tekeli, 2015; Toker, 2019) nedenlerle ülke sınırları içerisinde veya

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ülkelerarası; zorunlu veya gönüllü, düzenli veya düzensiz göçler gerçekleşmektedir. Uluslararası çevredeki nüfus hareketlerini tüm yönleriyle açıklayabilecek tek bir göç teorisi olmamasına rağmen, göç çalışmalarında göçmenlerin karmaşık bir dizi bağlantı içinde hareket ettikleri konusunda bir fikir birliği vardır (Brzozowski, 2017). Göçün turizm ile ilişki yönünden yola çıkılarak yapılan sınıflandırmalarda ise emek göçü, emekli göçü, girişimci göçü, yaşam tarzı göçü, arkadaş-akraba ziyareti göçü gibi kavramlar dikkat çekmektedir (Williams ve Hall, 2000; Benson, 2010; Dwyer vd. 2014; Sirkeci ve Yaylacı, 2019).

Sosyal ve ekonomik sonuçları nedeniyle her dönemde tartışılan (Sirkeci ve Yaylacı, 2019) göçün kendisi kadar önemli olan göç sonrası uyum sürecinde göç edilen yerlerdeki iş olanaklarının varlığı, hem bir göç nedeni olarak (Adıgüzel, 2016) hem de göç sonrası uyum sağlayabilme becerisi kazandırması açısından üzerinde önemle durulan araştırma konularından biridir. Göç nedenlerine bağlı olarak göçmenler varış ülkelerine farklı statülerde gitmektedir. Göçmenler; vasıfsız işçiler, sığınmacılar, yüksek vasıflı işçiler veya girişimciler olarak değerlendirilmelerine bağlı olarak göç kabul eden ülkelerde farklı kategorilere yerleştirilirler. Özellikle vasıflı işçiler veya girişimciler varış ülkesinde bir yenilik getirmeleri veya tüketim harcamalarında bulunmaları nedeniyle daha dostça karşılanırlar (Kwak ve Hiebert, 2007: 27). Çünkü göçmenlere ilişkin söylemler, göçmenlerin işgücü piyasasını boşaltmak yerine buna katkıda bulunma yeteneklerine bağlı olarak onların arzu edilirliliğine odaklanır. Yapılan saha çalışmalarında göçmenlerin ötekilikleri vurgulansa bile göç edilen ülkeye faydalı olabilecek iyi, çalışkan işçiler, başarılı olma hırasına sahip adanmış insanlar olarak tasvir edilirler (Sakamoto vd., 2013: 14-15).

Turizm açısından düşünüldüğünde göçmenler serbest meslek sahibi girişimciler olarak da ekonomik sisteme dahil olmaktadır. Göçmenler; kafeler, restoranlar, seyahat acentaları, oteller, hediyelik eşya dükkanları vb. daha düşük giriş engelli pazarlara daha kolay geçiş yapabilmektedir. Göçmenlerin, göç sonrası süreçte çoğunlukla ayakta kalabilmek, kendi kendine yetebilmek veya yukarı doğru sosyal hareketlilik kazanmak amacıyla girişimciliğe soyunduğu bilinmektedir. Göçmenlerin kurdukları işletmeler,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kendi kültürel özelliklerine dayanan hizmetler vererek bölgenin etnik atmosferine katkıda bulunabilir (Wilson ve Martin, 1982; Yoon, 1997; Hall ve Rath, 2007).

Göçmenler, kendilerine benzeyen diğer insanlarla etkileşim kurmak, orijin ülkelerindeki geçmişlerini yaşamak, etnik kimliklerini korumak ve dahası varış ülkesine uyum sağlayabilmek için çeşitli yollar denerler. Hayatlarını sürdürmek için çalışmak zorunda olan göçmenlerin iletişim kurmak, etnik kimliklerini muhafaza etmek ve göç ettikleri bölgeye uyum sağlamak için kullandıkları en kestirme yollardan biri kendi kültürlerinin bir yansıması olan ve varış ülkesine ekonomik katkıları da olacak girişimlerde bulunmaktır. Portes vd. (2002), ulusötesi girişimciliğin göçmenlerin ekonomik adaptasyonları için en etkili yollardan biri olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında turizmle bağlantılı birçok iş ağır başlangıç sermayesi gerektirmediği için göçmenlerin hayatlarını kazanmaları için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Kimlik, imaj ve yer tanıtımı arasındaki karşılıklı ilişki göz önüne alındığında da ulusal veya yerel mutfakların ve belirli bir yerde farklı etnik ve kültürel grupların konumu turizm tanıtımının konusu olarak görülmektedir (Williams ve Hall, 2000). Zira turistleri cezbedecek yerlerin ve deneyimlerin neler olabileceğini tahmin etmek zordur. Turistlerin veya yerel sakinlerin bir kısmı, anklavik turistik alanların¹² yapmacık atmosferine alternatif olarak etnik kültürleri deneyimleyebilecekleri yerleri ararlar (Judd, 2003: 33).

Etnik Restoranlar

Restoranlar konusunda gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde ortak bir sınıflandırma bulunmamaktadır. Ulusal literatürde restoranlar genel olarak olağan veya sıradan (casual dining), lüks (fine dining), fast food,

¹² Anklav Turizm, ödemesi önceden yapılan, içinde turistin, seyahat ve turizm kapsamında ihtiyaç duyabileceği birtakım hizmetleri de barındıran bir gezi olarak tanımlanmaktadır. Bu hizmetler genellikle gidiş-dönüş biletini, gidilen yerdeki transferleri, konaklamayı, tüm yeme içme faaliyetlerini, spor aktivitelerini, eğlenceyi, alışverişini ve diğer öğeleri içermektedir. Kaynak: Anderson, W. (2011). Enclave Tourism and Its Socio-Economic Impact in Emerging Destinations, trc. Reyhan Bostancı ve Orkhan Alili. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 22 (3): 361-377

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

temalı, yöresel, kebab ve etnik restoranlar olarak sınıflandırılırken; uluslararası literatürde ‘sit down’, ‘fast-food’, ‘full-service’, ‘limited-service’, ‘fine dining’, ‘casual dining’, ‘theme’, ‘family’ ve ‘ethnic restaurant’ şeklinde sınıflandırıldığı belirtilmektedir (Aydın, 2019). Benzer şekilde Jang, Ha ve Park (2012) tarafından yapılan araştırmada da restoranların sınıflandırılmalarının belirsizliğine işaret edilmiş ve genel olarak hızlı servis, sıradan restoranlar ve lüks restoranlar şeklinde üç türden oluştuğu belirtilmiştir. Etnik restoranların da bu üç türün içerisinde yer alabileceği kabul edilmiştir. Dolayısıyla etnik restoranlar, hızlı servis restoran türünden olabileceği gibi lüks restoran türünden de olabilir. Ancak etnik restoranlar genellikle ya temalı restoranlar içerisinde ya da tek başlarına bir restoran türü olarak değerlendirilirler (Aydın, 2019).

Etnik restoranlar, hangi sınıflandırmaya girerse girsin bulunduğu ülkede farklı bir ülkenin gastronomi kültürünü yansıtır olması nedeniyle ortak bir özellik taşımaktadır. Diğer bir deyişle ana akım mutfak kültürü dışında farklı bir ülkeye ait mutfak kültürünü menüleri ve fiziksel atmosferleri ile yansıtan yerler olmasıdır. Karaosmanoğlu (2013: 371) Londra’daki etnik Türk restoranları üzerinde yaptığı araştırmada buraları, kimlik ve kültür ile ilgili fikirlerin üretildiği, sembolize edildiği, iletildiği ve gerek yerel gerekse küresel şekilde sunulduğu yerler olarak belirtmektedir. Etnik restoranların ne olduğu konusunda çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Olsen, Warde & Martens (2000), İngiliz olmayan restoranları,
- Turgeon & Pastinelli (2002) başka bir ülkeye ait ulusal veya bölgesel mutfağı tabelalarında veya tanımlarında açıkça belirten restoranları,
- Marinkovic, Senic & Mimovic (2005), yalnızca bir ülkenin mutfağını/yemeklerini fiziksel unsurlarıyla otantik bir şekilde sunan restoranları,
- Sriwongrat (2008), Yeni Zelanda yiyeceklerinden ziyade yabancı menşeli yemekler servis eden restoranları,
- Jang (2017) ise, buldukları ülkelerdeki müşterilerin “egzotik” olarak kabul ettiği etnik yiyeceklerin sunulduğu restoranları etnik restoran olarak tanımlamaktadır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Etnik restoranların göçlerle dünyaya yayıldığı kabul edilmektedir (Kesteloot & Mistiaen, 1997; Roseman, 2008; Jang & Ha, 2015; Park, 2017; Hwang vd., 2018; Ma & Hsiao, 2020). Başlangıçta göçmen toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla açılan bu işletmeler, buldukları bölgelerde yerel toplum tarafından da kabul görmeye başlamışlardır. Yerel toplum ve göçmen ilişkisi sürecinde bu restoranlar, kendi özelliklerini yitirip yerelleşebildiği gibi kendi özelliklerini koruyup yerel toplumla da dengeli bir uyum kurabilmişlerdir. Etnik yiyeceklerin küreselleşmesi üzerine araştırma yapan Hwang vd. (2018) tarafından da benzer bir konuya dikkat çekilmiş ve dört farklı boyut içeren bir kültürleşme modeli oluşturulmuştur. Bu modele göre ev sahibi kültürün yiyeceklerinin benimsenmesi ve orijinal kültürün yiyeceklerinin sürdürülmesi arasındaki ilişkiye göre etnik yiyecekler açısından dört kültürleşme ortaya çıkmaktadır. Bunlar; marjinalleştirme, gelenekselleştirme, glokalleştirme ve yerelleştirme şeklindedir. Etnik restoranlar için en önemli olan da bu ilişkiyi glokalleştirme düzeyinde sürdürebilmeleridir. Glokalleştirme ile amaç küresel veya genel hâle geleni özelleştirmek veya yerelleştirmektir. Böylece etnik restoranlar hem yerel sakinlerin ihtiyaçlarını karşılayabilir hem de kendi etnik kimliklerini koruyabilirler. Bu türden etnik restoranların orijin ülkelerine yönelik de önemli etkileri (imaj, ziyaret niyeti vb.) bulunmaktadır (Aydın vd., 2021).

Dünyada etnik restoran sayısında önemli bir artış olmaktadır (Liu & Jang, 2009; Roseman vd., 2013; Park, 2017). Bu restoranlar tüketiciler tarafından oldukça popüler görülmekte ve tercih edilmektedir (Roseman, 2008; Jang & Eves, 2019). Öte yandan bu restoranlardaki artış göçlere bağlı kalmamakta ve diğer ticari restoranlar gibi sayıları artmaktadır (Liu & Jang, 2009; Park, 2017; Jang, 2017). Bu restoranların en popüler olduğu ülkelerin başında da Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Dünya ekonomik formunun tahminine göre dünyada yaklaşık olarak 272 milyon göçmen bulunmakta ve bunların çoğunluğu da ABD’de yaşamaktadır (Fortune Business Insights, 2022). Öte yandan ABD’de sadece Asya ülkelerinden göç etmiş 20 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir (Mordor Intelligence, 2021). ABD bu özelliklerinden dolayı çok sayıda etnik restorana da ev

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sahipliği yapmaktadır. Hemen hemen bütün göçmenler kendi kültürlerine ait bir etnik restoran işlettiği söylenebilir. Park (2017) ABD’de yaygın olan etnik restoranlar şu şekilde sıralamaktadır:

- Meksika, Çin, İtalyan Japon restoranları. Bunlar en yaygın olan ve neredeyse her yerde bulunan restoranlardır ve ABD’deki etnik restoran dağılımının en üst sırasında yer alırlar.
- Tayland, Fransız, Kore ve Vietnam restoranları. Dağılımın ortasında yer alırlar.
- Sayıca daha az olan Yunan, İspanyol, İrlanda ve Hint restoranları.

Amerika Ulusal Restoran Birliği’nin 2015 yılı raporuna göre ülkedeki tüketicilerin %80’i ayda en az bir defa bir etnik yemek tercih ederken; tüketicilerin üçte ikisi daha geniş çeşitlilikte etnik yemekler tercih ettikleri belirtilmiştir (Tomić Maksan vd., 2019). ABD’de en çok tercih edilen etnik mutfaklar ise; İtalyan, Meksika ve Çin mutfaklarıdır. Bu mutfaklar, söz konusu ülkede artık etnik olarak görülmemekte ve Amerikan mutfağının bir parçası olarak kabul edilmektedir (Roseman, 2008).

ABD dışında diğer ülkelerde de etnik restoranlara ve etnik yiyeceklere ilgi olduğu bilinmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinde de çok sayıda etnik restoran bulunmaktadır. Avrupa’daki her bir ülkede başka ülkelerin mutfağı görülse de en yaygın görülen mutfaklar Avrupa kıtasında yer alan ülkelere ait mutfaklardır. Yaygın görülen bu mutfaklar; İtalyan, Fransız, Yunan ve Türk mutfaklarıdır. Avrupa ülkelerinde Avrupa kıtası dışından ise yaygın olmamakla birlikte Çin, Japon, Hint, Tayland ve Meksika mutfakları görülebilmektedir (Cohen & Avieli, 2004; Fortune Business Insights, 2022). Etnik restoranların yaygın olduğu kıtalardan biri de Okyanusya’dır. Bu kıtada ise en fazla etnik restoran bulunduran ülke Avustralya’dır. Bu ülkede başta Çin olmak üzere İtalya, Tayland, Hindistan, Meksika ve Japonya mutfakları tercih edilmektedir (Ma & Hsiao, 2020). Dünya Turizm Örgütü’nün pandemi öncesi turizm istatistikleri (UNWTO, 2019) incelendiğinde, etnik restoranların yaygın bulunduğu ülkeler, turist gönderen ülkelerin toplamının yaklaşık olarak %70’ine tekabül etmektedir. Turist gönderen ülkelerin gelişmiş ülkeler olması ve etnik restoranların bu ülkelerde faaliyet göstermesi ziyaret niyetine yol açması açısından etnik

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

restoranların menşesini oluşturan ülkeler için önemli bir avantaj oluşturmaktadır.

Tüketiciler tarafından etnik restoranların ve etnik yiyeceklerin tercih edilmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler içerisinde genel restoran tercih faktörleri olan ürün kalitesi, hizmet kalitesi, fiyat, atmosfer, menü, temizlik ve hijyen olduğu gibi etnik restoranları özellikli kılan otantiklik, egzotiklik, kültürel deneyim, farklılık, sıradanlıktan uzaklaşma, sağlık gibi tercih faktörleri de bulunmaktadır. Öte yandan etnik restoranlar için en çok aranan özellikli unsurlar ise otantik yemek, atmosfer ve kültür ön plana çıkmaktadır (Jang & Ha, 2015; Ma & Hsiao, 2020).

Göç, Etnik Restoran ve Turizm İlişkisi

Göçe bağlı yer değiştirmeler ne şekilde olursa olsun, insanlar bir yerden başka bir yere göç ederken kendilerine ait olan eşyalarını beraberlerinde götürürler. Bunlardan daha da önemlisi gündelik alışkanlıklarını, değerlerini, davranış biçimlerini, dillerini, dinlerini, geleneklerini yani kendilerini biçimlendiren kültürel örüntüleri götürürler. Kendilerini gittikleri yere ait hissetmek için yaşam biçimlerine, alışkanlıklarına, bireysel arka planlarına uygun bir yaşam inşa ederler (Toker ve Kozak, 2020: 394). Göçmenlerin bunu başarabilmek için güçlü araçları, aynı etnik kökene sahip hemşehriler ile bir araya gelip hemşehrilik ilişkilerini kurup güçlendirebileceği iş alanlarına girmektir. Çünkü Castles and Miller'in de (2008: 38) açıkladığı üzere; hedef bölgedeki aile bağlantıları, göç etmeyi olanaklı kılan kültürel ve finansal sermayeyi sağlamaktadır. Bu tür bağlantılar bireyler ve gruplar için hayati kaynakları sağlamaktadır. Bu nedenle göçmenler, hali hazırda hedef bölgede bulunan yakınlarından destek alırlar. Aileye veya ortak kökene dayanan sosyal ağlar; barınacak yer veya iş bulma, bürokratik işlerin veya kişisel sorunların çözümünde yardımcı olur.

Birçok araştırmacı (Kesteloot & Mistiaen, 1997; Roseman, 2008; Jang & Ha, 2015; Park, 2017; Hwang vd., 2018; Ma & Hsiao, 2020) tarafından da teyit edildiği gibi etnik olarak kategorize edilen restoranların ilk görülmeye başlanması göçlerle olmuştur. Bu açıdan etnik restoranlar üzerinde yapılacak araştırmalarda göç olgusunun da göz ardı edilmemesi

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gerekmektedir. Her ne kadar son yıllarda etnik restoranlar, diğer ticari restoranlar gibi göçten bağımsız olarak (Turgeon & Pastinelli, 2002; Liu & Jang, 2009) yaygınlaşmış olsa da göç ve etnik restoranlar arasında hâlâ güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle çok talep gören ve küreselleşmiş etnik mutfaklar (İtalya, Çin, Tayland, Meksika vb.) dışında diğer ülke mutfaklarının farklı ülkelerde görünür olması göçe bağlıdır. Değişik ülkelere göç etmiş etnik restoran işleten kişilerin varlığı burada önem taşımaktadır.

Etnik restoranlar, başlangıçta göçmen toplumun yeme-içme ihtiyaçlarına çözüm üretmeye odaklanmıştır (Çağlar, 1995; Kesteloot & Mistiaen, 1997). Bu restoranların başlangıçta yerli toplum tarafından da dışlandığı veya tercih edilmediği bilinmektedir (Roseman, 2008). Ancak uzun süre ana akım kültür içerisinde görünür olarak aşinalık kazanmış ve yerli toplum tarafından da tercih edilir hale gelmişlerdir. Günümüzde ise bu restoranlar buldukları yerlerde oldukça popüler görülmekte ve sıklıkla ziyaret edilmektedir (Park, 2017; Tomić Maksan vd., 2019). Öte yandan bu restoranların ana akım kültür haline geldiği ülkeler de bulunmaktadır (Jang & Ha, 2015).

Etnik restoranlar buldukları ülkelerde sadece ticari kurumlar değil aynı zamanda menşeyini oluşturan ülkelerin kültür elçiliğini de üstlenmektedir (Karaosmanoglu, 2013; Min & Lee, 2014). Bu restoranlar, ülkeler arasında kültürel bir iletişimin kurulmasına yol açmakta ve ülkeleri birbirine yakınlaştırmaktadır (Roseman, 2008; Min & Lee, 2014). Restoranları ziyaret edenler orijin ülkenin değerlerini görebilmekte, onları tatmakta ve deneyim kazanabilmektedir. Böylelikle bu restoranlar, orijin ülkeye yönelik merak oluşturmakta, seyahat ediyor duygusu kazandırmakta, seyahat etme niyeti oluşturmakta ve seyahat davranışının gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır (Turgeon & Pastinelli, 2002; Karaosmanoglu, 2013; Min & Lee, 2014; Aydın vd., 2021; Shi vd., 2022). Özellikle bazı Asya ülkeleri (Tayland, Tayvan, Güney Kore, Malezya vb.) etnik restoranların bu özelliğini etkin kullanmakta ve ülkelere yönelik seyahat niyetinin oluşmasını sağlamaktadır. Öte yandan etnik restoranlar üzerinden orijin ülkeye yönelik imaj geliştirilerek ziyaret niyetine olumlu yansımaları sağlanmaktadır (Aydın vd., 2021). Dolayısıyla bu restoranlar, buldukları ülkelerde orijin ülke

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

tarafından etkili kullanılmaya çalışılmaktadır. Özellikle turizmin geliştirilmesi ve ziyaretlerin artırılması için pazarlama stratejileri içerisinde de değerlendirilmektedir (Jang, 2017).

Turizmi canlandırmak için etnik restoranları etkili kullanan ülkelerden biri Tayland'dır. Bu ülke etnik restoranları desteklemek için ilk olarak 1980'li yıllarda 'Blue Elephant (Mavi Fil)' olarak adlandırılan bir proje daha sonrasında da 'Küresel Mutfak' projesini başlatmıştır (Hwang vd., 2018). Tayland, yurtdışındaki restoranların deneyimlenmesi sonucu orijin ülkeye yönelik bir merak oluşturacağı ve seyahat niyetine katkı sağlayacağı motivasyonu ile etnik restoranları teşvik edici çalışmalar yapmıştır. Benzer bir strateji, Güney Kore tarafından da takip edilmiştir. Bu ülke de turizmi geliştirmek için Kore yiyeceklerinin ve restoranlarının yurtdışında görünürlüğünü artırmaya dönük desteklemeler yapmıştır. Malezya ve Tayvan gibi ülkeler de benzer bir stratejiyi takip etmekte ve ülkelerine dönük turizm hareketlerini canlandırmaya çalışmaktadır. Yapılan araştırmalar bu ülkeler tarafından takip edilen stratejinin uygunluğunu ortaya koymaktadır. Restoranlar, müşterilerinin başka bir kültürü öğrenme ve deneyimleme motivasyonunu karşılayarak, kültürü aktararak ve ülke imajını geliştirerek bir ülkenin pazarlanmasında önemli bir rol oynayabilmekte ve turizme katılım sağlama aracı olabilmektedir (Jang & Eves, 2019). Özellikle bu restoranlara gitme motivasyonu ile seyahat motivasyonlarının benzer olması (Jang & Eves, 2019), kişileri orijin ülkeye seyahat etme niyetine de ittiği belirlenmiştir (Jang, 2017). Dolayısıyla göç ile ülkesinden ayrılan kişilerin, orijin ülkelerine yönelik seyahat hareketlerini etkilediklerini söylemek mümkündür.

Turizm ve turizme bağlı sektörler, daha az sermaye ve teknik bilgi gerektirmesi gibi düşük giriş engelleri ve yoğun insan doğası nedeniyle göçmen girişimciliği için ideal alanlardır. Özellikle göçmen girişimcilerin düşük maliyetli etnik işgücüne erişimleri turizme bağlı işlerde rekabet avantajı olarak değerlendirilebilir (Alrawadieh vd., 2019). Ayrıca orijin ülke ve kökenleri ile ilgili sahip oldukları kültürel sermaye ve varış bölgelerindeki ilişki ağlarını ifade eden sosyal sermaye (Bourdieu ve Wacquant, 2003), göç sonrası süreçlerin yönetilmesi ve olası sorunlarla baş edilmesi açısından önemli araçlardır. Etnik restoran işletmeciliğinde insan sermayesi önemli bir

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

girdidir. Kalabalık ailelerden oluşan göçmenlerin düşük maliyetli büyük bir göçmen işgücü piyasasına erişimleri daha kolaydır. Buna ek olarak, turizme bağlı sektörler, çokkültürlü yoğun etkileşim fırsatları sunarak göçmenlerin uyum sağlamalarını kolaylaştırırken refahlarını da artırır (Alrawadieh vd., 2021: 4). Turistler açısından ise San Francisco Körfez Bölgesi, New York, Vancouver veya Sidney'e seyahat edenler bu mahalleleri ziyaret edecekler; rengarenk özel mağazaların önünden geçecek, sıra dışı kıyafetleri deneyecek, dünya müziğini dinleyecek, egzotik yemek yollarını takip edecek, onlarca aromatik malzemeyi koklayacak ve sayısız etnik restoranlardaki yiyeceklerin tadını çıkaracaklardır. Bu tür girişimler, dünyayı tek bir şehirde keşfetmeyi seven uluslararası gezginler için sıcak bir ortam yaratır (Collins ve Castillo, 1998).

Sonuç

Çeşitli nedenlerle insanlar, yaşadıkları yerlerden ayrılarak göç etmektedirler. Göç edenler içerisinde varış ülkesi açısından en çok tercih edilenler ise vasıflı veya girişimci olanlardır. Göçmenler tarafından ekonomik sisteme dahil olma çabaları daha çok giriş engellerinin az olduğu pazarlarda yoğunlaşmaktadır. Bu pazarlardan biri de girişlerin nispeten kolay olduğu etnik restoranlar pazarıdır. Göçmen girişimciler tarafından varış ülkesinde açılan ve kültürel değerler içeren bu restoranlar, turizm açısından da oldukça önem taşımaktadır. Etnik restoranlar, göçlerle dünyaya yayılmış ve günümüzde oldukça popüler bir hale gelmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde oldukça yaygın olan bu restoranlar, yerel tüketiciler tarafında da çokça tercih edilen mekânların başında gelmektedir. Tüketiciler, bu restoranları farklı motivasyonlarla tercih etse de en çok öne çıkanlar egzotiklik veya otantiklik gibi unsurlardır.

Etnik restoranlar, buldukları ülkelerde orijin ülkenin kültür elçiliğini de yapmaktadırlar. Bu restoranlar menşei ülkenin kültürel değerlerin birçoğuna yer vererek onları görünür hale getirmektedirler. Dolayısıyla bu restoranları ziyaret edenler, orijin ülkeyi seyahat etmiş gibi bir algı geliştirilmektedir. Ziyaretçiler, orijin ülkeye yönelik olumlu veya olumsuz bir tutum geliştirdiği gibi orijin ülkeye yönelik ziyaret niyetine de

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

girmektedir. Nihayetinde etnik restoranlarda tadılan yemekler, görülen kültürel değerler ve atmosfer orijin ülkeye yönelik bir merak oluşturmakta ve ülkenin ziyaret edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle de etnik restoranlar, turizmi geliştirmek için bazı ülkeler tarafından da etkin kullanılmaya çalışılmaktadır. Özellikle gastronomi turizmini geliştirmek isteyen ülkeler, bu restoranları pazarlama stratejilerinde değerlendirmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Alrawadieh, Z., Altınay, L., Cetin, G., & Şimşek, D. (2021). The interface between hospitality and tourism entrepreneurship, integration and well-being: A study of refugee entrepreneurs. *International Journal of Hospitality Management*, 97, 103013.
- Alrawadieh, Z., Karayılan, E., & Cetin, G. (2019). Understanding the challenges of refugee entrepreneurship in tourism and hospitality. *The Service Industries Journal*, 39(9-10), 717-740.
- Aydın, B. (2019). *Türk mutfak imajı ve ülke imajının ülkeyi ziyaret etme niyetine etkisinin incelenmesi: Türk restoranları örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aydın, B., Erdogan, B. Z., & Baloglu, S. (2021). Examining the role of country image in the relationship between cuisine image and intention to visit a country. *International Journal of Tourism Research*, 23(4), 555-568.
- Benson, M. C. (2010). The context and trajectory of lifestyle migration: the case of the British residents of Southwest France. *European Societies*, 12(1), 45-64.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*, (Çev: N. Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Brzozowski, J. (2017). Immigrant entrepreneurship and economic adaptation: A critical analysis. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 5(2), 159-176.
- Çağlar, A. (1995). McDöner: Döner Kebap and the social positioning struggle of German Turks (pp. 209-231). London: Sage.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev: B. U. Bal. ve İ. Akbulut). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cohen, E., & Avieli, N. (2004). Food in tourism: Attraction and impediment. *Annals of tourism Research*, 31(4), 755-778.
- Collins, J. and Castillo, A. (1998). *Cosmopolitan Sydney: explore the world in one city*. Sydney: Pluto Press.
- Dwyer, L., Seetaram, N., Forsyth, P., and King, B. (2014). Is the migration-tourism relationship only about VFR? *Annals of Tourism Research*, 46, 130-143.
- Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Oxford: Clarendon Press.
- Fortune Business Insights (2022). <https://www.fortunebusinessinsights.com/ethnic-foods-market-102264> (Erişim tarihi: 20.02.2022)
- Hall, C. M., & Rath, J. (2007). Tourism, migration and place advantage in the global cultural economy. In *Tourism, ethnic diversity and the city* (pp. 19-42). Routledge.
- Hwang, J., Kim, S. S., Choe, J. Y. J., & Chung, C. H. (2018). Exploration of the successful glocalization of ethnic food: a case of Korean food. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.
- Jang, S. S., Ha, J., & Park, K. (2012). Effects of ethnic authenticity: Investigating Korean restaurant customers in the US. *International Journal of Hospitality Management*, 31(3), 990-1003.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Jang, S. Y. (2017). Ethnic restaurants, a marketing tool for culinary tourism?: an exploratory study on relationship between ethnic restaurant experience and intention to visit the origin country. *Journal of international trade & commerce*, 13(4), 93-106.
- Jang, S., & Eves, A. (2019). Tourism and tourism at home: A qualitative study of relationships between tourism and ethnic restaurants. *Journal of tourism and hospitality management*, 7(1), 169-185.
- Jang, S., & Ha, J. (2015). The influence of cultural experience: Emotions in relation to authenticity at ethnic restaurants. *Journal of Foodservice Business Research*, 18(3), 287-306.
- Jansen, C. J. (2013). Migration: A sociological problem. *Readings in The Sociology of Migration*, 3-35.
- Judd, D. R. (2003). Visitors and the spatial ecology of the city. *Cities and visitors: Regulating people, markets, and city space*, 23-38.
- Karaosmanoglu, D. (2013). Globalised cuisine, non-national identities and the individual: staging Turkishness in Turkish-speaking restaurants in London. *Journal of Intercultural Studies*, 34(4), 371-386.
- Kesteloot, C., & Mistiaen, P. (1997). From ethnic minority niche to assimilation: Turkish restaurants in Brussels 1. *Area*, 29(4), 325-334.
- Kim, H. K., Lee, T. J., & Yoon, S. H. (2012). Factors affecting consumer's choice of ethnic restaurants. *Tourism Analysis*, 17(3), 377-383.
- King, R. (2012). Theories and typologies of migration: An overview and a primer. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12*, Sweden: Malmö University.
- Kwak, M. J., & Hiebert, D. (2007). Making the new economy: Immigrant entrepreneurs and emerging transnational networks of international education and tourism in Seoul and Vancouver. J. Rath (Ed.) *Tourism, ethnic diversity and the city* (pp. 45-67). Routledge.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Liu, H., Liang, Z., & Chunyu, M. D. (2021). Chinese immigrant entrepreneurship in the United States: temporal and spatial dimensions. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-22.
- Liu, Y., & Jang, S. S. (2009). Perceptions of Chinese restaurants in the US: what affects customer satisfaction and behavioral intentions?. *International journal of hospitality management*, 28(3), 338-348.
- Ma, E., & Hsiao, A. (2020). The making of top fine-dining Chinese restaurants: Evidence from domestic and International customers in Australia. *Journal of Foodservice Business Research*, 23(2), 113-132.
- Marinkovic, V., Senic, V., & Mimovic, P. (2015). Factors affecting choice and image of ethnic restaurants in Serbia. *British Food Journal*. 117(7), 1903-1920.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 431-466.
- Min, K. H., & Lee, T. J. (2014). Customer satisfaction with Korean restaurants in Australia and their role as ambassadors for tourism marketing. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 31(4), 493-506.
- Mordor Intelligence (2021). <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/ethnic-foods-market> (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- Olsen, W. K., Warde, A., & Martens, L. (2000). Social differentiation and the market for eating out in the UK. *International Journal of Hospitality Management*, 19(2), 173-190.
- Park, K. (2017). Ethnic foodscapes: Foreign cuisines in the United States. *Food, Culture & Society*, 20(3), 365-393.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of passage: Migrant labor in industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Portes, A. & Rumbaut, R. G. (2014). *Immigrant America: A Portrait*. University of California Press.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Portes, A., Haller, W. J., & Guarnizo, L. E. (2002). Transnational entrepreneurs: An alternative form of immigrant economic adaptation. *American sociological review*, 278-298.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, (52)2, 241-305.
- Roseman, M. G. (2008). Changing times: Consumers choice of ethnic foods when eating at restaurants. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 14(4), 5-32.
- Roseman, M. G., Hoon Kim, Y., & Zhang, Y. (2013). A study of consumers' intention to purchase ethnic food when eating at restaurants. *Journal of foodservice business research*, 16(3), 298-312.
- Sakamoto, I., Jeyapal, D., Bhuyan, R., Ku, J., Fang, L., Zhang, H., & Genovese, F. (2013). *An overview of discourses of skilled immigrants and "Canadian experience": An English-language print media analysis*. (Working paper No. 98). Toronto, ON: CERIS – The Ontario Metropolis Centre.
- Shi, F., Dedeoğlu, B. B., & Okumus, B. (2022). Will diners be enticed to be travelers? The role of ethnic food consumption and its antecedents. *Journal of Destination Marketing & Management*, 23, 100685.
- Sirkeci, İ., & Yaylacı, F. G. (2019). Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar. F. Göktuna Yaylacı (Ed.), *Kuramsal ve uygulama boyutları ile Türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler*, (ss.15-39. Transnational Press London.
- Sriwongrat, C. (2008). *Consumers' choice factors of an upscale ethnic restaurant* (Unpublished Doctoral Dissertation). Lincoln University, USA.
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening opportunities: A theory relating mobility and distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Tekeli, İ. (2015). Göç ve ötesi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Todaro, M.P. (1997). *Urbanization, unemployment and migration in Africa: Theory and Policy*, No. 104, USA: The Population Council.
- Toker, A. (2019). *Tarihsel Süreçte Didim'de Yaşanan Göçlerin Turizm Ekseninde İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Toker, A., & Kozak, N. (2020). The Role of Tourism Related Migrations on Sociocultural Change: The Case of Didyma. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 8(2), 393-418.
- Tomić Maksan, M., Deronja, K., Tudor Kalit, M., & Mesić, Ž. (2019). Food neophobia as a determinant of consumer behaviour in ethnic food consumption. *Ekonomiska misao i praksa*, (2), 579-595.
- Turgeon, L., & Pastinelli, M. (2002). "Eat the World": Postcolonial Encounters in Quebec City's Ethnic Restaurants. *Journal of American Folklore*, 115(456), 247-268.
- UNWTO (2019). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> (Erişim: 27.03.2022)
- Wang, C. Y., & Mattila, A. S. (2015). The impact of servicescape cues on consumer prepurchase authenticity assessment and patronage intentions to ethnic restaurants. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 39(3), 346-372.
- Warde, A. (2000). The spread of ethnic restaurants. D. Kalb, van der Land, M., Wilterdink, N., Staring, R., & Van Steenbergen, B. (Eds.) *The ends of globalization: bringing society back in*. (pp. 299-316). Rowman & Littlefield.
- Williams, A. M., & Hall, C. M. (2000). Tourism and migration: New relationships between production and consumption. *Tourism Geographies*, 2(1), 5-27.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Wilson, K. L., & Martin, W. A. (1982). Ethnic enclaves: A comparison of the Cuban and Black economies in Miami. *American Journal of Sociology*, 88(1), 135-160.
- Yoon, I-Jin. (1997). *On My Own: Korean Businesses and Race Relations in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Youn, H., & Kim, J. H. (2018). Is unfamiliarity a double-edged sword for ethnic restaurants?. *International Journal of Hospitality Management*, 68, 23-31.

Education Problems of Migrant Children*

Kemal DOYMUŞ**

Introduction

Migrant; is the person who has left his country of citizenship to travel to another country due to violence or war in which the security of the individual, his family or society is threatened (Ehnholt and Yule, 2006: 1197; Pehlivan and Karaatlı, 2020, Vaughn, 2020). In the twenty-first century, the migrants problem is one of the most important sociological problems facing the world. Many people are forced to leave their lands for various reasons such as the growing population, endless wars, violence. This situation affects social events, economic and sociological situations, especially in countries where migration occurs. Therefore, the refugee problem has a feature that concerns and changes the political history of the world.

Almost all countries in the world have immigrants of various nationalities. Migrants have mainly migrated to America and European countries. According to the United Nations Refugee Agency (UNHCR) January 2021 report, Turkey is the country hosting the most refugees worldwide (UNHCR, 2021). Turkey, which has a long history of migration and immigration due to its geopolitical position, has become the center of irregular migrants, refugees, asylum seekers and migrant workers today. In addition, Turkey is also known as the first country reached by migrants and

* This section was presented as an oral presentation at the 2nd International Migration Congress held online between 20-22 May 2022. In addition, this study was passed through the iThenticate program and the determined similarity rate was deemed appropriate for publication.

** Prof. Dr. Atatürk University, Kazım Karabekir Faculty of Education, kemaldoymus1@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0578-5623

Atıf/Cite as: Doymuş, K. (2022). Education problems of migrant children. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 328-342) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

asylum seekers fleeing Syria, especially migrants from neighboring countries and Asian countries waiting for transit (Aktel and Kaygısı, 2018). In Turkey, the impact of the migration phenomenon faced by the Republic has increased significantly, especially after the Syrian civil war. Migration to Turkey continued at a relatively slow pace until the 1980s, during which it included the admission of ethnically Turkish communities, especially those living in neighboring geographies. After the 2000s, migration to Turkey increased considerably, especially from countries where civil war was taking place, such as Syria and Afghanistan.

When we look at the number of migrants living in Turkey today, it is known that there are quite a lot of Syrian migrants. However, migrants from other Middle Eastern countries such as Iraq, Afghanistan, Azerbaijan, Iran and Central Asian countries such as Uzbekistan, Kazakhstan and Turkmenistan continue to settle in Turkey (İçduygu, 2012). It can be said that the main reasons for the increase in migration in these countries are increased acts of terrorism, civil wars, economic problems and the expectation of education.

The most important reason why Syrian immigrants, whose population has increased considerably in Turkey after the Syrian civil war, stay in Turkey is the immigration policy adopted by Turkey. Accordingly, an “open door” policy has been adopted, which stipulates that immigrants who migrated to Turkey due to the war will not be forcibly sent to their country and that the basic needs of the immigrants will be met in the camps (Ihlamur Öner, 2014). In accordance with this policy, none of the Syrian immigrants who migrated to Turkey were sent back to their country and they were given "temporary protection status" (Özdemir, 2017). The vast majority of immigrants in Turkey live in Turkey's largest cities such as Istanbul and Ankara, especially in border cities such as Gaziantep, Şanlıurfa and Hatay. According to the report published by the Ministry of Interior on January 1, 2021, there are a total of 3,643,769 Syrian immigrants in Turkey, of which 1,965,256 are men and 1,678,513 are women. 1,732,044 of these immigrants are children aged 0-18.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Migrants have problems with housing, health, work and education in their countries of settling and do not benefit sufficiently from these services. Undoubtedly, children are the most affected by this process. Traumatic events or situations experienced by migrant children damage their cognitive, physical emotional and social development (Fazel and Stein, 2002; Karaağaç and Güvenç, 2019). Since children's separation from their families or the loss of their families during or before migration means the loss of traditional role models, these children experience a sense of isolation and loss (Vaughn, 2020). In their study, Ehntholt, Smith and Yule (2005) concluded that migrant children experience high levels of psychological problems and behavioral disorders due to the loss of individuals in their families and war-related traumas, and high levels of anxiety and depression. Accordingly, children lost at least one family in the war, and more than half of the children were killed by a close friend.

Migrant Education Issues

Migrant children need basic necessities such as shelter, protection, health and education in emergencies or crises. In this sense, education is also an important need to be planned and met in crisis situations and emergencies (Şeker ve Aslan, 2015; Karaağaç ve Güvenc, 2019). The vast majority of migrant children do not receive basic education; sometimes they are ignored in the countries where they live, even if they are educated. Inadequate educational infrastructure and resources of the country of refuge, lack of education in the mother tongue, lack of school materials, lack of teachers, limited hours of study and inability to reach other types of education due to economic difficulties or the later stages of basic education and education are general problems in the education of migrant children (Arzubiaga, Noguerón and Sullivan, 2009). In research on the education of migrant children, the factors affecting the school success of migrant children mainly focus on public immigration policies and education policies. As a result of the lack of educational policies, migrant children face situations such as combating unequal conditions in school, negative sociocultural characteristics, inability to meet expectations for teachers and

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

school environment, and lack of language, which significantly affects the achievements of students (Heckmann, 2008; Ereş, 2015).

Some students with immigrant backgrounds in schools may develop individually and socially in their countries of residence, while others may experience difficulties due to their migration experiences (Block, Cross, Riggs and Gibbs, 2014). A healthy assessment of the success of the education of migrant children can be made by providing equal opportunities for migrant children, that is, by providing them with the same opportunities as children who are citizens. This is the only way to achieve the targeted social stability. However, in many countries, the process does not work according to this prediction (Karataş, 2017). Waters and LeBlanc (2005) revealed three fundamental problems at the heart of the difficulty of migrant education. First, because refugees are stateless and there is no coherent union required for the education system, education is carried out "for migrants" and not "migrants" with the intervention of many different actors (such as host state, UN, NGOs). Secondly, the multiplicity of these actors and the impact of their power relationships on their education and training programs should be considered. Training can be used by these different actors as an exploitable tool to increase their domain. There is also a danger that migrant education will be built in a way that is inclusive as well as exclusionary. Finally, it is the question of how it is possible for immigrants who are "not considered citizens of the country" to participate in the modern world when they cannot even join a state (Dryden Peterson, 2016). Waters and LeBlanc (2005), on the other hand, claim that migrant education can be specifically ignored by the host state in order to prevent possible political rights and participation claims, as migrants will develop awareness of rights. Despite all these difficulties, the dream of a future for migrant children is only possible with a quality and non-marginalizing education system. Accordingly, Waters and LeBlanc (2005) want us to imagine what an educated refugee population can do, and thus how different the future can be from today, rather than migrants who are excluded from migrant camps or society and deprived of the most basic rights, despite the obstacles mentioned above.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Society should perceive foreign elements as a force that enriches society, not as elements that threaten society. Accordingly, it is important that the curriculum to be prepared within the framework of the education policy of the country includes intercultural learning. Because foreign cultures and values are the common values of humanity (Kızıl and Dönmez, 2017). Managing diversity in education is a complex process. In culturally heterogeneous schools, student and teacher interaction is shaped by the expectations of cultures. Therefore, when considering the management of education, the management of diversity is a comprehensive issue. Differentiation management factors such as culture, language, race, social class, gender, nationalism and religion are issues that the school system has to overcome in managing diversity (Oldroyd, 2005; Aykut, 2019). Each of the factors of difference management in education should be included in both the curriculum and organizational policies, management and culture at all levels of education. When the field is examined, it is seen that the work on refugees is constantly increasing, but the work on migrant/refugee/asylumseeking children, and especially their education, is quite small. This apathy in literature may be due to the perception of refugee/migration crises as an adult problem and as a border protection, migration control issue rather than an education issue (Pinson and Arnot, 2007; Taylor and Sidhu 2012).

Parents' Influence on the Education of Migrant Children

Parents should be at the forefront of the education of migrant children. However, studies have shown that immigrant parents have little communication with the school and often parents only attend meetings (Glick and Hohmann Marriott, 2007; Kao and Rutherford, 2007; Liu and White, 2017; Sahin, 2020). The social, economic and educational "instability" of parents in the education of migrant children presents a number of challenges, including isolation, stress and environmental disadvantages. It is stated that economic resources should be more robust in order for migrant students to get a better quality education. It has been emphasized that this negatively affects the school life of students because

many refugee families have low incomes (Magnuson, Lahaie and Waldfogel, 2006; Soyulu, Kaysılı and Sever, 2020). Another problem that refugee children face with school is explained as a language problem. Accordingly, it was stated that students had difficulty in school life because their parents did not know the language of the country they emigrated from (Glick and Hohmann Marriott, 2007). The reluctance of nonlingual parents to contact the school administration and teachers negatively affects the school life of the students (Antony Newman, 2008; Soomin & Wang, 2006). Research has shown that language differences prevent parents from helping with school work, which in general limits their likelihood of helping their children with school tasks (Aspiazu, Bauer and Spillet, 1998). Again, the low level of education that families have also negatively affects the educational life of refugee students (Schaller, Rocha and Barshinger, 2007).

Migrant Children's School Integration

Education is at the heart of the ability of new entrants to be part of society and to have hope for their future. Education will be the voice of these immigrant children, young people, who the world refuses to hear and listen to (Dryden Peterson, 2016). It is the duty of the state to hear this voice and to make the education system open to the demands of this voice. With this awareness, it is indisputable that a planned public policy will have positive effects not only in the field of education, but also in other policy areas. At this point, the importance of the schools where migrant education will be applied is undeniable. Because schools have a very important role in integrating refugee children with different sociocultural backgrounds into a new sociocultural life. One of the most important tasks that an immigrant child must perform is to adapt to a new school environment. Success in performing this task affects many situations that have the potential to facilitate or intervene, such as literacy level in the mother tongue and parental support. One of the most important factors that will affect the child's cohesion is teachers.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Migrant children in Turkey are mixed with other students either in migrant camps or in schools. In a multicultural school environment, it is essential that individuals respect each other's differences. The lack of multicultural education practices in the Turkish education system imposes important responsibilities on teachers. Because the strongest character who can manage intercultural interaction in a school is the teacher (Kurtuluş, 2018). It is vital that teachers adopt an educational approach that strengthens intercultural interaction, and that immigrants adapt to society through school.

Education Methods to be Applied to Migrant Children in Schools

In this context, it is thought that the implementation of the cooperative model, which appeals to the learning and cultural styles of different groups, will strengthen intercultural interaction and increase the communication of migrant students both among themselves and with other students. It will also help migrant students to adapt more easily to social life by increasing their tolerance of immigrants. Cooperative learning is based on learning by working together in small groups (Bayrakçeken, Doymus and Dogan, 2013) and increases students' academic achievements as well as social skills and communication in the process (Acar and Tarhan, 2008; Demiray and İlaslan, 2020).

Cooperative learning is the teaching model that serves the most in the purposes of socializing students from different cultures and having different pre-life experiences and increasing their communication skills. Teachers who teach migrant children will be effective in implementing cooperative learning to bring new students into social life when new students come to their classrooms. Positive social and emotional development forms the basis of well-being and good mental health. For this reason, schools are an important focus that connects children to life, especially for migrant students who have been traumatized and radically changed in their lives. In the studies carried out on cooperative learning, it is stated that cooperative learning is an appropriate roadmap to increase

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

students' cooperative work skills, enable them to enter social environments and reduce bullying in students (Doymus, 2008; Ferguson Patrick, 2020; Lenkauskaite, Colomer and Bubnys, 2020). Interactions between students are crucial to cooperative learning. Interactions in cooperative groups allow students to help each other and help facilitate learning by building positive relationships. When teachers actively involve all students in the learning process by identifying the strengths of their students and giving them roles in groups, they accept cultural diversity as a source of learning. This changes the conditions affecting students' participation in the learning process; it ensures that students who are timid or have difficulty expressing themselves are also involved in the teaching process.

Cooperative learning can develop such a class of tolerance. Students learn to appreciate and empathize with the skills of others, thus becoming more tolerant of other students, learning to unite. Cooperative learning has four important features (Slavin, 1980). These are: positive dependence, face-to-face interaction, equal participation and individual responsibility. In Cooperative learning, students need to trust each other to complete a task, which promotes positive dependence. This allows students to help each other in the learning process and to learn the task undertaken by all group members. The group task allows members to take responsibility for their peers as well as their own learning, so that each member becomes a contributor to the achievement of the task. Students participate in both the process and the creation of the final task by working with their peers on course materials during the group work process (Boitshepo and Wood, 2016).

Cooperative learning has a mutual interaction in which members of a group support each other, have equal opportunities and exchange ideas. This shared knowledge is central to social interaction as well as cooperative learning (Hatami, 2015).

Problems of Teachers Teaching Migrant Children

One of the ways to provide an inclusive and equal education in line with the 2030 goals is to use cooperative learning in the educational process. Especially when taken in terms of immigrant children, it is important that children can participate in the social school environment without being marginalized, increase their ability to express themselves and be included in a group in order to be academically successful.

The researchers emphasized that experiences of socializing with peers have a strong impact on students' academic motivation and success (Lenkauskaite et al., 2020; Siew and Ambo, 2020). In a study on the problems of teachers who teach migrant children, all of the teachers who participated in the study stated that the migrant students did not speak enough Turkish. In addition, they think that refugee students are not in classes suitable for their level of readiness due to the lack of class equivalence, therefore they do not have academic success in the courses, they have trouble adapting with other students and refugee families do not give the necessary importance to the education of children (Şahin, 2020).

In another study on the education of migrant students, teachers think that migrant students should learn Turkish before starting school and undergo a preparatory training in terms of language and harmony, that migrant families should receive an adult education in education, and that teachers need in-service training for migrant education (Solak and Celik, 2018). According to the report of the European Union Migrant Integration Policy Center, although Turkey is a country that receives immigration, it has remained inadequate compared to other countries in producing policies for the education of immigrants. (Ereş, 2015). At this point, in this article, together with cooperative learning, it can increase the knowledge and experience of teachers in in-service education and increase the academic achievements and social cohesion skills of students who will have the opportunity to provide the experience of being a member of a social group. In addition, school-family cooperation should be ensured and immigrant

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

students and other student groups should meet with their families in extra-classroom environments. It is thought that the extra-classroom environment will help ensure cultural and social harmony between parents. Another area where cooperative learning will contribute to migrant education is to prevent disruption of education in schools where there is a shortage of equipment. It is thought that cooperative learning will be effective in overcoming the lack of tools encountered in migrant education. Because it is known that cooperative learning is the most appropriate teaching model for classes lacking materials, and that the materials used jointly in accordance with the principle of positive dependence both contribute economically to the school and reinforce the students' feelings of togetherness (Bayrakçeken et al., 2013).

References

- Acar, B., Tarhan, L. 2008. "Effects of cooperative learning on students' understanding of metallic bonding." *Research in Science Education*, 38, 401-420. (Apa'ya göre dergi isimleri italik olmalı)
- Aktel, M., Kaygısı, Ü. 2018. "Türkiye'de göç yönetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 579-604.
- Antony Newman, M. 2008. "Parental involvement of immigrant parents: A meta-synthesis", *Educational Review*, 71 (3), 362-381.
- Arzubiaga, A. E., Noguerón, S.C., Sullivan, A. L. 2009. "The Education of Children in Im/migrant Families", *Review of Research in Education*, 33, 246-271.
- Aspiazu, G. G, Bauer, S. C, Spillett, M. 1998. "Improving academic performance of Hispanic youth: A community education model", *Bilingual Research Journal*, 22, 127-147.
- Aykut, S. 2019. Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitim sorunları: Farklılıklara saygı eğitimi odağında okul sosyal hizmeti önerisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Bayrakçeken, S., Doymuş, K., Doğan, A. 2013. *İşbirlikli Öğrenme Modeli ve Uygulaması*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Block, K., Cross, S., Riggs, E., Gibbs, L. 2014. “Supporting schools to create an inclusive environment for refugee students”, *International Journal of Inclusive Education*, 18 (12), 1337-1355.
- Boitshepo A. S., Wood, L. 2016. “Improving the instructional leadership of heads of department in under-resourced schools: A collaborative action-learning approach”, *South African Journal of Education* 36, 1-14.
- Demiray, A., İlaslan, N. 2020. “Hemşirelik eğitiminde yenilikçi bir öğrenme yaklaşımı: İşbirlikli öğrenme”, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 19-23.
- Doymuş, K. 2008. “Teaching chemical bonding through Jigsaw cooperative learning”, *Research in Science & Technological Education*, 26 (1), 47-57.
- Dryden Peterson, S. 2016. “Refugee education”, *The Crossroads of Globalization Educational Researcher*, 45 (9), 473-482.
- Ehnholt, K. A., Smith, P. A., Yule, W. 2005. “School-based cognitive behavioral therapy group intervention for refugee children who have experienced war-related trauma”, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 10 (2), 235-250.
- Ehnholt, K. A., Yule, W. 2006. “Practitioner review: Assessment and treatment of refugee children and adolescents who have experienced war-related trauma”, *J Child Psychol Psychiatry*, 47 (12), 1197-1210.
- Ereş, F. 2015. “Türkiye’de göçmen eğitimi sorunsalı ve göçmen eğitiminde farklılığın yönetimi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 017-030.
- Fazel, M., Stein, A. 2002. “The mental health of refugee children”, *Archives of disease in childhood*, 87 (5), 366-370.
- Ferguson Patrick, K. 2020. “Cooperative learning in Swedish classrooms: engagement and relationships as a focus for culturally diverse students”, *Education Sciences*, 10, 312, 3-21.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Glick, J. E., Hohmann Marriott B. 2007. "Academic performance of young children in immigrant families: The significance of race, ethnicity, and national origins", *International Migration Review*, 41, 371-402.
- Hatami, A. 2015. "The effect of collaborative learning and self- assessment on self-regulation", *Educational Research and Reviews*, 10 (15), 2164-2167.
- Heckmann, F. 2008. "Education and migration: Strategies for integrating migrant children in European schools and societies: A synthesis of research findings for policy-makers", Network of Experts in Social Sciences of Education and training. <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/education-and-migration-pdf>. Son erişim tarihi 17.03.2021
- Ihlamur Öner, S. G. 2014. "Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik politikası", *Ortadoğu Analiz*, 6 (61), 42-45.
- İçduygu, A. 2012. *Kentler ve göç: Türkiye, İtalya, İspanya*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kao, G., Rutherford, L. T. 2007. "Does social capital still matter? Immigrant minority disadvantage in school-specific social capital and its effects on academic achievement", *Sociological Perspectives*, 50 (1),27-52.
- Karaağaç, F. C., Güvenç, H. 2019. "Resmi ilkokullara devam eden Suriyeli mülteci öğrencilerin eğitim sorunları" , *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), 529-568.
- Karataş, Z. 2017. "Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi", *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1 (1) , 69-86.
- Kızıl, Ö., Dönmez, C. 2017. "Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara sağlanan eğitim hizmetleri ve sosyal bilgiler eğitimi bağlamında bazı sorunların değerlendirilmesi", *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 4, 207-239.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Kurtuluş, F. 2018. “Çokkültürlü bazı ülkelerde eğitim politikaları ve öğretmen eğitimi”, *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 2 (3), 178-195.
- Lenkauskaite, J., Colomer, J., Bubnys, R. 2020. “Students’ social construction of knowledge through cooperative learning”, *Sustainability*, 12, 2-24.
- Liu, Z., White, M. J. 2017. “Education outcomes of immigrant youth: The role of parental engagement”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 674 (1), 27–58.
- Magnuson, K., Lahaie, C., Waldfoegel, J. 2006. “Preschool and school readiness of children of immigrants”, *Social Science Quarterly*, 87 (5), 1241-1262.
- Oldroyd, D. 2005. *Dealing with diversity: Education’s challenge in creating human solidarity*. 14th Enirdem Conference 22–25 September, Czech Republic.
- Özdemir, E. 2017. “Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki algıları”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16 (1), 115-136.
- Pehlivan, U., Karaatlı, B. 2020. “Kavramsal, kuramsal ve hukuki bağlamda mülteci girişimciliği: Türkiye’deki Suriyeli mülteci girişimciliğinin analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1),15-41.
- Pinson, H., Arnot, M. 2007. “Sociology of education and the wasteland of refugee education research”, *British Journal of Sociology of Education*, 28 (3), 399-407.
- Schaller, A., Rocha, L. O., Barshinger, D. 2007. “Maternal attitudes and parent education: How immigrant mothers support their child's education despite their own low levels of education”, *Early Childhood Education Journal*, 34, 351-356.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Siew, N. M., Ambo, N. 2020. "The scientific creativity of fifth graders in a STEM project-based cooperative learning approach", *Problems of Education in the 21st Century*, 78 (4), 627-643.
- Slavin, R. E. (1980). Cooperative Learning. *Review of Educational Research*, 50(2), 315–342. <https://doi.org/10.2307/1170149>
- Solak, E., Çelik, S. 2018. "Türkiye’de eğitim gören mülteci öğrencilerin dilsel sorunlarının incelenmesi", *The Journal of International Social Research*, 11 (57), 425-432.
- Soomin, S., Wang, C. W. 2006. "Immigrant parents’ involvement in American schools: Perspectives from Korean mothers," *Early Childhood Education Journal*, 34 (2), 125-132.
- Soylu, A., Kaysılı, A., Sever, M. 2020. "Refugee children and adaptation to school: An analysis through cultural responsivities of the teachers", *Education and Science*, 45 (201), 313-334.
- Şahin, H. 2020. "Göç olgusu, mülteci çocukların eğitimi ve Suriyeli mülteci çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu süreci", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9 (1), 377-394.
- Şeker, B. D., Aslan, Z. 2015. "Refugee children in the educational process: An social psychological assessment", *Journal of Theoretical Educational Science*, 8 (1), 86-105.
- Taylor, S., Sidhu, R. K. 2012. "Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education", *International Journal of Inclusive Education*, 16 (1), 39-56.
- UNHCR, 2021. Turkey January 2021. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/03/UNHCR-Turkey-Operational-Update-January-2021-TRKf.pdf> Son erişim tarihi. 17.03.2021
- Vaughn, J.M. 2020. "Neighborhood structure, parenting, flourishing, and behavioral problems in young children of immigrants." Unpublished dissertation, Fuller Theological Seminary, School of Psychology, Oakland Ave.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Waters, T., LeBlanc, K. 2005. "Refugees and education: Mass public schooling without a nation-state", *Comparative Education Review*, 49 (2), 129-147.

Bulgaristan Göçmenlerinin Suriyeli Sığınmacılara Dair
Algılarının İncelenmesi: Bursa İli Örneği*

Erdem Ünal DEMİRCİ**
Gökçe ÇOKAL***

Giriş

İnsanlığın varoluş serüvenine dair geçmişten bugüne uzanan tarihsel anlatıda, göç kavramı farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıkmakla birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda etkisini giderek artırmaktadır. Günümüzde tarihin hiçbir döneminde görülmemiş boyutlara ulaşan göç hareketleri, uluslararası sistemin çözmesi gereken sorunlar yumağının başında gelir. Bu yönüyle farklı disiplinlerin farklı kurum ve kuruluşların ortak araştırma öznesi olması kaçınılmazdır. Her disiplin bu kavramı kendi iç dinamiklerinden hareketle ele alır. Örneğin siyaset bilimi göçün politik arka planına odaklanırken, iktisat bilimi ortaya çıkan ekonomik dönüşümlerin etkilerine vurgu yapar. Sosyoloji alanı toplumsal paydaşların değişen yaşam biçimlerine, kimlik arayışlarına yoğunlaşırken; sosyal psikoloji toplumsal bileşenlerin endişelerini, farklı süreçlerdeki uyum mekanizmalarını, yaşanan travmaları gözler önüne sermeye çalışır. Çoğu disiplin göç kavramını farklı değerlendirdiği için zamanla ortaya çeşitli tanımlar çıkmıştır. En bariz şekliyle, insanların bireysel yahut toplu olarak bir yerden başka bir yere gitmesi, coğrafya üzerinde yer değiştirmesi (Lee, 1966: 16) olarak tanımlanan göç kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde,

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, edemirci@dogu.edu.tr, Orcid: 0000 0001 9393 0220

*** Uzm. Psikolojik Danışman, cokalgotce@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5204-3235

Atf/Cite as: Demirci, E. Ü. ve Çokal, G (2022). Bulgaristan göçmenlerinin Suriyeli sığınmacılara dair algılarının incelenmesi: Bursa ili örneği. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 343-362) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

“ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (TDK, 2019) olarak ele alınmıştır. Öte yandan, Birleşmiş Milletler (BM) uluslararası göçü, bir yıl veya daha uzun süreli kalma niyetiyle bir ülkenin sınırlarını aşarak yer değiştirme olarak benimserken, benzer yorum ve zaman kavramına esas bir vurguyla Avrupa Birliği de üye ülke sınırları içinde bir yıl ikamet edilen yahut edilmesi beklenen durumları göç olarak değerlendirmiştir (Özdal, 2018: 7).

Zaman sınırlamasıyla birlikte mekânsal değişime karşılık düşen göç kavramı Türkiye için şüphesiz çok daha derin izler bırakmış ve günümüzde hala bırakmaya devam etmektedir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra bugünkü sınırları dâhilinde ulus devletini kurmuş ve imparatorluğun diğer bölgelerinde azınlık olarak kalan yüzbinlerce göçmene farklı dönemlerde ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır. Göçmen hareketliliği, Cumhuriyet tarihi boyunca zorunlu yahut anlaşmalı göçler ile yakın döneme kadar devam etmiştir (Macar, 2015: 177-178; Baklacıoğlu-Özgür, 2015: 195; Özlem, 2018). Son olarak 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş, yeni bir kitlesel göçün habercisi oldu. Milyonlarca Suriyeli göçmen ülkesini terk ederek komşu ülkelere sığınmak zorunda kaldı. Siyasal kriz insani krizle birleşince Türkiye bu gelişmelerden en çok etkilenen ülke durumuna düştü. 911 km'lik uzun Suriye sınırı, hızla büyük insanı dramların yaşandığı sıfır noktasına dönüştü. Bu süreçte Türkiye, Suriyeli göçmenleri geçici koruma statüsüyle farklı şehirlere yerleştirme politikasını benimsedi; ancak iç savaşın uzaması, sığınmacıların akıbetinin ne olacağı tartışmasını da beraberinde getirdi (Erdoğan, 2018: 224) Toplumsal yapıda ortaya çıkan bu huzursuzluk, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda beliren problemlerin de görünür olmasına neden olmuştur.

Bu araştırmada 1980-1990 yılları arasında Bugaristan'dan Bursa'ya yerleşen göçmenlerin, Suriyeli sığınmacılara yönelik algıları incelenmektedir. Şüphesiz Bursa ilinin tercih edilmesi tesadüf değildir. Göçmen şehri olarak bilinen Bursa'nın demografik yapısının karışık oluşu şehrin farklılıklarıyla bir arada yaşama kültürünü geliştirmiştir. 2011 Suriye iç savaşı sonrası Türkiye tarihinin en büyük göç hareketiyle karşı karşıya kalınca “Açık Kapı

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Politikası” gereği sınırdan giriş yapan Suriyeli sığınmacılar Bursa’nın içinde olduğu farklı şehirlere yerleşmiştir. Sınıra yakın illeri (Hatay, Antep, Kilis, Urfa, Mardin) bir yana bırakırsak Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak tercih ettiği illerin başında Bursa gelmektedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’nın (2022) verilerine göre, Bursa’da 194.443 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Bu sayı toplam nüfusun %5.54’üdür. Bununla birlikte Bursa, Suriyeli sığınmacıların en çok buldukları iller listesinde 7. sırada yer almaktadır.

Göçmen şehri olarak bilinen Bursa’nın bir diğer önemli yönü ise, özellikle Balkanlardan çeşitli dönemlerde ayrılmak zorunda kalmış, diğer bir deyişle göçe zorlanmış insanların yoğun olarak tercih ettiği bir bölge olmasıdır. 93 Harbi’nden (1877-78) 1989 Göçü’ne kadar uzanan süreçte birçok dönemde göç hadisesi yaşanmış ve Bursa binlerce göçmene ev sahipliği yapmıştır. Örneğin, 10 Eylül 1879’da Rumeli’den gelip Osmanlı vilayetlerine sevk edilen 274.875 göçmenden 54.898’i (en kalabalık grup) Hüdavendigâr (Bursa) vilayetine yerleştirilmiştir (İpek, 1999: 109). Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçlerin içinde en planlısı olarak kabul edilen 1950-51 göçünde de benzer bir tablo vardır. Bursa toplam 154.397 göçmenin yerleştirildiği iller içinde 14.616 kişiyle (%9,5) birinci sırada yer almaktadır. 1969-78 Yakın Akarba Göçü’nde ise Bursa, toplam 116.521 göçmenin yerleştirildiği iller içinde 31.685 kişiyle (%27,2) İstanbul’dan (34.508) sonra ikinci sırada yer alır. Son olarak 1989 Göçü’nde Bulgaristan’dan gelen toplam 281.059 göçmenin yerleşmek için tercih ettikleri iller içinde Bursa 67.378 kişiyle (%24,0) yine İstanbul’dan sonra (84.255) ikinci sırada yer alan bir göçmen şehri konumundadır (Hocaoğlu, 2020: 368; Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014; İpek, 1999).

Göç olgusuna dair yapılan okumaların iki farklı analiz biçimi vardır. Bunlardan ilki medeniyetler üzerinden yapılan okuma çalışmalarıdır. Bu analizde, medeniyetler kendi bekaları için bir öteki yaratmaktan kaçınmazlar. Ontolojik olarak uzlaşmaz iki noktanın varlığı en büyük açmazlardan biridir. Göç çalışmalarında dil, din ayrımını merkeze alan ve ayrımcı bir bakış açısından beslenen analizler bu türe girmektedir. Diğer yandan ikinci analiz biçimi olarak tarihsel Materyalizm üzerinden yapılan okumalar ise, sosyal

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

olayların sınıfsal açıdan ele alınarak değerlendirilmesini önerir (Türkeş, 2020: 35). Bu açıdan bakıldığında, özünden saptırılmış milliyetçi okumalar sınıfsal çelişkileri maskeleyen bir üst yapı olarak ortaya çıkar.

Bu çalışma kapsamında ele alınan göç kavramının literatürde ilk analizde olduğu gibi iki farklı medeniyetin uzlaşmaz karşıtlığı üzerinden beslendiği gözlemlenmiştir. Haliyle, 1980-90'lı yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye il bazında Bursa'ya göçmek zorunda kalan Türk ve Müslüman ahalinin yaşadığı sistematik asimilasyonu ve en nihayetinde 1989'daki zorunlu göçü anlamlandırabilmek adına işin tarihsel boyutuna kısaca değinmek gerekiyor. Bu sayede 1980'li yıllarda komünist rejimle yönetilen Bulgaristan'da Soya Dönüş/Yeniden Doğuş Projesi'nin (Vizroditelen Protses) hangi amaçla planlandığı anlaşılabilir (Gündüz, 2013; Kayapınar, 2020; Şimşir, 2009; Zafer, 2012). Üstelik zorunlu göçe maruz kalmış Bulgaristan göçmenlerinin yaşadıkları deneyimleri anlamlandırabilmek, onların Suriyeli göçmenler üzerindeki düşüncelerini belirleyen olguları görme fırsatı sağlayacaktır.

1984'te Bulgaristan rejimi, "Beş yüz asırlık Osmanlı boyunduruğu altında kalmış" ve "zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar" olduğu iddiasıyla Türk ve Müslüman azınlığa "Soya Dönüş/Yeniden Doğuş Projesi" adıyla asimilasyon politikasını dayatmıştır. Todor Jivkov'un yönetimi altındaki rejim, sistematik olarak uygulanan baskı ve zor politikalarına karşı direnişle karşılaşınca çözümü zorunlu göçte bulmuştur. Türkiye ile herhangi bir ikili göç anlaşması yapılmadığından, 2 Haziran- 22 Ağustos 1989 arasında 311.862 Bulgaristan Türkü bütün mal varlığını geride bırakarak Türkiye'ye göçmek zorunda kalmıştır (Şimşir, 2009: 441). Tarihin bu dönemecinde Bulgarların Büyük Gezinti (Golyamata Ekskurzia) olarak dalga geçtiği kırılma anı, Bulgaristan Türkleri için günümüzde devam eden büyük bir travmaya işaret etmektedir. Balkanların en büyük azınlık grubu olan Bulgaristan Türkleri, isim değiştirme şokunu atlatamadan, Türkçe konuşma ve müzik dinleme yasağı ile karşılaşmıştır. İslami gelenek ve göreneklere - defn hizmetleri, mevlit, sünnet vb.- terketmesi istenmiştir (Ersoy-Hacısalihoğlu, 2012: 174). Özetle dilinden, dininden, kültüründen, emeğinden, birikiminden ve genel olarak kimliğinden vazgeçmesi için baskı

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yapılmıştır. Bu araştırmada, yukarıda bahsi geçen zorlu deneyimi yaşamış göçmenlerin 2011 sonrası Türkiye'ye ve il bazında Bursa'ya yoğun bir oranla yerleşen Suriyeli sığınmacılar hakkındaki duygu ve düşüncelerini araştırmak üzere kaleme alınmıştır. Böylelikle göç merkezli toplumsal algıda ortaya çıkan benzer ve farklı yönlerin; ayrımcı yahut birleştirici reflekslerin görünür olması amaçlanmıştır.

Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, Bulgaristan'dan Bursa'ya gelen göçmenlerin Suriyeli sığınmacılara dair algılarının derinlemesine incelenmesidir. İlgili amaç doğrultusunda 1980-1990 yılları arasında Bulgaristan'dan Bursa'ya yerleşen göçmenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada Bulgaristan göçmenlerinin Suriyeli sığınmacı olgusuna yönelik algıları incelenmiştir. Bununla birlikte elde edilen veriler Bulgaristan göçmenlerinin tutum ve davranışlarını etkileyen tarihsel arka plan kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim kullanılarak, 1980-1990 yılları arasında Bulgaristan'dan Bursa'ya yerleşmiş göçmenlerin Suriyeli sığınmacılara yönelik algıları incelenmiştir. Bireylerin bir olguya dair yapılandığı anlamı derinlemesine incelemek için olgubilim deseni kullanılmaktadır (Creswell ve Plano-Clark, 2018). Olgubilim, günlük yaşamda var olan ancak anlamlandırılmayan olgular araştırılırken kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada Bulgaristan göçmenlerinin Suriyeli sığınmacıların kültürleşme ve uyum sürecine dair düşünce, deneyim ve duyguları aracılığıyla yapılandıkları anlam, derinlemesine incelendiğinden olgubilim deseni tercih edilmiştir.

Bu araştırmanın çalışma grubunu 1980-1990 yılları arasında Bulgaristan'dan Bursa'ya göç etmiş ve Bursa ili merkez ilçelerinde yaşayan (Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım) 11 göçmen (6 erkek, 5 kadın) oluşturmaktadır. Çalışma grubu eğitim duruma göre: 1 ortaokul mezunu, 2 lise mezunu ve 8 üniversite mezunu; medeni durumuna göre 3 bekâr, 7 evli katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların gizliliğinin sağlanması için K1, K2, K3... K11 kodları verilmiştir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Araştırmada verilerin toplanması için araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soru formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılmak isteyen gönüllülere, elde edilen verilerin bilimsel bir çalışmada kullanılacağı, görüşmeye başladıktan sonra istedikleri zaman görüşmeyi bırakabilecekleri, kimlik bilgilerinin gizli kalacağı konusunda bilgi verilmiştir. Kabul eden gönüllü katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soru formundaki açık uçlu sorular aracılığıyla, derinlemesine bilgi almak amaçlanmıştır. Hazırlanan sorular, nitel araştırmalar konusunda uzman kişilerce değerlendirilerek son haline getirilmiştir. Görüşme soruları Bulgaristan göçmenlerinin kendi göç koşullarıyla birlikte Suriyeli sığınmacılara yönelik algılarını araştırmaktadır.

Bu araştırmada verilerin toplanması için ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ulaşılabilir örnekleme, araştırmacıların diğer örnekleme yöntemlerini kullanamadıkları durumlarda tercih edilmekle birlikte (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 123) belli bir zaman aralığında Bulgaristan'dan göç etmek ve Bursa'da yaşamak şartı arandığından ulaşılabilir örnekleme tercih edilmiştir. Örnekleme dâhil edilme kriteri 1980-1990 yılları arasında Bulgaristan'dan Bursa'ya göç etmiş olmak olarak belirlenmiştir. Bursa tarihsel süreçte göç alan şehir konumunda olduğundan ve Bursa'da pekçok Bulgaristan göçmeni bulunduğundan araştırma Bursa şehri ile sınırlandırılmıştır. Katılımcıların 1980-1990 yıllarında göç etmiş olmaları şartı, Bulgaristan göçmenlerinin, göç etmeye zorlandığı koşulların oluşması nedeniyle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın duyurulmasının ardından, oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu yüz yüze ve çevrimiçi formlar halinde gönüllü katılımcılara iletilmiştir. Veri toplama süreci Şubat 2022 ve Nisan 2022 arasında gerçekleşmiştir.

Verilerin analizi, içerik analizinin basamakları takip edilerek çözümlenmiştir. Buna göre, veriler kodlanarak temalar elde edilmiş ve ardından kategorilere ulaşılmıştır. Araştırmada tutarlılığın sağlanması için uzman incelemesi ile zengin ve ayrıntılı betimleme stratejisi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin geçerlik ve güvenilirliğini arttırmak amacıyla katılımcılara araştırmanın amacı, elde edilen verilerin hangi amaçla ve nasıl

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Güvenirliğin sağlanması için elde edilen veri seti farklı ortamlarda bulunan iki farklı araştırmacı tarafından kodlanmıştır. İki araştırmacının kodlamaları bir araya getirilerek incelenmiş ve kodlamalar son haline getirilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları ekonomi, politika, sorunlar, ayrımcılık, kaygılar ve kültürel faaliyetler olmak üzere altı temadan oluşmaktadır. Temalara ilişkin detaylı açıklamalara yer vermeden önce Bulgaristan göçmenlerinin, göç etme süreçlerine dair bazı açıklamalarına yer vermek yararlı olacaktır. Katılımcıların büyük çoğunluğu Bulgaristan'daki mal varlıklarını bırakıp zorlu koşullarda Türkiye'ye gelmişlerdir. Bu durum 2011'de iç savaş yaşayan Suriyelilerin mal varlıklarını bırakıp Türkiye'ye gelmeleriyle paralellik göstermektedir. Bulgaristan göçmenlerinin yaşadıkları zorluklara ilişkin bir katılımcının "ilk olarak annem ve kardeşimle birlikte bir bavulla İstanbul'a akrabalarımızın yanına geldik. Daha sonra Bursa'daki diğer akrabalarımızın yanına taşındık. Babam bizden sonra geldi. Oturma iznimiz olmadığı için ilkokulu iki kardeş farklı kişilerin kimlikleri ile okuduk. Zor bir süreçti." [K4] yorumu, oturma izni ve kimliklerinin olmayışıyla birlikte mal varlıklarını Bulgaristan'da bırakmak zorunda kalmalarının vurgulanmasıdır. Bir diğer katılımcı "Türkiye'ye yanımıza hiçbir şey almadan geldik. Geride mallarımız, evimiz, tarla ve bağ bahçelerimiz kaldı. Uzak-yakın bütün akrabalarımızı bırakarak beş parasız halde geldik. Burada yoğun şartlarda çalışıp üreterek evimizi yaptık." [K11] paylaşımında bulunarak benzer şekilde mal varlıklarını bırakıp Türkiye'ye gelmenin zorluğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde Suriyeli mültecilerin de iç savaştan kaçarken mal varlıklarını bırakarak geldiklerini ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (Şimşek, 2019: 31).

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'ye geldikten sonra önyargı ve ayrımcılıkla yüzleşmek zorunda kalmaları bir diğer zorluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcı o dönemde geri dönmelerine yönelik ifadelerle karşılaştığını şöyle dile getirmiştir: "Nereden geldiniz, evinize gidin diyen çok oldu." [K5] Başka bir katılımcı cinsiyet rollerine ilişkin kültürel farklılıklardan dolayı önyargıya maruz kalmalarına dair şu yorumu

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

paylaşmıştır: “Kadınlarımız iş yaşamında olduğu için burada çalışmalarını çok yadırgandı. Fahişlikle suçlandılar.” [K6] Bir diğer katılımcı ise Türkçe bilgisine ve de dini inancına yönelik sorulara maruz kaldığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Üniversite yıllarında bile üniversiteli arkadaşlarımızın siz Bulgar mısınız, Türkçeyi nasıl öğrendiniz, aileniz namaz kılıyor mu, Müslüman mısınız gibi soruları çok sordular.” [K7] Benzer şekilde Suriyeli sığınmacıların da önyargı ve ayrımcılığa maruz kaldığına dair alanyazında bilgiler mevcuttur (Çevik ve Buz, 2022: 521; Diker ve Karan, 2021: 306; Dinç-Güzel, 2021: 84; Doğan ve Ünal, 2021: 17).

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’ye gelmeleriyle birlikte kendilerine uygulanan politikalara dair eleştirileri de mevcuttur. Bir katılımcı iş bulma süreciyle ilgili devlet desteği beklentilerine dair şunları paylaşmıştır: “Eğitim ve iş konusunda bize destek olunmadı. Maddi yardımı geçtim iş imkânı tanınabilirdi.” [K8] Başka bir katılımcı kendilerinin de Türk olduğunun halka anlatılması gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “En azından Türkiye’de yaşayan Türklere, kardeş olduğumuz bizim Hıristiyan, Bulgar olmadığımız anlatılabilirdi.” [K1] Benzer şekilde Suriyeli sığınmacıların da düşük ücretle çalışma ve çalışma izinleriyle ilgili sorunlara yönelik ifadelerde bulunduğu çalışmalar alanyazında mevcuttur (Diker ve Karan, 2021: 290; Dinç-Güzel, 2021: 39). Ancak bu noktada etnik kimlikten ziyade dini kimliğin vurgulanması söz konusudur. Dini kimlikteki ortaklığın vurgulanması ile yerel halk ile paydaşlık kurulduğu alanyazındaki çalışmalarda görülmektedir (Çevik ve Buz, 2022: 524).

Katılımcıların göç ve uyum sürecinde yaşadıkları zorlukların ardından benzer zorlu şartlar nedeniyle Bursa’ya gelen Suriyeli sığınmacılara yönelik algılarını incelemek için yöneltilen çoktan seçmeli soru ve istatistikler şöyledir: “Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlardan hangisi size daha yakın geliyor?” sorusuna, beş katılımcı “zulümden kaçan insanlar”, dört katılımcı “bize yük olan insanlar”, bir katılımcı “din kardeşi” ve bir katılımcı “misafirler” yanıtı vermiştir. “Suriyelilerle aranızda kültürel benzerlikler olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna sekiz katılımcı “hiç”, bir katılımcı “bazen” ve iki katılımcı “genellikle” yanıtı vermiştir. “Suriyeli sığınmacıların ülkelerine döneceğini düşünüyor musunuz?” sorusuna on

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

katılımcı “hayır,” bir katılımcı “evet” yanıtı vermiştir. “Suriyelilerle aranızda dini öğeler açısından benzerlikler olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna dört katılımcı “hiç”, dört katılımcı “bazen” ve dört katılımcı “genellikle” yanıtı vermiştir. “Kendinizi yaşadığınız yere ait hissediyor musunuz?” sorusuna on bir katılımcının hepsi “evet” yanıtı vermiştir. “Göç ettiğiniz tarihten bugüne gelinceye kadar aklınızda hiç geri dönme fikri oluştu mu?” sorusuna dokuz katılımcı “*hayır*” cevabı verirken, iki katılımcı ailesinin düşünmediğini ama ekonomik nedenlerden dolayı kendilerinin geri dönmeyi düşündükleri yanıtını vermiştir.

Araştırma sırasında yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen nitel veriler içerik analizinin basamakları takip edilerek çözümlenmiş ve ekonomi, politika, sorunlar, ayrımcılık, kaygılar ve kültürel faaliyetler olmak üzere altı temaya ulaşılmıştır.

Ekonomi

Ekonomi teması incelendiğinde katılımcıların 2011 sonrası gelen Suriyeli sığınmacıların Türkiye vatandaşlarına maddi yük oldukları ve sığınmacıların iş yaşamına destek olmaları gerekliliğine yönelik ifadeleri olduğu görülmüştür. Bunun dışında bazı katılımcılar maddi yük hakkında görüşlerini açıklarken ucuz iş gücünden bahsetmişlerdir. Bir katılımcı “İş yaşamında olmaları ülke ekonomisinin daha hızlı kötüleşmesine neden olacak. ... Kendimize zor yetmeye çalışırken şimdi hem onlara iş veriliyor hem maddi yardımlar.” [K3] ifadesini paylaşmıştır. Ülke ekonomisinin kötüleşmesine yönelik kaygıların Suriyeli sığınmacılarla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Bir diğer katılımcı ise Suriyeli sığınmacıların ucuz iş gücü potansiyeli oluşturmalarının ülke vatandaşları için risk oluşturduğunu şöyle ifade etmiştir: “Kendi işini kuranları da var ama büyük kısmı çok ucuza çalışıyor. Patronlar da onları çalıştırmak istiyor. Kardeşim bu yüzden işten çıkarıldı, eleman fazlası varmış.” [K4] Başka bir katılımcı ise Suriyeli sığınmacıların ülke vatandaşlarına ekonomik yük olması ve devletin maddi yardımda bulunması yerine sığınmacıların çalışarak maddi kaynaklarını kendilerinin oluşturması gerektiğine dair şunları paylaşmıştır: “Burada kalacaklarsa iş yaşamına girsinler ve kendi geçimlerini sağlasınlar.” [K6]

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Politika

Politika teması incelendiğinde katılımcılar Suriyeli sığınmacı çocukların eğitim hakkının korunması gerektiğine ve iktidarın göç politikalarına yönelik eleştirilere dair görüş bildirmiştir. Bir katılımcı kendi göç ettiği dönem ile Suriyeli sığınmacıların geldiği dönemi ve uygulamaları karşılaştırarak sığınmacılara daha fazla yardımda bulunulmasının Türk vatandaşlarında öfkeye yol açtığına dair şu bilgileri paylaşmıştır: “Göçmenlere tanınan haklardan çok daha fazlası Suriyelilere tanındı. Halkımız yoksulken, işsizken göçmenlere tanınmayan hakların Suriyelilere tanınması halkımızın öfke duymasına neden oluyor.” [K1] Bir diğer katılımcı Suriyeli sığınmacıların entegrasyonu için yapılan çalışmaların eksik kaldığını şöyle ifade etmiştir: “Devlet yasalarına ve toplumsal kurallara uymaları gerekiyor. Yöneticilerimiz hala misafir anlayışında bulunuyor. On yıldır Türkiye’de. Uyum sağlamaları için çalışmalar yapılması gerektiğini düşünüyorum.” [K11] Başka bir katılımcı ise çocukların bu zorluklardan sorumlu olmadıklarına ve eğitim imkânlarının oluşturulmasına dair şunları paylaşmıştır: “Avrupa Birliği’nden gelen ödenek önemli. Çocukların eğitim konusunda sorun yaşamamaları gerekiyor.” [K2]

Sorunlar

Sorunlar teması incelendiğinde çocuk sayısı, kutuplaşma, dilencilik, yasal suçlar ve silah kullanımı konusunda görüşler paylaşıldığı görülmüştür. Bir katılımcı suç oranlarının artmasında Suriyeli sığınmacıların payının olduğuna dair şunları paylaşmıştır: “Başibozuklar. Hırsızlık, taciz, dilencilik iyice arttı.” [K4] Başka bir katılımcı kutuplaşmalara dair şunu paylaşmıştır: “İşyerinde bile mecbur kalmadıkça bizlerle konuşmuyorlar.” [K2]

Ayrımcılık

Ayrımcılık teması incelendiğinde önyargılar ve örseleyici ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Örseleyici ifadelerde üreyenler, dilenenler, tembellik, çok eşlilik en sık kullanılan ifadeler olmuştur. Önyargılara ilişkin bir katılımcı gözlemlerinden yola çıkarak Suriyeli sığınmacılara yönelik ulaştığı yargıyı şöyle ifade etmiştir: “Suriyelilerin yoğun olarak küçük iş kolları ve bakkaliye gibi dükkânlarda esnaflık yaptığını görüyorum. Bu

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

dükkanlara alışveriş için gittiğimde buraya neden geldin der gibi rahatsız edici şekilde baktıklarını görüyorum.” [K8] Bir diğer katılımcı Suriyeli sığınmacıların çok sayıda çocuklarının olması ile Türkiye vatandaşlarının sığınmacılar kadar çocuk sahibi olmamasına yönelik sitemini belirtmiş ve Suriyelerin misafir gibi davranmadıklarına dair şunları paylaşmıştır: “Sürekli çocuk yapıyorlar. Çocuklarına ücretsiz eğitim veriliyor. Onlar için özel öğretmenler alındı. Kendi çocuklarımıza öğretmen bulamıyorken üstelik. Gitmekle ilgili korkuları olmadığı belli. Yoksa bu kadar çocuk yapmazlardır.” [K10]

Kaygılar

Kaygılar teması incelendiğinde ulusal güvenliğe ve geleceğe yönelik kaygıların olduğu görülmüştür. Ulusal güvenliğe yönelik kaygılarda Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de belli bölgelerde sayıca Türk vatandaşlarından fazla olmaları ve silah tutabilen erkekler olmalarına yönelik bir katılımcı şunları paylaşmıştır: “Belli bölgelerde yoğunlaşmaları, demografik yapıyı değiştirmeleri, çok çocuk yapmaları, uyuşturucu kullanımları yarın neler olacak diye düşünürken kaygılanmama neden oluyor.” [K10] Başka bir katılımcı ise Suriyeli sığınmacıların diğer mültecilerle iletişim içinde olmalarında da kaygılanmasına dair şunları paylaşmıştır: “Silah kullanabiliyor olmaları, Afgan mültecilerle iletişimde olmaları ve belli şehirlerde nüfusça daha fazla olmaları ülkem için endişelenmeme neden oluyor.” [K1]

Kültürel Faaliyetler

Kültürel faaliyetler temasına ilişkin katılımcıların, Suriyeli sığınmacıların kültürel faaliyetlerine ülkelerinde devam etmeleri gerektiği ve toplumsal düzeni bozmadıkça Türkiye’de de devam edebileceklerine dair ifadelerle sahip olduğu görülmüştür. Bir katılımcı Suriyeli sığınmacıların kültürel faaliyetlerine Türkiye’de devam etmemeleri gerektiğini uyum sağlamalarının şartı olarak gördüğünü şöyle ifade etmiştir: “Bu ülkede kalacaklarsa kültürümüze uyum sağlamalıdır. Kendi kültürleri elbette önemli yok saymasınlar ama adaptasyon için kültürümüzü öğrenmeleri şart. Adapte oldukça, kültürel yapımıza zarar vermeden yaşayabilirler.” [K2] Başka bir

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

katılımcı ise Suriyeli sığınmacıların kültürel faaliyetlerine Türkiye’de devam etmelerinin Türkiye vatandaşlarıyla sorunlar yaşamalarına neden olacağını bu yüzden kültürel faaliyetlerine Suriye’de devam etmeleri gerektiğine dair şunları paylaşmıştır: “Kültürel etkinliklerine devam edemezler çünkü Türk insanıyla sorun yaşıyorlar. Kendi ülkelerinde devam etsinler.” [K8]

Tartışma

Bu araştırmada 1980-1990 yılları arasında Bulgaristan’dan gelip Bursa’ya yerleşmiş göçmenlerin, Suriyeli sığınmacılara dair algıları yarı yapılandırılmış görüşmeler ile incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular şöyledir: Bulgaristan göçmenlerinin demografik ve kültürel yapıya ilişkin düşüncelerinde, gelecek kaygısının ağır bastığı gözlenmiştir. Öte yandan yaşanan ekonomik sorunlara sığınmacıların sebebiyet verdiği ve kültürel faaliyetlerini Suriye’de devam ettirmeleri gerektiği ön plana çıkmıştır. Bunun yanında sığınmacılara yönelik önyargı ve ayrımcılığın söz konusu olduğu kabul edilmekle birlikte, bu düşüncenin ortaya çıkmasında alınan siyasal kararların etkisine vurgu yapılmıştır. Son olarak, göç olgusunun bu denli yoğun tartışıldığı bir süreçte, Bulgaristan göçmenleri kendi göç yıllarında yaşadıkları ekonomik zorluklar ve maruz kaldıkları önyargılara yönelik çalışmaların eksikliğinden söz etmektedir.

Araştırmanın en temel bulgularından biri Suriyeli sığınmacıların demografik yapıda oluşturacağı değişim ve bu değişimin ulusal güvenliği tehdit etmesidir. Sığınmacıların çok sayıda çocuk sahibi olması, sürekli olarak Suriye’den sığınmacı gelmesi ve büyük çoğunluğunun artık geri dönmeyeceğini düşünmesi bu kaygının en temel nedenleri olarak gösterilebilir. Bu noktada 1980’li yıllarda Bulgaristan Türklerini göçe zorlayan politik merkezde, benzer demografik kaygıların ağır bastığı hatırlanmalıdır. Bulgar hükümeti yoğun Türk ve Müslüman nüfusun varlığından ve kalıcılığından rahatsız olduğu için önce asimilasyona başvurmuş, direnişle karşılaşınca zorunlu göçü devreye sokmuştur. Demografik değişimler, toplumun hâkim kodlarında benzer kaygıları tetiklemektedir. Bulgar hükümeti, 1980’li yıllar Bulgaristan’ında işsizliğin artıp yoksulluğun yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan güven bunalımını kanalize

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

edebilecek milliyetçi bir alan yaratmak istemiştir. Böylesi kırılma anlarında azınlıkların hedef gösterilmesi krizi daha da derinleştirmektedir. Birleşik homojen ulus için geliştirilen etnik politikanın özünde yer alan plan şöyledir: İç tehdit olarak görülen Türklerin göç yoluyla sayılarını azalt; kalanları ise asimilasyon yoluyla Bulgarlaştır (Atasoy, 2020: 147). Bu gerçek, Türk azınlığın kapitalist Türkiye'nin 5. kolu olarak ajanlıkla suçlanmasıyla maskelendi. Egemen milliyetçi söylemin kendini mağdur gösterebilmek adına sol bir retorik kuşandığı açıktır (Öztürk, 2012: 240). Oysa dile getirilen ve uygulamaya koyulan çoğu politikanın etnik bir yöne kaydığı gerçektir.

Toparlarsak, bugün Suriyeli sığınmacılara dönük kaygıların, geçmişin zorunlu göç döneminde Bulgaristan göçmenlerine karşı da hissedildiği söylenebilir. Bu gerçeğe rağmen bir zamanlar yerinden yurdundan edilme kaygısı taşıyan göçmenlerin (1985'te Bulgaristan'daki Türk nüfusu 795.500'tir), yakın dönemde Suriye'den gelen sığınmacılara karşı egemen bir söylem geliştirdiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, 1923-2010 arasında Türkiye'nin kabul ettiği toplam göç sayısı iki milyon civarında iken Suriye'den dört yıl içinde gelenlerin bu rakamı aşması (Kaya ve Erdoğan, 2015: 12) demografik sorununun büyüklüğünü özetlemektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer önemli bulgu, Suriyeli sığınmacıların kültürel faaliyetlerine karşı geliştirilen olumsuz tutumlardır. Suriyeli sığınmacıların geleneksel yaşam pratiklerine devam etme gibi niyetleri varsa kendi ülkelerine dönüp sürdürmeleri yahut kalacaklarsa da hâkim kültürü bozmayıp özümsemek kaydıyla devam etmeleri önerilmiştir. Kabul etmek gerekiyor ki, ev sahibi kültürün faaliyetlerini benimseme ön koşulu aynı zamanda asimilasyon kavramı ile ilişkilidir. Bu kavram, 1980'li yıllar Bulgaristan'ında Türk azınlığın hafızasında derin acılar bırakmıştır. Suriyeli sığınmacılara önerilen çözümle örtüşmesi dikkate değer bir bulgudur. Bulgarlaştırma politikasına direnen Bulgaristan Türkleri ötekine karşı yeni bir milliyetçi tutum geliştirmiştir. Bulgaristan göçmenlerinin Türk etnik kimliğine referansla Suriyeli sığınmacıları yorumlamaları, yerli bilinçle paralellik gösterir. Sonuçta, Sovyet Bloğu'nun dağılmasından kısa bir süre önce Bulgar hükümetinin devreye soktuğu asimilasyon ve zorunlu göçün temelinde, etnisiteyi primordiyalist (tarihin başlangıcından bu yana var olan)

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bir yaklaşımla ele alan bütünselci kültür yaklaşımının etkisi büyüktür (Kaya, 2012: 79).

1984'te berraklaşan soya dönüş/yeniden doğuş projesi (Vazroditelen Protses) kapsamında isim değiştirme hamlesi, Bulgar arşivlerine göre önce Güneydoğu Bulgaristan'da (Kırcali, Haskovo/Hasköy, Filibe/Plovdiv, Smolyan) başlar, başarı sağlanınca Kuzey Bulgaristan süreci devreye sokulur. Böylelikle 1985'te tüm Bulgaristan'ı kapsayan bir politikaya dönüşmüştür (Zafer, 2012: 203). Unutmamak gerekiyor ki, Ali'lerin Alipi, Deniz'lerin Denisse, Orhan'ların Orlin yahut Naim'lerin Naum olarak isminin değiştirilmesi sadece basit bir kültürel asimilasyon hadisesi değildir. Yaşamın her yönünü kuşatan büyük bir ablukanın işaretidir. Uyumlu olunmadığı vakit, herhangi bir kamu kurumunda, bankada, okulda yahut hastanede sistem dışına itilmenin bedeli giderek ağırlaşmıştır.

Makale özneline bir diğer bulgu, Suriyeli sığınmacılara yönelik kullanılan ayrımcılık ifadelerinde karşılığını bulur. Şüphesiz, ayrımcılık kavramı özünde öfke duygusunu barındırdığından yaşanan sorunlar, ortaya atılan önyargılar ve uygulanan politikalardan bağımsız düşünülemez. Çalışmaya dâhil olan katılımcıların açıklamaları incelendiğinde, kullanılan “dilencilik” ve “tembeller” ifadesinin ekonomik sorunlardan; “üreyenler” tabirinin ise demografik yapının değişime uğrama kaygısından ötürü kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada siyasal kararlara duyulan hoşnutsuzluğun sığınmacılara yöneltildiği görülmektedir. Aynı zamanda kültürel farklılık algısında, toplumsal cinsiyet rollerinin ön plana çıktığı ve çok eşliliğin hem kaygı hem de ayrımcılık ifadesi olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Bulgaristan göçmenlerinin de Türkiye'ye ilk geldikleri dönemde bazı ayrımcılık ifadelerine maruz kaldıkları bilinir. Örneğin, Türk vatandaşlarında Bulgaristan göçmenlerine dönük ortaya çıkan önyargılar şöyledir:

- “- Kadın erkek çalışıyorlar!
- Gelip işlerimizi elimizden aldılar!
- Dinden haberleri yok!”

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Daha dün geldiler zengin oldular!

Diğer yandan, Bulgaristan göçmenleri hakkında geliştirilen olumlu stereotipler de vardır. Bunlar:

- Bulgarlar çalışkan olur!

- Ailelerin birbirine bağlı ve dayanışma içinde olması” (Hacısalihoglu, 2012: 63)

Öte yandan Bulgaristan göçmenlerinde de benzer şekilde olumlu ve olumsuz önyargılar geliştiği söylenebilir. 1989 göçmenlerinin yerli halk üzerinden geliştirdiği düşünsel kalıplar şöyledir:

“- Yerlilerin kadınları evde oturuyor, sonra devletten yardım bekliyorlar!

- Yerliler göçmenleri sevmez!

- Göçmenim diye bana düşmanlık ediyor!

- Geri kafalılar?” (Hacısalihoglu, 2012: 64).

Bu ifadelere benzer şekilde ayrımcılığa maruz kalan Suriyeli gençlerde ortaya çıkan öfke birikimi, yerli halka dönük karşı bir ayrımcılık örneği teşkil etmektedir. (Erdoğan, 2018: 256). Bu öfke birikimi aynı zamanda Suriyeli sığınmacılara yönelik ayrımcılık söylemlerinin, sığınmacılar açısından da üretilebileceği gerçeğini gözler önüne sermektedir. Burada döngüsel yapının kırılması ve ayrımcılık ifadelerinin bir tutum olarak yerleşmemesi için uyum çalışmalarının ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Zorunlu göç deneyimi yaşamış Bulgaristan Türklerinin geldikleri coğrafyada maruz kaldıkları ayrımcılık söylemlerine benzer bir söylemi Suriyeli sığınmacılara yöneltmeleri dikkate değer bir olgudur.

Çalışma kapsamında değerlendirilecek son bulgu, ekonomi ve politik alandır. Bu noktada alınan politik kararların neticesinde ortaya çıkan sorunların sebebi olarak Suriyeli sığınmacıları görme eğilimi yüksektir. Devlet kaynaklarını, “kendi yoksul vatandaşına ayırmalı, dışarıdan gelen yardımları ise sığınmacılara bırakmalı” talebi dile getirilmiştir. Ayrıca ekonomi başlığında yer alan bir diğer gösterge “dilencilik” problemidir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Suriyeli sığınmacılara dönük en büyük sıkıntılardan biri olan dilencilik kavramı çok yönlü bir kavram olarak toplumsal bir mesele haline gelmiştir (örneğin yerli halkta öfke biriminin açığa çıkması, güvenlik kaygılarını arttırması vb.). Suriyeli dilenciler üzerinden artan öfke ve resmî kurumlara yapılan şikâyetler neticesinde İçişleri Bakanlığı bir genelge yayınlamak durumunda kalır (81 İlin Valiliklerine ‘Suriyeli Dilencileri Kamplara Toplayın’ Talimatı, 2014). Valiliklere verilen talimat kapsamında Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerde dilencilik yapanların tespit edilerek toplanıp, kamplara gönderilmesi sağlanmıştır (Erdoğan, 2018: 38). Diğer yandan Suriyeli sığınmacıların ucuz iş gücü olarak görülmesi, işsizliğin yükseldiği dönemlerde büyük bir probleme dönüşebilmektedir. Ancak hatırlamakta fayda var, Türkiye’ye ilk katile 2011’de gelmiş olmasına rağmen, Suriyelilerin çalışma izni alabilmeleri için 2016 yılını beklemeleri gerekmiştir; zira 2016’da Bakanlar Kurulu kararıyla geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izinlerine dair yönetmelik çıkartılmış ve neticede Suriyelilere çalışma izni verilmiştir (Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016). Bu yönetmelik kapsamında çalışma yerlerinde 10 T.C. vatandaşına karşılık 1 Suriyeli olmak ve en az asgari ücret ödenmek üzere Suriyeliler Türkiye’de çalışma iznine kavuşmuştur. Uygulamada Eylül 2017’ye kadar sekiz bin gibi sınırlı sayıda Suriyeli sığınmacı izin alabilmiştir (Erdoğan, 2018: 238). Bu durum Suriyeli sığınmacılara çalışma izni çıkana kadar uzun süre maddi yardım yapılmasını gerekli kılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, 1980-90’lı yıllarda Bursa’ya göçmüş 11 Bulgaristan göçmeni katılımcının, yakın dönemde iç savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınmış Suriyeli göçmenleri nasıl anlamlandırdığı üzerinde durulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme soru formu ile katılımcıların düşünceleri derinlemesine incelenmiştir. İnsanlık tarihinin en köklü kavramlarından biri sayılan göç olgusuna değinirken yeni göçmenleri, eski göçmenlerin duygu ve düşünceleri üzerinden anlamaya gayret gösterilmiştir. Bu noktada özellikle Bulgaristan Türkleri’nin hangi koşullarda göç yollarına düştüğünü anlamak gerekiyordu. Bu yüzden yakın dönem Bulgaristan tarihine

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

değınmeye ihtiyaç duyulmuştur. Görülmüştür ki, Bulgar lider Jivkov, derinleşen kriz anında soya dönüş/yeniden doğuş politikasını gündeme alarak, tarihsel olarak Bulgar milliyetçiliğinden kalan arkaik bir söylemle etnik yapıları hedef göstermiştir. Özellikle demografik görünümünden rahatsızlık duyulduğu açıktır. 1985 yılı verilerine göre giderek azalan Bulgar nüfusuna karşılık, Türk ve Müslüman (Pomak, Tatar, Çingene) nüfusu artmaktaydı. Bulgar nüfusunda artış yıllık 22.000 kişiden ibaret ve binde 1,3 olarak hesaplanırken; yıllık artış yüzdesi 2 civarında olan Türklerin nüfus artışı 20.000 kişinin üstündeydi (Lütem, 2000: 39-40). Demografik oranların siyasal algıda nasıl ciddi sorunlar yarattığını deneyimlemek, Türkiye'deki artan Suriyeli nüfusun yarattığı etkiyle karşılaştırma imkânı sağlamıştır. Ele alınan olguların birbirleriyle bağlantılı olduğu açıktır. Bu hususta tersi de geçerli olmak kaydıyla ekonominin, politikayı; asimilasyonun mikro milliyetçiliği etkilediği söylenebilir. Diğer yandan sorunlar kaygıları büyütürken; büyüyen kaygılar farklı birçok sorunu tetikleme potansiyeline kavuşmaktadır. Sonuç itibariyle bu makale tam da böylesi iç içe geçmiş olguları, farklı sosyo kültürel temelden gelmiş ve Bursa özneline birleşmiş göçmenlerin gözünden anlatmıştır.

Kaynakça

- Atasoy, E. (2020). 1989 Yılındaki Zorunlu Göçün Bulgaristan Devleti ve Bulgaristan Türkleri Perspektifinden Değerlendirilmesi. İçinde A. Kayapınar, L. Kayapınar, H. Öztürk, Ö. Narinç (Ed.), *1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçününün 30. Yılı* (s. 147- 166). Çorlu Belediyesi Yayınları: Çorlu.
- Baklacıoğlu-Özgür, N. (2015). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar. İçinde M. M. Erdoğan, Ayhan Kaya (Der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. (s. 191-215). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Creswell, J.W., Plano-Clark, V.L. (2018). *Karma Yöntem Araştırma Tasarımı ve Yürütülmesi*. (Y. Dede ve S.B. Demir Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Çevik, H. ve Buz, S. (2022). Sosyokültürel Entegrasyon ve Aidiyet: Ankara'daki Suriyelilerin Deneyimleri Bağlamında Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 509- 536.
- Diker, N. P. ve Kıran, O. (2021). Suriyeli Mültecilerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma ve Geliştirdikleri Direniş Taktikleri: Ankara Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 281-321.
- Dinç-Güzel, H. (2021). *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Göçmenlerin Sorunları ve Suriyeli Göçmenlere Yönelik Kamu Politikaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeviyet Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, F. ve Ünal, S. (2021). Suriyeli Göçmenlere Yönelik Ayrımcı, Dışlayıcı Söylem ve Eylemlerin Meşrulaştırıcı Kaynakları: Mardin İli Örneği, *Sosyolojik Bağlam*, 2(3), 14-40.
- Erdoğan, M. M. (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Ersoy-Hacısalihoglu, N. (2012). 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları. İçinde N. Ersoy-Hacısalihoglu, M. Hacısalihoglu (Ed.), *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*. (s. 171-199). Balkar & Balmed: İstanbul.
- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (2016, 15 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı: 29594). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.20168375.pdf>
- Gündüz, A. O. (2013). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü (1989 Örneği), *Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*, 2013. <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11857/225/2013-.html.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim tarihi: 04.06.2022).
- Hacısalihoglu, M. (2012). "89 Göçü" ile İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları. İçinde N. Ersoy-Hacısalihoglu, M. Hacısalihoglu (Ed.), *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*. (s.32-75). Balkar & Balmed: İstanbul.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Hocaoğlu, B. (2020). Bulgaristan Göçmenlerinin Türkiye’de Oluşturdıkları Sınır-Aşırı Alanlar. İçinde A. Kayapınar, L. Kayapınar, H. Öztürk, Ö. Narinç (Ed.), *1989 Yılında Bulgaristan’dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı* (s. 357- 373). Çorlu Belediyesi Yayınları: Çorlu.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2022). Göç istatistikleri. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden ulaşılmıştır.
- İpek, N. (1999). *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Kaplanoğlu, O. ve Kaplanoğlu, R. (2014). Bursa’nın Göç Tarihi. Nilüfer Belediyesi: Bursa.
- Kaya A. ve Erdoğan M.M. (2015) Giriş. İçinde M. M. Erdoğan, Ayhan Kaya (Der.), *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*. (s. 3-14). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Kaya, A. (2012). Kökler, Güzergahlar ve Ulus–Devletler: Değişen Göç Olgusu. İçinde N. Ersoy-Hacısalihoğlu, M. Hacısalihoğlu (Ed.), *89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç* (s. 75-95). BALKAR & BALMED: İstanbul.
- Kayapınar, A. (2020). “Soya Dönüş Projesi” ve “Büyük Gezi” Tarihçesi. İçinde A. Kayapınar, L. Kayapınar, H. Öztürk, Ö. Narinç (Ed.), *1989 Yılında Bulgaristan’dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı* (s. 123- 136). Çorlu Belediyesi Yayınları: Çorlu.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lütem, Ö.E. (2000). *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*. Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları: Ankara.
- Macar, E. (2015). Yunanistan’dan Anadolu’ya Göç: Nüfus Mübadelesi. İçinde M. M. Erdoğan, Ayhan Kaya (Der.), *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*. (s. 171-185). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Özdal, B. (2018). Temel Kavramlar ve Olgular. İçinde B. Özdal (Ed.), *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye* (s. 3-56). Dora Yayıncılık: Bursa.
- Özlem, K. (2018). Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri. İçinde B. Özdal (Ed.), *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye* (s. 89-115). Dora Yayıncılık: Bursa.
- Öztürk, S. (2012). Devlet Hikayeleri: Kimliğin Kaybı ve Yeniden/Yenisinin Kazanılması. İçinde N. Ersoy-Hacısalihoglu, M. Hacısalihoglu (Ed.), *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* (s. 236-267). Balkar & Balmed: İstanbul.
- Türk Dil Kurum Online Sözlüğü, www.tdk.gov.tr (Erişim: 10.05.2022)
- Türkeş, M. (2020). 30. Yılında 89 Zorunlu Göçünü Okumak. 1989 Yılında Bulgaristan'da Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı. İçinde A. Kayapınar, L. Kayapınar, H. Öztürk, Ö. Nariç (Ed.), *1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı* (s. 33-38). Çorlu Belediyesi Yayınları: Çorlu.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.
- Şimşir, B.N. (2009). *Bulgaristan Türkleri*. Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Zafer, Z. (2012). Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi. İçinde N. Ersoy-Hacısalihoglu, M. Hacısalihoglu (Ed.), *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* (s. 199-234). Balkar & Balmed: İstanbul.
- 81 İlin Valiliklerine 'Suriyeli Dilencileri Kamplara Toplayın' Talimatı (2014, 2 Ağustos). T24. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/>

Kur'ân'da Göç Olgusu*

İbrahim AKŞİT**

Giriş

Göç olgusunun tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Zira Kur'ân'ın bize bildirdiğine göre ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile eşi Havvâ Allah'ın emri ile cennetten yeryüzüne indirilmek suretiyle ilk göç hareketini başlatmış oldular. Bu perspektiften bakıldığında aslında insanlığın dünya hayatı göç ile başlamıştır demek mümkün olacaktır. Cennetten dünyaya yapılan göç, ileride dünya içinde de gerçekleşen pek çok göçler ile devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmada Kur'ân'da göç konusu, daha doğrusu Kur'ân'da haber verilen peygamberler ve onlara tabi olan müminlerin yapmış oldukları göçler araştırılmaya çalışılacaktır. Arapça'da göç sözcüğüne en yakın kelime hicret kelimesi olduğu için Kur'ân'da ifade edilen göç olgusu hicret kelimesiyle ifade edilmektedir. Bundan dolayı da makalede göç yerine hicret kelimesi kullanılacaktır.

Konunun doğası gereği bu çalışmanın deskriptif/betimleyici bir yapısı vardır. Aynı şekilde bu yöntem tahlil ve mukayeseye dayanmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu çalışmada sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinden biri kabul edilen nitel veri analiz kullanımı esas alınacaktır. Öte yandan çalışmamız sosyal bilimler kategorisinde bulunmasından dolayı da dokümantasyon, veri toplama ve belge inceleme gibi esas yöntemlere riâyet

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

**Din Hizmetleri Uzmanı, Bursa Osmangazi Müftülüğü, ibrahimaksit1966@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1291-3558

Atıf/Cite as: Akşit, İ. (2022). Kur'ân'da göç olgusu. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil: Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. *Arafta ve Mobil: Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 363-382) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

edilmeye çalışılacaktır. Araştırmamız bir giriş, iki ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Hicret

Hicret, ulaşma ve kavuşmanın zıddı anlamına gelen he-ce-ra fiilinden türemiş mastar bir isimdir. Ayrılık manasına gelen “hicrân” kelimesi de aynı fiilin başka bir mastarıdır (İbn Manzûr, ty, V, 250.) Muhâcere ise bir yerden başka bir yere gitmek, ikinci yer için birinci yeri terk etmek, (el-Cevherî, 1979, II, 649.) Yani bir yerden çıkıp başka yere geçmek anlamına gelmektedir. Fîrûzâbâdî, 1987, 637) Başka bir ifadeyle hicret, “Kişinin bedenlen veya lisanen ya da kalben bir başkasından ayrılması demektir (er-Râgıb, ty, 536.) Görüldüğü gibi bu kelime sözlük manası olarak bir yeri veya herhangi bir şeyi terk etmek manasına gelmektedir. Terim olarak da hicret, “genelde gayr-i Müslim ülkeden (darü'l-harp) İslam ülkesine göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber'in ve Mekkeli Müslümanların Medine'ye göçünü ifade eder” (Önkal, 1998, XVII, 458).

Kur'an'da doğrudan hicret kelimesi geçmemektedir. Ancak otuz ayette “he-ce-ra” fiilinden türemiş değişik kelimelere rastlamak mümkündür. Bu kelimelerin bulunduğu ayetleri ise sözlük ve terim manasına uygun olarak kullanıldığı ayetler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

Hicret Kelimesinin Lügat Manasına Uygun Olarak Kullanıldığı Ayetler

Bu tür ayetlerde hicret kelimesi bir yerden başka bir yere göç etmek manasında kullanılmayıp daha çok terk etmek, bırakmak gibi manaları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunlar da kendi aralarında üç gruba ayrılmaktadır.

a. Emir ve yasaklarını terk ederek Kur'ân'dan uzaklaşmak. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *‘Peygamber dedi ki: ‘Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı mehcûr (terkedilmiş bir şey yerinde) tuttular (Furkân 25/30).*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

b. Herhangi bir şahıs ya da toplum, kişi veya gruptan ayrılmak. Konumuzla ilgili ayetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince: Önce kendilerine öğüt verin, yataklarından ayrılın. (Nisâ 4/34). Ayette geçen “yataklarından ayrılın” ifadesi “he-ce-ra” kelimesinden türetilmiş bir emir kipidir. Aynı şekilde Hz. İbrahim’in babası İbrahim’e “Haydi uzun bir müddet benden uzak ol” dedi” (Meryem 19/46) ayetinde de aynı fiilin emir kipi kullanılmıştır.*

c. Çirkin işleri bırakmak: Ayette şöyle geçmektedir: *“Pislikten hicret et (sakın)” (Müddesir 74/5).*

Hicret Kelimesinin Terim Manasına Uygun Olarak Kullanıldığı Ayetler

Bu gruptaki ayetlerde hicret kelimesi Allah için herhangi bir mekândan başka bir mekâna göç etmek anlamında kullanılmıştır. Örnek olarak da şu ayetler gösterilebilir: *“Şüphesiz ki iman edenlere, Allah yolunda hicret edip, cihat edenlere gelince, işte onlar, Allah’ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir” (Bakara 2/218). “Rableri onlara şu karşılığı verdi: ‘Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden, hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolunda eziyet edilenler, savaşanlar ve öldürülenler... Onların günahlarını elbette örteceğim ve Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları altından ırmaklar akan cennetlere de koyacağım. En güzel mükâfat Allah katındadır” (Âl-i İmrân 3/195). “Onlar, küfür işledikleri gibi, sizin de küfür işleyip kendileriyle bir olmanızı arzu ettiler. Onun için, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinmeyin” (Nisâ 4/89). “Melekler, kendilerine zulmeden kişilerin canlarını aldıklarında, onlara, ‘Ne işte idiniz?’ derler. Onlar da: ‘Biz yeryüzünde zayıf kimselerdik’ derler. Melekler: ‘Allah’ın yeryüzü geniş değil miydi, siz de orada hicret etseydiniz ya?’ derler. İşte bunların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü gidiş yeridir” (Nisâ 4/97). “İman edip de hicret edip, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat edenler, Allah katında en büyük dereceye sahiptirler. İşte bunlar murada ermiş olan mutlu kullardır” (Tevbe 9/20).*

Hicretle ilgili Kur’ân’da iki kelime daha geçmektedir. Bunlardan ilki çoğulu “muhâcirûn”, “muhâcirîn” ve “muhâcirât” olan “muhâcir” kelimesidir. Bununla Mekke’den Medine’ye hicret eden Müslümanlar kastedilmektedir ki, şu iki ayet de buna örnektir: *“Her kim Allah yolunda hicret*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Her kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, kuşkusuz onun mükâfâtı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir” (Nisâ 4/100). “İçinizden fazîletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar, feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir” (Nûr 24/22). İkinci kelime ise yardım eden, sahip çıkan manasına gelen “ensâr” kelimesidir ki, bununla da Medineli Müslümanlar kastedilmiştir. Çünkü onlar Mekke'den hicret ederek, Medine'ye sığınan kardeşlerine yardımcı olmuşlar ve sahiplenmişlerdir. Buna örnek ise şu ayettir: “Muhâcir ve Ensâr'dan İslâm'a ilk önce girenlerin başta gelenleri ve iyi amellerle onların ardınca gidenler var ya, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular ve onlara, altlarında ırmaklar akan cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi kalacaklar. İşte büyük ve mübteşem kurtuluş budur” (Tevbe 9/100). Bazı hadislerde ise muhâcir kelimesinin göç eden manasının dışında birtakım kötülükleri terk etmek anlamında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin bir hadisinde Hz. Peygamberimiz “Muhâcir Allah'ın yasakladığı kötülük ve günahları terk eden kimsedir” (Buhârî, İman, 4; Ebû Dâvud, Cihat 4, Vitir, 11) derken, başka bir hadisinde hicreti, uygun olmayan işleri terk etmek” şeklinde tanımladığı görülmektedir (Müsned, IV, 114). Tasavvuf ehli, bu tür ve bunlara benzeyen hadisleri dikkate alarak hicret kavramını derûnî (içsel) bir manaya hamletmek suretiyle “Yüce Allah'ın yasaklarından kaçınmak, bütün çirkin işlerden uzak durmak ve nefsini terbiye etmek amacıyla manevi bir yola girmek anlamında kullanmışlardır. Aynı şekilde kalben ve aklen mâsivâ dediğimiz Yüce Allah'ın dışındaki her şeyi terk etmek suretiyle manevi bir yolculuğa çıkmayı da hicret saymışlardır (Önkal, 1998, XVII, 458).

Kur'ân'da hicret etmek anlamına gelen başka kelimeler de geçmektedir. Bunlardan ilki, “zeheb = gitmek” kelimesidir. Örneğin kavmine kızarak kendilerini terk eden Hz. Yunus hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “O balık sahibini de (hatırla). Hani o, (kavmine) öfkelenmiş olarak gitmişti” Enbiyâ 21/87). Aynı şekilde Yüce Allah Hz. İbrahim'in ateşte yakılmak istendiği zaman kavmine “Ben, doğrusu Rabbime gidiciyim. O, bana yol gösterir” (Saffât 37/99) dediğini haber vermektedir. İkinci kelime ise Hz. Musa'nın Medyen'e doğru yola çıktığını ifade etmek için kullanılan ve

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

“yöneldi, gitti” manasına gelen “teveccehe” kelimesidir. Kur’ân’da bu ifade şöyle geçmektedir: *“Medyen’e doğru yöneldiğinde: ‘Umarım Rabbim beni doğru yola iletir’ dedi (Kasas 28/22).”*

Kur’ân’da hicret olgusu denince öncelikle peygamberler ve onların kavimleri akla gelmektedir. Çünkü Kur’ân’da, peygamberlerin ve onlara tabi olan müminlerin, inanmayan kendi kavimleri tarafından baskı ve işkencelere uğradıkları ve onların da öz vatanlarını terk ederek başka yerlere hicret etmeye mecbur kaldıkları bildirilmektedir. Örneğin İbrahim Suresi’nde Nuh, Ad ve Semûd kavimleri ve onlardan sonra gelen topluluklardan bahsedilirken bu kavimlerdeki inançsızların kendilerine gelen elçilere *“Ya sizî mutlaka yurdumuzdan çıkaracağız ya da mutlaka dinimize döneceksiniz”* (İbrahim 14/9-13) şeklinde tehdit savurdıkları haber verilmektedir. Geçen ayetlere bakarak hicretin bütün elçilerin hayatında görüldüğü söylenebilir. Zira inanmayan zalim ve gaddar yöneticiler ile onlarla tabi olanlar tarafından yapılan eziyet ve baskılar ve aynı zamanda Yüce Allah’tan gelen emir ve yasakları halka duyurma şartlarının ortadan kalkmış olması peygamberler ile kavimlerini göçe zorlamıştır (Önkal, 1998, XVII, 458). Rasûlüllah’a Hirâ mağarasında ilk vahiy geldiği zaman korku ve panik içerisinde evine dönerek yaşadıklarını eşi Hz. Hatice’ye aktarmıştı. Eşi de onu o gün hayatta olan amcasının oğlu ve aynı zamanda da Tevrat, İncil ve diğer dini metinlerden haberdar olan Varaka b. Nevfel’e götürmüştü. Varaka b. Nevfel de kendisine gelenin vahiy meleği olduğunu ve kendisini kavminin Mekke’den çıkaracağı zaman yardım etmek istediğini söyleyince Rasûlüllah “Onlar beni buradan çıkaracak mı?” şeklinde sorması üzerine “Evet, senin getirdiğin bu dava ve mesaj ile gelen herkes, her peygamber, düşmanlığa uğramıştır” (Buhârî, Bid’ü’l-Vahy, 3; İbn Hişâm, 1987, I, 269-270) demek suretiyle bu tezi dile getirmiştir.

Bu nedenle bundan sonraki bölümlerde bazı peygamber ve kavimlerinin hicretlerinden kısa ve özet denilebilecek bilgiler verilecektir.

Peygamberler ve Kavimlerinin Hicretleri

Peygamberlerin Yüce Allah’tan getirmiş oldukları ilahi mesaj, genellikle kavimleri ve özellikle de bu kavimlerin yöneticileri tarafından kabul görmediği, ayrıca şiddetli bir mukavemetle karşılaştığı, başta

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

peygamberler olmak üzere inanan insanların çok ağır işkence ve baskılara maruz kaldıkları gerçeği yukarıda ifade edilmişti. Bunun neticesinde “Onlara de ki; peki madem gerçek mümin sizsiniz de ne diye daha önce Allah’ın peygamberlerini öldürüyordunuz?” (Bakara 2/91) ayetinin haber verdiği gibi bazıları öldürülmüştür. Bazıları ise kendi yurtlarından hicret etmek zorunda kalmışlardır. Kur’ân’da ifade edilen, göç etmek zorunda kalarak kendi öz yurtlarını terk eden bazı peygamber ve kavimlerinin kıssalarını şöyle sıralamak mümkündür.

Hz. Âdem

Kur’ân’ın bize verdiği haberlere göre Hz. Âdem ile eşi Havvâ cennette yaratılmış ve oraya yerleştirilmişlerdir. Orada kendilerine istedikleri yiyeceklerden istedikleri kadar yeme izni verildiği halde, bir ağaca yaklaşmaları yasaklanmıştır. Ancak Hz. Âdem ve Havvâ bu yasağı ihlal etmişler ve o ağaçtan yemişlerdir. Bu kıssa Kur’ân’da şöyle anlatılmaktadır: “Dedik ki: Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyeğin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz. Bunun üzerine şeytan onları(n ayağını) oradan kaydırды, içinde buldukları (cennet yurdu)ndan çıkardı. Biz de: ‘Birbirinize düşman olarak inin, orada belirli bir vakte kadar sizin için bir karar yeri ve bir nasip vardır’ dedik.” (Bakara 2/35-36). Hz. Âdem ve Havvâ’nın yapmış oldukları bu hatanın neticesinde Yüce Allah kendilerini yeryüzüne indirmiş ve bu hicretle beraber insanoğlunun dünya hayatı başlamıştır. Nitekim ayetler şu şekilde devam etmektedir: “Derken Âdem rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla tevbe etti. O da) tevbesini kabul etti. Muhakkak o, tevbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir. Onlara dedik ki: Hepiniz oradan inin. Size benim tarafımdan bir hidayet rehberi geldiğinde, kim o hidayetçinin izinde giderse, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır (Bakara 2/36-38).

Görüldüğü gibi insanlık tarihi yeryüzünde bir hicret, daha doğru bir ifade ile bir sürgün sonucu yani Yüce Yaratan tarafından Hz. Âdem ve eşi Havvâ’nın cennetten yeryüzüne indirilmesiyle başlamıştır.

Hz. İbrahim ve Hz. Lût

Hz. İbrahim’in ismi, Tevrat’ın Tekvin bölümünde Avram (Abram), (Tekvin 11/26- 17/4; Nehemya 9/7; Tarihler 1/27). Ahd-i Atik’in başka

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bölümlerinde ise Avraham (Abraham) şeklinde geçmektedir. Kur'ân'da ise İbrahim altmış dokuz yerde geçmektedir. Tevrat'a göre İbrahim Keldaniler'in Ur şehrinde doğdu (Tekvin 11/28, 31; 15/7; Nehemya, 9/7). Yani Hz. İbrahim'in doğduğu yer Kuzey Suriye'de Harran'a çok yakın olan Ur'dur ve yine Tevrat'ta zikredildiği şekliyle kavminin baskısıyla doğup büyüdüğü Ur'dan Harran'a, oradan da Ken'an'a gitmiştir. (Tekvin 11 /26-27, 31-32). Hz. İbrahim'in yaşadığı dönem tam olarak bilinmemektedir. İbrahim'in çağdaşı olarak takdim edilen Sennear (Şinar) veya Babilanya Kralı Amrafel'in, Babil Kralı Hammurabi ile aynı kişi olduğu yönündeki yaygın görüş kabul edilirse İbrahim'in milattan önce XXII-XX. yüzyıllarda yaşadığı söylenebilir. Yine Tevrat'a göre kendisine ve zürriyetine miras olarak verilen diyara gitmesi emredilmiştir (Tekvin 15/7; Resullerin İşleri, 7/2-3, Uzun, 2000, XXI, 267).

Hz. İbrahim putperestliği kabul etmediği için Kral Nimrod (Nemrut) onu ateşe atmış ve Cebrail kendisini ateşten kurtarmıştır. İbrahim, büyük peygamberlerden biridir. Keldanilerin yurdunda gerçek İlah ilmine ulaşmış, İbranice'yi öğrenmiş, kavminin yanlış düşünce ve inançlarına karşı çıkarak Allah'tan aldığı emirle ülkesini terk ederek Kenan'a hicret etmiştir (Uzun, 2000, XXI, 268).

Tevrat ve Hıristiyanlık kültüründe çokça kendisinden bahsedilen Hz. İbrahim, Kur'ân'da da ismi en fazla zikredilen peygamberlerdendir. Ancak Tevrat'tan farklı olarak kendisinden kronolojik şekilde değil, değişik sûrelerde bulunduğu yer ve ortama uygun olarak tevhit inancını yerleştirmek, ahlaki değerleri yüceltmek, ayrıca toplumsal ve ailevi sorunlara çözüm üretmek amacıyla yapmış olduğu mücadelelerden bahsedilmektedir. Böylece tıpkı diğer peygamber kıssalarında olduğu gibi hitap ettiği insanlara ibret ve dersler sunmayı amaçlamaktadır. Anlatılan kıssalar içerisinde yapmış olduğu hicretlerden de haber verilmektedir. Ancak bu hicretlerin yeri, zamanı ve içeriği gibi konulara temas edilmemektedir. Bu konuları ancak hadis ve tefsir kitaplarında bulmak mümkündür. Bundan dolayı Hz. İbrahim ve diğer peygamberlerin hicretleri, bu kaynaklardan yararlanılarak anlatılmaya çalışılacaktır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Hız. İbrahim Yüce Allah'tan almış olduğu tevhit dinini önce babasına tebliğ etmiş, ancak babası bu dini kabul etmediği gibi, kendisini kovmakla tehdit etmiştir (Meryem 19/42-46). Daha sonra aynı tebliği kavmine yapmış, onlar da davetine olumlu cevap vermemişlerdir (En'am 6/80-8 1; Enbiya 2 1/5 I -73; Şuara 26/70-89; Ankebût 29/16-27; Saffat 37/83-98; Zuhruf 43/26-28). Hız. İbrahim Nemrut ve kavminin tapmış olduğu putların hiçbir işe yaramadığını ispatlamak için kavminin bayrama çıktığı günü fırsat bilerek putların bulunduğu yere girmiş ve en büyük putun dışındakileri baltayla kırmıştır. Kavmi kendisini sorguladığında ise İbrahim, *"Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun"* (Enbiya 21/5 7-67; Saffat 37/88-96) diyerek putların kendilerini korumaktan ve konuşmaktan aciz olduklarını onlara göstermiştir. Öte yandan Nemrut, rabbi konusunda kendisiyle tartışmış ve yenik düşmesi (Bakara 2/258) üzerine Hız. İbrahim'i ateşe atmış, ancak Yüce Allah onu ateşten kurtarmıştır (Saffât 37/97-98). Bunun üzerine Hız. İbrahim *"Ben, doğrusu Rabbime gidiciyim. O, bana yol gösterir"* (Saffât 37/99) demiştir. Burada müfessirler, *"Rabbime gidiciyim. O bana yol gösterir"* ifadesinin "Bulunmuş olduğum yurdu terk edeceğim ve Rabbimin dinini (yaşayabileceğim) yerlere hicret edeceğim" manasına geldiğini ve bu hicretin de Şam'a olduğunu belirtmişlerdir (Râzî, 1990, XXVI, 131).

Kitab-ı Mukaddes'te olduğu gibi İslami kaynaklara göre de Hız. İbrahim, eşi Sare, yeğeni Lût ve diğer adamlarıyla birlikte Nemrut'un ülkesini terk ederek önce Harran'da, ardından Ürdün'de bir süre kalmış, oradan Mısır'a gitmiş, daha sonra Filistin diyarına dönmüştür. (Uzun, 2000, XXI, 269). Bu konu Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: *"Ben, sizden ve Allah'tan başka tapduğumuz şeylerden çekilip ayrılırım da Rabbime dua (ibadet) ederim. Rabbime yalvarışında mahrum kalmayacağımı umarım. İbrahim, kavminden ve onların Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylerden uzaklaşınca, biz ona İshak'ı ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u ibsan ettik. Ve hepsini de peygamber yaptık"* (Meryem 19/48-49). *"Onu da Lut'u da içinde âlemler için bereketler verdiğimiz yere (ulaştırıp) kurtardık"* (Enbiya 21/71).

Kur'an'da ifade edildiğine göre Hız. İbrahim ve kardeşinin oğlu Hız. Lût, puta tapan halkını bırakıp Yüce Allah'ın vaat ettiği bereketli yurda ulaştıktan sonra Lût kendi kavmine tebliğe görevlendirilir ve İbrahim'den ayrılır. Şu ayet buna işaret etmektedir: *"Lut'u da gönderdik. O kavmine demişti ki:*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

‘Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz!’ (Ankebût 29/28).

Ayrıca Hz. Lût’un kavmi tarafından ülkelerinden çıkarılmakla tehdit edildiğini şu ayet haber vermektedir: *‘Lût’u (peygamber olarak gönderdik). Hani o, kavmine: ‘Sizden evvel, demişti, âlemlerden hiçbirinin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz? Çünkü siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklerle yaşıyorsunuz. Meğer siz haddi aşan bir kavimmişsiniz. Kavminin cevabı ‘Çıkarın onları memleketinizden. Çünkü onlar fazla temizlik yapar insanlardır’ demelerinden başka (bir şey) olmadı (A’raf 7/80-82).* Bu şekilde Hz. İbrahim ile hicret eden Hz. Lût da kavmi tarafından yurdundan çıkarılmak ve hicrete zorlanmakla tehdit edildiği görülmektedir.

Bu arada hemen belirtelim ki, Hz. İbrahim’in hicreti bunlarla sınırlı kalmamıştır. Eşi Hacer ile oğlu İsmail’i Mekke’ye Kabe’nin yanına bırakmak için Arabistan’a yolculuk yaptığını şu ayet haber vermektedir: *‘Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını namazı dosdoğru kalmaları için, senin Beyt-i Haram’ının yanında, ekin yetişmeyen bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmını onlara meylettir. Onları bazı meyvelerle rızıklandır ki şükretsiner (İbrahim 14/37).* Daha sonra da Hz. İbrahim zaman zaman Mekke’ye gelerek eşi Hacer’i ve oğlu İsmail’i ziyaret eder. Bazı kaynakların bildirdiğine göre bu ziyaret üç kez gerçekleşmiştir. Üçüncü ziyaretinde, oğlu İsmail ile beraber Kâbe’yi inşa etmiş ve haccı ilan etmekle emrolunmuştur (Uzun, 2000, XXI, 270). Bu hususu Yüce Allah şu şekilde bildirmektedir: *‘Ne vakit ki İbrahim, Beyt’in temellerini yükseltmeye başladı, İsmail ile birlikte şöyle dua ettiler: Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur, hiç şüphesiz işiten sensin, bilen sensin’ (Bakara 2/127).* Konumuzla ilgili başka bir ayetin manası ise şöyledir: *‘İnsanları hacca çağır; yürüyerek veya incelmış binekler üstünde (uzak yollardan) her derin vadiyi aşarak sana gelsinler’ (Hac 22/27).*

Görüldüğü gibi Hz. İbrahim Nemrut (Hammurabi) tarafından ateşe atılması ve Yüce Allah’ın kendisini kurtarmasından sonra *‘Hakikat, ben Rabbime hicret edeceğim. Şüpheli yok ki mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi Odur’ (Ankebût 29/26)* diyerek ve Nemrut’un ülkesini terk ederek Filistin’e hicret etmiştir. Daha sonra Mısır’a hicret etmiş ve son durak olarak Kenan ülkesine yerleşmiştir. Öte yandan Hz. İbrahim’in kardeşinin oğlu Hz. Lût, Filistin’e hicret esnasında Hz. İbrahim’e eşlik etmişti. Daha sonra kâfirlerin taşkınlık ve hayâsızlıkları sebebi ve Yüce Allah’ın emriyle bir gece vakti, kendisine

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

iman edenleri de yanına alarak ülkesinden ayrılarak gitmesi istenilen yere hicret etmiştir. Nitekim bu husus Kur’ân’da şöyle geçmektedir: “(Lût dedi: ‘Ne olurdu size karşı bir kuvvetim olsaydı, ya da çok sarp bir yere sığınabilseydim.’ Melekler dediler: ‘Ey Lût! Şundan emin ol ki, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla zarar veremezler. Sen, gecenin bir kısmı olunca ailenle birlikte hemen buradan çık git. İçinizden hiç kimse geri kalmasın, eşin başka. Çünkü ona da onlara gelecek olan musibet gelecektir. Haberin olsun, belâke zamanları sabab vaktidir. Zaten sabab yakın değil mi?’ (Hûd 11/80-81.) “Lût dedi ki: ‘Doğrusu siz kötü bir kavimsiniz.’ Elçiler dediler ki: ‘Belâkis biz sana onların şüphettiği azabı getirdik. Sana gerçeği getirdik; biz elbette doğru söylüyoruz. ‘Gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar, sen de arkalarından yürü ve sizden kimse ardına bakmasın; istenen yere gidin’” (Hicr 15/62-65).

Hz. Şuayb

Kur’ân’da hicrete zorlanan peygamberden birisi de Hz. Şuayb’tır. Şuayb peygamberin ismi Kur’ân’da on yerde (A’raf 7/85, 88, 90, 92; Hûd 11/84, 87, 91, 94; Şuarâ 26/177; Ankebût 29/36) geçtiği halde hayatı hakkında fazla bilgi verilmez. Ancak kendisinin Medyen ve Eyke kavimlerine peygamber olarak gönderildiği ayetlerle sabittir: “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik): ‘Ey kavimim, dedi, Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka bir ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil geldi: Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, düzeltildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın; eğer inanan (insan)lar iseniz, böylesi sizin için daha iyidir!’” (A’raf 7/85. Ayrıca bkz. Hûd 11/84; Ankebût 29/36). “Eyke halkı da (gönderilen) peygamberleri yalanlamışlardır. O zaman da Şuayb onlara: ‘(Allah’tan) korkmaz mısınız?’ demişti. Şüphesiz ben size (gönderilen) emin bir peygamberim” (Şuarâ 26/76-78). Kavmi, Hz. Şuayb’ın bu davetini kabul etmemiş, üstelik kendisini ve beraberindeki inananları ülkelerinden çıkarmakla tehdit etmişlerdir. Bu husus Kur’ân’da şöyle beyan edilmektedir: “Onun kavminden (iman etmeyi) kibirlerine yediremeyen kodamanlar şöyle dediler: ‘Ey Şuayb, seni ve beraberindeki iman edenleri ya muhakkek memleketimizden çıkaracağız yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz. O da ‘Ya istemesek de mi?’ dedi (A’raf 7/88).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Hız. Musa

Hız. Musa ismi ve kıssaları Kur'ân'da en çok geçen peygamberdir. Aynı zamanda gerek tek başına gerekse ailesi ve kavmiyle yapmış olduğu hicretler Kur'ân'da detaylıca yer almaktadır. Öncelikle onun ilk hicreti doğumunun akabinde annesinin kendisini Nil nehrine bırakmasıyla başlar. Zira Firavun onun doğduğu sene İsrailoğulları'ndan dünyaya gelen bütün erkek çocuklarının öldürülmesini emretmişti. Nitekim konumuzla alakalı ayet şöyledir: *"Hem hatırlayın ki bir zaman) sizi Firavun ailesinden de kurtardık, (onlar) size azabın en kötüsünü reva görüyor, oğullarınızı boğazlıyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Ve bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı"* (Bakara 2/49). Kendi çocuğunun da öldürülmesinden korkan Hız. Musa'nın annesi Yüce Allah'tan ilhamla gelen bir emir neticesinde sepet içerisinde bir sandala koyarak Hız. Musa'yı Nil nehrine bırakmıştı. Bu olay Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: *"O sırada Musa'nın annesine 'Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden kaygılandığında onu denize (Nil nehrine) bırak, hiç korkup kaygılanma, zira biz kendisini tekrar sana vereceğiz ve onu peygamberlerden birisi yapacağız' diye bildirdik. Sonunda Firavun ailesi, Musa'yı kayıp olarak aldı. Zira Musa sonunda kendilerine bir düşman ve bir kaygı olacaktı. Mubakkak Firavun'la Hâmân ve askerleri yanılıyorlardı. Firavun'un eşi (sepetin içinde Musa'yı görünce), 'İkimizin de gözü aydın! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz' dedi. Hâlbuki onlar işin sonunu fark edemiyorlardı"* (Kasas 28/7-9). Her ne kadar bu olay genel olarak hicret sayılmasa da sembolik bir hicret olarak değerlendirmesi mümkündür. Çünkü zikri geçen hadise Yüce Allah tarafından gerçekleştirilmiş ve dini boyutu olan bir göçtür.

Hız. Musa'nın ikinci hicreti gençlik yıllarında kendi kavmi olan İsrailoğulları'ndan bir kişi ile Mısırlı biri arasında çıkan bir kavgaya müdahil olmasıdır. Kendi kavminden olan kişiye yardım ederken Musa'nın düşmanını öldürdüğü ve bundan dolayı da kendisine nasihatte bulunan bir adamın tavsiyesine uyarak (Kasas 28/14-20) Medyen diyarına doğru yola çıktığı Kur'ân'da şöyle haber verilmektedir: *"Musa korka korka, (etrafi) gözetleyerek oradan çıktı. 'Rabbim! Beni zalimler gürubundan kurtar' dedi. Medyen'e doğru yöneldiğinde: 'Umarım Rabbim beni doğru yola iletir' dedi"* (Kasas 28/21-22). Bu şekilde Hız. Musa'nın ikinci hicreti gerçekleşmiş oldu. Hız. Musa'nın Medyen'de evlendiği ve sekiz veya on yıl burada kaldığı aynı surede bildirilmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

(Kasas 28/23-28). Yine aynı surede haber verildiğine göre, daha sonra Hz. Musa ailesiyle tekrar Mısır'a dönmek için yola çıkar. Ancak, bu yolculukta yollarını kaybederler. Gece vakti bir ateş gören Hz. Musa, o ateş sahiplerinden bilgi veya bir parça ateş almak amacıyla ateşin yanına gider. İşte orada kendisine peygamberlik ve mucizeler verilerek, Firavun ile yanında bulunan devlet ricalini dine davet etmek için görevlendirilir (Kasas 28/29). Hz. Musa'nın ailesiyle Mısır'a dönüşünü onun üçüncü hicreti olarak değerlendirmek mümkündür.

Hz. Musa Yüce Allah'tan aldığı daveti Firavun'a iletir. Ancak bu daveti kabul etmeyen Firavun ve yanında bulunan devlet ricali, Hz. Musa ve ona inanan İsrailoğulları'na çeşitli baskı ve işkenceler yaparlar. Sonunda Hz. Musa Yüce Allah'tan aldığı emirle bir gece İsrailoğulları'nı da yanına alarak Kızıl Deniz tarafına doğru yola çıkar. Firavun ve askerleri ise kendilerini yakalamak için çoktan peşlerine düşmüşlerdir. Kur'ân'da bu olaylar şöyle geçmektedir: *“Ve sonra İsrailoğulları'nı denizden aşırıdık. Firavun, düşmanca saldırmak için derhal adamlarını ve askerlerini arkalarına düşürdü. Ta ki, suda boğulmaya başlayınca İnandım, gerçekten de İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yoktur. Ben de ona teslim olanlardanım” dedi (Yunus 10/90). “Gerçekten Musa'ya şöyle vahyettik: ‘Kullarımla geceleyin yürü (Mısır'dan çık) de (aşânı vurarak) onlara denizde kuru bir yol aç; (artık Firavun tarafından) yetiştirmekten korkmazsın ve (boğulmaktan) endişe de etmezsin. Firavun ordularıyla hemen onları takip etti, denizden kendilerini yakalayveren (korkunç boğulma) sarverdi. Böylece Firavun kavmini yanlış yola sürükledi ve doğru yola götürmedi” (Tâhâ 20/77-78; Ayrıca bkz. Şuarâ 26/52-67).*

Yukarıda geçen ayetlerde de ifade edildiği gibi Hz. Musa'nın ilk hicreti doğumunun ilk günlerinde Firavun'un sarayına olmuştur. İkincisi, Medyen'ferdi bir hicret şeklinde gerçekleştirmiştir. Medyen'den Mısır'a ailesiyle bir hicret gerçekleştiren Hz. Musa'nın dördüncü hicreti ise İsrailoğulları'nı da yanına alarak Kızıl Denizi geçip Filistin topraklarına ulaşmasıyla meydana gelmiştir. Bu son hicret bir nevi İsrailoğulları'nın hicreti olmaktadır. Aynı zamanda bu İsrailoğulları'nın ilk hicreti olmadığı gibi son hicreti de olmayacaktır. Zira İsrailoğulları Hz. Yakup'un soyundan gelenlere verilen isimdir. Hz. Yakup ise *“İbrahim'in karısı ayakta duruyordu bunun üzerine yüzü güldü. Ona İshak'ı ve İshak'ın arkasından da Yakub'u müjdeledik” (Hûd 11/71)* ayetinde de

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bildirildiği gibi Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'ın oğludur. Hz. İbrahim'in Kenan iline yerleştiği daha önce geçmişti. Dolayısıyla Hz. İshak ile onun oğlu Yakup ve onun soyundan gelen İsrailoğulları Kenan'da ikamet ederken Hz. Yusuf'un daveti üzerine Mısır'a göç ettikleri Kur'an'da şöyle haber verilmektedir: “*Alın şu gömleğimi götürün de babamın yüzüne sürün, gözü açılır. Ve bütün ailenizle toplanıp bana gelin*” (Yusuf 12/93.) “*Ne zaman ki, onlar Yusuf'un yanına vardılar, işte o zaman Yusuf anasını ve babasını kucakladı, yanına aldı ve 'Buyurun Allah'ın dilemesiyle güven içinde Mısır'a girin' dedi*” (Yusuf 12/99).

Hz. Peygamber ve Ashabının Hicreti

Kur'an'da hicret denince ilk akla gelen Peygamberimiz ve onun arkadaşlarının (ashabın) hicretidir. Dolayısıyla bu çalışmada özellikle bu konu üzerinde durulacaktır. Kur'an, önceki peygamberlerin hayatları ve göçlerini anlatılırken kronolojik bir yöntem takip etmemiş ve detaya girmemiştir. Aynı şekilde genel olarak Peygamberimizin hayatından ve özel olarak da hicretlerinden detaylı bahsetmediği gibi kronolojik bir anlatımda da bulunmamıştır. Bundan dolayı biz Peygamberimizin hayatını hadis, siyer ve tarih kitaplarından öğrenmekteyiz. Ancak zikri geçen kaynaklara müracaat etmeden önce İslam tarihinde gerçekleşen hicretlerle ilgili ayetlere bir göz atmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Peygamber ve Ashabının Hicreti ile İlgili Ayetler.

Peygamberimiz ve ashabının hicretleriyle ilgili Kur'an'da yer alan ayetleri şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

1. Allah yolunda ve onun rızasını kazanmak için hicret edip, cihat edenlerin onun rahmetini umduklarını haber veren ayet: “*Şüphesiz ki iman edenlere, Allah yolunda hicret edip, cihat edenlere gelince, işte onlar, Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir*” (Bakara 2/218).

2. Allah için işkenceye maruz kalıp hicret eden ve onun yolunda savaşan ve öldürülenlerin günahlarının affedileceğini ve cennete gireceğini bildiren ayet: “*Rableri onlara şu karşılığı verdi: 'Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden, hiçbir çalışanın amelini zayı etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet edilenler, savaşanlar ve öldürülenler... Onların*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

günahlarını elbette örteceğim ve Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları altından ırmaklar akan cennetlere de koyacağım. En güzel mükâfat Allah katındadır” (Âl-i İmrân 3/195).

3. Hicret etmeyenleri dost ve yardımcı edinmeyi yasaklayan ayet: *“Onlar, küfür işledikleri gibi, sizin de küfür işleyip kendileriyle bir olmanızı arzu ettiler. Onun için, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinmeyin” (Nisâ 4/89).*

4. Hicret etmeyenlerin kendi kendilerine zulmetmiş olacaklarını ve ölüm anında melekler tarafından sorgulanacaklarını ve sonunda cehenneme gideceklerini bildiren ayet: *“Melekler, kendilerine zulmeden kişilerin canlarını aldıklarında, onlara, ‘Ne işte idiniz?’ derler. Onlar da: ‘Biz yeryüzünde zayıf kimselerdik’ derler. Melekler: ‘Allah’ın yeryüzü geniş değil miydi, siz de orada hicret etseydiniz ya?’ derler. İşte bunların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü gidiş yeridir” (Nisâ 4/97).*

5. Hicret edenlere ve Allah için çalışanlara verilecek mükafatı bildiren ayet: *“İman edip de hicret eden, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat edenler, Allah katında en büyük dereceye sahiptirler. İşte bunlar murada ermiş olan mutlu kullardır” (Tevbe 9/20).*

6. Hicret eden Mekkeli Müslümanlar ile onlara sahip çıkan Medinelî Müslümanlar ve onlara tabi olanlardan Yüce Allah’ın razı olduğunu bildiren ayet: *“Muhacir ve Ensar’dan İslâm’a ilk önce girenlerin başta gelenler ve iyi amellerle onların ardınca gidenler var ya, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah’tan razı oldular ve onlara, altlarında ırmaklar akan cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi kalacaklar. İşte büyük ve muhteşem kurtuluş budur” (Tevbe 9/100).*

7. Hicret eden mümin kadınların eski eşlerine geri verilmesini yasaklayan ayet: *“Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daba iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduğunu öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin. Bunlar onlara belal değildir. Onlar da bunlara belal olmazlar. Onların (kocalarının) sarf ettiklerini (mibrleri) geri verin. Mibrlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarf ettiğinizi isteyin. Onlar da sarf ettiklerini istesinler. Allah’ın hükmü budur. Aranızda O, hükmeder, Allah bilendir, hikmet sahibidir” (Mümtehine 60/10).*

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

8. Hicret eden Mekkeli Müslümanlar ile onlara sahip çıkan Medinelî Müslümanların birbirlerinin dostu olduğunu ve buna mukabil hicret etmeyen Müslümanlarla herhangi bir bağlantı olmadığını bildiren ayet: *“Gerçekten de iman edip hicret eden, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihat veren, onları barındırıp yardım edenler, işte bunlar birbirlerinin dostlarıdır. İman ettiği balde henüz hicret etmemiş olanlar, hicret edinceye kadar onlar üzerinde herhangi bir velayet bakımımız yoktur. Bununla beraber dinde sizden yardım isterlerse, sizinle arasında antlaşma bulunanlar aleyhine bir durum olmadıkça, onlara yardım etmeniz de üzerinize borçtur. Allah bütün yaptıklarımızı görüp duruyor”* (Enfâl 8/72).

9. Allah için hicret edenlerin yeryüzünde çok ve bir o kadar da geniş imkânlar bulacağını, şayet hicret sırasında ölürse aynı şekilde mükâfatlandırılacağını bildiren ayet: *“Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Her kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, kuşkusuz onun mükâfatı Allah’a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir”* (Nisa 4/100).

10. Hicret edenlerin dünyada güzel bir yere yerleştirileceği, ahirette ise kendilerine daha büyük bir mükâfat verileceğini bildiren ayet: *“Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, biz dünyada mutlaka onları güzel bir yere yerleştiririz. Hâlbuki bilirlerse ahiretin mükâfatı elbette daha büyüktür”* (Nahl 16/41).

11. Hicret ettikten sonra ölmüş veya öldürülmüş olanların ahirette Yüce Allah tarafından en güzel şekilde rızıklandırılacağını bildiren ayet: *“Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülmüş veya ölmüş olanlara gelince, elbette Allah, onları güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Çünkü Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır”* (Hac 22/58.)

Hadis, Tarih ve Siyer Kitaplarında Hz. Peygamber ve Ashabının Hicretleri

Hicretin genel olarak insanlık için bir olgu olduğu gerçeğinden hareketle, Peygamberimiz ve ashabının hayatlarında da bunun görülmesi gayet normaldir. Mekke’den Medine’ye gerçekleştirilen hicrete geçmeden önce Peygamberimizin gerek kendisine peygamberlik verilmeden önce ve gerekse peygamberlik verildikten sonra Mekke dışına gerçekleştirmiş olduğu seyahatleri hatırlatmak faydalı olacaktır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Mekke ikliminin elverişsiz olması sebebiyle yeni doğan çocuklar, sütannelik yapması için Mekke dışında yaşayan kadınlara verilmekteydi. Hz. Peygamber de Hz. Musa ile aynı kaderi paylaşarak henüz süt emme yaşlarında iken Ben-i Sa'd kabilesinden Halime'ye verilmişti. Bu şekilde Peygamberimizin ilk hicreti gerçekleşmiş oldu (İbn Hişâm, 1987, I, 188). İkincisi, çocuk yaşlarında iken ticaret için amcası Ebû Talip ile Şam yolculuğuna çıkmış, ancak Busrâ kentinde Bahîrâ isimli bir rahip onu tanımış ve Şam'da Yahudilerin kendisine zarar verebileceği endişelerini dile getirerek Mekke'ye geri dönmesini sağlamıştı (İbn Hişâm, 1987, I, 204-208). Peygamberimiz yirmi beş yaşına geldiğinde ise ileride kendisiyle evleneceği Hz. Hatice'nin ticaret kervanının başında tekrar Şam'a gitmiştir (İbn Hişâm, 1987, I, 213). Aynı şekilde Peygamberimiz, kendisine peygamberlik görevi verilince Mekkeli Müşrikleri İslam'a davet etmiş, ancak Mekkeli Müşrikler bu davete olumlu cevap vermedikleri gibi Müslümanlara karşı şiddetli bir baskı ve işkence uygulamaya başlamışlardı. Bu baskı ve işkenceler, kendisini himaye eden Ebû Talib'in vefatıyla dozajı artarak Peygamberimize kadar ulaşmıştı. Aynı sene Hz. Hatice'nin de vefat etmesiyle bunalan ve tebliğ imkânı bulamayan Hz. Peygamber, insanları yeni dine davet etmek ve kavmine karşı yardım istemek amacıyla Tâi'fe gittiğini ve orada da çok sert bir tepki ile karşılaşmış ve çocukların kendisini taşıyarak kan revan içinde bıraktıklarını tarih kitapları kaydetmektedir (İbn Hişâm, 1987, II, 67).

Hz. Peygamberin gerçekleştirmiş olduğu bu seyahatleri sözlük manasına uygun ve tıpkı Hz. Musa'nın doğumunun akabinde Firavun'un sarayına gitmesinde olduğu gibi sembolik bir hicret olarak değerlendirmek mümkündür. Terim manasına uygun olarak gerçekleşen ilk hicret ise Habeşistan'a yapılmıştır. Ebû Talip henüz hayatta iken Peygamberimiz Müşriklerin baskı ve işkencelerinden uzaktı. Ancak diğer Müslümanlar her geçen gün pek çok işkence ve baskılara maruz kalıyorlardı. Bu durumuna engel olamayan Hz. Peygamber, Müslümanları adalet ve merhametine güvendiği Necaşi Ashame'nin ülkesi Habeşistan'a hicret etmeye teşvik etti (İbn Hişâm, 1987, I, 349). Böylece ilk hicret kafilesi miladi 615 tarihinde Habeşistan'a doğru yola çıktı. Bu hicretin başka bir önemi ise Hz. Peygamber'in Afrika kıtasıyla temas kurmasını sağlamasıdır. İlk kafilenin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

güzel karşılanmasından dolayı 616 tarihinde ikinci bir hicret gerçekleştirildi. Bu ikinci hicrete 70'ten fazla Müslüman iştirak etti. Böylece sayı 108'e ulaşmış oldu. (Önkal, 1998, XVII, 459).

Hiz. Peygamber ve ashabının esas gerçekleştirmiş olduğu ve İslam tarihinde bir dönüm noktası sayılan hicret, Mekke'den Medine'ye yapılan hicrettir. Hac Suresi'deki "*Kendilerine savaş açılan kimselere (kâfirlere karşı koymak için) izin verildi*" (Hac 22/39-41) ayeti nazil olunca Hiz. Peygamber, Yüce Allah'ın izin vermesiyle Müslümanlara Mekke'den Medine'ye hicret etmelerini emretti. Sahabeden ilk hicret eden kişi Mahzumoğulları'ndan Ebu Selerne Abdullah b. Abdülesed'dir. Ebu Seleme, Akabe biatlarından bir yıl önce yani 620'de hanımı Ümmü Seleme ile birlikte hicret etmiştir. (İbn Hişâm, 1987, II, 108-109; Önkal, 1998, XVII, 459). Birinci Akabe Biatı'ndan (621) sonra Peygamberimiz Mus'ab b. Umeyr ile Abdullah b. Ümmü Mektûm'ü Medine'ye İslam'ı tebliğ etmeleri için göndermiştir ki, işte bunlar İslam'ın ilk muhacirleri kabul edilmektedir. İkinci Akabe Biatı'nın ardından (622) Hiz. Peygamber'in hicrete izin vermesi üzerine ilk defa Amir b. Rebia ve hanımı Leyla bint Ebu Hasme göç ettiler. Onların arkasından da diğer sahabiler gruplar halinde gitmeye başladılar. Hicret genellikle gizlice yapılmıştır. Çünkü Mekkeliler ellerinden geldiğince engel olmaya çalışıyor hatta yakaladıkları akrabalarını hapsediyorlardı. (İbn Hişâm, 1987, II, 110-111; Önkal, 1998, XVII, 460). Böylece ashabın büyük çoğunluğu kısa sürede Medine'ye göç etti. Geride sadece Hiz. Peygamber, Hiz. Ebu Bekir ve bunların aileleri, Hiz. Ali ve annesi, ayrıca hicrete güç yetirememiş veya gidişleri engellenmiş belli kişiler kalmıştı (Önkal, 1998, XVII, 460).

Müslümanların büyük çoğunluğunun Medine'ye yerleşmesi ve İslamiyet'in orada güçlenmeye başlaması Mekke Müşriklerini korkuttu. Hiz. Muhammed'in de bir gün oraya giderek ashabıyla birlikte kendilerine karşı bir tehlike oluşturacağından endişe ediyorlardı. Buna karşı bir tedbir almak üzere Dâru'n-Nedve'de toplandılar ve tartışacakları konu son derece önemli olduğundan Ebû Leheb dışında Haşimoğulları'ndan hiç kimseyi çağırmadıkları gibi güvenmedikleri kimseleri de içeri sokmadılar. Dâru'n-Nedve'de uzun müzakerelerden sonra Ebû Cehil'in teklifiyle Hiz. Peygamber'i öldürme kararı alındı. Resul-i Ekrem de Cebrail vasıtasıyla

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

durumdan haberdar oldu, hicret etmek üzere harekete geçerek hemen Hz. Ebu Bekir'in evine gitti, onunla birlikte bir plan hazırladı. Plan gereğince Abdullah b. Uraykıt'ı kılavuz olarak buldular. Abdullah b. Uraykıt Müşrik olmakla beraber güvenilir, mert bir kişiydi. Bu şekilde Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Abdullah b. Uraykıt'tan oluşan son hicret grubu da yola çıkmış oldu.

Hz. Peygamber ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicreti genel olarak dünya tarihinde, özel olarak da İslam tarihinde yeni bir dönemin habercisi oldu. Zira bu, basit bir yer değişikliği veya dünyevi bir rahatlık elde etme amacı güden hicret değildi. Öncelikle, hicret eden Mekkeli Müslümanlar ve onlara yardım ederek sahip çıkan Medineli Müslümanlar Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmuşlardır (Tevbe 9/100). Öte yandan yine hicret eden Mekkeli Müslümanların günahlarının affedildiği, kendilerine dünya ve ahirette büyük mükâfatlar vaat edildiği ayetlerle sabittir (Âl-i İmrân 3/195; Nisa 4/100). Aynı şekilde Peygamberimizin muhacirleri metheden hadisleri vardır (Müslim, Zekat, 139; Müsned, II, 315). Hicretten sonra Peygamberimiz tarafından muhacirlerle Medineli ensâr arasında gerçekleştirilen kardeşlik (muâhât), dünya tarihinde örnek gösterilecek sosyolojik bir olaydır. Toplumsal, ekonomik, dini, askeri ve siyasi pek çok faydaları olan bu kardeşlik bağı, hicrete ayrı bir anlam katmış ve yersiz yurtsuz Mekkeli muhacirlere birçok imkânlar sağlamıştır.

Hicretle birlikte Müslümanlar güçlenerek, bireysellikten, toplumsallaşmaya ve siyasi bir devlet olmaya doğru hızla ilerlemişlerdir. Yesrib şehrinin adı aydınlık şehir manasına gelen "Medinetü'l-Münevvera"ya ya da kısaca Medine'ye çevrildi. Bundan sonra hicret yurdu İslam'ın merkezi ve kurulan İslam devletinin başkenti olan Medine, Peygamberimizin duasıyla tıpkı Mekke gibi harem bölgesi yapıldı. Hicretin bir takvim başlangıcı olarak kabul edilmesi ise Hz. Ömer'in halifelliği döneminde yani 17/638 tarihinde olmuştur.

Sonuç

Kur'ân'da göç olgusu temalı bu çalışmada görüldü ki, Kur'ân, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ve eşi Havvâ'nın cennetten dünyaya

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

gönderildiğini haber vermektedir. Böylece insanlığın dünya hayatı göçle başlamış ve bu günümüze kadar devam etmiştir. Kur'ân göç olgusunu işlerken genellikle peygamberler ve kavimlerinin göçlerinden bahsetmiş ve bunu hicret kelimesiyle ifade edilmiştir. Ancak hicret kelimesinin Kur'ân ve hadislerde özel manası dışında da kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan kavimlerin veya milletlerin göçü açık olarak dile getirilmemiş, buna mukabil peygamberlerin ve o peygamberlere inanan ümmetlerinin, kendi zalim idareci ve kavimlerinin zorlaması, tebliğ ve ibadet imkânlarının ortadan kalkması ve bazı hayati tehlikelerin ortaya çıkması gibi sebeplerle öz yurtlarını terk edip hicret ettiklerinden haber verilmiştir. Bu hicretler anlatılırken de tarihsel ve kronolojik bir metot takip edilmemiş, daha çok inanç, ahlak ve öğüt verme gibi konulara öncelik verilmiştir. Hz. Âdem ve eşi Havva'nın cennetten yeryüzüne inişiyle başlayan hicretin, başta Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Şuayb, Hz. Musa ve ismi ve hicretleri zikredilmeyen diğer peygamberler ve son olarak da Peygamberimiz ve bu peygamberlere inanmış kavimleriyle devam ettiği, ayrıca hicretin önemi ifade edilerek, hicret eden ve Yüce Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat eden Müslümanlar övülmüş, kendilerine dünya ve ahirette pek çok lütuf ve ihsanda bulunulacağı bildirilmiştir. Yine bu araştırmada, Mekke'den Medine'ye gerçekleştirilen hicretin genel olarak insanlık tarihinde, özel olarak da İslam tarihinde son derece önemli bir yeri ve müspet manada dünya medeniyetine çok büyük bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Cevherî, İ. (1979). *es-Sibâb tâcü'l-lüğa ve sibâhu'l-arabiyye*. thk. Ahmet Abdulfâfûr Attâr, 2. baskı. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin.
- Fîrûzâbâdî, M. Y, *el-Kâmûsu'l-mubût*, (1987) 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hişâm, E. M (1987) *es-Sîratü'n-Nebevî*, 1. Baskı, Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs.
- İbn Manzûr, E. C. Ty. *Lisâni'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadır.
- Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, Tekvin, Tarihler.

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Önkal, A. (1998) *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Râgıb el-İsfehânî, E. H. (ö. 502/1108), (Ty), *el-Müfredâtü fî Garîbi'l-Kur'ân*, Tah. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- Râzî, F.M. (1990), *Mefâtihu'l-Gayb*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Uzun, M. (2000) *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Mültecilerin Sorunları, Dini Başa Çıkma Yöntemleri ve Yaşam Memnuniyeti: Çorum Örneği*

Eyyüp KAYACI*

Giriş

Kökleri çok eski dönemlere dayanan mültecilik günümüzün de ihmal edilemeyecek en önemli problemlerinden biridir. Mülteciler yurdundan ayrılırken yanında problemlerini, inançlarını, kültürünü de bavuluna koyarak göç ederler ve gittiği yerde de sosyal bütünleşme sorunlarıyla karşılaşabilirler. Mültecilerin ne tür inanç ve inanç sistemlerine sahip oldukları, yerleştikleri yeni yerlerde dini yaşantılarını ne kadar devam ettirebildikleri, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma yöntemleri ve yaşam memnuniyetleri psikoloji, sosyoloji, din sosyolojisi gibi farklı disiplinlerce tartışılmakla birlikte din psikolojisinin de çalışma alanı içerisinde yer almaktadır.

İnsan biyolojik ve psikolojik yapısıyla bir taraftan kendi içerisinde birtakım sorunlar yaşarken, diğer taraftan da sosyal bir canlı olması nedeniyle hem toplumu etkilemekte hem de siyasi, etnik, ekonomik ve sosyal sorunlarla toplumdaki etkilenmektedir. En önemli etkileme ve etkilenmeler de insanın yaşadığı zor dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde insanların ülkelerinde karşılaştıkları iç karışıklıklar, bölgesel çatışmalar ve savaşlar sonucunda yaşadıkları şehirlerini ve hatta ülkelerini, tüm yaşantılarını geride bırakarak yeni bir yaşam için farklı ülkelere göç edebildikleri görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin coğrafi konumu, yaşam imkânları ve ülkeye gelen bu insanlara karşı Türk milletinin

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. Uluslararası Göç Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

* Dr., Çorum Millî Eğitim Müdürlüğü Ölçme Değerlendirme Merkezi, eyyupkayaci@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5687-1441

Atıf/Cite as: Kayacı, E. (2022). Mültecilerin sorunları, dini başa çıkma yöntemleri ve yaşam memnuniyeti: Çorum örneği. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 383-406) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

tavrından dolayı son on yıldır Türkiye yoğun bir göç akımına uğramaktadır. Türkiye'ye iltica edenlerin yaşadıkları sorunlar, dini başa çıkma yöntemleri ve yaşam memnuniyetlerinin değerlendirilmesi üzerine yapılan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Türkiye'de çeşitli statüdeki göçmenlere ilişkin farklı kavramlar kullanılmaktadır. Göç eden kişileri ifade eden göçmen terimi genellikle, *"Bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve 'kişisel uygunluk' sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar"* (IOM Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 37) şeklinde tanımlanmaktadır. Kitlel olarak Türkiye sınırlarına göç eden ya da sınırları geçen yabancıları ifade etmek amacıyla, *"Çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlel olarak kaçıp gelen kişilere öncesinde bireysel statü belirleme işlemine tabi tutulmaksızın Devlet tarafından geçici koruma sağlama konusunda geliştirilen düzenleme"* (IOM Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 33) şeklinde ifade edilen geçici koruma kavramı kullanılmaktadır. Mültecilik başvurusu yapan kişiyi ifade eden Sığınmacı da *"Zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurusunun sonucunu bekleyen kişi"* (IOM Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 74) olarak ifade edilmektedir. Mülteci kavramı ise, *"Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi"* (IOM Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 65) olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 62. maddesi "şartlı mülteci" kavramını da mevzuata kazandırmıştır. Bu kanuna göre Türkiye, Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelere gelerek uluslararası koruma başvurusunda bulunan kişilere üçüncü ülkelere yerleştirilene kadar şartlı mülteci adı altında geçici koruma sağlamaktadır. Yine, Suriye'deki iç savaş sebebiyle kitle halinde ülkesini terk eden Suriyelilerin Türkiye'ye sığınmalarıyla ilgili 6458 sayılı kanunun 91. maddesinde *"Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir."* (Tümtaş, 2020: 119-124)

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

denilmektedir. Mülteci kavramı hukuki bir kavramdır. Göçülen devlete/ülkeye görev ve sorumluluklar yükler. Çalışmada, mülteci statüsü kazanmış olsun ya da olmasın mülteci kavramının vatandaşı olduğu ülkede hayat güvenlikleri ve özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkesinden ayrılan bireyleri kapsadığı ifade edilebilir. Hayat güvenlikleri ve özgürlükleri tehdit altında olan, ülkesinden ayrılmaya mecbur bırakılan bireyleri ifade etmek için mülteci kavramı tercih edilmiştir. Yaşamının ve özgürlüğünün tehlikede olduğunu bilen mülteci bireylerin birtakım sorunlar yaşayacakları ve psikolojik olarak sağlıklı kalmakta zorlanacakları, biyolojik, ruhsal ve sosyal olarak etkilenecekleri kuvvetli bir ihtimaldir.

Mültecilerin Sorunları

Ülkenizde yaşam problemleri, ölüm korkusu ve zulüm varsa, bir süre problemlerle mücadele etseniz bile bir süre sonra göçten başka çareniz kalmamıştır, artık gitme zamanıdır. Bu acil kopuş göç eden insanların gittikleri yerlerde de birtakım problemler yaşamalarına, sosyal, mekânsal ayrışmalara ve bazen sosyal dışlanmaya neden olabilir (Tümtaş, 2020: 240). Göç ettikten sonra bireyler gidilen toplumun ahlaki değerlerini, davranış kalıplarını ve sosyal normlarını öğrenerek uyum sağlamaya çalışır. Uyum sorunları yaşarsa bireyde bir yabancılaşma ve kimlik sorunu ortaya çıkabilir. Göç sonucu ortaya çıkan güvensizlik ve göç edilen bölgede hissedilen yalnızlık, ait olamama, karşılaşılan ruhsal ve toplumsal güçlükler kişinin farklı problemler yaşamasına neden olabilmekte ve kişiyi riskli davranışlara yönlendirebilmektedir (Balcıoğlu vd., 2001: 190-191; Sayın vd., 2016: 1). Mültecilerin göç öncesi, göç sırasında ve göçten sonra yaşadığı ekonomik ve kültürel zorluklar üzerlerinde stres yaratarak özellikle ruh sağlıklarında bazı problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013: 12).

İnsanlar vatandaşı olduğu toplumdaki iç sorunlardan kaçarak daha iyi yarınlara ulaşma arzusuyla göç etseler de bu davranışları göç ettikleri yerlerde hem göçenler için hem de göçülen yerde yaşayanlar için yeni sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Özellikle kitlesel göçler sonucunda dil, konut ve işle ilgili problemler görülmektedir. İlerleyen süreçte de eğitim,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sağlık ve sosyal entegrasyon sorunları ortaya çıkmaktadır (Erkan, 2017: 8). Yapılan araştırmalar, mültecilerin göçten önce yaşanan travmalardan daha çok göç ettikten sonraki stres faktörlerinin ruh sağlıkları üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013: 12).

Oldukça hızlı bir fiziksel mekân değişikliğinin ardından kültürel değişimin yaşanması insanların yaşantılarında birçok zorluğa ve olumsuz etkiye neden olabilmektedir. Bu açıdan kendi içerisinde birçok sorun yaşayan mülteciler, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Mültecilerden dolayı ortaya çıkan mülteci kaynaklı sorunlarla ve mültecilerden rahatsız olan yerli toplumun yaşadığı sorunlarla karşı karşıya kalan ülkelerin bu çok yönlü sorunlarla ilgili etkin çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

Dinî Başa Çıkma Yöntemi

Yaşam içerisinde bir problemle karşılaşıldığındaki başa çıkma sürecini üçe ayırabiliriz: 1) Aile, iş ve arkadaş vb. ilişki sorunlarıyla başa çıkma. 2) Hastalık, bir yakını kaybetme, engellilik, boşanma vb. kayıplar ile başa çıkma. 3) Doğal afetler, savaş, terör ve göç gibi kişinin hayatını tehdit eden, kişiyi hayatında önemli değişikliklere zorlayan olaylarla baş etme (Eryücel, 2013: 254). Burada kişilerin zor zamanlarındaki çabalarıyla, hayatın kendilerine sundukları ve beklentileri arasında meydana gelen zıtlığı ortadan kaldırmak için yaptıkları bütün faaliyetler psikolojide başa çıkma süreci şeklinde ifade edilmektedir. Bu zor dönemlerinde kişi kimi zaman dini veya kutsal motifleri başa çıkma sürecine dahil edebilmektedir ki buna da dinî başa çıkma denmektedir (Ayten ve Sağır, 2014: 6). Din, bireyin kendisini Allah'a yakın hissetmesinde, ondan gelecek yardımla problemlerini çözebileceğine inanmasında, dua ve ibadetler ile başa çıkma sürecinde bireye destek sağlayarak bu sürece olumlu şekilde dahil olabilir. Yine bireyin başına gelenleri yaratıcının bir cezalandırma biçimi olarak algılanıp bireyin Tanrı'nın merhametinden ümidini kesmesi, ondan uzaklaşması şeklinde de başa çıkma sürecine dahil edilebilir (Ayten, 2012:40). Dinin başa çıkmadaki işlevleri üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Pargament (1997: 190-220) hayatında farklı problemler yaşayan bireyin problemlerinin nedenlerini

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sorguladığını, nedenlerle ilgili yüklemelerde bulunduğunu, problemlerine çözüm üretirken dinî değerlerden de destek aldığı için bu sürece dinî başa çıkma süreci denilebileceğini belirtmektedir.

Mülteciler ve göç ettikleri toplum açısından dinin farklı yönlerden etkileri olduğu görülmektedir. Mülteciler için dinî konular ev sahibi toplumla kültürel bütünleşme için en önemli etkenlerden biri olabilmektedir. Mülteciler zaman zaman göç ettikleri toplumun yaygın geleneklerini kabullenmeyebilirler. Din aile yaşamında, grupların ortaya çıkmasında, değerlerde ve birey ile toplum ilişkilerinde etkili olabilirken mültecilerin sosyal bütünleşmelerinin bütün boyutlarında önemli bir rol üstlenebilmektedir (Martikainen, 2010: 274).

İnsan yaşamının hemen her yönünü etkileyen bir özelliğe sahip olan dinin göçmen bireylerin psikolojik durumlarının oluşmasında ve gelişmesinde de etkili olduğu ifade edilebilir. Mültecilerin yaşamış oldukları göç tecrübesinde din, çeşitli sorunlarla başa çıkma konusunda bireylere yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle din, kişinin psikolojik iyi olma ve aidiyet ihtiyacı sorunlarının çözümünde bireye olumlu katkı sunabilir (Tanrıverdi ve Ulu, 2020: 176-177). Mültecilerin dinî tutumları gittikleri toplumdaki yaşamlarını da yönlendirmektedir (Tatlıoğlu, 2012: 102-103). Kendilerinininkinden farklı bir dinî inancın yaşandığı ülkeye giden mülteciler farklı bir inanca sahip oldukları için dini ritüellere sarılırken, aynı dinî inanca sahip bir ülkeye gittiklerinde çok fazla uyum sorunu yaşamamaktadırlar (Özmen, 2012: 81). Göç eden birey için güvenli bir liman ve anlam kaynağı olan din, göç edilen yerde karşılaşılan güncel sorunlara karşı kişiye kutsal ve korunaklı bir alan oluşturarak göç edenlerin yeni yaşam çevrelerinde tutunabilme çabalarında önemli bir referans olarak belirmektedir (Erkan, 2017: 9-10). Bir sorunla karşılaşan, dinî bir bakış açısına sahip birey sorunlarını kutsal alanla ilişkilendirip sabrederek, tevekkül ederek, imtihan edildiğini düşünerek ve ibadet edip Allah'a sığınarak dinî, manevi tutum ve davranışlar sergileyebilir (Ayten ve Yıldız, 2016: 283).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

İslam öğretilerinde de hayatın zorlukları ile başa çıkmak için kullanılan dinî inanç ve uygulamalara vurgu yapılmaktadır. İslamî öğretiler, insanları sabırlı olmaya, namaz kılmaya, ihtiyaç anında Allah'a tevekkül etmeye teşvik etmektedir. Kur'an ve İslamî kaynaklar, olumsuz olayların insanlara sabırlı olmayı öğreterek manevi gelişimine katkı sağladığını, olumsuz durumlarla başa çıkabilmesi için bireyin Allah'ı zikretmesini tavsiye etmektedir (Aflakseir & Coleman, 2011: 46). Rizvi & Hossain (2017: 1561) 2015 yılına kadar yaklaşık son yirmi yılda farklı ülkelerde mutluluk ve dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaları analiz etmiş ve dindarlığın yaşam amacı, iç huzur, beden ve ruh sağlığı için olumlu etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda dini başa çıkma yöntemi adeta bir tampon görevi görerek, kişiyi kaygılardan koruyarak ona bir anlam ve amaç duygusu sağlamakta (Eryücel, 2013: 253).

Yaşam Memnuniyeti

Bireyin mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesinde dinin etkisinin olduğu ifade edilebilir. Bireyin hayatından zevk alarak mutlu olması ruh sağlığını tanımlamadaki temel kriterlerin başında gelmektedir. Hayatlarından memnun ve mutlu olan bireylerin ruh sağlıklarının iyi (Yapıcı, 2007: 89) ve yaşam memnuniyetlerinin yüksek düzeyde olduğu kabul edilen bir durum olmakla birlikte, yaşam memnuniyeti genel olarak üç grupta değerlendirilmektedir. Birinci grupta, yaşam memnuniyetinin erdem ve kutsallık gibi dış bir ölçütle tanımlandığı görülmektedir. İkinci grupta, kişilerin yaşamlarına ait yargılarını etkileyen sebepler incelenmektedir. Üçüncü grupta ise, kişinin gündelik yaşantısındaki olumlu duygularının olumsuz duygularına egemen olması şeklinde değerlendirilmektedir (Özer ve Özsoy Karabulut, 2003: 73).

Kişinin yaşantısından memnun olması beklentilerinin karşılanabilmesiyle ilgilidir. Yaşamından memnun olan kişiler de birtakım sorunlarla karşılaşabilirler. Ancak önemli olan kişinin sorunlarla karşılaşması değil, karşılaştığı sorunlarla doğru bir şekilde başa çıkabilmesidir. Turan (2018: 423) dinî başa çıkma yöntemlerini etkin kullanabilen kişilerin yaşam memnuniyetlerinin yükseldiğini bulgulamıştır. Armaner (1973: 7) dinin,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

hayatın birçok sorunuyla mücadele eden kişinin ruhunu mutluluk ve huzura kavuşturabilme gücüne dikkat çekerek, sahip olunan dinin bireyin sıkıntılarını ve üzüntülerini giderebilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sağır (2020: 34) da Türkiye'deki yabancı öğrenciler üzerine yaptığı araştırma sonucunda bireylerin dinî konularda bir çatışma yaşamaları durumu arttıkça yaşam memnuniyet düzeylerinin düştüğünü, dinî konularda çatışma yaşamadıkları, dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları durumlarda ise yaşam memnuniyet düzeylerinde artış olduğunu tespit etmiştir. Horozcu (2010: 236-237) ise, hayatın bir gayesinin olduğunu, ölümden sonra bir hayatın varlığını bilmenin ve kadere boyun eğmenin bireyi yaşadığı ruhsal ve bedensel sorunlara karşı koruduğunu belirtmektedir. Karşılaşılan küçük problemlerden büyük felaketlere kadar birçok şeyin kendisi için imtihan olduğunu düşünmek kişinin kaygısını azaltarak, yaşam memnuniyetinin güçlenmesine destek olabilmektedir. Dinî inanç, kişiye en sıkıntılı durumlarda bile sığınacak bir liman olmakta, çaresizlik anında umut kapıları açarak kişiye psikolojik olarak yardım etmektedir. Bu sayede insan yaşadıklarını kontrol edebileceğini düşünebilmektedir. Dini inanç, kaygıyı azaltacak alternatifler sunarak bireyin mutluluğunu artırabilmektedir (Karaca, 2003: 85). Bu bağlamda, mutluluk ve yaşam doyumu ile dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen 100 araştırmadan 79'unda dinî inancın daha yüksek yaşam memnuniyetine, daha fazla mutluluğa eşlik ettiği belirlenmiştir (Apaydın, 2010: 64). Dinin kişinin psikolojik iyi olmasıyla birlikte temel kaygılardan biri olan varoluşsal kaygı ve yaşamdaki olayları anlamlandırma gibi birçok konuda da önemli kaynaklardan biri olduğu ifade edilebilir (Karaca, 2003: 77).

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada farklı ülkelerden gelerek ülkemize sığınmış bireylerin sorunları, sorunlarıyla dinî başa çıkma yöntemleri ve yaşam memnuniyetleri kapsamlı bir değerlendirmeyle incelenmektedir. Çalışma niteliksel araştırma yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar çoğunlukla amaçlı olarak belirlenen az sayıda kişiden oluşan bir örnekleme yapılır. Araştırmacının araştırdığı konuda derinlemesine bilgi verecek kişi, durum ve ortamları seçmesi de amaçlı bir seçimdir. Çünkü belirli bir amaçla seçilen

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

katılımcılar, problemlerin çözümlerine ve araştırılan olgunun daha iyi anlaşılmasına yönelik zengin bilgiler sunabilir (Baltacı, 2018: 266; Punch, 2016: 183-185).

Çalışma Grubu

Bu araştırmada Çorum ilinde yaşayan 10 erkek ve 6 kadın olmak üzere 16 mülteci ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde yer alan ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırılan konuyla ilgili derinlemesine bilgilere ulaşmak için; iki yıl ve üzeri süredir Türkiye’de bulunmak, 18 yaş üzeri olmak ve kendini ifade edebilecek şekilde Türkçe konuşmak katılımcıların seçiminde temel ölçütlerdir. Çalışma grubu Afgan, Suriye, Irak ve Mısır’dan Türkiye’ye gelerek Çorum ilinde yaşayan mültecilerden oluşmaktadır. Katılımcıların Türkiye’de bulunma sürelerinin onların yaşantıları üzerinde önemli etkilerinin olabileceği düşünüldüğü için katılımcıların mümkün olduğunca Türkiye’ye farklı yıllarda gelmiş mültecilerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Katılımcı sayısı 16 kişiye ulaştığında cevaplar benzerlik göstermeye başladığı için 16 kişiden oluşan katılımcı sayısının yeterli olduğu düşünülmüştür. Gizlilik ilkesine ve araştırma etiğine göre her bir katılımcı rumuzlandırılarak gösterilmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini gösteren temel bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Temel Bilgileri

Kodlar	Cinsiyet	Yaş	Uyruk	Eğitim Seviyesi	Önceki/ Sonraki Meslek	Türkiye’de Bulunma Süresi
K1	E	22	Suriye	Lise	Öğrenci/Öğrenci	10 yıl
K2	K	45	Irak	Üniversite	Öğretmen/Çalışmıyor	8 yıl
K3	E	24	Mısır	Lise	Öğrenci/Öğrenci	6 yıl
K4	E	28	Irak	Lise	Öğrenci/Bakkal	9 yıl
K5	K	23	Suriye	Lise	Öğrenci/Öğrenci	3 yıl
K6	K	29	Irak	Lise	Öğrenci/Satış elemanı	8 yıl
K7	E	52	Irak	Üniversite	Ticaret/Esnaf	5 yıl
K8	K	45	Suriye	Lise	Ev hanımı/Fabrika işçisi	7 yıl
K9	K	47	Suriye	Ortaokul	Ev hanımı/Ev hanımı	6 yıl
K10	E	23	Suriye	Lise	Öğrenci/Öğrenci	2 yıl
K11	E	20	Suriye	Lise	Öğrenci/Öğrenci	7 yıl
K12	K	55	Irak	İlkokul	Ev hanımı/Ev hanımı	9 yıl
K13	E	51	Irak	Lise	Elektrikçi/İşçi	5 yıl
K14	E	21	Afgan	Lise	Öğrenci/Öğrenci	2 yıl
K15	E	32	Suriye	Üniversite	Öğretmen/Çoban	8 yıl
K16	E	48	Afgan	Üniversite	Memur/Çoban	2 yıl

Verilerin Toplanması ve Analizi

Teorik ve pratik olmak üzere iki bölümden meydana gelen araştırmamızın teorik kısmında göç, mülteci, Türkiye'deki mültecilerin problemleri, başa çıkma ve dini başa çıkma yöntemi ile yaşam memnuniyeti üzerine yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın pratik kısmında ise, nitel araştırma tekniklerinden bir olan tarama modellerinden *Yarı yapılandırılmış görüşme* tekniği kullanılmıştır. Görüşme, kişilerin farklı konulardaki düşüncelerini, tutumlarını, davranışlarını nedenleriyle birlikte sunan, derinlemesine bilgi veren bir tekniktir (Arseven, 1993: 120-122; Karasar, 2016: 210-212; Yıldırım ve Şimşek, 2005: 158-159). Yarı yapılandırılmış görüşmelerse yapılandırılmış görüşmelere göre daha esnek ve araştırmacı görüşme formunu mülakattan önce hazırladığı için görüşme sırasında farklı sorular da sorarak kişinin daha detaylı bilgi vermesini sağlayabilir. Görüşme esnasında katılımcı bazı soruları diğer sorular içerisinde yanıtlamışsa bu sorular atlanabilir (Ekiz, 2015: 63). *Yarı yapılandırılmış görüşme* tekniği bu yönleri nedeniyle çalışmalarda tercih edilen bir tekniktir (Karasar, 2016: 213).

Araştırma öncesinde, "*Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 30.03.2022 toplantı tarihli ve 2022/07 karar sayılı Etik Onay*" alınmıştır. Etik onay alındıktan sonra 2022 Nisan ayı içerisinde 16 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşme esnasında katılımcılardan bazıları görüşme formuna yazarak cevap vermişler, bazıları sözlü ifade etmişler ve bu kişilerin cevapları araştırmacı tarafından görüşme formuna aktarılmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılara isimlerinin kaydedilmeyeceği belirtilmiş ve elde edilen verilerde katılımcıların kişisel bilgilerine yer verilmemiştir. Bulgu ve yorumlar bölümünde katılımcıların ifadelerini olduğu gibi yansıtmak için sık sık "aynen alıntılar" verilmiştir. Katılımcılardan ulaşılan bilgileri araştırmacı alanyazından önemli ölçüde faydalanarak yorumlamıştır. Ayrıca katılımcıların "*cinsiyet, yaş, uyruk, eğitim seviyesi, önceki/sonraki mesleği, Türkiye'de kalma süresi*" tespiti için "*Kişisel Bilgi Formu*" kullanılmıştır.

Bulgu ve Yorumlar

Çalışmaya katılan mültecilerin göçten önceki ve sonraki yaşadıkları problemler, problemlerini çözmek için kullandıkları dini başa çıkma yöntemleri, dindaş bir toplumda yaşamalarının hayatlarına etkileri ve yaşam memnuniyetlerinin yorumlanması için dört tema belirlenmiştir. Göçe zorlayan sebeplerle birlikte göç sonrasındaki geldikleri toplumda yaşadıkları sorunlar ve sorunlarla başa çıkarkenki duygu, düşünce, davranış ile inançlarının yaşam memnuniyetlerine etkileri verilerin analizindeki ana noktaları meydana getirmektedir.

Mültecilerin Yaşadıkları Sorunlar

Mültecilerin göçten önce yaşadıkları problemler ve göçle yerleştikleri ülkede maruz kaldıkları zorluklar neticesinde birtakım psikolojik sorunlar yaşamaları onların ruh sağlığı üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarabilmektedir. K2 neden göç ettiğini ve Türkiye'ye geldikten sonra yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

Eşimin bir işi vardı. Helikopterler geldi, bombalar atıldı. Türkiye'ye geldik. İki aile aynı evde yaşadık. Evsiz kalmayı istemedim. Arabamız vardı. Çocuklarımızın iyi okulları vardı. Her şey çok güzeldi. İlk geldiğimizde yatak yoktu. Komşumuz bahçesindeki eski kanepeyi bize verdi ve biz o kanepeyi yatak yaptık. Burada kızım evlendi ama problemler oldu. Kavgalar oldu ve çok üzüldüm (K-2).

Göçün yerli ve göçmenlerin hayatlarını etkilemeye devam ettiği görülmektedir. Bugün Suriye ve Afganistan başta olmak üzere ekonomik açıdan az gelişmiş ülkelerin farklı birçok sorununun yakın veya öngörülen bir zaman içerisinde kalkacağına yönelik bir veri görülmemektedir (Yılmaz, 2014: 1698). Mülteciler, yeni umutlarla Türkiye'ye gelmektedirler. Ancak ülkelerindeki problemlerin devam etmesi ve ülkelerini özlemeleri onlarda olumsuz duygu ve düşünceleri artırmaktadır. K3 bu durumu şöyle açıklamıştır:

Ülkemdeki sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı buraya geldim. Mısır'da darbeden sonra 100 bin kişiyi hapse aldılar. Ben de 8 ay muhalif olduğum için hapsedildim. Babam, amcaoğlum, dayım ve dayımın oğlu hapsedildi. Buraya geldim dil sıkıntısı oldu. Ailemden

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

uzak, tüm sorumluluk bende ve bu zor bir yaşam. Bu yaşta aileden uzak olmak da zor. Yakın dönemde ülkemizin eski hale dönmesi de zor görünüyor. Problem çok (K-3).

Mülteciler ve yerel halk için kültürel uyumun çift yönlü bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Mülteciler uyum için çaba sarf etseler de yerel halkın bu konudaki tavrı önemli bir belirleyicidir. Yerel halk konuya insani görev veya din kardeşliği bağlamında yaklaşırsa da mülteciler konusunda kaygılar da taşıyabilmektedir. Mültecilik süreleri arttıkça yerel halkın kaygıları artabilmektedir (Özcan, 2019: 142) ancak her şeye rağmen Türk halkının mültecilere yardım etmeye devam ettiğini K6 şu sözlerle belirtmiştir:

Burada boş bir eve girdik. Komşular bize her şey verdi. Çok günler ağladık. Dayım, amcam ve kardeşim biz buradayken Irak'tan ölüm haberi geldi. Fotoğraflarına bakıp ağladım. Yemek hiç yoktu. Bize tavuk, köfte. Domates, patlıcan, un verdiler. Un verenlere biz de ekmeğimizi verdik. Ekmeğimizi sevmişler (K-6).

Özcan (2019: 144) yerel halk ve mülteci öğrencilerin birbirlerini ötekileştirmeden, birlikte yaşama kültürünü geliştirebilecekleri faaliyetler yapılmasını ve sivil toplum örgütleri ile devletin bu faaliyetlere destek olmaları gerektiğini, kampüs etrafında öğrencilerin birlikte uyumlu ilişkiler geliştirebilecekleri alanlar kurulması gerektiğini belirtmektedir. Katılımcılardan K3 akademik başarısının yüksek olduğunu belirterek psiko-sosyal olarak desteklenmek istediklerini ifade etmiştir:

Hafızım ve makine mühendisliği okuyorum. Sınıfta mülteci olanlar ayrı, diğerleri ayrı iki grup gibiyiz. Sınıfta bize uzak duruyorlar. Ben selam verip nasılsınız diyorum ve selam alıp iyiyiz diyorlar ama bana bir gün olsun nasılsın diye soran olmadı. Ben sınıf birincisiyim, çok ders çalışıyorum. Ülkeme dönmek ve ülkemi imar etmek istiyorum. Sivil toplulukları, dernekleri, yönetimlerini öğrenmek büyük bir avantaj olacak (K-3).

Katılımcılar Türkiye'ye gelirken genellikle kaçak geldiklerini ve kaçakçılara para vererek ya da borçlanarak sınırı geçebildiklerini belirtmektedirler. İlk geldiklerinde ev bulmakta zorlandıklarını ve uzun süre

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

daha önce Türkiye'ye gelmiş akrabalarının evlerinde kaldıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca mülteciler arasında engelli bireylerin bulunduğu ve göç sonrası süreçte zorlu şartlar içerisinde yaşadıkları görülmektedir. K4 ve K9 yaşadıkları zor süreci şöyle açıklamışlardır:

Savaş oldu yola çıktık. Eğitim, okul, sağlık bitti. Çorum'a 7 kişi geldik. Önce akrabada kaldık. Bizi buraya getirenlere 20 bin lira borcumuz vardı ve bunu ödemeliydik. Halde hamallık çalıştım. Fırında çalıştım. Gece saat 2'de çıkıyorum, akşam 9 eve geliyorum. Çok zordu (K-4).

Eşim engelli, bacağına problem var ve yürümekte zorlanıyor. Diğerlerinden savaş korkusu bizde çok oldu. Bizi buraya getirene para vermemiz gerekiyordu. Para az, 3 kızım ve oğlumla tek bir odada yaşıyoruz. Burada tamam eksik var ama çok şükür iyiyiz (K-9).

Mültecilere karşı dışlayıcı tutum konut, emek piyasasında ve zaman zaman gündelik yaşamda da görülebilmektedir (Tümtaş, 2020: 140). Bu durumun mültecileri duygusal olarak yordüğünü şu sözlerden de anlamak mümkündür:

Çay ocağı karşısındaki dükkâna 750TL istiyordu ama biz mülteci olduğumuz için size 1.500 demişti, mecburen kiraladık. Buradakiler bize kızdı, fiyatları artırıyorsunuz diye, hem biz pahalı kiraladık. Çay ocağında otururken gidin artık diyor ya da burada böyle rahat oturuyorsun gidip savaş diye kızan oluyor, hemen kalkıp oradan gidiyorum. Konuşabilir miyiz dediğinizde sizden de korktum. Savaş ve çok zorluk gördüm. Buradan gidersem tehlike var ve ben çok yoruldu

Mülteciler düzenli bir işlerinin olmasını ve vatandaşlık almayı istemektedirler. Kendi mesleklerini yapmayı arzu etmektedirler:

[Irak'ta] Elektrik işi yapıyordum. Problemler arttı, yolda da çok problem oldu ama Türkiye'de sıkıntı yok. Burada para ve iş sıkıntısı. Şimdi nerede iş var oraya gidiyorum, elektrik yapmıyorum. Kendi işimi yapсам, bir de vatandaşlık alsam iyi olabilir (K-13).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Türkiye'ye geldiklerinde yaşadıkları en önemli sorunlarının dil sorunu ve geçim sıkıntısı olduğunu belirtmektedirler. Dil sorunlarının çözülmeye başlamasıyla birlikte kendilerini daha rahat ifade etmeye başladıklarını ve kendilerine güven duyduklarını ifade etmektedirler.

Aile çok olduğu için, para yetmediği için ve yardımlar da yetmediği için yaşam zordu. Dil sorun oluyordu. Konuşmak istiyorsun ama anlatamıyorsun. Zaman geçtikçe biz Türkçe konuşmayı geliştirdik ve başka insanlarla konuştuk. Şimdi daha iyi (K-12).

İlk geldim çok zor. Dil yok, Terlik bile yok, çorap yok. Tuvalete girsem cebimde 1 lira yok. Şimdi beni işe götürüyorlar da biraz daha iyi (K-15).

Alfadhli ve Drury (2018: 142) farklı sosyal kimliklere sahip bireylerin mülteci kimliğinde ortaklaştıklarını, benzer stresli olaylar yaşamalarının onların ortak kimlik geliştirmelerini sağladığını belirtmektedirler. Mülteciler arasında paylaşım ile sosyal desteğin ve dayanışmanın arttığı görülmektedir. K7 bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Irak'ta oğlum öldü. Hükümet, halk karışık. Burada fırınım var. Para, iş problem yok. Savaş istemiyorum, sağlık istiyorum. Fırınıma parası olmayan mültecilerden gelen olduğunda yardımcı oluyorum. Zor durumda olanlar var, ben anlıyorum onları. İhtiyaçları için yapabileceğimi yapıyorum (K-7).

Mültecilerin Kullandıkları Dinî Başa Çıkma Yöntemleri

Baş çıkmanın problemleri yok etmekle değil, yönetmekle ilişkili olduğu ifade edilebilir. Tüm problemlerle başa çıkılamayacağı unutulmamalıdır. Bir çaba gösterme olan başa çıkma yöntemi bireyi streslendiren durumu yönetmeye yönelik bilişsel, davranışsal çabaları ihtiva etmektedir (Terzi, 2009: 128). Katılımcılardan K1 ve K15 bu durumu şöyle açıklamışlardır:

Ben Hatay'da hafız oldum. İki ay önce babamı kaybettim ve sekiz kardeşiz. Okuyorum, çok sıkıntı gördüm, her zaman namazlarımı kılar ve dua ederim. Suriye'ye barış gelmesi için dua ediyorum.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Suriye'ye barış geldiğinde bir iş ve şirket kurmak için şimdiden çok çalışıyorum (K-1).

Bizim adetlerimizle burası benzer. Burası yaşadığım yere çok benzer. Namazımı kılıyor, orucumu tutuyorum. Ha orası, ha burası ne yapabilirim. Ben elimden geleni yapıyorum (K-15).

Mültecilerin göçten dolayı vatanlarıyla olan kültürel ve mekânsal bağlarının kopması, göçten sonraki belirsizlik, işsizlik, geride kalan akrabalarıyla tekrar görüşememe endişeleri, dil engelleri gibi problemlerle birlikte iç karışıklıklar yaşandığı esnada fiziksel yaralanmalar, yakınlarının yaralanma veya ölümlerini görme, işkenceler, tutuklanma gibi psikolojik bakımdan oldukça dramatik olaylara da şahit olmaları mültecilerin farklı başa çıkma yöntemlerine başvurmalarını zorunlu kılmıştır (Ulu ve Çelik, 2019: 275). K7 ve K12 bu durumu şöyle açıklamışlardır:

Savaş olmasın, sıhhat olsun. Diğer oğlum benim orada öldü çok üzuldüm, çok seviyordum. Çok Kur'an okuyor, dua ve zikrediyorum. Allah'tan istiyorum her şeyi (K-7).

Kocam ve amcam öldü ve ardından tayyare bomba atmış kardeşim öldü. Çok acı gördüm. Her gün sabah namazı ile dua ediyorum evimize dönelim her şey eskisi gibi olsun. Evimi, akrabalarımı özledim. Bu sene Recep, Şaban, Ramazan 3 ay oruç tuttum ve dualar ettim (K-12).

Ulu ve Çelik (2019: 299) mültecilerin ibadetlerinin artmasıyla "*etkin başa çıkma, olumlu yeniden yorumlama, kabullenme, duygusal sosyal destek kullanma, araçsal sosyal destek kullanma ve zihinsel olarak ilgiyi kesme*" gibi duygu ve sorun odaklı başa çıkma yöntemlerine daha fazla başvurduklarını tespit etmişlerdir. Mültecilerin sadece problemlere odaklanmadıkları, çeşitli baş etme yöntemleri kullandıkları, arkadaşlar edindikleri, çözümler üretmeye çalıştıkları, dini ibadetlerini artırarak, dua ederek farklı baş etme yollarını kullandıkları görülmektedir.

Göç olduğunda çocuklarım etkilenmesin istedim. Namaz kılarak, dualarla onları büyütme çalıştım. Eski günler de mutluydu ama burada da arkadaşlar var, dertleşiyoruz, şimdi daha iyiyiz. Bir işte

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

çalışmaya başladım, çocuklarımın yaşamı daha iyi yapmak için (K-8).

Namaz kılıyor, oruç tutuyorum, camiye gidiyorum, sıkıntım yok. Suriye’de dini konular konuşmak çok zordu. Burası öyle değil. (K-10).

Günlük problemleri düşünmüyorum, hedeflerim var. Allah yardım eder. İbadetler insanın yorgunsan güç veriyor. Üniversite diploması silah gibidir. Bu iyi bir şey. Dünyanın her yerinde geçerlidir. Burada öğrendiğim bilgilerle ülkeme dönmek ve ülkemizi geliştirmek için çalışmak istiyorum (K-11).

Koç (2018: 201-202) tarafından yapılan araştırma sonucunda, dinî inançları güçlü göçmenlerin karşılaştıkları problemlerin çözümü için dini inançlarının öncelik olarak daha belirgin olduğu bulgulanmıştır. Göçmenlerin birçoğunun Hacet namazı kılmaya ve duaya dini başa çıkma yöntemi olarak başvurdukları tespit edilmiştir. Ayrıca göçmenler yerli din görevlilerinden ya da cemaatten dini-sosyal destek aldıklarını da belirtmektedirler. K3 ve K6 da yerli din görevlilerinden dini sosyale destek aldıklarını şöyle açıklamışlardır:

Babam beni dindar olarak yetiştirdi. Allah’a dua ettiğinde muhakkak duan gerçekleşecek. Allah’ın dini için mücadeleye için dünyaya geldik. Buradaki dini kurumları takip ediyorum, konuşuyorum. Hacet namazı kılıyorum. Allah’tan Mısır’ı inşa etmem için, dindar nesil yetiştirmem için, iz bırakmak için dua ediyorum (K-3).

Din çok önemli. Taliban uygulamaları insanları dinden soğutuyor. Burada din görevlileri çok güzel, seninle konuşuyor, anlatıyor. Taliban sakalın yoksa zulüm yapıyor, gerçek din bu değil. Gerçek din güzel. Bizim ilme ihtiyacımız var. Dua ediyorum sürekli bu zulüm bitsin (K-16).

Birey yaşadığı problemleri hayra yorup, her şeyin Allah’tan geldiğini düşünüp stresli olaylarla baş etmeye çalışabilir. Dini başa çıkma yönteminin en etkili desteği Allah’ta aranan destektir. Stresle baş ederken dini başa çıkma yönteminin etkisinin olmasının bir nedeni de kader inancı olabilir. Çünkü kader anlayışı, psikoterapik işlevselliği ile çalışmak, tevekkül etmek,

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ümit var olmak, stresli dönemlerinde Allah'a sığınarak ondan gelene razı olmak gibi etkinlikleri içeren bir olgudur (Karakaş ve Koç, 2014: 584). K6 ve K9 da bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

Problemler oldu, kardeş öldü, ağlayarak Kur'an okudum. Allah Kerim, Allah büyük ve sabır gerekli. Allah duamızda biliyor. Ablam evli ve ben onu göremiyorum, çok özlüyorum. Onu görmek için dua ediyorum (K-6).

Allah var, Allah Kerim. Çocuklarımın sağlık afiyetle güzel bir okulda okumasını istedim ama olmadı. Şikâyet yok (K-9).

Aynı Dinî İnanca Sahip Bir Toplumda Mülteci Olarak Yaşamının Etkileri

Türkiye'de yaşayan mülteciler için din, içinde yaşadıkları toplumla birlikte sahip oldukları değerleri oluşturmakta ve mültecilerin davranışları üzerinde oldukça önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır. Katılımcılardan K15 ve K14 bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

Bana Kanada'dan davet gelmişti. Kabul etmedim. Burası Müslüman bir ülke. Gün sabah namazıyla başlıyor ve yatsı namazı ile bitiyor. Bunu değiştirmem (K-15).

Taliban İslam nedir bilmiyor, sadece kendini düşünüyor. Ben burada daha iyi gördüm. Okul kızlara yasak. Bilim önemli olmalı. İnternet, Tv, müzik haram diyor. Orada nasıl yaşayalım? Burası çok güzel (K-14).

Suriyeli mülteciler üzerine yaptığı araştırmada Sağır (2019: 18) Suriye ve Türkiye'deki insanların benzer dinî inançları paylaşımları nedeniyle mültecilerin ve çocuklarının genel olarak Türkiye'de rahat hissettiklerini bulgulamıştır. Mültecilerin ülkelerinde gördükleri dinsel özelliklerin birçoğunu Türkiye'de de görmeleri, aynı dini çatı altında olduklarını hissetmelerine ve dini uygulamalardan destek almalarına yardımcı olmaktadır. K11 ve K7 de bu durumu şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

Burada İmam Hatip okulları var ve çok güzel. Ben İngiltere'ye gittiğimde çok zorluk gördüm. Cami yok. Yağlar ve et konusu

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

problem. Küçük çocuklar onlardan çok etkilenebilir. Burada çocuklar da iyi yetişiyor (K-11).

Maşallah Türk insanı çok iyi. Burada cami çok. Çay içiyor, sohbet ediyoruz, iyi Müslüman çok burada (K-7).

Mülteciler Türkiye’de gördükleri dinî ve insanî özellikleri ülkelerinde de görmek istediklerini belirtmektedirler. İstediklerini gibi ibadet etme, dinî baskının olmaması nedeniyle dindarlık ve huzur düzeylerinin arttığını ifade etmektedirler.

Bazen burada şikâyet eden insanlar görüyorum. Keşke Afganistan da burası gibi olsa. Uyuyor uyanıyorsun savaş ve yeter artık diyorsun. Burada insanlar iyi, insaniyet var. Dini inancı insanın burada daha da artıyor. İbadet ederken daha mutluyum. Sakalın yok sen nasıl Müslümansın diyen yok burada (K-14).

Mülteciler Türk kültürünün kendilerine uzak olmadığını, bu yeni kültürü sevdiklerini ve bu kültür içerisinde yaşamaya istekli olduklarını şöyle açıklamışlardır:

Burası dinimi yaşamak için ülkemden çok farklı değil. Burada yaşamayı seviyorum (K-13).

Müslüman ülkeye gelmem iyi oldu. Bize hocalarımız kendi ailesi gibi yardım ediyor, çok nazikler. Ben de burayı çok sevdim ve alıştım (K-5).

5 ay kalıp döneceğiz diye gelmiştik ama 10 yıldır buradayız. Temelde kültür çok fark etmiyor, aynı. Türkiye sayesinde çok iyi okullarda eğitim alma fırsatım oldu ve hafız da oldum. Artık buraya alıştım, çok arkadaşım var (K-1).

Mültecilerin Yaşam Memnuniyeti

Yapılan görüşmelerde sorunların çözümünde dinî başa çıkma yöntemini kullanan katılımcılarda yaşamlarından memnuniyetsizliğin daha az olduğu görülmektedir. Yaşadıklarını kabullendikleri, her türlü desteğe açık oldukları ancak herhangi bir beklenti içinde de olmadıkları, hayat mücadelesini devam ettirdikleri görülmektedir. K2 ve K7 de var olan

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

durumlarından şikâyet etmemekte ve algıladıkları sosyal destekle kendilerini daha mutlu ve güvende hissettiklerini şöyle belirtmişlerdir:

Arabamız yok, kendimize ait evimiz yok ama zor zamanlarımızda bize yardım eden Türk kardeşlerimiz var, komşu teyzelerimiz var. Elhamdulillah, şimdi sıkıntı daha az. Yalnız da değilim. Müslümanız, şikâyet etmek yok, sabır var (K-2).

Hiçbir problem yok. Irak ne zaman normal olur, biz hemen gidiyor. Burası da çok güzel ama ben gitmek istiyorum. Ramazan bereket, bak ekmek var, yemek var iş ve para olmasa da (K-7).

Diğer mültecilerden önemli destek gördüklerini belirtirlerken, zaman zaman aile içerisinde de kavga ve anlaşmazlıkların ya da kayıpların yaşanması onların hayatını önemli derecede etkilemektedir. Bu gibi durumlarda dine ve Allah'a daha çok yönelerek rahatlamaktadırlar. Dinî başa çıkma yöntemini kullanan K12 yaşamından memnun olduğunu şöyle açıklamıştır:

Evim yıkıldı. Bomba attılar eşim öldü. Ülkemde de fakirdim. Allah büyük, bize yardım gönderiyor. Dualarıma cevap veriyor. Akrabalarım yalnız bırakmadı. Oğlum marangoz işi buldu, iyi çalışıyor. Kızım okuyor. Allah'a şükür daha güzel olacak, buna inanıyorum (K-12).

Ayten ve Yıldız (2016: 305) yaptıkları araştırmada dinî başa çıkmayla yaşam memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Alan araştırmasındaki katılımcılardan K-6 ve K-13 de Allah'a, ibadetlere ve duaya yönelerek yaşanan olayları hayra yormanın hayat memnuniyet düzeyini arttırdığını belirlemişlerdir:

Eşyalarımın hepsi eski. Devlet yardımları kömür yiyecek ve muhtar yardımları alıyoruz. Ev sahibime ben canım annem diyorum. Problem çoktu, canım annem bize yardım etti. Çok kötü zaman gelse bile Allah iyi şeyler de veriyor. Allah kerim. Çok dua lazım iyi olması için (K-6).

Allah var, zahmet yok. Zahmet Ademden. Allah'a şükür memnunum. Cami var karşıda, namazlarımızı kılıyoruz. Arkadaşlık iyi, sohbet iyi (K-13).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Turan (2018: 427) yaptığı araştırma sonucunda, dindarlık düzeyi artan kişilerin yaşamlarından memnun olacağı, yalnızlık düzeyinin azalacağı ve olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini daha iyi kullanabilecekleri sonucuna ulaşmıştır. K10 bu durumu şöyle açıklamıştır:

Burada okul ve yurt çok iyi. İlim öğrenmek, dini ilimleri öğrenmek önemli. Zengin ama ilmin yoksa duvar gibisin ama ilim varsa fakir de olsan kıymetli bir kişisin. Dini bilgilerim artıyor. Yarın ne olacak bilmiyorum ama bugün ibadet ve dua etmek gerek (K-10).

Sevilen bir yakının kaybedilmesi, ayrılık, hastalığa yakalanma, maddî durumun bozulması, işsizlik, hastalık ve doğal felaketler insanları mutsuz ederek yaşam memnuniyetlerini olumsuz etkileyen olaylardır. Ancak bu etki bireyin kişisel değerlendirmelerine bağlı sürekli olmayan bir etkidir (Ayten, 2014: 85-86). Bu konuda K4 ve K15'in değerlendirmeleri şöyledir:

Ben burada hastalandım, işim, param yoktu ve o günler çok kötüydü. Sabrettim, Allah bana yardım etti. Merdiven olsa bile tek tek çıkacağım, hemen üste çıkmak olmuyor. Arabam, evim yok ama bir işim var, çalışıyorum ve eskiden daha iyiyim. Paraları olmayanlara bakkalımda bir şeyler veriyorum. Allah bir hurma da olsa ver diyor. İnsan olamayan insana yazık. Müslüman iyi insan olmalı (K-4).

Suriye'deki tanıdıklarım benim burada çoban olduğumu duyunca gülüyorlar. Ben ekonomik olarak çok iyiydim ama yine de memnunum. Allah'tan geldi, üzülmecek sabredeceğim. Allah'ım bunu bana yazmış. Çok sabır gerekiyor. Allah'tan güzel bir şey bekliyorum (K-15).

Sonuç

Bu çalışma Türkiye'deki mültecilerin problemlerine, problemlerini çözerken kullandıkları dinî başa çıkma yöntemlerine ve yaşam memnuniyetine odaklanmaktadır. Bugün göçün yerel halkın ve mültecilerin hayatlarını artan sayıda etkilemeye devam ettiği görülmektedir. Bu etkilenmede ortaya çıkan problemler onların ruh sağlığını da etkilemektedir. Buradaki insanlar öncelikle mecbur bırakılarak yerlerinden edildiler. Bazıları öncelikle ülkelerinin farklı şehirlerine giderek yaşamlarını devam ettirmeye

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

çalıştıklarını ancak bunun da çözüm olmadığı için göç ettiklerini belirtmektedirler. İnsanın kendi evindeki gibi hiçbir yerde rahat edemeyeceğini, misafir olarak en güzel şekilde ağırlansanız bile evinizdeki rahatın olmadığını ifade etmektedirler. Mülteciler ve yerel halk için kültürel uyum çift yönlü bir süreçtir. Mülteciler uyum için çaba sarf etseler de yerel halkın bu konudaki tavrı önemli bir belirleyicidir. Gönüllü ya da gönülsüz olsun birlikte ortak bir yaşam devam etmektedir. Mültecilere sorduğumuzda her gün mutluluklarının biraz daha arttığını, kendilerini daha güvende hissettiklerini söylemektedirler. Savaştan kaçıp gelen insanlar, bana el uzatan Türkiye'den şikâyet edemem, yaklaşımındadırlar. Katılımcılar, Türkiye'de yerli halkın mültecilerden rahatsız olsalar da mültecilere yardım etmeye devam ettiğini de ifade etmektedirler. Mülteciler, öncelikli sorunlarının dil ve geçim sıkıntısı sorunu olduğunu ve bu iki sorunun çözülmeye başlamasıyla birlikte kendilerini daha rahat ifade etmeye başladıklarını ve kendilerine güven duyduklarını belirtmektedirler.

Mülteciler için din, Türk insanı ile birlikte sahip oldukları değerleri oluşturmakta ve mültecilerin davranışlarını da etkilemektedir. Katılımcılar kendilerinin inançlı olduklarını belirtmişlerdir. Dinî konulara önem verdiklerini, dini inançlarının yaşamlarında önemli bir yeri olduğunu belirtirlerken ibadet, dua, Allah'a iman ve güven gibi dinî başa çıkma yöntemlerine sık sık başvurduklarını ifade etmişlerdir. Birbirlerini desteklemekle birlikte zaman zaman anlaşmazlık, kavga ve kayıpların yaşanması mültecilerin hayatlarını etkilemektedir. Bu problemlili dönemlerde de dine ve Allah'a daha çok yönelip ruhani/manevi destek aldıklarını belirtmektedirler. Dinî başa çıkma kullanan katılımcıların yaşam memnuniyetsizliklerinin daha az olduğu görülmektedir. Yaşadıklarını kabullendikleri, her türlü desteğe açık oldukları ve hayat mücadelesini devam ettirdikleri görülmektedir. Var olan durumlarından şikâyet etmemekte ve algıladıkları sosyal destekle daha mutlu ve güvende hissettiklerini belirtmektedirler. Türkiye'de gördükleri dinî ve insanî özellikleri ülkelerinde de görmek istediklerini belirtmektedirler. Mülteci bireyler, ibadet etme özgürlüğünün olması ve dini baskının olmaması nedeniyle dindarlık ve huzur düzeylerinin arttığını ifade etmektedirler.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Katılımcılar, içinde yaşadıkları bu yeni kültürü sevdiklerini ve bu kültür içerisinde yaşamaya istekli olduklarını ifade etmektedirler.

Saha araştırmasında görüşme yaparken gördüğümüz mültecilerden Arapça, İngilizce ve Türkçeyi iyi düzeyde konuşan insanlar bulunmaktadır. Mülteciler içerisinde oldukça eğitilmiş insanlar da yer almaktadır. Okullarımızda, üniversitelerimizde üç-dört dil bilen öğrenciler, hafızlar da vardır. Okul birincisi olan ve öğretmenlerini şaşırtan öğrenciler de bulunmaktadır. Ülkemizin kalkınmasına katkı sunabilecek, iki ülke arasındaki faaliyetleri de geliştirebilecek insanlar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, mültecilerin bir kısmı Türkiye'de kalacaktır, dönmeyi düşünmemektedirler. İçinde yaşadığımız teknoloji ve iletişim çağında insanın psikososyal değişimini göç olgusu ile birlikte düşündüğümüzde konu üzerine farklı alt başlıklarla sempozyumlar düzenlenerek, bu konu sürekli araştırılmalıdır. Türkiye'de kalacakların toplumla entegre edilmesine çalışılmalıdır. Mülteciler ülkelerindeki savaşın, iç karışıklığın bitmesini dört gözle beklemekte ve bunun için dua etmektedirler. Bu nedenle yaşanan olayların sonuçları kadar sebepleri de tartışılmalı, çalışılmalı ve bunlara çözümler üretilmelidir.

Kaynakça

- Aflakseir, A. & Coleman, P.G. (2011). Initial development of the iranian religious coping scale. *Journal of Muslim Mental Health*, 6(1), 44-61.
- Alfadhli, K.H. & Drury, J. (2018). The role of shared social identity in mutual support among refugees of conflict: an ethnographic study of syrian refugees in Jordan. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 28(3), 142-155.
- Apaydın, H. (2010). Ruh sağlığı-din ilişkisi araştırmalarına bir bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 59-77.
- Armaner, N. (1973). *Psikopatolojide Dinî Belirtiler*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Arseven, A.D. (1993). *Alan Araştırma Yöntemi (İlkeler, Teknikler, Örnekler)*. Ankara: Gül Yayınevi.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Ayten, A. (2012). *Tanrıya Sığınmak: Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2014). *Erdeme Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 5-18.
- Ayten, A. ve Yıldız, R. (2016). Dindarlık, hayat memnuniyeti ilişkisinde dinî başa çıkmanın rolü nedir? Emekliler üzerine bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1), 281-308.
- Balcıoğlu, İ., Doksat, M.K. ve Tan, O. (2001). Madde bağımlılığı, göç ve suç. *Yeni Symposium*, 39(4), 185-191.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Demirbaş, H. ve Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1), 11-24.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erkan, E. (2017). Suriyeli göçmenler ve dini hayat: uyum, karşılaşma, benzeşme Gaziantep örneği. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 4, 1-35.
- Eryücel, S. (2013). Yaşam olayları ve olumlu dini başa çıkma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 251-271.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.
- IOM- Uluslararası Göç Örgütü (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*.
- Karaca, F. (2003). Dindarlığın fonksiyonelliği üzerine. *Dinî Araştırmalar*, 6(16), 75-85.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Karakaş, A.C. ve Koç, M. (2014). Stresle başa çıkma ve dini başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 569-590.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Koç, M. (2018). Diasporik yaşamın psiko-anatomisi – VI: Müslüman-Türk göçmenlerin kendini gerçekleştirme – yaşamı sürdürme nedenleri – dinsel başa çıkma durumları üzerine nitel bir çalışma. *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 163-209.
- Martikainen, T. (2010). Din, göçmenler ve entegrasyon. N. Özmen (Çev.). *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 263-276.
- Özcan, Z. (2019). Mülteci öğrencilerin kültürel uyumları ile dinî başa çıkmaları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 127-147.
- Özer, M. ve Özsoy Karabulut, Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu. *Turkish Journal of Geriatrics*, 6(2), 72-74.
- Özmen, N. (2012). *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayıncılık.
- Pargament, K.I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press.
- Punch, K.F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. D. Bayrak, H. Bader Arslan, Z. Akyüz (Çevirenler). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rizvi, M.A.K. & Hossain, M.Z. (2017). Relationship between religious belief and happiness: a systematic literature review. *Journal of Religion and Health*, 56(5), 1561-1582.
- Sağır, Z. (2019). When individuals hold religion as a coping tool: a qualitative study of acculturation process in Syrian refugees with disabilities. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(2), 1-23.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Sağır, Z. (2020). Kültürleşme, dini başa çıkma ve yaşam memnuniyeti: Türkiye’de yaşayan yabancı öğrenciler üzerine nicel bir araştırma. *Kültürbahir*, 17, 5-37.
- Sayın, Y., Usanmaz, A. ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1-13.
- Tanrıverdi, A. ve Ulu, M. (2020). Geçici koruma altına alınan Suriyelilerde göç, kültürleşme/kültürel uyum ve din ilişkisi: Kayseri örneği. *Bilimname*, 43, 169-212.
- Tatlılıoğlu, D. (2012) *Göç Sosyolojisi Açısından Hicret*. İstanbul: Asitan Yayınları.
- Terzi, Ş. (2009). Bilişsel değerlendirme ölçeği’nin uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 127-141.
- Turan, Y. (2018). Yalnızlıkla başa çıkma: yalnızlık, dini başa çıkma, dindarlık, hayat memnuniyeti ve sosyal medya kullanımı. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 395-434.
- Tümtaş, M.S. (2020). *Nöbetleşe Dışlanma Göç ve Sosyal Dışlanma Döngüsü*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ulu, M. ve Çelik, H. (2019). Suriyeli mültecilerin kullandıkları başa çıkma yöntemleri ile dindarlıkları arasındaki ilişki. *Bilimname*, 40, 273-311.
- Yapıcı, A. (2007). *Rub Sağlığı ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.

Reyhanlı İlçesinde Yaşayan Özel Gereksinimli Suriyeli
Çocukların Durumlarının Nicel Bir Yaklaşım
Değerlendirilmesi*

Reyhan BASIK**
Ayşegül Şükran ÖZ***

Giriş

Göç, binlerce yıldır hem yerel hem küresel boyutta etkisini gösteren ve neredeyse kesintisiz olarak devam eden bir süreçtir (Şahin, 2021: 540). Göçler gönüllü veya zorunlu olmakla birlikte birçok nedenden meydana gelebilmektedir. İklim değişikliği, savaş, çevresel felaketler, hastalık, dini, siyasi ve ekonomik sebepler, eğitim, evlilik vb. durumlardan dolayı göç başlayabilmektedir (Bulut, 2019; Çapar, 2019; Şahin, 2021; Karagel, 2021; Akbal ve Kurşuncu, 2022). Yakın tarihte ise milyonlarca insanın zorunlu göç sürecine girmesine neden olan Suriye savaşı, 15 Mart 2011’de Suriye’nin Dera kentinde ‘Gazap Günü’ olaylarıyla başlamıştır (Kalaycı, 2016: 1008; Delioğlu ve Kalaycı, 2022: 244). İç karışıklıklar sonucu binlerce kişi ölmüş ve milyonlarca kişi yerinden edilmiştir. Suriye savaşı sınırında bulunan ülkeleri etkilese de Türkiye bu savaşın sonucunda en çok göçmen barındıran ülke konumuna gelmiştir (Erdoğan, 2020: 74). Birleşmiş Milletler Mülteciler

* Reyhan Basık tarafından hazırlanan “Özel Gereksinimli Mülteci Çocuklar ve İlgili Eğitim Personelinin Durumlarının İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilen bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. *Uluslararası Göç Kongresi*’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Öğr. Gör. Harran Üniversitesi, Eğitim fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, reyhanbasik@harran.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0032-6874

*** Doç. Dr. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, ayseguloz@mku.edu.tr, Orcid: 0000 0003 0746 3385

Atıf/Cite as: Basık, R. ve Öz, A. Ş. (2022). Reyhanlı ilçesinde yaşayan özel gereksinimli Suriyeli çocukların durumlarının nicel bir yaklaşım ile değerlendirilmesi. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 407-428) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Yüksek Komiserliği Türkiye'nin çoğunluğu Suriyeli olmak üzere yaklaşık dört milyon uluslararası göçmen barındırdığını ve dünyanın en fazla göçmen nüfusuna sahip ülke olduğunu açıklamıştır (UNHCR, 2021). Türkiye'nin Suriye savaşı sonrasında uyguladığı Açık Kapı Politikası özellikle sınır şehirlerde göçmen nüfusun yoğunlaşmasına neden olmuştur. Suriye'den gelen yoğun göç dalgası karşısında Türkiye, sınır şehirleri olan Hatay, Kilis, Gaziantep ve Şanlıurfa'da çadır kent inşa etmiştir (İçduygu, 2015: 6). Bu çadır kentlerden birisi Hatay'ın sınır ilçesi olan Reyhanlı ilçesinde kurulmuştur. Zamanla göç dalgasının büyümesi ve kitlesel göçe dönüşmesi kampların yetersiz kalmasına neden olmuş ve Suriyeli göçmenlerin tercih ettikleri şehre yerleşmelerine olanak tanımıştır (Tunca ve Karadağ, 2018: 50). Türkiye'de Geçici koruma altında olan Suriyeli sayısı 16.06.2022 tarihi itibari ile 3.724.240 kişi, Hatay'da ise 415.170 kişidir (www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638). Bu nüfusun bir kısmını çocuklar ve daha özede özel gereksinimli çocuklar oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü 1 milyardan fazla insanın (küresel nüfusun yaklaşık %15'i) şu anda engelli olarak yaşamakta olduğunu ve bu sayının kısmen nüfusun yaşlanması ve bulaşıcı olmayan hastalıkların yaygınlığındaki artış nedeniyle arttığını belirtir (DSÖ/WHO). Dünya genelinde mülteci durumunda olan insanların yarısından fazlasını çocuklar oluşturmaktadır (UNCHR). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) 2020 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de 1.728.472 Suriyeli çocuk bulunmaktadır. MEB'in 2021 yılı verilerine göre geçici koruma altındaki Suriyeli çocuklardan 5-17 yaş aralığında olanların nüfusu 1.197.124 olarak verilmiştir (Taş, 2021: 53). Ancak özellikle özel gereksinimli çocuklara ilişkin veriler yetersiz kalmaktadır (Bešić ve Hochgatterer, 2020:2; Coşkun ve Emin, 2016).

Özel gereksinimli birey kavramı genel bir kavramdır. Sağlık ve davranış problemlerinden çeşitli yetersizlik türlerine kadar birçok bireysel farklılık bu kavram içerisinde değerlendirilmektedir. Biyolojik, psikolojik ve kültürel olmak üzere üç boyutlu olarak tanımlanabilecek olan özel gereksinim kavramı, bedensel algılar kültürel olduğu için farklı toplumlarda farklı tanımlamalar mevcuttur. Özel gereksinimle birey kullanımı dışında özür, engelli, sakat gibi terimler de mevcut durumu tanımlamak için

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kullanılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ/WHO) engelliliğe ilişkin şu tanımlamayı yapmaktadır:

“Engellilik, doğuştan olabileceği gibi doğum esnası, sonrası veya çevresel faktörlerden de meydana gelebilir. Savaş, sel, depresyon, salgın hastalık gibi birçok faktör sonucu insanlarda kalıcı engeller oluşabilmektedir. Fiziksel veya zihinsel olarak engellilik yukarıda sayılan nedenlerden oluşabileceği gibi söz konusu fiziksel veya zihinsel durumun sosyal ilişkilerde güç, iktidar, eşitsizlik, damga veya dışlama konusu olması tümüyle toplumsal bir inşadır.”

Scharf (2001: 303-315) yaptığı çalışmada dışlanma kavramını beş kategoride değerlendirmektedir: sosyal ilişkilerden dışlanma, kültürel faaliyetlerden dışlanma, toplumsal faaliyetlerden dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma, yakın çevreden dışlanmadır. Çocukların eğitim hakkından dışlanmasını bazı durumlar daha da güçleştirmektedir. Mevcut toplumsal bir düzenin parçası haline gelmeye çalışan kırılgan gruplardan olan göçmenler ve özel gereksinimli bireyler toplumsal ilişkilerde gerilim ve çatışmayı daha fazla deneyimler (İncetahtacı, 2020: 512). Özel gereksinimli olmanın nedenlerinden birisi de insanların göç etmeye zorlanmasıdır (Straimer, 2010: 4) Suriye savaşı insanların zorunlu olarak göç etmesine neden olmuştur. Göç eden bireyler yerli olanlara göre daha fazla sorun yaşamaktadır çünkü “yabancı olarak, özel gereksinimli olarak, çocuk ya da kadın olarak birçok yönden ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Uçar (2010: 49), tüm bu sorunlarında ötesinde, göçmen ailelerin baş etmek zorunda kaldığı fakat gözden büyük ölçüde kaçabilen bir olguya yani özel gereksinimli çocuklarının eğitim sürecine dikkat çekmektedir. Göç, hem göç eden bireyin eğitim sürecini hem de göç edilen ülkenin göçmenlere yönelik eğitim politikalarını etkiler (Ereş, 2015: 19). Suriye’de yaşanan iç savaş sebebiyle de birçok Suriyeli çocuğun eğitimi yarıda kalmış veya eğitime hiç katılım sağlanamamıştır (Çetin, 2016: 206). Nüfusun göç hareketleri, eğitim konusunda alınacak kararları doğrudan etkilemektedir (Saklan ve Karakütük, 2022: 54). Ancak göç sürecinde farklı nedenlerden dolayı yaşanan gecikmeler çocukların ve özellikle de özel gereksinimli çocukların eğitim sürecini kesintiye uğratmaktadır. Göç sürecinde ikincil bir hak gibi algılanan eğitim, acil durumlarda öncelikli olmalıdır (Yavuz ve Mızraklı, 2016; Soyalan, 2022: 25).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Türkiye’de her geçen gün artan Suriyeli göçmenler başta misafir olarak görülse de bu sürecin seyri beklenmedik şekilde uzamış ve eğitim alanında bazı tedbirlerde gecikmeler yaşanmıştır. Göçün yoğun olduğu ilk dönemde çocukların eğitim ile ilgili süreçlere fazla değinilmemiş ancak zamanla çocukların eğitim sürecindeki sorunlar göçün önemli bir sonucu olarak ön plana çıkmıştır (Seydi, 2014: 274). Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Suriyeli çocukların eğitimleri için bazı düzenlemeler yapmıştır.¹³ 23 Eylül 2014 tarihli “Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” genelgesini yayınlarak eğitim sürecini planlamaya çalışmıştır. Diğer bir husus Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne imza atan ülkelerden birisidir. Türkiye’nin 1990 yılında dâhil olduğu Sözleşmenin 22. Maddesi şöyledir:

“Taraf devletler, ister tek başına olsun isterse ana–babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin ve söz konusu Devletlerin taraf oldukları diğer Uluslararası Sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alırlar.”

Aynı sözleşmenin 4. Maddesi ise taraf devletlerin sorumluluğunu yerine getirirken uluslararası iş birliği yapması vurgulanmaktadır:

“Taraf Devletler, bu Sözleşme’de tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler

¹³ Türkiye’de 1951 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen özel eğitim hizmetleri MEB sorumluluğuna dahil edilmiştir, bu durum tıbbi bir durum olarak görülen engelliğin eğitimle rehabilite edilmesine yönelik çalışmaların önünü açar (Özgökçeler ve Alper, 2010: 41).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası iş birliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.”

Görüldüğü üzere sözleşme taraf devletlerin mülteci statüsünde olan çocuklar için yapılması gerekli faaliyetleri tanımlamaktadır. Her ne kadar Türkiye’deki Suriyeliler mülteci olarak kabul edilmese de gerçekte yaşadıkları durum yukarıda bahsedilen maddenin kapsamına girmektedir. Bu Sözleşme dışında 3/7/2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nda ülke sınırları içerisindeki her bir çocuğun her koşulda kanunda geçen haklardan faydalanacağı belirtilir.

Bu alan araştırması Hatay’ın Suriye sınırında yer alan ilçelerinden Reyhanlı’da yürütülmüştür. Savaştan sonra göçmenler için ilk kampların kurulduğu yer olan Reyhanlı, Suriyeli göçmen nüfusunun yoğun olarak var olduğu noktalardandır. Savaş öncesi yerel halk ile Suriyeliler arasında olan tarihi ve ticari ilişkiler, akrabalık bağları bölgede Suriyeli nüfusun yoğunlaşmasının nedenlerinden birisidir (Karan, Çakır ve Kurtarı, 2020: 85) Orta Doğu’ya açılan kapılardan birisi olan Cilvegözü sınır kapısı Reyhanlı’da bulunmaktadır. Savaş başladığında tüm kapılar ticari faaliyetlere kapansa da Cilvegözü sınır kapısının sınırlı da olsa aktif kalmıştır (Dinçer vd., 2013:7).

Bu çalışmada, Reyhanlı’da yaşayan özel gereksinimli mülteci çocukların sayısı, engel durumları, tanı ve tedavi süreçleri, savaştan etkilenme durumları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi konuların tespiti amaçlanmıştır. Zira Reyhanlı ilçesi özel gereksinimli çocukların mevcut durumları ve eğitim süreçlerine ilişkin bilgilerin henüz detaylı olarak kayıt altına alınmadığı bir yerleşim alanıdır. Özel gereksinimli ya da engelli olmak doğuştan olabileceği gibi sonradan ortaya çıkan çevresel koşullar içinde savaş ve savaşın getirdiği travmatik deneyimler son derece etkili bir engellilik nedeni olabilmektedir (Kaya, 2017:127). Bu bağlamda savaş sonucunda ortaya çıkan, göç öncesi ve sonrasında Reyhanlı ilçesinde yaşayan Suriyeli özel gereksinimli çocuklara yönelik bazı verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada mevcut durumu saptayabilmek amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma, olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür (Büyüköztürk vd., 2017). Araştırma'nın çalışma grubunu Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde yaşayan Suriyeli özel gereksinimli çocukların anne-babaları oluşturmuştur. Bu kapsamda Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde yaşayan 308 özel gereksinimli göçmen çocuğun ailelerine ulaşılmıştır. Dolayısıyla çocuklar ile doğrudan görüşülmemiştir. Bu nedenle veriler vasilerin verdiği bilgilerle sınırlıdır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından "Özel Gereksinimli Çocuklar Durum Tespit Formu (ÖGÇDTF)" isimli form oluşturulmuştur. ÖGÇDTF'nin hazırlık aşamasında konuyla ilgili uzman ve kurumlar ile iş birliği yapılmış, görüş ve önerileri dikkate alınarak forma son hali verilmiştir. ÖGÇDT formu, Türkçe ve Arapça olarak hazırlanmış, Suriye'de de kullanılan terminolojiye sadık kalınarak "özel gereksinimli" terimi kullanılmıştır. Veriler, sağlık kurumları, okullar, yetimhane ve yerli/yabancı derneklerden olmak üzere 34 ayrı kurumdan toplanmıştır. Söz konusu kurumlara herhangi bir nedenle gelen ailelere kendi dillerinde çalışma ile ilgili bilgi verilmiş, katılımın tamamen gönüllük esasına bağlı olduğu açık şekilde beyan edilmiştir. Aile bireyinden onam alındıktan sonra ÖGÇDTF'da geçen soruları cevaplaması istenmiştir. ÖGÇDT formu ile toplanan veriler ise SPSS 22.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiş, araştırmanın amaçlarına uygun olarak frekans (f) ve yüzdeler (%) rapor edilmiş olup, analiz sürecine başlamadan formlar gözden geçirilerek geçersiz olanlar elenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Nicel verilerin yer aldığı bulgular bölümünde Reyhanlı'da yaşayan özel gereksinimli çocukların özellikleri tabloda gösterilerek yorumlanmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu 308 çocuk oluşturmaktadır. Bu çocuklar şu şekilde kategorize edilebilir: Yaşları 0-18 yaş aralığında değişen çocukları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

içeren bu grubun %39,3'ünü (121) kız, %60,7'sini (187) ise erkek çocuklar oluşturmaktadır. Özel gereksinimli Suriyeli çocukların yaş gruplarına göre dağılımları daha ayrıntılı incelendiğinde; 0-6 yaş grubunda 73 (%23,7), 7-14 yaş grubunda 199 (%64,6), 15-18 yaş grubunda 36 (%11,7) çocuk olduğu ortaya çıkmıştır.

Elde edilen verilere göre belirtilmesi gereken diğer bir nokta; 2011-2017 yılları arası 215 özel gereksinimli Suriyeli çocuğun Hatay'ın Reyhanlı ilçesine giriş yaptığıdır. Örneklem grubu 308 çocuktan oluşmaktadır. Bunun yanında 93 çocuğun aileleri ile sınırdan veya ülkenin farklı yerlerinden Reyhanlı'ya geldikleri ya da ailelerin Türkiye'de özel gereksinimli çocuk sahibi oldukları gibi bağımsız değişkenler muğlaktır. Aileler bu konuda net bilgi vermemiştir.

Çocukların Yaş, Cinsiyet ve Barınma Durumları

Çocukların genel profili Tablo 1'de ayrıntılı olarak yer almaktadır. Çalışmaya katılan çocukların yaşı 0-18 arasında değişmektedir. Veriler çocukların yaşının üç kategoriye ayrılmasından oluşmaktadır. Kız ve erkek olarak ayrılan kategoride erkek çocuk sayısı kız çocuk sayısından fazladır. Barınma açısından dört farklı mekân belirlenmiştir. Bu mekânlardan en büyük sayıyı Reyhanlı sınırları içinde herhangi bir konutta ikamet edenlerin sayısı oluşturmaktadır.

Konutta ikamet eden aileler kendi imkânları ile buralarda barınmaktadır. Diğer bir grup yetimhanalarda kalanlardan oluşmaktadır. Üçüncü grup ise şehit yurdunda kalan çocuklardan oluşmaktadır. Yetimhane ve şehit yurdunda kalan çocukların yalnızca annelerinin hayatta olduğu, ülkelerinde yaşanan savaş nedeniyle babalarının vefat ettiği nicel verilerin toplanması esnasında kurum yetkilileri tarafından belirtilmiştir. Aynı zamanda bu merkezlerde ailesinden hiç kimsesi olmayan çocuklar da barınmaktadır. Çadır kentte aileleri ile kalan çocuklar ise Türkiye'nin doğrudan sağladığı imkânlar ile hayatını idame ettirmektedir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 1. Yaş, cinsiyet ve barınma koşulları

<i>Yaş</i>	<i>N (308)</i>	<i>%</i>
0-6 yaş	73	23.7
7-14 yaş	199	64.6
15-18 yaş	36	11.7
<i>Cinsiyet</i>		
Erkek	187	60.7
Kız	121	39.3
<i>Barınma koşulları</i>		
Çadır Kent	15	4.9
Yetimhane	28	9.1
Şehir	242	78.6
Şehit Yurdu	23	7.5

Kaynak: (Basık, 2018: 46)

Çocukların Engel Durumları

Çalışmaya katılan çocukların engel durumları Tablo 2’de ayrıntılı olarak verilmiştir. Özel gereksinimli çocukların engel durumu zihinsel, ortopedik, işitsel, görme ve diğer kategori olarak belirlenmiştir. Ayrıca “diğer” seçeneğini işaretleyen ailelerin belirttiği üzere, bu çocukların savaş nedeniyle yaşadıkları fiziksel ve ruhsal travmaların sonucunda özel gereksinimli oldukları ve kronik hastalıklar nedeniyle gelişimsel gecikme yaşadıkları tespit edilmiştir. Örneğin, gelişimsel gecikmeler bu kategoride yer almaktadır.

Diğer kategoride yer alan çocukların sayısı en fazla olan grubu oluşturmaktadır. İkinci grup zihinsel üçüncü grup ise ortopedik engeli olanlar çocuklardır. Bazı çocuklar birden fazla engel durumuna sahiptir. Çocuklardan 268’i tek engeli, 40’i ise birden fazla engeli sahiptir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 2. Engel türünün yaş grubuna göre dağılımı

<i>Engel türü</i>	<i>0-6 yaş</i>	<i>7-14 yaş</i>	<i>15-18 yaş</i>	<i>Toplam</i>
Zihinsel	11 (17.5%)	40 (63.50%)	12 (19.0%)	63 (100%)
Ortopedik	6 (12.5%)	39 (81.3%)	3 (6.3%)	48 (100%)
Görme	2 (9.5%)	19 (90.5%)	0 (0.0%)	21 (100%)
İşitme	18 (42.9%)	22 (52.4%)	2 (4.9%)	42 (100%)
Otizm	11 (37.9%)	15 (51.7%)	3 (10.3%)	29 (100%)
Diğer	14 (21.5%)	40(61.5%)	11 (16.9%)	65 (100%)
Ortopedik ve diğer	5 (41.7%)	6 (50.0%)	1 (8.3%)	12 (100%)
Otizm ve diğer	1 (50.0%)	0 (0.0%)	1 (50.0%)	2 (100%)
Ortopedik ve görme	0 (0.0%)	2 (66.7%)	1 (33.3%)	3 (100%)
Zihinsel ve ortopedik	3 (25.0%)	8 (66.7%)	1 (8.3%)	12 (100%)
Zihinsel ve görme	0 (0.0%)	1 (100%)	0 (0.0%)	1 (100%)
İşitme ve diğer	0 (0.0%)	1 (100%)	0 (0.0%)	1 (100%)
Zihinsel ve otizm	1(100%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	1 (100%)
İşitme ve otizm	0 (0.0%)	1 (100%)	0 (0.0%)	1 (100%)
Zihinsel ve diğer	0 (0.0%)	4 (80.0%)	1 (20.0%)	5 (100%)
Ortopedik ve işitme	1(100%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	1 (100%)
Görme ve diğer	0 (0.0%)	1 (100%)	0 (0.0%)	1 (100%)
Toplam	73 (100%)	199(100%)	36 (100%)	308 (100%)

Kaynak: Basık, 2018: 47

Savaş Öncesi ve Sonrası Engel Durumu

Savaş özel gereksinimli olma durumunu arttıran temel faktörlerden biridir. Bu bölümde sunulan bulgularda katılımcılar için daha anlaşılır olması için “özürlü” terimi kullanılmak durumunda kalınmıştır. Verilerin daha sağlıklı toplanabilmesi için Suriyeli göçmenlerin kendi ülkelerden aşına oldukları kavram tercih edilmiştir (Tablo 4). Burada, savaş öncesi ve savaş anının engellilik durumuna etkisi olmak üzere iki durum değerlendirilmektedir. Katılımcılardan 211 kişi savaş öncesinde çocuğun engelli olduğunu belirtilmiştir. Katılımcılardan 63 kişi ise savaş sırasında çocuğunun engelli olduğunu söylemiştir. Diğer bir grup ise yine sağlık hizmetlerine erişimden yoksun olanlardan oluşmaktadır.

Tablo 3. Engel durumuna savaşın etkisi

<i>Engel durumu</i>	<i>N (308)</i>	<i>%</i>
Hayır, çocuğum savaş öncesi özürlüydü	211	68.5
Evet, çocuğum bombardıman/yaralanma sonucu özürlü oldu	63	20.5
Evet, çocuğum sağlık hizmetlerinin yetersizliği sonucu özürlü oldu	34	11.0

Kaynak: Basık, 2018: 49.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Engellilik Raporu

Katılımcıların sağlık raporlarının olup olmaması durumu Tablo 4'te yer almaktadır. Araştırmalarda yer alan 308 katılımcının 255'inin sağlık raporu mevcuttur. 37 katılımcının sağlık raporunun olmadığı veya Türk hastanelere başvurusunun yapıldığı, 16'sının ise raporu olmasına rağmen savaş sürecinde kaybolduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu sağlık durumlarının teşhis edilmesinden sonra Türkiye'deki rapor almışlardır. 48 katılımcı her iki ülkeden de rapor alırken, 82 kişi ise Suriye'den veya Türkiye'de hizmet veren Suriye hastanelerinden almıştır. Bu bilgiler dışında 48 katılımcı hangi ülkeden rapor aldığını belirtmemiştir. Ülkesini belirtmeyen katılımcıların raporu olmayan veya işlem aşamasında olan katılımcılar ile raporu kayıp katılımcılar olduğu anlaşılmıştır. Yaş gruplarına göre raporun alındığı ülke bilgisi yukarıdaki tabloda açıklanmıştır. Raporu olmayan ve kayıp durumda olan katılımcıların Türk ve Suriye hastanelerine başvuru yaptıkları işlemleri devam ettiği için raporu yok/kayıp seçeneğini işaretledikleri katılımcıların aileler tarafından belirtilmiştir.

Tablo 4. Rapor durumunun yaş grubuna göre dağılımı

<i>Rapor</i>	<i>0-6 yaş</i>	<i>7-14 yaş</i>	<i>15-18 yaş</i>	<i>Toplam 308)</i>
Raporu var	65 (25.5%)	155 (60.9%)	35 (13.7%)	255 (100%)
Raporu yok	8 (21.6%)	29 (78.4%)	0 (0.0%)	37 (100%)
Raporu kayıp	0 (0.0%)	15 (93.8%)	1 (6.3%)	16 (100%)
Türkiye'den alındı	37 (28.5%)	81 (62.3%)	12 (9.2%)	130 (100%)
Suriye hastanesinden alındı	23 (28.0%)	48 (58.5%)	11 (13.4%)	82 (100%)
Her iki ülkeden alındı	5 (10.4%)	31 (64.6%)	12 (25.0%)	48 (100%)
Ülkesini Belirtilmemiş	8 (16.7%)	39 (81.3%)	1 (2.1%)	48 (100%)

Kaynak: Basık, 2018: 49.

Savaş Öncesi ve Sonrasında Alınan Hizmet Durumu

Katılımcıların savaş öncesi Suriye'de yararlandıkları sağlık ve eğitim hizmetleriyle ilgili bilgiler yaş grupları içinde Tablo 5'te yer almaktadır. Fizik tedavi, özel eğitim ve her iki hizmeti alanlar olmak üzere 3 yaş aralığı kategorisinde veriler işlenmiştir. Hiçbir hizmet almayanların sayısı ise 254 kişiden oluşmaktadır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 5. Savaş öncesi alınan hizmetlerin yaş grubuna göre dağılımı

<i>Hizmet türü</i>	<i>0-6 yaş</i>	<i>7-14 yaş</i>	<i>15-18 yaş</i>	<i>Toplam (308)</i>
Fizik tedavi	5 (23.8%)	13 (61.9%)	3 (14.3%)	21 (100%)
Özel eğitim	1 (4.3%)	19 (82.6%)	3 (13.0%)	23 (100%)
Her iki hizmet	1 (10.0%)	6 (60.0%)	3 (30%)	10 (100%)
Hiçbiri	66 (26.0%)	161 (63.4)	27 (10.6%)	254 (100%)

Kaynak: Basık, 2018: 51

Katılımcıların Türkiye'ye geldikten sonra hâlihazırda ikamet ettikleri Reyhanlı ilçesinde sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşabilme/yararlanabilme durumlarına ilişkin bulgular Tablo 6, 7 ve 8'de gösterilmiştir. Bir veya birden fazla hizmet alan katılımcı sayısı 125 iken hizmet alamayanların sayısı 183 olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. Hâlihazırda alınan hizmet sayısının yaş grubuna göre dağılımı

<i>Hizmet türü</i>	<i>0-6 yaş</i>	<i>7-14 yaş</i>	<i>15-18 yaş</i>	<i>Toplam</i>
Bir hizmet	23 (23.5%)	68 (69.4%)	7 (7.1%)	98 (100%)
Birden fazla hizmet	10 (37.0%)	12 (44.4%)	5 (18.5%)	27 (100%)
Hizmet alamayan	40 (21.9%)	119 (65.0%)	24 (13.1%)	183 (100%)
Toplam	73 (23.7%)	199 (64.6%)	36 (11.7%)	308 (100%)

Kaynak: Basık, 2018: 51

Reyhanlı'da ikamet eden katılımcılar, fizik tedavi, ilaç tedavisi, medikal yardım olmak üzere farklı kategorilerde hizmet almıştır. Bunlardan hiçbirini almayan katılımcı sayısı ise 183 kişidir.

Tablo 7. Hâlihazırda alınan sağlık hizmetinin yaş grubuna göre dağılımı

<i>Hizmet türü</i>	<i>0-6 yaş</i>	<i>7-14 yaş</i>	<i>15-18 yaş</i>	<i>Toplam</i>
Fizik tedavi	5 (17.9%)	19 (67.9%)	4 (14.3%)	28 (100%)
İlaç tedavi	9 (23.1%)	28 (71.8%)	2 (5.1%)	39 (100%)
Medikal yardım	9 (29.0%)	21 (67.7%)	1 (3.2%)	31 (100%)
Fizik tedavi, ilaç tedavi, medikal yardım	2 (50.0%)	2 (50.0%)	0 (0.0%)	4 (100%)
Fizik tedavi, medikal	6 (75.0%)	1 (12.5%)	1 (12.5%)	8 (100%)
İlaç tedavi, medikal	1 (12.5%)	5 (62.5%)	2 (25.0%)	8 (100%)
Fizik tedavi, ilaç tedavi	1 (14.3%)	4 (57.1%)	2 (28.6%)	7 (100%)
Hiçbiri	40 (21.9%)	119 (65.0%)	24 (13.1%)	183 (100%)
Toplam	73 (23.7%)	199 (64.6%)	36 (11.7%)	308 (100%)

Kaynak: Basık, 2018: 51

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Yararlanılan hizmetleri sağlayanlar ise; Suriyeli yetkililer ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından kurulan Fizik tedavi merkezleri, Medikaller ve Suriye hastaneleridir. Bununla birlikte Türkiye’deki hastanelerde de implant ameliyatı gibi bazı sağlık hizmetlerinin sunulduğu fakat bu hastanelere ulaşma, randevu alma gibi konularda zorluklar yaşandığı, maddi imkânsızlıkların da buna engel olduğu veri toplama sürecinde aileler ve yetkililer tarafından belirtilmiştir.

Özel Eğitim Hizmeti Alma Durumu

Katılımcıların Türkiye’ye geldikten sonra eğitim/özel eğitim alınma durumu Tablo 8’de yer almaktadır. Bulgulara göre yalnızca 30 çocuk özel eğitim almaktadır. MEB’e bağlı anasınıfında 2, ilkökul 1. sınıfta ise 30 öğrenci bulunmaktadır. Geçici Eğitim Merkezi (GEM) ise 72 çocuğa destek verirken 174 çocuğun hiçbir hizmete erişimi olmadığı görülmektedir. GEM’in hizmet durumu ise şu şekildedir:

“Merkeze devam edebilecek durumda özel gereksinimli göçmen çocukların, bu merkezlerde yalnızca temel eğitim hizmetlerinden yararlandığı engeline yönelik ayrıca destek almadığı bilgisi GEM’lerin yöneticileri tarafından belirtilmiştir. Ayrıca GEM’lerin fiziksel yapısının, eğitimci kadrosu ve müfredatının özel gereksinimli çocuklarının eğitimi kapsayacak nitelikte olmadığı da görülmüştür.” (Basık, 2018: 53).

Tablo 8. Hâlihazırda alınan eğitim/özel eğitim hizmetinin yaş grubuna göre dağılımı

<i>Hizmet türü</i>	<i>0-6 yaş</i>	<i>7-14 yaş</i>	<i>15-18 yaş</i>	<i>Toplam</i>
Özel eğitim	16 (53.3%)	12 (40.0%)	2 (6.7%)	30 (%100)
MEB’e bağlı anasınıfı	2 (100%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	2 (100%)
MEB’e bağlı 1. sınıf	11 (36.70%)	19 (63.3%)	0 (0.0%)	30 (100%)
Geçici Eğitim Merkezi	0 (0.0%)	70 (97.2%)	2 (2.8%)	72 (100%)
Hiçbiri	44 (25.3%)	98 (56.3%)	32 (18.4%)	174 (100%)
Toplam	73 (23.7%)	199 (64.6%)	36 (11.7%)	308 (100%)

Kaynak: Basık, 2018: 53

Bu araştırmaya gönüllük ilkesi ile katılan tüm ailelerin, çocuklarının özel gereksinimlerine yönelik sunulacak hizmetlere ihtiyaç duyduğu ve bu

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

konu ile ilgili gelişmelerden haberdar olmak istediği, sunulacak hizmetlerin bilhassa eğitim hizmetinin yasal sürecinin çözümü için beklenti içinde oldukları veri toplama sürecinde gözlenmiştir. Bu bağlamda ailelere “çocuklarının sağlık ve eğitim hizmetleriyle ilgili olarak kendileriyle iletişime geçilmesini isteyip-istememelerine” ilişkin soru yöneltilmiştir. Elde edilen verilere göre iletişime geçilmesini isteyen ailelerin yüzdesi %97,1 (299) iken iletişim kurulmasını istemeyenlerin yüzdesi ise; %2,9 (9) dur.

Tartışma

Bu araştırmada Suriyeli çocukların sayısı, demografik özellikleri, özel gereksinim türleri, savaşın özel gereksinim durumuna olan etkisi, sağlık raporu, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim gibi konular ele alınmıştır. Özel gereksinimli mülteci çocukların durumlarını saptayan ilk araştırma olan çalışmanın alanda varolan veri eksikliğine katkı sunacağı düşünülmektedir. Araştırmada Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde yaşamlarını sürdüren 308 tane özel gereksinimli Suriyeli çocuğun olduğu, 0-18 yaş arasında olan bu çocukların 121'i kız ve 187'si ise erkek çocuk olduğu tespit edilmiştir. Gencer, Suriyeli çocuklar üzerine yaptığı çalışmada Hatay'da yaşayan 17 yaşında ve felç geçiren bir çocuğun dilinden göç sürecini şöyle anlatır: “Suriye'den gelirken tellerden kaçak geçmeye çalıştık ama kimse izin vermedi ateş ediyorlardı geçerken yanımda biri öldü, babamdı” (2019: 204). Bu veriden hareketle savaşın ve göçün çocukların özellikle de özel gereksinimli çocukların yaşamına olan travmatik etkisinin derinliğini anlamak mümkündür. “Savaş, engellilik ve göç kümülatif sorunlar silsilesiyle baş etmeyi gerektirir” (Alsancak ve Kutlu, 2020: 596). Kümülatif sorunların başlangıcı yukarıdaki örnekte olduğu gibi Suriye'de başlayan savaş, savaştan kaçanlar, göç süreci, göçten önce, göç sırasında veya göçten sonra engelli olma durumu, yeni yerleşilen ülkede sağlık hizmetlerine erişim, eğitim, uyum, yeni bir dil ve iletişim kültürü ile başetme olarak sıralanabilir. Göçmen çocuklar göç öncesi, göç süreci ve sonrasında maruz kaldıkları olaylar nedeniyle de engelli olabilmektedir (Blankenship & Madson, 2007). Suriye savaşının ise araştırma kapsamındaki çocukların engellilik durumuna olan etkisine dair bulguları incelediğimizde “savaş nedeniyle ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği sonucu engelli olan” çocuk sayısı 97 (%31,5)'dir. Savaşın

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

çocuklar üzerindeki etkisi elbette bununla sınırlı değildir. Savaş mağduru olan Suriyeli çocukların bazıları zamanla fiziksel ve ruhsal acılarından kurtulabilirler fakat bazıları için travmatik savaş deneyimlerinden gelen anılarla mücadele etmeye devam edeceklerdir (Özer, Şirin & Oppedal, 2015: 37). ABD’de yapılan bir çalışmada, engelli çocukları olan pek çok ailenin çocukları için hizmetlere erişimde farklı türde zorluklar yaşarken, mülteci ailelerin çoğunun çocukları için hizmet aradıklarında kendilerine özgü koşulları nedeniyle daha büyük oranda dezavantajlı konumda olduğu belirtilir (Adams & Santos, 2021a: 9). Örneğin Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitimi ile ilgili olarak “Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” konulu genelge yayınlamış (Emin, 2016) ancak özel gereksinimli çocukların eğitim ve rehabilitasyon ihtiyacına yönelik adım atılmamıştır (Coşkun & Emin, 2016).

Yapılan araştırmalarda Suriyeli sığınmacıların eğitim durumlarına yönelik tespit edilen en temel problemin veri eksikliği olduğu (Hek, 2005) ve bu nedenden dolayı eğitime erişebilirlik düzeylerinin bilinmediğinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu temel veri eksikliğinin Suriyeli çocuklar için yapılan/yapılacak olan eğitim hizmetlerinin planlanmasını zorlaştırdığı vurgulanmıştır (Emin, 2016). Kılıç ve Özkor tarafından hazırlanan Suriyeli Çocukların Eğitimi Araştırma Raporu’nda GEM’de çalışan öğretmenlerin dezavantajlı grup olarak Suriyeli çocukları sırasıyla şu şekilde belirtmektedir: “Öğrenme güçlüğü olanlar/kaynaştırma öğrencileri”, “okula geç başlayan/ara veren çocuklar”, “savaş nedeniyle travma yaşayan çocuklar”, “ayrımcılığa maruz kalan çocuklar”, “ayrı düşmüş çocuklar” “engelli çocuklar”, “özgüvensiz/çekingan olan çocuklar” ve “evinde engelli ve/veya ağır hasta bulunan çocuklar” (Kılıç ve Özkor, 2019: 47). GEM’de eğitim süreci düzenlenmeye çalışılsa da çocuk sayısının fazla olması çalışmaları sektöre uğratmıştır. Bazı araştırmalarda GEM’lerde fiziki kapasite yetersizliğinden dolayı özel sınıf açılmadığı, devlet okullarında ise Türk öğrenciler için de yeterli olmayan kaynaştırma programlarının Suriyeli öğrenciler için hiç uygulanmadığı yer almaktadır (Coşkun & Emin, 2016). Zorunlu eğitim çağında olan 235 çocuğun okullaşma oranını incelediğinde Geçici Eğitim Merkezine (GEM) veya MEB’e bağlı 1. sınıfa devam eden

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yalnızca 102 çocuk bulunmaktadır (Basık, 2018: 76). Zorunlu göçe maruz kalan özel gereksinimli göçmen/mülteci çocukların eğitim sürecinde yaşadığı sorunlar ve durum tespit çalışmalarının eksikliği göç edilen farklı ülkelerde de yaşanmaktadır (Blankenship & Madson, 2007; Ereş, 2015).

Suriyeli yetkililer tarafından açılan ruh sağlığı, fizik tedavi ve özel eğitim merkezlerine devam eden çocukların sayısını incelediğimizde ise; tüm yaş gruplarında özel eğitim hizmetinden yararlanabilen 30 çocuk, fizik tedavi hizmetinden yararlanabilen 28 çocuk, ilaç tedavi ve medikal hizmetlerden yararlanabilen 70 çocuk olduğu görülmüştür. Bu çocukların hizmet aldığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri Türkiye tarafından resmi olarak tanınmamaktadır. Bununla birlikte herhangi bir eğitim ve tedavi hizmetinden yararlanamayan 183 çocuğun varlığı da bu araştırma sonunda ortaya çıkmıştır. Bu bulgulara dayanarak özel gereksinimli çocukların eğitim sorununun göç süreci ve öncesinden devam ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Suriyeli özel gereksinimli çocuklara savaş öncesinde verilen eğitim hizmetlerine baktığımızda, 308 çocuktan 254'nün hiçbir hizmetten yararlanmadığı görülmüştür. Çocukların hizmet alamamalarının nedenleri arasında, savaşın 2011 yılından bu yana devam ediyor olması ve Suriye'nin içinde bulunduğu iç karışıklık olduğu tahmin edilmektedir.

Çocuklar, acil durumlarda dahi yaşamlarını güvence altına alacak haklara sahiptir. Türkiye Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne üyedir. Bu sözleşmeye üye olan ülkeler sözleşme gereği yükümlülüklerini yerine getirirken aileleri, ilgili kişi ve kuruluşları destekleyici önlemler almalıdır (Akyüz, 2000). Bu doğrultuda, araştırmaya katılan ailelerin çocuklarıyla ilgili konularda ve eğitim alanındaki gelişmelerde kendileriyle iletişime geçilmesini isteyip/istememelerine durum tespitinde kendileri ile iletişime geçilmesini isteyenlerin oranı %97,1, yani 299 kişidir.

Hâlihazırda Suriye savaşı devam etmektedir. Mültecilerin Türkiye'de uzun yıllar kalacakları düşünüldüğünde, özel gereksinimli çocuklar için eğitim-öğretim ve rehabilitasyon hizmetine ilişkin yasal düzenlemelerin ivedilikle tamamlanması giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu durumda özel gereksinimli mülteci çocukların kesintiye uğrayan eğitim süreci devam

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

etmiş olacağı, aynı zamanda söz konusu çocukların toplumsal yaşama daha kolay adapte olacakları söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma sonucunda savaştan sonra hizmet alan çocuk sayısında bir artış olduğu söylenebilir. Çocuklarının özel gereksinimli olduğu savaş öncesinde ortaya çıkmış olan aileler, savaşın neden olduğu sosyal problemler, uzun bir süre eğitim alamama gibi olumsuzlukların sonuçları ile mücadele etmek zorunda olduklarını ifade etmektedirler. Mevcut durumun tespitine yönelik çalışmalar özel gereksinimli çocuklara ne tür hizmetler sunulacağına doğru şekilde belirlenebilmesine ışık tutacaktır. Bu araştırmanın bulguları değerlendirilirken verilerin yalnızca Hatay'ın Reyhanlı ilçesindeki durumu yansıttığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak ilçenin kendi nüfusuna göre aldığı göçün büyüklüğünü dikkate aldığımızda çocukların ve ailelerin özel gereksinim durumuna göre yaşadıkları deneyimleri anlamanın önemi de artmaktadır. Bu araştırma, savaşta en incinebilir gruplardan biri olan özel gereksinimli çocukların durumunu yakından incelemesi bakımından önemlidir. Savaşın özel gereksinim durumuna olan etkisi, eğitim hizmetlerine erişemeyen çocukların sayısı, hizmetlerin sunulmasını sağlayacak olan tıbbi ve eğitsel değerlendirme süreçlerinde yaşananlar, sunulan hizmetlerin ulaşılabilirliği, ayrıca Suriye ve Türkiyede kullanılan “özür”, “engel”, “özel gereksinim” gibi terminoloji farklılıklarının yaratabileceği karmaşa gibi konular bu bölümde araştırma verileri bağlamında tartışılmıştır. Sonuçların, konuyla ilişkili olan uygulayıcılar, kanun yapıcılar ve diğer bilim insanlarının araştırmalarına başlangıç noktası olacağı düşünülmektedir. Bir sonraki bölümde de bu sonuçlardan dikkat çekici olanlar okuyucu için kısaca özetlenmiştir.

Araştırmanın en çarpıcı bulgusu, ailelerin verilerin toplandığı 2017-2018 zaman diliminde özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmalarıyla ilgili yasal düzenlemelerin yapılmamış olduğu ve söz konusu çocukların herhangi bir resmi özel eğitim kurumuna devam etme hakkına sahip olmadıklarını ifade etmiş olmalarıdır.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Özel gereksinimli mülteci çocukların teşhis ve tedavi süreçlerinde hastanelerde gecikmeler yaşadıkları da aileler tarafından rapor edilmiştir. Ailelerin dil sorunuyla da beraber hekim ve yetkililerle iletişim kurmakta zorlandıkları bu durumun çoğu zaman çocuğun teşhis sürecinin aksamasına neden olduğu ifade edilmektedir (Basık, 2018: 86). Savaştan etkilenen ve hak kaybına uğrayan özel gereksinimli çocukların sayısı oldukça fazladır. Bununla birlikte, araştırma kapsamında durum tespiti yapılan çocuklardan %31,5 (97)'nin savaş nedeniyle ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği sonucunda özel gereksinimli olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma için geliştirilmiş olan “Özel Gereksinimli Çocuklar Durum Tespit Formu (ÖGDTF)” formu güncellenerek, ülke genelinde çalışmalarda kullanılarak genel sayılara ulaşılabilir.

Çocuk ve ailelerin eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına ilişkin yaşadıkları sorunlar dikkate alındığında konuyla ilgili politikaların hızla belirlenmesi, yasal düzenlemelerin tamamlanması önemli bulunmuştur. Bu düzenlemeleri takiben çocukların özel gereksinim durumlarına göre nitelikli eğitim hizmetlerinden yararlanabilme ve toplumsal yaşama katılım konularına yönelik planlamalar yapılmalıdır. Planlamalar sırasında ülkeler arası kültürel farklılıklar, çocukların ve ailelerin sosyo-kültürel ve psikolojik özellikleri, aynı zamanda bireysel farklılıkları da dikkate alınmalıdır. Bir ülkeye yeni gelen aileler yeni yerleştikleri bu ülkenin özel eğitim süreçleri konusunda eğitecek, var olan destek sistemleri ile bağlarını kuracak, çocuklarının sahip oldukları özel gereksinimin özellikleri hakkında bilgilendirecek programlardan büyük fayda görmektedirler (Adams ve Santos, 2021b: 8). Bu araştırma özel gereksinimli mülteci çocukların durum tespitini yapan ilk araştırma olduğu için çocuklar açısından yalnızca durum betimlemesi ile sınırlı tutulmuştur, ileriki çalışmalarda özel gereksinimli mülteci çocuklarla ilgili farklı konulara yer verilebilir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Kaynakça

- Adams, N. B., & Santos, R. (2021a). A Call for Support for Refugee Families and Their Children with Disabilities, Exceptionality. 1-15. <https://doi.org/10.1080/09362835.2021.1938059>
- Adams, N. B., & Santos, R. M. (2021b). Resettlement education case managers' roles supporting refugee families with children with disabilities. *Journal of Special Education*, 00(0), 1- 10. <https://doi.org/10.1177/00224669211018861>
- Akbal, İ., & Kurşuncu, T. (2022). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik kamu politikaları.
- Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Alsancak, F., & Kutlu, İ. (2020). Çifte Mağduriyetin Özneleri Olarak Engelli Mültecilere İlişkin Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 590-598.
- Basık, R. (2018). *Özel gereksinimli mülteci çocuklar ve ilgili eğitim personelinin durumlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşe.
- Bešić, E., & Hochgatterer, L. (2020, June). Refugee families with children with disabilities: Exploring their social network and support needs. A good practice example. In *Frontiers in Education* (Vol. 5, p. 61). Frontiers Media SA.
- Blankenship, D., & Madson, N. (2007). Resource Guide for Serving Refugees with Disabilities. Washington DC: United States Committee for Refugees and Immigrants.
- Bogart, K. R., & Dunn, D. S. (2019). Ableism special issue introduction. *Journal of Social Issues*, 75(3), 650-664.
- Bulut, M. (2019). Immigrants' Access to Resources: The Case of Syrian Immigrants In Turkey. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 90-99. <https://doi.org/10.35235/uicd.570378>

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., & Kılıç Çakmak, E. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çapar, M. (2019). Perceptions About ‘War Migrants’ from Syria In Antakya: Anxiety, Fear, Empathy. M. Bulut &, K. Şahin (Ed.) içinde, *Anthropological Perspectives On Transnational Encounters In Turkey: War, Migration of Coexistence* (pp. 119-135). Transnational Press London.
- Çetin, İ. (2016). Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi*, (34), 197-222. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/41008/495556>
- Coşkun, İ. & Emin, M. N. (2016). Türkiye’deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası Fırsatlar ve Zorluklar. İstanbul: SETA Yayınları.
- Delioğlu, M. ve Kalaycı, İ. (2022). Antakya’ya göç eden Suriye Türklerinin perspektifinden göç ve göçmenlik üzerine nitel bir araştırma, *ANASAY*, 6(20), 239-270. DOI: 10.33404/anasay.1099146
- Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K., & Çarmıklı, E. Ö. (2013). *Suriyeli mülteciler ve Türkiye: Sonu gelmeyen misafirlük*. International Strategic Research Organization (USAK).
- Dünya Sağlık Örgütü (2011). Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti (<https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/D%C3%BCnya-Engellilik-Raporu-2011.pdf>). Erişim Tarihi: 26.06.2022
- Elbeyli, M. (2020). Göç ve Göçmenlere Uygulanan Eğitim Politikalarının Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi İçinde. *Çeşitli Açılardan Göç ve Eğitim* Edit. Rıdvan Demir Ss.177-199 İksad Yayınevi, Ankara.
- Emin, M. (2016). Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Eğitim Politikaları. Ankara: SETA Yayınları.
- Erdoğan, M. (2018). Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Ereş, F. (2015). Türkiye'de Göçmen Eğitimi Sorunsalı ve Göçmen Eğitiminde Farklılığın Yönetimi. Çankırı Kartekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17-30.
- Gencer, T. E. (2019). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). Göç istatistikleri, geçici koruma. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik adresinden erişilmiştir.
- Gülcan Kılıç, G. ve Özkor, D. (2019). Suriyeli çocukların eğitimi araştırma raporu. *İstanbul: YA DA Tasarım*
- Hek, R. (2005). The Experiences and Needs Of Refugee and Asylum Seeking Children In The UK: A Literature Review. UK: University of Birmingham.
- İçduygu, A. (2015). *Syrian Refugees In Turkey: The Long Road Ahead*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- İncetahtacı, N. (2020). Gaziantep'teki Suriyeli Ailelerin Baş Etme Stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), 499-525.
- Kalaycı, İ. (2016). Savaşın mazlum ve mağdurları: Hatay'daki Suriyeli çocuklar. Geçmişten günümüze şehir ve çocuk, (Ed.: Osman Köse), Samsun: Canik Belediyesi Yayınları, ss. 1007-1018.
- Karan, O., Çakır, B., & Kurtarıcı, E. (2020). Hatay'daki Suriyeli Mültecilerin Girişimcilik Alanındaki Deneyimleri ve Mekânsal Faktörler. *Göç Dergisi*, 7(1), 77-94.
- Karagel, H. (2021). Coğrafya kader değildir: Göç olgusu. İçinde İ. Kalaycı ve G. Kalmış (Edl.), *Çağlar boyu göç (tarih-kültür-medeniyet)* (ss. 1-32). Gazi Kitabevi

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Kaya, M. (2017). Türkiye'deki savaş mağduru engelli Suriyeli mültecilerin toplumsal hayata adaptasyon süreçleri: özel ve kamusal alan engelleri. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 127-144.
- Mercan Uzun, E., & Bütün, E. (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Öz, A. Ş. ve Kaya, S. (2020). Göç Eden Çocuklar Özel Eğitime İhtiyaç Duyar mı? İçinde Çeşitli Açılardan Göç ve Eğitim edit. Rıdvan Demir ss. 3-29 İksad yayınevi, Ankara.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). "Özrümlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi", Erişim tarihi: 26.02.2014.<http://www.berjournal.com/ozurlulerkanunu%E2%80%99nun-sosyal-model-acisindan-degerlendirilmesi>
- Özer, S., Şirin, S., & Oppedal, B. (2015). Bahçeşehir Study of Syrian Refugee Children in Turkey. İstanbul, Türkiye: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Saklan, E. & Karakütük, K. (2022). Türkiye'deki Suriyeli Eğitim Çağı Çocuklarının Eğitim Süreçleri Üzerine Bir Çözümleme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 51-76. DOI: 10.17860/mersinefd.975386
- Seydi, A. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 267-305.
- Scharf, T. (2001) "Social Exclusion", Keele Press, London, p.303-315.
- Soyalan, M. (2022). Suriyeli özel eğitim öğrencileri öğretmen ve idareci gözüyle. Moldova: Lambert Academic Publishing.
- Straimer, C. (2010). Vulnerable or Invisible? Asylum seekers with Disabilities in Europe. *New Issues in Refugee Research No. 194*, Geneva: UNHCR Policy Development and Evaluation Service.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

<https://policycommons.net/artifacts/111099/vulnerable-or-invisible/> 06.08.2022.

- Şahin, K. (2021). Kadınların Suriye’de yaşadıkları Antakya’da deneyimledikleri: Göç, kamusal alan, sağlık ve toplumsal cinsiyet. İçinde İ. Kalaycı ve G. Kalmış (Edl.), Çağlar boyu göç (tarih-kültür-medeniyet) (ss. 539-568). Gazi Kitabevi.1
- Taş, P. (2021). *Türkiye’de Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Uyumuna Yönelik Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Tunca, H. Ö. ve Karadağ, A. (2018). Suriye’den Türkiye’ye Göç: Tehditler ve Fırsatlar. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(2), 47-68.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2021). Operational Update January 2021: Turkey. UNHCR. Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/02/UNHCR-Turkey-Operational-Update-January-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 07.03.2021)
- UNHCR. <https://www.unhcr.org/tr/cocuklar> Erişim Tarihi:03.07.2022
- Uçar, A. (2010). Göç ve Engellilik. Göç Kökenli Çocukların Sonderschule Sorunu.<http://www.diegaste-online.de/pdf/panel10-kitap-turkce.pdf#page=48> 05.06.2022
- UNICEF.(2017).www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Children%20of%20Syria_01.2007_TR.pdf adresinden alındı
- UNICEF Türkiye (2004). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Ankara, Çankaya, Türkiye: UNICEF Türkiye Temsilciliği.
- Yavuz, Ö., & Mızrak, S. (2016). Acil Durumlarda Okul Çağındaki Çocukların Eğitimi: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Örneği. *Göç Dergisi*, 3(2), 175-199.

**Hatay İlinde Yaşayan Suriyeli Göçmen Serebral Palsi'li
Çocukların Yaşam Kalitelerinin İncelenmesi***

Eda BURÇ**

Cemil ÖZAL***

Özden GÖKÇEK****

Mintaze KEREM GÜNEL*****

Giriş

Serebral Palsi (SP), gelişmekte olan beyinde, bebeğin doğum öncesi döneminde, doğum sırasında ya da bebeklik döneminde meydana gelen hasar nedeniyle ilerleyici olmayan, yürüme, konuşma ya da el kullanma gibi aktivitelerde kısıtlılıklara neden olan, hareket ve duruş ve gelişimini etkileyen bir grup kalıcı bozukluktur. SP'de motor bozukluklara sıklıkla duyu, algı, bilişsel, iletişim ve davranış bozuklukları, epilepsi ve SP'li çocuk büyüdükçe zaman içerisinde oluşan kas-iskelet sistemindeki çeşitli bozukluklar eşlik eder (Rosenbaum vd., 2007:8). SP, çocukluk çağında en sık görülen fiziksel yetersizlik ve engellilik yaratan durumdur (Marpole vd., 2020: 333) ve görülme sıklığı ülkelere arasında değişiklik göstermekle birlikte, Avrupa SP

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. Uluslararası Göç Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Uzm. Fizyoterapist, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, eda_burc_1994@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-4127-8426

*** Dr. Fizyoterapist, Hacettepe Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Fakültesi, Temel Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, cemil.ozal@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5692-3814

**** Dr. Fizyoterapist, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü, ozden.gokcek@ege.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3396-4108

***** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Fakültesi, Temel Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, mintaze@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4942-5272

Atıf/Cite as: Burç, E., Özal, C., Gökçek, Ö. ve Kerem Günel, M. (2022). Hatay İlinde Yaşayan Suriyeli Göçmen Serebral Palsi'li Çocukların Yaşam Kalitelerinin İncelenmesi. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 429-445) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

İzlem Grubu verilerine göre bu oran bin canlı doğumda 2-3 arasında değişmektedir (Sellier vd. 2020: 105). Bu oran Türkiye’de yapılmış en geniş kapsamlı çalışmada bin canlı doğumda 4,4 olarak bildirilmiştir (Serdaroğlu vd., 2006: 413); ancak literatürde SP’nin Suriye’de görülme sıklığını inceleyen epidemiyolojik bir çalışma bulunmamaktadır.

SP’de kaslarda oluşan sertlik ya da aşırı veya istemsiz kas kasılmaları ile kas gevşekliliği, kas zayıflığı, eklemlerdeki hareket açıklığında kısıtlılıkların varlığı; oturma, yürüme gibi kaba motor fonksiyonları ve el becerileri gibi ince motor fonksiyonları etkiler. SP’de görülen öğrenme güçlüğü, epilepsi, görme bozukluğu, gibi sorunlar SP’li bireylerin toplum içindeki aktiviteleri gerçekleştirmelerini olumsuz etkilemekte ve bireylerin aktivitelerini kısıtlayarak sosyal aktivitelere katılımını engellemektedir (Beckung ve Hagberg, 2002: 309).

SP’li bireyler, SP’nin etkilenim şiddetine göre değişse de toplum içinde birtakım kısıtlılıklarla tamamen bağımsız ya da koltuk değneği ve yürütücü gibi yürüme yardımcılarıyla bağımsız olarak yürüyebilir, ağır etkilenmiş SP’li bireyler için ise, çocuğun kendi kullandığı ya da arkadan itilen tekerlekli sandalyeler veya motorize tekerlekli sandalyeler gerekir. Ayrıca bazı SP’li bireyler günlük yaşam içerisindeki rutinlerinde transferler ve kişisel bakım için bir bakıcının yardımına ihtiyaç duymaktadır (Palisano vd., 2003: 113; Tieman vd., 2004: 419). Yürüyebilme yetisine sahip SP’li çocukların arasında bile yürümede hız, mesafe, dayanıklılık ve yardımcı cihaz ihtiyacı açısından önemli farklılıklar vardır (Tieman vd., 2004: 420).

SP’li çocukların aile, toplumsal yaşam, eğitim, eğlence ya da arkadaşlık ilişkileri gibi toplumsal rollere ya da kendine bakım ve beslenme gibi günlük rutinelere katılımı; etkilenim düzeyleri, hareket becerileri, ağrı, nöropsikiyatrik durumlar, görme ve işitme kaybı ile epilepsi gibi eşlik eden problemlerin varlığı ebeveynlerdeki psikolojik etkilenim ve çevresel ortamlar gibi birçok faktörden etkilenir. Bu faktörlerin etkileri; boş zaman etkinlikleri, sosyal rolleri yerine getirme ve akranlarıyla eğitim alma gibi bireylerin günlük yaşamına katılımda farklı derecelerde kısıtlamalara neden olur (Beckung ve Hagberg, 1992:312; Fauconnier vd, 2009: 338;

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Himmelman ve Uvebrant, 2011: 516; Palisano vd., 2003: 113; Ramstad vd., 2012: 830). Son yıllarda SP'li çocukların yetenek, kapasite ve performansları arasındaki farkların belirlenmesi ve SP'li çocukların değerlendirme ve uygulanan müdahalelerin etkinliklerini geliştirmek amacıyla farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır (Palisano vd., 2003: 115; Tieman vd., 2004: 114). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sağlık ve sağlıkla ilgili durumların evrensel olarak tanımlanması ve sağlıkla ilgili durumların ayrıntılandırılması amacıyla İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF) geliştirilmiştir (WHO, 2001). ICF, sağlığın ve sağlıkla ilgili fonksiyonun psikolojik, sosyal ve biyolojik yönlerini belirlenmesine olanak sunar (Clarke ve Price, 2012: 367). Çocuk ve genç bireylerde, fonksiyonel durumu dikkate alınarak ICF-CY olarak genişletilmiş versiyonu kullanılmaktadır (Simeonsson vd., 2012: 3). ICF ve ICF-CY çerçevesi, sağlıkla ilişkili durumları vücut yapıları ve fonksiyonlarının yanı sıra, bir görev ya da hareketin yerine getirilmesi olarak da tanımlanan aktiviteler, yaşam süreçlerine dâhil olma olarak belirtilen katılım ile kişisel ve çevresel etmenlerden oluşan bağlamsal faktörlerden oluşmaktadır (WHO, 2001). Bu bağlamda göç olgusu ICF'in alanlarının yanı sıra yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilecek bir etmen olarak ön plana çıkmaktadır.

Yaşam kalitesi, yaşamın hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin öznel değerlendirmelerini içeren geniş ve çok boyutlu bir kavram olarak kabul edilir. Bütünsel iyilik hali kavramını benimser ve genel olarak işlevsellik ve sağlıkla ilgili unsurları kapsar, ancak aynı zamanda bir kişinin yaşam deneyimlerini ve sosyal ve duygusal refahını değerlendirmesini de içerecek şekilde genişletilebilir (Gilson vd., 2014: 1134). Yaşam kalitesi tanımları disiplinler arasında farklılık gösterse de DSÖ tarafından “bireylerin, içinde yaşadıkları kültür ve değer sistemleri bağlamında ve amaçlar, beklentiler ve kaygılarla ilişkili olarak yaşamdaki durumun algısı” olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel sağlık, bireylerin bağımsızlık düzeyi, psikolojik ve sosyal durumu ile yaşadığı çevre arasındaki ilişkiyi etkilemektedir (Group, 1993: 153-159). Yaşam kalitesinin çok boyutlu olduğu konusunda önemli bir fikir birliği olmasına rağmen, çocuklar ve

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

özellikle engelli çocuklar için yaşam kalitesini oluşturan alanların içeriğinde çok fazla çeşitlilik vardır (Gilson vd., 2014: 1134).

Arnaud ve ark. Avrupa'nın yedi ayrı ülkesi ve dokuz ayrı bölgesini kapsayan geniş toplum temelli çalışmalarında, SP'li çocuklar için ebeveyn tarafından bildirilen yaşam kalitesinin, SP'nin neden olduğu bozukluklar ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu; bununla birlikte, SP'li çocuklarda ruh halleri ve duyguların, benlik algısının, sosyal kabul, okul ortamının ve aile stres seviyesinin de yaşam kalitesi üzerinde önemli etkileri olduğu sonucuna varmışlardır (Arnaud vd., 2008: 54). Power ve ark. düşük ve orta gelir düzeyine sahip ülkelerde yaşayan SP'li bireylerde yaşam kalitesini inceledikleri sistematik derlemelerinde, SP'li bireylerin sağlıkla ilişkili yaşam kalitelerinin tipik gelişen yaşlılarına kıyasla daha kötü olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Power vd., 2018: 469). SP'de yaşam kalitesini inceleyen bu geniş örneklemli ve kapsamlı çalışmalarda, yaşam kalitesi üzerine SP'nin neden olduğu fiziksel yetersizliklerin yanı sıra farklı sosyal ve ekonomik değişkenlerin de etkin olması, önemli bir toplumsal olgu olan göçün de SP'li çocukların yaşam kaliteleri üzerinde önemli etkileri olabileceğini düşündürmektedir.

Suriye, Libya, Afganistan, Irak ve Güney Sudan'da iç savaşlar, şiddetli ekonomik problemler, Venezüella'daki siyasi istikrarsızlık, Rohingya'nın etnik grubu ve diğer birçok güncel çatışma son yıllarda küresel göç dalgasının artmasına neden olmuştur (Gagliardi vd., 2021: 1-14). Ayrıca, iklimsel değişikliğinin etkisi ile özellikle ekonomik durgunluk, göç akışlarının artmasında birincil bir itici güç olarak rol almaktadır (Cattaneo vd., 2020: 189). Bu göç akışları, göçmenlerin ve ülkelerin özelliklerine göre hedef ülkeleri etkiler. Bu göç hareketlerinin yakın tarihli olanı Suriye'de yaşanmış ve Türkiye, yoğun bir göç dalgasına maruz kalan ülkelerden biri haline gelmiştir (Dinç Güzel, 2021: 1-2). Ayrıca Türkiye'de sürecin başından itibaren "açık kapı" politikasının uygulanması (Kirişçi, 2014: 1) ve sınırlarının ötesine geçmek isteyen her göçmenin kabul edilmesi gibi faktörler Suriyelilerin göç edecekleri gidilecek en güvenli yer olarak Türkiye'yi tercih etmesine neden olmuştur (Ayдын, 2021: 227).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

2011 yılında Suriye’de meydana gelen iç karışıklık ve çatışmaların, Suriye halkının güvenli bölge arayışına girmesine sebep olmuş ve Suriyelilerin büyük çoğunluğu ülke içinde güvenli gördükleri bölgelere doğru hareket ederken, bir kısmı da sınır ülkelere doğru göç etmişlerdir. Türkiye, kitlesel göçte en çok tercih edilen ülkelerden birisi olmuş ve Türkiye’ye Suriyeli göçmenler ilk olarak Nisan 2011’de 252 kişilik bir grup olarak giriş yapmıştır (Uludağ Güler, 2020: 2).

Suriye’den Türkiye’ye toplu göçler artarak devam etmiş ve 2022 yılı itibari ile Türkiye’de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli birey sayısı, 3.684.488 bireye ulaşmıştır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Bunlar resmi kayıtlar olup kayıt altında olmayan birçok Suriyeli, akrabasının yanında kalarak veya kendi imkânlarıyla Türkiye’ye girdikten sonra ev tutup kamplarda kayıt altında olmadan Türkiye sınırları içerisinde birçok ilde kalmaktadır (Güçer vd., 2013: 1).

Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocuklar ile ilgili farklı çalışmalar yürütülmüş olmakla birlikte (Rohwerder, 2018: 1-23), bu çalışmalarda daha çok genel çocukluk çağı hastalıkları ya da genel çocukluk çağı engelliliği incelenmiştir. Spesifik olarak Türkiye’de yaşayan, Suriyeli bireyler arasındaki SP’li çocukların tıbbi ya da sosyal açılarından değerlendiren çalışma bulunmamaktadır.

Literatürde Suriyeli göçmen SP’li çocukların yaşam kalitelerine yönelik araştırmaların yetersiz olması ile rehabilitasyon uygulamalarının ve sosyal politikaların geliştirilmesi açısından bu çalışmanın yapılması planlanmıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı Hatay ilinde yaşayan Suriyeli göçmen SP’li çocukların yaşam kalitesi değerlendirmek ve yaş ve klinik özellikleri benzer Türk çocukların yaşam kaliteleriyle karşılaştırmaktır.

Yöntem

Bu çalışma, nicel verilere dayanan kesitsel bir çalışma olup, Eylül 2020 - Eylül 2022 tarihleri arasında Hatay ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde rehabilitasyon programına

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

alınan ve Hatay ili Göçmen Sağlık Merkezlerinde kayıtlı olan SP tanılı, 4-18 yaş aralığında, 17 Suriyeli çocuk göçmen ve Hatay ilindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden rehabilitasyon hizmeti alan ve Suriyeli göçmen SP'li çocuklarla benzer yaş ve klinik özelliklere sahip 17 Türk SP'li çocuklarla gerçekleştirildi. Dil bariyeri nedeniyle aileleriyle iletişimde güçlük yaşanan bireyler çalışma dışı bırakılmıştır. Çalışma için gerekli etik kurul onayı, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından (GO 13/27 Tarih:12.11.2020) onaylanmıştır. Çalışmaya katılan ebeveynlerden, bilgilendirilmiş, gönüllü katılımı belirten onay formları alındı ve tüm çocuklar aynı fizyoterapist tarafından değerlendirildi ve çalışmaya alınan tüm çocukların demografik bilgileri alındı.

Çalışmada katılan SP'li çocukların motor fonksiyonel etkilenim şiddetini sınıflandırmak için Palisano vd tarafından geliştirilen Kaba Motor Fonksiyon Sınıflandırma Sistemi (*Gross Motor Function Classification System – GMFCS*) kullanıldı. Bu sınıflandırma sistemin amacı SP'li çocukların motor bozukluklarının standart bir biçimde sınıflandırılmasını sağlamaktır. Oturma, yer değiştirme ve hareketliliğe vurgu yaparak çocuğun kendi başlattığı hareketlere dayanmaktadır. Beş seviyeli olan bu sınıflandırma sistemindeki temel ölçüt, seviyeler arasındaki farkların günlük yaşamda anlamlı olmasıdır. Seviyeler arasındaki farklar işlevsel kısıtlamalara, elle tutulan hareketliliğe yardımcı araçlara (yürüteç, koltuk değneği ya da baston) ya da tekerlekli hareketlilik araçlarına olan ihtiyaca ve daha az olarak da hareketin kalitesine dayanmaktadır. Genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş GMFCS, yaş aralığı 12-18 yaş arasındaki çocukları da içermektedir ve ICF'e özgü kavramlar vurgulanmaktadır (Rosenbaum vd., 2008: 249).

GMFCS, Türkçeye Kerem Günel ve arkadaşları tarafından çevrilmiş olup, çalışmada bu versiyon kullanılmıştır. Türkçe versiyonun geçerlik ve güvenilirliği El ve arkadaşları tarafından gösterilmiş olup, gözlemciler arası geçerlik ICC: 0,97; test – yeniden test güvenilirliği %95 güven aralığında ICC: 0,94 olarak bulunmuştur (El vd., 2012). SP'li çocukların kaba motor fonksiyonunu en az kısıtlanmadan (Seviye I) en fazla kısıtlanmaya (Seviye

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

V) kadar derecelendirir. KMFSS, 2-18 yaş aralığını kapsamaktadır. Seviyelere göre özellikler temel olarak; “Seviye I: Kısıtlama olmaksızın yürür, Seviye II: Kısıtlamalarla yürür, Seviye III: Elle tutulan hareketlilik araçlarını kullanarak yürür, Seviye IV: Kendi kendine hareket sınırlanmıştır. Motorlu hareketlilik aracını kullanabilir, Seviye V: Elle itilen bir tekerlekli sandalyede taşınır.” olarak belirtilmektedir (Rosenbaum vd., 2008: 249).

Çalışmaya katılan SP’li çocukların yaşam kalitesini değerlendirmek için SP Yaşam Kalitesi Anketi-Çocuk ve Adolesan (*Cerebral Palsy Quality of Life Child and Teenager – CP QOL-Child&Teen*) kullanıldı.

CP QOL hem çocuk hem de birincil bakım veren için iki ayrı forma sahip olmakla birlikte, çalışmaya dahil edilen SP’li çocukların iletişim güçlükleri nedeniyle birincil bakım veren anketi uygulanmıştır ve anket bakım vereni olarak SP’li çocukların annelerine uygulanmıştır. CP QOL– Birincil bakım veren raporu, 4-12 yaş arası çocuklar için ve 13-18 yaş arası ergenler için olmak üzere iki ayrı anketten oluşmaktadır. 66 maddeden oluşur. Birincil bakım veren formu, sosyal refah ve kabul, işlevsellik, katılım ve fiziksel sağlık, duygusal refah, hizmetlere erişim, ağrı ve rahatsızlığın etkisi ve aile sağlığı olmak üzere yedi alandan oluşmaktadır.

Anket, genel iyilik hali ve katılım, iletişim ve fiziksel sağlık, okul durumu ve sosyal iyilik hali olmak üzere 4 bölüm altında incelenmektedir. Son iki alan, alt forma dahil edilmez. Ağrı ve engelliliğin etkisi alanında 5 puanlık bir ölçekte derecelendirilen bir madde dışında tüm maddeler 1’den 9’a kadar derecelendirilen sıralı bir ölçektir. Daha yüksek puanlar daha iyi yaşam kalitesi anlamına gelmektedir (Waters vd., 2007: 49). 4-12 yaş arası çocuklar için anketin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Atasavun ve ark. tarafından; 13-18 yaş arası ergenler için anketin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Çelik ve Durmaz tarafından gösterilmiştir (Atasavun vd., 2016:150-164, Çelik ve Durmaz, 2012: 66).

Bu çalışmada kullanılan analiz tekniklerinden birisi de istatistiksel analizdir. İstatistiksel analiz için SPSS 21.0 programı kullanıldı. Ölçümle belirtilen veriler ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ile ifade edilip sayımla belirtilen değerler sayı ve yüzde (%) ile verilmiştir. Ölçüm ile belirlenen sürekli verilerin karşılaştırılmasında Mann-Whitney-U testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Suriyeli SP'li çocukların 9'u kadın, 8'i erkek; yaş ortalaması 7 yıl 8 ay ± 4 yıl 8 ay, fiziksel özellikleri ve etkilenim düzeyleri benzer Türk SP'li çocukların 8'i kadın, 9'u erkek; yaş ortalaması 12 yaş 0 ay ± 4 yıl 0 ay'dır.

Suriyeli ve Türk SP'li bireylere ait KMFSS sınıflandırma sistemine göre dağılımı Türk SP'li çocuklarında %11,8'i Seviye I, %23,5'i Seviye II, %17,6'sı Seviye III, %11,8'i Seviye IV ve %35,3'ü Seviye V iken Suriyeli göçmen çocukların %35,3'ü Seviye I, %17,6'sı Seviye III ve %47,1'i Seviye V olduğu görüldü (Tablo 1).

Tablo 1. Serebral Palsili Çocukların Kaba Motor Fonksiyon Seviyelerine Göre Dağılımları

Kaba Motor Fonksiyon Sınıflandırma Sistemi Seviyeleri	Türk SP'li bireyler n (%)	Suriyeli SP'li bireyler n (%)	SP'li bireyler toplam n (%)
Seviye I	2 (11.8)	6 (35.3)	8 (23.5)
Seviye II	4 (23.5)	0 (0)	9 (11.8)
Seviye III	3 (17.6)	3 (17.6)	6 (17.6)
Seviye IV	2 (11.8)	0 (0)	2 (5.9)
Seviye V	6 (35.3)	8 (47.1)	14 (41.2)

Yaşam kalitesi anketi toplam puanı; Türk SP'li çocuklarında ortalama 336.05 ± 25.30 ve Suriyeli göçmen SP'li çocuklarda 282.82 ± 65.28 olduğu belirlendi. İki grup arasında yaşam kalitesi düzeyi yönünden istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulundu ($z = -3,053$; $p < 0,05$) (Tablo 2).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Tablo 2. Suriyeli Göçmen ve Türk SP'li Çocukların CP QOL Child&Teen Puanlarının Karşılaştırması

	Türk SP'li bireyler X±SS	Suriyeli SP'li bireyler X±SS	Z	P*
CP QOL Child&Teen	336,05 ± 25,30	282,82 ± 65,28	-3,053	0,002

*Mann Whitney-U Testi

Tartışma

Hatay ilinde yaşayan Suriyeli göçmen SP'li çocukların yaşam kalitesi değerlendirmek amacıyla yürütülen bu çalışmada, Suriyeli SP'li çocukların yaşam kalitelerinin, Türk SP'li çocukların yaşam kalitelerinden daha düşük olduğu sonucuna varıldı. Her ne kadar çalışma Hatay ili ölçeğinde gerçekleştirilmiş olsa da, Hatay ilinin, 400.000'i aşan göçmen nüfusuyla en fazla Suriyeli göçmen barındıran üçüncü il olması (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022) ve mevcut çalışmanın Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmen SP'ler arasında yapılan ilk çalışma olması nedeniyle genellenebilir niteliktedir; ayrıca çalışma sonuçları göçmen SP'li çocuklar için geliştirilebilecek rehabilitasyon yaklaşımları, sosyal politikalar ve sağlık bakım hizmetleri açısından da yol göstericidir.

Çalışmamızda, Suriyeli göçmen SP'li çocukların GMFCS ile sınıflandırılan fiziksel etkilenim düzeylerinin Türk SP'li çocuklara göre daha şiddetli bir dağılım gösterdikleri görülmektedir. Mevcut çalışma her ne kadar etkilenim şiddetlerinin nedenlerini ve Suriyeli ve Türk çocuklar arasındaki farklılığın nedenlerini araştırmayı amaçlamıyor olsa da, bu bulgular dikkat çekicidir. Jahan ve arkadaşları, düşük ve orta gelire sahip ülkelerde yürüttükleri geniş örneklemlili çalışmalarında, bu toplumlarda, yeni doğanlarda doğum esnasında yaşanan problemlerin yaygın olduğunu, ayrıca sosyo-ekonomik değişkenlerin de SP, şiddeti üzerine önemli bir etken olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, erken tanılama ve erken rehabilitasyon hizmetlerinin de eksikliğinin de SP, şiddeti üzerinde önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır (Jahan vd., 2021: 1327). Bu noktadan yola çıkarak, Suriyeli

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ailelerde çatışma ortamı ve göç başta olmak üzere sosyoekonomik düzeyi ve hizmetlere erişimi etkileyebilecek etkenlerin varlığının, bu çocuklardaki ağır ekilenimin nedenleri üzerinde bir etken olduğunu ve bu durumun özellikle göç öncesi dönemdeki koşullarla ilgili olabileceğini düşündürmektedir.

Fiziksel sağlık alanıyla ilgili olarak düşük sonuçlar, sağlık için gereken belgeler ve hizmetlerin maliyeti açısından gerekli yeni bir sağlık sistemine erişim ve iletişim zorlukları ile ilgili olabilir. Özellikle, sağlık hizmetinden yararlanmak isteyen göçmenler ve sığınmacılar için tercüman eksikliği ve/veya tercümanın yanlış çeviri yapması, kültürel açıdan duyarlı yaklaşımın doğru ve verimli bir tedaviyi baltalaması önemli engellerden biridir (Hampers vd., 1999: 1253; Jacobs vd., 2004: 866). Ayrıca, göçmen nüfusunda hem klinik olarak bu alan için hem de genel yaşam kalitesi incelendiğinde en düşük puanların gözlendiğini görebiliriz. Bunun nedeni yüksek düzeyde ruhsal bozuklukların somatizasyonu (Betancourt vd., 2012: 682; Hinton vd., 2013: 347; Rohlof vd., 2014: 1793) veya işkencenin de dâhil olduğu geçmiş ağır travmaların etkisi olabileceği gibi göçmenler için mevcut fiziksel acının nedeni de olabilir ve buna “sağlığa göç etkisi” denir (Gimeno-Feliu vd., 2015: 15; Williams vd., 2010: 715).

SP’li çocuklarda yaşam kalitesi fiziksel, psikolojik, sosyal ilişkiler ve çevresel olmak üzere birçok alt alandan etkilemektedir. Özellikle göçmen nüfusta psikolojiye bağlı yaşam kalitesindeki düşüşler psikolojik üzerinde doğrudan etkisi olabilecek travmatik ve stresli olaylara bağlıdır (Mollica vd., 1998: 482). Bu nedenle, bu psikolojik alanın sonuçlarını azaltmaya yönelik destek programlarının geliştirilmesi, SP’li birey ve ailelerinin yaşam kalitelerini artırma konusunda yardımcı olabilir.

Yaşam kalitesini özellikle klinik göçmen nüfusunda etkileyen psikolojik sağlık alanındaki düşük puanlar, psikolojik üzerinde doğrudan etkisi olabilecek travmatik ve stresli olaylara bağlıdır (Mollica vd., 1998: 482). Ayrıca, bu alanın sonuçları, göç ve engellilik alanlarında eğitilmiş profesyonellerin çalışmaları ile desteklenmesi önemlidir.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Yaşam kalitesini etkileyen sosyal ilişki alanı, yeni ülkede yaşanan, topluluk kaybına ve kültürel boşluğa güçlü bir şekilde bağlıdır. Aileden ayrı yaşamak entegrasyon sürecini etkileyen ve duygusal strese neden olan destek ağının eksikliğinden dolayı psikolojik alanda olduğu kadar sosyal ilişkilerde de yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen bir unsurdur (Miller vd., 2018: 26). Bu yorum Georgiadou ve diğerleri (Georgiadou vd. 2020: 109) tarafından yapılan çalışmada iki evli göçmen çift arasında eşinden ayrılmış ve ayrılmamış çift arasında yaşam kalitesini etkileyen özellikle sosyal ilişki ilgili soru puanlarında büyük farklar gözlenmiştir. Çalışmamızda, Türk ve Suriyeli SP'li çocukların yaşam kalitelerinin anlamlı farklılık gösterdiği bulundu. Makris ve ark. SP'li çocuk ve ergenlerin yaşam kalitelerini inceledikleri sistematik derleme ve meta analizlerinde SP etkilenim şiddetinin fiziksel yaşam kalitesini üzerinde etkin olduğunu; ancak psikososyal yaşam kalitesinin SP'de motor etkilenim düzeyini de içeren fonksiyonel becerilerden çok psikolojik ve sosyal konulardan etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır (Makris vd. 2019: 299). Power ve ark. da, sistematik derlemelerinde sağlıkla ilişkili yaşam kalitesinin fiziksel iyilik hali alanının bozulmuş motor fonksiyonlarla ilişkili olarak çok düşük düzeyde olduğu belirtmiştir (Power vd., 2018: 469). Mushta ve ark. Ortadoğu'daki SP'li bireylerin epidemiyoloji, yönetim ve yaşam kalitelerini inceledikleri çalışmalarında, genel olarak bu ülkelerdeki halk sağlığı alt yapılarının oldukça zayıf olduğunu vurgulamaktadır (Mushta vd., 2021: 2539). Bu bağlamda, çalışmamızda gruplar arasındaki yaşam kalitesi farklılığında, koruyucu halk sağlığı hizmetlerine kısıtlı erişim, SP şiddetinin de artmasıyla da sonuçlanan düşük sosyo ekonomik düzey ile eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimin göç öncesi dönemde kısıtlanmış olmasının göçe neden olan faktörle birleşmesi ve iletişim güçlükleri gibi sosyal konuların da etkin olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle gelecekteki çalışmalarda Suriyeli göçmen SP'li çocukların ve ailelerinin sosyoekonomik durumlarının, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerinin yanı sıra SP'ye neden olabilecek epidemiyolojik etmenlerin ayrıntılı değerlendirilmesi, bu bireylerin yaşam kalitelerinin ve daha genel olarak farklı yaşam rollerine katılımını artırabilir.

Sonuç

Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye’de yaşayan SP’li Suriyeli göçmen çocuklarda yaşam kalitesini inceleyen ilk çalışmadır. Çalışma sonuçları Suriyeli göçmen SP’li çocukların Türk SP’li çocuklardan daha düşük yaşam kalitesi düzeylerine sahip olduklarını göstermekte ve göç öncesi dönemde, sosyoekonomik durum, sağlık hizmetlerine erişim ile göçe neden olan toplumsal ve ekonomik etmenlerin varlığının bu farklılıkta hem de SP etkilenim şiddetinin yüksek olmasında anahtar rol oynadığını düşündürmektedir. Bu çalışma sonuçları, ev sahibi ülkelerde entegrasyon politikalarının etkinliğini değerlendirmek için yaşam kalitesi bir araç olarak değerlendirilip kullanılabilir; ayrıca, SP’li göçmen bireyler açısından daha fazla prognostik bilgi sağlanması gerektiğini ve bu çocuklarda etkin rehabilitasyon yaklaşımlarının, sosyal politikaların ve sağlık bakım hizmetlerinin geliştirilerek yaşam kalitesinin artırılması sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kaynaklar

- Arnaud, C., White-Koning, M., Michelsen, S. I., vd. (2008). Parent-reported quality of life of children with cerebral palsy in Europe. *Pediatrics*, 121(1), 54-64.
- Atasavun Uysal, S., Düger, T., Elbasan, B., Karabulut, E., Toyman, İ. (2016). Reliability and validity of the cerebral palsy quality of life questionnaire in the Turkish population. *Perceptual and motor skills*, 122(1), 150-164.
- Aydin, Y. (2021). Türkiye’deki Suriyeli göçmenlere verilen sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi, sorun ve öneriler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (18), 227-248.
- Beckung, E., Hagberg, G. (1992). Bimanual Fine Motor Function. *Dev Med Child Neurol*, 44, 309-316.
- Beckung, E., Hagberg, G. (2002). Neuroimpairments, activity limitations, and participation restrictions in children with cerebral palsy. *Developmental medicine and child neurology*, 44(5), 309-316.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Betancourt, T. S., Newnham, E. A., Layne, C. M., Kim, S., Steinberg, A. M., Ellis, H., Birman, D. (2012). Trauma history and psychopathology in war-affected refugee children referred for trauma-related mental health services in the United States. *Journal of Traumatic Stress, 25*(6), 682-690.
- Cattaneo, C., Beine, M., Fröhlich, C. J., vd. (2020). Human migration in the era of climate change. *Review of Environmental Economics and Policy, 13* (2): 189-206
- Clarke, M., & Price, K. (2012). Augmentative and alternative communication for children with cerebral palsy. *Paediatrics and child health, 22*(9), 367-371.
- Çelik, S., Durmaz, B. (2012). Türk toplumunda serebral palsili ergenlerde cp-qol teen ölçeğinin geçerlilik-güvenirlilik değerlendirilmesi, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Fiziksel Tıp Ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı Uzmanlık tezi
- Dinç Güzel, H. (2021). *Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlerin sorunları ve Suriyeli göçmenlere yönelik kamu politikaları* (Doctoral dissertation, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı).
- El, Ö., Baydar, M., Berk, H., Peker, Ö., Koşay, C., & Demiral, Y. (2012). Interobserver reliability of the Turkish version of the expanded and revised gross motor function classification system. *Disability and rehabilitation, 34*(12), 1030-1033.
- Fauconnier, J., Dickinson, H. O., Beckung, E., vd. (2009). Participation in life situations of 8-12 year old children with cerebral palsy: cross sectional European study. *Bmj, 338*, b1458.
- Gagliardi, J., Brettschneider, C., König, H.-H. (2021). Health-related quality of life of refugees: a systematic review of studies using the WHOQOL-Bref instrument in general and clinical refugee populations in the community setting. *Conflict and health, 15*(1), 1-14.
- Georgiadou, E., Schmitt, G. M., Erim, Y. (2020). Does the separation from marital partners of Syrian refugees with a residence permit in Germany have an impact on their quality of life? *Journal of psychosomatic research, 130*, 109936.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Gilson, K. M., Davis, E., Reddihough, D., Graham, K., & Waters, E. (2014). Quality of life in children with cerebral palsy: implications for practice. *Journal of child neurology*, 29(8), 1134-1140.
- Gimeno-Feliu, L. A., Calderón-Larrañaga, A., Diaz, E., Poblador-Plou, B., Macipe-Costa, R., Prados-Torres, A. (2015). Evidencias sobre la teoría del inmigrante sano en atención primaria. *Gaceta Sanitaria*, 29(1), 15-20.
- WHOQOL Group. (1993). Study protocol for the World Health Organization project to develop a Quality of Life assessment instrument (WHOQOL). *Quality of life Research*, 2, 153-159.
- Güçer, M., Karaca, S., Dinçer, O. B. (2013). *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler Alan Çalışması*: International Strategic Research Organization (USAK).
- Hampers, L. C., Cha, S., Gutglass, D. J., Binns, H. J., & Krug, S. E. (1999). Language barriers and resource utilization in a pediatric emergency department. *Pediatrics*, 103(6), 1253-1256.
- Himmelman, K., & Uvebrant, P. (2011). Function and neuroimaging in cerebral palsy: a population-based study. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 53(6), 516-521.
- Hinton, D. E., Kredlow, M. A., Pich, V., Bui, E., & Hofmann, S. G. (2013). The relationship of PTSD to key somatic complaints and cultural syndromes among Cambodian refugees attending a psychiatric clinic: The Cambodian Somatic Symptom and Syndrome Inventory (CSSI). *Transcultural Psychiatry*, 50(3), 347-370.
- <https://www.goc.gov.tr/> (Erişim tarihi: 03.07.2022)
- Jacobs, E. A., Shepard, D. S., Suaya, J. A., & Stone, E.-L. (2004). Overcoming language barriers in health care: costs and benefits of interpreter services. *American journal of public health*, 94(5), 866-869.
- Jahan, I., Muhit, M., Hardianto, D., vd. (2021). Epidemiology of cerebral palsy in low-and middle-income countries: preliminary findings from an international multi-centre cerebral palsy register. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 63(11), 1327-1336.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Kirişçi, K. (2014). Rapor: misafırlığın ötesine geçerken “Türkiye’nin Suriyeli mülteciler sınavı. (Sema Karaca, Çev.) Brookling Enstitüsü ve USAK, Haziran 2014.
- Makris, T., Dorstyn, D., & Crettenden, A. (2021). Quality of life in children and adolescents with cerebral palsy: a systematic review with meta-analysis. *Disability and rehabilitation*, 43(3), 299-308.
- Marpole, R., Blackmore, A. M., Gibson, N., Cooper, M. S., Langdon, K., & Wilson, A. C. (2020). Evaluation and management of respiratory illness in children with cerebral palsy. *Frontiers in pediatrics*, 8, 333
- Miller, A., Hess, J. M., Bybee, D., & Goodkind, J. R. (2018). Understanding the mental health consequences of family separation for refugees: Implications for policy and practice. *American journal of orthopsychiatry*, 88(1), 26.
- Mollica, R. F., McInnes, K., Pool, C., & Tor, S. (1998). Dose-effect relationships of trauma to symptoms of depression and post-traumatic stress disorder among Cambodian survivors of mass violence. *The British journal of psychiatry*, 173(6), 482-488.
- Mushta, S. M., Khandaker, G., Power, R., & Badawi, N. (2021). Cerebral palsy in the Middle East: epidemiology, management, and quality of life. In *Handbook of Healthcare in the Arab World*. Cham: Springer International Publishing (pp. 2539-2572).
- Palisano, R. J., Tieman, B. L., Walter, S. D., Bartlett, D. J., Rosenbaum, P. L., Russell, D., & Hanna, S. E. (2003). Effect of environmental setting on mobility methods of children with cerebral palsy. *Developmental medicine and child neurology*, 45(2), 113-120.
- Power, R., King, C., Muhit, M., vd. (2018). Health-related quality of life of children and adolescents with cerebral palsy in low-and middle-income countries: a systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 60(5), 469-479.
- Ramstad, K., Jahnsen, R., Skjeldal, O. H., & Diseth, T. H. (2012). Parent-reported participation in children with cerebral palsy: the contribution of recurrent musculoskeletal pain and child mental health problems. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 54(9), 829-835.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Rohlof, H. G., Knipscheer, J. W., & Kleber, R. J. (2014). Somatization in refugees: a review. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 49(11), 1793-1804.
- Rohwerder, B. (2018). Syrian refugee women, girls, and people with disabilities in Turkey. K4D: 1-23
- Rosenbaum, P., Paneth, N., Leviton, A., vd. (2007). A report: the definition and classification of cerebral palsy April 2006. *Dev Med Child Neurol Suppl*, 109(suppl 109), 8-14.
- Rosenbaum, P. L., Palisano, R. J., Bartlett, D. J., Galuppi, B. E., & Russell, D. J. (2008). Development of the gross motor function classification system for cerebral palsy. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 50(4), 249-253.
- World Health Organization. (2001). *International classification of functioning, disability and health: ICF*: World Health Organization.
- Sellier, E., McIntyre, S., Smithers-Sheedy, H., & Platt, M. J. (2020). European and Australian cerebral palsy surveillance networks working together for collaborative research. *Neuropediatrics*, 51(02), 105-112.
- Serdaroğlu, A., Cansu, A., Özkan, S., & Tezcan, S. (2006). Prevalence of cerebral palsy in Turkish children between the ages of 2 and 16 years. *Developmental medicine and child neurology*, 48(6), 413-416.
- Simeonsson, R. J., Björck-Åkesson, E., & Lollar, D. J. (2012). Communication, disability, and the ICF-CY. *Augmentative and alternative communication*, 28(1), 3-10.
- Tieman, B. L., Palisano, R. J., Gracely, E. J., & Rosenbaum, P. L. (2004). Gross motor capability and performance of mobility in children with cerebral palsy: a comparison across home, school, and outdoors/community settings. *Physical therapy*, 84(5), 419-429.
- Tieman, B. L., Palisano, R. J., Gracely, E. J., Rosenbaum, P. L., Chiarello, L. A., & O'neil, M. E. (2004). Changes in mobility of children with cerebral palsy over time and across environmental settings. *Physical & occupational therapy in pediatrics*, 24(1-2), 109-128.

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Uludağ Güler Ç. (2020). *Sosyoekonomik perspektiften türkiye’de geçici koruma statüsündeki suriyeliler: fatih ilçesi örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Waters, E., Davis, E., Mackinnon, A., vd. (2007). Psychometric properties of the Quality of Life Uysal et al. 163 445 Questionnaire for Children with CP. *Devolepmental Medicine and Child Neurology*, 49, 49–55.
- Williams, A. C. d. C., Peña, C. R., & Rice, A. S. (2010). Persistent pain in survivors of torture: a cohort study. *Journal of pain and symptom management*, 40(5), 715-722.

Mülteciler/Göçmenler İçin Kronik Hastalıkların Erken Tahmininde Antropometrik İndekslerin Genişletilmiş Tarama Programlarına Entegre Edilmesine İlişkin Bazı Öneriler*

Cenk GÜNER**
Pınar DÖNER GÜNER***

Giriş

Antropometri insan vücudunun boyutlarını ve biçimini, bilimsel ölçme yöntemleri ve ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde, sayısal olarak ifade eden bir tekniktir. Antropometrik ölçüler ise, önceden belirlenen bir örneklem üzerinde, çeşitli mekanik veya elektronik aletler kullanılarak bizzat araştırmacılar tarafından alınmakta ve/veya değerlendirilmektedir (Frisancho, 2008).

İnsanın biyolojik olarak incelendiği tüm araştırmalar, morfolojik boyutun, biçimin, beden bileşiminin, bebeklik, çocukluk ve adolesan dönemler boyunca gerçekleşen büyüme ve gelişme örüntüleri ile erişkinlik döneminde gözlenen değişim oranının gerek niceliksel gerekse niteliksel olarak, kayıt altına alınmasına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Vücut yapısının çeşitli bileşenleri tüm insanlar için benzer olmasına karşın herhangi

* Bu bölüm, 20-22 Mayıs 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan 2. Uluslararası Göç Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu çalışma, *iThenticate* programından geçirilmiş ve tespit edilen benzerlik oranı çalışmanın yayımlanması için uygun görülmüştür.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, 0000-0001-5100-1001

*** Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Tayfur Ata Sökmen Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, 0000-0002-5245-5299

Atıf/Cite as: Güner, C. ve Döner Güner, P. (2022). Mülteciler/göçmenler için kronik hastalıkların erken tahmininde antropometrik indekslerin genişletilmiş tarama programlarına entegre edilmesine ilişkin bazı öneriler. İçinde K. Şahin ve M. Çapar (Edl.), *Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım* (ss. 446-458) Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

bir bireye veya ortak bir karakteri paylaşan bir grup bireye görelî katkıları ise farklılıklar göstermektedir. İnsandan antropometri tekniği kullanılarak elde edilen niceliksel veriler içerisinde boy ve ağırlık ölçüleri çeşitlilikleri anlamak için yapılan hemen tüm çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Ancak bu iki ölçünün yanı sıra, daha dolaylı yollarla elde edilebilen ve özellikle yağ miktarı ve dağılımının belirlenebilmesi için beden bileşiminin ölçülmesi de bir gerekliliktir. Son olarak günümüzde modernizasyon, endüstriyel gelişim ve göçler ile büyümede gözlenen bunlarla ilişkili seküler trendlere bağlı olarak bazı vücut bölümlerinin büyümesine ilişkin ölçülerin alınması da bir zorunluluk haline gelmiştir (Preedy, 2012).

Gerek insan çeşitliliğini ve büyümesini gerekse insanın tıbbi açıdan incelenmesini konu edinen çalışmalar genellikle, prospektif bir klinik çalışmada olduğu gibi ya tek bir gözlemci veya büyük ölçekli kesitsel çalışmalarda sıkça tercih edildiği gibi, çoklu gözlemcilerle de gerçekleştirilmektedir. Her iki durumda iki farklı güvenilirlik boyutunun oluşmasına yol açmaktadır. Bunlardan birincisi “tekrarlanabilirlik” olarak da bilinen tek bir gözlemcinin (gözlemci-içi) güvenilirliği ve ikincisi ise “karşılaştırılabilirlik” olarak bilinen çok sayıda gözlemcinin (gözlemciler-arası) güvenilirliğidir. Antropometrik güvenilirlik kavramının istatistiksel açıdan değerlendirilmesinde teknik hata ölçümü (TEM), standart hata ölçümü, standart sapma farklılıkları, korelasyonlar ile varyasyon katsayısı gibi ölçütler dikkate alınmaktadır (Cameron, 2013: 291-297).

Antropometrik ölçülere dayalı indekslerin tıbbi amaçlar için kullanımı, tek bir hastanın tanı ve tedavisi için olabileceği gibi toplumun genel sağlık durumu hakkında çıkarımlar yapılabilmesine de imkân sağlamaktadır. Ancak doğru tanının önkoşulu, antropometrik ölçümün doğru alınması ve doğru bir indeksin seçilmesidir. Tanılayıcı tıpta sıklıkla kullanılan bir terim olan alıcı işlem karakteristiğinde (İngilizcesi Receiver Operating Characteristic – ROC) bir tanı işlemi için ideal bir sınır (cut-off) değerinin belirlenmesi, gerçek pozitiflerle (hassasiyetin-sensitivity) gerçek negatiflerin (kesinliğin- specificity) arasındaki değişimlere göre belirlenmektedir. Ancak söz konusu değerlerin her bir sınır değer ile değişebilir olması hangi sınır değerin hangi durumlarda ideal olarak kabul

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

edilebileceğini güçleştirmektedir. Bu aşamada tanı için kullanılacak sürekli bir değişkenin grafiksel olarak gösterilebilen bir ROC eğrisi üzerinde incelenmesi, kesinlik ve hassasiyet arasındaki değişimleri görme imkânı tanıyarak, her bir sınır değer (cut-off) tanı için belirlenebilmesini mümkün kılmaktadır. ROC eğrisinin altında kalan alan bir tarama testinin ayırım gücünün ölçümü olarak bilinmektedir. Teoride kesinlik ve hassasiyet ölçülerinin %100 olduğu, başka bir deyişle mükemmel olarak ifade edilen, maksimum ROC alanı değeri (puanı) 1'dir. Ancak pratikte 0,75 ve üzerinde olan değerler tanıyıcı tıpta kullanışlı olarak kabul edilmekte ve 0,97 gibi bir değer ise oldukça yüksek bir klinik değeri ifade etmektedir (Fan vd., 2006: 19-20).

Antropometrik standartlar ve referanslar hem çocuklar hem de yetişkinlerde antropometrik verilerin karşılaştırılabilmesi için temel kaynağı sağlamaktadır. Referanslar büyüklük ve çeşitliliğe etki edecek özelliklere dayalı olarak ön seçimden geçirilmeden belirlenen bir örneklem üzerinde, bir antropometrik ölçünün büyüklük ve çeşitliliğini yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla "normal bireyleri" kapsayan bir örnekleme dayalı olarak hazırlanmış bir veri veya veri dağılımı tablosu tam anlamıyla referans olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık bir standart ise tamamı aynı cinsiyetten veya belirli bir etnik gruptan ya da belirli bir sosyo-ekonomik düzeyden olabilen önceden seçilmiş bir örneklem grubuna dayalı olarak oluşturulur. Bu durumda da elde edilen veri, önceden belirlenen bir seçim kriterine göre olması gereken büyüklüğü ve çeşitliliğin içeriğini yansıtacaktır. Antropometrik ölçüler yalnızca belirli bir boyutta veri sağlamaktadır ve yararlılığı da seçilen bu boyut ile istenen amaç arasındaki ilişkinin bütününe bağlı olarak, çeşitlilik, adaptasyon veya sağlığa dair bir araştırma sorusuna verdiği fayda ile ölçülmektedir. Söz konusu faydanın tam olarak ve hassasiyetle belirlenebilmesi için uygun antropometrik ölçülerin seçilmesi bir gerekliliktir. Bu kapsamda farklı insan grupları/örneklemeleri arasındaki boyutsal farklılıkların derecesini anlamada antropometri ideal bir araç olmayı geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürdürmektedir (Cameron, 2013: 298).

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün 2020 yılı sonu verilerine göre dünya genelinde 26,6 milyon mülteci ve 4,4 milyon sığınmacı olduğu bilgisi, yaşam ihtiyaçları açısından oldukça büyük bir popülasyona dikkat çekilmesini gerektirmektedir (UNHCR, 2021, paragraf 1). Bu durum mülteci/göçmenlerin ihtiyaç duydukları acil ve akut sağlık hizmetlerine olan ihtiyaçlarının yanı sıra, statülerinin yıllarca değişmeden kalabilmesi nedeniyle, kronik hastalıklarının tedavisi için de önlemler alınmasını ve çeşitli yaklaşımlar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu gerekçe ile, antropometrik ölçü ve indekslerin sağlık alanında kullanılmasında mülteci/göçmenlere yönelik ayrı bir başlığın açılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Mülteci/göçmenlerde en yaygın olarak gözlenen kronik rahatsızlıklardan olan Obezite, Tip 2 Diyabetes Mellitus, Metabolik Sendrom, Kardiyovasküler hastalıkların tanı ve tedavilerinde antropometrik ölçü ve indekslerden yararlanılarak yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan öne çıkan konu başlıkları; çocuklarda büyüme ve gelişmenin değerlendirilmesi, çocuklarda malnutrisyonun değerlendirilmesi, çocuk ve adolesanlarda obezitenin değerlendirilmesi, erişkinlerde obezitenin değerlendirilmesi, erişkinlerde kardiyovasküler hastalıkların değerlendirilmesi, erişkinlerde Tip 2 Diyabetes Mellitus ile antropometrik indekslerin ilişkisi olarak sayılabilir (Bilukha vd., 2020: 1-12; Engwa vd., 2021: 1-15; Khoury vd., 2013: 742-751; Kim ve Choi, 2020: 1-7; Nambiar vd., 2010: 1566-1574; Ye vd., 2020: 20-25).

Literatürde göçmen çocuklarda büyüme ve gelişmenin değerlendirilmesi ve takibinde, göç edilen ülkenin büyüme eğrileri yerine göç eden topluma yönelik eğrilerin ve cut-off değerlerinin kullanılması gerektiği veya böyle bir veri yoksa oluşturulmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Çocuklarda, özellikle küçük yaş grupları üzerinde antropometrik ölçümlerle yapılan araştırmalarda, ölçüm cihazlarının rijit ölçüm metotları nedeniyle, mutlaka bir standardizasyon testinin gerekliliği ve 2 yaşından küçük en az 4-5 çocuğu içermesinin önemi vurgulanmaktadır. Bilukha ve vd. (2020: 1-12)'nin 712 katılımcı ile sahada yaptıkları bir antropometrik ölçüm çalışmasında; antropometrik veri kalitesinin

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

sağlanması, insani yardım ve mülteci ortamlarındaki 6-59 aylık çocuklar arasında, yetersiz beslenme prevalansına ilişkin doğru tahminler elde etmek için, oldukça önemli olduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca, ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı kuruluşlar arasında sayılan Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından 2005-2014 yıllarında 52 ülkede yapılan Nüfus ve Sağlık Araştırmalarından (DHS) elde edilen verilere dayanan raporlarda, okul öncesi çocuklardan oluşan daha küçük ve büyük yaş grupları arasında antropometrik veri kalitesinde sistematik farklılıklar olduğu öne sürülmektedir (Assaf vd., 2015). Bilukha vd. (2020: 1-12)'nin çalışmasında; 6-23 aylık çocuklarda ve 24-59 aylık çocuklarda beş antropometrik göstergenin kalitesi incelenerek karşılaştırılmıştır. Bunlar sırasıyla, boy için ağırlık, yaşa göre ağırlık, yaşa göre boy, yaşa göre beden kitle indeksi ve orta-üst kol çevresidir. Bu çalışmada her göstergenin z-skor dağılımı kullanılarak standart sapma (SD), aykırı değerlerin yüzdesi ve dağılım normalliği ölçüleri hesaplanmış ve bulgularında 2 yaş öncesinde belirlenen tüm antropometrik göstergelerde anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Engwa vd. (2021: 1-15) Güney Afrikalı çocukların büyüme ve gelişmelerinin değerlendirilmesinde Batı topluluklarına ait indeks ve eğrilerin kullanılmasının uygun olmadığı hipotezi ile yaptıkları bir araştırmanın sonucunda; Güney Afrikalı çocuklarda obezite tanısı için ABD Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezlerinin (CDC) önerdiği büyüme eğri persentillerinden daha düşük cut-off değerlerinin geçerli olduğunu bulmuşlardır.

Çocukluk dönemindeki büyüme gelişme takibinde doğru antropometrik teknik ve ölçüm ile doğru seçilen indeksler sayesinde malnutrisyon ya da obezite gibi büyüme ve gelişme sorunlarının erken dönemde önlenmesi mümkün kılınabilir. Kim vd. (2020: 1-7), göçmen çocukların hem malnutrisyon hem de obezite riski ile karşı karşıya kaldıklarını vurgulamaktadırlar. Çocuklarda erken dönemde kronik hastalıklar açısından riskin belirlenebilmesi için yapılan çalışmalarda çeşitli antropometrik indeksler ele alınmıştır ve bu indekslerden tarama programlarında faydalanılması önerilmektedir (Khoury vd., 2013: 742-751;

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Nambiar vd., 2010: 1566-1574; Ye vd., 2020: 20-25). Çocuklarda bel/boy oranı, boyun çevresi, üst kol çevresi gibi ölçüler mevcut tanı yöntemlerine alternatif ya da destekleyici ölçüm yöntemleri olarak önerilmektedir. Khoury ve vd. (2013: 742-751)'nin çalışmasında bel/boy oranı (WHtR) artmış olan obez çocukların önemli bir kısmında kardiyometabolik risk faktörlerinin de artmış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, WHtR'nın aşırı kilolu ve obez çocukların rutin tarama ve değerlendirilmesine dâhil edilmesi ve WHtR'ı yüksek olanların ek bir kardiyometabolik risk değerlendirmesine tabi tutulmasının gerekliliği de söz konu çalışmada vurgulanmaktadır. Nambiar vd. (2010: 1566-1574) vücut yağ oranı yüksek çocukların daha erken yaşta, fazla kilo ile ilişkili kardiyovasküler hastalık geliştirme risklerinin daha yüksek olmaları nedeniyle, WHtR'nın tanıda kullanılmasının birey ve toplum sağlığı için fayda sağlayacağını belirtmişlerdir. Ye vd. (2020: 20-25) ise ev tabanlı obezite taramaları için en uygun antropometrik ölçümün hangisi olduğunu araştırdıkları ve 14042 katılımcının dâhil edildiği çalışmalarının sonucunda, taramalarda WHtR kullanımını önermektedirler. Bunun yanı sıra, Nambiar vd. (2010: 1566-1574)'de WHtR'nın çocuk ve adolesanlarda fazla kilolu ve obez olma durumlarının ayrımı için cut-off değerlerin geliştirilmesini önermektedirler. Dolayısıyla göçmen çocuklarda da obezitenin artış riski göz önünde bulundurulduğunda, obezite ve kronik hastalık risklerinin değerlendirilmesi için yapılacak tarama programlarına etnik kökene göre modifiye edilmiş WHtR gibi indekslerin dâhil edilmesinin önemi görülmektedir.

Literatürde göçmen adolesanların büyüme ve gelişmelerinin antropometrik ölçümlerle değerlendirilmesi üzerine yapılan çalışmalar derlendiğinde; Adolesanlarda antropometrik ölçülerin değerlendirilmesinin diğer yaş gruplarına göre daha zor olabileceği çünkü normal beslenen ergenlerdeki antropometrik indeks değerlerinin yaş ve cinsel gelişim ile değiştiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca adolesan popülasyonlarında, antropometrik indeks değerlerini oldukça etkileyen etnik kökene dayalı farklılıklar da gözlenebilmektedir (Woodruff ve Duffield, 2002: 1108-1118).

Adolesanlarda göçmen olmayan popülasyonda dahi erişkinler için kullanılan indekslerin tam olarak vücut yağ oranını göstermekte yetersiz

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

kalması nedeniyle, obeziteyi değerlendirmek için, yeni indekslerin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. “*Triponderal Mass Index (TMI)*” bu indekslerden bir tanesi olup son yıllarda özellikle adolesanlarda erken dönemde metabolik sendromu ve kardiyometabolik yüksek riski ayırt etmede kullanılabileceği üzerinde durulmaktadır (De Lorenzo vd., 2019: 41-47; Empringham vd., 2021: 9-15; Neves vd., 2020: 1-8; Wu vd., 2018: 1192-1194). Bunun için yaş ve etnik kökene göre cut-off değerinin belirlenmesi gerekliliği Wang vd. (2020: 886-894)’nin yaptığı ve 57201 çocuğun dâhil edildiği bir çalışmada vurgulanmaktadır.

Adolesanlarda kronik hastalık risklerinin belirlenmesinde hangi antropometrik indeksin daha doğru sonuçlar vereceği üzerine çalışmalar artarak devam etmektedir. Adolesanlarda yüksek kan basıncını en iyi tahmin edecek antropometrik yöntemin belirlenebilmesi amacıyla Tee ve vd. (2020: 1-9)’nin Beden Kitle İndeksi (BMI), bel çevresi, bel- boy oranı (WHtR) ve beden şekil indeksi (ABSI)’ni karşılaştırdıkları çalışmanın sonucunda BMI’nin her iki cinsiyette de yüksek AUC (ROC eğrisi altındaki alan) gösterdiği ancak kadınlarda duyarlılığının daha zayıf olduğu; WHtR’nin ise her iki cinsiyette de iyi bir duyarlılık ve özgüllüğe sahip olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla WHtR’nin adolesanlara yönelik rutin birinci basamak sağlık hizmetlerinde yüksek kan basıncı riskinin tahmininde yararlı bir gösterge olarak kullanılabileceği önerisinde bulunmuşlardır. Bu bulgular, ergenlere yönelik rutin birinci basamak sağlık hizmetlerinde yüksek tansiyon riskinin taranmasında WHtR’nin yararlı bir gösterge olabileceğini düşündürmektedir.

Literatürde, erişkin göçmenlerin göç ettikleri ülkede yaşamaya başladıklarında normal kiloda olanlarının, ülkede geçirdikleri süre arttıkça obezite riskinin de arttığını gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Amstutz vd., 2020: 1126-1134; Belau vd., 2021: 1-12; Goulão vd., 2015: 229-245). Dolayısıyla göçmenler için artan bu risk göz önünde bulundurularak tarama programlarına vücut yağ oranı gibi obezite, metabolik sendrom ve kardiyometabolik riskleri saptayacak antropometrik ölçüm ve indekslerin eklenmesi önem kazanmaktadır. Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde obezite açısından değerlendirilmesi amacıyla tarama

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

yapıldığında etnik köken açısından da alt gruplara ayrılması gerektiği gösterilmiştir. Bu konuda Gomez vd. (2004: 1977-1984) Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan ve beden kitle indeksleri 25'in üzerinde olanlarla Asya kökenli olmak arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Bunun yanı sıra Çin ve Japonya'dan göç edenlerin diğer Asyalı göçmenlere oranla daha düşük beden kitle indeksine sahip olmayı korudukları gözlenmiştir. Literatürde etnik köken farklılıklarının Tip 2 Diyabetes Mellitus ve Hipertansiyon prevalansı ve kontrol durumlarını etkilediği belirtilmektedir (Mulugeta vd., 2019: 1119-1131). Göçmenlerde ise bozulmuş glukoz metabolizmasının prevalansının yüksek olduğu ve dolayısıyla Tip 2 Diyabetes Mellitus riskinde buna bağlı olarak yükseldiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Riyaz vd., 2018: 410-415). Bennet vd. (2014: 79-87)'nin göçmenlerde Tip 2 Diabetes Mellitus üzerine yaptıkları bir çalışmada insülin etkisinin Tip 2 diyabete katkısında etnik farklılıkların önemi vurgulanmaktadır.

Sonuç ve öneriler

Kronik Hastalıkların ilerleyen süreçte gelişen komplikasyonlarının önüne geçebilmek için erken tanı önem taşımaktadır. Bu amaçla yüksek sensitivite ve spesifiteye sahip, kolay uygulanabilir, maliyet etkin ve noninvasiv tarama testleri seçilerek uygulanmaktadır. Tarama testleri, hastalık risklerinin erken tespiti ya da erken tanı imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla erken risk tespiti hastalık gelişmeden müdahale edilebilmesini, erken tanı ise daha etkili ve kolay tedavi olanaklarının sunulabilmesini sağlar. Bir toplumda kronik hastalık prevalansı ne kadar yüksekse, genç nüfusta da hastalığın gelişmesini önleyebilmek adına kronik hastalık risklerinin erken dönemde tespiti o derece önemlidir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda programlarda kullanılacak testler ve indekslerin doğru seçiminin önemi görülmektedir. Bunlar yüksek oranda hasta ya da riskli kişileri tespit edebilmeli, sağlıklıları ise ayırabilmelidir. Günümüzde bazı indekslerin; örneğin BMI'nin artık vücut yağ oranının yüzdesini tespit etmede ve büyüme gelişme takiplerinde yetersiz kaldığı, bunun yerine ise Beden Yuvarlık İndeksi (BRI), Beden Şekil İndeksi (BSI), Vücut Adipozite İndeksi (VAI) gibi indekslerin daha güvenilir sonuçlar verdiği üzerinde durulmakta

Arafta ve Mobil Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

ve tarama testlerinin güncellenmesi gerekliliğini vurgulayan çalışma sayılarının da artışı ile bu konunun önemi belirginleşmektedir.

Göçmenler üzerine yapılacak antropometrik çalışmalarda ise etnik köken farklılıklarını dikkate alma, etkilerini minimize edebilme ve doğru tanıyı koyabilmek için, hastalar ve sağlıklıları yüksek doğrulukta belirleyebilmek adına, standardizasyon çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Birinci basamak sağlık hizmetlerinde göçmenlere yönelik sunulacak en önemli hizmetlerden biri olan koruyucu sağlık hizmetlerinde taramalar, erken tanı ve tedavi ile hastalıklarda komplikasyonların önüne geçilebilmesini sağladığı için oldukça önem taşımaktadır.

Göçmenlerde Tip 2 Diyabetes Mellitus, Obezite, Kardiyovasküler Hastalıklar ve Metabolik Sendrom gibi kronik hastalıkların prevalansı daha yüksektir. Bu nedenle göçmenler için seçilecek birinci basamak sağlık tarama programlarına etnik köken, yaş ve cinsiyete göre modifiye edilmiş WHtR, BRI, BSI, VAI ve TMI gibi indekslerin dâhil edilmesi tanı ve tedavide maliyet etkin olabilir. Bu yönde yapılacak çalışma sayısının artması önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Amstutz, D., Gonçalves, D., Hudelson, P., Stringhini, S., Durieux-Paillard, S., ve Rolet, S. (2020). Nutritional status and obstacles to healthy eating among refugees in Geneva. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 22(6), 1126-1134. doi:10.1007/s10903-020-01085-4
- Assaf, S., Kothari, M. T., ve Pullum, T. W. (2015). *An assessment of the quality of DHS anthropometric data, 2005-2014*. Rockville, Maryland, USA: ICF International.
- Belau, M. H., Bassil, M., Laukamp, A., ve Kraemer, A. (2021). Body mass index and associated factors among refugees living in North Rhine-Westphalia, Germany: a cross-sectional study. *BMC Nutrition*, 7(54), 1-12. doi:10.1186/s40795-021-00453-z

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Bennet, L., Groop, L., ve Franks, P. W. (2014). Ethnic differences in the contribution of insulin action and secretion to type 2 diabetes in immigrants from the Middle East compared to native Swedes. *Diabetes Research and Clinical Practice*, 105(1), 79-87. doi:10.1016/j.diabres.2014.04.025
- Bilukha, O., Couture, A., McCain, K., ve Leidman, E. (2020). Comparison of anthropometric data quality in children aged 6-23 and 24-59 months: Lessons from population-representative surveys from humanitarian settings. *BMC Nutrition*, 6(60), 1-12. doi:10.1186/s40795-020-00385-0
- Cameron, N. (2013). Essential anthropometry: Baseline anthropometric methods for human biologists in laboratory and field situations. *American Journal of Human Biology*, 25(3), 291-299. doi:https://doi.org/10.1002/ajhb.22388
- De Lorenzo, A., Romano, L., Di Renzo, L., Gualtieri, P., Salimei, C., Carrano, E., . . . de Miranda, R. C. (2019). Triponderal mass index rather than body mass index: An indicator of high adiposity in Italian children and adolescents. *Nutrition*, 60, 41-47. doi:https://doi.org/10.1016/j.nut.2018.09.007
- Empringham, B., Jennings, W. J., Rajan, R., Fleming, A. J., Portwine, C., Johnston, D. L., . . . Samaan, M. C. (2021). Leptin is associated with the Tri-Ponderal Mass Index in Children: A cross-sectional study. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 12, 9-15. doi:10.2147/ahmt.S289973
- Engwa, G. A., Schmid-Zalaudek, K., Anye, C., Letswalo, B. P., Anye, P. C., Mungamba, M. M., . . . Nkeh-Chungag, B. N. (2021). Assessment of anthropometric indices for optimal cut-offs for obesity screening in a South African adolescent population. *Biology*, 10(1118), 1-15. doi:doi:10.3390/biology10111118

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Fan, J., Upadhye, S., ve Worster, A. (2006). Understanding receiver operating characteristic (ROC) curves. *Canadian Journal of Emergency Medicine*, 8(1), 19-20. doi:10.1017/S1481803500013336
- Frisancho, A. R. (2008). *Anthropometric standards : An interactive nutritional reference of body size and body composition for children and adults*. Ann Arbor, USA: University of Michigan Press.
- Gomez, S. L., Kelsey, J. L., Glaser, S. L., Lee, M. M., ve Sidney, S. (2004). Immigration and acculturation in relation to health and health-related risk factors among specific Asian subgroups in a health maintenance organization. *American Journal of Public Health*, 94(11), 1977-1984. doi:10.2105/ajph.94.11.1977
- Goulão, B., Santos, O., ve Carmo, I. (2015). The impact of migration on body weight: A review. *Cadernos de Saúde Pública*, 31(2), 229-245. doi:10.1590/0102-311x00211913
- Khoury, M., Manlhiot, C., ve McCrindle, B. W. (2013). Role of the waist/height ratio in the cardiometabolic risk assessment of children classified by body mass index. *Journal of the American College of Cardiology*, 62(8), 742-751. doi:10.1016/j.jacc.2013.01.026
- Kim, S.-Y., ve Choi, S.-W. (2020). Double burden of malnutrition and obesity in children and adolescents from North Korean refugee families. *PLOS ONE*, 15(11), 1-7. doi:10.1371/journal.pone.0241963
- Mulugeta, W., Xue, H., Glick, M., Min, J., Noe, M. F., ve Wang, Y. (2019). Disease burdens and risk factors for diabetes, hypertension, and hyperlipidemia among refugees in Buffalo, New York, 2004-2014. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 30(3), 1119-1131. doi:10.1353/hpu.2019.0077
- Nambiar, S., Hughes, I., ve Davies, P. S. W. (2010). Developing waist-to-height ratio cut-offs to define overweight and obesity in children and adolescents. *Public Health Nutrition*, 13(10), 1566-1574. doi:10.1017/S1368980009993053

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

- Neves, F. S., Alvim, R. O., Zaniqueli, D., Pani, V. O., Martins, C. R., Peçanha, M. A. S., . . . Mill, J. G. (2020). Tri-ponderal mass index is useful for screening children and adolescents with insulin resistance *Revista Paulista de Pediatria*, 38(e2019066), 1-8. doi:10.1590/1984-0462/2020/38/2019066
- Preedy, V. R. (2012). (Ed.). *Handbook of Anthropometry: Physical Measures of Human Form in Health and Disease*. New York, NY,USA: Springer New York.
- Riyaz, M. S. U., Rather, M. K., ve Koul, P. A. (2018). Diabetes in immigrant Tibetan muslims in Kashmir, North India. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 20(2), 410-415. doi:10.1007/s10903-017-0558-8
- Tee, J. Y. H., Gan, W. Y., ve Lim, P. Y. (2020). Comparisons of body mass index, waist circumference, waist-to-height ratio and a body shape index (ABSI) in predicting high blood pressure among Malaysian adolescents: A cross-sectional study. *BMJ Open*, 10(e032874), 1-9. doi:10.1136/bmjopen-2019-032874
- UNHCR. (2021). Mid-Year Trends. Erişim tarihi: 18 Mayıs 2022, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends.html>.
- Wang, X., Dong, B., Ma, J., Song, Y., Zou, Z., ve Arnold, L. (2020). Role of tri-ponderal mass index in cardio-metabolic risk assessment in children and adolescents: Compared with body mass index. *International Journal of Obesity*, 44(4), 886-894. doi:10.1038/s41366-019-0416-y
- Woodruff, B. A., ve Duffield, A. (2002). Anthropometric assessment of nutritional status in adolescent populations in humanitarian emergencies. *European Journal of Clinical Nutrition*, 56(11), 1108-1118. doi:10.1038/sj.ejcn.1601456
- Wu, F., Buscot, M.-J., Juonala, M., Hutri-Kähönen, N., Viikari, J. S. A., Raitakari, O. T., ve Magnussen, C. G. (2018). Association of youth triponderal mass index vs body mass index with obesity-related

Arafta ve Mobil
Göç Olgusuna Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

outcomes in adulthood. *JAMA Pediatrics*, 172(12), 1192-1194.
doi:10.1001/jamapediatrics.2018.3034

Ye, X. F., Dong, W., Tan, L. L., Zhang, Z. R., Qiu, Y. L., ve Zhang, J. (2020). Identification of the most appropriate existing anthropometric index for home-based obesity screening in children and adolescents. *Public Health*, 189, 20-25.
doi:https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.09.007

Editörler Hakkında

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye ŞAHİN

Mersin-Silifke’de doğdu. Lisans (Klasik Arkeoloji) ve yüksek lisansı Mustafa Kemal Üniversitesi Antropoloji programında ve doktorayı Hacettepe Üniversitesi Antropoloji programında tamamladı. 2002 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi Antropoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2022 yılı itibariyle aynı bölümde öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.

Prof. Dr. Mustafa ÇAPAR

Malatya-Akçadağ-Heküğe’de doğdu. Lisans (Türk Dili ve Edebiyatı-Halbilimi) ve lisansüstü (Antropolojide yüksek lisans ve doktora) programlarını Hacettepe Üniversitesi’nde tamamladı. Milli Eğitim Bakanlığı devlet okullarında Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı (15 yıl). 2006 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi Antropoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 2022 yılı itibariyle aynı bölümde öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.